HENRI PIRENNE

KAVİMLER GÖÇÜ'NDEN XVI. YÜZYILA KADAR

AVRUPA TARİHİ

Çeviren: Sinan Akbaytürk

SELENGE

Kavimler Göçü'nden XVI. Yüzyıla Kadar

AVRUPA TARİHİ

HENRI PIRENNE

HENRI PIRENNE

1862 yılında Belçika'nın Verviers şehrinde doğan Henri Pirenne, Liège Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 24 yaşında Gent Üniversitesi'nde profesör oldu ve 1930 yılına kadar aynı üniversitede ders vermeye devam etti. Orta Çağ Tarihi ve Belçika Tarihi konularında uzmanlaşan Henri Pirenne, Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından esir edildi. 1916 ve 1918 yıllarını kapsayan esaret hayatı boyunca öğrencilere ders vermeye devam etti. *Histoire de l'Europe: Des invasions au XVIe siècle* adlı eserini de büyük ölçüde bu yıllarda tamamladı. 1935 yılında ölen yazar, geride pek çok akademik çalışma bıraktı. En mühim eseri 7 ciltlik *Histoire de Belgique*'dir (Belçika Tarihi). Diğer kitaplarından bazıları şunlardır: *Mahomet et Charlemagne* (Hz. Muhammed ve Charlemagne, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge), *Mediavel City: Their Origins and the Revival of Trade* (Orta Çağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması, çev. Şadan Karadeniz, İletişim), *Histoire économique et sociale du moyen âge* (Orta Çağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi, çev. Uğur Kocabaşoğlu, İletişim).

SİNAN AKBAYTÜRK

1960 doğumlu, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Elektronik Mühendisliği mezunu. 25 yıl önce hobi olarak başladığı çeviriyi, mesleki çalışmaya ara verdiği 4 yıl boyunca serbest çevirmen olarak devam ettirdi. Hâlen serbest çevirmenlik ve danışmanlık yapıyor. Uygarlık Tarihi, Arkeoloji, Etimoloji, Felsefe ve Sinemaya ilgi duyuyor. Okumayı seviyor.

Kavimler Göçü'nden XVI. Yüzyıla Kadar

AVRUPA TARİHİ

HENRI PIRENNE

Çeviren

Sinan Akbaytürk

İstanbul, 2022

SELENGE YAYINLARI

No: **212** | Tarih Serisi: **166** | **Mayıs 2022, 1. Baskı**

ÖZGÜN ADI
Histoire de l'Europe: Des invasions au XVIe siècle

YAZAR
Henri Pirenne

ÇEVİREN
Sinan Akbaytürk

EDİTÖRLER
Murat Çaylı- Doğan Mert Demir

SON OKUMA
İnayet Bebek

KAPAK GÖRSELİ
Sandro Botticelli'nin Simonetta Vespucci tablosu.

KAPAK TASARIMI
Şevket Dönmezoğlu

SAYFA DÜZENİ
Hilal Yazlık

BASKI-CİLT
Repar Dijital Matbaası

ISBN
978-625-7459-62-4

SERTİFİKA NO.
40675

Selenge Yayınları,
Repar Tasarım
Matbaa ve Reklamcılık
Ticaret Limited Şirketi'nin
tescilli markasıdır.

Mimar Sinan Mah.,
Selami Ali Efendi Cad., No: 5
34672 Üsküdar/İstanbul
Tel: 0 (212) 522 48 45
www.selenge.com.tr
e-posta: selenge@selenge.com.tr

© Bu kitabın tüm hakları saklıdır. Tanıtım amaçlı, kısa alıntılar dışında metin ya da görseller yayınevinin izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ **11**

BİRİNCİ KİTAP

BATI'DA ROMA DÜNYASININ SONU
(Müslüman Fetihlerine Kadar)

BİRİNCİ BÖLÜM **15**
ROMA İMPARATORLUĞU'NDAKİ BARBAR KRALLIKLAR **15**
1. İmparatorluğun İşgali **15**
2. Yeni Devletler **19**

İKİNCİ BÖLÜM **25**
JUSTINIANUS-LOMBARDLAR **25**
1. Justinianus **25**
2. Lombardlar **28**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **30**
MÜSLÜMANLARIN FETİHLERİ **30**
1. Fetihler **30**
2. Fetihlerin Sonuçları **33**

İKİNCİ KİTAP

KAROLENJLER DÖNEMİ

BİRİNCİ BÖLÜM **37**
KİLİSE **37**
1. Beşinci Yüzyıldan Yedinci Yüzyıla Süren Zafiyet **37**
2. Keşişler ve Papalık **41**

İKİNCİ BÖLÜM **45**
FRANK KRALLIĞI **45**
1. Devletin Altüst Olması **45**
2. Saray Nazırları **49**
3. Yeni Krallık **51**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **54**
BATI'DAKİ İMPARATORLUĞUN YENİDEN OLUŞUMU **54**
1. Charlemagne (768-814) **54**
2. İmparatorluk **58**

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM **64**
EKONOMİK VE SOSYAL ORGANİZASYON **64**
1. Şehirlerin ve Ticaretin Ortadan Kalkması **64**
2. Büyük Topraklar **67**

ÜÇÜNCÜ KİTAP
FEODAL AVRUPA

BİRİNCİ BÖLÜM **75**
İMPARATORLUĞUN ÇÖZÜLMESİ **75**
1. İç Nedenler **75**
2. Papa ve İmparator **79**
3. Dışarıdan Gelen Düşmanlar **84**

İKİNCİ BÖLÜM **89**
AVRUPA'NIN BÖLÜNMESİ **89**
1. Verdun Antlaşması **89**
2. Yeni Devletler **93**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **102**
FEODALİTE **102**
1. Devletin Dağılması **102**
2. Soyluluk ve Şövalyelik **108**

DÖRDÜNCÜ KİTAP

ATAMALAR SAVAŞI VE HAÇLI SEFERLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM **115**
KİLİSE **115**
1. Papalık **115**
2. Cluny Reformu **117**
İKİNCİ BÖLÜM **123**
ATAMALAR SAVAŞI **123**
1. III. Heinrich'ten İtibaren İmparatorluk ve Papalık (1039) **123**
2. Çatışma **128**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **134**
HAÇLI SEFERLERİ **134**
1. Sebepler ve Koşullar **134**
2. Kudüs'ün Fethi **137**

BEŞİNCİ KİTAP

BURJUVAZİNİN OLUŞMASI

BİRİNCİ BÖLÜM **143**
TİCARETİN CANLANMASI **143**
1. Akdeniz Ticareti **143**
2. Kuzey Ticareti **146**
3. Tüccarlar **149**

İKİNCİ BÖLÜM **153**
ŞEHİRLERİN OLUŞUMU **153**
1. Piskoposluk "Şehirleri" ve Kaleler **153**
2. Şehirler **157**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **162**
ŞEHİRLERİN BÜYÜMESİ VE SONUÇLARI **162**
1. Şehirlerin Büyümesi **162**
2. Kırsal Nüfusa İlişkin Sonuçlar **165**
3. Diğer Sonuçlar **169**

ALTINCI KİTAP

BATI'DAKİ DEVLETLERİN KURULMASI

BİRİNCİ BÖLÜM **175**
İNGİLTERE **175**
1. Fetihten Önce **175**
2. İstila **179**
3. Magna Carta **181**

İKİNCİ BÖLÜM **185**
FRANSA **185**
1. Kral ve Büyük Vasallar **185**
2. Monarşinin Gelişmesi **188**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **194**
İMPARATORLUK **194**
1. Friedrich Barbarossa **194**
2. Bouvinlerden Önce **201**

YEDİNCİ KİTAP

ON ÜÇÜNCÜ YÜZYILDA PAPALIĞIN VE FRANSA'NIN ÜSTÜNLÜĞÜ

BİRİNCİ BÖLÜM **207**
PAPALIK VE KİLİSE **207**
1. XIII. Yüzyılda Papalığın Durumu **207**
2. Papalık Politikası **212**

İKİNCİ BÖLÜM **217**
PAPALIK, İTALYA VE ALMANYA **217**
1. İtalya **217**
2. II. Friedrich **222**
3. Almanya **227**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **237**
FRANSA **237**
1. Fransa ve Avrupa Siyaseti **237**
2. Fransız Uygarlığı **246**

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM **252**
YAKIŞIKLI PHILIPPE VE VIII. BONIFACIUS **252**
1. Krizin Nedenleri **252**
2. Kriz **261**

SEKİZİNCİ KİTAP

AVRUPA KRİZİ (1300-1450)

AVİGNON PAPALIĞI, BÜYÜK BÖLÜNME VE YÜZ YIL SAVAŞLARI

BİRİNCİ BÖLÜM **271**
DÖNEMİN GENEL ÖZELLİKLERİ **271**
1. Sosyal ve Ekonomik Eğilimler **271**
2. Dinî Hareketler **284**

İKİNCİ BÖLÜM **299**
YÜZ YIL SAVAŞLARI **299**
1. III. Edward'ın Ölümüne Kadar Olan Dönem (1377) **299**
2. Burgonya Dönemi (1432) **310**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **319**
İMPARATORLUK, SLAV DEVLETLERİ VE MACARİSTAN **319**
1. İmparatorluk **319**
2. Slav Devletleri ve Macaristan **329**

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM **345**
İSPANYA, PORTEKİZ VE TÜRKLER **345**
1. İspanya ve Portekiz **345**
2. Türkler **351**

DOKUZUNCU KİTAP

RÖNESANS VE REFORM

BİRİNCİ BÖLÜM **360**

ON BEŞİNCİ YÜZYILIN ORTALARINDAN İTİBAREN SOSYAL HAYATIN DÖNÜŞÜMÜ **360**

1. İtalya ve İtalyan Etkisi **360**
2. Avrupa'nın Diğer Ülkelerinde Rönesans **367**
3. Fikirler ve Gelenekler **381**

İKİNCİ BÖLÜM **390**

REFORM **390**

1. Luthercilik **390**
2. Reformun Yayılması, Calvinizm **405**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **416**

ON BEŞİNCİ YÜZYILIN ORTALARINDAN ALTINCI YÜZYILIN ORTALARINA KADAR AVRUPA DEVLETLERİ **416**

1. Uluslararası Politika **416**
2. İç Politika **431**

DİZİN **434**

ÖN SÖZ

Ben burada düşüncelerimle baş başayım. Eğer onlara hükmedemezsem, bunlar gidip kendilerini kederimin,[1] can sıkıntımın ve sevdiklerim için duyduğum endişelerimin kucağına atacak, düşünmekten alıkoyacak ve beni nevrasteniye veya umutsuzluğa sürükleyecekler. Kaderime kesinlikle tepki vermeliydim. "İnsanlar vardır," diye yazıyor sevgili karım bana, "talihsizlik karşısında yenik düşenler, bir de buna karşı çıkanlar... Sen, karşı çıkanlardan biri olmayı arzulamak zorundasın." Onun ve kendimin iyiliği için bunu deneyeceğim.

Holzminden'de doğaçlama iktisat tarihi dersi verdiğim Rus öğrenciler bununla ilgili arzularını dile getirmişlerdi, bu konuda çok içten olduklarını ve derslerimi yayınlamam gerektiğini anladım. Niçin burada, nasıl bir "Avrupa Tarihi" olacağına dair ana hatlarıyla bir taslak yapmıyordum ki? Yanımda kitapların olmaması problem değildi çünkü sadece geniş bir taslak çıkaracaktım. Bunu daha önce Jena'da düşünmüştüm ve notlar alıyordum. Bana öyle geliyor ki giderek daha da detaylanacaktı. Ne şekilde olursa olsun benim için bir meşgale olacağı kesindi. Sanırım artık çok iyi düşünemiyorum, hafızam da kesinlikle zayıfladı. Fakat belki de bu çalışma bana biraz iyi gelecek. Önemli olan zamanı öldürmek ve onun, seni öldürmesine izin vermemek.

Çalışmamı sevgili Pierre'in anısına, eşime ve sevgili oğullarıma adıyorum.

H. PIRENNE

KREUZBURG A. D. WERRA
GASTHOF ZUM STERN

31 Ocak 1917

1 Yazar, Belçika ordusuna gönüllü yazılan oğlu Pierre'i 3 Kasım 1914 tarihinde kaybetmişti. Pierre, Yser Muharebesi'nde öldüğünde henüz on dokuz yaşındaydı.

BİRİNCİ KİTAP

BATI'DA ROMA DÜNYASININ SONU
(Müslüman Fetihlerine Kadar)

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMA İMPARATORLUĞU'NDAKİ BARBAR KRALLIKLAR

1. İmparatorluğun İşgali

V. yüzyılda imparatorluğa yerleşen Almanların, Tacitus'un tarif ettiği şekilde olduklarını düşünmek büyük hata olur. Çünkü Roma'yla kurdukları ilişkiler onlara çok şey öğretmişti. Sınırın diğer tarafına geçtikten sonra daha az ürkütücü görünen imparatorluk onlara artık daha tanıdık gelmeye başlamıştı, erişilemez olmadığını gördükçe de günden güne alışmaya başladılar. İmparatorluk da onlara karşı artık eskisi gibi hoyratça davranmıyor, daha hoşgörülü yaklaşıyordu. 358'de Julianus, askerlik hizmeti karşılığında Frankların Taxandria'ya yerleşmelerine izin verdi. Bu Franklar aracılığıyla Ren'den karşıya kim bilir ne kadar çok Roma etkisi geçmiş olmalı!

İmparatorluğun öteki ucunda, Tuna kıyısındaki yakınlaşmaysa daha fazlaydı. Got Ulfilas, Bizans'tan Hristiyanlığı getirmiş ve yurttaşları arasında yayılmasını sağlamıştı. Aslına bakılırsa bu Hristiyanlık, o zamanlar Doğu'da egemen durumdaki Aryusçuların Hristiyanlığıydı. Ancak bunun olumsuz sonuçları daha sonraki dönemlere kadar ortaya çıkmayacaktı. Asıl önemli husus, Germen halklarının en güçlüsü olan Gotların, daha Roma dünyasına girmeden önce putperestlikten vazgeçmeleri ve bu yüzden ulusal benliklerinin bir parçası olan bu özelliklerini kaybetmeleriydi.

Lejyonlar, imparatorun hizmetine girmek için gelen, talihin yüzlerine güldüğü barbarlarla dolup taşıyordu. Bir barbar olan Stilicho ve Aetius, kadim Batı dünyasının son iki büyük savaşçısıydı. Kendi yurttaşlarından ne kadarının, bu tür adamların koruması altında sivil ve askerî yönetimde kendilerine yer bulduğunu düşünmek zor değil. Hatta Latince öğrenmek ya da Latin uygarlığını tanımak için gelen Kuzey krallarının oğullarına, Roma'da ya da imparatorluk sarayında bile rastlamak mümkündü. İmparatorluk, bu şekilde yavaş yavaş barbarlara alışıyordu. Artık birer yabancı sayılmıyorlardı. Tehlike henüz geçmemişti ancak o kadar acil bir durum da yoktu.

Ancak tehlike, Hunların Avrupa'yı işgal etmesiyle (372) birlikte tüm ağırlığıyla tekrar ortaya çıktı. Dinyester'in iki yakasında yerleşmiş Gotlar (adlarından da anlaşılacağı gibi nehrin doğu yakasındaki Ostrogotlar ve batıdaki Vizigotlar) Hun atlılarına karşı koymaya kalkmadılar. Ostrogotlar, onlar gelmeden önce zaten düzensiz bir şekilde geri çekilmeye başlamışlar, bu geri çekilmenin baskısı altında kalan Vizigotlar da kendilerini Tuna sınırına doğru sürüklenirken bulmuşlardı. Geçiş izni talep ettiler. Felaket o kadar ani gelmişti ki onunla başa çıkabilecek hiçbir önlem almış durumda değillerdi. Böyle bir şeyi tahmin bile etmiyorlardı aslında. Vizigotların tutumu, talepleri kabul edilmezse zor kullanmaktan çekinmeyeceklerini açıkça gösteriyordu. Geçmelerine izin verildi. Roma ileri karakollarının şaşkın bakışları altında erkekler, kadınlar, çocuklar ve büyükbaş hayvanlar, sallar ve kayıklarda, bazıları tomruklara, bazıları şişirilmiş hayvan derilerine veya fıçılara tutunmuş vaziyette günlerce sürdü bu geçiş. Bütün bir halk, krallarının önderliğinde göç ediyordu.

Fakat asıl problem tam da bu noktada ortaya çıkıyordu. Bu yeni gelenleri ne yapmalıydı? Eyaletlere dağıtılmaları mümkün değildi. Romalılar, kendi topraklarını terk edip bir başka ülkeyi işgal eden bir halkla karşı karşıyaydı. Bu yüzden imparatorluk içinde onlara barınacak bir yurt bulmak gerekiyordu. Kendi geleneklerinden ve krallarından vazgeçmeyecek bu halk, imparatorluğa kabul edilmeli ve Roma egemenliği altında yaşamalarına izin verilmeliydi. Böyle bir durum ilk defa ortaya çıkmıştı. Romalılar sorunu ince bir manevrayla aşmaya çalıştılar. Vizigotların kralı Roma ordusunun generali ilan edildi. Böylece halkının ulusal liderliğini bırakmadan imparatorluğun yönetiminde yer alacaktı. Çözümü kolay olmayan fantastik bir duruma, kolay sayılabilecek fantastik bir çözüm bulunmuştu.

Bu çözümün doğurduğu ilk sonuç, çok geçmeden (MÖ 378)[2] patlak veren ve rahatsızlığa yol açan Vizigot isyanıydı. Aslında bu, "imparatorluğun tam kalbinde toprak ve kalıcı yerleşim hakkı isteyen" yabancı bir halkın ayaklanmasıydı. Fakat bu kalkışmaya askerî isyan gözüyle de bakılabilirdi. Bu durum, düşmanla pazarlık yapmak zorunda kalmalarına neden oldu. Doğuda hüküm süren İmparator Arcadius, Trakya'nın yağmalanmasını önlemek için Vizigotlara, batıda hüküm süren kardeşi Honorius'un elinde tuttuğunu iddia ettiği İlirya'yı, haklarını hiçe sayarak işgal emri verdi. İsyancıların bu "emir"den tek beklentisi, kâr elde etmekten başka bir şey değildi elbette. İlirya'yı bu niyetle işgal ettiler. Ancak bu engebeli arazi aradıkları yer değildi. İtalya hemen yakındaydı. Şimdiye kadar imparatorluğun her iki yarısını da aynı anda tehdit eden Germen

2 Valens, 9 Ağustos 379'da Andrinople'da yenildi. Theodosius Barışı, Gotların Mesia'da tekrar yerleşmelerini sağladı. 395'te Alarik'in yönetimi altında yeni bir isyan çıktı.

tehlikesi, şimdi kesinlikle doğudan uzaklaşmış ve batıya yönelmişti. Grek dünyasının Almanlarla bir daha teması olmayacaktı.[3]

Batı, tehdit altındaki İtalya'yı korumak için tüm güçlerini en üst düzeyde tek bir noktada topladı. Stilicho, Ren ve Tuna'dan geçişlere nezaret eden lejyonları Galya, Noricum ve Raetia'dan geri çağırdı. Pallanza ve Verona'daki iki büyük savaşta barbarları yendi ve onları Friuli'ye kadar attı. Dalkavuklar hemen onu Marius'la kıyaslamaya kalktılar. Ona ithafen yazılan ve günümüze kadar ulaşan bir şiirde, hâlâ Roma'nın görkeminden ve imparatorluğun ölümsüzlüğünden bahseden öyle ifadeler vardır ki okuyanlar melankolik bir şaşkınlık içinde kalırlar.

Fakat ne yazık ki imparatorluk yıkılmıştı. Tamamen tükenmiş durumdaki hazine, orduları muzaffer bir şekilde batıya doğru ilerleyen ve önüne çıkan halkları birer birer yıkıp deviren Attila'nın, önüne katıp sürdüğü Almanların baskısını sınırlarda durdurabilecek güçte ordular beslemeye artık yetmiyordu. Stilicho, İtalya'yı ancak Alplerin kuzeyindeki tüm eyaletleri savunmasız bırakarak kurtarabilmişti. Fakat acı son gelmekte gecikmeyecekti. Vandallar, Suevi birlikleriyle Ren'i geçip Galya'dan aşağı doğru etrafı yağmalayarak indiler. Pireneleri geçip nihayet Akdeniz kıyılarında durdular ve buraya, yani İspanya'nın güneyinde ve Afrika kıyılarına yerleştiler. Burgonyalılar, Rhône Nehri'nin yatağını takip etti ve havzası boyunca Lyon Körfezi'ne kadar yayıldı. Daha az maceracı Alamanlar Alsace'ı, Riparian Frankları Köln'ün Meuse'ye kadar olan kesimini ve Salic Frankları Schelde ve Lys ovalarını kolonileştirmekle yetindiler.

Bu sırada İtalya'ya ikinci bir saldırı daha yapıldı. Noricum ve Rhaetia'dan geçen bazı Alman grupları Radagais'in önderliğinde Alpleri aşarak Cisalpine bölgelerini yakıp yıktı. Ardından toprak talep ederek Roma'ya kadar ilerledi. Stilicho, ikinci kez insan seline maruz kalmıştı. İşgalciler gruplara ayrıldı ve Floransa surlarının dibinde topluca katledildiler (405). Fakat hemen sonra galip gelen komutanın kendisi öldürüldü (408). Bunun üzerine Vizigotlar onun intikamını almaya kalktılar ve katillerini cezalandırma bahanesiyle Roma üzerine yürüyüşlerine devam ettiler. Stilicho'nun ordusu hâlâ ayaktaydı ama paralı askerlerden oluşan bir ordudan beklenebileceği gibi liderinin intikamcılarına karşı koymaya kalkmadılar, direnç göstermediler. Alarik Roma'ya girerken Honorius kendini Ravenna'ya kapattı. Bu, MÖ 380'de Galyalıların işgalinden bu yana barbarların, Ebedî Şehrin kapılarından ilk girişiydi. Barbar olmalarına rağmen Forum'da ve kamu binalarının alınlıklarında parıldayan altın ve gümüşten süslemeleri söküp çıkarmakla yetindiler. Roma'dan nefret etmiyorlardı, halka da kötü davranmadılar. İstedikleri şey topraktı ve güneye doğru

3 Çeyrek asır sonra Bizans, bir kez daha iki Theodorik'in ve Ostrogotların baskısını hissetmiş ama dikkatlerini tekrar İtalya'ya çevirmeyi başarmıştı.

ilerledikçe ülkenin güzelliğine olan hayranlıkları daha da arttı. Campania'nın büyüleyici manzarasında yollarına devam ettiler. Alarik, onları Sicilya'ya götürecekti ama Cosenza yakınlarında aniden öldü (410). Arkadaşları ona, krallara layık destansı bir cenaze töreni düzenlediler. Savaşçının mezarını, Busento'nun yönünü değiştirip nehrin yatağına kazdılar. Sonra nehir, sular son istirahatgâhının üzerinden geçecek şekilde tekrar kendi yatağında akmaya bırakıldı. Ardından, hâlen el değmemiş durumdaki mezarın yeri sonsuza kadar sır olarak kalsın diye nehrin yatağı değiştirildi ve mezarın kazılması işinde çalışan köleler hemen orada katledildi.

Vizigotlar, Alarik'in yerine kardeşi Athaulf'u seçtiler. Barbarların gittikçe Romalılaşmasını, imparatorluk ailesiyle ittifak kurma arzusu üzerinden değerlendirebiliriz. Honorius, ondan kurtulmak için kız kardeşi Galla Placidia'yla evlenmesine razı oldu. Düğünleri, armağanlarını eşlerin üzerine yağdırması için Venüs ve Aşk Tanrılarına yakaran o meşhur epitelyum eşliğinde büyük bir ihtişamla kutlandı. Athaulf, Romalıların ve karısının kendi kökenini görmezden gelip gelmeyecekleri konusunda açıkça endişeliydi. Bir şey istemediğini, tek amacının barbarların gücünü imparatorluğun hizmetine sunmak olduğunu söyledi. Kendisinden, onları kullanarak Galya'nın güneyini işgal etmiş Vandalları buralardan çıkarması istendi. O da onları, İspanya'nın kuzeyinde olduğu gibi kalıcı olarak yerleştikleri Akitanya'ya götürdü.

Fakat imparatorluk Almanlara mı kalacaktı? Yoksa Almanlar ve Romalılar aynı kaderi paylaşıp Hun boyunduruğuna mı gireceklerdi? Sarı Tehlike ilk kez tüm Avrupa'yı tehdit ediyordu. Attila ilerlemeye devam ediyor, Germen halklarını fethediyor ya da önü sıra sürüklüyordu. Daha şimdiden Ren'i geçmişti, orduları güneybatıya yönelerek Galya'nın kuzeyini işgal etmişlerdi. Antik Çağ'ın son savaşçısı Aetius, sonucu tayin edecek savaş için işte burada, Châlons-sur-Marne yakınlarında meydan okudu. Franklar, Burgonyalılar ve Vizigotlar takviye kuvvet gönderdi. Komuta ettiği ordu, Almanlar tarafından batırılan fakat yok olmaya razı olmayan bu imparatorluğun gerçekten de küçük bir modeliydi. Tamamen yok olmadan önce, Hun istilasını püskürtmek gibi insanlığa büyük bir hizmette bulundu. Aetius'un, uğrunda savaştığı uygarlığa borçlu olduğu üstün taktikler, o uygarlığı barbarların istilasından kurtarmıştı. İki günlük savaştan sonra Attila ordugâhını terk etti ve Almanya'ya döndü. Bu geri çekilme bir bozgun sayılmazdı. "Tanrı'nın Kırbacı" ertesi yıl Yukarı İtalya'yı yakıp yıktı. Fakat tekrar geri çekildi ve 453 yılında ani bir şekilde öldü.

Cengiz Han'ın selefinin imparatorluğu, sekiz yüzyıl sonra onun izinden gidenlerinki gibi hızlı bir şekilde çöktü ve dünyada ondan geriye yıkıntılar ve halkın belleğinde yer eden kötü anılar dışında bir şey bırakmadı.

Attila'yı durduran Aetius, İmparator III. Valentinianus'un emriyle öldürüldü. "Böylece Batı Devleti'nin kurtuluş fırsatı da onunla birlikte yok

oldu" diyor çağdaş bir tarihçi. 455'te Roma, Vandallar tarafından ele geçirilip yağmalandı ve asil Majorianus bu aşağılık saldırının intikamını alamadı. Fakat iktidar giderek Alman komutanlar Ricimer, Orestes ve Odoacer'in eline geçiyordu. Onlar sırayla, Hun felaketinden bu yana İtalya'ya akın eden Alman askerlerinin ve toprak peşinde koşan maceracıların başına geçtiler.

Son imparatorlar görevden alındı, en sonuncusu olan Orestes'in oğlu Romulus Augustulus Campania'ya sürüldü. Kendisine imparator deme cesareti gösteremeyen Barbar Odoacer de kendisi için, Almanların sahip olduğu tek unvanı, kral unvanını kullanmaya başladı.

Bu içler acısı karmaşanın ortasında, bir başka kral Teodorik ve ardından tüm halkı, Alplerden İtalya'ya indi. Onu takip eden ve Attila'nın Dinyester'den Yukarı Tuna'ya kadar sürdüğü ve ardından onun boyunduruğu altına giren Ostrogotlar, serbest bırakılmalarından da yararlanarak İtalya'dan kendi paylarına düşeni talep ettiler. Bunlarla ve Odoacer'e şans tanıyan dağınık güruh arasındaki denge çok uzun sürmedi. Sonucu baştan belli savaşta (488) bozguna uğrayan bu Herulyalı maceracı Ravenna'ya sığındı. Şehri kuşattığı hâlde ele geçiremeyen Teodorik, önce güvence verip onu görüşmeye çağırmasına rağmen verdiği sözden caydı ve onu elleriyle öldürdü (493). Bu tarihten itibaren İtalya onun oldu.

Bu, geniş bir alana yayılmış işgal dönemindeki son savaştı. Batı'da, koca imparatorluk onun yönetimi altındayken batmıştı. Britanya'da Anglo-Sakson krallıkları, Galya'nın kuzeyinde bir Frank Krallığı, Provence'te bir Burgonya Krallığı, Akitanya ve İspanya'da bir Vizigot Krallığı, Afrika'da ve Akdeniz adalarında bir Vandal Krallığı ve son olarak İtalya'da bir Ostrogot Krallığı olmak üzere tüm eyaletlerde ortalık krallardan geçilmiyordu. Aslına bakılırsa toprakları bu şekilde parça parça dağılan imparatorluk, işgalcilerine bir karış bile toprak bırakmamıştı. Hukuken, onlar birer işgalciden ibaretti ve krallık unvanları, beraberlerindeki halkın dışında başkasına bir şey ifade etmiyordu. Bu o kadar doğrudur ki bu kralların hiçbiri, sayıca Almanlardan çok daha fazla Romalı nüfus üzerinde hükümranlık kursalar da kendilerini Galya kralı veya İtalya kralı sayamıyor, Frankların kralı, Ostrogotların kralı vb. olarak anılıyorlardı. Ancak sonra ne oldu? Artık ortada bir imparator yoktu. Roma hukukunun "mülkiyet açısından işgal, sahip olmakla eş değerdir" kuralı uyarınca imparatorluğun da tamamen ortadan kalktığı söylenebilirdi.

2. Yeni Devletler

Batı Roma İmparatorluğu'nun bir haritasını elimize alıp günümüz Avrupa'sındaki dillerin dağılımını gösteren haritayla karşılaştırırsak, tüm imparatorluğun Almanların elinde olmasına rağmen Germen dillerinin çok az yayıldığını görürüz. Britanya Adaları dışında, tamamında veya bir bö-

lümünde bir Germen dilinin konuşulduğu yalnızca beş sınır bölgesi vardı: Flamancanın konuşulduğu Belçika ve Almanya'da iki bölge (Ren bölgesi, Alsace), Rhaetia ve Noricum (İsviçre, Basel, Württemberg, Güney Bavyera, Avusturya) ki bunlar Almanca konuşurlar. Geri kalan yerlerin tümünde Latince, bu ana dilin aldığı farklı biçimleriyle Fransızca, Provensal, İspanyolca, Portekizce, Romence ve İtalyanca olarak günümüze kadar varlığını korudu. Almanların topluca gelip yerleştikleri yerler imparatorluğun en uç sınır bölgeleriydi. Sürekli tehdit altındaki bu bölgelerde yaşayan Latinleşmiş nüfusu etkileme ihtimalleri çok zayıf olmalıdır. Geri kalan yerlerdeyse tam tersi bir durum gözlenmişti. İmparatorluğun içlerine kadar nüfuz eden ve oralarda azınlıkta kalan Almanlar bölge halkı tarafından asimile edildi. İki ya da üç kuşak sonra dilleri yok oldu, geri kalanını da kendi aralarında yaptıkları evlilikler hâlletti. Fransızca veya Provensal dillerindeki Almanca kökenli sözcüklerin sayısı beş yüzü geçmez. Günümüzde Provence, İspanya ve İtalya halkları arasında V. yüzyıldaki bu istilacıların sarı saçları ve mavi gözlerini boşuna ararız. Eğer bulursak da bunu Galyalılara bağlamamız gerekmez mi? Germen örf ve âdetleri de fazla direnmedi. Örneğin Vizigot yasalarına dayanan ve günümüze kadar korunmuş anıtlar, imparatorluğun Almanlaşmasının pratikte ne kadar yüzeysel kaldığını göstermektedir. Yani Roma dünyasının Almanlaştığını söylemek doğru değildir. Evet "barbarlaşmıştı" fakat bu da aynı şey demek değildi.

Britanya'nın Anglo-Saksonları dışında Germen halkları siyasi geleneklerini imparatorluğa ithal etmediler. İstisnalar kaideyi bozmaz: Britanya'daki halk, istilacılardan önce geri çekildi ve istilacılar yalnız başlarına kalınca da doğal olarak eskiden kendi yurtlarında yaptıkları gibi kendilerini yönetmeye devam ettiler. Bu istisna dışındaki başka her yerde Roma nüfusu, hem bulundukları yerde kalmaya hem de işgalden öncekiyle hemen hemen aynı koşullarda yaşamaya devam ettiler. Elbette çok fazla yağma ve katliam oldu, bireysel şiddet eylemleri yaşandı. Ancak sistematik bir yağma olmadı ve halktan kimse köleleştirilmedi. Ne bölge halkı (Galya ve Britanya'daki haklı karşı çıkışlar dışında) herhangi bir büyük direniş gösterdi ne de Almanlar onlara düşmanca davrandı. Belki biraz küçümseme, biraz da saygı vardı. Üstelik halk, Almanların imparatorluğun askerleri olmadığı gerçeğini çok da anlayabilmiş değildi. Ayrıca Almanlar da Romalılar gibi Hristiyan'dı. İmparatorluğa birer fatih gibi girmelerine rağmen Romalılar gibi kendileri de otoritesi altında birleştikleri Kilise'ye boyun eğmişlerdi.

Fethedilen ülkelerdeki halklarla çabucak yakınlaşmalarının nedeni, kesinlikle onların da Hristiyan olmalarıydı. Öyle görünüyor ki barbarların ulusal dillerini bu kadar kolay terk etmelerinde Kilise'nin dilinin Latince olmasının da etkisi vardı. Yine Almanlar, bu konuda Romalılara üstünlük kurmaya çalışmayıp onlarla yan yana durdular. Galya'nın güneyindeki

Vizigotlar, Roma ordularının (Lat. tertia) konaklamasında yürürlükteki ilkelere göre yerleştiler. Buna göre bölge sakinlerinin meskenlerinin üçte birini askerlerin emrine vermeleri gerekiyordu. Bu kural, bölgenin tümünü kapsayacak şekilde genişletildi. Böylece Alman işgali kalıcı hâle geldi ve bir tür barışçıl yayılma gerçekleşti. Ancak bununla ilgili bilgilerimiz çok kısıtlıdır. Galya'nın kuzeyindeyse, yeni gelenler devletin topraklarına veya boş arazilere yerleştirildiler. Hukuki statüye gelince, her iki taraf için de daha önceki durum geçerli olmaya devam etti. Almanlar ve Romalılar, her biri mülkiyet, aile ve mirasla ilgili özel hukuklarını koruyarak ulusal yasalarına uygun şekilde yaşamaya devam ettiler. Hukukun "bölgeselliği"nin yerini "kişiselliği" aldı. Bu "bölgesellik", sadece iki halkın kaynaşmasının tamamlandığı IX. yüzyıl boyunca kendini gösterecekti.

İki farklı fakat eşit uyruğun bu şekilde birbirine karışması, sayıca az olanın siyasi geleneklerinin, daha kalabalık ve daha uygar olanlara uygulanması olasılığını ortadan kaldırdı. Ayrıca barbarların yaşamında geçerli olan bu kurallar, Almanların, içine henüz girdikleri yeni koşullarda geçerli değildi. Kimse onları kaldırmaya gerek kalmadan kendiliğinden yürürlükten kalktılar.

V. ve VI. yüzyıllarda bu açıdan meydana gelen dönüşümü daha net görmek için, krallığın durumuna bakmak yeterlidir. Biliyoruz ki Almanların kendi kralları vardı. Fakat krallar seçimle başa geçebildiği için bunun kararı tamamen o konuda irade gösteren halk meclisine bağlıydı. Fakat fetihlerden sonra durum değişti. Fethin kendisine bahşettiği güçle emsallerinden daha yüksek bir konuma sahip olan kral, artık mutlak otoriteye sahipti. Artık devlette tek bir güç vardı; o da kralın gücüydü. Mevcut iktidar şahsî yönetime indirgendi. Kral, ilkel kökeninin tüm izlerinden kurtulmuştu. Germen atalarını hatırlatan hiçbir şey taşımıyordu, olsa olsa Roma imparatoruna benziyor olabilirdi. Her hâlükârda, imparatorun sorumsuzluğu ve otokratik gücü ona aitti. Fakat kendi isteğiyle kendini imparatorun vekili ilan etti. Germen toplulukları için ulusal kralken, Romalılar için yalnızca imparatorluğun bir generalinden ibaretti. Kullandığı veya talep ettiği unvanlar, imparatorun, onu imparatorluk otoritesinin temsilcisi olarak kabul etmesini sağladı.

Gotlar İtalya'nın kuzeyinde yerleştikten sonra Ravenna'ya yerleştirilen ve Roma geleneklerini sürdüren Teodorik hem halk hem de Kilise tarafından yasaların temsilcisi olarak kabul edildi. Batı eyaletlerinin en zengin ve en müreffeh kısmı olan Afrika'yı fetheden Vandal Kralı Genserik, daha sonra Roma'dan koptu. Yine de Germen aristokrasisi arasında bağımsızlık heveslisi her türlü eğilimin kanlı bir şekilde bastırılmasında ortaya çıkan mutlakiyetçi karakteri, kendisine Romalılaşmış bir kral görünümü kazandırmış ve Roma kurumları çerçevesinde ifadesini bulmuştu. Vizigotların (önce Toulouse, sonra Toledo'daki) sarayları da tümüyle Romalıydı. Eski-

den fethedilmiş eyaletlerin nüfusu, yeni yönetim tarafından kabul edilip benimsenen Roma kurumlarını, memurlarını ve Romalı yargıçları korudu ve vergi ödemeye devam etti. Fethedilen nüfus içinde "misafirperverlik" ilkelerine uygun olarak kurulan Germen ordusu, bir yüzyıldan daha kısa bir süre içinde onlarla o kadar bütünleşmişti ki tüm eski ulusal kurumlarını, dilini ve hatta askerî örgütlenme şeklini bile kaybetmişti.

534'ten itibaren Merovenjlerin yönetimindeki Frank Krallığı'yla birleşen kısa ömürlü Burgonya Krallığı, hem Lyon'da hem de Viyana'da olmak üzere, adına yönettiği kentsel kurumları olduğu gibi bırakarak, Roma imparatoruna büyük saygı duyan bir Barbar kralın mutlak egemenliği altında, galiplerle mağlupların en kolay şekilde kaynaşmasını sağladı.

Sadece Galya'nın kuzeyindeki Franklar geleneklerini, dillerini ve kurumlarını koruyacaktı. Fakat birdenbire muazzam Galya-Roma Krallığı'nın hâkimleri hâline gelen krallarının başkentinden çok uzakta olduklarından, Karolenj döneminden önce Frank Krallığı'nın kaderi üzerinde hiçbir etkide bulunamadılar. Franklar, tüm barbar krallar arasında Roma'nın iktidar dairesinin en uzağında bulunuyorlardı. Krallığı, babalarından kalma miras gibi gördüler ve *Salic Yasası* uyarınca mülkiyet mirasında geçerli kuralları tahtın vârisleri için uyguladılar. Kralın ölümü üzerine oğulları, krallığı kendi aralarında bölüştüler. Burada Germen geleneklerinden olduğu kadar imparatorluğun mutlakiyetçiliğinden de tamamen ayrılan kaba bir despotik krallık ideali görüyoruz. Yine de kral, tıpkı imparator gibi en üst rütbeli komutan ve krallığın üst yargıcıydı. Ve yine sınırları içinde barışın hüküm sürmesini sağlamak da onun göreviydi.

Ancak Frank kralları hızla Romalılaşıyorlardı. Nitekim imparatorluğa tâbi oldukları andan itibaren Almanya'ya karşı katı savunmacı bir tutum benimsemek zorunda kaldılar. Bu tutum öyle bir noktaya varmıştı ki en kuzeyde ayrı ve küçük bir grup olarak yaşayan halklarını neredeyse gözden çıkarmış, bu insanları pagan dinlerinde kalacak şekilde VII. yüzyıla kadar kendi hâllerine bırakmışlardı. Öte yandan, Galya'da buldukları eski imparatorluk yönetimiyse, onlara Roma'nın devlet anlayışını dayatmakta kararlıydı.

Frank kralların, kendi mülklerini ve krallıklarını, sarayda istihdam ettikleri memurlarla yönettikleri doğrudur. Sarayda, Germen kökenli tüm ileri gelenlerde olduğu gibi bir zamanlar köleler için kullanıldığını anladığımız unvanlar taşıyan çeşitli görevliler bulunuyordu: *Mareşal* (at bakıcısı), *seneschal* (kıdemli hizmetkâr), *majordomo* (baş hizmetkâr), *butler* (kilerci). Fakat bu hane içi hizmetçiler, efendilerinin servetinde pay sahibi oldukları için ve doğal olarak, kraliyetin halka kapalı olmaması nedeniyle giderek onun bakanları hâline geldiler. Bu bakanlardan başka imparatorluk bürokrasisinden devralınan, kraliyet emirleri veya resmî evrakın dağıtımından sorumlu kâtiplerin başında Roma tipi bir yetkili, bir *mühürdar* vardı.

Ülkede yönetim, bir yandan Roma'dan, yani tüm idari mekanizmanın bağlı olduğu merkezî hükûmetten ayrıldığı süreçte bir çöküş durumu yaşarken, diğer yandan bir şekilde sürmeye devam etmekteydi.

Kral, hemen hemen her yerde eski Roma "şehirleri"yle örtüşen eyaletlerin yönetimini, büyük çoğunluğu Gallo-Romen olan kontlar (*comites*), dükler (*duces*) ve valiler (*praefecti*) gibi ücretli görevlilere emanet etmişti. Fakat bunlar genelde kralın gözde adamlarından ve bazen de köken itibarıyla düşük seviyeli kişilerden seçiliyordu. Hiçbir gözetim veya denetime tâbi değillerdi. Kendilerinden beklenen tek şey, her yıl hazineye belirli miktarda ödeme yapmalarıydı. Bunu yerine getirdikten sonra halkı sorgusuz sualsiz ezebilirlerdi ama bunu başaramadılar. Merovenj kontlarının gaddarlığı ve zalimliğini anlamak için Tourslu Gregorius'u okumak yeterlidir. Ahlaksızlık ve keyfî güç kullanımlarında tamamen sarayı örnek almışlardı.

Germen istilasının ardından gelen iki yüzyıl boyunca Batı dünyasının ortaya koyduğundan daha iç karartıcı bir manzaraya belki de hiç tanık olunmamıştır. Medeniyetle çok ani bir şekilde temasa geçen barbarlar, medeniyetin nimetlerine hemen kavuşma telaşındayken onun en kötü alışkanlıklarını edinmişlerdi. Artık devletin güçlü eli tarafından dizginlenmeyen Romalılarsa, barbarların gaddar özelliklerini almışlardı. Burada kaçınılmaz olarak, hainlik ve zalimlikle beraber en kaba tutkuların ve en aşağılık iştahların topluca bir zincirinden boşalması durumu vardı.

Ancak yönetim, yozlaşmasına ve yarı barbar olmasına rağmen hâlâ Romalıydı. Germen adları taşıyan kraliyet subaylarına, yani *grafio, tunginus* ve *rahimburgi*ye sadece kuzeyde rastlayabiliyoruz.

Malî yapı da yine Romalıydı. Kralın özel serveti, kamu hazinesinden kesin olarak ayrılmıştı. Kraliyet gücünün temelini hâlâ para ve vergi sistemi oluşturuyordu. Altın *solidus* her yerde dolaşımdaydı. Ayrıca altın para basımı da devam ediyordu. Devletin madeni para darp işini artık yürütemediği ve standardı koruyamadığı da bir gerçekti. Frank kralı, doğal olarak paranın değerinin düşürülmesine yol açsa da bu konuda hiç rahatsızlık duymadan madeni para işini özel girişimcilere bırakmıştı.

Böylece Batı İmparatorluğu'nu kendi aralarında paylaşan tüm barbar krallıkları, birer barbar devlet değil de "barbarlaşmış" Roma krallıkları olmaları nedeniyle bir dizi ortak özellik sergilediler. Hepsi ulusal dillerini ve pagan dinlerini terk etti. Artık Hristiyan oldukları için Roma uygarlığında iyice yayılan kiliselerin sadık cemaati hâline geldiler. Ancak imparatorluk gibi bu krallıklar da özünde laikti. Teorik olarak ruhban sınıfı tarafından atanan piskoposlar, aslında kral tarafından aday gösteriliyordu, etkileri ne kadar büyük olursa olsun ancak dinî alanla sınırlıydı. Karolenjlerin yönetime gelmelerinden önce hiçbir piskopos kamuya ait bir makamda yer almamıştı. Üstelik kralın iktidarının kaynağı bizzat kendisiydi, bunun için

Kilise'nin desteğine ihtiyacı yoktu. İmparator gibi o da halkın vesayetinden bağımsız mutlak egemendi. Çünkü Germen orduları zaman zaman *conventus*ta toplansalar da bu, hiçbir şekilde eski halk meclisi gibi değildi.

Son olarak, yeni devletler, çok önemli bir husus olarak bir malî yapıyı ve önemli miktarda bir birikimi korumuşlardı. Kamu maliyesi ya da hazinesinin; köyleri, ormanları, madenleri, limanları ve yollarıyla imparatorluk arazisi, darp edilmiş altın para hazinesi ve günden güne azalmasına rağmen gelecek dönemler için uzun bir süre toplanacak önemli miktarda vergi gelirleri olmak üzere muazzam kaynakları vardı.

Maliye idaresi, çalışma yerleri ve kayıt defterleriyle birlikte işinin ehli insanlardan oluşuyordu. Gittikçe zor olsa da Kilise dışında ve Roma çizgisinde eğitim görmüş çalışan bulup alabiliyordu.

Barbar krallar, Merovenjlerin çöküş dönemine kadar, diğer Batılı devletlerin XIII. yüzyılın sonuna değin sahip olacağına kıyasla çok daha fazla malî kaynağa sahiptiler.

Bu krallıklar, sadece Roma uygarlığının onlara sağladığı ve bu sayede kendi örgütlenmelerini başarabildikleri çerçeve nedeniyle değil, kendileri istedikleri için Romalılardı. Krallar kendi *palatium* (saray) ve *fiscus*larından (maliye) söz ediyor, memurlarına Constantinus hiyerarşisinden aldıkları unvanları veriyor ve şansölyesine imparatorluk fermanlarının biçim ve tarzını taklit ettiriyordu. İtalya'da Teodorik, Cassiodorus'u başvekili olarak seçti, Boetius'a bir süre hamilik etti, Campagna di Roma'nın su kemerlerini yeniden inşa ettirdi, arenada eğlenceler düzenledi ve Ravenna'da, tamamen Bizans tarzındaki Sant'Apollinare ve San Vitale'yi yaptırdı. Vandal ve Vizigot kralları ellerinden geldiğince onu taklit etmeye çalıştılar. Aralarında, saraylarında kısmetini aramaya geldiğinde yoksul şair Venantius Fortunatus'a ve hatta Clovis'in oğullarına kol kanat germekten dolayı gurur duymayan kimse yoktu.

Öte yandan eğitimli bir sınıf da yok değildi. Bunlar, Germen ve Roma yasalarını barbar kralların halklarına uyarlayan Romalı hukukçulardı. Fakat laik okulların standardı çok düşmüştü, gerçekten de İtalya hariç, sadece birkaçı ayakta kalabildi. Bunların yerini, bir dereceye kadar kiliselerin yanında ve çok geçmeden de manastırlarla bağlantılı olarak ortaya çıkan dinî okullar aldı.

Merovenj hanedanı döneminde kültür ve eğitimin çöküşü ne kadar içler acısı olsa da Merovenj krallarının hizmetinde hep okuryazar görevliler vardı.

Uygar dünyanın bu işgallerden sonraki görünümü bir gençleşmeyi değil, emperyal uygarlığının çöküşünü sergilemekteydi. Bu dünyada yaşayan ve bundan dehşete kapılan Tourslu Gregorius, bu konudaki izlenimlerini, kederli ve cesareti kırılmış bir şekilde şu sözlerle özetlemişti: *Mundus senescit* [Dünya yaşlanıyor].

İKİNCİ BÖLÜM

JUSTINIANUS-LOMBARDLAR

1. Justinianus

İmparatorluğun Doğu eyaletlerinin, Vizigot tehlikesi atlatıldıktan sonra Almanlardan başka korkacak hiçbir şeyi kalmamıştı. Attila, onları batıya doğru sürerek, en azından şimdilik imparatorluğun sınırlarından uzaklaştırmıştı. Ancak VI. yüzyılda diğer barbarlar (Slavlar) Tuna'nın sol tarafında gözükmeye başladı. Konstantinopolis'e, Almanların Roma'ya mesafesinden çok daha yakın olduklarından, o büyük şehrin cazibesinin hemen farkına varmışlardı. Gittikçe daha büyük gruplar hâlinde hâlinde oraya akın ettiler, işçi veya asker olarak hizmet görmeye başladılar. Birçoğu zengin oldu ve nüfuzlu konuma gelmeyi başardı.

Roma İmparatorluğu tarihinin, çok doğru bir şekilde "Bizans" olarak bilinen son dönemini, genelde Justinianus devrinden itibaren başlatmak âdettendir. Nitekim Bizans'ı Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti yapan, Diocletianus'u taklit eden ve Nicomedia'da [İzmit] ikamet eden Constantinus'tur. Bu tarihten itibaren Theodosius'un halefleri Roma'yı terk edip Milano veya Ravenna'yı tercih ederken, Bizans, 1453'te Türklerin eline geçinceye kadar daima imparatorların ikametgâhı, çarların şehri, Rusların *Çargrad*'ı oldu. İlk zamanlardan beri eşsiz coğrafi konumu sebebiyle tercih edilmesi, saraya ve onunla birlikte merkezî hükûmete sahip olma ayrıcalığı, onu kısa sürede Doğu'nun en önde gelen şehri hâline getirdi. Hatta ileride, Müslüman fetihleri zamanından itibaren Hristiyan dünyasının tek büyük şehri hâline geleceğini de söyleyebiliriz. Müslümanlarca fethedilmelerinden sonra Batı'nın tüm şehir merkezlerinin nüfusu azalıp harabeye dönerken Bizans; Karadeniz, Ege Denizi, Adriyatik Denizi'ne kıyısı olan tüm bölgelerin gıda ihtiyacını karşılayan birkaç yüz binlik bir nüfusa sahipti. İmparatorluğun ticareti ve denizciliğini canlandıran yine Bizans'tı ve birliğinin en güçlü garantisi, tüm imparatorluk üzerinde etkili olan çekim gücüydü. Bu güç sayesinde Bizans İmparatorluğu, deyim yerindeyse eski Roma İmparatorluğu'ndan çok daha büyük ölçüde kentsel bir karakter sunmaktaydı. Çünkü Roma, sadece eyaletlerin ihracatını kendine çekiyor ama karşılığında onlara hiçbir şey vermiyordu, kendini

tüketici rolüyle sınırlandırmıştı. Bizans ise tam tersine hem üretiyor hem de tüketiyordu. Şehir sadece bir imparatorluk ikametgâhı değildi, aynı zamanda Avrupa ve Asya'nın aktığı birinci dereceden bir ticaret merkezi ve çok aktif bir sanayi şehriydi.

Konuşulan dil itibarıyla bir Grek şehri olarak kaldı ancak yarıdan fazlası Doğululaşmış bir Grek şehriydi. Trakya ya da Greklerin topraklarıyla kıyaslanamayacak kadar zengin, daha müreffeh, daha kalabalık olan Küçük Asya eyaletleriyse karşı konulmaz bir üstünlük ortaya koyuyordu. Eyaletlerin en aktifi Suriye, başkent üzerinde baskın bir etkiye sahipti. Bizans sanatı, aslında Suriye sanatı aracılığıyla dönüştürülmüş bir Helen sanatıdır.

Fakat Grek düşüncesi ve Grek bilimi ancak Hristiyanlığın izin verdiği kadarıyla varlığını sürdürebilmişti, yani çok fazla değil. Justinianus, bilindiği gibi hâlâ Antik Çağ filozoflarının sözlerinin derinlerden kulağımıza gelebilen Atina Okulu'nu kapattı. Ancak dinin dogmaları ve gizemleri, yüzyıllardır Helen düşüncesini karakterize eden diyalektik tutkusu için oldukça bol malzeme sağladı. Hristiyanlık ortaya çıkar çıkmaz Doğu, büyük şehirlerde savaşları kışkırtmak, Konsilleri birbirine düşürmek, Bizans, Antakya ve İskenderiye patriklerini karşı karşıya getirmek gibi sapkınlıklarla dolmaya başladı. Doğal olarak tüm bu sapkınlıkların başkente yansımaları oldu ve imparator bu çatışmalarda taraf tutmak zorunda kaldı. Çünkü Konstantinopolis'te onu hem devletin başı hem dinî lideri olarak kabul eden eski anlayış devam etmekteydi. Başkentte yapılan her teolojik tartışma bir hükûmet meselesi hâline geliyordu. Taraflar, egemen iktidarın tüm desteğini arkalarına alabilmek için saraya etki etmeye ve perde arkasından iş çevirmeye çalıştılar. Ortodoksluk veya sapkınlık, hangisini seçerlerse, devletin dini sırayla bir o, bir diğeri oluyordu.

Bütün bunlarla birlikte imparatorluk, Doğu'yla sınırlanmasına rağmen hâlâ Roma İmparatorluğu'ydu. *βασιλεύς του Ρωμαίου* [Roma kralı (*Basileos*u)] sıfatı IX. yüzyıldan beri Bizans imparatorunun resmî unvanıydı. Diocletianus'un saltanatından itibaren imparatorluk yönetimi genellikle iki imparator arasında bölünmüştü. Fakat iktidarın bu şekilde ayrılması imparatorluğun birliğini yok etmemişti.

Anlatımda kolaylık amacıyla Batı Roma ve Doğu Roma İmparatorluğu şeklinde ifade etmek doğru değildir. Çünkü imparatorluk, idari amaçlarla Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılsa da aslında tek bir bedenden ibaretti. Bu iki yarıdan birinin hükümdarı olmadığında, o taraf, işte bu gerekçeyle diğerinin yönetimine girerdi. İstilalar sırasında tam da böyle oldu. Batı'nın imparatoru öldüğü için Doğu'nun imparatoru artık tek imparator olmuştu. Görüldüğü üzere, imparatorluğun hiçbir bölümü elden çıkmamış, tamamını kapsayan sahiplik hakkına hiçbir şekilde zarar gelmemişti. Fetihten sonra bile bu üstünlüğün hatırası silinmedi. Germen kralları, açıkça

ifade edilmese de bu duygunun kendileri üzerinde haksız bir üstünlüğe sahip olduğunu kabul ederler fakat imparatora saygılarını eksik etmeyerek kendi duygularına bir tür ihanet etmiş olurlar. Papa içinse imparator hep meşru hükümdar olarak kalmış, Papalık, buyruklarını Konsil'in toplandığı yıldan, yani Bizans imparatorunun tahta çıkışından itibaren tarihlendirmeye devam etmişti. Üstelik Kilise, imparatorluğun hem gerekli hem de ebedî olduğu anlayışını ısrarla savunmaya devam ediyordu. Zaten Tertullianus ve Aziz Augustinus, imparatorluğun tanrısal bir doğası olduğunu ilan etmemişler miydi?

Romalıların imparatorluktan pişmanlık duymak için başka bir nedeni daha vardı. Yeni efendileri, Germen kralları Ortodoks değillerdi. Galya'nın Clovis tarafından fethinin başlamasıyla beraber Katolikliğe dönen Frank kralı dışında, diğerleri (Vizigotlar, Ostrogotlar ve Vandallar) mezhep olarak Ariusçu'ydu. Almanlar, IV. yüzyılda dehşet saçan ve Doğu'da çok kan dökülmesine neden olan Arius sapkınlığına inatla bağlı kalmışlardı. Aslına bakılırsa çok tehlikeli değillerdi. Arius Kilisesi, Roma nüfusu içinden taraftar toplamaya ve onların dinlerini değiştirmeye kalkmıyordu, barbarlarsa asimile edildikçe bunların peşinden gidenlerin zamanla azalacağına inanıyorlardı. Ancak çok güçsüz durumda olduklarından dolayı öfkeliydiler, kralların onlara hoşgörülü davranacağından emin oldukları için Katolik ruhban sınıfına karşı saldırgan ve kaba davrandılar. Rahiplerin kendi aralarındaki kavgalarıysa klasik öğretiye bağlı nüfusu bıktırdı ve çileden çıkardı. İtalya'da çatışma o kadar şiddetli hâle gelmişti ki çaresiz kalan papa, imparatordan, yaşanan bu duruma, inananlar arasında yaşanan bu skandala müdahale etmesini istedi, Teodorik de onu hapse attı.

Bizans'ta tüm bunlar ve ayrıca yeni krallıkların gücünün kaygı verici düzeyde olmadığı da biliniyordu. Tümünde hanedan, iç çekişmeler ve aile içi cinayetlerle kendini yok ediyordu. Vizigot ve Ostrogot krallıklarında taç için birbiriyle çekişen rakipler, imparatordan yardım talebinde bulundular. Ostrogot Krallığı'nda, Teodorik'in ölümünden sonra Theodatus[4], tek başına hüküm sürebilmesi için ölen kralın kızı olan karısı Amalasunta'ya karşı suikast düzenledi. Dinî zulüm ve siyasi skandalları düşündüğümüzde, müdahale için birçok bahane hazırdı zaten!

Justinianus (527-565) bundan yararlanmayı ihmal etmedi. Devletlerinde tekrar barışı sağlamış, maliyeyi düzenlemiş, orduyu ve donanmayı yenilemişti. Şimdi bunları Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurmak için kullanacaktı. İlk darbeyi Vandallara vurdu. 533 yılında Belisarius yönetimindeki 15.000 asker, 500 gemiyle Afrika'ya çıkarıldı. Harekât çok kısa sürmüş ve başarılı geçmişti. Birkaç ay içinde Vandal Krallığı tamamen ele geçirildi ve yenilen kral, imparatorun zaferinin canlı tanığı olarak

4 Theodahad. (ç.n.)

Bizans'a gönderildi. Komşuları yenilirken kayıtsızca izlemekle yetinen Vizigotlar, şimdi aynı akıbete uğramışlardı. Tüm denizcilik sahası işgal edildi ve zorlanmadan boyun eğdirildi. Bizanslılar dağlara kaçan kralın peşine düşmediler. Ostrogot Krallığı bir süre daha direndi. Son kuvvetlerin kaderiniyse, on sekiz yıllık bir sürecin sonunda Vezüv'ün eteklerindeki kanlı bozgun belirleyecekti (553).

Akdeniz, bir kez daha Roma'nın olmuştu ya da diğer bir söylenişle bir "Bizans gölü" hâline geliyordu. Her tarafta Bizans dükleri ve eksarhları, fethedilen eyaletlerin yönetimini düzene koymaya çalışıyordu. Roma bir kez daha imparatorluğun parçası olmuştu. Tıpkı eski güzel günlerdeki gibi imparatorun emirleri *Herkül Sütunları*'na kadar ulaşıyordu.

Bizans uygarlığının, böyle parlak hizmetler yaptıktan sonra Avrupa uygarlığı olacağı ve Justinianus'un zafer takı olarak Ayasofya Bazilikası'nı inşa ettiği Konstantinopolis'in, Batı'yı yörüngesine çekmesinin mukadder olduğu görülebiliyordu.

2. Lombardlar

Ancak bunlar, kalıcı olmaktan çok kısa süreli parlak başarılardı. Justinianus 565 yılında öldüğünde, imparatorluğu ezici vergi yükü altında bırakıp kıpırdayamaz hâle getirdi. Fakat yine de görev tamamlanamadı. Bu durumda imparatorluk, eğer Akdeniz'in tamamen kendi kontrolünde olmasını istiyorsa, buraya kıyısı olan tek bağımsız devletle, Frank Krallığı'yla savaşmalıydı. Çünkü Provence kıyıları Justinianus'un orduları tarafından kurtarılmıştı. Başlanan görevi bitirmek ve pekiştirmek için bu eksik parça da tamamlanmalıydı. Fakat Provence'e bir kez boyun eğdirildikten sonra bir adım daha ileri gitmek ve bu zaferi sağlama almak için Caesar'ın politikasını yeniden canlandırarak Galya'yı da ilhak etmek gerekecekti. O zaman, Alpler ve Ren tarafından korunan ve merkezi Akdeniz olan Roma dünyası, eskiden olduğu gibi her türlü istilaya karşı tekrar korunmuş olacaktı. Ancak Franklarda öyle olmadı; imparatorluk, şimdiye kadar karşılaştıklarının tümünden çok daha çetin bir düşmanla uğraşmak zorunda kaldı.

Justinianus'un halefi olan yeğeni II. Justinus (565-578), böyle bir girişimi nasıl düşünebilirdi? Sadece malî durumu bozuk olsa iyiydi, şimdi de Tuna'da yeni düşmanlar ortaya çıkmıştı. Rus steplerinden gelip doğuda ilerleyen ve Slavları Karpatlara ve güneye doğru süren öfkeli Avarlar ve batıda iki Germen halkı, Gepidler ve Lombardlar, nehrin orta havzasını işgal ediyorlardı. İmparatorluğun diğer ucunda, Ön Asya'da Persler, sınırda tehditkâr bir tutum içindeydiler. İmparatorluk, uzak hedefler için hazırlık yapmak yerine savunma görevine yoğunlaşmak zorunda kaldı.

Justinus, Lombardlar ve Avarları Gepidlere karşı kışkırtarak ustaca bir hamle yaptığını düşündü. Bu talihsiz halk yok edildi ancak Avarlar hemen topraklarını işgal etti ve Lombardlar, daha zayıf oldukları için onlara yol verdi. Yüz yıl önce Ostrogotların yaptığı gibi onlar da İtalya'ya yürüdüler ve o zamandan günümüze kendi adlarını taşıyan Cisalpina Galya'yı işgal ettiler (568). Lombard fetihleri, Cenova ve Ligurya kıyılarını fetheden Rothari'nin (636-652) hükümdarlığına kadar devam etti.

Saldırı karşısında şaşıran Bizanslılar, direnmeye kalkışmadan birbiri ardına düşen şehirlere sığındılar. Yalnızca Istria kıyılarını, Ravenna civarındaki bölgeyi, Pentapolis'i, Roma'yı çevreleyen bölgeyi ve yarımadanın Spoleto ve Benevento'nun güneyine uzanan kısmını korumayı başardılar. Germen istilalarının, yani Lombardların İtalya'ya inişinin bu şekilde sona ermesi büyük önem taşıyordu.

Bu yeni gelenler, Bizans İmparatorluğu'yla Frank Krallığı arasına girerek, temasta kalmaları hâlinde kesinlikle patlak verecek bir çatışma ihtimalini yok etmiş oldular. Öte yandan, Alplerin güneyine varmaları XIX. yüzyıla kadar İtalya'nın kaderini belirleyecekti. Bu durum, uygar dünyayı "bir arada" tutan ülkenin birliğinin sonu demekti. Lombardlar ve Bizanslıların onu elde etme mücadelesi, zaman içinde Almanlar, Normanlar, İspanyollar, Fransızlar ve Avusturyalılar tarafından istila, işgal ve de parçalandığını göreceğimiz, en sonunda da yabancı boyunduruğunu silkinip attıkları, vatanseverlerinin bu dünyadaki en büyük arzularını anlayıp *risorgimento*sunu[5] gerçekleştirdikleri güne kadar sürecek bu acılı tarihin sadece ilk perdesiydi. Avrupa tarihinin her döneminde çeşitli biçimlerde kendini gösteren İtalya sorunu, Lombardların istilasıyla başlamıştı. Bunu düşünmekte olduğumuz şu anda bile işgalcilerin başarısıyla gelen çözüm bize hâlâ son derece tehlikeli görünüyor olmalı. Bizans geri çekilmiş ancak mücadeleden vazgeçmemişti. Yine de bir karşı saldırının başarılı olabilme ihtimalinden umutluydu. Her şeye rağmen, İtalya, Sicilya, Afrika ve İspanya kıyılarının büyük bir kısmına sahip olduğu batıdaki konumu, geleceğe güvenle bakmasını sağlıyordu. Ne var ki Avrupa'nın şimdiye kadar yaşadığı en derin ve çok ani gelen yeni bir ayaklanma bunun tam tersine karar vermek üzereydi.

5 İtalyancada "diriliş" anlamına gelen kelime, İtalya'nın yeniden birleşmesini ifade eder. (ç.n.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜSLÜMANLARIN FETİHLERİ

1. Fetihler

Dünya tarihinde, İslam'ın VII. yüzyılda yayılmasının, evrenselliği ve sonuçlarının birdenbire ortaya çıkışıyla kıyaslanabilir bir başka olgu daha yoktur.

Yayılmasındaki karşı konulmaz hız, fetihlerinin büyüklüğünden daha az şaşırtıcı değildi. Hint Okyanusu'ndan Atlantik'e kadar yayılmak Muhammed'in ölümünü (632) izleyen sadece yetmiş yıl içinde gerçekleşmişti. Önünde hiçbir şey duramıyordu. İlk darbede Pers İmparatorluğu'nu devirdi (637-644); ardından Bizans İmparatorluğu'nu, saldırdığı Suriye (634-636), Mısır (640-642), Afrika (698) ve İspanya (711) eyaletlerinden birer birer mahrum bıraktı. Vizigotlar İspanya'yı Bizanslılardan geri almıştı. Son kralları Roderick, Cádiz Muharebesi'nde (711) yenildi.

Müslümanların ilerleyişi, Avrupa'yı iki taraftan tehdit eden bu büyük hareket ancak VIII. yüzyılın başında Konstantinopolis surlarının dibinde (717) ve Charles Martel'in askerleri tarafından Poitiers Muharebesi'yle (732) durdurulabildi. Evet durdurulmuştu. Başlangıçtaki yayılma gücü tükenmişti ancak bu kadarı bile dünyanın çehresini değiştirmeye yetmişti. Geçtikleri yerlerde bulunan, kökleri yüzyıllara dayanan eski devletler, kasırgaya tutulmuş gibi yerlere serildi, tarihin geleneksel düzeni darmadağın olmuştu. Bu durum, Asur ve Babil'in vârisi olan eski Pers İmparatorluğu'nun, Büyük İskender İmparatorluğu'nu oluşturan ve daha sonra Avrupa'nın yörüngesinde çekilmeye devam eden Asya'nın Helenleşmiş bölgelerinin, Ptolemieslerin döneminden beri üzerini örten Grek cilasının altında hâlâ geçmişi yaşayan Eski Mısır'ın ve Roma'nın Kartaca'dan kazandığı Afrika eyaletlerinin sonu demekti. Bundan böyle bütün bu bölgeler, dinî ve siyasi olarak gelmiş geçmiş en güçlü hükümdara, Bağdat halifesinin yönetimi altına girecekti.

Bütün bu olup bitenler, kayalık çöllerinde kimselerin bilmediği, fatihlerin küçümsediği ve Almanya'dan çok daha az nüfusa sahip göçebe bir halkın eseriydi. Fakat bu halka, kendi içinden çıkan bir peygamber yeni

bir din getirmişti. Bütün eski putları yıkmış, birdenbire saf tevhid inancına geçmişti. Allah'a karşı olan görev son derece basitti: Allah'a itaat etmek ve kâfirleri de ona itaat ettirmek. Cihat, ödülü kendi içinde saklı dinî bir yükümlülüktü. Elinde silahıyla şehit düşen savaşçılar cennetin güzelliklerini yaşayacaklar, gazilerse fakir Arabistan'ın dört bir yanındaki zengin tüccarlardan elde edilen, savaşın meşru ödülü ganimetten pay alacaklardı.

Müslümanların dünyaya açılmalarına sebep olan şeyin fanatizm (ya da adına isterseniz dinî coşku deyin) olduğuna şüphe yoktur. Ahlaki açıdan bakıldığında, Allah'a sığınarak ilerleyen bu gruplarla daha verimli topraklar elde etmek için ülkelerini terk eden Almanların istilaları aynı şey değildi. Elbette, onların bu rollerine mükemmel biçimde uymalarında Arapların toplumsal yapısının büyük etkisi olduğu açıktır. Bedeviler ve yoksullar, Tanrı'nın buyruklarına tam anlamıyla itaat etmeye zaten hazırdılar. Sadece atlarını eyerleyip yola çıkmaları gerekiyordu. Almanlar gibi kadınları, çocukları, köleleri ve sığırları arkalarında sürükleyen göçmenler değillerdi; çocukluklarından itibaren sürülere baskın vermeyi alışkın atlılardı ve şimdi Allah, onlara kendi adıyla dünyaya akın etme görevini yüklemişti.

Ne var ki düşmanların zayıf oluşunun işlerini çok büyük ölçüde kolaylaştırdığını da kabul etmek gerekir. Beklenmedik bu saldırılar karşısında şaşkına dönen ne Bizans ne de Pers İmparatorluğu karşı koyabilecek durumda değildi. II. Justinus'tan sonra Konstantinopolis yönetimi güçten düşmeye devam etti ve fetih için yola çıkan bu kuvvetler Suriye'den İspanya'ya kadar karşılarında savaşacak ordu bulamadılar. Bu ateşli öncüler sadece dağınık insan yığınlarıyla karşılaştı. Justinianus'un fetihlerinden geriye, 698'den itibaren İtalya'dan başka hiçbir şey kalmamıştı. Akdeniz'in tüm kıyılarında hüküm süren Hristiyanlığın elinde, artık sadece kuzey kıyıları kalmıştı. O zamana kadar Avrupa uygarlığının ortak merkezi olan bu denizin kıyılarının dörtte üçü artık İslam'a aitti.

Sadece fetih yoluyla değil, dinî ve siyasi asimilasyonla da ona ait olmuşlardı. Almanların tersine Araplar, fethedilen topraklardaki *statükoyu* dikkate almadılar. Başka türlüsü de olamazdı. Almanlar, Hristiyanlığa geçerek Romalılarla hemen kaynaşırken, Müslümanlar yeni bir inancın, herkesin boyun eğmek zorunda olduğu dışlayıcı ve toleransa kapalı bir inancın propagandacıları olarak ortaya çıktılar. Din, egemenlikleri altına aldıkları yerlerde siyasal sistemin temelini oluşturuyordu, daha doğrusu, onlar için dinî ve siyasi yapı özdeşti. Din ve devlet aynı şeyi ifade ediyordu. Kâfirler, her türlü haklarından mahrum bırakılmıştı ve sadece basit tebaalar olarak ibadetlerine devam edebilirlerdi. Her şey yukarıdan aşağıya, Kur'an'ın hükümlerine göre yeniden düzenlendi. Mevcut yönetimden, adalet ve maliye sistemlerinden, ordudan geriye hiçbir şey kalmamıştı. Ülkelerdeki eksarhların yerini kadılar ve emirler, Roma hukukunun ye-

rini de İslam hukuku almıştı. Suriye, Afrika ve İspanya kıyılarında çok uzun süredir eski ulusal deyimlerin yerine kullanılan Grekçe ve Latince terimler atıldı, yerlerine Arapçaları kullanılmaya başlandı.

Arapların İslam medeniyetine katkısı bu iki unsurdan, yani din ve dilden ibarettir. Bu medeniyet, İslam'ın ilk yüzyıllarında ne kadar parlak olursa olsun, orijinal olan çok az şeyle övünebilir. Fethedilen halkların tümü, bedevi fatihlerinden daha üst seviyedeydiler ve yeni hâkimler, bu birikimi topluca ödünç aldılar. Araplar, bilim adamlarının ve filozofların eserlerini tercüme ettiler, sanatlarından esinlendiler, tarımsal, ticari ve endüstriyel süreçlerini öğrenip uyguladılar. Hâkimiyeti altına aldıkları ve birbiriyle karışan ülkelerin genişliği ve halkların çeşitliliği, İslam medeniyetini çok sayıda ancak çok derinlikli olmayan bir dizi etkiye maruz bıraktı. Bunlardan Helenizm'in etkisi, Perslerin etkisiyle yarışır durumdaydı. Arapların, o zamanın Grek dünyasının en zengin ve en kalabalık bölgeleri olan Mısır ve Suriye'yi işgal ettiğini dikkate alırsak, bu sonucun şaşırtıcı olmadığını görürüz.

Arap mimarisi, ödünç alınanların çeşitliliği ve göreceli önemine ilişkin oldukça kesin bir fikir vermektedir. Süsleme sanatlarında Pers ya da Hint kaynaklı etkilerin olduğu açıkça görülmektedir. Genelde ve mimari eserlerin temel unsurlarında da Bizans mimarisiyle ilişkisi net biçimde kendini açığa vurmaktadır. Fikir alanındaysa Grek düşüncesinin hâkimiyeti daha belirgindir. Aristoteles, onun felsefesine önemli bir katkıda bulunmamış Arap filozoflarının da üstadıydı. Genel olarak İslam medeniyeti, entelektüel alanda Avrupa halkları üzerinde derin bir etkide bulunmamıştır. Açıklaması zor değildi çünkü içinde yapay olan çok şey vardı. Ayrıca en özgürce yararlandığı kaynaklar, yine çoğunlukla Avrupa kaynaklarıydı.

Ancak iş ekonomik faaliyetlere gelince durum tam tersiydi. Bu alanda Araplar, Batı ve Uzak Doğu'yla temasları sayesinde değerli aracılar olmuşlardı. Hindistan'dan aldıkları şeker kamışını Sicilya ve Afrika'ya, pirinci (İspanyolların XV. ve XVI. yüzyıllarda İtalya'ya getirdikleri yerden) Sicilya ve İspanya'ya, pamuğu Sicilya ve Afrika'ya ithal ettiler. Çinlilerden aldıkları ipek üretimini Asya'ya uyarladılar ve yine Çinlilerden, kâğıt kullanımıyla imalatını öğrendiler. Bunlar olmasaydı matbaanın icadının bir değeri olmazdı ya da yapılamazdı. Manyetik pusulayı da yine Çin'den ithal ettiler. Ancak bu yeniliklerin ve daha pek çoğunun Avrupa halklarının kullanımına girmesi uzun zaman aldı. İlk başta, hem daha zengin hem de daha üstün donanımlı olduklarından, İslam'ın Avrupalı komşuları için aşılması zor bir düşman hâline gelmesine katkısı olmuştu. İslam, VII. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar tartışmasız biçimde Akdeniz'in efendisiydi. Arapların inşa ettikleri İskenderiye, Tunus ve Kayravan'ın ardından gelen Kahire limanları; Kızıldeniz'le bağlantılı Mısır limanlarıyla Bağdat ve Basra Körfezi'ne uzanan kervan yoluyla bağlantılı Suriye

limanlarından geçip Cebelitarık Boğazı'ndan Hint Okyanusu'na dolaşan ticaretin *ara durakları*ydı. Hristiyan halkların denizdeki varlığı, Adriyatik ve Güney İtalya kıyıları boyunca ve Ege Adaları arasında ürkek bir kıyı ticaretiyle sınırlıydı.

2. Fetihlerin Sonuçları

Öngörülemeyen olaylar, daima önemleri oranında bir felaketle sonuçlanırlar. Bu akımı oluşturan nedenler ve sonuçlar dizisini kesintiye uğratır, onları bir şekilde engeller ve eşyanın doğal düzenini altüst eden beklenmedik yansımalarıyla, kendisini, deyim yerindeyse, tarihin akışına bırakırlar. Müslüman fetihleri sırasında olan tam da buydu. Yüzyıllar boyunca Avrupa, Akdeniz'i merkez alıp etrafında konuşlanmıştı. Medeniyet, Akdeniz vasıtasıyla yayılmış ve uygar dünyanın çeşitli kesimleri yine Akdeniz aracılığıyla birbiriyle iletişim kurmuşlardı. Toplumsal yaşam, tüm kıyılarında temel özellikleri bakımından aynıydı. Din aynı, görgü, gelenek ve fikirler de aynıydı ya da ona çok yakındı. Germen istilası da önemli bir değişikliğe yol açmamıştı. Tüm bu olup bitenlere rağmen, VII. yüzyılın ortalarında Avrupa'nın, Roma İmparatorluğu zamanında olduğu gibi yine de bir Akdeniz birliği oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Şimdi, İslam'ın ani gelen etkisi altında bu birlik birdenbire parçalandı. Romalıların *mare nostrum* "bizim deniz" olarak adlandırdıkları bu tanıdık denizin büyük bölümü, yabancı ve düşman oldu. O zamana kadar bu deniz üzerinden sürdürülen Batı ile Doğu arasındaki ilişki kesintiye uğradı, aniden birbirinden ayrıldı. Bu kadar uzun süredir içinde yaşadıkları topluluk, yüzyıllar içinde yok edildi. Avrupa bugün bile bu yıkımının sonuçlarının acısını çekmektedir.

Doğu'dan gelen tehdidi karşılamak zorunda kalan imparatorluk, artık Tuna Nehri üzerinde tutunamazdı. Bulgarlar, Sırplar ve Hırvatlar Balkanlar'a yayıldı ve sadece şehirler Grek etkisinde kaldı. İşgalciler, Almanların yaptığı gibi nüfusa karışmadılar. Bizans İmparatorluğu evrensel olmaktan çıktı, bir Grek devletine dönüştü.

Bulgarlar, 677'de Slav kabilelerini itaatleri altına aldılar ve onlarla Mesia'da birleştiler. IX. yüzyılın ortalarında prensleri Boris, Methodius tarafından Hristiyanlaştırıldı ve Mihail adını aldı.

Bundan böyle İlirya kıyılarıyla Yukarı Fırat arasında sıkışan Bizans İmparatorluğu, kuvvetlerinin büyük bölümünü İslam'ın baskısına karşı koymaya ayırdı. XV. yüzyılın ortalarında, nihayet Türklerin darbelerine yenik düştüğü güne kadar uzanan uzun tarihinde yine görkemli anlar yaşanacak ve özgünlüğü, eski geleneklerin Ortodoks Hristiyanlık'la harmanlanmasından ve artan bir Doğululaşmadan oluşan bir medeniyetin gelişimine tanık olunacaktı. Ancak bu tarih, çoğu zaman Batı Avrupa'nın-

kine yabancıydı. Bizans'la temas hâlinde olan sadece Venedik'ti, Doğu ile Batı arasında, onun gelecekteki büyüklüğünün başlangıcını ifade eden bu aracılık rolünü üstlenmişti. Bizans, geri kalanlar için Batı'ya müdahale etmeyi bıraksa da kendisinden yüzyıllarca daha uzun yaşayacak bir etki yaratmaya devam etti. Güney ve Doğu Slavlarını, yani Sırpları, Bulgarları ve Rusları Hristiyanlaştıran Bizans'tır. Dört yüz yıl boyunca Türk hâkimiyeti altında kaldıktan sonra XX. yüzyılda Yunan milletini yeniden oluşturan da imparatorluk halkıdır.

Batı'ya gelince, Bizans'tan ayrılması onu tamamen yeni bir durumla karşı karşıya bıraktı. Bu ayrılık onu uygarlıktan dışlıyor gibiydi. Çünkü çağların başlangıcından itibaren uygar yaşamın tüm biçimleri ve tüm toplumsal ilerlemeler Doğu'dan gelmişti. Evet, Araplar İspanya ve Afrika kıyılarına yerleştiklerinde Doğu hemen yanı başındaydı, bu doğrudur. Ancak bu fiziksel temasa rağmen dinî inanç farklılığı, Hristiyan nüfusla Müslüman Doğu arasında olabilecek bir ahlakî teması engellemişti. Batı Avrupa, Roma İmparatorluğu'nun kuruluşundan bu yana ilk kez dünyanın geri kalanından izole durumda kalmıştı. Şimdiye kadar uygarlıkla temas hâlinde olduğu Akdeniz ona kapalıydı. Belki de bu, İslam'ın yayılmasının dünya tarihi açısından en önemli sonucuydu.[6] Çünkü Batı Hristiyanlığı, geleneksel iletişim hatlarının kesilmesinden itibaren ayrı bir dünya hâline geldi. Artık sadece kendine güvenebilirdi, gelişmesi için kendi kaynaklarına sarılmak zorundaydı. Akdeniz'den uzaklaşarak rotasını, Ren'in ötesine ve Kuzey Denizi kıyılarında hâlâ barbar olan bölgelere çevirdi. Sürekli genişleyen Avrupa toplumu, Roma İmparatorluğu'nun eski sınırlarını aştı. Bir gün tüm dünyanın uygarlığı hâline gelecek Batı uygarlığının içinde geliştiği Frank İmparatorluğu'nun yükselişiyle yeni bir Avrupa yaratıldı.

6 Bkz. Henri Pirenne, Hz. Muhammed ve Charlemagne.

İKİNCİ KİTAP

KAROLENJLER DÖNEMİ

BİRİNCİ BÖLÜM

KİLİSE

1. Beşinci Yüzyıldan Yedinci Yüzyıla Süren Zafiyet

Avrupa, Almanlar, imparatorluk ve İslam arasındaki çatışmalarla parçalanırken, V., VI. ve VII. yüzyıllardaki bu iniş çıkışlar sırasında, yakın geleceğin büyük gücü Katolik Kilisesi ne durumdaydı? Varlığını sürdürmekle, daha doğrusu sadece yaşamakla yetindi. Olayların gidişatındaki etkisi ihmal edilebilir düzeydeydi, toplum üzerinde algılanabilir bir ahlakî etkisi yoktu. Yine de imparatorluğun yıkıntıları arasında bozulmadan ayakta kaldı. Örgüt yapısını, hiyerarşisini, haddi hesabı olmayan arazilerden oluşan servetini korumuştu. Dahası, düşmanı yoktu. Romalılar kadar Almanlar da onun sadık evlatlarıydı. Ariusçu sapkınlık, gördüğümüz gibi gelip geçici bir şeydi ve hiçbir zaman büyük bir endişeye yol açmamıştı.

Ancak Kilise'nin ilgisizliği çok basit bir şekilde şöyle açıklanabilirdi. İstilalardan sonra tüm toplumun başına gelen şey, az çok onun başına da gelmişti, yani barbarlaşmıştı. IV. yüzyılda, Aziz Augustinus'un yüzyılında hâlâ çok güçlü olan Hristiyan Dünyası'ndaki Latin edebiyatının, V. yüzyılda Salvian tipi epigonilerden başka gösterecek hiçbir şeyi yoktu. Bunun ardından düşünce faaliyeti uykuya daldı; Kilise Babaları'nın açtığı damar tükenmişti. Birkaç rahip, biyografik veya tarihsel anlatılar yazmaya devam etse de dünyanın, teoloji ve dinî-ahlakî felsefe çalışmalarının yepyeni bir ruhla yeniden canlandığını görmek için Büyük Gregorius'a kadar beklemesi gerekecekti. Daha da çarpıcı olanı, son zamanlarda gelen ve imparatorluk sınırları içinde yaşayan pagan ya da son derece sapkın barbarlar karşısında Kilise'nin ataletiydi. Siyasi çıkarları nedeniyle veya Roma âdetlerini taklit ederek din değiştirdiklerinde, tıpkı Clovis'in vaftizinden sonra Hristiyanlığa geçen Franklar gibi onlar da krallarının izinden gittiler. Galya'nın kuzeyinde ve Ren'in diğer tarafında eski ulusal ritüellerini sürdüren Almanlara gelince, Kilise onları kendi safına çekmek için hiçbir girişimde bulunmadı. Salic Frankları, Aziz Amand ve Aziz Remaclus'un havarileri şahsî çabalarıyla hareket ettiler. Krallar onların bu çabalarını destekledi ancak Kilise otoritelerinden herhangi bir destek geldiğini görmüyoruz. Aslında bu çevreler, havarilikle ilgilenmekten o

kadar uzaktı ki kendilerine düşen işi yabancılara bıraktılar. IV. yüzyılda İrlanda'ya giren Hristiyanlık, ülke genelinde hızla yayıldı. Anakarayla hiçbir bağlantısı olmayan bu uzak adada, kendisi için, büyük manastır topluluklarının etrafında çevrelenen, çok ateşli bir dinî yaşamın olduğu özgün bir organizasyon yarattı. VI. yüzyıldan itibaren bu merkezlerde, kimi çok uzaklarda erişilmez yalnızlıklar arayan, kimi de hidayete ermek için anavatanlarından ayrılan çok sayıda çileci ve mühtedi yaşıyordu. IX. yüzyılda Normanlar İzlanda'yı keşfettiklerinde, sisli kıyılarında yaşayanların sadece İrlanda'dan gelen keşişler olduğunu görünce çok şaşırmışlardı. Bu insanlar, kendilerini Kuzey Galya ve Almanya'nın Hristiyanlaştırılmasına büyük bir imanla adayan İrlandalılardı. Merovenj dönemine ait haciyografilerde, Kuzey Fransa ve Belçika'daki bir dizi manastırın kendilerine ithaf edildiği çok sayıda azizin adı geçer. Entelektüel seviyeleri, karşılıksız iyilik peşinde olmaları ve coşkularıyla, Merovenj din adamlarının kabalıklarının birbirine hiç uymadığı bu misyoner topluluğunun en ünlü temsilcileri Aziz Columbanus ve Aziz Gallus'tu. Ancak bu din adamlarını kayıtsız kalmaktan çekip çıkaramamışlardı. Piskoposluk bölgesi tarafından aday gösterilen fakat gerçekte krallar tarafından atanan piskoposlar, koltuklarında oturmalarını neredeyse sadece hükümdarın lütfuna borçlu durumdaydılar. Bazı meslektaşlarının bilgi ve ahlakî seviyelerinin hangi durumda olduğunu anlayabilmek için Tourslu Gregorius'un derlediği portreleri okumanız gerekir. Birçoğu zar zor okuyabiliyor, kendini gizlemeye gerek duymadan alenen sarhoş geziyor ve sefahate dalmış hâlde yaşıyordu. Dürüst Gregorius bu tür davranışlara çok içerler. Ancak öfkesini sözlerine çok fazla yansıtmadığını görürüz. Pek çok meslektaşından kesinlikle çok daha üstün olmasına rağmen Kilise'nin çöküşü konusunda kendi kişiliğinden örnek verir! Yazdığı Latince (kendisinin de farkında olduğu gibi) dil bilgisi, söz dizimi ve kelime dağarcığında tuhaf serbestlikleri olan barbarca bir ifadeden başka bir şey değildir. Ahlakı, ne yazık ki bilinçsiz olarak, çok tuhaf hoşgörülere açıktır ve şaşırtıcı yargıları vardır. Ondan sonra işler daha da kötüye gider. VII. yüzyılın sonunda ve VIII. yüzyılın başında artık felç olmuş gibi görünen sadece dil değil, düşüncenin kendisidir de. "Fredegar Kronikleri" olarak adlandırılan kronik ve bu dönemdeki bazı Azizlerin Yaşamları, en basit şeyleri ifade edememenin en çarpıcı örnekleridir.

Kilise, her ne kadar çökmekte olsa da dönemin büyük uygarlaştırıcı gücü, daha doğrusu tek uygarlaştırıcı gücüydü diyebiliriz. Roma geleneğinin sürdürülmesi Kilise sayesinde olmuştu, Avrupa'nın yeniden barbarlaşmasını engelleyen de yine Kilise'dir. Yoksa kendi gücüyle başbaşa kalan laik iktidar bu değerli mirası koruyamazdı. Kralların iyi niyetlerine rağmen kaba ve beceriksiz yönetimleri, üstlendikleri görevin çok gerisindeydi. Fakat Kilise, devletin elinde bulunmayan bir kadroya sahipti. İm-

paratorluk döneminde şekillenip geliştiği gibi istilalardan sonra da varlığını sürdürdü. Hiyerarşi bozulmadan kaldı ve Roma'nın idari örgütlenme modeline göre şekillendiği için büyüyen düzensizliğin ortasında sağlam ve sade yapısını koruyabildi. Her eyaletin başkentinde kurulan metropolitlik, her "şehrin" başkentinde kurulan piskoposluk makamları kuzey bölgelerinde sadece geçici olarak ortadan kalktı. Diğer yerlerde fatihler, canlarını bağışladı veya onlara saygı gösterdi. Sivil yönetim çöküşe giderken dinî idare, imparatorluk günlerindeki aynı yapı, aynı devlet adamları, aynı ilkeler, aynı hukuk, aynı dille sarsılmadan kaldı. Çevredeki anarşinin ortasında Kilise, kısa süreli çöküşüne rağmen bozulmadan yaşamaya devam etti. Ruhban sınıfı, onları barındıran güçlü yapı ve onlara dayatılan disiplin sayesinde korundu. Bazı piskoposlar cahil, umursamaz ve ahlaksız olsalar da asli sorumluluklarından kendilerini kurtaramadılar. Katedrallerinin yanında genç öğrencilerin eğitimi için bir okul bulundurmak zorundaydılar. Laik eğitim ortadan kalkarken ve devlet, okuma yazma bilmeyen hizmetlileri istihdam etme durumuna gelirken, Kilise, doğasında olan bir zorunlulukla, her bir üyesi en azından Latince okuyup yazabilecek bir öğrenci topluluğu yetiştirmeye devam etti. Bununla laik toplum üzerinde baskın bir üstünlük sağladı. Araması veya talep etmesi gerekmiyordu; zaten buna sahipti çünkü bilgiyi tekelinde tutuyordu. Nadir istisnalar dışında okulları tek okul, kitapları tek kitaptı. Onsuz hiçbir uygarlığın mümkün olmadığı yazı, Merovenj döneminin sonundan itibaren yalnızca Kilise'ye özgü bir nitelikti. Günümüzde bile, din adamını tanımlayan sözcük Fransızcada *clerc*, İngilizcede *clerk*, Flamanca ve Eski Almancada *klerk*, Eski Rusçada *diaca* aynı zamanda *kâtib*in de karşılığıdır. VIII. yüzyıl boyunca entelektüel kültür, ruhban sınıfıyla sınırlıydı. Böylece Katolik din adamları, kendilerinden önce başka hiçbir ruhban sınıfına verilmemiş bir konum elde ettiler. Din adamları sadece dinî kimliklerinden dolayı saygı görmekle kalmadılar ve yine, sadece sıradan insanların gözünde bilginin cahil bir toplumda sahip olduğu prestijle yetinmediler. Sivil toplum için de vazgeçilmez birer yardımcı oldular. Devletin hizmet vermemesi olmazdı. Karolenj döneminde, yani laik eğitimin son izlerinin de ortadan kalktığı o dönemde kâtip kadrosu, idari işler yöneticileri ve belli bir dereceye kadar entelektüel kültüre sahip olması gereken tüm hizmetliler veya danışmanlar, din adamları arasından ödünç alınmak zorundaydı. Devlet, başka türlü bir çözüm bulamadığı için tekrar barbarlığa düşme tehlikesine karşı Kilise'yle çok yakınlaşmak durumunda kaldı. Çünkü üzerine düşen siyasi görevleri anlayabilecek ve yerine getirebilecek insanları Kilise'den başka bir yerde bulamıyordu. Onları sadece Kilise'de bulabilmesinin sebebi, Mesih'in havarileri olarak karakterlerinin, onları kendi hizmetine uygun hâle getirmesi değildi. "Krallığının bu dünyaya ait olmadığı"nı söyleyen kulları, dünyevi işlerin idaresini ondan

öğrenmemişlerdi. Gerekli bilgiye sahip olmalarının sebebi onu Roma'dan almalarıydı. Çünkü ait oldukları Kilise, eski dünyanın yıkımından sağ çıkmıştı. Bu dünya, yeni dünyanın eğitimi için onun bünyesinde devam etmekteydi. Kısacası, Kilise'nin toplum üzerindeki kontrolünü yüzyıllar boyunca kazanıp sürdürmesi Hristiyan olduğu için değil, Romalı olduğu içindi. Ya da dilerseniz, sadece daha eski ve daha gelişmiş bir uygarlığın emanetçisi olduğu için modern toplum üzerinde çok uzun bir süre baskın etki yapmıştır da diyebiliriz. Kilise'nin, dinî ideallerini gerçekleştirmek ve kendisini yardımcı olarak çağıran devleti iradesine boyun eğdirmek için bu durumdan yararlandığını söylemeye gerek yok. Kilise'yle devlet arasında kısa sürede kurulmuş bu kaçınılmaz iş birliği, aynı zamanda, başlangıçta hiç kimsenin öngöremeyeceği zorlu çatışmaların tohumunu da içinde taşıyordu.

Kilise, devletin hizmetine giriyor ama kendisini işverenine teslim etmiyordu. Belli zamanlarda, bazen kendi özgür iradesiyle bazen de zorlamayla ona bazı tavizler verse de devlet karşısında hep bağımsız bir güç olarak kaldı. Roma ya da Bizans İmparatorluğu'nda sahip olmadığı özgürlüğü Batı Avrupa'dan talep etti ve bundan yararlandı. Bu durum, Batı'da hüküm sürenlerin imparatorlarınkiyle kıyaslanabilir bir güç kullanmadıkları için değil, Kilise'nin, daha başından itibaren kendi kaynaklarıyla yaşamasını ve kendisini geliştirmesini sağlayan ekonomik bir güce sahip olması sebebiyledir. Burada yine, Roma'nın Kilise'ye bıraktığı mirasın olduğunu da görüyoruz. Elinde bulunan muazzam gayrimenkul serveti, pagan tapınakların zenginliğini ona aktaran Konstantin ve haleflerine borçluydu. Kilise'yi yalnızca dünyadaki en büyük toprak sahibi yapmakla kalmadılar, üyelerini kelle vergisi ve arazi vergisinden muaf tutarak ayrıcalıklı bir mülk sahibi de yaptılar. Barbar krallar, hem mülkiyete hem de bu imtiyazlara saygı duyuyorlardı. Bundan dolayı modern halkların tarihinin başladığı sırada Kilise, benzersiz bir zenginliğe sahipti. Bu olgu, istila dönemlerini, gücünü nasıl koruyarak atlatabildiğini, siyasi ve sosyal kargaşa zamanında örgütünü nasıl koruyabileceğini ve din adamlarını nasıl etrafına toplayıp devam edebildiğini açıklıyor.

Böylece, hangi açıdan bakarsak bakalım, Kilise'nin V., VI. ve VII. yüzyıllardaki çöküşüne rağmen hâlâ güçlü olduğunu ve gelecekte gelişme potansiyeli taşıdığını görüyoruz. Düşüşün nedeni, kendisinden ziyade o dönemin koşullarından kaynaklanıyordu. Dahası, çöküşünden bahsettiğimizde sadece resmî Kilise'yi, şu ana kadar görünen tek ruhban sınıfı olan seküler ruhban sınıfı düşünüyoruz. Bunlardan başka kademeli bir gelişme durumunda, henüz algılamadığımız ancak yavaş yavaş kendilerine yer açan ve yakında oynayacakları rolü belirsiz bir biçimde prova eden ruhban sınıfı, yani nizami din adamları ve keşişler de vardı.

2. Keşişler ve Papalık

Hristiyanlığın özel bir yorumundan gelen çilecilik, II. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nun doğu eyaletlerinde hızla gelişti. Müritleri, uzun süreler boyunca inzivaya çekilerek kendilerini ruhlarının kurtuluşuna adayan, dünya işlerinden ve maddiyattan vazgeçmiş sıradan kişilerdi. İlk keşişler bu münzevilerdi (μοναχος, μονος).[7] Aziz Pachomius'un (348) düşüncesi, onları bir topluluk içinde organize edecek şekilde belli kurallar koymaktı. Bu yeni yaşam tarzını benimseyen keşişler, merkezî bir şapelin etrafına inşa edilmiş hücrelerden oluşan manastırlarda toplandılar. Onları münzevilerden ayırmak için bu manastırların sakinlerine *senobit* adı verildi. Bu kurumlar, ilki VI. yüzyılda Napoli yakınlarındaki Monte Cassino'da Aziz Benedictus tarafından kurulan Batı manastırlarına bağlıydılar. Benedictus'un başarısının (543 civarı) özgünlüğü ve önemi, keşişi dünyevi yaşamdan çekmesi, onu üç ebedî yeminle (itaat, yoksulluk ve iffet) mesleğine bir bağlı dindar yapması ve ona rahipliğin gereklerini benimsetmesiydi. Kökleri, ilk Kilise'nin kuruluşuna dayanan seküler din adamları sınıfının yanı sıra, çilecilikten doğan ve kendisini bu dünyada Hristiyan yaşam idealini gerçekleştirmek isteyenlere açan yeni bir ruhban sınıfı ortaya çıktı. Adını borçlu olduğu kural, yalnızca düzenli (*regular*) tekrarlanan dua ve zikirlerden ibaret değildir: Keşişi, aynı zamanda, emek harcayarak ister bedenen isterse zihnen çalışarak Tanrı'ya karşı görevini yapmaya da zorlar. İlk başta manastırların yayılması oldukça yavaş gerçekleşmişti. Yavaş yavaş İtalya'da yayıldılar, Galya'nın güneyine ulaştılar. Daha sonra İrlandalıların havariliği sayesinde VII. ve VIII. yüzyıllarda Frank Krallığı'nın kuzeyine kalabalık gruplar hâlinde yerleştiler.[8] Fakat kimseyle ilişki kurmadılar, dışarıda hiçbir faaliyetleri yoktu. Görünüşe göre bu yeni gelenlere nasıl davranacaklarını pek bilemeyen piskoposlar tarafından da hiçbir şekilde iyi karşılanmadılar.

Kendi kuvvetinin farkında olmayarak bu büyük gücü kullanmak ve devletin emrinde sürekli bir yedek ordu oluşturarak, deyim yerindeyse devletin hizmetine vermek Papalığın marifetiydi. Bu dâhice girişim, büyük papaların ilki olan Büyük Gregorius'un (590-604) fikriydi.

Papalık makamının konumu, Gregorius başa geçinceye kadar tam net değildi ve papanın, Aziz Petrus'un halefi ve Roma piskoposu olmak gibi iki sıfatı dışında pek bir ağırlığı yoktu. Bu durum, sahip olduğu otoriteden çok, ona gösterilen saygıyla kendini belli ediyordu. Krallıklarda, krallar tarafından atanan piskoposların ona karşı tutumları da en fazla saygılarını sunmaktan ibaretti. Papalıkla ilişkileri de pek gelişmemişti. Papa, İskende-

7 Keşiş. (ç.n.)

8 İrlanda ve Benediktin manastırları arasında büyük farklar vardı. Ancak İrlandalı misyonerlerin kıtada kurdukları manastırlar, Benediktin topluluklarına uygun olarak örgütlenmiştir.

riye, Antakya, Kudüs ve Konstantinopolis Patrikleriyle eşit olarak kabul ediliyordu. Gerçekten de Bizans imparatoru, patriklerin adaylığında olduğu gibi papanın adaylığını onaylama ya da Justinianus'tan sonra, Ravenna Eksarhı'na onaylatma hakkını saklı tuttu. İtalya'nın durumu ve özellikle Roma'nın, işgallerin yol açtığı kargaşadan sonraki konumu, papaların faaliyetlerini kısıtladı ya da onu Kilise yönetimiyle hiçbir ilgisi olmayan görevlere yönlendirdi. İmparator artık "şehirde" ikamet etmediğinden, papa buradaki en önemli şahsiyet hâline gelmişti. Laik yetkililerin olmadığı hâllerde işgalcilerle müzakere etmek, şehrin idaresini, iskânını ve tahkimatını denetlemek onun göreviydi. Nüfusu azalıp yoksullaştıkça Roma'nın muazzam alanı ve anıt eserlerinin bir tür düzen içinde tutulması ve onarılması giderek daha da zorlaştı. Özellikle Lombardların işgalinden sonra papalar ancak zora başvurarak üstesinden gelebilecekleri problem ve tehlikelerle mücadele etmek zorunda kaldılar. Çünkü kendisini Suriye ve Tuna sınırlarının savunması işine kaptıran imparator, Roma'nın fethinde ısrar eden bu yeni düşmanlara direnme sorumluluğunu papalara bırakmıştı. Papalar da zaman zaman, her ikisi de ihtiyacı karşılamada yetersiz birkaç birlik ve birkaç destek dışında bir şey göndermedi. Tehdit edilen Ravenna Eksarhı, etkili bir iş birliği sağlayacak durumda değildi. Büyük Gregorius, 590'da Aziz Petrus'un tahtına oturduğunda gelecekten ümitsizdi ve Roma'yı "*fırtınada hırpalanmış ve batmak üzere olan bir gemi*"ye benzetiyordu.

Büyük Gregorius, Kilise Babaları'ndan sonra dinî düşüncenin ilk yorumcusu olarak kabul edilebilir. Fakat onların yolunda devam etmemiştir. Onu ilgilendiren şey dogmatik sorular değildi. Onun nazarında bunlar zaten kesin olarak cevaplanmıştı. O, daha çok dogmalardan ahlakî sonuçlar çıkarmakla, Hristiyan yaşamını amacına, yani Cennet ve Cehennem'in korkunç ikileminde özetlenen "nihai amaçlarına" uygun olarak düzenlemekle ilgiliydi. Bakışlarını, deyim yerindeyse Ahiret'e sabitlemişti ve Orta Çağ dindarlığını, öte dünyaya dair resmettiği tablolarla, ölümsüz ifadesini "İlahi Komedya"da bulan o kasvetli ve ıstıraplı karaktere, korku içinde yaşamak ve ebedî ceza saplantısına dönüştürmekte çok etkili olmuştu. Ebedî kurtuluşun aracı olduğundan, uçurumdan kurtulabilmeleri için Kilise'nin ruhlar üzerindeki etkisi arttırılmalıydı. Diğer büyük mistiklerde, örneğin bir Aziz Bernard ve bir Loyolalı Aziz Ignatius'ta olduğu gibi burada da kendisine seçtiği "öteki dünya" hedefine ulaşmak için hor gördüğü bu geçici dünyanın işlerini düzenlemekte mâhir olan bu pratik dehâ, Gregorius'ta kendini göstermişti. Geleneksel olarak şehrin yönetiminde yer alan Roma'nın eski bir aristokrat ailesine mensuptu. Kökeni, belki de karakterinin bu yönü üzerinde etkisi olan tek şeydi. Mektuplarını okurken, bunların *Moralia* [Ahlak] ve *Dialogus miraculorum*'un [Mucizeler Üzerine Diyalog] yazarının elinden çıktıklarına inanması zor doğrusu. Onu, Aziz Petrus'un mirasını, yani Roma Kilisesi'nin İtalya, İlirya ve Sicilya kıyılarına dağıl-

mış, işgallerin yarattığı kargaşa ortamında parçalanıp harap olmuş ve düzeni bozulmuş muazzam arazilerini geri almaya çalışırken gösteriyorlar. Yabancılaştırılmış veya işgal edilmiş topraklara sahip çıktığını, görevliler atadığını, onların uymaları gereken kuralları ortaya koyduğunu ve gelirlerin toplanması ve merkezîleştirilmesi için gerekli önlemleri aldığını görüyoruz. Bu nedenle Orta Çağ'ın, aynı anda hem en eski mistik hem de en erken iktisatçısı olarak kabul edilmenin çifte ve eşsiz onurunu hak ediyor. Ayrıca ekonomik faaliyetleri de tamamen Roma uygulamalarıyla ilgiliydi. Kilise aracılığıyla imparatorluğun devlet kurumlarının korunmasına ve onun aracılığıyla yayılmasına büyük ölçüde katkıda bulundu. Üstlendiği görevi birkaç yıl içinde tamamladı. Papalık, kendisini düzenli bir gelire ve bol kaynaklara sahip buldu. Zamanının ilk malî gücü hâline gelmişti.

Gregorius bu ilk güç kaynağına, keşişleri Papalık'la ilişkilendirerek bir ikincisini daha ekledi. Onu buna iten şey, gerçekleri net bir şekilde görebilmesinden çok çileciliğe olan eğilimiydi. Papalığın, Avrupa'nın dört bir yanına dağılmış manastırların koruyuculuğunu üstlenmesi hâlinde bu durumdan üstünlük elde edebileceğini çok iyi görmüştü. Ebedî Şehir'de yenilerini kurmakla kalmadı, birçoğuna onları Vatikan'ın doğrudan yetkisi altına sokan ayrıcalıklar da verdi. Keşişler, Aziz Benedictus'tan beri Kilise'nin bir parçasıydı. Büyük Gregorius döneminden itibaren çalışmalarında onlara yardımcı olduklarını söylemek mümkündür.

Gregorius, aslında papalığının büyük başarısını, yani Anglo-Saksonların Hristiyanlaştırılması işini, kendisinin yönetip organize ettiği keşişlere emanet etmişti.[9] Fakat bunun için gereken fonlar emrinde olmasaydı yapması mümkün olamazdı. Böylece Aziz Petrus'un mirasının ayağa kaldırılması ve manastırlarla ittifak kurulması gibi saltanatının iki büyük reformuyla, onu başlatan kişinin dinî idealleri ve pratik yetenekleriyle paralel bir girişime uyumlu bir katkıda bulunmuştu.

İngiltere'nin Hristiyanlaştırılması bir incelik, akıl ve yöntem şaheseriydi. Uzun süredir papa tarafından göreve hazırlanan Canterburyli Aziz Augustine ve arkadaşları, baştan sona hayırseverlik, hoşgörü, anlayış ve sağduyuyu esas alan, dikkatlice düşünülmüş ilkelere göre çalışmaya başladılar. Kelt misyonerleri ne kadar aceleci ve kabına sığmazsa, Gregorius misyonerleri de o kadar sabırlı ve sağduyulu bir davranış içindeydiler. Aradaki fark tarif edilebilir gibi değildi. İngiltere'ye ancak dilini, geleneklerini ve dinini inceledikten sonra geldiler. İngilizlerin ön yargılarına dokunmamaya özen gösterdiler, erken sonuç almaya çalışmadılar, hatta şehit olma arzusundan bile vazgeçtiler. İnsanların ruhlarından önce güvenlerini elde ettiler ve böylece onları kesinlikle kazanmış oldular. Altmış yılın sonunda Anglo-Saksonlar, yalnızca birer Hristiyan olmakla kalma-

9 Cantenburyli Aziz Augustine 596'da İngiltere'ye geldi, Hristiyanlaştırma işi 655'te tamamlandı.

dı, Kilise'ye, yani kendilerini Hristiyanlaştıranlara layık yeni misyonerler verme aşamasına bile geldiler. Aziz Augustine'in Hastings kıyılarına ayak bastığı tarihten (596) yüz yirmi yıl sonra Aziz Bonifacius, pagan trans-Ren Almanyası'nın Hristiyanlaştırılmasına başlamıştı (716).

İngiltere'nin din değiştirmesi, Papalık tarihinde bir dönüm noktasını ifade eder. Papalığın bir kuruluşu olan Anglo-Sakson Kilisesi, baştan itibaren Roma'nın doğrudan denetimine ve yönetimine tâbiydi. Hiçbir şekilde ulusal bir Kilise değildi, terimin tam anlamıyla *apostolik*ti. Diğer yakada örgütleyeceği trans-Ren Kilisesi de aynı karakterde olacaktı. Papalığın ondan ne kadar prestij ve nüfuz kazanacağını tahmin etmek zor değil. Bizans imparatoru ve Ravenna eksarhları Roma'daki papayı, imparatorluğun patrikleri olarak kabul etse de papa, seçimlerinin onaylanması için onlara başvurmak zorundaydı. Kuzeyin yeni Hristiyanlarıysa, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi ve "İsa'nın Vekili" papalara büyük saygı gösteriyorlardı. Bu sayede Papalık, o zamana kadar süregelen ve imparatora tâbi olmakla bağdaşmayan bir konum kazanmıştı. Fakat sonunda, artık batıda bir imparatorluk olmadığı için imparatorla arasındaki sadece ağırlık veren, onu küçük düşüren ve utandıran geleneksel bağı kıracaktı. Keşke imparator hâlâ etkili bir koruyucu olsaydı ya da en azından iyi niyetine ilişkin bir işaret gösterseydi! Ancak Lombardların ilerleyişine karşı savunmasız bırakarak Roma'yla bağını koparmakla kalmamış, dahası onun düşmanı hâline gelmişti.[10]

Teolojik tutkularla parçalanmış Bizans *dünyasında* yeni bir sapkınlık, İkonoklazm ortaya çıktı. İmparator III. Leo bunu başlatmakla kalmadı (726), Roma'yı da buna zorlamaya çalıştı. Bu kadarı artık çok fazlaydı. Papa kendisinden, Konstantinopolis veya Antakya Patrikleri gibi itaatkâr olmasını bekleyen bir efendinin iradesine boyun eğmeyi reddetti. II. Gregorius (715-731) sadece tehditler savurmakla kaldı. Eğer kopuş o anda ve orada gerçekleşmediyse, bunun tek nedeni imparatorluk geleneğinin hâlâ çok güçlü olması ve papanın nihai bir adım atmakta tereddüt etmesiydi. Ayrıca imparatorla bağları tamamen koparmak, sonu bilinmez bir yola girmek ve Kilise'yi çok büyük tehlikelere maruz bırakabilecek bir misillemenin riskini almak demekti. Papanın, nihai bir işe kalkışmadan, imparatorun huzurunda sadece eşit değil, üstün bir tavır takınmadan, sapkın Doğu'dan kopmadan ve Batı'da evrensel bir Hristiyanlığın temellerini kurmadan, eski dünya anlayışıyla Romalı olmayı bırakıp Katolik olmadan, ruhani gücü otokratik yönetimin dayattığı prangalardan kurtarmadan önce güçlü ve sadık bir koruyucu bulması gerekecekti. Zamanın Avrupa'sında kim böyle bir rolü üstlenebilirdi ki? Bunu yapacak tek bir adam vardı; tacı meşru bir şekilde kendisine iletebilecek bir müttefik arayan Merovenj krallarının saray nâzırı.

10 II. Konstans 653'te I. Martin'i sürgüne gönderdi. 692'de II. Justinianus, Roma isyan etmeseydi I. Sergius'a aynısını yapacaktı.

İKİNCİ BÖLÜM

FRANK KRALLIĞI

1. Devletin Altüst Olması

Roma İmparatorluğu topraklarında barbarlar tarafından kurulan krallıklar arasında, sınırları içinde küçük bir Germen nüfusunu barındıran sadece Frank Krallığı'ydı. Clovis'in Galya'daki fetihlerinden önce bile Salic Frankları, Riparian Frankları ve Alamanlar toplu hâlde Ren'in sol kıyısının tamamını sömürgeleştirmişler, Moselle, Meuse ve Schelde vadilerinin derinlerine kadar ilerlemişlerdi. Aslında Clovis, Salic Frank yönetiminin bölünmüş olduğu çok sayıda küçük krallıktan yalnızca birinin başındaydı. Kabaca Antik Roma "şehri" Tournai'nin alanı kadar büyüklükteki krallığı, işgal altındaki Galya'nın kalbinde yer alan Loire ve Seine arasındaki kesimde itaat edilmeye devam eden Romalı Komutan Syagrius'a karşı uzun süredir düşündüğü saldırıyı gerçekleştirmek için yeterli kuvveti toplayamadı. Bu yüzden, akrabaları Térouanne ve Cambrai kralларından yardım istedi. Ancak zaferden yalnızca o yararlandı. Syagrius'u yenerek topraklarına el koydu ve eski emsalleri üzerinde sahip olduğu ezici üstünlüğü, onlardan kurtulmak için kullandı. Zorla veya kurnazlıkla onları devirdi ya da yok etti. Onların tebaaları tarafından tanındı ve birkaç yıl içinde gücünü, Ren'in çevrelediği, Köln'den denize kadar tüm bölgeye kadar genişletti. Alsace ve Eifel'de yerleşen ve bir yan taarruzuyla yeni krallığı tehdit eden Alamanlar bozguna uğratıldı ve ilhak edildi. Böylece Ren'den Loire'a kadar tüm Kuzey Galya'nın kontrolünü ele geçiren Frank kralı, artık kendisini tamamen, o sırada Vizigotların toprağı olan zengin Akitanya'nın fethine adayabilirdi. 496'da Katolikliğe geçen Clovis, sapkın olmalarını onlarla savaşmak için bahane olarak kullandı, onları Vouillé'de (507) mağlup etti ve sınırlarını Pirenelere kadar genişletti. Fakat arada hâlâ onu Akdeniz'den ayıran Provence vardı. Ancak Teodorik, Frank Krallığı'nın İtalya kapılarına kadar genişlemesine razı olmak niyetinde değildi. Clovis, Provence'tan vazgeçmek zorunda kaldı çünkü Teodorik, güvenliğini garantiye almak için bu bölgeyi ilhak etmişti. Fakat oğulları, başlattığı bu işi çok iyi tamamladılar. Burgonyalıların Rhône Vadisi'nde (532) kurdukları krallığı ve Lyon Körfezi'nden Rhône'a

kadar Provence'ı ele geçirdiler. Böylece eski Galya'nın tamamı Merovenj hanedanının yönetimi altına girdi.

Franklar, Batı Avrupa'nın VII. yüzyılın sonuna kadar koruduğu Akdeniz karakterine uygun olarak, başlangıçta güneye doğru genişlemeye çalışmışlardı. Frank orduları bir süre Kuzey İtalya'daki Lombardlarla mücadele etti. Ancak daha önce gördüğümüz gibi Müslüman istilası, kuzey bölgelerinin güney bölgelerine yönelik geleneksel yönelimine ani bir son verecekti. Merovenj fatihlerinin sonuncusu I. Dagobert yönünü Almanya'ya çevirdi, hatta Tuna'ya kadar ilerledi. Sonra genişleme durdu ve çöküş başladı.

Akdeniz'in Müslümanlar tarafından kapatılması, yalnızca Avrupa'nın yeni siyasi yönelimini değil, deyim yerindeyse antik dünyanın sonunu da işaret ediyordu.

Merovenj Devleti, I. Dagobert başa geçinceye kadar Roma geleneğinden henüz kopmamıştı. Ülkenin sosyal durumu, işgallerin yarattığı büyük karışıklığın ardından eski Roma karakterini yeniden kazandı. Evet, imparatorluk hazinesine ait topraklar krala geçmişti ancak büyük Gallo-Roma toprak sahipleri imparatorluk yönetimi altında, nadir istisnalar dışında, mülklerini olduğu gibi korumuşlardı. Bu bağlamda Papa Büyük Gregorius'un, Kilise'nin muazzam toprak mülkiyetlerinin idari örgütünü ayağa kaldırmak için Roma'nın toprak rejimini tekrar hayata geçirmesi dikkat çekicidir.

Barış sağlandıktan sonra ticaret yeniden canlandı. Doğu'ya yapılan büyük deniz ticaretinin merkezi Marsilya, Galya'nın güneyindeki önemli şehirlerde de bulunan ve Yahudilerle birlikte ülke ticaretinde en başta gelen Suriyeli tüccarların uğrak yeri oldu. İç kesimlerdeki kasabalarda hâlâ bir tüccar orta sınıfı vardı ve bunlardan bazıları, VI. yüzyılın ortalarında zengin ve nüfuzlu kimseler olarak biliniyordu.

Önemli miktarda mal ve para dolaşımı yaratan bu düzenli ticaret sayesinde pazar vergileriyle (tonlieux) beslenen kraliyet hazinesi, aslında Kraliyet topraklarının gelirleri ve savaş ganimetlerinden elde ettikleri kadar, hatta ondan daha büyük kaynaklara sahipti. Varlığını sürdüren bu medeniyet büyük bir düşüşe geçse de temel özelliklerini korumaktaydı.

Açıktır ki ileri gelenler arasından seçilen bu görevliler, hâkim iktidara karşı tutumlarında bireysel olarak son derece bağımsızlardı. Vergiler, hiç şüphesiz kont tarafından ve genellikle onun lehine olacak şekilde toplanıyordu. Bu da o günün dilinde neden "haraç" olarak tanımlanmaya başladığını bize açıklıyor.

Roma'yla bağlantısı kopan ve kralın son kalıntılarını güçlükle yaşattığı eski Roma yönetiminin kuvvetten düşmesi, büyük toprak sahipleri aristokrasisine yaramış ve bu durum, kralın ve toplumun karşısında giderek

daha üstün bir konuma yükselmesine imkân vermişti. Kuzeyde, özellikle Roma etkisinin neredeyse tamamen silindiği Austrasia'daysa[11] VII. yüzyıldan itibaren neredeyse mutlak bir üstünlük kazandı.

Etkisi sürekli artan bu aristokrasi, gerçek anlamda asil değildi. Halkın geri kalanıyla arasında hukuki değil, yalnızca sosyal statü farkı vardı. Onu oluşturanlar, çağdaşlarının dilinde, büyükler (*majores*), ileri gelenler (*magnates*) ve muktedirlerdi (*potentes*) ve güçleri servetlerinden ileri geliyordu. Hepsi büyük toprak sahipleriydi. Bazıları, Frank fetihlerinden önce varlıklı olan Gallo-Romalı zengin ailelerin soyundan geliyordu. Diğerleri, kralların cömertçe arazi bağışladığı en yakınları ya da konumlarından yararlanarak geniş araziler elde eden kontlardı. İster Romalı isterse Germen kökenli olsunlar, bu aristokrasinin mensupları, aralarında çıkar bağı bulunan ve köken farklılıklarının kısa sürede ortadan kalktığı ve ortak bir kimlikte birleştiği bir grup oluşturmuştu. Devlet olarak en önemli temsilcileriyle sağladığı asli ve temel görevlerini, yani tebaasının can ve mal güvenliğini sağlama görevini yerine getirmekte aciz kaldıkça, bu grupların üstünlüğü daha da öne çıktı. Genel anarşinin artması, kişisel durumlarına yaradı. Toplumsal güvensizlik de kişisel nüfuzlarını sürekli olarak arttırdı. Kontlar, kralın görevlileri olarak korumaları gereken yoksul insanlara zulmediyor ve kanlarını emiyorlardı. Ancak hiçbir alternatifi olmayan bu zavallı insanlar, mallarını ve kendilerini teslim ettikleri ve toprağa bağlı birer köle oldukları andan itibaren, büyük toprak sahipleri rolünde onlara güçlü koruma sağlıyorlardı. Böylece bizzat devlet görevlileri, devletin aleyhine çalıştılar. Bu insanlar üzerindeki sahiplik statüsünü büyüterek ve topraktaki kişisel mülkiyetlerini sürekli arttırarak, şaşırtıcı bir hızla kralı hem doğrudan tebaasından hem de vergi mükelleflerinden mahrum bıraktılar.

Çünkü güçlülerle zayıflar arasında kurulan ilişki, toprak sahibiyle kiracısı arasındaki basit bir ekonomik ilişki gibi değildi. Anarşiye teslim olmuş bir toplumda etkin koruma ihtiyacından doğmuş, aralarında, ast ve üst ilişkisinde olduğu gibi kişiyi tamamen içine alan, kişiselliği ve yakınlığıyla aile bağlarını hatırlatan özel bir bağ yaratmıştı. VI. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan "feodal sözleşme"de, korunan kişi vasal (*vassus*) veya hizmetçi, koruyucu da süzeren veya efendi (*senior*) olarak geçmektedir. Senyör, yalnızca vasalının geçimini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda ona daima el uzatmak, yardımda bulunmak ve onu kanun önünde temsil etmekle yükümlüdür. Himaye arayan özgür birey, özgür gibi görünse de gerçekte senyörün kiracısı (*speran*) olmuştur.

11 Merovenj Krallığı'nın Doğu topraklarını oluşturan günümüzdeki Fransa, Belçika ve Batı Almanya topraklarına verilen ad. (ç.n.)

Senyörün "Feodal sözleşme" yoluyla özgür insanlar üzerinde uyguladığı koruyuculuk, doğal olarak kendi toprağına sahip bireyler, yani toprağa bağlı (*adscripti glebae*) eski Roma sömürgecileri veya serfler, bir diğer deyişle Romalı ya da Germen kölelerin soyundan gelen ve doğuşundan itibaren efendisinin özel mülkü olan kişiler üzerinde daha büyük bir katılıkla uygulanıyordu. Senyör, tüm bu bağımlı nüfus üzerinde iki rolde, bir sulh ve asliye hukuk yargıcı gibi hem ataerkil hem de patrimonyal bir otorite uygulardı. İlk başta bu, yalnızca fiilî bir durumdu. Fakat hiçbir şey, devletin ne kadar aciz olduğunu, bu durumu kabullenmesinden daha iyi ortaya koyamazdı. VI. yüzyıldan itibaren kral, giderek artan sayıda birçok ayrıcalık tanıdı. Büyük toprak sahiplerinin arazileri için resmî görevlilerin müdahalesine karşı muafiyet sağlayan ayrıcalıklar verildi. Böylece imtiyazlı toprak sahipleri, kendi topraklarında devlet görevlilerinin yerini aldı. Devlet, özel kişilere verilen bu yetkiyi yasal açıdan tanımakla aslında boyun eğmiş oluyordu. Dokunulmazlık yaygınlık kazandıkça, kralın müdahale yetkisinin olmadığı bölgeler giderek artmış, sonunda kralın doğrudan egemenliği altında kala kala, büyük toprak sahiplerinin ilgilenmediği çok dar bir alan kalmıştı.

Başlangıçta Roma Devleti'nin tüm toprak mülkiyeti demek olan kralın kendi arazilerinde durum daha da vahimdi, Merovenj döneminin sonuna doğru geriye önemsiz birkaç parçadan başka bir şey kalmamıştı. Kalanlar da sadakatlerini satın alma karşılığında parça parça aristokrasiye bıraktılar. Monarşinin Clovis'in soyundan gelenler arasında sürekli olarak bölünmesi, Austrasia ve Burgonya krallıklarının ayrılıp tekrar birleşmesi, sınırların yeniden düzenlenmesi ve ardından gelen iç çatışmalar, varlıklı kesim için miras şansıyla tahta oturabilmek ve tacı garantilemek uğruna hanedana ait mirasın tümünü feda etmeye hazır prenslerle, sadakatlerinin bedeli konusunda mükemmel bir pazarlık fırsatı sunuyordu.

Neustria'nın Romalılaşmış aristokrasisiyle Germen âdet ve geleneklerine sadık kalmış Austrasia ileri gelenleri arasında ilk kez bir zıtlaşma yaşanıyordu. Aristokrasinin ortaya çıkışı doğal olarak yerel dinamikleri öne çıkarmış ve kraliyet birliğinin yerine çeşitlilik gelmişti.

Akdeniz'in Müslümanlar tarafından fethi, başlamak üzere olan siyasi ve sosyal evrimi hızlandırdı. Şimdiye kadar, senyörel toprak sahipleri rejimine doğru kayan bir toplumun ortasında, kentler ve onlarla birlikte özgür burjuvazi ancak ticaret yoluyla ayakta kalabilmişti.

VII. yüzyılın ikinci yarısında Batı Akdeniz kıyılarında tüm ticaret durdu. Denizlerinden mahrum kalan Marsilya soluk alamadığı için ölüyordu ve yarım yüzyıldan daha kısa bir süre içinde Fransa'nın güneyindeki tüm şehirler mutlak bir çöküş yaşamaya başladı. Deniz yolundan beslenmeyen ticaret, ülke genelinde durma noktasına geldi. Orta sınıf yok oldu. Artık profesyonel tüccarlar yoktu, mal dolaşımı da yoktu. Doğal olarak yönetim

giderlerini karşılayacak düzeyde olmayan pazar vergileri kraliyet hazinesini artık besleyemiyordu.

Bu noktadan itibaren toprak aristokrasisi toplumdaki tek güç hâline geldi. Kral sefaleti yaşarken aristokrasi, topraklarıyla birlikte zenginlik ve kudret sahibi olmuş, geriye bir tek siyasi iktidarı ele geçirmek kalmıştı.

2. Saray Nazırları

Son Merovenjlere geleneksel olarak "tembel krallar" *rois fainéants* denir. Aslında onlara iktidarsız krallar demek daha doğrudur çünkü ataletleri, tembel veya ilgisiz olmalarından ziyade zayıflıkları ve muktedir olmamalarıyla açıklanabilir. VII. yüzyılın ortalarından itibaren hüküm sürmeye devam etseler de gerçekte yönetenler, yendikleri monarşinin yıkıntıları üzerinde, tebaasını böldükleri ve onların işlevlerini yerine getiren ileri gelenler, yani nüfuzlu varlıklılar olmuştu. Monarşinin böldüğü üç bölgenin (Neustria, Austrasia ve Burgonya) her üçünde de saray nazırları, aristokrasinin saraydaki temsilcileri olarak kralın bakanları şeklinde dönüşüme uğradı. Gerçekte artık ülkeyi yöneten, aristokrasinin desteklediği saray nazırlarıydı. Bunlardan biri, Burgonya'nın saray nazırı, kısa süre sonra ortadan kaybolunca diğer ikisi anlaşmazlığa düştü. Neustria'nın büyük toprak sahiplerinden daha güçlü olan Austrasia toprak aristokrasisi, kraldan ve eski Roma yönetiminden daha uzakta olduğundan yalnızca toprak zenginliğine dayalı bir devlette kaçınılmaz olarak üstün konuma yükseldi. Büyükleri temsil eden Austrasia Saray Nazırı Pepin'le eski kraliyet anlayışına sadık kalan Neustria Saray Nazırı Ebroin arasındaki mücadele, artık eşitler arasındaki bir mücadele değildi. Kazanan Pepin oldu. O zamandan beri tüm monarşi için sarayın sadece tek bir nazırı vardı ve bunu sağlayan da Karolenj ailesiydi.

Bu aile, uzun süredir krallığın kuzeyinde, konumunu borçlu olduğu sınırsız arazilere sahipti. O zamanlar basit bir köy görünümündeki Liège'in merkezinde olduğu ve konuşulan dillerin belirlediği sınırın her iki tarafına, Hesbaye, Condroz ve Ardennes'e yayıldığı bu yarı Romalı yarı Germen bölgesinde çok sayıda arazisi vardı. Andenne ve Herstal en gözde yerleşim yerleriydi. Zengin ailelerle yapılan evlilikler nüfuzunu arttırdı. Landenli Pepin'in kızıyla Metzli Ansegise'nin oğlunun birleşmesinden, tarihlerinde önemli rol oynayacak, soyunun ilk üyesi Herstalli Pepin doğdu. Krallığın kuzey bölgelerini akınlarıyla taciz eden pagan Frizyalılara karşı başarıyla savaştığını ve bu sayede kendisini ve ailesini gölgede kalmaktan kurtaran bir popülerlik kazandığını biliyoruz. Tüm krallığı ele geçirmişti ve bundan böyle naip olarak yönetecekti. Gayrimeşru oğlu Charles Martel'i barbarlarla savaşa gönderirken, kendisi de sınır savaşının zorluklarına göğüs geren vasallarının ve sadık destekçilerinin başında Ebroin'in

üzerine yürüdü. Araplar, Abdurrahman'ın liderliğinde Pireneleri geçip Akitanya'yı işgal ettikleri sırada yönetimin bu güçlü savaşçının elinde olması krallığın yararına oldu. Charles Martel onları Poitiers Ovası'nda savaşa davet etti. Müslüman süvarilerin hücumu ağır piyadelerin saflarında son buldu. Bu tarihsel bozgun son derece ağırdı. Ancak bu kritik savaş hakkında hiç bilgimiz yok. Bu zamana ait edebî çöküş o kadar derindi ki elimize bu belirleyici güne dair hiçbir açıklama ulaşmadı. Fakat bunun pek önemi yok, sonuç onu ölümsüzleştirmeye yetmişti. İstila durdu, işgalciler geri çekildi. Müslümanlar Galya'da yalnızca Narbonne çevresini tutuyorlardı. 759'da Kısa Pepin onları oradan da çıkardı.

Poitiers zaferi, Charles Martel'i krallığın efendisi yaptı, o da güçlü bir askerî yapı kurmak için bundan faydalandı. O zamana kadar ordu, sadece savaş zamanında bölgelerden toplanan özgür bireylerden oluşuyordu. Bunlar sadece basit piyade milisleriydi. Teçhizat masraflarını kendileri karşıladıkları için seferber edilmeleri, harekete geçirilmeleri zordu. Poitiers'den sonra Charles, Arapları örnek alarak düşmana hızla karşı koyabilecek ve sayıca fazla olmak yerine hemen harekete geçebilecek bir süvari kuvveti oluşturmaya karar verdi. Böylesi bir yenilik, geleneksel yöntemlerin radikal biçimde dönüşüme uğraması demekti. Çünkü bu özgür bireylerden, bir savaş atı bulundurmalarını ve pahalı süvari teçhizatı edinmelerini ya da at sırtında savaşabilme yetkinliğine ulaşabilmek için uzun ve zorlu bir çıraklık geçirmelerini beklemek söz konusu bile değildi.

Bu nedenle Martel, amacına ulaşmak için kendilerinden beklenen rolün gerektirdiği kaynaklara sahip bir savaşçı sınıfı yaratmak zorundaydı.[12] Bunu gerçekleştirebilmek için Kilise mallarına tereddüt etmeden el koydu ve pek çok güçlü vasalına cömertçe toprak dağıtımı yaptı. Böylece her silahlı adama işleyeceği bir toprak kiralanacak ya da teknik terimiyle *benefis* verilecekti. Bu kişilerden, savaşta bineceği atı beslemesi ve çağrıldığında da askerlik hizmeti vermesi bekleniyordu. Ayrıca bu yükümlülük, sadakat yeminiyle teyit ediliyordu. Başlangıçta sadece bir hizmetli olan vasal, artık bir toprak parçasına sahip olmakla geçimi güvence altına alınmış asker hâline gelmişti. Bu uygulama tüm krallıkta çok hızlı bir şekilde yayıldı. Aristokrasinin uçsuz bucaksız arazileri, tüm üyelerin birer atlı birlik oluşturmasına izin veriyordu ancak bunu başaramadılar. Benefis orijinal adı *fief* olarak kullanılmaya başlandı. Fakat feodal organizasyonun kendisi, tüm temel özellikleriyle Charles Martel'in temelini attığı esaslardan oluşuyordu. Bu, Avrupa'da daimî orduların ortaya çıkmasından önce gerçekleştirilmiş en büyük askerî reformdu. Ancak birazdan göreceğimiz gibi, bunun toplum ve devlet üzerindeki yansımaları daha derin olacaktı. Esasen bu durum, ordunun, büyük toprakların tüm ekonomik hayata ege-

12 İlginçtir ki XV. yüzyılda Rusya'da III. İvan aynı tarzda bir süvari kolu yaratmış, serflere bile toprak dağıtmıştı (Milioukov, Histoire de Russie, cilt I, s. 117).

men olduğu ve bunun sonucunda toprak aristokrasisine hem askerî hem de siyasi güç verildiği bir döneme uyarlanmasıydı.

Monarşi, orduyu kendi kontrolünün dışına çıkaran ve kendisini yalnızca boş bir iktidar görüntüsüne çeviren bu dönüşümün gerçekleşmesini kabullenmek durumunda kalmıştı. Bu gelişmenin ardından krallar, sarayın kudretli nazırlarının gölgesinde silinip gittiler. Birbirlerinden farkları kalmadı. Öyle ki tarihçiler bile bugün isimlerini hatırlamakta güçlük çekiyorlar. Einhard kralları, ellerindeki son toprakların serfleri kıyafetinde, dağınık sakalları ve yıpranmış giysileri içinde derme çatma bir kağnıyla dolaşıp duran aptal köylüler şeklinde karikatürize ederek eğlenirken, kuşkusuz Karolenjlerin çevresinde geçerli olan görüşü de yansıtıyordu. Onlara ne acıyor ne de saygı duyuyordu, kraliyetin eski Germen sembolü uzun saçlarına varıncaya kadar dalga geçmediği hiçbir şeyi kalmıyordu.

3. Yeni Krallık

Charles Martel, Poitiers surlarının önünde Hristiyan âlemine büyük bir hizmet sunsa da Kilise onu yüceltmedi. Çünkü arazilerinin elinden alınmasına çok içerlemişti. Lombardlar tarafından çok baskı gören Papalığın yardım talebini, III. Gregorius, havarilere ait mezarın anahtarlarını ona dinî törenle arz etmek için özel elçi göndermesine rağmen reddetmesi de unutulmamıştı. Saray nazırı ve krallığın hükümdarı olarak 741'de onun yerine geçen oğlu Kısa Pepin, savaşlarla daha az ilgilendi ve babasının aksine, ilk andan itibaren Roma'yla sürekli temas hâlindeydi.

İktidara geldiğinde, Ren'in ötesinde bulunan pagan Almanlar arasındaki Anglo-Sakson misyonları, Aziz Bonifacius'un (719, 755'te Frizya'da) yönetimi altında daha yeni göreve başlamıştı. Pepin, Aziz Bonifacius'a, Hristiyan havarilerinin çok alışık olmadığı ölçüde bir şevk ve yardımseverlikle yaklaştı. Fakat bu davranışları siyasi çıkar beklentilerinden kaynaklanıyordu. Frizyalıların, Thüringenlilerin, Bavyeralıların ve Saksonların barbarlıklarını gidermenin, onları krallık için daha az tehlikeli komşular yapmanın ve ileride onları ilhak etmenin yolunu açmanın ancak onları Hristiyanlaştırmakla başlayacağını anlamıştı. Bonifacius'un planlarına olan ilgisi, ona verdiği destek, yeni Germen Kilisesi'nin metropolü olarak kurulan Mainz'in dinî makamına bahşettiği ihsanlar, doğuşundan itibaren onu Frank Kilisesi'nin müttefiki yapmıştı.

Ancak Bonifacius, Papalığın itaatkâr oğlu bir Anglo-Sakson olarak, Roma'dan talep ettiği onay gelinceye kadar harekete geçmedi. Böylece saray nazırıyla olan yakın ilişkileri sayesinde, kendisiyle papa arasında doğal bir arabulucu oldu. Koşulların zorlamasıyla biri diğerine ihtiyaç duyduğunda, hep onun üzerinden temasa geçmeyi tercih eder oldular. Zaten *fiilen* kral olan Pepin, *meşru* kral olmayı arzuluyordu. Ancak tacı yasal

sahibinden, köklü bir hanedan geleneğinin hâlen hayatta olan üyesinden çekip almakta tereddüt etti. Bu durumda kaçınılmaz hâle gelen *darbeyi* vicdani tereddüte düşmeden gerçekleştirebilmek için Roma'daki papanın açık onayını alması ve bu yolla mevcut en yüksek manevi otoritenin kanatlarının altına sığınabilmesi gerekiyordu. Papaya gelince, onun pozisyonu da aynı derecede savunulamaz durumdaydı ve çözüm bulmak için kendini parçalıyordu. Sapkın otokratlığı gitgide küstahlaşan ve zayıflığından ya da kötü niyetle Lombardların Roma kapılarına ilerlemesine izin veren imparatordan artık ayrılma zamanı gelmişti (Lombard Kral Aistulf, 744'ten kısa bir süre sonra eksarhlığı ele geçirmişti). Bir *darbe* yaklaşıyordu ve bunu yapabilmek için Charles Martel'in birkaç yıl önce vermeyi reddettiği destek, şimdi oğlundan isteniyordu.

Hazırlanan zeminle birlikte ittifak kendiliğinden kuruldu. Pepin'in yardımcıları 751'de resmen başvurdular ve ona, kraliyet unvanının otoriteyi fiilen kullanan kişiye verilmesinin daha uygun olup olmadığını sordular. Papa, aynı resmiyetle, gelen heyetin bu konudaki görüşünü doğruladı. Birkaç hafta sonra Pepin, ileri gelenlerden oluşan bir meclis tarafından kendisini kral ilan ettirdi. Clovis'in son torunu Childeric, son günlerini geçirmesi için bir manastıra gönderildi. Ölüm tarihini bilmiyoruz. Hiçbir hanedan böyle bir ilgisizlik içinde tarihten silinmemiş, bir *darbe* hiç bu kadar kolay ve önlenemez olmamıştı.

Papanın desteğiyle tahta çıkan ilk Karolenj kralı, taahhüt ettiği borcunu ödemekte gecikmedi. II. Stephanus, ertesi yıl Lombardlara karşı yardım talep etmek için bizzat geldi. Bu, Kilise tarihinde ilk kez bir papanın Alplerin kuzeyinde görülmesiydi. Bununla ok yaydan çıkmıştı; Roma, Konstantinopolis'ten ayrıldı ve kaderini, son dönemde kutsadığı hanedanın kaderine bağladı. Pepin Lombardlara karşı yürüyeceği ve onları yendikten sonra da Ebedî Şehir'i çevreleyen toprakları kesinlikle Roma Kilisesi'ne bırakacağının sözünü verdi. Ne Pepin ne de Stephanus, meşru sahibi imparator olan bir bölgeyi bu şekilde elden çıkaracakları düşüncesinden bir an bile geri durmadılar. 754'te yapılan sefer Franklara[13] zafer kazandırdı. Papa[14] vaat edilen toprakları aldı, Kilise Devleti kuruldu. Antik dünyanın başkenti, artık Hristiyan dünyasının başkentiydi ve şimdi sadece Aziz Petrus'un halefine kalmıştı.

Bu sırada papanın geçici egemenliğine ilişkin sorun, ciddi karışıklık ve çatışmalara yol açtı. Papalık Devleti küçük ve güçsüzdü, çok kısa süre önce onu Kilise'ye bahşeden fatihin korumacılığına güvenemezse, çok geçmeden Lombardların saldırılarına yenik düşmez miydi? Papalığın bağımsızlığı ile askerî gözetime duyulan acil ihtiyaç nasıl uzlaştırılabilirdi?

13 Aistulf karşı saldırıya geçti ancak Pepin, 756'da geri aldı.
14 III. Stephanus.

Daha tatmin edici bir çözüm beklenirken Stephanus, Pepin'e şartlara göre her anlama gelebilecek ancak Frank kralıyla Roma arasında kalıcı bir bağ kuran *patricius Romanorum*, Romalı patrisyen şeklinde bir unvan vererek acele bir adım atmakla yetindi.

Yeni hanedan, ilk savaşına Kilise'nin çıkarı için girişmişti. Bu durum, başlangıçta hanedanı etkileyen karakterle oldukça uyumluydu. Merovenjlerin kraliyet iktidarı tamamen laik olsa da Karolenjlerin üzerindeki derin dinî etki dikkat çekiyordu. Pepin'in taç giyme töreninde ilk kez ortaya çıkan kutsama töreni, kralı bir tür ruhani figür hâline getirdi. Kral, Tanrı'nın buyruklarına boyun eğdiğini ve ona hizmet etme arzusunu, sadece amblemleri arasına haçı ekleyerek değil, kendisine Hristiyan alçakgönüllülüğü içinde "Tanrı'nın inayetiyle Kral" unvanını vererek de destekledi. Bu andan itibaren Karolenj monarşisi, yüzyıllar boyunca yaşayacak bir geleneği başlatmış oluyordu. Kralın ideali, gücünü ve otoritesini yalnızca dünyevi kaynaklardan alan bir hükümdar olan Caesar olmak değildi, aynı zamanda ilahi hükümlerin yeryüzünde hâkim olmasını sağlamak ve Hristiyan ahlakına, yani Kilise'ye göre yönetmekti. Elbette bu, Aziz Bonifacius ve II. Stephanus'un Pepin'in önüne koymakla yükümlü oldukları idealdi. Bu ideal, Charlemagne'a miras kaldı.[15] Bunun, Smaragdus'un *Via Regia*'sı ve Sedulius'un *De rectoribus christianis*'inde olduğu gibi IX. yüzyılda kraliyet iktidarı üzerine yazılmış bütün incelemelerinde ifade edildiğini görüyoruz. Aslında bu girişim, dini, bir devlet meselesi hâline getirmiştir. Yalnızca Hristiyan topluluğuna mensup olanlar mevcut topluma da ait olabilirlerdi ve aforoz etmek, yasa dışı ilan etmekle eş değerdi.

15 Antik ya da Romalı monarşik iktidar idealinin yerini, XII. yüzyılda tekrar ortaya çıkıncaya kadar Hristiyan ideali almıştı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI'DAKİ İMPARATORLUĞUN YENİDEN OLUŞUMU

1. Charlemagne (768-814)

Charlemagne kendisine "Büyük" unvanını vermişti. Gelecek kuşaklar bu unvanı o kadar eksiksiz bir şekilde onayladılar ki bu unvan onun adıyla (Charlemagne, *Carolus magnus*-Büyük kral) bütünleşti. Sadece Caesar ve Napolyon onun kadar evrensel bir üne sahipti. Germen dillerinde "Caesar" (Kaiser), "İmparator" ile eş anlamlı hâle geldi; Charles (Carol, Kıral, Kral) Slav dillerinde ve Macarcada da "kral" anlamını kazandı. Orta Çağ'da Karolenj efsanesi, halkın dilindeki edebî eserlerin en üretken kaynaklarından biriydi. Bu efsaneden, en eski Fransız epik şiiri *Chanson de Roland* çıkmıştır. Rönesans döneminde bile Tasso ve Ariosto'ya ilham verdiğini biliyoruz.

Ancak daha yakından incelediğimizde, hangi açıdan bakarsak bakalım, Charlemagne döneminin sadece babasının saltanatının devamı ve âdeta bir uzantısı olduğunu görürüz. Hiçbir özgünlük göstermemişti: Kilise'yle ittifak, putperestlerle, yani Lombardlar ve Müslümanlarla mücadele, hükûmetin kullandığı yöntemlerde dönüşümler, bilimi uyuşukluğundan kurtarma çabası, tüm bunların filizleri Pepin'in döneminde de görülüyordu. Tarihi değiştiren herkes gibi Charlemagne da sosyal ve politik ihtiyaçların kendi zamanına dayattığı evrimi hızlandırmaktan başka bir şey yapmadı. Oynadığı rol, çağının yeni eğilimlerine o kadar uyuyordu ki, ne kadarının kendinden ne kadarının koşulların zorlamasından olduğunu ayırt etmek çok zor.

Babasının yerine geçtiği anda (768) ister dinî sorunlar ister kilise sorunu deyin (ki bu dönemde ikisi de aynı şeydi), diğerlerine göre daha baskındı ve çözülmesi zorunluydu. Almanya'nın Hristiyanlaştırılması henüz tamamlanmamıştı ve Frankların kralıyla Lombardlar tarafından tehdit edilen Papalık arasında hâlâ bir geçici anlaşma yapılmış değildi. Charles'ın hükümdarlığının ilk yıllarında çabalarını en çok bu iki görevin yerine getirilmesine yoğunlaştırdığını söyleyebiliriz.

Ren Nehri'nin diğer tarafında, bağımsızlığını koruyan, eski ulusal inançlarına bağlı güçlü bir ulus vardı. Bunlar, Kuzey Denizi kıyılarından Hartz Dağları'na kadar Ems ve Elbe arasında yerleşik bulunan Saksonlardı. Tüm Almanlar, istilaların büyük kargaşasında topluluklardan ayrılarak kendi başlarına yeni topraklar aramak için denizlere açılmışlardı. Gemileri, bütün V. yüzyıl boyunca Galya ve Britanya kıyılarını tahrip etti. Canche ve Loire ağızlarında, yer adlarının kökeninde bugüne kadar izlerini bırakan Sakson yerleşimleri vardı. Fakat Britanya'da sadece Saksonlar ve Angluslar (Jutland'ın güneyinde onlara çok benzeyen bir halk) kalıcı olarak yerleşmişlerdi. Adanın Kelt nüfusunu batının engebeli ya da dağlık bölgelerine, Galler ve Cornwall'a doğru sürdüler ve kendilerini çok sıkışmış hissettikleri için VI. yüzyılda Armorica'ya göç ettiler. Tıpkı Britanya'nın işgalcilerinden sonra Angle-land/Britanya olarak adlandırılması gibi onlar da o zamandan itibaren Breton adını aldılar. Eski sakinleri tarafından terk edilen topraklardaki birçok İngiliz kontluğunda, isimleri günümüze ulaşan yedi küçük Anglo-Sakson krallığı kuruldu. Ancak bu tecrit edilmiş Saksonlar, kıtadaki yurttaşlarıyla hiç temas kurmadılar. Onları o kadar unutmuşlardı ki, Büyük Gregorius'un misyonerlerince din değiştirdikten sonra Almanları Hristiyanlaştırma misyonunu üstlendiklerinde, Saksonların yanına değil, Yukarı Almanya'ya gittiler.

Kıta Saksonları, VIII. yüzyılın ortaları gibi geç bir tarihte bile ilginç bir şekilde, hiçbir zaman Roma veya Hristiyan etkisine maruz kalmamışlardı. Komşuları Romalılaşırken ya da Hristiyanlaşırken, tamamen Alman kaldılar. Tecrit altında kaldıkları uzun yüzyıllar boyunca, ulusal inanış biçimleri gibi ilkel gelenekleri de gelişti ve sıkı bir şekilde yerleşti. En yakın komşuları olan Frank Krallığı, Roma İmparatorluğu'nun daha önce barbarları etkilemesinde olduğu gibi prestiji ve çekiciliğiyle onları etkilemekten acizdi. Bağımsızlıklarını korumuşlar ve savaş bahanesiyle sınır eyaletlerini yağmalamalarına izin verildiği için buna daha da inatla sarılmışlardı. Bağımsızlıklarının göstergesi ve güvencesi olarak da dinlerine sımsıkı sarıldılar.

Charles'ın 780 ve 804'te Saksonlar üzerine yaptığı seferler, Avrupa din savaşlarının ilki olarak kabul edilebilir. O zamana kadar Hristiyanlık Almanlar arasında barışçıl bir şekilde yayılıyordu fakat Saksonlara zorla dayatıldı. İnsanlar vaftiz olmaya zorlandı ve "putlara" kurban adamaya devam eden herkese ölüm cezası verildi. Bu yeniliğin yalnızca monarşinin son zamanlarda üstlendiği dinî karakterin bir sonucu olduğu kesindi. Gücünü Tanrı'dan alan kral, ibadet veya inanç konularında tebaaları arasında ayrılıklara izin veremezdi. Vaftizi reddetmek ya da vaftiz olduktan sonra gereklerini yerine getirmemek, Kilise'nin cemaatinden ayrılmak, yasa dışı kalmak demekti; Kilise'ye ve devlete karşı çifte sadakatsizlik yapmaktı. Saksonlarla yapılan savaşlardaki şiddet ve katliamlar ve buna karşılık

özgürlüklerinin koruyucusu hâline gelen tanrılarını savunmak için gösterdikleri acımasızlık da bundan kaynaklanıyordu. Hristiyanlık ilk kez putperestlerden gelen ulusal bir direnişle karşılaştı, ilk kez bir fetih onları zorluyordu. Kıta Saksonları, kendi inanışlarını sürdürmek için umutsuzca savaştılar. Onların mücadelesi, sonraki çağlarda devlet dinî doktrinini kışkırtacak bir dizi kanlı çatışmayı başlattı.

Ayrıca Frank Krallığı'nın güvenliğinin, kuzey sınırında sürekli bir tehdit oluşturan bu halkın fethini gerektirdiği kabul edilmelidir. Saksonya'nın ilhakı ve Hristiyanlaştırılması, tüm eski Almanya'yı Avrupa'nın uygar topluluğuna dâhil etti. Tamamlandığında, Karolenj İmparatorluğu'nun doğu sınırı Elbe ve Saale'ye kadar ulaşmıştı. Hâkimiyet bölgesi, dükleri Tassilo'nun 787'de tahttan indirildiği Bavyera toprakları da dâhil olmak üzere, Bohemya ve Tuna dağlarını geçerek Adriyatik'in başına kadar uzanıyordu. Bunun ötesi barbarların; doğuda Slavların ve güneyde Avarların bölgesiydi.

Avarlarla hemen savaşılması gerekiyordu. VI. yüzyılda Lombardlarla birlikte Gepidleri yok eden Fin kökenli bu atlı halk, o zamandan beri Tuna Vadisi'ne yerleşmiş ve buradan hem Bizans İmparatorluğu'nu hem de Bavyera'yı hırpalamıştı. Bunları gerçekleştirmek için birkaç sefere ihtiyaç vardı. Bunlar imha seferleri olacaktı. Avarlar, bir halk tamamen yok olacak şekilde katledildi. Günümüzde bile "Avarlar gibi ortadan kayboldu" diyen bir Rus deyiminin, Karpat Slavlarını bir yüzyıl boyunca dayanılmaz bir zorbalığa maruz bırakan vahşi akıncıların yok edilmesini hatırlatan bu sözün Doğu Avrupa'da üretildiğini düşündürmektedir. Harekât tamamlanmıştı. Charles, gelebilecek diğer saldırıları önlemek için Tuna Vadisi'nde bir *sınır bölgesi* veya *hudut*, yani askerî yönetime tâbi bir muhafız bölgesi oluşturdu. Burası, Modern Avusturya'nın başlangıç noktası olan ve adını koruyan "Doğu Sınır Bölgesi"ydi (*marca orientalis*).

VII. yüzyılın sonlarına doğru Slavlar Orta Avrupa'ya kadar ilerlediler. Vistül ve Elbe arasında Almanların; Bohemya ve Moravya'da ise Lombardlar ve Gepidlerin terk ettiği bölgeleri ele geçirdiler. Oradan Tuna'yı geçerek Trakya'nın içlerine kadar girdiler ve Adriyatik kıyılarına ulaşıncaya kadar ülkenin her yerine dağıldılar.

İmparatorluğun bu tarafındaki güvenliği de sağlamak gerekiyordu. 807'den itibaren, Elbe ve Saale boyunca, Slav kabileleri Wendlerin, Sorabilerin (Sorblar) ve Obodritlerin daha fazla ilerlemesini engellemek için başka sınır bölgeleri veya hudutlar oluşturuldu.

Bu, (Ren'in IV ve V. yüzyıllarda olduğu gibi) aynı zamanda Hristiyan Avrupa'yla pagan dünyası arasındaki sınırdı. Dönemin dinî fikirlerini örneklemek açısından sınırda köleliğin ilginç bir şekilde geçici olarak tekrar canlandığını belirtmekte yarar var. Slavlara pagan oldukları için insanlık

dışı muamele yapılmış, esir alınanlar büyükbaş hayvanlar gibi satılmıştı. Tüm Batı dillerinde köle (esclave, sklave, slaaf) anlamına gelen sözcük, doğrudan Slav halkını ifade etmek içindi. XVII., XVIII. ve XIX. yüzyılların insanları için "karaderili" ne ise IX ve X. yüzyılların insanları için de "Slav" oydu. Ayrıca daha sonra göreceğimiz gibi o dönemin ekonomik yapısının köle emeğine ihtiyacı yoktu. Köle ticaretinin ve dolayısıyla köleliğin çok gelişmemesi kuşkusuz bu duruma bağlıdır.

Avrupa'nın diğer ucunda, Pireneler boyunca krallık, putperest barbarlarla değil, Müslümanlarla temas hâlindeydi. Poitiers'deki yenilgilerinden bu yana Galya'yı bir daha tehdit etmemişlerdi. Narbonne'da bıraktıkları artçı güç, Kısa Pepin tarafından püskürtüldü. Son dönemde Kurtuba Emirliği'nin kurulduğu İspanya, artık kuzeye bakmamış ve ilk kez Emeviler döneminde ortaya çıkan bu parlak medeniyetin faaliyetleri, Akdeniz kıyılarındaki İslami yerleşimlere yönelmişti. İslam'ın bilimde, sanatta, sanayide, ticarette ve uygar bir toplumun tüm inceliklerinde kaydettiği ilerleme hızı, neredeyse fetihlerinin hızı kadar şaşırtıcıdır. Ancak bu ilerlemenin doğal sonucu, büyük din değiştirme girişimlerinden uzaklaşmak ve enerjisini kendi üzerinde yoğunlaştırmak olmuştu. Bilim ilerleyip sanat gelişirken, dinî ve politik çekişmeler ortaya çıktı. İspanya da İslam dünyasının geri kalanı gibi bunlardan uzak kalamadı. Charlemagne'ın Pireneler ötesi seferine yol açan da bu kavgalardan biriydi. Kurtuba halifesiyle savaş hâlinde olan üç Arap emîri yardım için kendisine başvurmuştu. Charlemagne, 778'de ordusunun başında bizzat geldi ve Müslümanları geriye, Ebro'nun ötesine sürdü. Ancak Zaragoza[16] kuşatmasında başarısız oldu. Başarılı denebilecek bir seferden sonra Pireneleri tekrar geçti. Bu seferin tek sonucu, Ebro ve Pireneler arasında bir İspanyol "sınır bölgesi"nin kurulmasıydı. Bu bölge, daha sonra, XV. yüzyılda yarımadanın kurtuluşuyla sona erecek uzun mücadelede Araplara karşı bir ileri karakol olarak Asturias Dağları'nda yerleşmiş küçük Hristiyan krallıklarına hizmet edecekti.[17] Charlemagne'ın çağdaşları, bu seferin farkında bile olmamışlardı. Roncesvalles geçidinde pusu kuran Basklarla çatışırken öldürülen Kont Roland'ın hatırası, başlangıçta sadece Coutances civarındaki kendi eyaletinin insanları arasında yaşatıldı. Roland'ı Fransız ve Hristiyan destanının en yiğit kahramanlarından biri yapmak ve bulunduğu seferi "Caries li reis nostre emperere magne" (Büyük imparatorumuz Charlemagne) tarafından İslam'a karşı başlatılan dev bir saldırıya dönüştürmek için Birinci Haçlı Seferi sırasında Avrupa'yı saran dinî ve savaşçı coşkuya ihtiyaç vardı.

16 Ancak bu şehir kendisini Emevi Emirliği'nden bağımsız ilan etmişti.

17 Barselona, 801'de Akitanya'da hüküm süren Ludwig tarafından alındı, sınır bölgesi bundan sonra kuruldu.

Charlemagne'ın giriştiği tüm savaşlar içinde, Lombardlarla yapılanlar siyasi sonuçları bakımından en önemlileriydi. Öte yandan Charlemagne'ın politikasıyla babasınınki arasındaki yakın bağlantıyı da çok açık bir şekilde ortaya koymaktaydı. Papalıkla ittifak onu, Lombardlarla savaşmaya zorlamıştı. Bu sadece ülkenin değil, Frank kralının da çıkarınaydı. Pepin, saltanatının sonuna doğru Lombardlarla barış yapmayı düşündü. Bu amaçla Charlemagne, kralları Didier'in kızıyla evlendi. Ancak bu evlilik, düşünce ve çıkar uyumunun olmadığı tüm soylular arası evliliklerde olduğu gibi hiçbir amaca hizmet etmedi. Lombardlar Roma'yı tehdit etmeye devam ettiler. Kralları, Bavyera dükü ve Charlemagne'ın baldızıyla damadına karşı tehlikeli entrika oyunlarına bile girdi. Charlemagne karısını reddetti. 773'te Alpleri geçerek hanedanı tahttan indirdi ve kendini Lombardların kralı ilan etti. Didier, Pavia'da uzun süre direndikten sonra bir manastıra gönderildi.

Böylece doğuşuyla İtalya'nın siyasi birliğine son veren Lombard Devleti yok olurken, ülkenin üzerine bir yabancı fatih getirdi. O artık, yalnızca Frank monarşisinin bir uzantısıydı. XIX. yüzyılın sonunda ondan kopacak ve kısa bir süre sonra Alman egemenliğine girecekti. Daha önce Avrupa'nın kuzeyini ilhak eden Lombard iktidarı, tarihin akışının tamamen tersine dönmesiyle şimdi onun tarafından ilhak edilmişti. Bu kader, bir bakıma Batı dünyasının ağırlık merkezini Akdeniz'den Galya'nın kuzeyine kaydıran siyasi çalkantıların bir sonucuydu. Yine de Roma'ydı ama nihai kaderini belirleyen papaların Roma'sıydı. Papalıkla kurdukları ittifak onları buna zorlamasaydı, hangi çıkarların Karolenjleri Lombard Krallığı'na saldırmaya ve fethetmeye yöneltebileceğini anlamak mümkün değildir. Bizans'ın vesayetinden kurtulmuş Kilise'nin bundan böyle Avrupa siyaseti üzerindeki etkisi, ilk kez burada tam olarak ortaya çıkıyor. Devlet, bundan böyle Kilise olmadan yapamazdı. İkisi arasında, iki gücü sürekli olarak iş birliği içine sokarak, aynı zamanda manevi ve politik sorunların sürekli bir karışımına yol açan ve dinî-siyasi düzenin temel bir faktörü hâline getiren karşılıklı bir hizmet birliği kuruldu. 800 yılında Roma İmparatorluğu'nun yeniden kurulması, bu yeni durumun kesin ifadesi ve gelecekteki ömrünün taahhüdüydü.

2. İmparatorluk

Doğuda fetihlerle Elbe ve Tuna'ya, güneyde Benevento ve Ebro'ya kadar genişleyen Frank monarşisi, VIII. yüzyılın sonunda Hristiyan Batı'nın hemen hemen tamamını içine alacak hâle geldi. Dışarıda kalan küçük Anglo-Sakson ve İspanyol krallıkları önemsiz kalıyordu. Üstelik monarşiye, pratikte onun himayesini tanıdıkları anlamına gelen bir saygı da gösteriyorlardı. Aslında Charlemagne'ın gücü, Roma'daki papayı İsa'nın

vekili ve Kilise'nin başı olarak tanıyan tüm ülkelere ve tüm halklara uzanıyordu. Bu bölgenin dışında paganizmin barbar dünyası, düşman İslam dünyası ve yaşlı Bizans İmparatorluğu vardı. Evet, Bizans Hristiyan'dı ancak burada, giderek Konstantinopolis patriğini daha da merkeze alan ve papayı görmezden gelen, son derece kaprisli bir bağnazlık göze çarpıyordu. Ayrıca bu muazzam monarşinin hükümdarı Kilise'ye hem borçluydu hem de onun koruyucusuydu. Dine olan tutkusu ne kadar ateşliyse, inancı da o kadar sağlamdı. Bu koşullar altında, Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurmak için bu kadar elverişli bir birleşmeden yararlanma fikrinin Papalığa sunulması şaşırtıcı gelmemeli. Bu devlet, lideri Tanrı adına papa tarafından taçlandırılan, gücünü yalnızca Kilise'ye borçlu olan, sadece görevinde ona yardımcı olmak için var olacak, laik kökenden gelmeyen, hiç kimseye borçlu olmayan, doğrusunu söylemek gerekirse, bir devletten ziyade inananlar topluluğuyla bağları olan bir imparatorluk, Aziz Petrus'un haleflerinin ruhani otoritesinden ilham alan ve yönlendirilen bir dünyevi organizasyon olacaktı. Bu şekilde Hristiyan toplumuna kalıcı bir biçim verilecekti. Papanın ve imparatorun otoritesi birbirinden ayrı olsa da insan vücudu gibi bedenle ruh kadar içiçe olacak, Aziz Augustinus'un arzuladığı şey gerçekleşecekti. Dünyevi devlet sadece cennete yolculuk yolunda hazırlık yapmak içindi. Görünen o ki Charlemagne'ın hiçbir zaman tüm kapsamını ve tüm sonuçlarını tam olarak kavrayamadığı görkemli ancak yalnızca Kilise'ye özgü bir anlayıştı bu. Basit düşünen ve olumlu bakan kafası, kendisine verilen rolün, papanın ve dinin basit bir koruyucusu olmanın ötesine geçtiğini anlayamazdı. Bu noktada, belki de şüphelenmiş, dönüşü olmayan noktayı Kilise'nin isteği doğrultusunda geçmeden önce tereddütlerini dile getirmiş ve olayı daha fazla aydınlatmak istemiş olabilir. Ancak adamından emin olan papa, kısa yoldan sonuca gitmek için ani bir *darbe* girişiminde bulundu.

800 yılında III. Leo, Lateran Bazilikası'ndaki Noel ayininin bitiminde Frankların kralının yanına gitti, halkın alkışları arasında tacı onun başına yerleştirdi. Onu imparator adına selamladı, önünde secdeye kapandı ve Bizans ritüeline uygun olarak ona "tazim"de bulundu. Son adım atıldı; Aziz Petrus'un halefinin elleriyle Roma İmparatorluğu yeniden kurulmuştu.

Charlemagne, durumdan pek memnun kalmamıştı. Roma'ya sadece bir isyanı bastırmaya gelmişti ve birkaç gün önce papayla şehrin ileri gelenleri arasında yargıç olarak oturan kişinin, şimdi imparatorluk tacını kendi himayesindeki birinden alması ona garip gelmiş olmalıydı. 813'te, rahatsız olduğu bu töreni, halefi olarak atadığı oğlu Ludwig'in yararına değiştirdi. Taç sunağın üzerine kondu ve Ludwig, papanın müdahalesi olmadan tacı kendi elleriyle başına yerleştirdi. Daha sonra terk edilen bu yenilik, imparatorluğun karakterini hiçbir şekilde etkilemedi. İster iyi ister

kötü olsun, Kilise'nin bir eseri olarak, hükümdar ve hanedanın üzerinde ve haricinde bir şey olarak kaldı. Roma'da ortaya çıktı ve papadan başka ona sahip çıkan olmadı.

Bunu elbette Roma prensi olarak değil, Aziz Petrus'un halefi ve temsilcisi olarak yapmıştı. Yetkisini havariden aldığı gibi imparatorluk gücünü de yine havari adına vermişti. Bu güç ve yetki, doğrudan aynı ilahi kaynaktan geliyordu. Kökenlerinde bir, kullanımlarında farklı olan bu güçlerin doğası, III. Leo'yu ve Charlemagne'ı Aziz Petrus'un ayaklarına kapanmış, biri anahtarları, diğeri bayrağı alırken gösteren Aziz John Lateran mozaiğinde mükemmel biçimde sembolize edildi.[18]

Fakat pratiğin teoriye uygun olması için ruhani ve dünyevi gücün birbirine zarar vermemesi, daha doğrusu kaçınılmaz biçimde karşılıklı olarak birbirlerinin alanlarına müdahalelerin çatışmalara yol açmaması ve üzerine kurulu heybetli yapıyı sarsmaması için bir arada ve çok yakın ilişki içinde olmaları, adımlarını mutlak bir güven duygusu içinde atmaları gerekiyordu. Lakin biri ruhların, diğeri bedenlerin yönetiminden sorumluydu. Peki, yetkilerinin kesin sınırlarını kim tayin edecekti? Papanın Katolik hiyerarşideki yetkisi hâlâ tanımlı olmadığından, bu sınırı belirlemek daha da imkânsız oluyordu. İmparator piskoposları atar, sinodları toplantıya çağırır, dinî disiplin ve din eğitimi konularında yasalar çıkarırdı. Charlemagne olunca, bu herhangi bir rahatsızlık yaratmamıştı. Fakat ya ondan sonra? Papa, ondan sonra gelecek yönetimlerin niyetlerinden nasıl emin olabilirdi ki? Benzer şekilde haleflerin, papanın niyetlerine karşı güvencede olması nasıl sağlanacaktı? Çünkü imparatorluk anlayışı Devlet'i Kilise'ye soktuysa, Kilise'yi de Devlet'in içine kadar getirmişti. Ya Aziz Petrus'un halefi, sivil hükûmete müdahale etmenin, onu düzeltmenin ya da yönlendirmenin bizzat kendi görevi olduğunu düşündüğü gün ne olacaktı?

Gelecekte bu zorlu sorunların ortaya çıkıp tartışılacağı zamana kadar, imparatorluğun yeniden oluşumu açıkça dinî ve sivil toplumun ortak çıkarına olacaktı. İmparatorun gayreti ve uyanıklığı sayesinde Kilise, Konstantin zamanından beri yaşamadığı bir sükûnete, otoriteye, nüfuza ve prestije sahip olmuştu. Charlemagne, din adamlarının maddi ihtiyaçlarına, ahlakî durumlarına ve görevlerini nasıl yaptıklarına kadar ilgilendi. Piskoposluklar ve manastırlara bağış yağdırdı ve onları kendi atadığı "savunmacılar"ın koruması altına aldı. Öşür vergisini imparatorluğun her tarafında zorunlu kıldı. Piskoposluklara yalnızca, inançlı olmaları kadar ahlaklarının temizliği açısından da tavsiye edilenleri atamaya özen gösterdi, sınırlardaki Slavları din değiştirmeye özendirdi. Hepsinden öte,

18 Charlemagne, resmî unvanında, açıklamaya çalıştığımız anlayışla mükemmel bir şekilde örtüşen Deo coronatus [Tanrı'nın taçlandırdığı] olarak adlandırıyor.

piskoposları din adamlarının eğitimini iyileştirmeye teşvik etti. Alcuin tarafından sadakatle desteklenerek, katedral ve manastır okullarında ilahi okunurken kesin kurallara uyulmasını istedi ve onlara Caroline "küçük harf"in doğmasına neden olan grafolojik reformu dayattı. Bu yazı tipi o kadar net biçim aldı ki ileride Rönesans'ın İtalyan matbaacıları ondan modern tipografinin karakterlerini ödünç alıp kullanacaklardı. Kutsal Metinler ve aynı zamanda klasik edebiyat çalışmaları yeniden canlandırıldı. Okullarda, yedi yüzyıl sonra "*magistri nostri*"nin skolastik jargonu için hümanistlerin göstereceği şekilde, Merovenj Latincesinin barbarlığını küçümseyerek dile getiren bir rahipler kuşağı yetişti. Hatta günümüz bilim adamları arasında, IX. yüzyıl şiirlerinden oluşan bir antoloji derleyebilmek için işi prozodinin çok çeşitli formlarını incelemeye kadar götürenler bile vardı. Ancak bu şiirler, sadece ilhamları ve eğilimleriyle dindar çalışanların yarattıkları yeniden canlandırmalardı. Karolenj Rönesansı adı verilen şeyle gerçek Rönesans zıt kutuplar gibiydi. Entelektüel faaliyetin tekrar başlatılması dışında ikisi arasında ortak hiçbir şey yoktu. Tamamen laik olan gerçek Rönesans, kendini klasik yazarların fikirleriyle besledi. Kilise kaynaklı ve Hristiyan olan Karolenj Rönesansı ise klasik yazarları yalnızca birer tarz örnekleri olarak gördü. Onlara göre inceleme ancak dinî amaçlarla yapılırsa meşru sayılabilirdi. Tüyden kalemi tutan üç parmağın, ilahi üçlünün üç varlığının sembolü olduğu ifade edilirdi. XVI. yüzyılın Cizvitleri gibi Karolenj din adamları da yalnızca Tanrı'yı övmek için yazarlardı. Karşılaştırmayı fazla ilerilere götürmemek şartıyla, Antik Çağ'a karşı tutumları, İsa'nın çevresi tarafından benimsenen tutumdan farklı değildi.

Charlemagne'ın okullar kurması ve ihsanlarda bulunması yalnızca Kilise'ye duyduğu ilgiden dolayı değildi. Devlet, laik eğitim ortadan kalktığı için barbarlığa geri dönme korkusuyla seçkin memurlarını din adamları arasından toplamak zorunda kalmıştı. Kısa Pepin döneminde şansölyelik makamı sadece din adamlarından oluşuyordu. Charlemagne, gramer öğretiminin mükemmelleştirilmesini ve el yazısının iyileştirilmesini talep ettiğinde, aynı zamanda, onun adına verilen diplomalar, neşrettiği kapitülerler[19], kilisenin dua ve ilahi kitapları gibi metinlerin dilsel ve kaligrafik doğruluğuyla da ilgilendiği sonucuna varabiliriz. Fakat aklında bundan daha fazlası vardı. Açıkçası laik memurları, onları Kilise'yle birlikte okula göndererek veya daha doğrusu, onları Kilise okullarında yetiştirerek eğitmeyi düşünüyordu. Merovenjliler, sadece yönetimlerini Roma yönetimine göre modellemeye çalışmadılar. Aynı zamanda bir devlet görevlileri grubu yaratırken de mümkün olduğunca Kilise'nin din adamlarının eğitiminde kullandığı yöntemleri taklit etmeye çalıştılar. İdeal olanı, hiç

19 Frank hükümdarların, Kilise ve medeni kanunla ilgili koyduğu yasalar, yönetmelikler. (ç.n.)

şüphesiz imparatorluğu Kilise modeline göre örgütlemek, yani ona, aynı şekilde eğitilmiş, Elbe'den Pirenelere kadar, kendi aralarında birbirine ve hükümdara hitap ederken zaten dinin dili olan ve yönetim dili olarak da hizmet edecek bir dili, Latince kullanan bir kadroyu yaratmaktı. Pratik aklının, bu kadar çok lehçenin konuşulduğu uçsuz bucaksız imparatorluğun yönetim birliğini, okuma yazma bilmeyen veya her biri yalnızca kendi bölgesinin dilini bilen memurlar aracılığıyla korumanın imkânsızlığını anlamaması mümkün değildi. Bu zorluk, küçük Anglo-Sakson krallıklarında olduğu gibi ana dilin devlet dili hâline gelebileceği ulusal bir devlette var olmazdı. Ancak siyasi örgüt, dinsel örgütle aynı evrensel karaktere bürünmek ve tıpkı dinin bütün inananları eşit olarak kucaklaması gibi bütün tebaaların üzerine eşit olarak egemen olmalıydı. Kilise ve Devlet'in yakın ittifakı, Latincenin laik idarenin dili hâline gelmesinin bir başka nedeniydi. Hangi açıdan bakarsak bakalım, yönetimde Latince dışında yazışma olamayacağı açıktı. Devletin ihtiyaçları da Latince kullanımını zorunlu kılmıştı. Siyasetin, iş dünyasının ve aynı zamanda bilimin dili hâline gelecek ve yüzyıllar boyunca öyle kalacaktı.

Ne var ki Charlemagne, haleflerine miras bırakmayı umduğu eğitimli ve Latinleştirilmiş memur kadrolarını yaratma hedefinin çok gerisinde kaldı. Görev çok ağır ve çok büyüktü ama dokunaklı bir samimiyet ve iyi niyet sergiledi. Kendisi de ancak yaşlılığında yazmayı öğrenmişti. Belki de hiçbir şey bize, Einhard'ın, bu büyük adamın enerjisini ve azmini, uyuyamadığı gecelerde bir arduvaz üzerinde yazılı harflerin üstünden geçtiği şeklinde anlattığı pasajdan daha iyi ifade edemez. Sarayında, Alcuin tarafından yönetilen bir tür küçük akademide, imparatorluğun en büyük ailelerine mensup gençler edebiyat eğitimi alıyor, ardından ya Kilise'de piskopos olarak ya da idari kademede kont, avukat veya *missi*[20] olarak kariyer yapmaya yönlendiriliyordu. Bütün çocukları, edebiyat eğitimi kapsamında gramer ve hitabet eğitimi aldı. İmparatorluk katındaki bu uygulamanın aristokrasi arasında birçok taklitçisi bulduğuna şüphe yoktur.[21] Dindar Ludwig ve oğulları, Nithard ve Duodha, döneminde Latince eserler veren veya Friuli Kontu Eberhard ve Namur Kontu Robert gibi edebiyatçılara ilgi duyan az sayıdaki laik adam ve kadın, bütün bu çabaların boşa gitmediğini gösteriyordu. Bununla birlikte imparatorluğun örgütlenmesini mükemmelleştirme arzusundan doğan Kilise eğitimini üst sınıflarda da uygulama girişimi, laik eğitimi geri bırakma zorunluluğu getirmiyordu. Kilise kurumları, Charlemagne'a diğer birçok reformun ilhamını vermişti. Kilise'nin sinodları ve konseyleri tarafından duyurulan kararlardan sonra hazırlanan kapitülerler, sivil yaşamın ve idarenin her bölümünde sayısız reform, iyileştirme veya yenilik girişimi ortaya koy-

20 Kralın denetçisi. (ç.n.)

21 Dazlak Charles'ın kızlarını, Saint-Amand Manastırı'ndan Hugbald büyütmüştü. (ç.n.)

muştu. Saray mahkemelerinde, Germen hukukunun barbar ve biçimci süreci yerine, Kilise mahkemelerinden ödünç aldığı soruşturma usulünü uygulattı. Memurların davranışlarını denetlemekle görevli gezici denetçiler, *missi dominici*, kraliyet denetçiliğinin kurulmasıyla gerçekleştirilen idari denetim ideali, büyük olasılıkla Kilise'den ödünç alınmış ve devletin ihtiyaçlarına göre uyarlanmıştı.

Charlemagne'ın yasama alanındaki başarılarının tümüne damgasını vuran ıslah ve reform tutkusu, Kısa Pepin'de gördüğümüz düzeltme girişimlerinin yalnızca devamı ya da daha doğrusu, meyve vermesiydi. Pepin, para sisteminin içine düştüğü kaosa çözüm aramaya çalıştı, Charlemagne ise onun başlattığı işi tamamladı. Sonunda Batı'da, imalathanelerin tedarik edemeyeceği kadar bulunmaz hâle gelen altından darp edilmesi uygulamasını tamamen terk etti. Sadece gümüş para basılmaya başlandı. O zaman sabitlenen oran, metrik sistemin benimsenmesine kadar tüm Avrupa'da kullanılmaya devam etti; İngiliz İmparatorluğu'nda hâlâ geçerlidir. Bir *livre* veya *pound*, her biri 12 *denier* eden 20 *sou*ya bölünmüştü. Sadece denierler gerçek paraydı; sou ve livre nominal değerlerdi. Bu durum XIII. yüzyılın büyük parasal reformlarına kadar devam etti.

Elbette bu sayfalarda, kapitülerlerin içeriği hakkında yaklaşık bir fikir vermek bile mümkün değil. Çoğunluğu etkili reformlardan ziyade bir programa işaret etmekteydi. Çok sayıda yayınlansa da bunların hepsinin hayata geçirildiğini düşünmek büyük hata olur. Pratikte (örneğin alderman[22] mahkemeleri) gerçekleşenler, imparatorluğun her yerine uygulama imkânı bulmuş değildi. Bu hâliyle kapitüller, Karolenj İmparatorluğu'nun ayakta kalan en iyi anıtları olmaya devam ediyordu. Ancak monarşinin gücü, bu amaçları gerçekleştirmeye yetmemişti. Elindeki personel yetersizdi ve hepsinden öte, aristokrasinin gücünü aşabilecek veya bastırabilecek seviyenin üzerindeydi. Charlemagne'ın siyasi-dinî idealinin gerçekleşmesi için zamanın sosyal ve ekonomik yapısının kendisine izin vermediği bir güce, otoriteye ve kaynaklara ihtiyaç vardı.

22 Anglo-Saksonlarda kralın yardımcısı olarak bir krallığı, bölgeyi veya kontluğu yöneten kişi. (ç.n.)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK VE SOSYAL ORGANİZASYON

1. Şehirlerin ve Ticaretin Ortadan Kalkması

Müslüman akınlarından Karolenj dönemine kadar uzanan dönemin toplumsal açıdan en önemli gerçeği, kentsel nüfusun hızla azalması ve sonunda neredeyse tamamen ortadan kalkmasıydı.

İlk zamanlardan itibaren şehirler, Roma İmparatorluğu'nda devletin temelini oluşturuyordu. Yönetim örgütü esasen kentliydi. Kırsal bölgeyse, sadece kentin toprağı durumundaydı; ondan bağımsız var olamaz, yalnızca kentler için üretir ve yine kentler tarafından yönetilirdi. Roma Devleti, hâkimiyeti altına aldığı her yerde şehirler kurmuş ve onları yönetim merkezleri hâline getirmiştir. Roma İmparatorluğu'nda eyaletler, bağımlı oldukları şehirlerle o kadar yakından bağlantılıydı ki şehir ve eyalet için aynı kelime, *civitas* kullanılırdı. Bu durum Bizans İmparatorluğu'nun sonuna kadar devam etmiştir.

İdari ve sosyal örgütlenmesi artık Roma Devleti'nin kentli tipine benzemeyen devletlerin yapısı, çok şaşırtıcı bir yenilikti ve şimdiye kadar Batı dünyasında pek bilinmeyen bir şeydi. Bu durum en azından, şehirlerin idari işlevi dikkate alındığında, imparatorluğun fatihlerinin, imparatorluk kurumlarını değişmeden elde tutmanın imkânsız olduğuna inanmaları gerçeğiyle açıklanabilir. İstilacılar tarafından işgal edilen Galya, İspanya, İtalya, Afrika ve Britanya eyaletlerinde şehirlerin ayakta kalmasını sağlayan imparatorluğun bu kurumlarıydı. Kuşkusuz bazıları Marsilya, Narbonne, Napoli, Kartaca, Akdeniz kıyıları boyunca az çok önemli bir deniz ticareti yapıyordu ve ülkenin iç kesimlerindeki hemen hemen tüm şehirler düzenli ticari faaliyetin içindeydi. Bu nedenle nüfuslarının çoğunluğu orta sınıf esnaf ve zanaatkârlardan oluşuyordu. Ancak bu şehirlerin hiçbiri doğunun büyük limanları veya sanayi merkezleri olan İskenderiye, Konstantinopolis veya Antakya'yla karşılaştırılabilir değildi. Kendi güçlerinden çok, Roma dünyasının siyasi ve ekonomik faaliyetinin genel işleyişi sayesinde var olmaya devam ediyorlardı. Onları önemli kılan, devlet örgütündeki yerleri, idari merkez olarak işlev görmeleri, içlerinde

çok sayıda bir memur kadrosunun bulunması ve eyalette yaşayan tüm nüfusun kendileriyle zorunlu olarak sürdürdüğü ilişkilerdi. Kısacası onların durumu, bir hükümdarın sarayı ya da bazı önemli devlet kurumlarına sahip olmanın avantajı sayesinde ortaya çıkan modern şehirlerin durumuna çok benziyordu. Roma'nın kendisi, bu bakımdan taşra şehirlerinden yalnızca imparatorun ve merkezî hükûmetin varlığına borçlu olduğu şan ve önem nedeniyle farklıydı. Çöküş süreci, Konstantin, onu dünya başkenti olma konumundan ve avantajlarından mahrum bıraktığı andan itibaren başladı ve Batı'nın diğer tüm şehirlerinde de benzer şekilde, daha küçük ölçekte tekrarlandı. Memurlar kargaşadan kaçıp bulundukları şehirleri terk ettiler. Ardından Germen krallarının egemenliği altında çeşitli daireler, mahkemeler ve okullar kapandı. Posta hizmeti çalışmadı, idarenin uyuşukluğu ve acizliği, köprülerin ve su kemerlerinin yıkılmasına neden oldu. Güvenlik ve iaşe hizmetleri yapılmaz oldu.

Deniz yoluyla yapılan ticaret, Müslüman fetihleri dönemine kadar kıyı kentlerinde, iç kesimlere komşu bölgelerin kazanç sağladığı bir ticari faaliyet olarak sürmekteydi. Yoksullaşan ve nüfusu azalan Roma'nın artık eyaletlerin tahılına ihtiyaç duymaması nedeniyle bu ticaretin en büyük ihracat pazarını kaybettiği doğrudur. Ancak VII. yüzyılın ortalarına kadar, Akdeniz'in Batı limanları, Suriyeli ve Yahudi tüccarlar tarafından hâlâ ısrarla ziyaret edilmeye devam ediyordu. Tourslu Gregorius zamanında, Clermont-Ferrand'da önemli bir Yahudi kolonisi vardı. Merovenj şansölyeliğinin kullandığı papirüs Sicilya'dan ithal edilmişti. Bu da denizciliğin günlük tüketim mallarını sağlamaya devam ettiğini gösteriyor. Ancak Bizans dünyasıyla ilişkiler, İslam'ın üstünlüğünün "Hristiyan tüccarların kendilerini Bizans suları ve Güney İtalya'nın ötesinde riske atmasına" izin vermediği günden itibaren sona erdi. O noktadan sonra denizler, Batı ülkelerindeki girişimcilik ruhunu heyecanlandırmamaya başladı. Artık insanlar denize baktıklarında, ufukta düşman yelkenlileri görünecek korkusuyla yaşıyorlardı. Akdeniz nasıl Müslümanların elindeyse, Kuzey Denizi de ancak İskandinavların tekneleriyle geçilebiliyordu. Güneyinde, kuzeyinde ve batısında dalgaların çarptığı Karolenj İmparatorluğu, artık denizcilikle ilgili en ufak bir faaliyet göstermiyordu. Tek limanları (Canche'nin ağzındaki Quentovic ve Duurstede), Normanlar tarafından tahrip edildikten sonra tamamen çöküşe geçtiği IX. yüzyıla kadar belirli bir derecede ticari faaliyetini sürdürdü. VIII. yüzyıldan itibaren Avrupa, denizaşırı ülkelerle herhangi bir ilişki kurmaksızın üç yüz yıl geçirdi.

Bunun kaçınılmaz sonucu, ticaretin neredeyse tamamen durması ve Flandre'de hâlâ varlığını sürdüren kumaş dokumacılığı gibi birkaç yerel sanayi dışında, endüstriyel faaliyetin ve para dolaşımının neredeyse tamamen ortadan kalkmasıydı.

O andan itibaren, insansızlaşmış şehirlerdeki terk edilmiş mahalleler harabeye dönmüştü. Artık sadece, eski şehrin bir köşesinde toplanmış, kendilerini savunmak ve barınmak için terk edilmiş binalardan malzeme toplayan birkaç sakin için bir taş ocağından başka birşey değildi. Nîmes'te, Roma arenasının duvarlarıysa, yıkıntıların içinde kalan küçük kasaba için sur görevi görmekteydi. Treves'te, eski imparatorluk sarayının savunmaya uygun şekilde düzenlenmiş bir penceresi, şehrin kapılarından biri hâline getirilmişti. Taş blokları taşınamayacak kadar ağır olan *porta nigra*nın bloklarını birbirine bağlayan demir kelepçeler, yöre halkından bir demirci tarafından kullanılmak amacıyla sökülüp çıkarılnmıştı. Çöküşün daha az yaşandığı İtalya'da bile durum hiç bundan aşağı kalır değildi. Roma, Aurelian'ın Duvarı'ndan kalanların çevrelediği uçsuz bucaksız bir dairenin ortasında kaybolmuş gibiydi. 848'de Papa Leo, ani bir saldırıya karşı korunmak için Tiber'in sol yakasındaki yerleşim yerlerini (Leonine şehri) tahkim ettirdi ve İmparator Hadrianus'un anıt mezarını bir savunma noktasına dönüştürdü.

Galya'da şehir hayatı o kadar tükenmişti ki krallar, ulaşımın durması nedeniyle maiyetleri için gerekli yiyecek-içeceği elde edemeyecekleri şehirlerde ikamet etmeyi bırakmışlardı. Bütün yıl boyunca kendi arazilerinde yaşamaya başladılar ve biri boşalınca diğerinden devam ederek ahırlarında ve tahıl ambarlarında ne varsa kullandılar. Krallar gibi taşra memurları da kendi memleketlerindeki yerlerinde ya da kendilerinden *droit de gite* (barınma hakkı) talep ederek yetkileri altındaki kişilerin mülklerinde yaşıyorlardı. Yönetim, tuhaf bir gerileme olgusuyla kentsel karakterini kaybederek yerleşiklikten göçebeliğe geçmişti.

Şehirler harabeye dönmelerine ve nüfuslarını kaybetmelerine rağmen tüm önemlerini kaybetmemişlerdi. Sivil yönetim tarafından terk edilenler, dinî örgütlenmenin merkezleri olarak kalmaya devam ettiler. İmparatorluk döneminde her "şehrin" merkezî yerleşim biriminde kurulan piskoposluk makamı hâlâ ayaktaydı ve Kilise'nin güçlü Roma çatısı, devletin yıkıntılarından yükselmekteydi. Bundan dolayı tamamen tarımsal hâle gelen bir toplumun kalbinde, Kilise sayesinde eski devletin kentsel karakterinden bir şeyler korunmuştu. Şehirler, yeni orta sınıfın beşiği olacakları henüz çok uzakta olan o günü beklerken, tamamen ortadan kaybolmamalarını Kilise'ye borçluydular.

Papanın, imparatorlar Roma'yı terk ettikten sonra Ebedî Şehir'in koruma sorumluluğunu üstlenmesi gibi her "şehir"deki piskopos da yetkisini, katedral çevresinde bir araya gelen ve din adamlarının ihtiyaçlarını karşılayan birkaç sakini içine alacak şekilde genişletti. Böylece dinî yaşam ve kilisenin dinî örgütü, eski şehirlerin yıkıntıları arasında Roma ticaretini sürdürmek ve Roma tekniğini uygulamak için ellerinden geleni yapmaya devam eden ancak artık ortak hiçbir şeyleri olmayan küçük bir laik toplu-

luğunu, geçmişin kentli nüfusuyla birlikte gerek onlara ilham veren ruh gerekse onları yönlendiren yöneticiler olarak yaşatmaya devam etti.

2. Büyük Topraklar

Şehirlerin ortadan kalkması kırsal ekonomide derin bir dönüşüme yol açtı. Kent pazarlarına akan tarım ürünleri yavaş yavaş alıcılarını kaybetti. Bütün ileri toplumlarda, kentlerle kırsal kesimi karşılıklı üretim ve tüketim ilişkilerine sokan toplumsal iş bölümü sona erdiğinde, kırsal nüfus artık yalnızca kendi ihtiyaçlarının üreticisi ya da bir başka deyişle, artık ülke nüfusunu kendisi oluşturduğu için bundan sonra tarım ürünlerinin hem üreticisi hem de tüketicisi hâline getirdi. Geriye yalnızca bir tür zenginlik (toprak mülkiyeti) ve yalnızca bir tür işçi (toprağı işleyen) kalıyordu. İnsanlar arasındaki ekonomik ilişkilerin niteliği de toprağın sahibi ya da o toprakta çalışan olmasıyla belirleniyordu.

Elimizde herhangi bir tarihsel bilgi olmadığı için kısıtlılığın neden olduğu tarımsal kriz ve ardından kent pazarların tamamen gerilemesiyle ilgili kesin bir açıklama getiremiyoruz. Büyük olasılıkla bu durum, sonunda o sırada henüz hayatta kalan küçük toprak sahiplerinin mahvolmasına yol açtı. Büyük topraklara gelince, bunlar daha da genişleyecek ve organizasyonlarını değiştirecekti. Satış noktalarından ve dolayısıyla kaynaklarından yoksun kalan küçük çiftçilerse, ellerindeki toprakları kira karşılığında komşu arazilerle birleştirmeye zorlandılar. Bu yolla büyük araziler daha da büyüdü. Satışa yönelik üretimin ortadan kalktığı bir sisteme uyum sağlayabilmek için zorunlu olarak çalışma usulleri de değişti. Büyük olasılıkla V. yüzyılda başlayan dönüşüm, VIII. yüzyılın sonunda tamamlandı. Son aşaması, Başrahip Irminon'un poliptiklerinde *ve Capitulare de villis*'te[23] gösterildiği gibi Karolenj dönemindeki çok geniş toprakların ortaya çıkışıdır.

İzlenen model, yazı kullanımını terk etmediği için daha iyi organize durumdaki Kilise'ye ait çok geniş arazilerdeki modeldi. Ren'in diğer tarafında, ilk toprak mülkiyeti örgütlenme biçimlerinin de yine Kilise'ye ait olduğundan emin olabiliriz.

Ekonomik bir olgu olarak toprak mülkiyeti tamamen orijinaldi, Greko-Romen uygarlığın hiçbir döneminde böyle bir şey söz konusu değildi. Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerine ait büyük topraklar kuşkusuz doğrudan soy bağıyla bağlantılıydı. Adını taşıdığı Roma tarzı *villa* [köy] organizasyonunun temel özelliklerini korumuştu ancak kiracıların durumunda *colonatus* [çiftçi] kurumunun etkisi daha baskın görünüyordu. Fakat hem prensipte hem de uygulamada işleyişi oldukça yeni bir şeydi. Bu

23 Charlemagne döneminden sonraki yıllarda kraliyet mülklerinin yönetimine rehberlik eden metindir. (ç.n.)

durumu belirleyen en iyi tanım, kâr kavramına tamamen yabancı olmasıydı. Dışarıda ihracat ve satış amacıyla bir üretim yapamadığı için kendi arazisinde dağıtım ve tüketimi düzenlemek zorunda kaldığı düşünülürse bu durum daha kolayca anlaşılacaktır. Burada amaç, kendi kendine yetmek, kendi kaynaklarıyla geçinmek, satmadan ve satın almadan yaşayabilmektir. Genellikle "kapalı ekonomi" olarak adlandırılır fakat "çıkışları olmayan ekonomi" demek daha doğru olur. Çünkü toprak düzeninin bu kendi kendine yeterliliğine neden olan şey, çıkışların olmamasıydı. Bundan XII. yüzyıla kadar Orta Çağ'ın tüm ekonomik yaşamına egemen olan çok önemli sonuçlar çıktı. Gerçekten de Orta Çağ'ın ekonomik hayatı bunlarla başladı. Bu nedenle çiftçiler asgari dikkat ve çabayla yetindiler. Ekinleri satma olasılığı toprak sahiplerini, daha gelişmiş ve dolayısıyla daha kazançlı yöntemler benimsemeye teşvik edinceye kadar, tarım bilimi unutulmaya terk edildi. Toprak ancak o zaman, sadece bir geçim aracı olarak değil bir değer olarak görülmeye başlanacaktı.

Bu dönemde toprağa bağlı ekonominin bir başka özelliği aynî ödemelerin, nakit ödemelerin neredeyse tamamen yerini almasıydı. Bunun, dışarıda satış olmamasının doğal ve zorunlu bir sonucu olduğunu söylemeye gerek yok. Geçimi kendi toprağına bağlı olan toprak sahibi, doğal ürünlerde ve hatta bazen de köylü tarafından işlenen hammaddelerde bile, her bir kiracı için beslenme geliri olarak adlandırılabilecek bir kota belirlemişti. Buna göre belirli dönemlerde kendisine, sabit bir orana bağlı olarak tahıl, yumurta, peynir, füme et ve belli uzunlukta kumaş teslim edilmesi gerekiyordu.

Burada, paranın icadından önceki bir çağa geri dönüşle karşı karşıya olduğumuzu düşünmek büyük bir hata olur. Bu sistem için sık sık kullanılan oldukça talihsiz "doğal ekonomi" ifadesi de onun karakterinin çok hatalı bir tanımı olacaktır. Nitekim paranın, bir değişim aracı ve bir değer ölçüsü olarak varlığı sona ermiş değildir. IX. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar herhangi bir türden doğal ürünün paranın yerini aldığını ya da işlevini yaptığını görmüyoruz. Dürüstçe söyleyebileceğimiz tek şey, bunun çok doğal bir şekilde içeride, zorunlulukların dayatmasıyla tüketim mallarını tedarik etme uygulamasının yerini aldığıdır. Dışarıda, normal kullanımı yine devam etmekteydi. Örneğin köylülerin her hafta küçük yerel pazarlara götürdüğü ve hiçbir toplumun vazgeçemeyeceği yumurta, kümes hayvanları ve benzer ürünlerin karşılığı *denier* ve *obol*larla ödeniyordu.

Ayrıca her bir kullanım hakkının ön ödemesinin[24] değişmez olduğunu ve kiracının onu verdiği sürece işgal ettiği toprak üzerinde mirasla devredebileceği bir hakka sahip olacağını da göz önünde bulundurmalıyız. Bu da kâr fikrine yabancı bir ekonomik sistemin kaçınılmaz sonucuydu.

24 Aynî olarak yapılan peşin ödeme. (ç.n.)

Toprak sahibi için önemli olan, yıllık gelirinin düzenli olmasıydı ve bunu garanti altına almanın en iyi yolu da onu kalıcı bir vergi hâline getirmekti. Toprağın sahibiyle köylüleri arasındaki ilişkinin, işçilerin bir kapitalistin emri altında olduğu çalışma modelindekine benzer bir yanı yoktu. Toprak mülkiyeti, hiçbir şekilde toprağın veya insanların sömürülmesi anlamına gelmiyordu. Ekonomik bir girişim değil, sosyal bir kurumdu. Yükümlülükler burada kişisel sözleşmelerden ziyade haklar ve geleneklere dayanıyordu. Her mâlikenin geleneksel kullanımla oluşmuş kendi yasaları vardı. Senyör unvanı, terimin Roma'daki ya da modern anlamıyla bir toprak sahibinden hem daha az hem daha çoktu. Daha azdı, çünkü kiracıların mülkiyet üzerinde mirasla gelen hakları, onların kullanım süreleriyle sınırlıydı. Daha çoktu, çünkü bu kiracılar üzerindeki tasarrufu, salt bir toprak sahibininkinden çok daha fazlaydı.

Doğrusu o onların efendisi, onlar da onun adamlarıydı. Çoğu, azat edilmiş kölelerin veya bedenleriyle çalışan serflerin torunları, ona miras kalanların bir parçasıydı. Diğerleri, Roma döneminin kolonistlerinin vârisleri, *adscripti glebae* (toprağa bağlı) çalışanlarıydı. Yine "tavsiye" ile senyöre bağlı olan diğerleri de onun koruması altında yaşıyordu. Tümü üzerinde çeşitli derecelerde ataerkil bir otorite uygulardı. Hepsi onun özel yargılama yetkisine tâbiydi. Koruduğu ve yönettiği bu grup sayesinde güçlüydü. Nüfusun azaldığı bu dönemde insanlar topraktan çok daha önemliydi. Yeterince fazla toprak vardı ama insan azdı. Senyörün sahip olduğu kadarını dikkatle elinde tutmak büyük işti. Bu nedenle, bir adamın ait olduğu toprağı terk etmesini önlemek için birçok hüküm konulmuştu. Senyör, serfleri üzerinde takip hakkına sahipti; onun rızası olmadan, kendi toprağına ait topluluğun dışındaki kadınlarla evlenemezlerdi. Başlangıçta kölelerin ve sömürgecilerin soyundan gelenlerle sınırlı olan toprağa bağlılığın kapsamı, yavaş yavaş senyörün yargı yetkisi altında yaşayan özgür insanları da içine alacak şekilde genişletildi. Köleliğin tüm tarımsal nüfusa kademeli olarak genişletilmesi, IX. yüzyılın ve onu takip eden iki yüzyılın en dikkate değer olgusuydu. Genel bir kural olarak, bu çağın köylüsü özgür değildi. Özgür olmaktan o kadar uzaktı ki çağdaş belgelerde köylüyü ifade eden kelimeler (*villanus*, *rusticus*), serf (*servus*) ile eş anlamlı hâle gelmişti.

Bu kölelik durumunun insanlara ağır geldiği düşünülmemelidir. Tersine bu yapı, güçlü bir efendinin koruması altındaki mirasçı kiracıların durumuna o kadar uyarlanmıştı ki bunu doğal yaşantıları olarak kabul ettiler ve kendi özgür iradeleriyle gidip teslim oldular. Topraktaki organizasyonun zorunlu sonucu bu olmuştu, kaçınılmaz hukuki sonuç buydu. Yalnızca varlıklarıyla toprakta bir yer işgal etmeleri ve efendisinin yargılama yetkisi altında güvencede olmaları, bu nedenle toprakla iç içe

oldukları için güvenliği daha da büyük olan insanların nazarında özgürlüğün herhangi bir değeri olabilir miydi?

Orta Çağ'ın ilk (XIII. yüzyıldan önceki) birkaç yüzyılındaki büyük toprakların büyük çiftliklerle hiçbir ortak yanı yoktu. Roma İmparatorluğu'nun sonunda *latifundia*,[25] köleleriyle birlikte zaten ortadan kaybolmuştu. Görünüşe göre toprak sahipleri giderek büyük ölçekli çiftçilikten uzaklaşıyor ve topraklarını bölerek imtiyaz sahiplerine veriyordu. Tarım ürünleri ticaretinin tamamen durması, doğal olarak bu eğilimi daha da teşvik etti. Karolenj döneminin ve sonraki yüzyılların büyük topraklarında bu eğilimin neredeyse tam zaferini görüyoruz. Araziler, senyörün arazisi (*terra indominicata*) ve malikâne arazisi (*mansionaria*) olmak üzere eşit büyüklükte olmayan iki parçaya bölündü. İlki ve çok daha az kapsamlı olanı, doğrudan ve tamamen senyörün kendisi içindi. Bu topraklardaki işler, tıpkı bizim tarım işçilerimiz gibi mülkiyet hakkı olmayan hane içi serfler ya da angaryaya tâbi kiracılar tarafından yapılıyordu. Malikâne arazisi bu tür kiracılara ayrılmıştı. Toprağın ve bölgenin niteliğine göre değişen ölçülerde birimlere ayrılmıştı ama her biri bir aileyi geçindirecek büyüklükteydi. Bunlar vâris olarak sahip olunan ve "mansus"[26] adı verilen topraklardı. Gördüğümüz gibi aynî ve emekle ilgili ön ödemelere tâbiydi. Bunlar kırsal kesimdeki "köy"ü (*villa*) oluşturuyordu. Ortak merkez, köylülerin (*villani*) gözetim ve yargılanmasında senyörün vekili veya emrindeki idarecinin (*meyer, major, villicus*) içinde yaşadığı senyör mahkemesiydi (*hof, curtis*). Etrafı hendek ve çitle çevrili avlu, efendisinin arazisinde oturduğu zaman konutu olarak hizmet etmekteydi ve içinde, mahsullerle diğer ürünlerin tutulduğu ahırları ve tahıl ambarlarını barındırıyordu. Kiracılardan oluşan ve kent idarecisi veya senyör tarafından yönetilen *senyör mahkemesi* de burada toplanıyordu. Zaman zaman, hatta IX. yüzyılda ve ileride daha sık olarak senyörler tarafından inşa edilen ve onlar tarafından seçilip atanan rahiplerin hizmet verdiği şapeller, dinî ihtiyaçları karşılıyordu. Birçok kırsal mahalle, ilk kuruluşlarını bu şapellere borçludur. Bunlar da pek çok yerel senyörün *ancien régime*in sonuna kadar elinde tuttuğu ve bazı ülkelerde izleri hâlâ devam eden temsil hakkını açıklamaktadır.

Ekilebilir arazinin çevresindeki ormanlardan, çayırlardan ve bataklıklardan, işledikleri toprağın büyüklüğüyle orantılı olarak senyörler ve köylüler yararlanırlardı. Çoğu kez senyör, bölgeden bir dere geçerse kendisinin ve sakinlerinin kullanımı için üzerine bir değirmen inşa ederdi. Değirmenci, geçimini sağlamak için her çuvaldan bir miktar un kendine ayırırdı. Fransız Devrimi'ne kadar varlığını sürdüren geleneksel vergilerin kaynağı da buydu.

25 İlkel yöntemlerle ve düşük verimle işletilen geniş tarım alanları. (ç.n.)
26 Lat. manse/mansus: Serfin toprağı. (ç.n.)

Bölgesel farklılıklara rağmen yukarıda anlatılan organizasyonun genel özelliklerine her yerde rastlamak mümkündü. Fakat bu organizasyon, Kilise'nin mülkiyetindekilerde laik aristokrasininkine göre çok daha mükemmeldi. Toplum üzerinde o kadar derin bir etki yaptı ki tüm Batı Avrupa dillerinde coğrafi ve ad bilimsel sözcük dağarcığında izlerini bıraktı. Sadece Fransızcada *ville* ya da *court* ve Germen dillerinde *hof* ile biten yer adlarının veya Lemaire, Mayer, De Meyer, Le Mayeur vb. aile adlarının bolluğunu düşünmek yeterlidir. Normalde geniş bir arazi, birkaç köy(ler) den (*villae*) oluşuyordu. Charlemagne zamanında Saint-Germain des Prés bölgesi, Breton'dan Moselle kıyılarına kadar dağılmış bir dizi köyden oluşuyordu. Kuzey bölgelerinin manastırları, neredeyse her zaman Ren, Moselle veya Seine kıyılarındaki şarap diyarında, artık ticaret kanalıyla elde edemeyecekleri şarapları sağlayabilecek bir villa sahibi olmaya çalıştılar.[27]

Bu son özellik, tıpkı tüccar loncasının ileride kentlerdeki endüstriyel ekonominin organı olması gibi Orta Çağ'ın ilk yıllarında toprakların üretim araçları olduğu, çıkışları olmayan kırsal ekonomiye son dokunuşu yapıyordu. Son derece farklı karakterlerine rağmen ikisi de bir açıdan birbirine benziyordu. Her iki ekonomi de küçük işletmelere dayanıyordu. Bunun sonucunda yüzyıllar boyunca, bir durumda burjuva zanaatkârını, diğerinde küçük çiftçiyi zarar görmeden korudular. Paradoksal görünse de Orta Çağ'ın büyük topraklarının gerçekten de köylü sınıfını koruduğu söylenebilir. Onlar için kölelik bir avantajdı. Devletin güçsüz olduğu ve insanların ihtiyaçlarını sadece topraktan karşıladıkları bir dönemde onlara bir koruyucu verdi ve topraktan pay alabilmelerini garanti etti. Kâr amacı güderek örgütlenmediği için toprak düzeni, önemli avantajlar karşılığında sadece küçük ön ödemeleri zorunlu tutuyordu. Köylüler, mülklerinin bir parçası olduğu için senyörler de onların korunmasıyla da ilgileniyordu. Savaş durumunda onları savunuyor ve kıtlık zamanında onları kendi ambarlarından besliyordu. Savaş ve kıtlık, sırayla onları etkileyen iki belaydı. Savaş, devletin artan zayıflığının, kıtlık da ticari durgunluğun kaçınılmaz sonucuydu. Kötü bir hasat, bir ülkenin açığını komşu bir ülkenin fazlasıyla telafi edemediği bir zamanda onarılamaz bir felakettir. IX. yüzyıldan XII. yüzyıla uzanan dönem, beslenme krizleri çağı olan Avrupa'nın ekonomik tarihinde *mükemmel* bir örnektir. Krizler, doğal bir düzen içinde birkaç yılda bir tekrarlanmıştır.

Ancak bu kıtlıklar, sonraki yüzyıllarda yaşananlardan çok daha fazla sayıda olmalarına rağmen daha az zarar vermişti. Bu da hem kentsel nüfusun olmaması hem de kırsal nüfusun çok az olmasıyla açıklanabilir. Küçük üretici gücü ve neredeyse tamamen toprakta kiracılardan oluşan köylü sınıfıyla tanımladığımız mülkiyet yapısı, açıkçası son derece sınırlı

27 Örneğin Saint-Truiden Manastırı'nın Briedfil'de ve Moselle'deki Pommeren'de üzüm bağları vardı.

sayıda sakini gerektiriyordu. Elbette çağdaş metinlerin tanımladığı şekliyle topraksız halk, "yoksul insanlar" vardı. Oradan oraya gezen dervişler manastırlara gidip el açıyor, hasat zamanı geldiğinde de köylülerin ücretli hizmetine giriyorlardı. Ancak toprak mülkiyetine dayalı bir toplumsal düzenin bu mirastan mahrum bırakılan çocukları ne bir yüktü ne de bir tehlikedeydi. Sayılarının az olması bunu kanıtlıyordu.

Güvenilir veri bulunmadığından, herhangi bir yaklaşımla nüfus yoğunluğunu tam tahmin etmek imkânsızdır. Söyleyebileceğimiz tek şey, Karolenj çağında nüfusun çok az, kentsel nüfusun yok olması nedeniyle kuşkusuz önceki çağlardan daha az olduğudur. Doğumların doğal fazlalığı kıtlık, savaş ve IX. yüzyılın ortalarından itibaren Batı'nın üzerine çöken her türden kargaşa ve felaketlerin sürekli olarak yarattığı boşlukları doldurduğu için XI. yüzyılın başına kadar neredeyse sabit kalmış gibi görünüyor.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

FEODAL AVRUPA

BİRİNCİ BÖLÜM

İMPARATORLUĞUN ÇÖZÜLMESİ

1. İç Nedenler

Bunca şöhretine rağmen Charlemagne'ın siyasi başarısının sağlamlığı konusunda yanılgıya düşmemek gerekir. Aslında imparatorluk son derece kırılgan durumdaydı. Dindar Ludwig'in zayıflığı, oğulları arasındaki çekişmeler, Normanların, Slavların ve Sarazenlerin akınları, tamamen içsel nedenlerle ve kendini fark ettirecek kadar açık bir çözülmeyi hızlandırmıştı.

İmparatorluğun Elbe ve Tuna kıyılarından İspanya'daki Ebro sınır bölgesine ve İtalya'daki Papalık mülklerine kadar uzanan uçsuz bucaksız toprakları, bir devletin olması gereken temel özelliklerinin hiçbirine sahip değildi. Merovenj Krallığı en azından kendisini Roma kurumlarını esas alarak kurmaya çalışmıştı. Ne kadar kaba örgütlenirse örgütlensin, nihayetinde idari mutlakiyetçiliği politik bir sistemdi. Karolenj monarşisinde benzer bir şeyi boşuna ararız. Burada her şey birbiriyle uyumsuz görünüyordu. Tüm mekanizmayı harekete geçirmesi gereken egemen iktidar, bu iradeyi yeterince gösteremedi. Taçlarını borçlu oldukları aristokrasiyi dikkate almak zorunda kalan Kısa Pepin ve Charlemagne, hükûmette yer almaya hayır diyemezdi. Krallığın ileri gelenleri, Noel ve Paskalya şölenlerinde sarayda toplanan *conventus*'a bir araya gelerek kendileriyle tartışıyordu. Ancak bu meclisi oluşturan üyelerin yetkinlikleri ve nitelikleri neydi? Meclislerinin kompozisyonu gibi kendileri de anlaşılmazdır ve yapısı oturmamıştır. Çünkü meclis üyeleri, unvanı veya yetkisi olmaksızın halkı temsil ettiği düşünülen din adamları ve halktan kişilerden oluşan gruplardır. Bir kapitülerde, *Lex fit consensu populi et constitutione regis*, yani "yasalar, halkın onayı ve kralın emriyle yapılır" der, güzel formül ama aslında hiçbir şey ifade etmiyor. Nitekim kapitülerlerin birçoğu meclislere hiçbir zaman uğramamıştır bile. Meclislerin, gelenler için bu konuda nasıl bir rol oynadığını da bilmiyoruz. Ayrıca bu kapitülerlere, yani benzeşmeyen bir dizi idari karar, düzenleme, ilke beyanları, olağanüstü hâl önlemleri veya daimî fermanlar yığınına kanun demeye dilimiz pek varmıyor. Çoğu durumda yürürlüğe girip girmediklerini veya tüm imparatorluğu

mu kapsadıklarını yoksa yalnızca bölgelerden biriyle mi sınırlı olduklarını da bilemiyoruz. Üstelik bunlar çelişkilerle doludur. Sonraki metinlerin öncekileri yürürlükten kaldırıp kaldırmadığını veya onları mümkün olduğunca aynı anda yürürlükte olarak düşünmemiz gerekip gerekmediğini asla bilmiyoruz. Bu karışıklıktan çıkan genel izlenim, bunların, iyiliği şiddetle arzulayan, ilerleme, düzen ve adalet için istekli olup başarılı olamayan fakat gerçekleştirmeye çalışan birer kraliyet iradesi olduklarıdır. Bu belgelerde ortaya konduğu ve ifade edildiği kadarıyla kraliyet iktidarı, mutlak bir hükümdarlık gibi gözükse de aslında mutlakiyetçiliği iki kat sınırlıydı. Her şeyden önce Hristiyan ahlakıyla sınırlıydı ve o da bunu kabullenmişti. Aristokrasinin hoşuna gitmeyecek şeylerden kaçınma zorunluluğuyla da bağlıydı ve bu sınırlamaya da boyun eğmekteydi. Açıktır ki Karolenj imparatoru vicdanında kendini sadece Tanrı'ya karşı sorumlu hissetmektedir ve ileri gelenlerin müdahalesine göz yumması, elinden başka bir şey gelmediği içindir. Kendisi ve danıştığı ileri gelenler arasında en başından beri bir güven eksikliği vardır ve ilişkilerini bozacak olan da iyi niyet eksikliği olacaktır. Kısacası Karolenj yapısının bir mutabakata değil uzlaşmazlığa dayandığını söyleyebiliriz. İttifak içindeymiş gibi görünen bu iki güç, gerçekte iki hasımdır.

Charlemagne yönetiminde, zaferlerinin parıltısı ve imparatorun bu yeni saygınlığıyla allanıp pullananlardan daha güçlü olanı, iktidardaki egemen oluşuydu. Fakat aristokrasi daha baskındı çünkü koşullar ve toplumun örgütlenmesi onun tarafındaydı. Aristokrasi, halkın bizzat kendisi olduğu ve bir dereceye kadar haklı bulunduğunu ilan etti. Çünkü insanlar aristokrasinin içinde kaybolmuşlardı. Halkı kendi topraklarına çekmişlerdi ve ona bağımlı olan herkes (yani nüfusun büyük bir kısmı) için devletin kamusal gücünün yerini özel koruma ve yargı yetkisi almıştı. Hükümdara doğrudan tâbi kesim, aristokrasinin yargı yetkisi dışındaydı. Sayıca çok azdı, yıldan yıla da azalıyordu. Charles, tehlikeyi gördü ve önlem almaya çalıştı. Askerlik ve yargı hizmetlerinin özgür insanlara yüklediği yükümlülükleri azaltarak, giderek daha da azalan bu özgürlüklere sahip olanları korumaya çalıştı. Aldığı önlemler, toplumsal evrimleri çıkarlar ve zorunlulukların götürdüğü doğrultudan saptırmaya yönelik tüm girişimlerin ortak kaderiyle karşılaştı, yani kaçınılmaz olanı engelleyemedi. Köylüler topraklarını senyörlere devretmeye ve bu topraklarda çalışmaya devam ettiler.

Burada yine Karolenjlerin temelindeki uzlaşmazlığı görüyoruz. Özgür insanların korunması konusunda imparatorun ve aristokrasinin çıkarları doğrudan çatışıyordu. Ancak imparator, planlarının uygulanmasını işte tam da bu aristokrasiye, memurları kendi saflarına toplamış ileri gelenlere emanet etmek zorundaydı. Çünkü aristokrasinin diğer bölümü, kendi çıkarlarıyla imparatorun çıkarları arasında seçim yapmak zorundaydı.

Hükümdarlara hizmet ederlerse bu ancak kendi zararlarına olacaktı. İmparator, onlardan kendi lehine karar vermelerini nasıl bekleyebilirdi ki?

Bu isteksizliğe veya bu kötü niyete karşı hiçbir çare yoktu. Yasaya göre, şüphesiz imparator, kontları atadığı için görevden de alabilirdi. Fakat gerçekte onların aleyhine hiçbir şey yapamazdı. Çünkü onlar, iktidarının mutlak emri altındaki birer araç, birer temsilci veya yönetimleri altındaki insanlara yabancı, bağımsız olarak seçilmiş olup efendilerinin emriyle bir bölgeden diğerine geçen basit elemanlar değillerdi ki.

Tam tersine her biri, yönettiği bölgenin insanıydı, ailesi muhtemelen birkaç nesil boyunca en büyük toprak sahibiydi. Oranın en etkili insanlarıydı, ailenin mal varlığı bölgesinin her tarafında dağılmış durumdaydı. Sakinleri, babadan oğula onların serfleri veya kiracılarıydı. Onların ortasında doğmuştu ve evinden uzakta bir savaş alanında bulunduğu hâller dışında yine orada ölecekti. Bu, neredeyse her zaman bir kontun saygınlığını kazanmış babası için de geçerli olmuştu. Bu nedenle liderlik ettiği bölgede imparatorun bir temsilcisinden çok bir senyör olarak kabul edilirdi. Sonuç olarak başka bir yere gönderilir veya görevinden alınırsa, yerine gelecek kişi, halkın gözünde kesinlikle bir gaspçı ve davetsiz misafir sayılacaktı.

Devletin aristokrasi karşısında düştüğü bu acizliğin nedeni elbette malî durumun bozukluğuydu. Roma vergisinden geriye kalan miktar, Merovenj döneminin sonunda, büyüklerin kendisi için topladığı para cezalarına dönüştüğünde tamamen yok olmuştu. İmparatorluk hazinesini hâlâ besleyen iki kaynak vardı. Biri aralıklarla ve değişken miktarda savaş ganimeti, diğeri daimî ve düzenli olarak gelen hanedana ait toprak gelirleri. Sadece bu ikincisi, tek başına mevcut ihtiyaçlar için gerekli kaynakları sağlayabilecek yeterlilikteydi. Charles buna büyük önem veriyordu, toprakların iyi yönetilmesine verdiği önemi ünlü *Capitulare de villis*'teki ayrıntıların inceliğinden görebilmek mümkündür. Ancak buralardan gelenler, aynî olarak yapılan bir tür ön ödemeden oluşuyordu ve ancak sarayın iaşesine yetecek kadardı. Doğrusunu söylemek gerekirse, Karolenj İmparatorluğu'nun bir kamu maliyesi yoktu. Bunu söylerken devlet örgütünün, Bizans İmparatorluğu ya da halifenin imparatorluğuyla karşılaştırıldığında, nakit vergiler, malî denetimler ve memurların maaşlarını, bayındırlık işlerini, ordu ve donanmanın harcamalarını karşılayan merkezi maliye açısından son derece ilkel kaldığını söyleyebiliyoruz.

Özel mülklerinin gelirine kadar düşen imparator, adına yakışır bir yönetimin masrafını karşılayamıyordu. Ancak memurların devlete bağlılığının devam edebilmesi, sadece atanmasına değil maaşının ödenebilmesine de bağlıydı. Fakat mevcut durumda devlet, parasızlıktan dolayı aristokrasinin ücretsiz hizmetlerine başvurmak zorunda kalıyor, bu da onu, devletin küçülmesiyle birlikte büyüyecek bir sosyal sınıfın üyelerini iş birlikçi

olarak almak gibi paradoksal bir duruma sokuyordu. Bu düzenlemenin doğuracağı tehlike çok açıktı, buna karşı önlem alınmaya çalışıldı. VIII. yüzyılın sonundan itibaren görevlerine başlayacak kontlardan, vasal yeminine benzer özel bir sadakat yemini istenmeye başlandı. Ancak önerilen çare hastalığın kendisinden daha kötüydü. Dahası onun işlevini bir *fief* olarak, yani taht tarafından devredilen ve onun adına kullanılan bir güç olarak değil de keyfî verilmiş bir mülk olarak düşünmesini sağlayacaktı. Ayrıca bu sistem, tahtın her el değiştirmesinde çok tehlikeli karakterde bir krize yol açabilirdi. Her yeni gelenin önüne, kendinden öncekinin adamlarını görevlerinde tutma veya onların yerine kendi adamlarını yerleştirme tercihi çıkacaktır. İlkinde, tanımadığı bir kadroyla yönetime devam edecek, ikinci durumu seçerse de daha ilk andan itibaren müthiş bir hoşnutsuzluk yaratması kaçınılmaz olacaktı.

Hangi açıdan bakarsak bakalım, imparatorluğun idari organizasyonu, herhangi bir devlet yönetiminde gerekli olan itaat ve disiplin gibi iki özellikten yoksundur. Hiyerarşinin herkesin rolünü ve sorumluluğunu belirlediği Kilise'yle karşılaştırıldığında, acımasız bir anarşiye dalmış görünüyordu. *Missi dominici* kurumu, kontrol uygulayarak sistemi iyileştirmek için tasarlanmıştı. Burada Charlemagne'ın kişisel girişimi ve Kilise'yi örnek alarak laik kurumları iyileştirme eğilimi açıkça kendini belli ediyor. Tıpkı Kilise'nin, altında belirli sayıda piskoposluk bulunan başpiskoposluklara bölünmesi gibi o da imparatorluğu, her biri birkaç kontluğu içeren geniş seçim bölgelerine (*missatica*) ayırdı. Bu bölgelerinin her birinde, biri din adamı diğeri laik olmak üzere iki kral denetçisi (*missi dominici*), yetkilileri denetlemek, suistimallerin kaydını tutmak, insanları sorgulamak ve görevleri hakkında yıllık rapor hazırlamakla görevliydi. Arkasında bir yaptırımı olması koşuluyla, böyle bir kurumdan daha iyi, daha yararlı, daha hayırlı hiçbir şey yoktu. Fakat gerçekte yaptırım diye bir şey yoktu. Çünkü gördüğümüz gibi bu sözde görevliler pratikte görevden alınamazlardı. *Missi dominici*nin, birçoğunu fark etmeleri gereken kusurları iyileştirmede hiçbir yerde başarılı olduklarını göremiyoruz: Gerçekler, imparatorun iyi niyetinden daha baskın durumdaydı.

Missi kurumunun varlığı, şüphesiz dinî danışmanlarının etkisi altındaki Charlemagne'ın, yönetim araçlarındaki eksikliğin açıkça farkında olduğunu kanıtlamak için yeterlidir. Onun ideali, Kilise'nin yönetim modeline göre yeniden düzenleme yapmaktı ancak bunu gerçekleştirecek gücü yoktu. Diyebiliriz ki onu harekete geçiren ruh tamamen Romalıydı. Pek çok kişinin yaptığı gibi onun başarılarında, izini boş yere arayacağımız, tanımlanamaz bir tür Germenizm meraklısı görmeye kalkmak tam bir yanılsamadır. Söylenceler, buradaki gerçeği birçok tarihçiden daha net bir şekilde görmektedir. Alman halklarının belleğinde Charlemagne, *mükemmel* bir yasa koyucu, barbarların galibi, toplumsal düzenin kuru-

cusu olarak kaldı. Pagan ya da yarı-pagan halklar için o, gerçekten de bunların hepsiydi. Fakat bu durum, onun dinî yönetimi sayesindeydi. Almanya'da Kilise'nin kesin olarak kurulması ve halkın onun dogmalarına ve ahlakî öğretisine tâbi kılınması, o zamana kadar onun kişisel başarısıydı; gelenekte yarı-kutsal bir kişilik olarak kabul ediliyordu. Albercht Dürer onu, bir imparatordan çok laik bir papayı andıran o değişik ve heybetli görünümde çizdiğinde, hayal gücüne ilham veren de bu gelenekti kuşkusuz. Devlet ve Kilise'nin yakın ittifakı, siyasi birliğin Hristiyan birliğiyle özdeşleştirilmesi ve onun zorunlu sonucu olarak bir devletin dininin olması, Karolenjlerin esas başarısıydı. Hanedanın hayatta kalmasını sağlayan ve gelecek yüzyıllar boyunca Avrupa toplumunun gelişimini belirleyen şey de işte buydu.

2. Papa ve İmparator

Charlemagne'ın ölümü (28 Ocak 814) en ufak bir krize yol açmadı. 813'te beş eyalet sinodu, imparatorluğun örgütlenmesiyle ilgili bir dizi hüküm çıkarmıştı. Aynı yıl Aix-la-Chapelle'de, hayatta olan tek oğlu Ludwig'in başına tacı kendi elleriyle takma girişimi Genel Meclis tarafından onaylandı.

Ludwig, geniş bir onay atmosferinde tahta geçmeyi başardı. İmparatorluk çok derin bir barışın sevincini yaşıyordu; dış dünyadaki hiçbir şey, birazdan onu bunaltacak karışıklıkların bugün yarın patlak vereceği konusunda uyarıda bulunmamıştı. Charles'ın özenle beslediği emperyal iktidarının dinî esaslı ideali, oğlunun tâbi tutulduğu eğitimden çıkarılabilirdi. Eğitim tamamen Latinceydi ve dinsel nitelikliydi; ikinci Karolenj imparatorunun halk arasında "Dindar" olarak bilinmesinin nedeni buydu. Fakat onun dindarlığı, deyim yerindeyse en üst seviyede siyasi bir dindarlıktı. Kilise'nin bakımı ve korunmasını *varlık sebebi* olarak gören laik iktidar kavramıyla harmanlanmıştı. Hayatının sonlarında imparator olan Charles, bir egemen olarak bağımsızlıkla ve Frankların kralı olarak da özgün karakteriyle ilgili bir şeyleri muhafaza etmekteydi. Fakat oğluyla birlikte bağımsızlık ortadan kalktı. Ludwig tahta çıktığında Frankların ve Lombardların kralı unvanını terk etti, sahip olduğu tek unvan "İmparator"du. Otoritesinin papanınki kadar evrensel olduğunu ve papa gibi tüm Hristiyanları kapsadığını ifade ediyordu. Elbette bu, 800 yılındaki taç giyme töreninden beri Karolenjlerin politikasının bir özelliğiydi. Kişisel dehâ ve güçleri arasında muazzam fark olsa da Charles ve Ludwig'in eğilimleri birbirinden farklı değildi. Ludwig'in anladığı şekliyle imparatorluk iktidarı, kariyerinin son döneminde Charlemagne'a egemen olan fikrin tamamlanmış ve mantıksal olarak geliştirilmiş biçimiydi. Büyük imparator, zayıf halefinin hüküm sürebilmesi için gereken ruhu bizzat düşünmüş ve hazırlamıştı.

Ludwig, babasından devraldığı ve o sırada imparatorluğun ne kadar sağlam olduğunu hemen görebileceği bir sorunla karşı karşıya kaldı. Üç oğlu vardı: Lothar, Ludwig (Alman) ve Pepin. Bu durumda halefinin kim olacağını nasıl belirleyecekti? Frank monarşisinin başlangıcından beri uygulama, daima hükümdarın oğulları arasında eşit paylaştırma şeklindeydi. Fakat imparatorluk iktidarı, doğası gereği papanın iktidarı gibiydi, yani bölünemezdi. O hâlde imparatorluğun ayrılmaz bir şekilde devletle bütünleştiği, dolayısıyla devletteki ardıllığın imparatorluğun ardıllığıyla aynı ilkeye göre yönetilmesi gerektiği mi kabul edilmeliydi? Yoksa birini diğerinden ayırarak, imparatorluk otoritesini vârislerden birine bırakıp devleti bölmeye mi başlamalıydı? Ludwig, eşit bölme geleneğini tamamen terk etmeden ve birlik ilkesini de koruyarak bir çözüme karar verdi. 817'de en büyük oğlu Lothar'ı imparatorluğun eş naibi olarak kendisine yardımcı seçti ve vâris atadı. Diğer oğullarından Pepin'i Akitanya Kralı, Alman Ludwig'i de Bavyera Kralı olarak ilan ederek onlara bir tür ayrıcalık verdi. Bunu yaparken Ludwig, Merovenjliler tarafından benimsenen ve yürürlüğe konulan eski laik monarşi anlayışının aksine ve imparatorluğun yeni kilise anlayışının da lehine karar vermişti. Bu düzenlemeleri papayla anlaşarak yaptığından hiç kuşkumuz yok. Ancak küçük oğullar, haksızlığa uğradıklarını düşündüler ve intikam fırsatını beklemeye başladılar. Fırsat onların ayağına geldi, birşey yapmalarına gerek kalmadı. Ludwig güzelliğinden dolayı 819'da Alamanlar dükünün dul kızı Judith'le evlendi. Hemen hemen tüm ilk Karolenjler gibi tutkulu ve şehvetli bir mizaca sahip olan Ludwig, kısa süre sonra karısının egemenliği altına girdi. 823'te ikinci karısı ona dördüncü oğlu Charles'ı (Dazlak) verdi. Ancak Ludwig'in, bu yeni doğan çocuğun babalık mirasından mümkün olan en büyük payı alabilmesi için annesi Judith'in girdiği entrikaları kontrol edecek enerjisi yoktu. Judith, Alman Ludwig ve Pepin'i her şeyi olduğu gibi görmeye ve Lothar'a karşı çıkmaya ikna etmekte hiç zorluk çekmedi. Vaatlerde bulunarak aristokrasinin de yardımını alması onun için daha da kolay olmuştu. Böylece imparatorluk içinde iki parti, daha doğrusu iki hizip oluştu: Biri, imparatorluk mirasının onun tüm oğulları arasında paylaşılmasını hedefleri olarak benimsiyor, diğeriyse birlik fikrine sadık kalıyordu.[28] Bu partilerden ilki başlangıçta daha avantajlı durumdaydı: Naiplik unvanı alınan Lothar, bu problemi papaya sunmak için İtalya'ya gitti; Ludwig'se Judith'in isteği doğrutusunda monarşiyi dört oğlu arasında yeniden paylaştırmaya girişti. Charles'a sağladığı avantajlar, Alman Ludwig ve Lothar'la barışan kardeşi Pepin'i birbirine düşürdü. 833'te Papa IV. Gregorius'la birlikte ordusunun başında Alpleri geçti, kardeşlerine katıldı ve onlarla birlikte babasının üzerine yürüdü. Colmar yakınlarındaki

28 Bunlar birer parti amblemi gibiydi. Aslında sadece din adamları bir programa sahip olabiliyor, laik kesimden kişilerse sempati ve ilgi alanlarına göre gruplara katılıyordu.

Ren Ovası'nda karşılaştılar. Zafer Lothar'ın gibi gözükse de gerçekte papanın zaferiydi. Onun dünyevi gücü olan imparatorluk için Kilise Barışı adına müdahale hakkı talep etti. Bu girişimi Lothar'a eski saygınlığını tekrar kazandırdı ve babası eski imparatoru Hristiyan âleminin huzurunu bozmakla suçlayarak aşağılayıcı bir ceza verdi. Papayla imparator arasındaki yakın ilişkinin ilk sonucu acımasız bir mantıkla kendini gösterdi: İmparator bu karara boyun eğdi, papa nüfuzunu arttırdı. İki gücün ittifakı, yerini, imparatorun papaya tâbi olmasına bıraktı.

Fakat Alman Ludwig ve Pepin'in istediği bu değildi. Tekrar silahlandılar ve mücadele, rekabet hırsı ve kişisel çıkarlar arasında bir tür amaçsız inatlaşma şeklinde devam etti. Ne Pepin'in (838) ne de imparatorun ölümü bu çekişmeyi kesintiye uğratmadı. Nihayet 843 yılında, tüm tarafların tükendiği noktada yapılan Verdun Antlaşması'yla son buldu.

Bu bir uzlaşmaydı ancak imparatorluk düşüncesinin kapsamını garip bir şekilde daraltmıştı. Çünkü monarşi üç eşit parçaya bölünmüştü. Avrupa'yı boydan boya geçen ve doğal sınırlara veya halkların karakterine bakılmaksızın Frizya'dan Papalık Devleti'ne kadar uzanan orta kesim Lothar'a verildi. Lothar, doğu ve batı bölgelerinde hüküm süren kardeşleri Ludwig ve Charles üzerinde belirsiz bir üstünlüğe sahip olan imparatorluk unvanını da korumuş oluyordu. Böylece Charlemagne ve Dindar Ludwig döneminde var olan imparatorluk ile Frank Devleti arasındaki eşitlik ortadan kalktı. İmparatorluk birliği artık sadece teoride mevcuttu. İmparator aslında Batı Hristiyanlığı'nın yalnızca üçte birine hükmettiğinden, evrenselliği artık fiilî durumla uyuşmuyordu.

Lothar'ın (855) ölümünden sonra işler daha da kötüye gitti. Onun da üç oğlu vardı; onlar da toprakları aralarında bölüştüler. En büyüğü II. Ludwig, kendine İtalya'yı ve imparatorluk unvanını aldı. İmparator, Lothar'ın altında, hâlâ en az kral olan diğer iki kardeşi kadar güçlüydü. II. Ludwig döneminde, amcaları Alman Ludwig ve Dazlak Charles'a göre sonsuz derecede daha az etkili olan ikincil bir hükümdardan başka bir şey değildi. Bir imparator olarak, olduğu ve olması gerektiği hâlleri arasındaki tezat giderek artıyordu. Gerçekten de kendisi hâlâ bir imparator olmasına rağmen artık ortada bir imparatorluğunun olmadığını söylemek mümkündü. İmparatorluğun bu şekilde sürekli güçten düşmesine paralel, papanın gücünde de bağlantılı ve eş zamanlı artış karşılık geliyordu. Hristiyan âlemi üzerine kurulu iki güç arasındaki denge bir kez bozulduğunda, bunlardan biri diğerinin kayıplarından kazanç sağlamak durumundaydı. Mevcut şartlar, IV. Gregorius'un Dindar Ludwig'le oğulları arasında hakemlik yapmasını gerektirmişti. II. Ludwig döneminde Papa I. Nicolaus (858-867), Papalığın imparatorluk iktidarı üzerinde üstünlüğünü iddia etti ve bunu kabul ettirmeye çalıştı. Onunla birlikte, Charlemagne döneminde başlayan siyasi ittifak sona erdi. Kilise'nin başı, kendi iktidarının ilahi

kökeni nedeniyle, kendisini bundan böyle ister kral ister imparator olsun, dünyevi iktidarların emanetçilerinin hakemi ve yöneticisi olarak görmeye başlamıştı. Ona sadık Hristiyanlar olarak, onun ahlakî yargılama yetkisine tâbi günahkâr kullar olarak, itaatlerini garanti edecek bir yaptırımı kabullenmeleri esastı. Bundan böyle papa, eğer Tanrı'nın ve Kilise'nin hizmetinin gerektiğine karar verirse, prenslerin işlerine müdahale edebilir ve etmelidir de. Böylece Nicolaus, tereddüt etmeden ileride VII. Gregorius ve II. Alexander'in izleyeceği, III. Innocentius ve IV. Innocentius'u teokratik hegemonyaya götüren ve VIII. Bonifacius felaketiyle sona eren yola girmiş oluyordu. Bununla birlikte yüksek politika meselelerine müdahale etme fırsatı da yoktu. Lotharinya Kralı II. Lothar'a boşanması yüzünden esip gürlemesi ve aşağılayıcı aforozu, ahlakî bir gösteriden başka bir şey değildi. Ancak yankıları tüm Avrupa'da hissedildi.

IX. yüzyılın ortalarında Kuzey Fransa'da yayınlanan, papaya episkoposluğun tamamı üzerinde henüz fiilen kullanmadığı bir yetki veren apokrif metinleri zekice kurgulanmış "sahte kararnameler", Roma'nın hâkimiyetini pekiştirmeye daha da yardımcı oldu. Hatta Nicolaus, Doğu Kilisesi'ni bu hâkimiyeti tanıması için zorlamaya çalıştı ve Patrik I. Fotios'a karşı aforoz sürecini başlattı: Tek sonuç, Hristiyanlığın Grek ve Latin tarafları arasındaki ilişkileri zehirleyen çatışmayı daha da ağırlaştırmasıydı.

II. Ludwig'in (875) ölümü Papalığa, imparatorluk üzerindeki üstünlüğünü sağlamlaştırma ve imparatorluğun hanedana değil Papalığa bağımlı olduğunu tekrar gösterebilme fırsatı verdi. Ludwig'in çocuğu yoktu ve en yakın erkek akrabası, vârisi olarak atadığı Alman Ludwig'in oğlu Carloman'dı. Fakat VIII. Ioannes'in (872-882) kararı başkaydı. Dazlak Charles'ı Roma'ya çağırdı ve tacı ona taktı.

IX. yüzyılın ortalarından itibaren papanın imparator üzerindeki üstünlüğü artmaya devam etti. Fakat bu üstünlük ancak imparatorlar buna rıza gösterdiği için uygulanabilmişti. Kendi küçük Roma Devleti'yle sınırlı bir büyüklüğe indirgenen papa, tek başına, en ufak bir saldırganlığa bile direnmekten kesinlikle aciz durumdaydı. Dahası sahip olduğu ve böylesine parlak kanıtlarla sunduğu yetkisini, taç giydirdiği ve karşılığında kendisine koruma sağlayan Karolenjlere borçluydu. Papanın imparatora hükmetmesinin ancak imparatorun onun özgürlüğünü garanti etmesiyle mümkün olabildiği, manevi iktidarın dünyevi olandan önce gelmesinin, dünyevi olandan aldığı desteğe borçlu olduğu paradoksal bir durum! Ve şimdi, IX. yüzyılın sonunda, artan bir hızla Avrupa'nın içine düştüğü siyasal kargaşa ortamı, papayı birdenbire bu vazgeçilmez koruyucudan mahrum bırakmıştı. Dazlak Charles, gerçekten prestij sahibi olan, iktidarın hakkını veren son imparatordu. Ondan sonra feodalizmin karşı konulmaz baskısı, Normanların, Sarazenlerin, Slavların ve Macarların darbeleri, bölgesel taraflılığın, kişisel hırsların, entrikaların ve rekabetlerin etkisi altın-

da, kurulu Karolenj düzeninden geriye kalanlar ve prensler, ister kral ister imparator deyin, aynı derecede güçsüzdüler. O andan itibaren Roma kaderine terk edildi ve Papalık birdenbire kendisini, Lombardlar zamanında tehdit edenlerden çok daha büyük tehlikelerle karşı karşıya buldu. Çünkü Roma'yı fethetme girişimlerinde ısrarcı olsalar da papaya zarar gelmesini istememişlerdi. Şimdi tam tersine, tehdit edilen şey doğrudan Papalığın özgürlüğüydü. İmparatorluk tacı papanın emrinde olduğundan, ona şiddet uygulayarak ve gücünü kullanması için tehditlerle zorlayarak elde etmek artık mümkün olacaktı. Dazlak Charles'ın ölümünden sonra ordusunun başında Roma'ya yürüyen Şişman Karl, VIII. Ioannes'i kendisine taç giydirmeye zorladı (881). Sonrasında ve çok geçmeden dünya, papanın ve imparatorun aynı anda küçük düşürüldüğü o acıklı manzaraya tanık oldu. Şişman Karl'ın tahttan indirilmesi ve Karolenj Birliği'ndeki son kopuştan sonra iki İtalyan soylu, Friuli Markisi Berenger ve Spoleto Dükü Gui, eski Lombard tacı için rekabete giriştiler. Her ikisi de Pavia'da kral olarak taç giydi. İmparatorluk makamı boştu; Gui onu ele geçirmeye karar verdi. Papa VI. Stephanus'un (891) elinden almak için askerleriyle birlikte Roma'ya girmek zorunda kaldı ve bir süre sonra onun halefi Formosus'u, oğlu Lambert'e takdim etmek zorunda bıraktı.

İmparatorluk ve Papalık birkaç yıl içinde ne kadar da derin bir boşluğa düşmüştü! Formosus, onları eski durumlarına geri getirebilmenin tek yolunun kuvvete başvurmak olduğunu düşündü. Karintiya Dükü Arnold, Normanlara karşı parlak bir zafer kazanmıştı ve görkemli bir saltanat vaat ediyor gibiydi. Papa, maruz kaldığı iğrenç despotluğa karşı ondan yardım talep etti. Arnold Alpleri geçti, Spoletanların savunduğu Roma'ya saldırıp ele geçirdi, imparatorluk tacını (896) aldı ve Almanya'ya döndü. Lambert intikamını alabilmişti. Zamanın siyasi ve dinî gelenekleri trajik ve iğrençti. Roma'ya gelmeden önce Papa Formosus ölmüştü. Lambert, cesedi mezarından çıkarttırdı ve kurdurduğu bir mahkeme dekorunda yargılattı. Ardından ceset halka teslim edildi ve ardından Tiber'e atıldı. Arnold, bir daha Alpleri geçmedi; Papalıksa başka yerlerde fief ya da bir eyalet için mücadele eden ve imparatorluk için savaşan hırslı entrikacıların her zamankinden daha fazla oyuncağı oldu ve dünyanın dikkatini daha fazla çekmedi. Lambert öldü, Friulili Berenger İtalya'da üstünlüğü ele geçirdi. Burgonya Kralı Ludwig, ona karşı savaş açıp yenmiş, IV. Benedictus (900) tarafından imparator olarak taç giyme fırsatını yakalamıştı. Berenger, beş yıl sonra onu Verona'da esir aldı, gözlerine mil çektirdi ve yarımadadan sürdü. Ardından, 919'da kendisi de X. Ioannes tarafından imparator olarak kutsandı. Charlemagne tarafından başlatılan unvanı daha da aşağılamak zordu. Aslında, daha fazlası da olmadı. Friulili Berenger'in (924) öldürülmesinden I. Otto'nun taç giyme törenine (962) kadar başka bir imparator olmayacaktı.

3. Dışarıdan Gelen Düşmanlar

IX. yüzyıl boyunca bu kadar insafsızca acı veren düşmanları Normanlar ve Araplar, imparatorluğa sadece zayıflığından dolayı saldırmadılar, saldırıları da kasten ona yönelik değildi. Normanların hareket alanı Kuzey denizleriydi, Araplar da Akdeniz kıyılarıyla ilgilendiler. Her durumda etkilenen bölgeler Karolenj Devleti kıyılarını fazlasıyla aşmıştı. Arapların saldırıları, deniz savaşları tarihinde, kaçabilme umudunun olmadığı tek hedefler değildi ya da en azından başlangıçta ana hedef değildi. Ancak çok küçük bir bölümünü oluşturuyordu.

Muhammed'in ölümünün ardından Arapların IX. yüzyılın başında Batı Akdeniz'deki ilerleyişinin artık büyük dinî yayılma hareketiyle ilgisi kalmamıştı. Tüm inananların Bağdat halifesine biat etmemesi nedeniyle İslam'ın siyasi birliği bozuldu. İspanya'da, VIII. yüzyılın sonlarında bir Emevi Halifeliği kuruldu. Afrika'daki Fas, Cezayir ve Tunus Berberileri aslında bağımsızdılar. İspanya ve Afrika'dan gelen bu Müslümanlar, yeni fethettikleri yerlerde yerleşmiş, faaliyetlerini denize yöneltmişlerdi. Kartaca harabelerinin yakınında kurulan Tunus, Kartaca'nın yaptığı gibi Sicilya'yı gözlüyordu. Çok geçmeden Tunuslular, eski Kartacalılar gibi tarih boyunca Avrupa ve Afrika arasında hep bir çekişme konusu olan bu güzel adayı fethetmeye çalıştılar. Bizanslılar bu uzak eyaleti etkin biçimde savunamadılar. 827 ve 878 yılları arasında yavaş yavaş Messina Boğazı'na doğru sürüldüler ve sonunda İtalya kıyılarına geri çekilmek zorunda kaldılar. Hâlihazırda Balear Adaları, Korsika ve Sardinya'ya sahip olan Müslümanlar, artık deniz üsleri ve kıta kıyılarında saldırı üsleri olarak hizmet veren Akdeniz'in tüm adalarını ellerine geçirmişlerdi. Sicilya'dan Calabria'ya seferler yapıldı; Bari ve Taranto fethedildi. Diğer filolar Orta İtalya kıyılarına saldırdı. Papa IV. Leo, Roma'dan geriye kalanları Tiber'in ağzına kadar gelen ve hiçbir şeyden korkmayan korsanlara karşı savunmak zorunda kaldı. Yine kötü bir şekilde savunulan Rhône'un ağzı daha da açıktaydı. Araplar, günümüzde hâlâ kalıntıları görülebilen Corniche kıyıları boyunca askerî karakollar kurdular fakat içerilerde yerleşmek için hiçbir girişimde bulunmadılar. Akdeniz'in bu yeni efendileri için önemli olan şey kıyılara sahip olmaktı. Artık bir Hristiyan ticareti olmadığından Arapları yerlerinden etmek için ciddi bir çaba gösterilmedi ve kıyılar onlarda kaldı. Hristiyan nüfus iç kesimlere çekildi, Nîmes bölgesindeki terk edilmiş kasabalar da elden geldiği kadar tahkim edildi.[29]

Norman istilaları daha yıkıcıydı ve sonuçları çok daha önemliydi. Bunlar, çok az bilinen ve bir isim bile verilmemiş bir halkın ani akınlarıydı.

29 916'da Papa X. Ioannes, Kral Berenger ve Bizans'tan gelen takviyelerle birlikte, Müslümanların Garigliano'daki müstahkem kampını ele geçirdi. O andan itibaren Orta İtalya düşmandan kurtuldu.

Daha iyi bir tarif bulamadıkları için kendileriyle ilk temas kuran kuzey kıyılarının sakinleri onlara, geldikleri bölgenin adını verdiler: Bunlar Noord-mannen, Kuzeyliler, yani Normanlardı.

İskandinavların deniz baskınlarını, sadece mantıklı varsayımlarla açıklayabiliriz. Bu tür baskınların ilk nedeni, açıkça nüfusun bir bölümünün, kendi yurtlarının yoksul ve nankör toprağından, dayanıklı ve güçlü bir halkı tatmin etmeye yetecek bollukta verim alamadıkları için geçim şartlarını dışarda arama ihtiyacıydı. Bu ekonomik sıkıntıya, yerel şefler arasındaki iç kavgaları, fatihe boyun eğmeyi reddeden ancak kârlı maceralardan sonra zaferle geri dönmeyi umarak silah arkadaşlarıyla birlikte denize açılmayı tercih eden mağlupların gururunu da ekleyelim. VIII. yüzyılın sonlarından itibaren Danimarkalılar, Norveçliler ve İsveçlileri Kuzey Denizi, Baltık, Kuzey Atlantik'in mavi kıyıları ve hatta Akdeniz'in güneşli suları boyunca yelken açmaya iten dinamiklerle ilgili biraz fikir sahibi olacağız. Üstelik İsveçliler, Batı'nın İskandinavlarının bilmediği bir neden yüzünden harekete geçmişlerdi. Güneyin iki büyük imparatorluğunun, Bizans'ın ve Halifeliğin etkisi, dünyanın donmuş uzak uçlarında bile altın renginde bir ışık parıltısı gibi hissediliyordu. VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir tarafta Baltık ve Hazar Denizi, Finlandiya Körfezi, Neva, Ladoga ve Onega göllerinden, Volga'ya kadar giden, öte yandan Baltık ve Karadeniz arasında uzanan ticaret yolları oluşmuştu.

İsveç topraklarından, en eskisi 698 tarihli olan 200.000'den fazla Arap ve Bizans sikkesi çıkarıldı. İsveçliler, güneşin ve servetin bulunduğu diyarlara giden yollarda maceraya erken bir tarihte başladılar. Slavlar bu yabancılara, ortak komşuları Finlerin onları adlandırdığı şekliyle Rus dediler. Bu İskandinav Rusları, Arap veya Hazar tüccarlarının ballarını ve kürklerini satın almak için belirli aralıklarla ziyaret ettikleri *pogostel*erde (pazarlarda) kısa sürede çok sayıda yer edindiler. Hızla oradaki diğer yabancıların yerlerini aldılar. O kadar ki Dinyeper boyunca akarsuların isimleri, İsveçlilerin onlara verdiği şekliyle yıllar boyu öyle kaldı. IX. yüzyılın ortalarına doğru *pogostes* bölgesindeki nüfusa kendilerini egemenleri olarak kabul ettirdiler. Söylenceye göre Rurik, Novgorod'u kurdu; iki arkadaşı Askod ve Dir, tüm güney ovasının en önemli ticaret merkezi olan Kiev'i ele geçirdi. 892'de Rurik'in halefi Olaf, siyasi egemenliğini tüm çevre bölgelere yaymaya başlayan Kiev'e yerleşti. Bu tarihten itibaren, Dinyeper Havzası'nda bir Rus, yani bir İsveç Devleti'nin doğduğunu söyleyebiliriz. Yüzyılın başına kadar kendi ülkelerinden takviye almaya devam eden prensler ve onların silah ve ticaret arkadaşları, neredeyse bu döneme kadar İskandinav dillerini ve geleneklerini korudular.[30] Fakat sonunda

30 Rusçada eski bir İsveççe kelime "yabancı" (*vaering*) olarak adlandırılanlar bu yeni gelenlerdir. Bu nedenle Varegler, Konstantinopolis Muhafızları-βαραγγοι, başlangıçta esas olarak İskandinavlardan oluşuyordu.

yönettikleri ve sömürdükleri halk tarafından asimile edildiler. Böylece IX. yüzyılın bu cesur maceracılarının adı, olağanüstü bir şansla tarihin badireleri arasından geçerek Slav halklarının en büyüğü ve dünyanın en uzak imparatorluğu tarafından taşınmaya devam etti.

Danimarkalılar ve Norveçliler, ülkelerinin durumu nedeniyle batıya yöneldiler. Onları maceraya çeken topraklar, Bizans veya Arap imparatorlukları gibi gelişen, şehirlerle dolu ve büyük ticari kazançlar vaat eden devletler değil, satacak veya satın alacak hiçbir şeyi olmayan tamamen tarımsal bölgelerdi. Böylece İsveçliler, ekonomik açıdan çok gelişmiş toplumlarla temas hâlinde olduklarında her şeyden önce onlarla ticaret yapmak için can atarken, Danimarkalılar ve Norveçliler korsan, yağmacı ya da denizciler olarak ortaya çıktılar.[31]

Onlar güney ve batı kıyılarına saldırırken, gemileri kuzey sularını keşfetti. Norveçliler erken bir tarihte Faroe Adaları'na yerleştiler; 874'te sömürgeleştirdikleri İzlanda'yı keşfettiler. Bir yüzyıl sonra batıya, Grönland kıyılarına doğru yelken açtılar. Ancak onlara en büyük ganimet umudunu sunan yer doğal olarak Avrupa ülkeleriydi. Saldırılardan ilk zarar gören İngiltere oldu. 793 gibi erken bir tarihte Northumberland'a bir çıkarma yapıldı, Lindisfarne ve Jarrow Manastırları yağmalanıp yakıldı. Bu baskının ardından giderek daha sık ve daha yıkıcı başka baskınlar geldi. Anglo-Sakson kralları bu istilacıları püskürtmeyi başaramadı. Yüzyılın ortalarında Doğu İngiltere'nin büyük bir kısmı onların eline geçmişti ve 878'de Büyük Alfred, antlaşmayla Londra'dan Chester'a çizilen bir hattın doğusunda, daha sonra Danelaw adıyla tanınacak tüm bölgeyi onlara terk etmek zorunda kaldı.

İrlanda da İskandinav istilasından kurtulamadı. Dublin, IX. yüzyılın ortasından XI. yüzyılın başına kadar bir tür Norman kolonisi hâline gelmişti. Gözüpek maceracılar, ıssız karakollardan güneye doğru cesurca yelken açtılar. Portekiz ve İspanya kıyılarını istila ettiler, Lizbon ve Sevilla'ya saldırdılar (884), Cebelitarık Boğazı'nı geçerek Algeciras ve Balear Adalarını yağmaladılar. Rhône'un ağzına ulaştılar ve zaman zaman (Müslüman korsanların uzaklara gidebilen rakipleri olarak) İtalyan toprağına ayak bastılar.

Frank İmparatorluğu yakınlığı, kıyısının genişliği ve denize dökülen çok sayıda derin nehirleri nedeniyle, Kuzeylilerin elinden çok çekecek gibi gözüküyordu, gerçekten de öyle oldu. Akınları, Dindar Ludwig'in saltanatından X. yüzyılın başına kadar aralıksız devam etti. Önceleri, bazen bir noktada bazen başka bir noktada ortaya çıktılar, ani ve beklenmedik saldırılarıyla savunanları şaşırttılar. Ren, Schelde, Meuse, Seine ve Loire Nehirlerinin yataklarını tamamen alçaltarak sularını teknelerin yü-

31 Ancak Ruslar 865, 907, 941, 944 ve 1043'te Konstantinopolis'e saldırdılar.

zebileceği seviyeye kadar art arda yükselttiler. Daha sonra ülkeyi tanıdıkça, Seine'nin kuzeyinden Frizya'ya kadar uzanan bölgeye odaklanıp daha sistemli bir şekilde çalışmaya başladılar. Arka arkaya dört kez yağmalanan Duurstede Limanı (834-837) harabe yığınına döndü, Utrecht 857'de yıkıldı. Öyle görünüyor ki Frizya'da pagan bir İskandinav Devleti kurulmanın eşiğindeydi. 890'da İmparator Lothar, Viking Rurik'i püskürtmeyi başaramadı. Ona fief olarak Waal kıyılarını verdi ve 882'de Şişman Karl, bir başka barbar Godefroid için bu tavizi tekrarladı. 879 yılı krizin doruk noktası oldu. Gerçek bir ordu Ren ve Schelde kıyılarına çıktı. Art arda Gancl ve Courtrai'de, sonra Elsloo'da, Maestricht yakınlarındaki ve nihayet Louvain'de kurulan yerleşik kamplara dayanarak, birkaç yıl boyunca tüm ülkeyi sistematik olarak sömürdü. 844'te Şişman Karl, onu Ren Almanyası'ndan ancak onur kırıcı bir anlaşma yapmak zorunda kalarak çevirebildi. Ardından Seine üzerine yürüdü ve bir yıl boyunca Paris'i kuşattı ancak şehri almayı başaramadı (885). Fransa'nın tüm kuzeyini tahrip ettikten sonra 891'de Louvain'e döndü. Orada saldırıya uğradı ve sonunda Karintiyalı Arnold tarafından yok edildi. Bundan sonra Kuzeyliler, Hollanda topraklarına sadece birkaç baskın yapmayı denediler. Fakat Seine uzun vadeli hedefleriydi. Sonunda, 911'de Dürüst Charles (898–922), onları geri püskürtmeyi başaramayınca, Normandiya Dükalığı'nı oluşturan Seine ve Epte arasındaki bölgeleri, şefleri Rollo'ya bıraktı. Bu, işgallerin sonuydu. Bu kadar çaba harcamaktan bitkin düşen ve fetihlerle doyan İskandinavya, fazla nüfusunu kıtaya boşaltmayı durdurdu.

Bu saldırıların başarısı, yalnızca Karolenj Devleti'nin zayıflığı ve giderek çoğalan ayrışmasıyla açıklanabilir. Barbarlara direnmek için bir donanma gerekliydi. Ancak malî kaynak olmadan bir filo nasıl vücuda getirilebilir ve kıyıları koruyacak kaleler nasıl inşa edilebilirdi? Krallar kendi aralarında savaşırken ve monarşi çökerken, devlet nasıl bu konudaki çabalarını yoğunlaştırabilir ve ordularını düşmanın üzerine gönderebilirdi ki? Nitekim krallar, istilacıları yerel ve koordinasyonsuz çabalarla yapabildikleri kadar kontrol etmeyi aristokrasiye bıraktılar ve herhangi bir girişimde bulunmaktan vazgeçtiler. Dönemin vakanüvisleri, Paris kontları Güçlü Robert ve Odo (gelecekteki kral) gibi bu çatışmalarda itibar kazanan birçok feodal senyörün kahramanlığını kaydetmiştir. Ancak diğerleri, onları barbarlarla ittifak yapmakla tehdit ederek zayıf kralları korkuttukları için yalnızca daha fazla servet elde edebilecekleri bir şantaj fırsatı olarak gördüler. Norman istilaları olmasaydı bile büyük Karolenj çatısı yine de yıkılacaktı. Maruz kaldığı şoklar düşüşünü hızlandırdı.

Normandiya'nın Rollo'ya bırakılması, Kiev'in Oleg tarafından fethinden yalnızca birkaç yıl sonra gerçekleşti.[32] İki devlet arasındaki karşılaştır-

32 İskandinavlar ancak XI. yüzyılda Slavların içinde asimile oldular. 1018'de Kiev, hâlâ tümüyle İskandinav'dı.

ma ilginçtir. Normanlar Rusya'da ülkenin efendileriydi ve öyle kalmaya devam ettiler. Burada ulusal geleneklerine göre bir hükûmet kurdular ve Slavları tebaaları olarak gördüler. Fransa'da, daha yüksek bir uygarlıkla temas hâlindeyken tutumları çok daha farklıydı. Rollo ve çevresi Hristiyanlığa geçti ve hemen asimilasyon süreci başladı. Şaşırtıcı bir hızla ilerledi. Gelişlerinden yirmi beş yıl sonra, İskandinav dili artık Bayeux dışında konuşulmuyordu. Kuşkusuz, kıyı boyunca *beuf* ile biten yer adları bize Germen dili konuşan bir halkın varlığını hatırlatıyor. Fransızlaştırma süreci o kadar eksiksiz olmuştu ki Norman lehçesinde tek bir İskandinav sözcüğü bile kalmamıştı. Dükalığın idari kademelerinde de İskandinavya'ya özgü bir şey yoktu. Bunlar çevreye hemen uyum sağladılar, diğer büyük fieflerden hiçbir farkları kalmadı. Rollo'nun döneminden elli yıl sonra Normandiya, artık Burgonya veya Champagne kadar bir Fransız eyaletiydi. Unutulmamalıdır ki *Chanson de Roland* burada doğdu. Caen ve Bayeux'nun büyük kiliseleri gibi Romanesk mimarinin en güzel örneklerinden bazıları Norman topraklarında yükseldi. Lakin Germenlikten eser kalmadı. O kadar az şey hayatta kalmıştı ki Normanlar Sicilya'yı ve ardından İngiltere'yi (1066) işgal ettiklerinde Fransız fatihler olarak görülüyorlardı. Onlara kalan şey, XI. yüzyılın başlarından itibaren kitleleri güneye, İtalya'ya sürükleyen macera ruhuydu. Hacdan dönen kırk Norman orada paralı asker olarak hizmet etmiş ve o ülkede kazanılabilecek şeylerle ilgili haberler yaymışlardı. Ancak bu hareketi, dönemin Flaman ve Brabantine göçleri gibi bir dereceye kadar aşırı nüfusun bir sonucu olarak görmeliyiz.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'NIN BÖLÜNMESİ

1. Verdun Antlaşması

İstilalar döneminde Roma birliğinin yerini, birbirinden bağımsız, farklı halklar tarafından fethedilen ve bu halklara ait hanedanlar tarafından yönetilen devletler aldı. O çağın Avrupa'sı, siyasi bölünmüşlüğü bakımından modern çağın Avrupa'sına, uzun bir süre olduğundan çok daha yakındı. Anglo-Sakson krallıkları ve İspanya'nın Vizigot krallıkları dışında tüm bu devletler, Karolenjlerin fethinde bir araya geldi ve imparatorluğun büyük siyasi-dinî birliğine dâhil edildi. Kıta Avrupası devletleri, onun yıkıntıları üzerinde yükseldiler. Ancak oluşum süreci, Roma İmparatorluğu'nun sonunda olduğundan çok farklıydı. Dindar Ludwig'in oğullarının yönetiminde monarşideki bölünmeler ulusal nitelikli değildi. Çünkü sorun, birbirinden farklı halklar arasında ortaya çıkmıyordu. Zaten nasıl ortaya çıkabilirdi ki? Tâbi oldukları yönetim evrensel ve dinî bir karaktere sahip olduğundan, siyasi bölünmeler birini diğerine tâbi kılmak gibi bir sonuç doğurmadı. Karolenjler, deyim yerindeyse yer değiştirebilir özellikteydiler, her yerde başa geçebilirlerdi. Uyruklarının ne olduğu, papanın uyruğunun Kilise için öneminden daha fazla değildi. Romalılar ve Romalı olmayanlar arasındaki gerçekte var olan ancak halkların bilincinde olmadığı bu farkın pratikte bir karşılığı yoktu. Bu nedenle hiçbir rol oynamadı. Kendi çıkarı için birliği korumaya çalışan Lothar ile onu bölüşmek isteyen kardeşleri arasındaki çekişme Verdun Antlaşması'yla sona erdi (843).

Bu, Avrupa tarihindeki büyük antlaşmaların ilkiydi ve hiçbirinin bundan daha kalıcı sonuçları olmayacaktı. Bugün bile izlerini Batı Avrupa'da görüyoruz. Fransa ve Almanya arasında yer alan Hollanda, Belçika, İsviçre ve İtalya, Lothar'ın payına düşen toprakları temsil ediyor.

Ancak antlaşmaya bu anlamı verenin onun müzakerecileri değil, tarih olduğunu hemen söyleyelim. Yapmak istedikleri, sadece üç eşit parçaya bölmekten ibaretti. Konuya bu şekilde bakmalarının nedeni, dönemin ekonomik koşullarının gereğiydi. Çünkü toplum tam bir tarım toplumuydu, ticaret yoktu, artık şehirler de yoktu. Bu nedenle yapabilecekleri tek

şey anlaşmanın taraflarından her birine, gelirleri mümkün olduğu kadar birbirine eşit birer bölge vermekti. Ticaret yolları, karayolları ve kıyıların genişliği gibi konuları ve Avrupa'nın daha sonraki bir dönemde bölünmesini imkânsız kılabilecek sınırlar gibi diğer tüm hususları dikkate almamaları gerekiyordu. Avrupa'nın tüm kaderi, imparatorluk unvanının sahibi ve yaşça daha büyük olması açısından kendisine kardeşleri üzerinde en azından manevi bir üstünlük sağlayan Lothar'e ayrılacak paya bağlıydı. Kuşkusuz orta kısım ona verilmeliydi. Burası, İtalya'nın yanı sıra doğuda Ren Nehri, batıda Rhône, Saône ve Meuse gibi kesimleri içine alan, Mézières'ten Valenciennes'e uzanan bir hattın ve son olarak Schelde Nehri'nin sınırlarını oluşturduğu bir bölgeydi.

Bu orta kısım bu şekilde belirlendiği için geri kalanı kardeşlerine gitti: Dazlak Charles, batı sınırıyla deniz arasında kalan yerleri, Ludwig'se doğuda Slavlara karşı kurulan sınır bölgelerinin uçlarına kadar uzanan her şeyi aldı. Şans eseri, Ludwig'in bölgesi tümüyle Germen halklarından, Charles'ınkiyse neredeyse tamamen Roma halklarından oluşuyordu. Ancak ulusal farklılıklara ne kadar az dikkat edildiğini anlamak için Lothar'ın payına düşen kısmı düşünmemiz yeterlidir. Bu bölünmede, coğrafi ve etnografik gerçeklere hiç bakılmamıştı. Alpler ve Jura ile kesişerek, kuzeyden güneye doğru sırasıyla Frizyalılar, Flamanlar, Walloonlar, Almanlar, Provence ve İtalyanları içeriyordu. Açıkça burada yaşayan nüfusa, modern devletlerin Afrika'yı bölerken zenci kabilelere gösterdiği saygıdan daha fazlası gösterilmedi. Fakat bu yöntem çok iyi yanıt verdi: Halk yalnızca aristokrasinin egemenliğini gördüğünden kimsenin şikâyet etmesi için bir nedeni yoktu. Çünkü aristokrasi her yerde yereldi.

IX. yüzyılda uluslar henüz ortaya çıkmamıştı. Sadece Hristiyanlık vardı. Avrupa'yı, kimsenin burnu kanamadan piskoposluklar şeklinde eyaletlere bölebilirdiniz. Bölünme sadece hanedanla ilgiliydi ve halkların seviyesinde değil, çok yukarılarda yapıldığı için kimse bundan rahatsız olmadı. Bu nedenle Verdun Antlaşması, evrensel tek bir politikanın olduğu ve toprağa dayalı kapalı bir ekonomiye sahip Avrupa'ya mükemmel bir şekilde uyarlandı. Bu iki temel koşul olmadan, söylenen şekliyle mümkün olamazdı.

Böylece uyruk farklılıklarına bakılmaksızın hatta ulusal karakteristiklere aykırı biçimde, Avrupa'yı, bu kadar kan dökme pahasına da olsa ulusal devletlere bölünmeye götürecek yolda ilk adım atılmıştı. Aynı ruh, Karolenjlerin çöküşü sırasında da kendini gösterecekti.

Lothar'ın (855) ölümü üzerine üç oğlu imparatorluğu paylaştı. En büyüğü Ludwig, imparator unvanıyla birlikte İtalya'yı; ikincisi Charles, Jura'dan Akdeniz'e kadar uzanan bölgeyi; üçüncüsü Lothar, Jura'nın kuzeyindeki bölgeyi aldı. Bu sefer bölünme coğrafi düşüncelerle belirlenmiş gibi görünüyordu ancak milliyetler yine unutulmuştu. II. Lothar'ın

krallığı heterojen bir karaktere sahipti, ona ulusal bir isim vermek imkânsızdı. Bu yüzden kralının adıyla anıldı: Lotharinya. Charles çocuksuz olarak öldü (863), doğal olarak iki erkek kardeşi onun payını kendi aralarında bölüştü. Ludwig güneyi, Lothar ise kuzeyi aldı. Ancak II. Lothar yasal vârisleri olmadan öldüğünden (869) prosedüre bu kadar düzgün şekilde uyulmamıştı. Eğer biri kurallara göre hareket etseydi, onun yerine geçenin II. Ludwig olması gerekiyordu. Ancak talihsiz adam çok zayıf olduğundan, iki amcası Ludwig ve Karl onun halefi olmayı istediler. Meersen'de bir araya geldiler ve savaşmak yerine görüşüp anlaşmayı tercih ettiler: Lotharinya ikiye bölündü. Bu sefer, prensip olarak olmasa da aşağı yukarı konuşulan diller esas alınmış, bu yüzden yaklaşık iki eşit parçaya bölünmüştü. Dazlak Charles, kardeşi Ludwig'in ölümü (876) üzerine devletlerini ele geçirmeye çalıştı. Andernach'ta, ileride Almanya kralı olacak yeğeni II. Ludwig'e yenildi. Bu, biri Fransız, diğeri Alman iki ordunun, ödülü Lotharinya olacak şekilde giriştiği ilk savaştı. Ancak sorun, henüz Fransa veya Almanya meselesi değildi. Çağdaşları, gerçekten de Doğu ve Batı krallıklarına aynı Fransa adını verdiler, yalnızca Doğu veya Batı sıfatını eklediler. Charles, girişimini tekrarlayamadan öldü (6 Ekim 877). Kendisinden sonra gelen oğlu Kekeme Ludwig de çok geçmeden ölünce (10 Ağustos 879) III. Louis, bu sırada vasalları arasında patlak veren karışıklıklardan ustaca yararlanarak Dazlak Charles'ın tüm topraklarını kendi üstüne aldı. Bu kez Lotharinya'nın tamamı Doğu Krallığı tarafından ilhak edilmişti.

I. Lothar'ın topraklarının kuzey kısmı bu şekilde tartışılırken, 879 yılında başka bir parçada bir başka krallık kuruldu. İmparator II. Ludwig'in (875) damadı Vienne Kontu Boson, kendisini birkaç piskopos ve soyluya Aşağı Burgonya veya Provence kralı olarak seçtirdi. Aristokrasinin gücü gitgide büyüyordu. Ancak bu, yine de yerel bir gösteriden başka bir şey değildi. 885'te Karolenj ailesinin nesli tükenmek üzereyken[33] Burgonya hariç tüm imparatorluk, Şişman Karl'ı hükümdar olarak kabul etti. Bu, ulusal sorunların tüm bu olaylar üzerinde ne kadar az etkili olduğunu bir kez daha kanıtlıyor. Çünkü Charles, Alman Ludwig'in en küçük oğluydu. Yine de tüm Fransa onu tanıdı.

Fakat acizliği ve Normanlarla yaptığı utanç verici anlaşmalar, aristokrasinin sabrını tüketmişti. Karintiya'yı yöneten Arnold ona isyan etti. 887'de Doğulular tarafından tahttan indirildi ve hayatını bir manastırda sonlandırdı. İleri gelenler tacı Karintiyalı Arnold'a verdi. Arnold, Karolenj hanedanının bir çocuğuydu ama o, Alman Ludwig'in oğlu Carloman'ın gayrimeşru oğluydu. Karolenjlerin meşru vârisi Küçük Charles'tı ama henüz bir çocuk olduğu için kimse onu kral olarak tanımadı. Batı Kral-

33 Geriye, sadece Alman Ludwig'in oğlu Charles ve Kekeme Ludwig'in küçük oğlu kalmıştı.

lığı'nın soyluları Burgonyalıların yaptığı gibi yaptılar ve kendilerine bir kral verdiler. 886'da Normanlara karşı şehri savunan ve babası Parisli Robert'in bu savaşta öldüğü Paris Kontu Odo'yu seçtiler. Sonunda 888'de, bir kez daha aristokrasinin yarattığı yeni bir krallık, Yukarı Burgonya'da (Jura'dan Pennine Alpleri'ne kadar) ortaya çıktı ve Kont Rudolf kral seçildi. Arnold'u tanıyan Lotharinya'ya gelince, hemen (895'te) onun oğlu Zwentibold için bir krallık kurdular. Muhtemelen bunda ülkenin ileri gelenleri ısrarcı olmuşlardı.

Bununla birlikte Odo 898'de öldüğünde, reşit olan Dürüst Charles Fransa Kralı ilan edildi, yani hanedan fikri henüz ortadan kalkmamıştı. Arnold ertesi yıl (899) öldü. Zwentibold ise 900'de soylular tarafından öldürüldü. Şişman Karl'ın daha önce yaptığı gibi Dürüst Charles, Karolenj birliğini yeniden kurabilirdi. Fakat öyle bir şey yapmadı. Doğu Frank Krallığı'ndaki soylular, Arnold'un oğlu, henüz yedi yaşında ve Karolenjlerle akraba olan Çocuk Ludwig'i kralları olarak tanıdılar.

Bu olup bitenler içinde ulusal bölünmenin başladığına dair bir şey olabilir miydi? Fransızlar 887'de Arnold'u tanımadılar; Almanlar, 899'da Dürüst Charles'ı tanımayı reddettiler. Fakat bu olayları bir bölünmenin işareti olarak görmek mümkün değildi. Fransızlar 883'te Şişman Karl'ı tanımıştı, çünkü o 881'den beri imparatordu. Dürüst Charles imparator değildi, Çocuk Ludwig de bir Karolenj'di. Monarşi, hanedan içinde bölünmeye devam etti ancak hanedan büyük sarsıntıya uğramıştı. İtalya prensleri imparatorluk için rekabet hâlindeydiler. Açıkçası Avrupa birliği bozuluyordu. Aristokrasi, taçları istediği gibi değiştiriyordu. Öte yandan imparatorluğun dış çevresinde oturanlar, Burgonya ile İtalya'nın ayrılmasından da görüleceği gibi merkezde, Seine ve Ren arasındaki eski tarihî bölgede olup bitenlere karşı tüm ilgilerini kaybetmişlerdi. Şimdi, Çocuk Ludwig'i kabul eden prensler çoğunlukla Ren'in diğer tarafındandı. Ulusallık ideali, aristokrasi arasında o kadar az destek buldu ki Çocuk Ludwig'in 911'de ölümünden sonra Frankonya, Svabya, Bavyera ve Saksonya soyluları, dört Alman dükalığı Frankonya Dükü Konrad'ı kral olarak atadılar. Lotharinya'nın Alman ve Romalı soyluları, her ikisi de Karintiyalı Arnold'un saltanatından beri bağlı oldukları Doğu Frank Krallığı'ndan koparak, kralları olan Doğu Frank Kralı Zwentibold'un ölümünden sonra kendilerini Uzun Boyunlu Reginar'ın yönetimine terk eden Dürüst Charles'ı hükümdarları olarak kabul ettiler. Trans-Renliler, Konrad'ı atamakla Karolenj hanedanından kesinlikle kopmuş oluyorlardı. Artık yerel bir hanedandan başka bir şey değillerdi, evrensel karakterlerini kaybetmişlerdi. Karolenj birliğinin nihai dağılışını Konrad'ın seçilmesine tarihleyebiliriz. Bu, hanedan için imparatorluk tacını giymeyi bıraktığı andan itibaren artık kaçınılmaz olmuştu. Büyük Frank İmparatorluğu artık yoktu. Adı o andan itibaren, ilginç bir şekilde bir Karolen-

j'in hüküm sürdüğü bölgeyle sınırlı kalmıştı ama sadece özel bir isimden ibaretti. Bu aşamada Fransa ve Almanya krallıklarından söz etmemiz gerekir. Bunlar, artık iki ayrı krallıktılar. Farklı uyruklar, ayrılığı körükleyecek bir şey yapmamış ya da bunu bilinçsizce yapsalar da artık herkes kendi yolunda devam edecekti. Ne var ki her ikisi de dağılan Karolenj birliğinden kalan her şeyi, hatta imparatorluğu bile yaşatan ortak mirası, yani kraliyet iktidarının Kilise'yle ayrılmaz birliğini korudu. Bunu yaparken Kilise'nin entelektüel üstünlüğü kadar, kraliyetin görevlerine ilişkin hâlâ varlığını sürdüren anlayış sayesinde yaptılar.

2. Yeni Devletler

Karolenj birliğinden yeni ortaya çıkmış bu iki devlet (Fransa ve Almanya) arasındaki düşmanlığın zorunlu ve içsel bir nedeni yoktu. İki devletin milliyetleri farklıydı ama bu halklar, birinden diğerine, örneğin Bavyeralılar ve Saksonlar veya Flamanlar ve Provence birbirinden çok farklı değillerdi. Düşmanlık geleneği yoktu. Aksine, iki ülke yan yana ve aynı kurumlar altında birlikte yaşamışlardı. Ekonomik durumları onları birbirinin haklarını çiğnemeye zorlamadı. Yine de aralarında, gerçekten Batı sorunu olarak adlandırılabilecek ve o zamandan beri, Avrupa tarihi boyunca çeşitli biçimlerde periyodik olarak tekrarlanacak bir "Belçika sorunu" doğdu. Bu aşamada, Lotharinya sorunu olarak ortaya çıkmıştı.

Lotharinya aristokrasisi, Lotharinya'nın bir zamanlar bir krallık olduğunu hatırladı. Bu krallık, bünyesinde dilleri farklı uyruklar barındırsa da bunlar tek bir sosyal kitle oluşturuyorlardı. Karolenjlerin doğduğu bu sınırda, Roma ve Germen etkilerinin kesiştiği bu uzak Roma kuzeyinde, soylular arasında bir özerklik duygusu oluştu. Kendi kralları vardı (II. Lothar ve Zwentibold) ve geleneği sürdürmek istiyorlardı. Alman dükalıkları tarafından seçilen Frankonyalı Konrad'ı tanımamışlar, kendilerini Dük Reginar'ın yetkisi altında bırakan Dürüst Charles'ın hükümranlığı altına girmişlerdi. Dük o kadar bağımsız bir tavır takınıyordu ki oğlu Gislebert daha şimdiden kraliyet unvanını elde etme umuduna kapılmıştı. Konrad bunu engelleyecek herhangi birşey yapamadı. Ancak Almanya, Kuşçu (Avcı) I. Heinrich gibi güçlü bir hükümdara sahip olur olmaz, kral müdahale etti.

Karolenjler için Lotharinya, Dürüst Charles'ın saltanatından beri Fransa'nın, Almanya kralları için de zorunlu olarak Alman Krallığı'nın bir parçasıydı. Daha güçlü olan ülkeye ait olmak zorundaydı, o daha güçlü ülke, Almanya'ydı. Bundan böyle kuzeyde, iki büyük Batı krallığı arasında bir ara devlet yoktu. Fransız-Alman sınırı, Lotharinya sınırıydı (Schelde-Meuse sınırı). Yüzyıllar boyu böyle kalacaktı. Ülkenin iradesi dışında ortaya çıkan yeni durum, gelecekte bir anlaşmazlığa gebeydi.

Durumdan memnun olmayan aristokrasinin arkasında onları destekleyecek bir güç vardı. Âdet ve gelenekleri onları doğudan çok batıya doğru çekiyordu. Gelecekteki tehlikenin tohumu da buradaydı. Lotharinya topraklarındaki siyasi üstünlüğün dalgalanmalarının Avrupa tarihinde yansımaları olacaktı.

Almanya Fransa'dan daha güçlü olduğu için Lotharinya, istemeyerek Alman dükalığı oldu.

Neden daha güçlüydü? Daha zengin ya da daha kalabalık olduğu için değildi elbette. Daha güçlüydü çünkü kralı çok daha güçlüydü. Peki, kralı neden daha güçlüydü? İki nedeni vardı; birincisi, ülkenin sosyal evriminin daha az gelişmiş olması, ikincisiyse barbarların doğu sınırına saldırmalarıydı.

Ülkenin sosyal evrimi de az gelişmişti çünkü yerel aristokrasiyi oluşturan aileler çok güçlü değillerdi. Hâlâ eski kabile yapılarına çok daha yakın olan sakinler, yerel bir hanedanın bölgesel koruması altında yaşıyorlardı. Özellikle Saksonya ve Bavyera'da, idari merkezlerden uzakta eski kabile duygusu devam ediyordu. Vâris dükler gerçek ulusal önderler olarak kabul edildi. Ren Nehri yakınında, Svabya ve Frankonya'da sosyal organizasyon daha karmaşık ve daha gelişmişti. Bu yüzden orada düklerin gücü karakter olarak daha az ulusal nitelikliydi. Ren boyunca, Lotharinya'daysa işler çok farklıydı. Orada dük, sadece aristokrasinin başıydı. Öyle bir Lotharinya ulusu olmadığı için dükalığın da ulusal kökleri yoktu. Fakat Almanya'daki yapı basitti. Çok sayıda soylu yerine, dört ya da en fazla beş dük iktidarı elinde tutuyordu. Kral olarak kabul ettikleri prensle ittifak kurmanın gerekliliğini kavrasalardı, bütün ülkeyi onun etrafında toplayabilirlerdi.

Bunu çok geçmeden anladılar. Çünkü Almanya'nın durumu son derece tehlikeliydi: Lotharinya sorununun esas olarak hanedanla ilgili olduğu batıda değil, ulusal olduğu doğuda tehlike arz ediyordu. Almanya'nın barbarlıkla temas ettiği yer doğuydu ve Karolenjlerin çöküşü barbarlara bir şans vermişti. Elbe ve Saale Nehirleri boyunca Wendler ve daha güneydeki Çekler sınırlara saldırmaya başlamışlardı. Kısa süre sonra daha korkunç bir düşman ortaya çıktı, Avrupa halkları arasına son sırada gelen Macarlar veya Hungaryalılar.

Attila'dan beri Avrupa'nın sınırlarını dövmekten vazgeçmeyen Fin selinin son dalgasıydı bunlar. Onlar, önce Avarları gönderen ve son olarak da Peçenekler tarafından ileriye atılan, Rus bozkırını geçtikten sonra da Tuna koridoruna doğru ilerleyen Macarlardı. İlk baskınları IX. yüzyılın sonunda gerçekleşti, Karintiyalı Arnold onlarla savaşmak zorunda kaldı. Avrupa'ya gelişleri, ikiye böldükleri Batı Slavları için büyük önem taşıyordu. Bohemyalı Çekler tarafından kurulan Moravya Krallığı'nı yok ettiler.

Ardından Moravya, Hırvatlar ve Sırplardan başka Polonyalılardan da ayrılmıştı. Böylece Moravya Prensi Rastislav'ın Frank etkisinden kaçabilmek için gönderdiği misyonerler Methodius ve Cyril'in gelişiyle kısa süre önce Bohemya'da kendini gösteren Bizans etkisinden uzaklaştı. Normanlar kadar korkunç ve maceracı Macarlar, Frank etkisinden kurtulmak için Tuna üzerinden Almanya ve İtalya'ya saldırdılar. Baskınlarından biri Ren'e kadar ilerledi, geri döndüklerinde Burgonya'yı yakıp yıktılar.

Bu tehlikelere karşı Konrad hiçbir şey yapamazdı. Ancak 919'da Kuşçu Heinrich'in Saksonya kralı olarak seçilmesinden sonra durum değişti. Kraliyet gücü hâlâ düşüyor gibi görünebilirdi. Çünkü bir Karolenj'den ve Konrad'dan sonra bir Sakson kral olarak seçilmişti.[34] Fakat bu Sakson, Alman düklerinin en güçlüsüydü ve onun sert askerî yönetimi, kraliyetin önemini arttırmak için çok şey yaptı. Heinrich, Saksonlarla birlikte Slavları püskürttü, Bohemya düküne yemin ettirdi ve Merseburg'a kadar nüfuz eden Macarları yendi (933). Kraliyet gücünü o kadar sağlamlaştırdı ki prensler oğlu Otto'yu Heinrich'in yaşamı boyunca halefi olarak tanıdılar.

Heinrich, gücünü esas olarak Saksonya Dükalığı'na dayandırmıştı. Otto sahneye Almanya kralı olarak çıktı. Göreve başlama töreninde dükler, masasında ona hizmet ettiler. İsyan etseler de onları askerî başarılarıyla kendine bağlamayı başarmıştı. Babasının başlattıklarını devam ettirdi. Onun gibi Lotharinya'daki Alman egemenliğini pekiştirdi. Fakat en önemli işi doğuda yaptı, sonunda Macarları Augsburg'da yendi (955). Macarlar, bunun üzerine yerleşik hayata geçerek Hristiyan oldular. Fin kökenli olmalarına rağmen böyle yaparak kesinkes Avrupa topluluğuna girmiş oldular. Bu gelişme, ırkın farklı oluşunun hiçbir önemi olmadığını, tarihsel atmosferin her şey demek olduğunu kanıtlıyor. Slav ülkesinde 968'de kurulan Magdeburg Başpiskoposluğu'na bağlı Meissen, Merseburg, Zeitz, Brandenburg, Havelberg ve Oldenburg'da piskoposluklar kuruldu. Polonya'ya sefer düzenlendi, Dük Mesko'ya yemin ettirildi. O haraç ödemeyi kabul etti ve Hristiyan oldu (966). Bu, Polonya'yı Roma'ya bağlaması açısından çok önemli bir gelişmeydi. Aynı şekilde, Danimarka Kralı Mavi Diş Harald da piskoposluklar kurmaya ve Hristiyan olmaya zorlandı.

Böylece Almanya dikkatini doğuya çevirebildi. Elbe'nin sağ tarafında kalan ve büyük istilalar sırasında Almanların terk ettiği bölgeyi Slavlardan geri alarak başladı. Almanya'da nüfus fazlası olmadığı için o zamana kadar ülkenin Alman kolonisi olmamıştı. Otto'nun amacı barbarları yerleşik yaşama geçirmek ve Hristiyanlaştırmaktı. Karolenjlerin yaptığı gibi

34 Konrad bir Frankonyalı'ydı ve bu nedenle nispeten ileri ve oldukça gelişmiş bir ülkenin insanıydı. Sakson Heinrich daha geriydi ve daha güçlü bir hükümdardı. Burada, daha sonra Prusya'nın üç Alman devletinin önüne geçtiğinde tekrar ortaya çıkacak aynı tezatı görüyoruz.

ancak biraz farklı bir şekilde Kilise'yle yakınlaşmaya çalıştı. Karolenjlerde hükümdar, Kilise'nin lideriyle yakından ilişkiliydi. Otto için böyle bir durum mümkün değildi. Çünkü hem zamanının Papalığı tamamen yozlaşmıştı ve hem de o imparator değildi. Destek arayanlar papa için değil piskoposlar için destek peşindeydi. Onlar aracılığıyla, laik ileri gelenlere karşı kendi kişisel politikasıyla karşı koyabilecekti ve danışmanlarını da piskoposlar arasından seçmişti. Kardeşi Bruno, Köln başpiskoposuydu, Otto onu Lotharinya dükü yaptı. Bu karakteristik bir örnektir: piskoposlar yönetici olmak üzeredir. Otto, onları manevi yönlerinden ziyade laik bir anlayışla değerlendirmişti. Onun politikasıyla Karolenjlerin politikasının farkı, o Kilise'yi dünyevileştirirken, Karolenjlerin devleti dinselleştirmesiydi. Fakat eğer Kilise ona sağlam bir destek verecekse, güçlü olması gerekirdi. Piskoposlara bu yüzden toplu hediyeler veriliyor, araziler ve kontluklar bağışlanıyordu. Fransa kralı değilse de Almanya kralı bu tür hediyeler verebilirdi. Çünkü eyaletlerin çoğu hâlâ kendisine bağlıydı ve ona direnmeye cesaret eden soyluların mülklerine el koymuştu. Bunun nedeni, Almanya'nın feodal anlamda daha az evrimleşmiş ve onun kraliyet politikasının hâlâ uygulanabilir olmasıydı. Bu nedenle piskoposlarını imparatorluğun prensleri yapabilmişti. Tüm Almanya ve Lotharinya, piskoposluk prensliklerivle kaplandı. Bu, hükümdarın takdirine bağlı özel tipte bir feodal sistemdi. Prens-piskoposlar, bir tür kilise çömezleri gibi onun şapelinde eğitildiler. Her şeylerini ona borçluydular ve nerede olursa olsunlar, Otto ve haleflerinin yönetimlerinde, kralın egemenlik haklarına ilişkin anlayışlarıyla halktan kişilerden ayırt edildiler. Yetenek eğitimleri ve manevi gelişimleri, onlarda disiplin düşüncesini besledi. Onlara göre esas olan devlet değildi, güçlü olan kraldı çünkü devletin bir kısmı kendilerine verilmişti. Cambrai Piskoposu Gerard (1012-1031), piskoposluk bölgesine "Tanrı'nın barışını" getirmeyi reddetmişti. Çünkü kamu barışını korumak hükümdarın sorumluluğuydu. Lotharinyalılar, X. yüzyılın başlarında piskoposlardan gördükleri Germen disiplinine hayran kalmışlardı. Ne kadar iyi eğitimli olurlarsa, krala o kadar iyi hizmet edebilirlerdi. Birçoğu çok önemli okullara devam etmişti, özellikle Liège'inkiler ünlüdür. Karolenj geleneği burada yeniden canlandı. Geri kalanlar için ne Otto ne de halefleri dogmatik sorunlarla uğraşmadılar. Kilise'nin ellerinin altında olması onlar için yeterliydi. Onların *Reichskirche*leri[35] biraz geleceğin Lutherci *Landenkirches*ine[36] benziyordu.

Tamamıyla güçsüzleşen papa, Almanya kralının büyük piskoposluk politikasını engellemek için hiçbir şey yapmadı. Kralın üzerinde üstünlük kanıtlamaya çalışmak şöyle dursun, onu bir koruyucu olarak kabul etti. Papa XII. Ioannes onu yardıma çağırdı ve 2 Şubat 962'de imparatorluk

35 İmparatorluk kilisesi. (ç.n.)
36 Bölge kiliseleri. (ç.n.)

tacını Otto'ya kendi elleriyle taktı. Bu gelişmeyle birlikte Kilise, Almanya'da *Atamalar Savaşı* ortaya çıkıncaya kadar, her zamankinden daha fazla Otto'nun kontrolünde olacaktı.

Otto'nun imparatorluğu ele geçirmesi sadece kişisel gücü sayesindeydi. Daha şimdiden, İtalya Kralı Ugo'nun önünden kaçan Ivrea Markisi Berenger, kendisini Otto'nun vasalı ilan etmişti. 951'de Otto, Alpleri geçerek İtalya kralı unvanını aldı. Bir süre kendi hâline bırakılan ve bunu sadece bölünmesi için fırsat olarak kullanan yarımada, yüzyıllarca Almanya'ya bağlı kaldı.

Otto'nun müdahalesi, Karolenjler gibi Papalığa olan ilgisiyle açıklanamazdı. Onun için müdahale, Almanya'nın çıkarlarıyla hiç bağlantısı olmayan bir hanedan meselesiydi. Almanya'yı Alplerin güneyine çekecek hiçbir şey yoktu. İtalya'ya müdahalesi, aslında doğuya doğru genişleme harekâtıyla uyuşmuyordu. Otto, bu ilk sefere çıktığında imparatorluğu mu düşünüyordu? Her hâlükârda, bunu yaptıktan sonra, Roma'ya gitmesi ve orada imparator olması gerekiyordu. Avrupa'da ortaya çıkan güçlü iktidar ne olursa olsun, Roma'ya yönelmek zorundaydı.

İmparator Otto'nun lehine yeniden kurulan imparatorlukta, Roma ve İtalya, Alman egemenlerinin politikasında giderek daha önemli bir yer alacaktı. Bu yükü kaldırabilecekler miydi? Daha Otto öldüğünde (973), II. Otto Güney İtalya'daki Sarazenlerin üzerine yürümek zorunda kaldı fakat Calabria'da bozguna uğradı, kısa süre sonra da Roma'da öldü (983). İmparatorluk hayallerine kapılan oğlu III. Otto, Almanya'yı unutup İtalya'ya yerleşecek ve 1002'de orada ölecekti. Bu arada Polonya'da *Bolesław Chrobry* bağımsızlığını ilan ederken, Alman Kilisesi'nden ayrılan Polonya ve Macar Kiliseleri, Gnesen ve Gratz başpiskoposlarının yönetimi altında bulunuyordu. II. Otto yönetimindeki Wendler ayaklanmış ve boyunduruktan kurtulmuşlardı. Çatalsakal Sweyn'in yönetimi altındaki Danimarka'da paganizm yeniden ortaya çıkmıştı. Saksonların sonuncusu II. Heinrich, krallığının sınırları üzerinde otoritesini yeniden kurma görevini ihmal etti ve yalnızca Ivrea Markisi Arduino'nun (1014) kral ilan edildiği İtalya'yla meşgul oldu. İmparatorluk fikrinin kraliyet fikrine üstün geldiği açıktı. Nitekim Almanya'nın kralı yoktu, o dönemde kral deyince *Rex Romanorum*, imparator olarak da *Imperator Romanorum* anlaşılıyordu. Almanya'nın durumunu tarif edecek bir kelime yoktu. İmparatorluğa katılmıştı, kralları imparatorluğu korumak için kendi güçlerini tüketeceklerdi. Hepsi Alman'dı ama bir Alman politikası yoktu. Tüm kuvvetleri Alplerin kuzeyinde bulunuyordu ve sürekli olarak İtalya'ya çekiliyorlardı. Politikalarının peşinden giderken kendilerini yıpratmaya mahkûmdular. Almanya, imparatorluğun kurbanıydı. Ancak onun tarihi, imparatorluğun tarihiyle birleşiyordu.

Almanya kralları, boylarını aşan bir görev üstlenmişlerdi. Kuvvetlerini Alplerin güneyinde tüketmek yerine ısrarla doğuya doğru itselerdi, Avrupa'nın kaderinin ne olacağı, üzerinde düşünülmesi gereken bir soru olarak karşımızdadır.

Alman halkına gelince, krallarının onları terk ettiğini söyleyemeyiz. Halk bir şey istemiyordu. Sınırların savunması dışında onu doğuya yönlendiren başka bir zorunluluk yoktu. İtalya'ya yaptığı seferler, zamanın ekonomik sistemi sayesinde kaynaklarını tüketmedi. XI. yüzyılın hükümdarları misyon olarak dinî, ya da dilerseniz Kilise deyin, misyondan başkası olamazdı. Karolenj geleneği çok güçlüydü. Otto'nun bu etkiden uzak kalamaması anlaşılabilir bir durumdur. Henüz ulusal politika diye bir şey yoktu ortada. Güçlü bir hükümdarın iktidarı hakkında sahip olabileceği tek anlayış, Hristiyan evrenselliği kavramıydı. Ulusal bilincin olmadığı bir durumda, devletin ekonomik yapısı ne kadar ilkelse, hükûmetlerin evrenselci idealizme teslim olmaları da o kadar kaçınılmaz olurdu. Veyahut başka bir deyişle, çıkarlar ilham kaynağı olamayacağı için, politika da düşünceler alanında cereyan edecekti.

911'de Çocuk Ludwig'in ölümüyle birlikte Almanya'da sona eren Karolenj hanedanı, Fransa'da 987'ye kadar devam etti. Parisli Odo'nun (878) ölümü üzerine, krallığın soyluları geleneksel kraliyet ailesine geri dönmüş ve Dürüst Charles'ı kralları olarak kabul etmişlerdi. Şişman Karl'ın ölümüyle de reşit olmadığı için ondan yüz çevirmişlerdi. Bununla birlikte Dürüst Charles ve halefleri Charles, Lothar, Ludwig adları dışında Karolenjlerden çok az şey almışlardı. Hiçbiri imparatorluk unvanını taşımıyordu, hiçbiri bunu talep etmeyi bile düşünmedi. Dürüst Charles'ın torunu Lothar, Otto Roma'da taç giydiğinde hiçbir itirazda bulunmadı. Onları aile geleneklerine bağlayan tek ideal, Lotharinya'yı kurtarmak için gösterdikleri kararlılıktı. Lothar, II. Otto'yu gafil avlamak üzere yaklaştığı Aix-la-Chapelle'e kadar ilerlemenin ve sarayın çatısında dikilen kartalın yüzünü doğuya çevirmenin mutluluğunu yaşıyordu. Fakat elindeki kuvvetler kalkıştığı işle orantılı değildi. Aynı yıl 975'te II. Otto, misilleme için bir orduyla Paris'in surlarına kadar yaklaştı. Bir an için fethedilen Lotharinya, Fransa'ya yenildi. Sadece Verdun Piskoposluğu bir Fransız mülkü olarak kalmaya devam etti.

Lothar'ın oğlu V. Louis, bir yıl saltanat sürdü. Öldüğünde sadece bir Karolenj kalmıştı; o da amcası Lothar'ın kardeşi ve II. Otto'nun Lotharinya dükü yaptığı Charles'dı. Dükalığındaki bazı soylularının desteğiyle tacı ele geçirmek için boşuna uğraştı, nihayet 991'de Hugues Capet tarafından esir alındı. Adı, ırkına yabancı olduğunu kanıtlayan oğlu Otto, Lotharinya dükü olarak onun yerine geçti. Onunla birlikte şanlı Karolenj hanedanı tarihin karanlığına gömüldü. Ortadan kalkışının tam tarihi bile (1005-1022 aralığı) bilinmiyor.

Alman krallarının başarısı ve girişimleriyle bu kadar keskin bir tezat oluşturan son temsilcilerinin âcizliği, hiçbir şekilde yetersizlikleriyle açıklanamaz. Dürüst Charles'ın oğlu Ludwig ve Lothar hem enerjik hem de girişimci prenslerdi. Fakat bastıkları zemin altlarından kayıyordu. Aristokrasi, sonunda hüküm sürdükleri ülkelerde karşı konulmaz bir üstünlük elde etmişti. Kral ancak aristokrasinin ona vermek istediği kadar bir güce sahipti. Daha çok idari bölgeyi kendilerine bağlayabilmeleri ve bunların bir araya gelmesiyle feodal lortluklarını oluşturabilmeleri için ona, mümkün olduğu kadar az güç vermeyi tercih etmişlerdi. İstilaya direnme gibi bir durum olsaydı, belki tacın etrafında toplanırlardı. Ancak 911'de Normanların kıyıda yerleşmelerinden bu yana Fransa'nın hiçbir dış düşmanı yoktu. Büyük soylular, mülkiyeti hanedan meselesine bağlı olan Lotharinya'nın kaderine tamamen kayıtsızlardı. Kral, aslında sadece son topraklarında ve Laon bölgesinde bulunan son vasalları üzerindeki nüfuzunu arttırmak istiyordu. İçeriyle bağlantısı olmayan hiçbir şey yapamazdı. Vasallarından birine karşı harekete geçmek isterse, bunun için bir diğeriyle ittifak kurmalıydı.[37] Lothar, Flandre Kontu Arnold'un Lys'in güneyine ilerlemesini engellemek için boşuna uğraştı. Vasallarının sadakati giderek daha kuşkulu hâle geliyordu. 922'de aralarında Dürüst Charles'ı yüzüstü bırakan ve Parisli Robert'i kral ilan eden bir grup kuruldu. Robert, ertesi yıl öldürüldü. Yerine Burgonya Dükü Rudolf geçti. Dürüst Charles esaret altında öldü. V. Louis'in yönetimi altındaki Robert'ın oğlu Büyük Hugues çok güçlüydü. Kral olarak seçilmesini ona borçluydu ve hükümdar üzerinde vesayet kurmaya çalıştı. Çok geçmeden otoritesine karşı açıkça isyan etti ve Almanya'dan I. Otto, yasal kralın yardımına koşmak ve tacını onun adına kurtarmak zorunda kaldı (946). Doğal olarak Fransa kralı, dikkatini dış dünyaya yönelterek gücünü geri kazanmak için çaba göstermek zorunda kaldı. Kendisini sınırları içinde tutmayı başardıysa, bunun nedeni Almanya kralı gibi güçlü olması değil, tersine zayıf olmasıydı. Vasalları, tehlikeli olmadığı için ona sadık kalmışlardı. En güçlü vasalın, diğer feodal senyörlerin karşısında birer rakip olarak güçlenmesini önlemek için onun desteğini aramayı kendi çıkarına uygun bulmuşlardı.

V. Ludwig'in ölümü üzerine, muhtemel bir Karolenj vârisi bulunmadığı ve hanedanın son temsilcisi Lotharinya Dükü Charles, Fransa aristokrasisi tarafından kabul edilmediği için ailesinin geleneklerine göre Hugues Capet kral olarak seçildi (1 Haziran 987). Atalarından ikisi kraldı, Reims Başpiskoposu Adalbéron onu destekledi. Onun tahta çıkmasıyla birlikte sekiz yüzyıl[38] sürecek ve Avrupa'da hegemonya kuracak yeni bir hanedan başlamış oldu.

37 Örneğin Normanlara karşı Flandre ile.
38 Capet hanedanı dört yüzyıl sürecektir (987– 1328). (ç.n.)

Bunu gerektirecek hiçbir şey yoktu. Hugues Capet'nin seçilmesi büyük bir tarihî olaydı ancak çok önemli bir olgu değildi. Hiçbir şey değişmedi, daha doğrusu hemen hemen hiçbir şey. Zaten Capetlerden bir kralları vardı, bu yüzden onun seçilmesi bir yenilik değildi. Kraliyet kavramında, onunla birlikte değişen bir şey olmadı.

Hugues ve haleflerinin son Karolenjlerden farklı bir kraliyet kavramına sahip olduklarını düşünmek oldukça yanlış olur. Ne unvanda ne kraliyet amblemlerinde ne de sarayın organizasyonunda hiçbir şey değişmedi. Kral hâlâ Kilise'de vaftiz ediliyordu, kendisini hem dünyevi düzenin ve hem de Kilise'nin koruyucusu olarak görmeye devam ediyordu. Karolenj ideali kraliyet idealiydi, başka bir şey yoktu. Dahası, kraliyet gücünün yalnızca *de facto* sınırları vardı. Kilise dışında hiç kimse bu gücün nerede durması gerektiğini söyleyemezdi. Her şey kralın ve aristokrasinin gücüne bağlıydı. Kraliyet iktidarının nereye kadar uzanması gerektiğini söylemek hassas bir konuydu.

Capetler durumu kabul ettiler. İktidarlarının yasal olarak aristokrasinin gücüyle sınırlandırıldığı düşünüldüğünde hiçbir şekilde feodal krallar değillerdi. Onlar sadece ne kadar ileri gidebileceklerini bilen fırsatçılardı. Bunu iki nedenden dolayı Karolenjlerden daha iyi biliyorlardı. Birincisi, onların tahta çıkmasıyla birlikte krallık tamamen seçime dayalı hâle gelmişti. Doğru, Karolenjler döneminde zaten böyle olmuştu ama yine de bir hanedan kurmuşlardı. Capetlerse aksine bir hanedan yaratmak zorunda kaldılar. Politikalarını belirleyen bu zorunluluktu. Soylulara güvensizliklerini doğuracak bir hoşnutsuzluk nedeni vermemeye dikkat ettiler. İçeride ve dışarıda zorluklardan uzak durdular. Bu durum, Capetlerin Lotharinya sorununu niçin bıraktıklarını açıklıyor. Yaşamak ve arkalarında kendi yaşamları boyunca (bu şansları olduğu için) seçtikleri bir vâris bırakmakla yetindiler. Onlarda da böylece, ilk kez Ottolarda olduğu gibi babadan oğula veraset ilkesi bir prensip olarak yerleşti. Ancak Almanya'da iktidarın prestiji bunu dayatırken, Fransa'da bu durum zayıflık nedeniyle ortaya çıkmıştı.

İlk Capetler, onurlarını düşünmeden kendilerini gizlediler. Flandre Kontu Frizyalı Robert'in (1071) yendiği I. Philippe, onunla uzlaştı ve üvey kızıyla evlendi. Krallar sadece kendi bölgeleri olan Paris, Amiens, Orléans ve Bourges sayesinde ayakta kalabildiler. Otto gibi prens-piskoposlar yaratamamalarının sebebi büyük laik soyluların tüm bölgeyi ele geçirmesiydi. Krallar da buna izin verdiler; "Tanrı'nın barışını" örgütleyen kral değil Kilise'ydi. Büyüklerin şölenlerine ve toplantılarına katılmakla, manastırlara berat vermekle yetindiler. O kadar mütevazıydılar ki kronikleri yazacak bir vakanüvisleri bile yoktu. Sıradan prenseslerle evlendiler. Kendi topraklarını terk etmediler, ülke dışına çıkmadılar, ne elçi gönderdiler ne de kabul ettiler. Hugues'ün (946-1031) oğlu Dindar Robert, Lombardiya

soyluları tarafından teklif edilen İtalya tacını reddetti. I. Henri (1031-1060), İmparator II. Konrad'ın Burgonya Krallığı'nı ele geçirmesine izin verdi. I. Philippe (1060-1108), saltanatını öne çıkaracak hiçbir şey yapmadı. Fakat Capetler dayandılar ve kök saldılar. Aynı zamanda, nadiren terk ettikleri ikametgâhları Paris yavaş yavaş bir başkent hâline geliyordu. Şehir, Avrupa'nın bildiği ilk başkentti. Şimdiye kadar krallar oradan oraya dolaşıp durmuştu. Bölge prensleri olan Capetler yerleşik olmayı seçtiler ve ülkeye bir merkez kazandırdılar. Aslında Paris'in Fransa'nın başkenti olması için belli bir neden yoktu. Capetlerin ikametgâhı olması buna yol açtı.

Böylece ilkel bir toplumun kuvvetiyle güçlenen Alman kralları, enerjilerini gösterişli girişimlerde harcayıp tüketirken, Hristiyanlık için kendi adlarını çokça duyuracak şeyler yaparken ve bunları toprağa bağlı kalmadan icra ederken; Fransa kralları, iktidarlarını kısıtlayan daha gelişmiş bir toplumun ortasında mütevazı ve sade bir yaşam sürmekteydiler. Usulca ve gösterişten uzak biçimde geleceği inşa ediyorlardı. İtidalden uzak ve romantik Alman çağdaşlarıyla karşılaştırıldığında, sıradan ve pratiktiler. Güçlerinin farkında olan ve bunu fark ettirmeden arttıran akıllı insanlardı. I. Philippe'nin oğlu VI. Ludwig döneminde, İngiltere'nin Fatih William tarafından fethedilmesiyle (1066) birlikte tehlike çağı başladığında, monarşi, bundan böyle Fransa'nın tarihini şekillendirecek çatışmaya girmek için yeterince güçlendiğini göstermişti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FEODALİTE

1. Devletin Dağılması

Karolenj hanedanının yıkılmasını izleyen dönemde Avrupa'da hüküm süren siyasal sisteme "feodal" sıfatını vermeye alışkınız. Bu alışkanlığımız, modern devletin ve modern toplumun yapısına aykırı olan tüm hakları, ayrıcalıkları, teamülleri ve gelenekleri ayrım gözetmeksizin feodal sistemle ilişkilendiren Fransız Devrimi'ne kadar uzanır. Ancak sözcükleri tam anlamlarıyla ele alırsak, "feodal" ve "feodal sistem" terimlerinden yalnızca fief veya vasallık[39] bağından kaynaklanan hukuki ilişkileri anlamamız gerekir. Bu terimlerdeki feodal nitelik, yalnızca ikincil öneme sahiptir ve maddi olmaktan çok, deyim yerindeyse biçimseldir. Bu kavramı bütün bir siyasi düzeni kapsayacak şekilde genişletmek, aslında sözcükleri olumsuz anlamda kullanma amaçlıdır. Biz burada yaygın kullanımı tercih edecek ancak feodal olarak anılan sistemin en önemli özelliğinin devletin parçalanması olduğuna da dikkat çekeceğiz.

Germen istilasını izleyen dönemde kurulan krallıklardan sonra, Roma Devleti'ni sürdürmenin madden mümkün olmadığı ortaya çıkmıştı, artık her şey dağılmaya doğru gidiyordu. Merovenj döneminin sonunda, her şeyin dayandığı krallık, hem büyük fetihler hem de Papalık ile ittifakı sayesinde etkisini o an için tekrar kazansa da dağılma kaçınılmazdı. Ancak bu fetihler ve bu etki, başlayan parçalanmayı ancak bir anlığına geciktirebilirdi çünkü bu parçalanmanın nedenleri toplumsal düzenin kendisinden kaynaklanıyordu. Devletin siyasi örgütlenmesini tek başına ancak kral sürdürebilirdi. Devlet, teorik olarak monarşik ve idari bir devletti. Ancak Charlemagne döneminde bile ne kadar zayıf durumda olduğunu gördük. Zayıflığın nedeni, siyasi yapısının ekonomik yapısıyla uyumlu olmamasıydı. Ticaret ve şehirler ortadan kalktığından beri devlet, büyük malikânelerin, hem toprağı hem de sakinlerini kendi bünyesine çektiği,

39 Eski feodal senyörler, XVIII. yüzyılın sonuna kadar bu konuda bir yanılsamaya kapılmamışlardı. "Fief ve adaletin ortak hiçbir yanının olmadığı" herkes tarafından genel olarak kabul edilmişti. Gerçekte feodal hukuk, ticaret hukuku gibi özel bir hukuk türüydü.

toprağın gelirlerini ve üzerinde çalışanların emeklerini soylu sınıfın emrine bıraktığı bir döneme girmişti. Bunlar, ekonomik varlıkları tüm bu olumsuzluklardan etkilenmediği için daha da bağımsızdı, topraktaki tüm üretim sadece toprak düzeninin sürdürülmesi için kullanılmıştı. Dolayısıyla devletten hiçbir beklenti ve korkuları yoktu. İşte bu olgu, monarşinin kaderini belirledi. Er ya da geç, toplumsal evrimin gelişme düzeyine bağlı olarak haklarını ve ayrıcalıklarını, kendisiyle halkın arasında konumlandırdığı ve artık neredeyse tek tebaası olan bu varlıklı ileri gelenlere bırakmaya mahkûmdu ve onlar aracılığıyla yönetmek zorundaydı. Onun tek etkin gücü, kendi topraklarından, giderek artan ölçüde elde ettiği güçtü. İktidar olmanın, tamamen siyasi egemenliğe indirgendiği yerde, varlığı çok geçmeden tamamen biçimsel hâle geldi. Vergi toplamadan, memurlarına ödeme imkânından yoksun olarak kendini nasıl idâme ettirecekti? Almanya'da olduğu gibi Kilise'nin insafına sığınarak mı? Bu, Ottoların döneminde laik aristokrasinin henüz gelişmemiş bir durumda olmasından dolayı mümkün olmuştu. Ayrıca piskoposluk prensliklerinin kendileri de devleti yok ediyorlardı. Evet sadece hükümdar, askerî açıdan onların sayesinde güçlü durumdaydı fakat yönetimdeki etkisinin artmasına izin verilmedi. Devlet, bu askerî gücüne rağmen yok edildi. Böylece, çağın ekonomik koşullarında kralın gücü kaçınılmaz olarak azaldı, elinde sadece askerî faaliyetleri ve kişisel prestijinden başka bir varlığı kalmadı. Aslında, Charlemagne günlerinden itibaren monarşinin çöküşü çok hızlı ilerlemişti. Kralın varlıklı soylulara göre statüsü giderek geriliyordu. IX. yüzyılın sonlarına doğru durum o kadar ileri noktaya varmıştı ki monarşi tamamen isteğe bağlı hâle gelmişti.

Tamamen ortadan kalkmış bile olabilirdi. Ortadan kaybolmadı ve bu, çağın karakteristik özelliği nedeniyle böyle olmadı[40] Çünkü aristokrasi, kralsız yaşayabilmeyi asla aklından geçirmemişti. Kilise'nin, devletin birliğinin süreceğine dair bitmeyen bir inancı vardı. Her şeyden önce, aristokrasiyi bir otorite olarak tanımadığı için bu aşamada müdahale etmiş olmalıdır çünkü onun gözünde kral, dünyadaki ilahi düzenin koruyucusudur. Dolayısıyla onu korur, mülkünü güvence altına alır. Üstelik varlıklı büyüklerin kendileri de tıpkı mahkemelerde yargılamayı yapan ve bu yargının gereğini yerine getiren bir yargıç ve hakem olarak krala ihtiyaç duyarlar. Kral, toplumsal düzen için, "kamu barışı" için vazgeçilmezdir. Gerçi mevcut durumda kralın başta olduğu ancak yönetenin o olmadığı açıktır.

Yine de hukuki olarak iktidarını sınırlayan hiçbir şey yoktu. Kapitülasyon yemini etmez, herhangi bir imtiyazdan feragat etmezdi. Teorik olarak mutlak güçtü ama kımıldayamaz durumdaydı. Çünkü vücudun organ-

40 Kralın seçimle gelmesi, monarşinin birliğini sağlaması anlamında bir ilerleme işaretiydi; krallıklar artık bölünmeyecekti.

ları artık başa itaat etmiyordu. Ancak görünüşte hiçbir şey değişmemişti. Krallar, resmî dilde saygı görmek için tüm eski formaliteleri kullanmaya devam ediyorlardı. Fakat iktidarın fiilî olarak aristokrasinin eline geçmesine izin vermişti. Modern hukukçular, Erken Orta Çağ'ın devleti ve hükümdarın hakları konusunda çok güzel kurgular yaparlar: Bütün bunlar teoriktir, ne var ki gerçek çok farklıdır. Devlet dağılıp parçalanmakta ve yıkıntıları üzerinden, kendini yeniden ve başka bir biçimde inşa etmekteydi. Dazlak Charles'dan sonra artık kapitüler yoktur ve XII. yüzyıla kadar kralın yasama yetkisini kullandığını görmeyiz.

Olup biten basitçe şuydu: İktidar, kralın ellerinden, görevli kadrosuyla birlikte ve kendiliğinden aristokrasinin ellerine geçmişti. Şunu tam bir doğrulukla söyleyebiliriz ki aslında görevliler yaptıkları işlere el koymuşlardı. Bu olay gayet doğal bir şekilde, bir kötü niyet, herhangi bir şiddet ve kargaşa olmaksızın gerçekleşmişti. Çünkü görevliler, seçmenlerinin bir kısmının efendisi ve büyük bölümünün de sahibiydi. Ayrıca, toprakları ve adamları üzerinde sahip olduğu özel yetkilerle kral adına ancak bundan böyle kendi yararına kullandığı egemenlik hakları olan kamu gücü arasındaki ayrımın çok açık olduğuna dikkat edin. İlkine, yani topraklara, kendisine miras kalan mal varlığının bir parçası olarak sahiptir. İkincisi, yani adamlar ise sadece onlar kraliyet tarafından seçilmişlerdi. Kont, kendi bölgesinde, en yüksek yargıç, askerî şef, eski Roma *nüfus sayımından* geriye kalanların toplayıcısı, *barınma hakkının* imtiyaz sahibi ve pazar vergisinin tahsildarıydı. Çünkü o, kral tarafından görevlendirilmiş biriydi. Ancak kral adına kullandığı tüm bu yetkileri kendi yararına kullanmaya başlamış, kral da bunu engelleyememişti.

Ayrıca aristokrasinin gücü bölündü. Fakat devletin yetkilerini kendi yararına olacak şekilde yeniden oluşturdu. Devlet, Merovenj döneminden beri kontluklara bölünmüştü. Bu kontluklar çok küçüktü, o kadar küçüktü ki kontluk görevlileri bir gün içinde tüm araziyi kolayca dolaşabiliyorlardı. Ancak VIII. yüzyıldan itibaren daha güçlü kontlar, kendilerine komşu olan birçok kontluğun yönetimini birer birer ele geçirmeye başladılar. Mutlu evlilikler, dostane anlaşmalar, şiddet, kralın tercihi ya da tehdit, kısa sürede eski çevrelerin az ya da çok bir bölümünün tek bir kontlukta birleşmelerini sağladı. Kontların prens olması gibi sınır ihlalleriyle kurulan bu yeni eyaletler de prenslikler hâline geldiler. Hâlâ Roma bürokrasisinden ödünç alınan ismi taşıyorlardı. Fakat bir zamanlar merkezî iktidarın temsilcisi olan görevliler kendisine emanet edilen gücü kendi yararına kullandığı ve bu güçle kendi alanını genişlettiği için, o andan itibaren ve yüzyıllar boyunca küçük bir yerel egemen olacak ve öyle kalacaktı.

Bütün bunlar, tarifsiz bir şiddet ve ihanetin ortasında cereyan etti. XV. yüzyıl gibi X. yüzyıl da bir siyasi suikastler dönemiydi. Feodal prenslerin topraktaki gücü, varlıkların seçiminde mutlakiyetçi monarkların ya

da Rönesans tiranlarınınki gibi titizlikten uzaktı, üstelik daha acımasızdı. Her biri gücünü komşusunun aleyhine olacak şekilde arttırmaya çalıştı. Her türlü silah kullanılabiliyordu. Tüm bu feodal lortların eylemlerini daha çok toprak ihtirası yönlendiriyordu ve onları durduracak kimse olmadığından, içlerinden gelen tüm acımasızlıkla birbirlerine saldırdılar. Kralın gücü yoktu ve zaman zaman müdahale etmeye kalktığında da görevlisi ona savaş açıyordu. Dürüst Charles, işte bu yüzden Vermandois kontunun hapishanesinde ölmüştü.

Feodal unsurun ortaya çıktığı yer burasıdır ancak prensler yine de sadakat yeminiyle krala bağlıdırlar. Görevlilerin eski tabiiyetleri yemine dönüşmüştür. Feodal senyörler, kralın adamları, sadık hizmetkârıdır. Teoride kral, kendisinden gasp edilen gücün en büyük sahibidir ve zaten feodal yemin de bunu doğrulamaktadır. Bu nedenle feodal sistemin devleti yıktığını söyleyemeyiz çünkü gerçek bunun tam tersidir. Daha önce kralın olup, birer prens ya da feodal yeminlerin onları birer vasal hâline getirdiği büyük görevlilerin mülkiyetine geçen topraklarla ilgili, resmiyette de olsa bir bağ hâlâ varlığını koruyordu. Kral şimdilik senyörlere boyun eğmiş ve engelleyemediği bu toprak gaspını kabullenmişti. Miras ilkesi, feodal senyörler arasında yürürlükteydi. Babanın yerine oğlu geçiyordu. XI. yüzyıldan itibaren miras ilkesi kadınları da içine alacak şekilde genişletilecekti.

Kendisini hâlâ devletin tüm iktidarının sahibi olarak gören kral, artık onun büyük vasalları olan prensler tarafından sadece feodal ilişkiler açısından dikkate alınıyordu. Onlar için kral, sözleşmeye dayalı bir bağla müttefik oldukları bir büyükten başka bir şey değildi. Onlar onun yardımcısı ve danışmanı olacak, kral da onları koruyacaktı. Eğer kral onlara saldırırsa, kralının niyetine bağlı olarak ona karşı gelmekte haklı olacaklarını düşünüyorlardı. Prensler, monarşiyi kralın düşündüğünden farklı düşünüyorlardı. Ancak bu anlayış farklılığının sonuçları daha sonraki bir tarihe kadar hissedilmeyecek ve XII. yüzyıla kadar krallar, nadir istisnalar dışında, olayların onların istedikleri gibi yönlendirilmesine izin vereceklerdi.

Böylece IX. yüzyılın sonu ve X. yüzyılın başlarından itibaren devlet, içi boş bir yapıya indirgendi. Eyaletler, prenslik ve görevliler de prens hâline gelmişti. Kral, kendi toprakları dışında, krallığının yalnızca "toprak verilmiş hükümdarı"ydı. Çok sayıda yerel egemenlik, Roma İmparatorluğu'ndan türetilen eski idari birliğin yerini almıştı. Ancak bunun, toplumun sosyal durumuna ve dolayısıyla ihtiyaçlarına uygun, normal ve makul bir gelişme olduğu kabul edilmelidir. Dönemin tarımsal faaliyetleri ve toprak yapısı, Charlemagne'ın bile hayata geçiremediği idari birliği sürdürmeyi imkânsız hâle getirmişti. Halkın, büyük malikânelerin topluca emrine girdiği ve senyörlere bağımlı hâle geldiği bir zamanda, siyasi iktidar nasıl olur da kralın elinde, tek merkezde toplanmış olarak

kalabilirdi ki? Siyasi iktidarın, etkin yönetim noktasına yönelmesi ve deyim yerindeyse, gerçek sahiplerinin etrafında kümelenmesi gerekiyordu. İnsanların korunması yalnızca devletin asli görevi değil, aynı zamanda varlık nedeniydi. Kral artık tebaasını korumuyor, onun yerine bu görevi ileri gelen varlıklılar yerine getiriyordu. Bu nedenle devleti kendi çıkarları için bölmeleri gerekli ve yararlıydı. Kamuoyu (ya da halkın hissiyatı diyelim) kesinlikle onların tarafındaydı. Bu aşamada hiçbir yerde "küçük insanların" monarşiyi kurtarmaya çalıştığını görmeyiz. Çünkü artık monarşiyi otorite olarak tanımıyorlardı.

Kendisine tâbi olanları aktif olarak etkileyen bir hükûmet ve idari sistem, ilk kez bölgesel prensliklerin kısıtlı merkezlerinde örgütlenmişti. Krallık çok genişti. Kaçınılmaz olarak kendisini, yeterince denetlenemeyen ve de kitlelere ulaşmayan bir yönetimle sınırlamak zorunda kalmıştı. Yeni sistemde ise durum farklıydı. Bölgesel prensler gerçek hayatla temas hâlindeydi. Sahip oldukları, orta büyüklükte bir bölgeyi etkili bir şekilde yönetmelerini sağlıyordu. Serflerin ve vasallarının sayısı, bölgelerinin büyüklüğüyle orantılıydı ve onlara çalışan temin ediyordu. Bu prenslerin her biri kendi yolunda işe koyuldu; yöntemleri ayrıntıda farklı olsa da genel hatlarıyla aynıydı. Toplumun oluşumu açısından o zaman en önemli olan husus, işte bu belirsiz çalışmaydı. İlk olarak başka yerlerden daha ileri bölgelerde, Hollanda ve Fransa'da gerçekleştirilmişti. Bu durumda krallar sahneye çıktılar, imparatorlarsa kendilerini yüksek politikayla meşgul ediyorlardı. Ancak Avrupa'nın Roma İmparatorluğu'ndan beri bildiği ilk özgün siyasi örgütlenme türünü yaratanlar prenslerdi.

Elbette hiçbir teorileri yoktu, belli bir bilinçle de hareket etmiyorlardı. Uygulama, giderek fiilî durumla uyumlu hâle gelmişti.

Bölgesel organizasyonun temelinde, prensin toprak mülkiyeti vardı. Çünkü gücünü buradan alıyordu. Toprağındaki başlıca "kontluklar" veya en elverişli konumda olanlar, savunma noktaları olarak donatıldı ve buralar askerî, malî ve adlî teşkilatın merkezleri olan burglar (*bourg*-müstahkem kasabalar) hâline geldi. Bunlar, genellikle içinde evler, depolar ve şövalyelerin karargâhına ait bölümlerin bulunduğu yüksek duvarlı çepeçevre yapılardı. Prensin adamları arasından seçtiği bir *châtelain* (kale kumandanı), *châtellenie* (şato) adı verilen kalelerde onu temsilen görev yapıyordu. Kaleye kumanda eden, kırsal bölgeyi gözetleyen ve yerel adalet mahkemesine başkanlık eden de bu yardımcı, yani kale kumandanıydı. Kale kumandanını ve şövalyelerini desteklemek için nüfustan bir tür vergi alınırdı. Burada kralların bilmediği bir maaş ilkesi ortaya çıkmıştı: kamu otoritesine sabit aidatlar şeklinde ödeme yapılması ilkesi. Ayrıca daha XI. yüzyıl gibi erken bir tarihte, bir bölge harcının (*petitio, bede*) izlerini buluyoruz. Matrah belirleme ve tahsilatın bu ilkel biçimine rağmen yeni bir ilerleme işaretiydi. Böylece kralın kendi

toprakları dışında hiçbir malî kaynağının olmadığı bir dönemde bunları prens organize ediyordu. Ayrıca diğer egemenlik hakları gibi para darp hakkını da gasp ettiği için bastığı sikkelerin değerini düşürerek büyük kâr elde etti. Ayrıca pazar vergileri de vardı ve tabii ki kestiği cezalardan payını almaya da devam etti.

Her bakımdan gücü kralınkinden daha fazlaydı. Çünkü kral artık seçimle başa gelirken prenslik babadan oğula geçiyordu. X. yüzyıl kadar erken bir tarihte lortlukların bölünmemesi için *tek halef kuralı* kabul edildi. O zamandan beri, onları eyalet olarak koruyan *ancien régime*in sonuna kadar değişmeden gelmeleri ilginçtir. X. yüzyıldan itibaren prensliklerde bir tarihyazıcılığı geleneği vardır. Kralın sarayını örnek alan bir sarayları, şansölye, seyis, kâhya, sâki şeklinde görevlileri vardı. Yakınlıkları ve güçlerinin orantısızlığı nedeniyle kraldan daha sadık vasalları bulunuyordu. Kendi topraklarındaki tüm manastırların vekiliydi ve onlardan vergi veya hizmet talep ediyordu. Belgelerde *princeps, monarcha, advocatus patriae, post Deum princeps* [prens, hükümdar, vatanın savunucusu, Tanrı'dan sonra gelen prens] olarak geçiyordu.

O, gerçek anlamda toprağın şefiydi, *patria*nın (vatan) önderiydi. Orta Çağ Latincesinde insanların bu güzel kelimeyi bu küçük yerel "kontluklar" için kullanmaya başladığını da belirtmeliyiz. Onlarda, ilk kez modern toplumda Antik Çağ'ın vatandaşlık duygusunun yerini alan bir vatanseverlik kavramı gelişti. Bir ailenin bireyi olma duygusuyla ilgili bir şeydi ve babadan oğula grubun şefi ve koruyucusu olan kişide vücut buluyordu. Halk, onun taşıdığı armaları benimsedi; ortak özellikleri, aynı kişiye hizmet bağıyla bağlı olmaktı. Merovenjler veya Karolenjler döneminde böyle bir şey yoktu, daha sonraki dönemlerde insanlar bu duyguyu yalnızca krallarına karşı hissettiler. Hanedan duygusundan doğan modern vatanseverlik, ilk olarak prensliklerde şekillendi.

Prens, gerçekten de adamlarının koruyucusuydu. Görevini bizzat kendi yerine getirirdi, hayatı ve toplumsal faaliyeti son derecede aktifti. Sadece adamlarını savaşlara götürmekle ve onlarla birlikte düşmanın üzerine saldırmakla kalmaz, mahkemelerine başkanlık eder, vergi tahsildarlarının çalışmalarını denetler ve tüm önemli sorunlara kişisel olarak karar verirdi. Hepsinden daha önemlisi, "kamu barışını" gözetirdi. Yolların güvenliğini sağlar, fakirleri, yetimleri, dulları, hacıları korur, yollardaki soyguncularının üzerine çullanır ve onları asarak cezalandırırdı. Kendi topraklarındaki en yüksek yargıçtı, kamu düzeninin koruyucusu ve garantörüydü ve bu bakımdan işlevi, esas itibarıyla toplumsal karakterdeydi. "Kana susamış" feodal senyörlerden söz edildiğinde dikkatli davranılmalıdır. Feodal senyör dışarıdayken, düşman ülkesindeyken kana susamış gibidir ama kendi ülkesinde öyle değildir. Kesin olan bir şey var ki toplum, politik eğitimini feodal lortlukların *çerçevesi* içinde almaya başlamıştı. Prensliklerin

birer parçası olduğu dağılmış büyük devletin gerçekte insanlar üzerinde herhangi bir etkisi yoktu. Olup bitenler yukarılarda cereyan ediyordu. Monarşi, siyasal yaşamın çerçevesini tasarlamış, Hristiyanlığı başlatmış, Kilise'yle ittifak kurmuş ve hâlâ varlığını sürdüren ve gelecekte güç olacak bir krallık ideali yaratmıştı. Fakat erkekler ve kadınlar üzerinde gerçek bir etkisi yoktu. Onlara ulaşmak, onları yönetmek için yerel prenslerin yakın, sağlam ve aktif gücüne ihtiyaç vardı. Fantastik isimlere sahip bu soylu ve kaba askerlere, komşularının topraklarını yağmalasalar da Avrupa'nın uygarlaştırıcıları arasında yer verilmelidir. Kıtanın siyasi ve sosyal hayatındaki ilk eğitmenleri onlardır.

2. Soyluluk ve Şövalyelik

X. yüzyılda Avrupa devletlerinde yeni bir hukuki sınıf ortaya çıktı: Soylular. Onların önemini kavramak için laik bir toplumda yalnızca soyluların siyasi haklara sahip olduğunu belirtmek yeterlidir. Daha sonra burjuvazi, soyluların yanında yerini alacaktır. Bu yer gittikçe daha önemli hâle gelecek ancak *ancien régime*in sonuna kadar hâlâ ikincil sırada kabul edilecektir. Avrupa tarihinde soylular (çok farklı koşullar altında olsalar da), Roma tarihindeki patrisyenlerle hemen hemen aynı rolü oynamışlardı, burjuvazinin rolüyse *pleb*lerle karşılaştırılabilirdi. Tıpkı imparatorlukta, genel bir yurttaşlık hakkının verilmesinin *patrisyen* ve *pleb*ler arasındaki eski farkı ortadan kaldırması gibi yalnızca modern devlette yurttaşlık kitlesi içinde kaynaşmışlardı.

Soyluluk, Avrupa tarihi üzerinde o kadar önemli ve genel bir etki yaratmıştır ki onun, özgün ve Batı Hristiyan toplumuna özgü bir olgu olduğunu düşünmek kolay değildir. Ne Roma ne Bizans İmparatorluğu ne de Müslüman dünyası benzer bir kurumu hiç tanımamıştır. Kuşkusuz bütün ilkel toplumlar mitolojik kökenli bir soyluluğu biliyorlardı. Ancak bu soylular uygarlığın gelişmesiyle ortadan kayboldu. Örneğin istilalardan sağ çıkamayan eski Germen soyluları böyleydi. Beş yüzyıl sonraki Orta Çağ'ın soyluları oldukça yeni bir oluşumdu ve karakter olarak çok farklılardı.

Ondan önce, kısmen Romalı kısmen türedi varlıklılardan ve devlet memurlarından oluşan, toplumdaki yerleri ve rolleri yeni krallıkların oluşumundan bu yana giderek daha önemli hâle gelen güçlü bir aristokrasi vardı. Ancak bu aristokrasi, kişinin doğuştan hukuki bir sınıfa ait olması anlamında bir soyluluk değildi. Güçlü adamlardan oluşan basit bir sosyal sınıftı. Üstelik fiilî gücü ne olursa olsun, hukuken herhangi bir ayrıcalığı da yoktu. Charlemagne'ın zamanında çok büyük bir toprak sahibinin mahkeme karşısındaki durumu sıradan bir özgür adamınkinden farklı değildi.

Soyluluğun oluşumuna, özgür insan sayısının sürekli azalması ve askerlik hizmetinin feodal biçimi olmak üzere iki sebep katkıda bulunmuştur. Bu iki sebepten ikincisi birincisinden çok daha önemlidir, hatta o olmasa bile sonuç aynı olabilirdi.

Toprak sistemi genişledikçe, kırsal nüfusun hukukî durumu bozulmuş ve onu neredeyse tam bir köleliğe indirmişti. Özgürlüklerini koruyanlar ayrıcalıklı bir durumdaydılar. X. yüzyıldan itibaren *liber* (özgür) kelimesi *nobilis* (soylu) anlamını kazanmıştı. Aile ve mirasla ilgili eski hukuk kuralları, artık sadece bu imtiyazlı kişilere uygulanıyordu. Özgürler için geçerli ortak yasa, özel yasaya dönüştürüldü. Orta Çağ'ın başında daraltılan Roma hukukundaki *connubium* (evlenme) yasasının kapsamı genişletildi. Ailenin hakları, yalnızca birkaç kişinin mülkiyetindeydi. Aynısı özgür miras mülkiyeti (*allodium*) için de geçerliydi.

Sayıları tahmin edilemeyen bu özgür adamlar, doğal olarak silah taşıma hakkına sahiplerdi. Mülkleri, bir savaş atı beslemelerine imkân veriyordu. Onlar, her şeyden önce birer savaşçıydı. Fakat onların yanında ve çok daha fazla sayıda (en azından Fransa'da) başka bir özgürler sınıfı daha vardı: Vasallar. Geçim kaynakları kişisel mülkleri olan *allodium*, özgür miras mülkleri değil, bu tarım çağında kazançlarını çıkardıkları *allodyum*larıydı. Diğerleri gibi hatta onlardan daha fazla savaşçıydılar. Ancak ilkinin aksine, geleneksel savaşçılar değillerdi çünkü oğul iyi bir asker değilse mülkiyet babadan oğula geçmezdi. Eğer babanın sadece kızları varsa ya da mirasını silah taşıyamayan oğullarına bırakırsa, *fief senyör*e geçerdi. Ancak böyle bir olay nadirdir. Fransa'da, Dazlak Charles zamanından itibaren fiefler miras yoluyla geçiyordu. Almanya'da gelenek Konrad'ın saltanatına kadar resmen tanınmazken, bu tarihten önce kesinlikle babadan oğula geçmeye başlamıştı.

Kimi *allodia*, özgür mülk sahibi, diğerleri de fief sahibi olan bu özgür askerlerden başka, özgür olmayan askerler de vardı. Bunlar, senyörlerin savaşa giderken yanlarına koruma olarak aldıkları ve barış zamanlarında gizli görevlerde, *ministeriales* (memurlar) veya *dienstmannen* (hizmetliler) olarak çalıştırdıkları sadık ve güçlü kuvvetli serflerdi. Özellikle Almanya'da sayıları çoktu ve kölelik aristokrasisini oluşturuyorlardı.

Özgür olsun veya olmasın hepsi profesyonel topluluk anlayışıyla bir araya getirilmişti ve diğer insanlar bunlara özel ilgi gösteriyorlardı. Çünkü tüm entelektüel faaliyetler din adamları tarafından yürütüldüğü için laik bir toplumda sadece silahla işi olanlar ayrıcalıklı bir konum işgal edebilirdi.

Savaşçılar ancak reşit olduklarından askerî sınıfa girebilirdi. Sınıfa kabulü için özel bir tören yapılması gerekirdi. Bu törende silahını senyör veya arkadaşlarından biri kendisine takdim ederdi. Bu törenle birlikte,

atlı asker anlamına gelen *chevalier* (şövalye) olarak kutsanırdı. Bu nişanın verildiği kişi, prestij kazanır ve konumunun avantajlarından yararlanırdı. İlk başta, bir şövalyenin oğlu şövalye olarak adlandırılmadığı sürece o sadece sıradan bir köylü olarak kalırdı, kızları da şövalye olamayacakları için herhangi bir özel statüye sahip olamazlardı. Ancak bu durum, belli ki geçiciydi, yasalar, olguların arkasından gelecekti. Genel bir kural olarak bir şövalyenin oğlu da bir şövalye olurdu. Bundan dolayı doğumundan itibaren asker sınıfından sayılır ve şövalyenin kızları da aynı sosyal sınıfa ait olarak kabul edilirdi. Bu duruma ulaşılır ulaşılmaz (ki her hâlükârda Fransa'da X. yüzyılın sonunu bulmuştu) *soyluluk*, yani sosyal konumundan bağımsız olarak devlete ait belirli bir unvan taşıyan vâris bir sınıf doğdu. Kendisi veya ataları *milicia* (asker) soylulardı. "Soyluların" özgür olması kesinlikle şart değildi. Çünkü sonunda memurlar olarak görülmeye başlandılar.[41]

Böylece vasallar sınıfı, pratik olarak soylularla birleştirildi. Ancak soyluluk bir fief sahibi olmaya bağlı değildi. Kısacası, fief sahibi olmayan bir adam şövalye ilan edilebilirdi, oldukça geç bir tarihe (XIII. yüzyıla) kadar halktan sıradan birinin fief sahibi olması yasaklanmıştı. Dolayısıyla soyluluğu yaratan onun toplumsal işleviydi. Ancak bu, soylunun kişisel mülkü (*allodium*) ya da feodal mülkiyetine (*fief*) dayanan ekonomik bağımsızlığı varsayılan bir sosyal işlevdir. Soyluluk aslında askerlik demekti. Bu nedenle de ayrıcalıkları vardı. Bunun açıklaması, verilen hizmetin niteliğidir ve bu hizmetin karşılığı olarak tanınmıştır. Soylu, kendisine askerlik hizmeti sağladığından arazisi için konta vergi ödemezdi. Soyluluğun, sözde yegâne ayrıcalığı budur, başka bir ayrıcalığı yoktur. Onun özel hukukî durumu, ailesiyle ilgili özel konumu ve mahkemelerde yararlandığı özel prosedür, sadece, köylüler için değiştirilmiş özgürlerin ortak hukukunun kalıntısıydı. Soyluluğun önemi, onun sosyal işlevinde yatıyordu. Nüfusun geri kalanından asker olmakla ayrılan, prenslerle sürekli temas hâlinde olan, orduyu oluşturan yalnızca soylular olduğu gibi, idari personel de yalnızca soylulardan oluşuyordu. Kale kumandanları, kentin idarecileri ve bölgesel yönetimin diğer tüm temsilcileri soylulardan seçilirdi. Bu nedenle sadece askerî bir kast olarak değil, aynı zamanda siyasi bir kast olarak da kabul edilirler. Soyluların yanında din adamları da vardı. Soyluların ve din adamlarının altında, emekleriyle yaşayan sıradan insanlar kitlesi yer alıyordu. Karşılığında din adamları ruhlarını yönlendirirken, soylular da bedenlerini koruyordu. Bu, teorik bir *a posteriori* görüş değildir. Dönemin yazarları bu karşılıklı ilişkinin çok iyi farkındaydılar ve bunu, açık bir dille kayda geçirmişlerdir.

41 Ancak XIV. yüzyıla kadar durum kesinlikle böyle değildi.

Bu soylular, özellikle toprak sistemi gelişme gösterdiğinde son derece kalabalıklaşmıştı, dolayısıyla fief sayısı da kolayca arttırılabildi. Sosyal evrimin, Fransız sınırından Elbe yönünde ilerledikçe azalan miktarda, daha doğrusu şövalyeliğin yoğunluğuyla orantılı olduğu söylenebilir. Fransa'da ve Aşağı Ülkeler'de, her taşra kasabasında birkaç şövalye olduğunu ve bu ülkelerde nüfusun en az onda birini temsil ettiklerini düşünürsek, gerçek durumdan kesinlikle çok uzaklaşmış olmayız.

Yaşam tarzlarının çok rahatlık içinde geçtiğini düşünmemek gerekir. Fiefleri ve küçük toprakları geçimlerine zar zor yetiyordu. Askerî teçhizatları bir mızrak, bir demir miğfer, bir kalkan ve keten bir kıyafetten oluşuyordu. Sadece en zengin şövalyelerin zırhı vardı. Ancak onlar müthiş askerlerdi ve savaştan arta kalan zamanlarında, turnuvalarda gerçek savaşlara benzeyen savaş oyunlarıyla kendilerini eğitimli tutarlardı. Bölgelere göre gruplandırılmış yüzlerce kişiyle buralara gider ve çok kez yere devrilinceye kadar ağır şekilde birbirlerine yüklenirlerdi. Ayrıca, sürekli karıştıkları kişisel kavgalarda ve aile kan davalarında birbirlerini öfkeyle yok eden, çok kavgacı insanlardı. X. yüzyılın sonlarından itibaren Kilise (önce Fransa'da ve daha sonra Almanya'da) çatışma günlerini "Tanrı'nın Barışı" adına kısıtlaması boşuna olmuştu. Gelenek bütün bunlardan çok daha güçlü olduğunu kanıtladı. XIX. yüzyılın sonunda kronik yazarı Waterlolu Lambert, babasının on erkek kardeşinin, aynı gün Tournai yakınlarında bir çatışmada düşmanları tarafından öldürüldüğünü anlatır. Hemen hemen aynı zamanlarda, Flandre Kontu Frizyalı Robert, Brugge civarında işlenen cinayetlerin listesini yaparken, bu cinayetlerle ilgili "uzlaştırma"larda ödemek için 10.000 mark gümüşten fazlasının gerekeceğini belirtir.

Doğal olarak, böyle bir ortamda entelektüel kültür yoktur. Sadece en zengin ailelerde bir din adamı kız çocuklarına okumayı öğretirdi. Erkeklere gelince, atın üzerine atladıktan sonra dövüşmekten başka bir şey bilmezlerdi. Edebiyattan anladıkları, Taillefer'in Hastings Muharebesi'nde söylediği gibi asker şarkılarından oluşuyordu. Şiddetli, kaba, batıl inançlı ama mükemmel askerlerdi. Normanların Sicilya'daki başarılarını, İngiltere'nin fethini, Konstantinopolis'ten geçerken İmparator Aleksios'u çok şaşırtan Flaman şövalyelerini ve hepsinden önemlisi Haçlı Seferleri'ndeki olağanüstü cesaretlerini düşünün. Fransa ve Aşağı Ülkeler'in şövalyelerini zamanlarının en iyi savaşçıları yapan niteliklerin ırkla hiçbir ilgisi yoktu, eğitimin meyvesiydi bu sonuç. Bu eğitim batıda daha iyiydi çünkü orada şövalyeler daha çoktu. Bu durum, toprak sisteminin orada daha fazla yayılmış olduğuna da işaret ediyordu.

XI. yüzyılın sonunda şövalyelik son derece yaygındı. Fakat "şövalyece" tavırlar (yani centilmeni, Haçlı Seferleri'nden sonra diğerlerinden ayıran nezaket ve sadakat kurallarını kastediyorum) henüz mevcut değildi. Onları oluşturmak için daha fazla rafine olmak gerekiyordu. Yine

de dayandıkları ve şövalyeler arasında geniş çapta yayılmış durumda iki duygudan, bağlılık ve onurdan söz etmek gerekir. Batıl inançlarına ve gaddarlıklarına rağmen bu askerlerin dindarlığını hiçbir şey geçemezdi. Sığınma hakkına saygı konusunda titizdiler, ufukta bir manastırın kulelerini görür görmez düşman peşinde koşmayı bırakırlardı. Rahiplerin bölgelerindeki geçit törenlerinde taşıdıkları rölikleri örnek alınacak bir dindarlıkla izlerlerdi. Hac için Roma ve Kudüs gibi çok uzaklara giderlerdi, feodal çağın şarkılarının hac yollarında bestelendiği anlaşılıyor. Modern dünyanın onlardan miras aldığı onur kavramına gelince, bu, tamamen askerî bir erdemdi. Günümüzde daha rafine olmuş anlamdaki bir onur değildi. Her şeyden önce, vefa duygusu ve bağlılıktı. Bu şövalyeler hainlik yaparlardı doğru ama verdikleri sözden asla dönmezlerdi. Dilimizde yavaş yavaş anlamını yitiren "saygı" (*homagium*) sözcüğü, onlar için *benliklerini senyörlerine tam olarak sunmak* anlamına geliyordu. Onların gözünde cürüm işlemek en kötü kabahatti.[42] Her şeyi kişisel alırlar ve erkek erkeğe değerlendirirlerdi. İtaat ve disiplin duygusu onlara tamamen yabancıydı. Haksızlığa uğradıklarına inandıkları anda isyan ederlerdi, açık sözlülükleri oldukça sıra dışıydı. Ekonomik bağımsızlıkları, ileride daha rafine biçimler alsa da doğal olarak aralarında belirli zihinsel ve ahlakî tutumlar şeklinde genelleşmiş ve farklı koşullar altında varlığını sürdürmüştür. Daha sonraki zamanlarda soyluluğun üzerine inşa edileceği normal temel o zaman atılmıştı. Bu, çok anlaşılır bir şeydir ve burjuvazinin etkili konumuna yükseldiği temelden tamamen farklıdır. Soyluların büyük çoğunluğu, kârlılık ve üretken çalışma kavramlarına yabancı bir sınıfın soyundan gelmenin izlerini sonuna kadar koruyacaktır. Çalışmanın özgür insanın işi olmadığı şeklindeki eski düşünce, bir dereceye kadar Avrupa şövalyeleri tarafından tekrar hayata geçirilmişti. Oysa Antik Çağ'ın özgür insanı, kölelerinin emeğine borçlu olduğu boş zamanını kamu yararına adamıştı. Orta Çağ şövalyeleri, aldığı toprak armağanından yararlanarak kendisini askerlik mesleğine ve efendisinin hizmetine adamıştı. Aradan asırlar geçtiğinde ve soyluluk, eski anlamından yavaş yavaş uzaklaştığında "soylu gibi yaşamak" deyimi sonunda "hiçbir şey yapmadan yaşamak"la eş anlamlı hâle geldi.

42 Chanson de Roland'da Ganelon'a bakın.

DÖRDÜNCÜ KİTAP

ATAMALAR SAVAŞI VE HAÇLI SEFERLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM

KİLİSE

1. Papalık

Gördüğümüz üzere imparatorluk çökerken Papalık da rakibinin güç ve prestij kaybından yararlandı. Ancak kendi gücüyle tırmandığı yükseklikte çok fazla tutunamadı. Sırtını imparatorluğa yaslamış, deyim yerindeyse sırtına tırmanmıştı. İmparatorluğun çöküşüyle Papalığın çöküşü birbirine karıştı. Her şeyden önce, İtalya ve imparatorluk tacı için birbirleriyle savaşan kendi kralları tarafından saldırıya uğrayan Roma, X. yüzyılın başında Roma feodalitesinin kurbanı oldu. Roma Campaniası'nın lortları, Papalığı kendi hanedanlarına getirebilmek için birbirleriyle savaşıyorlardı. Kuşkusuz papa, hâlâ din adamları ve şehir halkı tarafından atanıyordu ama onu seçmenlere zorla kabul ettirmek ya da daha güçlü tarafın işine gelmeyen seçilmiş papayı devirmek çok kolaydı. Papalığın yanında güçlü bir iktidar olduğu sürece, papanın din adamları ve inananlar cemaati tarafından seçilmesi düzenli olarak gerçekleşebilmişti. Seçimler, ilk başta eksarhlar, daha sonra da kral denetçisinin (*missi*) gözetiminde yapılıyordu. Ancak imparatorluk çöküşe geçtiği için papalar, feodal senyörlerin baskısı altında atanmaya başladı. Bu dönemin papaları, feodal grupların isteğine göre çıkıyor ve sonra yok oluyorlardı. Bir kısmı suikast sonucu, bir kısmı da hapishanelerde öldü. Ahlaksızlıkla gaddarlığın birbiriyle yarıştığı bu Roma ortamında, kadınların çevirdiği entrikalar Papalık tacının çok kereler değişmesine neden oldu. Sevgilileri veya birbirini izleyen kocaları aracılığıyla iş çeviren Marozia ve Theodora, Papalık makamına oğullarını atadılar. Papa Ioanna efsanesi, o zamanın fazlasıyla gerçek skandallarının sadece abartısı, karikatürize edilmiş hâlidir. Marozia'nın oğullarından Tusculumlu Alberic, sonunda Roma'nın efendisi ve papaların seçicisi oldu. Romalıların, kendi oğlu Octavianus'u halefi ve gelecekteki papa olarak seçmesini garantileyecek önlemi aldı. O öldüğünde, Octavianus şehrin efendisi olarak onun yerine geçti ve 955'te, on sekiz yaşındayken, XII. Ioannes adıyla ve aynı zamanda bir fief almış olarak Papalık unvanını aldı. Ne var ki imparatorluğun yeniden kurulmasının aracı olan da bu feodal papaydı. Söylemeye gerek yok, onu yeniden kurmaya iten tek

düşüncenin kendi çıkarları ve gerçekleştirdiği büyük eylemin onun için sadece bir politika gereği olduğu çok açıktı. 962'de I. Otto'yu Roma'ya çağırması ve başına imparatorluk tacını takmasının nedeni, o anda ölümcül düşmanı olan İtalya'nın sözde Kralı Ivrea Markisi Berenger'e karşı destek istemesiydi. I. Leo ve Charlemagne döneminin gelenekleri o kadar bozulmuştu ki XII. Ioannes, muhtemelen Otto'nun imparatorluk fikrinin kendisinin Papalık fikrinin üstünde olacağını düşünmedi. Zamanının hiçbir Romalısı, bir zamanlar tarihe damgasını vurmuş büyük sözleri anlamamıştı. Yeni imparatorun kendi konumunu ciddiye aldığını ve Roma lortluğunun tehdit edildiğini görünce, ona ihanet etmeye ve ona karşı entrika yapmaya kalktı. XII. Ioannes'i tahttan indiren bir sinod topladı ve Romalılara, gelecekte onun veya oğlunun rızası olmadan bir papa atamayacaklarına dair yemin ettirdi. VIII. Leo onun huzurunda seçildi, sonra Roma'dan ayrıldı. Fakat Romalılar sadece zorlamaya boyun eğmişlerdi. Otto gider gitmez, VIII. Leo'yu tahttan indirdiler ve XII. Ioannes'i geri çağırdılar. Ölümünden sonra da yeminlerine aldırmadan onun yerine V. Benedictus'u getirdiler. Otto geri dönüp şehri kuşatmak zorunda kaldı. Benedictus'u yakalayıp Hamburg'a sürgün etti ve Leo'yu tekrar tahta oturttu. Leo'nun ölümü üzerine, Alman etkisi altında atanan XIII. Ioannes, kısa süre sonra bir isyanla tahttan indirildi. 961'de imparator, onu tekrar tahta çıkarmak için Alpleri bir kez daha geçmek zorunda kalacaktı.

Bütün bu çatışmalarda, imparatora kıyasla papanın sadece Roma'nın efendisi ve neredeyse itaatsiz bir vasal gibi olduğunu görüyoruz. Adının çağrıştırdığı heybetli hatıralarla onu sınırlayan yerel rol arasındaki zıtlık dikkat çekicidir. Roma feodalitesi, Almanya'dan uzaklığı sayesinde boyun eğdikten sonra hep eski konumuna geri dönüyordu. II. Otto döneminde Crescenziler, Roma'da, onlardan önce Alberik'in olduğu kadar güçlülerdi. Rossano'nun yenilgisi onların nüfuzlarını azaltmamıştı.

III. Otto'nun, Karolenj teorisine göre papa ve imparatorun ittifakını yeniden kurmak gibi Karolenj gerçeğine uymayan tuhaf bir düşüncesi vardı. Roma'yı, Hristiyan âlemini kopmaz bir birlik içinde yönetecek çifte gücün merkezi yapmayı hayal ediyordu. Yirmi beş yaşında şehre geldi, kuzeni Bruno'nun, V. Gregorius adıyla papa olarak seçilmesini (996) sağladı ve imparatorluk tacını onun ellerinden aldı. Gregorius'un ölümünden sonra Aziz Petrus'un tahtının sahibi olarak, zamanının en bilgili adamı, önce Rheims, ardından Ravenna başpiskoposu olan Gerbert'i seçti. Gerbert, efsaneye göre Konstantin'i vaftiz eden I. Silvester'i hatırlatacak bir isimle, II. Silvester olarak Papalık tahtına oturdu. İmparator, görkemi Bizans saraylarını andıran ve teşrifatının sadeliğini manastır kurallarından almış bir sarayda, Aventine'deki papa papanın hemen yakınına yerleşti. Annesi Theofano'nun ve onu yetiştiren piskoposların etkisine ihanet eden idealist hayallerde kendini kaybederek, Roma'yı bir kez daha dünyanın merkezi

yapma olasılığına inanmış görünüyordu. Ancak papanın bulunduğu bir Roma, imparatorluğun iktidarını paylaşacaktı. Ne o ne de Gerbert, düşlerde kayboldukları için gerçeği görmemişlerdir. Fakat gerçek, intikamını acımasızca alacaktı: Romalıların isyanı onu kaçmaya zorladı ve 23 Ocak 1002'de Paterno'da Monte Soratte'nin eteklerinde, yıkılan hayallerinin altında kalarak öldü.

Bir yanda Crescenzi, diğer yanda Tusculum kontlarına bağlı gruplar, bir kez daha şehirde hâkimiyet kurmak için çatıştılar. Kontların papa yaptığı VIII. Benedictus, tıpkı XII. Ioannes'in Otto'ya başvurması gibi II. Henry'den yardım isteyerek iktidarda kaldı. Yerine, kilise hiyerarşisinin tüm kademelerini sadece bir gün içinde tırmanan laik kardeşi XIX. Ioannes (1024-1033) geçti. II. Konrad'a taç giydirdi. Ondan sonra Tusculum ailesinin üçüncü bir üyesi, IX. Benedictus seçildi. Crescenzi onu tahttan indirdi ve yerine III. Silvester geçti. Silvester daha sonra unvanını VI. Gregorius'a sattı. Öyle ki aynı anda üç papa birden olmuştu.

İmparatorluğun yeniden kurulmasının bu nedenle Papalığı güçlendirmeye bir etkisinin olmadığını görüyoruz. III. Otto dışında, yeni imparatorlar Karolenj geleneğini sürdürmedi. Kilise'yle birlikte ama papayla değil, piskoposlarla yönetiyorlardı. Papadan, sadece onlara taç giydirmesi nedeniyle faydalanıyorlardı.

Diğerleri, Roma'da düzeni yeniden sağlamayı başaramadılar. Fakat bu onları pek ilgilendirmiyordu. Üstelik papa, Kilise üzerinde hiçbir yetkiye sahip olmadığından onlara engel olmak için çok az şey yapabilirdi. Grupların elinde olan Roma'daki din adamları, hiçbir itirazda bulunmadılar ve Aziz Petrus'un tahtını eski ihtişamına, hatta eski saygınlığına geri döndürmek için hiçbir çaba göstermediler. Onu eski ihtişamına döndürecek ve bunun zorunlu sonucu olarak onu imparatorla çatışmaya sokacak reform, dış dünyadan geldi.

2. Cluny Reformu

Kilisenin disiplini, ahlakı, bilimi ve zenginliği Karolenjler döneminde olması gerektiği seviyeye gelmiş veya artmıştı. Karolenjlerin desteğine ve dolayısıyla gücüne bağımlıydılar. Hanedanın çöküşü onları, siyasi kriz gibi yenilenme için başlangıç noktası olacak bir krize maruz bıraktı. Otto'nun saltanatından bu yana İmparatorluk Kilisesi'nin sağlam temeller üzerinde durduğu Almanya'da kriz kısa sürdü. Piskoposların rehberliğinde Karolenj geleneği benimsendi ve din adamlarının entelektüel birikimi bir kez daha Charlemagne ve Alcuin'in izlediği yolu takip etti. Fakat Batı'da durum farklıydı. Feodal sistem, Batı Avrupa'ya yayılırken devleti de yok etti, doğal olarak Kilise'nin de altını oydu. Fransa'da, Lotharinya'da ve İtalya'daki piskoposların durumu, Roma'daki papanın durumuy-

la hemen hemen aynıydı. Kendilerini çevredeki feodal senyörlere karşı savunmak zorunda kaldılar ya da onlar üzerinden din adamlarına baskı uyguladılar. En güçlü tarafı memnun edemedikleri takdirde makamlarından alaşağı edildiler, açıkça karşı çıktıklarında da zaman zaman suikasta kurban gittiler. Papa onlar için hiçbir şey yapamazdı. Fransa'da kral ancak kendi bölgesinde atadığı piskoposları koruyabilirdi. Manastırların durumu daha da içler acısıydı. Kendilerini, "seçmeye yetkili vekil" (*advowee*) olarak kabul ettirmeye zorlayan laik senyörler, sadece başrahiplik unvanını almak istemediklerinde bile mallarını yağmalıyor, manastıra ait toprakları kendi adamlarına fief olarak veriyor, onları kendi adamlarının ve sürülerinin hizmetine zorluyor, kısacası kimsenin müdahalesi olmaksızın onları talan ediyorlardı.

Laik iktidar zayıfladıkça Kilise, artık yalnız kaldığı için eskisinden daha güçlenmiş olarak çıktığı geçici bir krizin içinden geçti. Kendini tamamen koruyabilecek ve devlet hizmetine yönlendirilen kuvvetleri bir süreliğine kendi yararına kullanabilecek durumdaydı. Bu yenilik, doğal olarak laik kesime mensubiyetleri en az olan din adamlarından, yani keşişlerden gelmek zorundaydı.

Devletin içinde bulunduğu kötü durumdan farklı olarak, Kilise'yi etkileyen kötülük sadece yüzeydeydi. Feodal genişlemenin sonuçlarını o da hissediyordu ama siyasi topluluğun dışında kaldığı için iç bünyesi bundan etkilenmedi. Kilise'deki düzensizlik ne kadar büyük olursa olsun, esaslı olan hiçbir şeyi yok etmemişti. Tıpkı manastırların ayakta kalması gibi piskoposluk teşkilatı da yaşamaya devam etti. Dindarlık da benzer durumdaydı, öğrenme ve disiplin azalırken, dindarlık her tarafta yaygınlaştı. Cemaatler X. yüzyılda tüm ülkeye yayıldı. Kırsal kiliseler genel manzaranın bir parçası hâline geldi. Manastırlara ait topraklar, laiklerinkine göre daha iyi organize olduklarından insanları kitleler hâlinde kendine çekti. Yeni sakinlerin çoğu *cerocenuales* (yani Kilise'nin hizmetkârları) oldu ve bunlar, manastırın aziz koruyucusuna sadık kalarak ona öğretisini yayan ve mucizelerini öven yeni taraftarlar sağladı. Bu yerel yönetim dönemi, aynı zamanda yerel azizler dönemiydi: Aziz Lambert, Aziz Hubert, Aziz Bavon, Aziz Trond. Onlar, deyim yerindeyse insanların koruması altına girmekten mutlu olacakları, Tanrı'nın büyük vasallarıydı. Kutsal emanetleri mucizevi etkiler yaratırdı. Keşişler onları, ülkede gittikleri her yere taşıyordu. Şövalyeleri kendi aralarındaki çatışmalardan uzak tutmada etkiliydiler. Sahip oldukları mucizevi güç, onları koruyan keşişlere de yansıyordu. Çünkü azizler, prensip olarak piskoposların saraylarında değil, manastırlarda yaşarlardı. Manastırların etkisi, kırsal kesimdeki kiliselerin çoğunun onlara ait veya onlara bağlı olması nedeniyle artmıştı ve buraların hizmetinde keşişler görevliydi. Dönemin kutsallık ideali, manastır idealiydi. Kişinin ruhunu kurtarmak için dünyevi zevklerden vazgeçme-

si, sosyal faaliyetlerden, alçakgönüllülük ve iffet dışındaki diğer tüm erdemlerden kendisini geri çekmesi, hatta feragat etmesiydi. Kilise kendi rönesansını, ister Fransa'da olduğu gibi yarı feodal olsun ister Almanya'da olduğu gibi Karolenj geleneğine sadık olsun, piskoposlardan ziyade bu ideale borçluydu. Ancak öğrendikleri, bu eğitimsiz insanlar üzerinde hiçbir etki bırakmadı. Halk, tersine, azizleri ve mucize gösterenleri istiyordu.

Feodal soylular, piskoposları, halktan bile daha fazla düşmanları olarak görüyorlardı. Manastırları yağmalasalar da saygı da duydular. Örneğin onları acımasızca yağmalayan prensler, ölüm döşeklerindeyken onlara büyük bağışlar yaptılar. Hepsi kutsallığa saygı duyuyordu ve bu düzensizliğin nedeni olmalarına rağmen manastırların içine düştüğü bu kötü duruma üzülüyorlardı.

Ortaya çıkar çıkmaz çileciliğe verdikleri destekten onların duygularını net olarak görmek mümkündü. Dindar biri olup çıkan ve kısa sürede kendi arazisi üzerinde kurduğu küçük manastırda uyguladığı disiplinle ünlenen Şövalye Gérard de Brogne'ye, Hainault ve Flandre kontları tarafından kendi topraklarındaki manastırları yeniden düzenleme görevi verilmişti. Bu yerel girişim oldukça önemliydi ve Cluny'den başlayan kararlı reform için zeminin ne kadar hazır olduğunu gösteriyordu. 910 yılında Dük Guillaume d'Auvergne tarafından Odo (943) veya Odilon de Mercœur (1099) gibi kişilerin yönetiminde kurulan bu manastır, önemi XVI. yüzyıldaki Cizvitlerinkiyle karşılaştırılabilecek bir rol oynamıştı. Burada, elbette sapkınlıkla mücadele söz konusu değildi. Söz konusu olan, dinî düşünce ve duygunun yönelimiydi. Cluny manastırcılığı reformunun gelecek yüzyıllarda Batı Hristiyanlığı'na damgasını vurduğunu söyleyebiliriz. Tabii ki keşişler, zaten özellikle İngiltere'nin Hristiyanlaştırılmasında önemli rol oynamışlardı. Ancak laik din adamları daha önemliydi. Çünkü Kilise ve devlet ittifakı onlar aracılığıyla kendini gösteriyordu. Karolenj döneminde piskoposlar yarı kraliyet görevlileriydi ve Almanya'da prens yapılmışlardı. Şimdi, Cluny taraftarlarının kınadığı şey tam da buydu. Onlar için dünya, Ebedî Hayat'ın giriş kapısıydı. Her şey dünyeviliği aşan amaçlar için feda edilmek zorundaydı. Ruhun kurtuluşu her şey demekti, bu da ancak Kilise'yle mümkündü. Kilise, misyonunu yerine getirmek için dünyevi çıkarlardan kesinlikle uzak durmalıydı. Burada söz konusu olan Kilise ile devletin ittifakı meselesi değildi. Manevi alanda insan ve toplumun, sadece insanla Tanrı arasında aracı olan Kilise'ye tam olarak tâbi kılınmasıydı. Bu nedenle kendisini din işlerinde seküler gücün müdahalesine adayan herkesi, makamları parayla satan *simoni* olarak görmeliyiz. Rahipler, yalnız ve yalnız Kilise'ye aitti. Ne bir efendisi ne de bir ailesi olmalıydı. Pratikte hoş görülen rahip evliliği, ortadan kalkması gereken bir iğrençlikti. Kilise'nin tamamen ruhanileştirilmesi, kanonik yasaya mutlak riayet gerekliydi. Bu ilkeler, programın

kendisinin değilse de en azından Cluny'nin eğilimiydi. Dindarlık alanında çileciliğe yöneldiler, siyasi alanda da Kilise'nin tam özgürlüğü ve sivil toplumla olan bağların koparılması yönünde çaba harcadılar. Bu anlamda Cluny'nin Karolenj karşıtı olduğu söylenebilir. Fakat papa taraftarıdır. Çünkü Kilise'nin bağımsız olması için Roma'da bulunan kendisinin liderliği etrafında toplanması gerektiği açıktır.

Bu reformda amaçlanan siyasi sonuçlar hemen kendini göstermedi. Başından beri, Cluny'de sadece münzevi yaşamın yeniden canlandığından başka bir şey görülmedi. Bu arada ülkenin her tarafından prensler ve piskoposlar, keşişleri kendi topraklarındaki manastırları ihya etmeye çağırdılar. X. yüzyılın ortalarından itibaren reform tüm Fransa'ya ve İtalya'ya, Flandre'ye ve Lotharinya'ya yayıldı, buradan, XI. yüzyılın başında Almanya'ya sıçradı. Ne tarafa yönelirse yönelsin, dindarlıkta her şeyden önce, dinin emirlerine itaat etmekten, Kilise'nin kutsal günlerine saygı göstermekten, kendini tamamen ve her şeyde Kilise'ye, yani *Mesih'in gelinine*,[43] onun yeryüzündeki temsilcisine, inayetin ve kurtuluşun manevi kaynağına teslim etmekten ibaret bir hâricî dindarlıkta artış oldu. Çok sayıda şövalye dindar bir hayatı benimsedi,[44] daha fazla prens ömrünü münzevi yaşam içinde tamamladı[45] ve her zamankinden daha fazla sayıda manastır kuruldu. X. ve XI. yüzyıllarda birçok yeni manastırın temeli atıldı.

Kilise, tümüyle insanüstü bir kurum olarak görülüyordu. İnsanlar harika bir atmosferde yaşıyorlardı, mucizeler artık günlük yaşanan deneyimlerden olmuştu. Her salgın mucizelere yol açıyordu. Her bela, her kıtlık, büyük Tournai alayı (XI. yüzyıl) gibi olağanüstü gösterilere neden oldu. Saint-Trond'da inananların yıllık ürün bağışları, manastırın diğer tüm gelirlerini geride bırakmıştı. Köln'deki yeni kilisenin inşasına karar verildikten sonra, halk gönüllü olarak Ren Nehri üzerinden getirilen taşları ve sütunları buraya taşıdı. Büyük yıllık yortular vesilesiyle kişiler arası özel çatışmaları kesintiye uğratan "Tanrı'nın barışı", Kilise'nin insanların düşünce ve duyguları üzerinde uyguladığı olağanüstü etkinin sonuçlarından biriydi. Ancak XI. yüzyılda rahiplerin evliliğini halkın onaylamadığına dikkat çekmek için patlak veren ayaklanmalar da bu etkinin doğrudan sonucuydu.

Yeni dönemle birlikte telaşa kapılan muhafazakâr düşünürler az değildi. Liégeli Egbert ve Gemblouxlu Sigebert, keşişlerin çok ileri gittikle-

43 Bu teoriye göre Kilise ile İsa tıpkı Âdem ile Havva gibi aynı kandan yaratılmış tek bir varlığın iki farklı yüzüdür, Tanrı onları ayırmıştır. Tanrı Kilise'nin "şimdilik" İsa'nın bedeni olmasına izin vermiştir. Bir gün gelecek, Kilise ile İsa, yine Tanrı'nın buyruğuyla evlenecek ve bu ayrılığı sona erdirecektir. Bu birleşme bir damat ile gelinin birleşmesi gibi olacaktır. (ç.n.)

44 Pepin, Stavelot başrahibi oldu.

45 Ardenne Dükü Sakallı Godefroid.

rini düşünüyorlardı, görüşlerinin kibirli ve mutlak doğası onları dehşete düşürmüştü. Bu tür duygular, başlangıçta emperyalist din adamları arasında çok yaygındı. Cambraili Gérard, piskoposluk bölgesinde "Tanrı'nın barışını" tebliğ etmeyi reddetti. Yine de en soylu zihinler, en saf kalpler, büyük bir ideal olarak yeni harekete yöneldiler. Hiç kimse buna karşı çıkmaya cesaret edemedi. Çünkü bu, Tanrı'nın kendisiyle savaşmak olurdu.

Bu güçlü hareketin izleri günümüze kadar ulaşmıştır. İlk büyük kiliseler o zaman inşa edilmiş, o zaman dinî sanat, tapınakları insanlar için çok büyük ancak Yüce Majesteleri'ne göre hâlâ çok küçük yapmaya başlamıştı.[46] XI. yüzyıl, Batı mimarisinin büyük ekollerinin hareket noktası, daima Bizans ve Ravenna'nın baskın olduğu olağanüstü bir kilise inşası dönemiydi. Aynı zamanda Kilise'nin servetindeki muazzam artışın da göstergesiydi. Manastırlar için X. ve XI. yüzyıllar *olağanüstü ölçüde* bağışların çağıydı. Zenginlikleri, doğal olarak sosyal etkilerini arttırmalarına, sadaka vermelerine, yoksulları korumalarına vb. imkân verdi.

Bir kez daha belirtmek gerekir ki Kilise kutsal bir kast olmasına ve giderek artarak soylulardaki gibi askerî bir kast hâline gelmesine rağmen herkese açıktı. Bir serf, soyluların sınıfına kabul edilmezdi fakat Kilise'ye girebilirdi. Sadece okula gitmesi ve Latince öğrenmesi gerekiyordu. *Tepe tıraşı* olur olmaz *clericus* (rahip) oluyor ve bulunduğu sınıfın prestijli atmosferi içinde kökeniyle ilgili anıları siliniyordu. Ne kadar fakir olursa olsun, her insanın çantasında bir piskopos asası taşıdığı söylenebilirdi. Ruhban sınıfında üst makamlar dışarıya tamamen kapalı gibi görünebilir ama zaten daha demokratik olanı alt kademeden başlamaktır. VII. Gregorius'un bir köylünün oğlu olduğu unutulmamalıdır. Ancak bu, daha sonra değişecektir. Ancak ne zaman Kilise'ye olan inanç bir reformla birlikte kendini gösterse, buna Kilise'nin halk tarafından yenilenmesi eşlik ediyordu. Bu, Clunisyenler nazarında çok önemliydi, başarılarının nedenlerinden biri de buydu.

Kısacası Kilise, *ancien régime*in sonuna kadar koruduğu ayrıcalıklı konumuna nihayet X. ve XI. yüzyıllarda tekrar kavuştu. Ardından din adamları, hukuk mahkemelerinden her konuda muaf tutuldu ve Kilise mahkemeleri yargı yetkilerini, (ister evlilik gibi esasen kutsallığın egemenliği altında oldukları için isterse onları dinî eylemler hâline getiren bir yemin eşlik etmiş olsun) dinî hayata ait tüm medeni meseleleri kapsayacak şekilde genişletti.

Burada, Karolenj Devleti'nin, zayıfladıkça müttefiki Kilise'nin elini bıraktığını görüyoruz. Kilise o an için bunun acısını çekti ve papadan piskoposlara kadar üst hiyerarşisinin güvenli konumu, Almanya dışında sarsıldı. Fakat Kilise'nin bunun sonucunda ortaya çıkan güçten düşme

46 Caen'deki Erkekler ve Kadınlar Manastırı; Tournai, Spire Katedralleri vb.

durumu, tam özgürleşme ve bu dünyaya ilgili konularda bir rahatsızlık yaratmayacak şekilde, yalnızca cennete yönelik dinsel duygulara dönüşle telafi edildi. Bu yeni eğilimlerin propagandacıları, keşişler ve hepsinden öte Clunisyenlerdi. Bunun iki yönlü bir sonucu oldu. Bir yanda kurtuluş için gerekli aracı olan Kilise, kendisini yalnızca uhrevi amaçlarla sınırlayarak, daha önce ruhlar üzerinde hiç sahip olmadığı bir üstünlük elde etti. Öte yandan yeni eğilimler, saflığına bir saldırı olarak her türlü vesayeti, işlerine her türlü dünyevî müdahaleyi reddetmesini sağlayarak ona olağanüstü bir güç kazandırdı. Son olarak prestiji ona araziler, sadakalar, ayrıcalıklar şeklinde muazzam bir zenginlik getirdi.

Tüm hareket, Roma'nın ve Papalığın dışında gelişti. Fakat Roma'ya ulaşmak zorundaydı. Birdenbire Aziz Petrus'un halefine, feodal entrikalar ve hizip çatışmalarıyla alçaltılmış, imparatorun aciz koruyucusuna, kendisi için çalışan ve emrine itaat etmesi gereken anı bekleyen bu muazzam gücün kontrolünü verdi.

İKİNCİ BÖLÜM

ATAMALAR SAVAŞI

1. III. Heinrich'ten İtibaren İmparatorluk ve Papalık (1039)

Otto, 962'de son sahipleri tarafından itibarı düşürülen ve 915'ten beri artık bir sahibi bile bulunmayan yıkılmış imparatorluğu eski konumuna yükselterek, şüphesiz Karolenj geleneğini yeniden canlandırmak istemişti. Roma İmparatoru (Romanorum imperator) unvanıyla tacı XII. Ioannes'in elinden aldı ve kendisine, imparatorluk saygınlığının özü olan Hristiyanlığın bu dünyadaki lideri unvanını verdi. Üstlendiği iktidar evrensel bir iktidardı, Kilise'ye bağlılık gibi evrenseldi. Ama olanla olması gereken arasında büyük tezat vardı! Charlemagne döneminde, Dindar Ludwig'in, hatta Şişman Karl'ın yönetiminde imparatorluk, neredeyse Batı'nın tamamını kapsıyordu ki gerçek kapsamının evrenselliğiyle örtüştüğünü söyleyebiliriz. Otto'nun egemenliğiyse sadece Almanya ve İtalya'yı kapsıyordu. Gerçekte imparatorluk, onun kurduğu ve ondan sonra da devam ettiği şekliyle bir devletler topluluğu hâline gelmişti. Son Kralı III. Rudolf'un çekilmesiyle (1033) ele geçen Burgonya Krallığı da buna eklendi. Unvanını koruyor olsa da artık Hristiyan evrenselliği gerçeğinden söz edilemezdi.

Karolenjlerin imparatorluk anlayışının temelinde yatan ve onun büyüklüğünü yaratan, dünyevi iktidarındaki ruhani güçle dünyevi gücün bu iş birliğini, Papalık ile kurulan bu yakın birliktelik de koruyamamıştı. Yeni imparatorlar döneminde papa, müttefiki olması gereken kişiye karşı açık bir isyan hâlindeydi ya da etkisiz ve prestijsiz bir mahlûk durumundaydı.

Otto'nun Papalık ve imparatorluğun mistik evliliğini tazeleme hayali insafsızca yıkıldı. Aziz Yuhanna'nın Lateran mozaiği yalan olmuştu. Papa, yeni düzende o kadar ikincil bir rol oynadı ki Almanya kralı Roma'daki taç giyme töreninden önce *Romalıların kralı* unvanını da aldı. Böylece papanın, törenlerin sahibi gibi başına taktığı ve reddetmeyi hayal bile edemeyeceği taç üzerindeki yetkisini göstermiş oldu.

Bundan böyle gerçekte imparatorluğun saygınlığı, Alman monarşisinin yalnızca bir devamı, bir sonucuydu. O, Almanya'nın kralıydı, sadece Alman prensleri tarafından tanınan ve kabul edilen bir kraldı. Çünkü İtal-

ya ve Burgonya prensleri onun seçimine katılmamışlardı. O, imparator unvanını da taşıyordu. Fakat imparatorluk (ve burada karşımıza çıkan gelenekler) her ne kadar Almanya kralına ait olsa da hiçbir şekilde bir Alman İmparatorluğu değildi. Küçümsenen evrenselliği onun ulusallaşmasını da engelledi. Romalı olduğu için hiçbir ulusun malı olamazdı. Nasıl Charlemagne ve halefleri Frankların imparatorları değilse, Otto ve onun ardından gelenler de Almanların imparatoru değildi. Almanya'nın, deyim yerindeyse, kendi çıkarları için imparatorluğu ulusallaştırmak yerine krallarının atanmış birer imparator olduklarının farkında olarak ve aleyhlerine olacak şekilde ulusallıktan ayrıldıkları ortaya çıktı. Görevleriyle ülkeleri, saltanatlarının ilk gününden itibaren birbiriyle orantılı değildi, onu aşıyor ve saltanat sürdükleri bütünün parçasından daha fazlası oluyordu. Kısacası, yeni imparatorlar ne evrensel egemen ne de Alman egemenleri olmak gibi benzeri görülmemiş bir konumda olmaya mahkûm edilmişlerdi. Bu durumda engel olan gerçekti, diğerinde de gelenekler.

Onlar, XII. yüzyılın sonuna kadar kıta hükümdarları arasında tartışmasız en güçlüleriydi. Fakat yakından baktığımızda, güçlerinin gerçek olmaktan çok görünüşte olduğu hemen anlaşılıyor. İmparatorluk bölgesi, ilk bakışta kendi içinde muazzam bir genişlemenin tüm koşullarını içeren geniş, heybetli bir kütle görünümündeydi. Kuzeydeki kıyılarına Kuzey Denizi ve Baltık'ın dalgaları çarpıyor, güneyde Adriyatik kıyılarına kadar uzanıyordu. Görünüşe göre bir gün kaderinde, İtalya'nın mülkiyeti ve Burgonya Krallığı'yla kazandığı Provence kıyılarıyla birlikte Akdeniz'e hükmetmek de vardı. Ne yazık ki bir devlet oluşturmadı, oluşturamadı. Ne de olsa imparatorların gücü, Kilise'ye ya da daha doğrusu, Otto'dan sonra imparatorların her birinin kapsamı ve kaynakları arttırmak için çaba sarf ettiği ve görev verdiklerini kendi sadık takipçilerinin arasından atadığı piskoposluk prensliklerine dayanıyordu. Gelirlerinin ve askerî birliklerinin en iyi olanlarını da yine bu prensliklerden sağlıyordu. Laik prenslere gelince, toprak düzeninin yaygınlık kazanmasına neden olan ekonomik gerçeklerin desteklediği feodal evrim Almanya'ya doğru yol aldıkça, onlar da Fransa'da olduğu gibi gitgide daha bağımsız hâle geldiler. Ancak Fransa kralından farklı olarak, imparatorun, toprakları ve üzerinde çalışanların kendisine ait olduğu ve kendini sağlam bir zeminde hissettiği bir hanedan bölgesi, kendine ait bir prensliği bulunmuyordu. Sermayesi yoktu ve bazen Alplerin ötesinde bazen Saksonya, Svabya veya Frankonya'da sürekli bir gezgin gibi imparatorluğu dolaştı. Doğal olarak bu başıboş gücün başında laik bir yönetim bulunmuyordu. Evet, böyle bir şey yoktu ve olamazdı da. Çünkü Karolenj yönetimini mahveden ekonomik koşullar hâlâ mevcuttu ve kaçınılmaz sonuçlarını üretmeye devam ediyordu. II. Konrad, fieflerin miras yoluyla babadan oğula geçmesi kuralını resmen tanımak zorundaydı. İmparatorluğun prensliklere bölünmesi, bir-

birini izleyen her saltanatla daha da arttı. Nereye giderse gitsin, imparatorun gerçekten de başkalarına değil, sadece piskoposlara güvenebileceğini söylemek yanlış olmazdı.

Onlardan elde ettikleri gücü de abartmamak gerekir. Aslında çok fazla değildi. Sadece onu, herhangi bir prensten daha güçlü kılmaya yetiyordu. Sınırlarının ötesine müdahale etmek ve yabancılara kendi iradesini dayatmaya yetecek kadar değildi.

I. Otto tarafından kısmen boyun eğdirilen Slavlar, III. Otto döneminde isyan ettiler. O zamandan itibaren onları Hristiyanlığa zorlamak veya Alman hegemonyasına tâbi kılmak için hiçbir yeni girişimde bulunulmadı. Bu da X. yüzyılın sonundan itibaren kuzey ülkelerinde azalmaya başladı. Hristiyanlığı Danimarka'ya (Büyük Knut'un hükümdarlığı sırasında, 1018), Norveç'e (Aziz Olaf döneminde, 1016) ve İsveç'e (Çocuk Olaf döneminde, 1006) getirenler, imparatorlar değil İngiltere'nin Danimarka prensleriydi. Bohemya ve Macaristan, I. Otto'nun bir süre onlara dayattığı bağımlılıktan tamamen kurtulmuştu. Fakat Batı'da durum aynı oranda umut verici değildi. II. Otto'nun ölümünden sonra artık Fransa kralları üzerinde herhangi bir üstünlük iddiasında bulunmak söz konusu değildi. Burgonya'nın II. Konrad tarafından alınması, imparatorluğun gücünden ziyade zayıflığının bir kanıtıydı. Çünkü bu, sadece ismen bir genişleme anlamına geliyordu. Alman egemenler hiçbir zaman ülkeyi yönetmeye kalkışmadılar. Burayı o kadar kendi hâline bırakmışlardı ki yerli halk bir Alman hanedanının egemenliğine geçtiklerinin farkına bile varmamıştı. Alman Krallığı'nın batı sınırında, 925'te zorla ilhak edilen Lotharinya, hâlâ çalkantılı ve huzursuzdu. Liège, Utrecht ve Cambrai piskoposlarının sadakatine rağmen eğer feodal prensler ihtiyatlı Capetleri isyanlarını desteklemeye ikna edebilseydi, onlar da kesinlikle bağlarını koparacaklardı. Yıllarca süren çatışmalardan sonra ne kendisine karşı Dük Sakallı Godefroid'ın önderliğinde başlayan isyanları bastırabilen ne de açıkça meydan okuyabilen Flandre Kontu V. Baudouin'in silahlarını bıraktıramayan III. Heinrich'in talihsizlikleri, üstüne bir de iç sorunlar, sınırların ötesinde girişilecek savaşlarla içinden daha çıkılmaz hâle gelseydi, imparatorluk çok geçmeden yenik düşecekti. Neyse ki imparatorluğun Doğu'daki eski düşmanları (Slavlar, Danimarkalılar, Bohemyalılar ve Macarlar) yardımseverlikte Fransa krallarından aşağı kalır komşular değillerdi. XI. yüzyılda Bohemya ve Polonya savaş hâlindeydi. İmparatorlar, siyasi entrikalarla onlardan istifade etmeye çalışmanın dışında aralarındaki çatışmalara karışmadılar.

İmparator, komşularına karşı uyguladığı ve hiçbir şeyden ödün vermeden akıllıca yürüttüğü bu güvenlik politikası sayesinde, sayısız İtalyan girişiminde sahip olduğu gibi güçleri kullanabildi. Roma'daki her taç giyme törenine, bir askerî seferin eşliğinde gidilmesi gerekiyordu. İmparator, Aziz Petrus'a ancak onun yolunda savaşarak ulaşabilirdi. Burada kendisi-

nin atadığı piskoposlara güvenebilirdi ancak laik feodalite ve Romalı hizipler, Alman boyunduruğunu kabul etmediler ve ona karşı isyan etmek için en ufak fırsatı bile kullandılar. İtalya, ona yorgunluktan, endişeden ve tehlikeden başka bir şey getirmedi. Fakat imparator olarak onu felç eden ve yoran bu yüke rağmen vazgeçemedi. İlk bakışta tüm yarımadanın fethi kaçınılmaz görünüyordu. Bizanslılar ve Araplar o sırada Güney İtalya için çekişme hâlindeydi. II. Otto onlara boyun eğdirmeye çalıştı ancak Rossano'daki feci yenilgisi (982) halefleri için her açıdan iyi bir ders oldu. Bir daha böyle tehlikeli maceraları göze alamadılar. Fakat imparatorların fethetmekten vazgeçtiği Sicilya, Puglia ve Calabria, paradoksal bir şekilde ve gözlerinin önünde Normanların eline geçti.

Güney İtalya'daki Norman Devleti'nin kuruluş hikâyesini, bir *chanson de gestes* gibi okuyabiliriz. Bu olağanüstü olay, kuzey şövalyelerinin askerî gücünün çarpıcı bir kanıtıydı. Daha da şaşırtıcı olan, İngiltere'nin fethi ve ilk Haçlı Seferi gibi iki büyük sürecin başlangıcıydı.

1016'da Sarazenler Salerno'yu kuşatırken, bir hac ziyaretinden Kutsal Topraklara dönen kırk Norman şövalyesi, geleneksel yolu (İtalya'yı geçerek Konstantinopolis'e ulaşmak için Bari'ye giden hacıların yolunu) izleyerek buradan geçtiler ve burada, İsa'nın adına savaşma fırsatı olduğunu gördüler. Harika bir ülkeydi, kâfirler tarafından saldırıya uğramış ve Bizanslılara karşı isyan çıkmıştı. İçinde bulunduğu bu kaos durumu onlara bol kazançlı maceralar vaat ediyordu. Söylentinin rüzgârı kısa sürede Normandiya'da yayıldı ve gruplar hâlinde gençler ve ganimet peşindeki savaşçılar yurttaşlarına katılmak için yola çıktılar. Bu zorlu savaşçılar, bunların "kılıçları" için birbiriyle yarışan tüm tarafların hiçbir ayrım gözetmeksizin hizmetine girdiler. Bizans'ın yanında ya da karşısında savaşıp savaşmadıklarının hiçbir önemi yoktu, tek amaçları kazanmaktı. 1030 yılı civarında içlerinden Raoul öyle bir konuma yükselmişti ki Capua Prensi IV. Pandolfo ona fief olarak Arezzo'yu verdi. Normanlar artık ülkede bir yer edinmişlerdi ama çok geçmeden tamamına el koyacaklardı. 1042'de liderlerinden biri olan Guillaume, Puglia kontu ilan edildi. Kendi adlarına fethe girişen bu destek kuvvetlere direnmek için artık çok geçti. Benevento prensinin yardıma çağırdığı Papa IX. Leo, Alman ordusuyla üzerlerine yürümüş fakat yenilmişti. Papayı da onlara esir bırakmışlardı (1053). Ancak Robert Guiscard, Calabria'ya yerleşti ve 1057'de Puglia'yı devraldı.[47]

47 Normanların tarihi, İtalya'nın güneyinin ekonomik açıdan Kuzey Avrupa'dan daha gelişmiş olduğunu mükemmel biçimde kanıtlıyor. Ülkenin prensleri, Normanları paralı asker olarak tuttular. Anarşinin olduğu bir sürü küçük ve düşman devlete bölünmüş bu bölgede, XIV. yüzyılda büyük askerî birliklerin yapmaya çalıştıkları gibi hareket edebilirlerdi. Fakat bunlar, kendileri için prenslikler kuran paralı askerlerden başkası değildi. Ülkede para olduğu için Normandiya'dan başkaları da geliyordu.

Roma'nın Normanlara karşı tutumu, IX. Leo'dan II. Nicolaus'a tamamen değişmişti. Latin ve Bizans Kiliseleri arasında uzun süredir tehdit oluşturan ayrılık 1054'te kesinleşti ve bu tarihten sonra papa, Bizans'ın hâlâ orada tuttuğu birkaç askerinin İtalya'dan kovulmasıyla bizzat ilgilendi.

Diğer taraftan papanın İmparator III. Heinrich'le ilişkilerinin durumu, yakın gelecekte ciddi bir çatışmanın habercisiydi. Bu nedenle, güneydeki girişimci komşularıyla yakın ittifak kurması ve onların genişlemesinden yana olması şaşırtıcı gelmemelidir. 1059'da kendisine ait olmayan toprakları elden çıkarmasına rağmen Capua'yı fief olarak Arezzolu Richard'a ve Puglia, Calabria ve Sicilya'yı da Robert Guiscard'a verdi. İki yıl sonra Guiscard Messina'yı ele geçirdi ve yaklaşık otuz yıl sonra ada, Müslüman egemenliğinden tamamen kurtarıldı. İtalya'daki son Bizans karakolları da benzer şekilde ele geçirildi. Bari ve Lombard dükalıkları ilhak edildi (1071), ardından Bizanslıları yarımadadan kovmakla yetinmeyen Robert, Durazzo'yu ele geçirerek ve Teselya'ya seferler göndererek Adriyatik kıyılarında kendine yer edinmeye çalıştı. 1085'teki ölümü, bu planları o anlık kesintiye uğratsa da maceracı fatihlerinin şaşırtıcı enerjileri sayesinde, 500 yıl boyunca Lombardlara, Karolenjlere, Alman imparatorlarına ve Müslümanlara, Bizans'a rağmen Avrupa'nın bu en güney noktasına yerleşmeyi başaran yeni devletin savaşçı karakterini kanıtladılar. Batı'ya doğru bir çıkış elde edebilmişlerdi. İtalya'nın birbirini izleyen hâkimlerinin hiçbirinin yapamadığını, Normanlar elli yıldan daha kısa bir sürede başarmışlardı. Üç farklı medeniyetin buluşma noktasında kurdukları devlet, kısa süre sonra birinci dereceden siyasi bir önem kazanacak ve imparatorluğun kaderinde beklenmedik bir rol oynayacaktı.

İmparatorluğun güçlü görünümünün ne kadar aldatıcı olduğunu, III. Heinrich'in, kendi sınırlarında şekillenen bu genç ve girişimci güce karşı oldukça pasif tutumundan başkası daha iyi gösteremezdi. Bir İtalya meselesi çıkarmak için yeterli gücü yoktu. Papalık sorununa geçici bir çözüm bulması onun için yeterliydi.

Taç giyme töreni sırasında, Roma'nın durumu her zamankinden daha içler acısıydı. Cluny Reformu insanların ruhlarını ele geçirirken ve Kilise, tüm en saf ve en ateşli unsurlarıyla daha coşkulu bir dindarlık ve daha katı bir disiplinle manevi egemenliğini elde etmeyi arzularken, Aziz Petrus'un makamı, Papalık tacı için çekişen ya da pazarlık eden üç papanın skandal görüntülerine sahne oluyordu. Dinî reform için coşkuyla dolup taşan Heinrich, Papalığın misyonunu yerine getirmesini çok uzun süredir engelleyen sonu gelmez çatışmaların ve feodal entrikaların tekrarlanmasını tek seferde ve tamamen önlemek istedi. Sutri'de topladığı bir sinod, üç rakip papayı görevden aldı ve ardından Romalılara, hükümdar tarafından seçilen bir adayı, II. Clemens adıyla Bamberg Piskoposu Suidger'ı atamalarını emretti (1046). Heinrich'in saltanatı sırasında onun yerine

geçen diğer papalar, II. Damasus (1048-1049), IX. Leo (1049-1054) ve III. Victor (1055-1057) da onun gibi Alman ya da en azından imparatorluğun tebaasındandı. İmparatorluk iradesiyle Romalılara kabul ettirildi. Dahası hepsi mükemmel papazlardı ve Kilise'nin yeniden kazanmasını istediği prestiji ve nüfuzu Papalığa tekrar kazandıran inanmış Clunisyenlerdi. Fakat onları ancak tümüyle ilham kaynağı olan ilkelerini bariz bir çelişkiyle ihlal ederek kurtardı. Kuşkusuz artık Papalık seçimleri, Tusculum kontlarının baskıcı tutumlarıyla öne sürdükleri berbat adaylarla bozulmuyordu. Fakat sonuçları ne kadar olumlu olursa olsun imparatorun müdahalesi, kilise hukuku alanına doğrudan bir tecavüz ve açıkça söylemek gerekirse, apaçık bir *simoni* değil miydi? Heinrich, Papalığı yeniden kurmanın kaçınılmaz olarak imparatorlukla çatışmaya sokacağını fark etmemişti. Papalarını ne kadar çok Clunisyen din adamlarından seçerse, müdahalesinin kendisine üçlü tacı borçlu olan papalar tarafından kabul edilemez ve cezai bir gasp suçlamasıyla döneceği noktayı o kadar çabuklaştıracağı da bir gerçekti. Heinrich tarafından atanan IX. Leo, vicdan azabı nedeniyle Romalılar tarafından teamüllere uygun olarak yeniden seçildi. Su yüzüne henüz çıkmamış bu çatışma, er ya da geç patlak vermeye mahkûmdu. İmparatorun 1056'da beklenmedik ölümü, krizi de beraberinde getirdi.

2. Çatışma

Altı yaşında bir çocuk olan halefi IV. Heinrich yönetimi altında Almanya, önce fırtınalı bir naiplik sonra da Saksonların tehlikeli isyanı yüzünden uzun süre felç durumdaydı. Roma bu durumdan yararlandı. IX. Stephanus'un (1058) ölümü üzerine geleneğine geri dönen aristokrasi, sadık destekçilerinden X. Benedictus'u ilan etmekte acele etmişti. Ancak zaman değişti, feodal papalar (aynı zamanda imparatorluk papaları) serisi, papalığını reformculara borçlu olan II. Nicolaus'un seçilmesiyle son buldu. Kilise tüm vesayetleri, Roma baronlarınkinden daha az olmayan Almanya'nın vesayetini kaldırmaya karar vermişti. Yeni papa tarafından seçilen isim, IX. yüzyılda ruhani silahın üstünlüğünü çok güçlü biçimde ilan eden Nicolaus'ı hatırlatıyordu. Kilise, yeni bir yönelimi hayata geçirme niyetini bundan daha açık bir şekilde belirtemezdi.

II. Clemens'in papalığından bu yana geçen on beş yıl boyunca Papalık, III. Heinrich tarafından yapılan atamalar sayesinde, sadece Kilise'nin ilk baştaki konumuna tekrar ulaşmakla kalmamış, saygı görmüş ve şimdiye kadar hiç sahip olmadığı bir nüfuz da kazanmıştı. Papalık dışında gerçekleşen dinî yenilenme, şimdi tüm Kilise'nin, din adamlarının ve inananların dualarını ve bağlılıklarını Aziz Petrus'un halefine yöneltiyordu. Keşişlerin çileciliğinin uyandırdığı bu muazzam ahlakî güç, sonunda Roma'ya beklediği ve coşkulu itaati önceden garanti edilen liderini vermişti. Ruhları

tutuşturan Mesih'e duyulan bu sadakat, şimdi vekiline duyulan sadakatle birleşmişti. O konuştuğunda sözleri insanlara ulaşacak ve Katolik Hristiyan âleminin her tarafında saygı görecekti. Katolik dünyası, yalnızca dinî coşkuyu arttırmakla kalmadı, alanını da genişletti. XI. yüzyılın başından beri Hristiyanlık Danimarka, Sicilya ve Norveç'e ve hatta İzlanda'ya kadar yayılmıştı. Papalık bu yeni fetihlerde rol almasa bile şimdi ilgileri Papalığa doğru yönelmişti. Roma, hiç bu kadar geniş bir ruhani alana, bu kadar nüfuzlu bir otoriteye sahip olmamıştı. 1054'te Ortodoks Kilisesi'nden kesin kopuşu, kendi gücüne ne kadar güvendiğini göstermekteydi.

İmparatorun *simonik* korumasını nasıl hoşgörebilirdi? Tek bir ulusun egemenliği için evrensel iktidarını küçük düşürerek, Alman piskoposlar lehine tacı bırakmasına nasıl izin verilebilirdi? IV. Heinrich'in reşit olmaması boyunduruktan kurtulmasını sağladı. 1059'da II. Nicolaus, bundan böyle papaların adaylarını herhangi bir dış etkiden korumak için bu işi kardinaller kuruluna emanet etti. Böylece, Papalığın uzun süre gerilemesine neden olan çalkantılı seçimlere ve imparatorun müdahalesine tek hamlede son verdi. Bundan böyle Mesih'in vekilinin seçilmesi, yalnızca onu barış ve özgürlük içinde seçecek olan Kilise'nin yetkisinde olacaktı. Papalık buyruğundaki özel bir maddeyle seçimin şimdiye kadar izlenen teamülün aksine, mutlaka Roma'da yapılması gerekmediği karara bağlanmıştı: Kardinaller, *consistorium* (kilise meclisinin) toplandığı sırada eğer Roma'da kendilerini güvende hissetmiyorlarsa, seçtikleri yerde toplanma özgürlüğüne sahipti.

Papalık ve imparatorluk arasındaki çatışmanın fitilini ateşleyen bu reform olabilirdi. II. Nicolaus gelecekle ilgili yanılmıyordu ve kaçınılmaz olanı görmüştü. O nedenle kardinallere papayı seçme hakkının verildiği yıl Normanlarla bir ittifak antlaşması imzalaması tesadüf değildi.

Aynı zamanda papa, rahiplerin evlenmesini yasaklayan ve *simoni*nin, yani makamların parayla alınıp satılmasının önüne geçecek adımları attı. Bu da bundan böyle kitlelerin desteğine güvenebileceğini gösteriyordu. İtalya'nın kuzeyinde halk, Roma'nın emirlerine karşı gelmeye çalışan imparatorluk piskoposlarına karşı ayaklandı. Bununla birlikte kilisenin prensleri ve destekçilerini küçümseyerek düşmanları olarak adlandırdıkları *pataria* (*canaille*-ayaktakımı) isyanı yalnızca dinî motiflerden kaynaklanmıyordu. Canlanan ticaretin etkisi altında, Lombard şehirlerinde yeni bir sosyal sınıf olan burjuvazi gelişiyordu ve yönetimi, yeni ihtiyaçlarını dikkate almayan piskoposlara karşı isyan etmek için dindarlığın sağladığı güdüden yararlandı.

1061'de II. Nicolaus'un yerine II. Alexander adıyla geçen, *pataria*ların koruyucusu Lucca piskoposuydu. Böylece, kardinaller tarafından ilk kez yapılan papa seçimi, Aziz Petrus'un tahtından ilan edilmiş bir anti-emperyalist çağrı olarak nitelendirilmişti. IV. Heinrich, henüz müdahale edecek durumda değildi. Valileri, Roma'daki feodal partinin Alexander'e kar-

şı kurduğu ve neredeyse anında ortadan kaybolan Antipapa Cadalus'u desteklemeye döndü. 1073'te VII. Gregorius, Alexander'in yerine geçti ve sonunda savaş çıktı.

Yeni papa, II. Nicolaus'un gelişinden beri seleflerinin ilham kaynağı ve özel danışmanı olmuştu. Sonunda onların yerine geçerek imparatorluk karşısında, çatışmaya yol açacak ya da Batı'nın ilk hükümdarının Roma'nın dünyevi iktidar üzerindeki üstünlüğünü kabul ettirecek bir tavır almaya kararlıydı. 1075'te, aforoz edilme korkusuyla, herhangi bir dinî makamın laik bir otorite tarafından atanmasını şiddetle kınadı.

Elbette hiçbir şey Kilise'nin ilkeleriyle bundan daha tutarlı ancak yine hiçbir şey imparator için de bundan daha imkânsız olamazdı. I. Otto'nun saltanatından beri, laik prensler giderek daha fazla feodalleştikçe, imparatorluk iktidarı da daha fazla piskoposlara dayanmaya başlamıştı. Her gelen hükümdar, piskoposları daha da güçlü kılmak için piskoposluk merkezlerinin etrafındaki toprakları bağışlar yoluyla gittikçe çoğaltarak büyüttü. Ancak bunu, açıkça piskoposları kendilerinin atamaları ve kendi yararlarına çalışmaları şartıyla yapmışlardı. İmparator onlara, bu makama ait amblemleri, piskoposluk asâsı ve yüzüklerini vererek, onlara tamamen imparatorluk iradesiyle piskopos olduklarını, piskoposlukları ve prensliklerini imparatorun iktidarına borçlu olduklarını gösterdi. Papaya itaat etmek, kanonik ilkelere geri dönmek ve sonuç olarak Papazlar Heyeti'nin piskoposları atamasına izin vermek ve bu nedenle onları dünyevi tasarruflarına yatırım yaptırmak, imparatorluğun başrahiplere bahşettiği gücü, onların yararına değil, kendi çıkarları için bilinmeyene ve muhtemelen düşman ellere vermekle eş değer demekti. İmparatora atama yetkisinden vazgeçmesi gerektiğini mi söyleyeceklerdi? Fakat bu, ona gücünün dayanağından yoksun kalacağı için bundan böyle bir hiç olacağını söylemekle eş değer değil miydi? VII. Gregorius bu konuda hiç yanılgıya kapılmadı. Ancak imparatorun iktidarı onun ne kadar umurundaydı? Dinî reformun en radikal yandaşlarıyla birlikte, dünyevî iktidarı sadece bir bölünme nedeni olarak görüyordu. Sadece Kilise kutsaldı, insanı yalnızca Kilise kurtuluşa götürebilirdi ve Kilise papayla, yani "Kiliselerde sadece onun adı anılabilen ve tüm kralların ayaklarını öpmesi gereken" kişiyle bütünleşmişti.

Bu nedenlerle Gregorius, bir tür mistik devrimci, devleti yıkmaya çalışan bir ultramontan (papa taraftarı) olarak kabul edilir. Ancak bu iddia, modern fikirleri tamamen yersiz bir çatışmaya sokmak içindir. İlk başlarda Gregorius örneğinde ultramontanizmden eser yoktur. Kilise disiplini hâlâ Roma'ya bağımlı olmaktan çok uzaktır. Piskoposları aday göstermek gibi bir iddiası yoktur. İstediği şey, Kilise'nin artık laik müdahalelerle lekelenmemesidir. Devletle çatışmasına gelince, suçlama hangi konudaydı? İmparatorluk devlet demek değildi. Aslında devleti yöneten zaten imparator değil, prenslerdi. Daha önce de gördüğümüz gibi daha iyi bir terim

olmadığı için ortada, sakinleri üzerinde hükümranlık kuran merkezî güç diyebileceğimiz bir yönetim yoktu. İmparatorun iktidarı zayıflarsa, bunun toplum üzerindeki olumsuz etkisi olur muydu? Aslında olmazdı çünkü o, bu duruma kayıtsızdı. Çünkü devleti savunan ve koruyan o değildi. Oysa papanın zaferinden bir felaket doğmazdı ve Kilise, bu avantajdan faydalanmak zorundaydı. Durumu anlamak istiyorsak, olaylara bu açıdan bakmamız gerekir. Feodal zamanların ortasında olduğumuzu, sosyal ve siyasal evrimin, gördüğümüz gibi toplumun gerçek düzenleyicileri olan bu prensleri desteklediğini unutmamalıyız. Onlar da papanın tarafında duruyorlardı. Feodalite onun için çalışıyor, o da o niyette olmasa bile feodaller için çalışıyordu. Kısa bir süre önce Roma'nın yerini yükselen burjuvazi almıştı. Şimdi onlar birer feodal senyör olmuşlardı. Burada devlet dediğimiz şey laik toplum değil, kendisini desteklemesi için Kilise'yi boyunduruk altına alan ve onu misyonundan saptıran kraliyet iktidarıydı.

Başlangıç itibarıyla Kilise'nin devlet tarafından bu şekilde sömürülmesi, Karolenj geleneğine kadar uzanır. I. Otto, Charlemagne'ın Kilise politikasını biraz karıştırmaktan başka bir şey yapmamıştı. Gerçekte Gregorius'un saldırdığı şey, imparatoru papayla eşit tutan siyasi anlayıştı. Bu durum, iki gücün ittifakı yerine, Kilise işlerinde birinin diğerine tâbi olması demekti. Devlete saldırdığı demek yerine, onu dinsel niteliğinden ayırdığı şeklinde söylemek daha doğru olur. Nitekim imparatorun piskoposluk unvanını geri alarak devletin laikleşmesini hızlandırmış ve bu sekülerleşme, onun ölümünden sonra daha da yoğunlaşmıştı. Ya imparatorluk galip gelseydi? Teokrasi iktidarı elinde tutacaktı ve rahipler de prens adına yönetecekti. Gregorius ise rahipleri hükûmetten uzaklaştırdı. Onun yaptığı, aslında devleti sekülerleşme yoluna sokmaktı.

Bunu, pek de farkında olmadan ya da daha doğrusu, Kilise'nin işlerine karışmalarını istemediği laikleri küçümsediği için yapıyordu. Fakat bu laiklerin Kilise'nin içinde olduğunu ve orada kalmak istediğini çok iyi biliyordu. IV. Heinrich'in kendisi inanmış bir Katolik'ti. Papayı güçlü, hasmını da zayıf kılan tam da buydu. İmparator, papaya karşı Kilise'nin araçlarından başka bir araç kullanamazdı. Papayla karşı karşıya gelmek aklına gelmedi ve gelemezdi de. Bunu hangi hakla yapabilirdi? Tabii ki Tanrı'dan aldığı haklarla. Fakat papa, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisiydi. Onu o kadar çok temsil ediyordu ki imparator taç giyme törenini papa olmadan yapamazdı. Kilise içinde papaya direnmenin tek bir yolu vardı. O da ancak Kilise'nin içinden papanın görevine layık olmadığını ilan edilmesini sağlamaktı.

Heinrich'in yaptığı da buydu. Sonunda isyankâr Saksonları yenmişti. Artık özgürdü. Almanya'da hâlâ egemene tâbi ve onun harekete geçmesini gerektirecek sayıda hoşnutsuz piskopos vardı. Onları Worms'da topladı ve 24 Ocak 1076'da Gregorius'un Papalığa layık olmadığını ilan etmeye ikna etti. III. Heinrich'in papaları atamasının üzerinden sadece yirmi yıl

geçmesine rağmen o günden bu yana iki gücün durumunda şaşılacak bir radikal dönüşüm gerçekleşmişti!

Muhafazakârlar, eğer dâhi değillerse, bugünü hesaba katmadan geçmişi geri getirmenin yeterli olduğunu zannederler. II. Nicolaus ve II. Alexander'dan sonra gelen papanın birkaç Alman piskopos tarafından görevden alınmaya kalkışılması, zamanın ruhunun ne kadar cahil olduğunun tam bir göstergesiydi. Hiçbir şey Gregorius'un davasına, Almanya kralının Katolik Hristiyanlığın efendisi olma iddiasından daha iyi hizmet edemezdi. Papa, Heinrich'i aforoz ederek ve kendisine sadakat yemini eden herkesin ona olan bağlılıklarını feshederek cevap verdi. Fakat daha sonra Worms Sinodu'nun kararının Almanya prensleri tarafından bile kabul edilmediği ortaya çıktı. Çünkü bu kararları geçerli sayarlarsa, kralın aforoz edilmesini tanımamaları gerekecekti. Ancak Roma'nın bu cezasına tepki, herkesin Heinrich'i terk etmesi şeklinde oldu. Kral, genel bir başkaldırıyı önlemek için kendi piskoposlarının verdiği kararı yok saymaktan ve kısa süre önce değersiz ilan ettiği papanın önünde küçük düşmekten çekinmedi. 28 Ocak 1077'de, tövbe etmiş olarak, Canossa Kalesi'nde papanın huzuruna çıktı ve affını istedi. Ancak Gregorius, imparatora ve prenslere müdahale etme hakkını elinde tutmaya devam etti. Heinrich, anlaşmalarını beklemeden kraliyet unvanını yeniden kazandığı sırada bazı prensler toplanarak tacı Svabya Dükü Rudolf'a vermişlerdi. Bunun üzerine iç savaş çıktı. Hasmından daha güçlü olduğunu hisseden Heinrich, kendine güvenini tekrar kazandı ve kırılmaz bir inatla Gregorius'a açıktan meydan okudu ve tekrar kötülükte kendisine hizmet eden yöntemlerine geri döndü. Brixen'de onun emriyle toplanan sinod, papalık makamını Ravenna Başpiskoposu Guibert'e verdi. Bu yeni hamleye yanıt, ikinci ve daha ciddi bir aforoz oldu. Ancak Rudolf, kısa süre önce Merseburg (Grona) yakınlarındaki bir çarpışmada öldürülmüştü ve Heinrich, kendi papasını da yanına alarak Roma'ya yürüdü. Bu, onun zamanından önceki dönemlerde feodal ve kavgacı papalara boyun eğdirmenin kesin çözümüydü. Fakat bu sefer Almanlar Roma'ya bir kez daha aşağılanmak için gitmişlerdi. Sant'Angelo Kalesi'ne çekilen Gregorius'u ele geçirmek imkânsızdı. Heinrich'nin yapabileceği tek şey, III. Clemens adıyla imparatorluk tacını başına yerleştiren Guibert'i alelacele kutsamaktı. Fakat Charlemagne'nın halefi hızla geri çekildi çünkü Robert Guiscard ve Normanlar şehre yaklaşıyorlardı. Gregorius gösterilen misafirperverliğe teşekkür edip Salerno'ya çekildi. 25 Mayıs 1085'te orada, o zamandan beri sürgündeki birçok kişinin dilinde dolaşacak şu ünlü sözleri söyleyerek öldü: *Dilexi justiciam et odivi iniquitatem, propterea quod morior in exilio.* (Ben adaleti sevdim, haksızlıktan nefret ettim. İşte bu yüzden sürgünde ölüyorum.)

III. Clemens, Lateran Sarayı'nı işgal etti. Fakat bazı Alman piskoposların yalnızca görevi nedeniyle tanıdığı bu davetsiz misafir kimin umurunda olurdu ki? Kilise için Roma, gerçek papanın, yani kardinallerin

arasından seçilmiş birinin, Gregorius'un halefinin bulunduğu yerdi. Papalık hiçbir zaman o sürgün yıllarında olduğu kadar güçlü olmamıştı. Ne tanınan otoritesi, ne de III. Innocentius'un yönetimi altında kabul edilen ve korkulan otoritesiyle güçlü değildi, gücü inananların coşkulu saygısı ve bağlılığından geliyordu. 1095'te Mesih'in sevgisiyle titreyen Avrupa'yı Kudüs'ün fethine gönderen II. Urbanus, başkentinden uzaklarda dolaşan bir papaydı. Papa, Avrupa'yı etrafında toplarken bazen İtalya'da bazen Almanya'da bulunan imparator, isyan, ihanet, kaçış ve talihin iniş çıkışlarıyla mücadele içinde geçen bir saltanat sürdü. Oğlu Konrad'ın ve ardından V. Heinrich'in ona karşı yürüttüğü iç savaşta imparatorluk gücünden kalan az bir prestijini de yıprattı ve yok etti. Ona en son sadık kalanlardan biri olan Piskopos Otbert'in, 1106'da Liége'de, trajik kariyerinin son günlerinde kendisine can yoldaşı olduğu sürgünde öldü. Ancak ölümü, çatışmayı kışkırtan atamalar sorununu çözmedi. V. Heinrich artık tacın sahibi olduğunu iddia etmiyor ve antipapalar atamaya kalkışmıyordu. Sonunda tartışmaya açık bir sorun gündeme geldi ve imparator, artık papayı Kilise'nin başı olarak kabul ettiğinden (Haçlı Seferleri sırasında başkası olamazdı zaten) nihayet sorun, Papalığın laik güçle sonuçlandırdığı bu konkordatolardan ilkiyle çözüldü: Worms Konkordatosu (1222). İmparator, asâ ve yüzükle yapılan atamadan vazgeçti ve Kilise tarafından yapılacak seçimi kabul etti. Almanya'da seçilen piskoposlar, fieflerin (*régales*) atamasını, kutsanmadan önce imparatorluğun diğer bölgelerinde (İtalya ve Burgonya) kutsandıktan sonra asâlarıyla birlikte alacaktı. Dolayısıyla imparatorun artık müdahale edemediği manevi iktidarıyla vermeye devam ettiği ancak bir çatışma olmazsa vermemezlik yapamayacağı dünyevi iktidar ayrımı yapılmış oldu. Piskoposların Papazlar Heyeti tarafından seçimine gelince, bunu artık imparator değil, komşu prensler etkileyecekti. Gerçekte, İmparatorluk Kilisesi harabeye dönmüş, geriye sadece bir feodal kilise kalmıştı. İmparatorluk bundan zarar gördü, Papalık prestij kazandı ama tam aksine Kilise'nin disiplini gelişmedi. Her seçim bir nüfuz mücadelesi hâline geldi. Eğer imparator tarafından bir makam satın alma durumu yoksa artık büyüklerden gelecek baskı ve gözdağı söz konusu olacaktı. Gerçek çözüm, II. Paschalis'in çözümü, piskoposların fieflerini bırakmaları olurdu ama imparator buna razı olmazdı. Çünkü bu durumda Kilise'nin geniş toprak varlığı prenslerin eline geçecekti. Son tahlilde, atamalar çatışması feodalitenin Kilise üzerindeki zaferiyle sonuçlandı. Bu, imparatorluğun bilgili ve eğitimli piskoposlarının, Notgerlerin, Wazonların, Wormslu Bernardlarının sonuydu. İmparatorluğun Notger, Wazon ve Worms Bernhard gibi bilgili ve kültürlü piskoposları artık yoktu. Soyluların gençlerinin baskın olduğu Papazlar Heyeti tarafından seçilenler, artık tamamen feodaldi. Onlarla birlikte baskın gelen dünyevî güç olmuştu. Kilise, din adamlarını laiklerin etkilerinden kurtarmaya çalışırken onu, her zamankinden daha fazla onların nüfuz alanına sokmuş oluyordu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAÇLI SEFERLERİ

1. Sebepler ve Koşullar

902'de Taormina'nın alınmasıyla Sicilya'nın IX. yüzyılda tamamlanan fethi, İslam'ın Batı'daki son ilerlemesiydi. Bundan sonra başka fetih yapılmadı. İspanya'nın yanı sıra Afrika kıyılarında kurulan Fas, Cezayir, Kayravan, Barka ve hatta Mısır gibi devletlerle birlikte ilk günlerin yayılma gücü kaybolmuştu. Müslümanlar artık Hristiyanlara saldırmıyor, daha gelişmiş, daha rafine ve aynı zamanda daha yumuşak hâle gelen bir medeniyette onlarla birlikte yaşıyorlardı. İstedikleri tek şey, barış içinde kalmak ve elbette, şu anda güney ve doğu kıyılarının tamamını işgal ettikleri Akdeniz'in tamamına sahip olmaktı.

Ne yazık ki onlar için bu mümkün değildi. Güvenlik içinde yaşamak istiyorlarsa, Romalıların eskiden yaptıklarını yapmaları, kendilerine savunulabilir sınırlar oluşturmaları gerekiyordu. İspanya onlarındı ama Pirenelere kadar uzanamamışlardı. Tiren Denizi'nin bütün adaları onlarındı fakat Provence ve İtalya değildi. İtalya olmadan Sicilya'yı nasıl elde tutabilirlerdi ki? Sanki yorulmuşlar da çok erken durmuşlar gibiydi. Topraklarının şu anki durumuyla ilgili eksik kalmış bir şeyler vardı. Avrupa'da ilerledikleri yerlerin savunmasından daha zor bir şey olamazdı. X. yüzyıldan itibaren dinsel coşkuları giderek artan yoksul komşuları, nasıl olurdu da onlara saldırmazdı?

Karşı saldırı İspanya'da başladı. Toprakları fakir ve verimsiz olan kuzeyin küçük Hristiyan prenslikleri, doğal sınırların olmadığı yerlerde doğal olarak topraklarını genişletme eğilimindeydiler. İspanya'nın antik sınır bölgesi, Karolenjlerin çöküşü sırasında önce Barselona'nın, ardından Katalonya'nın bölgesi olarak bağımsızlığını kazanmıştı. Dağlarda çeşitli küçük krallıklar kurulmuştu: Navarra, Asturias, Leon ve son olarak Kastilya ve Aragon. Kastilya'ya bağlı olan Portekiz, Birinci Haçlı Seferi sırasında Burgonya Prensi Henri'nin (ö. 1112) yönetimi altında bağımsız bir krallık olarak kuruldu. Bu küçük devletlerle Müslümanlar arasında, Hristiyanların her zaman galip gelmediği sık sık sınır savaşları oluyordu. X. yüzyılın

sonunda, Halife II. Hişam yönetiminde Barselona (984) ve yine Hristiyan sakinlerin çanlarını Córdoba'ya götürmek zorunda kaldıkları Santiago tahrip edildi. Ancak Emeviler hanedanının (1031) sona ermesinin ardından, XI. yüzyılda Hristiyanların başarıları öne çıktı. 1057'de Kastilyalı Ferdinand, Coimbra'ya kadar ilerledi ve birçok emîri ve bu arada Sevilla emîrini de haraca bağladı. Oğlu VI. Alfonso (1072-1109), Toledo ile Valencia'yı ele geçirdi ve Saragossa'yı kuşattı. Ancak Sevilla emîrinin 1086'da yardıma çağırdığı Faslı Murabıtlara yenildi, ordusuyla birlikte Cebelitarık Boğazı'na kadar ilerledikten sonra muzaffer ilerleyişini durdurdu. Fakat zaten Hristiyanların ilerlemesi başarılıydı, onları dağlardan söküp atmak artık mümkün olmadığı için Cebelitarık'a kadar gideceklerdi.

İtalya'daki olaylar daha belirleyiciydi. Sicilya'yı savunamayan Bizanslılar, Normanların gelişiyle hem onların hem de İslam'ın egemenliğinin yerini, yeni, savaşçı ve canlı bir devlet alırken yarımadanın güneyini hâlâ ellerinde tutuyorlardı. Sicilya'nın ve hemen ardından Malta'nın fethi, Hristiyanların Müslüman Akdeniz'in ortasında iki kaleye sahip oldukları anlamına geliyordu. Üstelik savaşa Pisalılar da katılmışlardı. Bir süredir, 1016'da kovdukları Sardinyalı Mağribîlerle denizde savaşıyorlardı. Sicilya'nın fethinde aktif rol oynadılar. Pisa Duomo, 1067'de Palermo Limanı'nın zorlanması onuruna yapılmış bir *Arc de Triomphe* gibidir. Cenova da seferlere başlamıştı ve Afrika kıyılarını taciz ediyordu. Henüz ticaret yoktu, daha çok özel gemilerle korsanlık, saldırı, çarpışma vardı. Bu denizcilerin kafasında, Hristiyanlık idealiyle kazanç kavramı birbirine karışmış durumdaydı.

Kısacası Hristiyan Batı, XI. yüzyılın ortalarından itibaren bir dizi bağımsız çabayla İslam'a karşı saldırıya geçti. Ancak bunun din savaşıyla hiçbir ortak yanı yoktu. Bunlar, şartlar ve coğrafi durum uygun olsaydı, aynı dinden insanlar arasında bile yapılacak fetih savaşlarıydı. Nitekim Normanlar hem Bizanslılara hem de Müslümanlara oldukça tarafsız bir şekilde saldırmışlardı.

Konuya genel olarak bakarsak, dünya tarihinin bir bölümünü oluşturan Haçlı Seferleri'nin, İslam'a karşı saldırının bir devamı olarak bu olaylarla bağlantılı olduğu açıktır. Lakin onlarla ortak tek bir özelliği vardır: İslam'a yönelik olması. Diğer tüm açılardan (kökenleri, amacı, eğilimleri ve organizasyonu açısından) tamamen farklıdır.

Her şeyden önce, tamamen ve münhasıran dinseldir. Bu bakımdan, ona esin kaynağı olan ruh bakımından, Atamalar Savaşı'nın bir başka tezahürü olduğu büyük Hristiyanlık coşku dalgasıyla yakından ilişkilidir. Bu savaşı kışkırtan ve yürüten papanın aynı zamanda Haçlı Seferi'nin kışkırtıcısı ve örgütleyicisi olması da bu hareketle olan sıkı bağını göstermektedir.

Amacı, doğruyu söylemek gerekirse, İslam değildir. Haçlılar eğer sadece Müslümanları püskürtmek isteselerdi İspanyollara ve Normanlara yardım etmek zorunda kalacaklardı. Hedefleri Kutsal Topraklar ve İsa'nın Kudüs'teki Kabri'ydi. IX. yüzyıldan beri Müslümanların elindeydi fakat kimse bu gerçeğe fazla dikkat etmemişti. Çünkü o dönemde Arap yönetimi altında Hristiyanlar taciz edilmemiş ve dindarlıkları henüz bu hassas düzeye gelmemişti. Ancak XI. yüzyılın sonlarına doğru Selçuklu Türkleri Suriye'yi ele geçirdiler ve İsa'ya yapılan hakarete karşı öfkelerini her yerde açığa vuran hacıları fanatizmleriyle taciz ettiler. Hacılar arasında örneğin Frizyalı Robert gibi birçok prens vardı. Bunlar elbette, kendi hâlinde (ve çok azı Kudüs'e ulaşabilmiş) hacıların hikâyeleri değil, kamuoyunu harekete geçirebilecek şövalyeler ve prenslerin hikâyeleriydi.

Hacılar şikâyet ederken, Bizans imparatoru bazı önerilerde bulundu. Selçuklular Yakın Doğu'da ortaya çıktıklarından beri imparatorluğun durumu tehlikeye girmişti. Makedon İmparatorlar Nikiforos Fokas, Ioannis Çimiskes ve II. Basileios, X. yüzyılda Müslümanları büyük ölçüde püskürtüp sınırı Dicle'ye kadar ilerlettiler. Ancak Selçuklular XI. yüzyılda Ermenistan ve Küçük Asya'yı yeniden fethettiler. Aleksios Komnenos tahta çıktığında (1081) Bizans'ın elinde sadece kıyılar kalmıştı. Donanma yoktu, ordu yetersizdi. Aleksios, Batı'yı düşündü. Papaya olmayacaksa, başka kime başvurabilirlerdi? Papa tek başına tüm Batı dünyasını etkileyebilirdi. Fakat sadece dinî gerekçeyle harekete geçirilebilirdi. Aleksios, 1095'te II. Urbanus'a ve Piacenza Konsili'ne bir elçi gönderdi ve Katolik cemaatine geri dönme olasılığından söz etti. Birkaç ay sonra, 27 Kasım 1095'te Clermont'ta, Haçlı Seferi, papanın etrafını saran müthiş kalabalık tarafından coşkuyla ilan edildi.

Haçlı Seferi esasen hem evrensel karakteri hem de dinî amaçları bakımından Papalığın işiydi. Devletler ve henüz halk tarafından değil, Papalık tarafından üstleniliyor, tamamen ruhani duygularla hareket ediliyordu. Herhangi bir dünyevi kaygıdan uzaktı, amaç Kutsal Toprakların fethiydi. Papanın bağışlamasına mazhar olacak olanlar, sadece yüreklerinde kazanç ruhu olmadan yola çıkanlar olacaktı. Bir fikre bağlılık dışında herhangi başka bir düşünceden bağımsız savaşçılar bulmak için Fransız Devrimi'nin ilk mücadelelerine kadar beklememiz gerekecekti.

Ancak Avrupa'nın sosyal durumu bunu mümkün kılmasaydı, dinî coşku ve papanın otoritesi tek başına bu kadar büyük bir girişimi başlatamazdı. Şu üç faktörün bir araya gelmesi gerekliydi: ateşli bir dinî inanç, Papalığın baskın gücü ve bunu destekleyen sosyal koşullar. Ne bir asır önce ne de bir asır sonra böyle bir şey asla mümkün olamazdı. XI. yüzyılda gerçekleşen ideal, çok farklı koşullar altında ideal bir güdü olarak varlığını sürdürdü ve giderek etkisi azaldı. XVI. yüzyılda papalar hâlâ Türklere karşı bir Haçlı Seferi hayal ettikleri için bu düşünce Rönesans'a

kadar varlığını sürdürdü. Ne var ki diğerlerinin anası olan gerçek Haçlı Seferi, birincisiydi ve esasen kendi çağının bir çocuğuydu.

Ayrıca her an yola çıkmaya hazır bir askerî sınıf vardı: Şövalyelik Tarikatı. Bir ordu vardı, sadece toplanması gerekiyordu. Neleri başarabileceğini, Normanların İtalya ve İngiltere'deki fetihleriyle zaten göstermişti. Babadan oğula geçen fiefler sayesinde hiçbir maliyeti olmayan bir orduydu. Kutsal Savaş için para toplamaya gerek yoktu. Liderleri görevlendirmek ve izlenecek yolları belirlemek yeterliydi. Bu açıdan bakıldığında Haçlı Seferi, esasen Batı feodalitesinin bir bütün hâlinde ve deyim yerindeyse kendiliğinden hareket ettiği tek büyük feodal savaştı. Bu Haçlı Seferi'ne hiçbir kral katılmadı. İşin ilginç yanı, kimsenin krallara bir fikir vermemesi, papanın düşmanı olan imparatora bir şey söylemeyi akıl etmemesiydi.

Bu nedenle Haçlı Seferi'nin askerlerini, esas olarak feodal sistemin en geliştiği ülkelerden; Fransa, İngiltere, Hollanda ve Norman İtalya'sından toplaması şaşırtıcı değildir. Bu açıdan bakıldığında bu sefer, her şeyden önce Roma halklarının değil, Roma şövalyelerinin bir seferidir.

Şövalyelik olmadan da Haçlı Seferi mümkün olamazdı çünkü her şeyden önce bu, şövalyelerin ve soyluların girişimiydi. Hristiyan kitlelerin Kudüs'e bir çeşit göçü olarak da düşünülmemelidir. Her şeyden önce savaşçı güçlerin bir seferidir ve aksi takdirde Türklere kurban vermekten başka bir işe yaramayacaktır. Sonuç olarak Haçlılar, hiçbir şekilde genelde sanıldığı kadar kalabalık değillerdi. Sayıları en fazla on binleri buluyordu. Bu, nispeten çok büyük bir sayıydı ama hiçbir şekilde kitlesel bir göçle karşılaştırılabilir büyüklükte değildi.

2. Kudüs'ün Fethi

Sefer, papanın yönetiminde özenle hazırlandı. Her tarafa propagandacı keşişler gönderildi ama diğer dünyevî tedbirler de ihmal edilmedi. Mesih sevgisi ne kadar büyük olursa olsun, Papalık insanlarla uğraşmak zorunda kaldı ve onları "heyecanlandırmak" için mistik tutkulardan başka şeylere başvurmaktan çekinmedi. Ardından Hristiyan âleminin her tarafına gönderilen *excitatoria*lar, Küçük Asya'da bulunabilecek kutsal hatıraların çokluğunu, âdetlerin çekiciliğini ve lüksünü, kadınlarının güzelliğini bir solukta överek anlatıyorlardı. Yola çıkanlar için önlemler alındı; malları Kilise'nin gözetimi altındaydı, döndüklerinde onları sağlam olarak teslim alacaklarından emindiler. Sefer planına gelince, Kudüs'e yolculuk yapan çok sayıda Batılı hacı düşünüldüğünde bunun büyük problem teşkil etmemesi gerekirdi. Yeterli sayıda gemi olmadığı için kara yolunu takip etmek zorunda kalacaklardı. Sadece İtalya'dan Normanlar ve yarımadanın kuzeyinden birlikler Adriyatik'i geçerek Durazzo'da karaya çıkacaklar ve buradan genel buluşma yeri olan Konstantinopolis'e yürüyeceklerdi. Üç

ordu vardı: Godefroid komutasındaki Lotharinyalılar, Almanya ve Macaristan üzerinden yürüdüler; Kuzey Fransızları, Normandiyalı Robert, İngiltere Kralı II. William'ın kardeşi, Blois Kontu Étienne ve Vermandois Kontu Hugues, Fransa Kralı I. Philippe'nin kardeşi ve Tarentolu Bohemond komutasındaki Normanlara katıldıkları İtalya üzerinden güneye giden Flandreli Robert, Robert Guiscard'ın oğlu ve yeğeni Tancred; son olarak Toulouselu Raymond komutasında ve Kuzey İtalya'dan ve Adriyatik kıyılarından geçerek gelen Papalık Elçisi Le Puy Kardinali Adhemar'ın eşlik ettiği Güney Fransızları. Hepsi, 1096 yılında birbiri ardına gruplar hâlinde geldikleri Konstantinopolis'te toplandılar.

Münzevi Pierre'in (Pierre l'Ermit) vaazıyla heyecanlanan, lidersiz, disiplinsiz bir güruh, 1096'nın başında Yahudileri yağmalamaya ve katletmeye girişmişti. Konstantinopolis'e ulaşanlar, Bizanslılar tarafından Boğaz'dan aceleyle geçirildi ve fakat Türkler tarafından hemen yok edildi.

Papa, eğer Haçlı Seferi yoluyla Bizans Kilisesi'ni Roma saflarına katmayı umut etmişse, kesinlikle hayal kırıklığına uğramıştır. Batı'nın Bizans'la teması aralarındaki antipatiyi arttırdı ve uçurumu derinleştirdi ancak Haçlıları silahlandıran mistik amaca ulaşıldı. Moskova'dan geri çekilmeye benzeyen ve aynı derecede ölümcül olan savaşlar, yorgunluklar ve tehlikelerden sonra, ordudan geriye kalanlar nihayet 7 Haziran 1099'da Kudüs surlarının önüne geldi. 15 Temmuz'da şehir saldırıya uğradı ve kabrini kurtarmaya geldikleri sevgi ve barış Tanrı'sının adına oluk oluk kan akıttılar.

Fethin sonucunda, küçük Hristiyan devletleri kuruldu; Godefroid'un Kutsal Kabir Savunucusu adı altında egemen olarak seçildiği Kudüs Krallığı; sakinlerinin, geçerken Godefroid'un kardeşi Baudouin'e kont unvanını verdiği Edessa (Urfa) Kontluğu ve Tarentolu Bohemond'un 1098'de şehri aldıktan sonra kendisini prens yaptığı Antakya Prensliği. Bütün bunlar, Avrupa'dan uzakta, hemen hemen hiç zarar görmemiş İslam'ın her yönden tehdidi altında, feodal hukuka göre düzenlendi. Bunlar kolonilerin hiçbir ihtiyacına cevap vermeyen yerleşim yerleriydi. Anayurttan bu kadar uzakta aşırı kalabalık bir nüfus oluşturmaya, ticaret merkezleri düzenlemeye gerek yoktu. Ne Haçlı Seferi'ne katılan birinin aklında kazanç fikri ne de tek bir Haçlı'nın ticaret yapma gibi bir düşüncesi vardı. Sadece dinî idealleriyle harekete geçmişlerdi. Ancak ilk sonuç ticari oldu. Doğu'da bu şekilde kurulan Hristiyanların askerî üssünün elbette ikmalinin de sağlanması gerekiyordu. Venedik, Pisa ve Cenova hemen işin başına geçti. Haçlı prenslikleri bu ticaret filolarının hedefi oldu. Doğu Akdeniz artık Batı'yla temas hâlindeydi. O zamandan itibaren Hristiyan denizciliği sürekli bir gelişme gösterecekti. Ancak Haçlı Seferleri'nden en büyük kazancı elde edenler, İtalyan limanlarının orta sınıfları oldu. Fakat onların amacı ticaret değildi. Ortaya çıkan en

gerçek sonuç, Tapınak ve Hospitalier Şövalyelerinin emrindeki askerî ruhun dinî ruhla ittifak kurmasıydı.

Hristiyan kuruluşlar olarak, Haçlıların mallarını savunmak son derece zordu. Edessa, 1143'ten hemen sonra düştü ve yeni bir Haçlı Seferi'ne, hedefine ulaşmada başarısız olan İkinci Haçlı Seferi'ne girişildi. 1187'de Mısır'ın Sultanı Selahaddin, asla geri alınamayacak Kudüs'ü fethetti.

Bu büyük Haçlı Seferleri hareketinin, Akdeniz'de yoğun hareketlilik ve daha hızlı ticaretin ötesinde, neredeyse hiçbir nihai sonucu olmadı. Batı'ya İslam'ın ekonomik ve bilimsel ilerlemesini tanıtmak için çok az şey yaptılar ya da hiçbir şey yapmadılar. İslam dünyası Sicilya ve İspanya üzerinden biliniyordu. Haçlı Seferleri en azından Grek dünyasının kapılarını açabilirdi ama öyle bir şey de olmadı. Batı'nın, Bizans kütüphanelerinde yatan hazinelerle ilgilenmesi için henüz erkendi. Batı dünyasının, XV. yüzyıldaki mültecilerin onları İtalya'ya getirdiği zamanı beklemesi gerekecekti. Bu, Normanlar tarafından keşfedilen ve XI. yüzyılda dünyanın ihtiyacı olmadığı için unutulup giden Amerika gibiydi. Özetle, Haçlı Seferleri'ndeki muazzam çabaların birkaç doğrudan sonucu oldu: İslam'ı durdurup geri püskürtemediler, Bizans Kilisesi'yle birleşme olmadı, Kudüs'ü veya Konstantinopolis'i bile ellerinde tutamadılar.

Öte yandan kendisine ilham veren ruha tamamen zıt olan bir alanda oldukça önemli bir konuma geldi: Fiilî sonucu, İtalyan deniz ticaretinin gelişmesi ve Dördüncü Haçlı Seferi'nden itibaren Doğu Akdeniz'de Venedik ve Cenova sömürge imparatorluğunun kurulması oldu. Bütün Avrupa'nın oluşumunun Haçlı Seferleri'ne tek bir referans olmaksızın açıklanabilmesi son derece karakteristiktir. Ancak İtalya, burada bir istisnadır.

Haçlı Seferleri'nin dinî nitelikli bir sonucu da olmuştur. Birinci Haçlı Seferi zamanından itibaren Kutsal Savaş, Hristiyan olmayan dünyanın evanjelizasyonunun yerini almıştır. Bundan böyle sapkınlara karşı da kullanılacaktır. Albigenlerin ve ardından Hussitlerin sapkınlıklarının kökleri Kutsal Savaş aracılığıyla kazındı. Paganlara gelince, Wendlere, Prusyalılara ve Litvanyalılara karşı uygulanan yöntemler çağın karakteristiğiydi. Artık kâfirin Hristiyanlaştırılması değil, yok edilmesi gerekiyordu.

BEŞİNCİ KİTAP

BURJUVAZİNİN OLUŞMASI

BİRİNCİ BÖLÜM

TİCARETİN CANLANMASI

1. Akdeniz Ticareti

Karolenj dönemi boyunca Batı Avrupa'ya kendini dayatan ve temel özellikleriyle XI. yüzyılın sonuna kadar varlığını sürdüren ekonomik örgütlenme, gördüğümüz gibi tamamen tarımsaldı. Ticareti bilmedikleri gibi üretimi de üreticilerin ihtiyaçlarına göre düzenleyerek herhangi bir profesyonel ticaret olasılığını düşünmediklerini söylemek mümkündü. Kâr peşinde olma ya da kâr etme düşüncesi onlara yabancıydı. Toprağın işlenmesi ailenin varlığını güvence altına aldığından, kimse ne yapacağını bilemediği bir "ihtiyaçtan fazla üretim" için uğraşmaya kalkışmamıştı.

Fakat bu durum, o günlerde hiçbir şekilde alışverişin olmadığı anlamına gelmiyordu. Her bölgenin ihtiyaç duyulabilecek her şeyi üretmesi mümkün değildi, o yüzden ithalattan tamamen vazgeçmek de imkânsızdı. Kuzey ülkelerine şarabın mutlaka güney bölgelerinden getirilmesi gerekiyordu. Ayrıca, bölgesel kıtlıklar sık yaşanıyor ve kıtlık durumunda etkilenen eyaletler komşularından alabildiği kadar destek almaya çalışıyorlardı. Yine belli aralıklarla, çevrede yaşayan insanların mevcut ihtiyaçlarını karşılayan küçük çaplı haftalık pazarlar vardı. Ancak bütün bunlar sadece ikincil öneme sahipti. İnsanlar fırsat buldukça mallarını alıp satarlardı ama meslek olarak tüccarlık yapmadılar. Tüccar sınıfı diye bir şey yoktu, sanayi işçileri sınıfı da. Sanayi, bölgenin ihtiyaçlarını karşılamak için malikânelerde çalışan serfler, köylere dağılmış tamirciler ve ailenin kullanımı için keten veya yün dokumacılar gibi olmazsa olmaz birkaç zanaatkârla sınırlıydı. Flandre kıyıları gibi bazı bölgelerde, yünün kalitesi ve Roma tekniğinin korunması, köylü dokumacıların kumaşlarına üstün bir kalite kazandırmış ve komşu bölgelerden talep görmesini sağlamıştı. Bu da tıpkı iyi yapı malzemesi veya kereste üretiminde olduğu gibi bir uzmanlık alanıydı. Sonuçta, nehirlerde belli bir miktarda trafik vardı ve bu durum gezginler ve hacılar için bir kolaylıktı. Kuzey Fransa'daki küçük limanlar ve Aşağı Ülkeler, İngiltere'ye giden veya İngiltere'den dönen az sayıda yolcunun ihtiyaçlarına hizmet ediyordu. Fakat bütün bunlar hiç var olmasaydı ekonomik düzen özünde yine aynısı olurdu. Karolenj

döneminde ticari hayatın temelleri, herhangi bir kalıcı ihtiyaca veya herhangi bir birincil gerekliliğe cevap vermiyordu. Bunun böyle olduğunun en iyi kanıtı, Charlemagne tarafından belirlenen ağırlıkların, ölçülerin ve para birimlerinin birleştirilmesi sürecidir. Yüzyılın sonunda bu tekliğin yerini çeşitlilik almıştı. Her bölgenin kendi ağırlık ve ölçü birimleri ve parası vardı. Önemli miktarda bir ticaret olsaydı, böyle bir gerileme olmazdı. Ancak Karolenj İmparatorluğu'nda durum böyleyken Batı Avrupa'nın hâlâ Bizans İmparatorluğu'na ait iki noktasında, Venedik ve Güney İtalya'da işler çok farklıydı. Campania, Puglia, Calabria ve Sicilya Limanları, Konstantinopolis'le düzenli ilişkileri sürdürmeye devam ediyordu. Bu kadar uzaklarda bile büyük şehrin cazibesi kendini hissettiriyordu. Bari, Taranto, Amalfi ve (Sicilya Müslümanlar tarafından fethedilinceye kadar) Messina, Palermo ve Siraküza düzenli olarak buğday ve şarap yüklü gemilerini Haliç'e gönderiyor, Doğu imalathanelerinin ürünleriyle geri dönüyorlardı. Fakat çok geçmeden Venedik bu ticareti geride bıraktı. Lombard istilası sırasında kaçaklar tarafından lagünlerde kurulan ve Aquileia patriklerinin sığınağı olan şehir, önceleri birbirinden deniz kollarıyla ayrılmış ve en büyüğü Rialto olan küçük adaların bir araya gelmesinden başka bir şey değildi. Bu adalar topluluğu, o zamana kadar kıyı kesimine verilen Venedik adıyla anılmaya başlandı. 826'da İskenderiye'den Aziz Markus'un röliklerinin gelmesiyle ulusal bir koruyucu sahibi oldu. Başlangıçta sakinlerin başlıca kaynakları balıkçılık ve deniz tuzunun arıtılmasıydı. Bunlar için pazar, elbette yakınlarda bulunan İtalya değildi. Zira İtalya'nın tarımsal ve devlet örgütlenmesi artık doymuş durumdaydı, hiçbir ihtiyacı yoktu. Pazar, Bizans'ın uzak ve doymak bilmez şehriydi. Hiçbir şey iki uygarlık arasındaki karşıtlığı Venedik'in Doğu'ya olan bu yöneliminden daha iyi gösteremezdi. Akdeniz'de İslam'ın ilerlemesi, büyük şehri besleyen limanların sayısını kısıtladığı için bu durum lagünlerin denizcilerinin yararına oldu. Venedikli tüccarlar, Boğaziçi kıyılarında kısa sürede tüm rakiplerine üstün geldiler. Tamamen denize bağımlı ve topraksız olan bu şehir, bazı yönlerden antik Sur kentini andırıyordu. Zenginliğiyle birlikte bağımsızlığını kazandı, şiddetli bir kesinti olmaksızın Bizans'ın egemenliğini sarstı ve bir *doç*un (dük) yönetimi altında dünyada eşi benzeri olmayan bir ticaret cumhuriyeti kurdu. X. yüzyıldan itibaren, yalnızca ticari çıkarlarla yönlendirilen bir politika izledi. Gücüne bakarak Venedik'in zenginliği hakkında biraz fikir sahibi olabiliriz. Denizciliğin gelişmesi için Dalmaçyalı korsanların başını belaya sokan Adriyatik üzerinde hâkimiyet kurmak zorunda kaldı. 1000 yılında Doç II. Pietro Orseolo (991-1009), Venedik'ten Ragusa'ya kadar olan kıyıları fethetti ve Dalmaçya dükü unvanını aldı. Venedik, Güney İtalya'nın fethinden sonra Normanların Bizans kıyılarına yerleşmelerine izin veremezdi. Venedik fi-

losu bu nedenle Robert Guiscard'ı Durazzo'dan çıkarmak için İmparator Aleksios'la iş birliği yaptı. Venedik, bu problemle ilgili iş birliğine karşılık iyi para kazandı. 1082'de Venediklilere Bizans İmparatorluğu'nun her yerinde gümrük vergisi ödemeden alım satım yapma ayrıcalığı tanındı ve oturmaları için kendilerine Konstantinopolis'te özel bir mahalle verildi. Tamamen ticari davranıyorlardı. Bu yüzden düşmanlarıyla temasa geçmekten çekinmediler. Ancak gemileri şimdiden Doğu Akdeniz'de yeni rakiplerle karşılaşmaya başlamıştı. Pisalılar ve Cenovalılar X. yüzyıl boyunca Tiren Denizi'nde Müslüman korsanlarla savaşıyorlardı. Korsika ve Sardinya'yı ele geçirerek sona gelmişlerdi, Pisalılar ise, Sicilya kıyılarında savaştıktan sonra kendilerinde, XI. yüzyılın ortalarında Afrika kıyılarına saldırma cesareti buldular. Venedikliler baştan beri hep tüccarken, Pisalılar ve Cenovalılar daha çok İspanya'nın Hristiyanlarına benziyordu. İspanyollar gibi onlar da tutkulu bir dinsel coşkuyla kâfirlere savaş açtılar, Kutsal Savaş'a katıldılar. Kutsal ama çok kârlı bir savaştı çünkü kâfir zengindi, çok ganimet elde ettiler. Onların dinî tutku ve kazanç iştahları, eski kroniklerde merak uyandıran canlı bir dille ifade edildiğini gördüğümüz bir girişim ruhuyla birleşiyordu. Çabalarına eşlik eden başarı, cesaretlerini arttırdı ve sonunda Messina Boğazı'nı geçerek Adalar Denizi'nin sularını köşe bucak taradılar. Fakat Venedikliler, haç-hilal kavgasına çok az ilgi gösterdiler. Amaçları, Konstantinopolis pazarını ve Doğu Akdeniz deniz ticaretini kendilerine saklamaktı. Filoları, Haçlılara ikmal için giden Pisa gemilerine saldırmaktan çekinmedi.

Hristiyanlar Filistin'e yerleştikten sonra böyle bir tutumda ısrar etmek imkânsızdı. Ancak Venedikliler Pisa ve Cenova gemilerinin Suriye kıyılarındaki Haçlı devletleriyle Batı arasındaki deniz trafiğine katılmasına istemeyerek izin vermek zorunda kaldılar. Hacıların, askerî takviyelerin, her türden yiyecek ve mühimmatın sürekli taşınması, bu denizciliği o kadar bol bir kazanç kaynağı hâline getirdi ki ilk başta iki şehrin denizcilerine ilham veren dinî ruh, ticari düşüncenin emrine girdi. Çok geçmeden gemiler sadece Hristiyan limanlarına değil, Müslüman limanlarına da yöneldi. XII. yüzyıldan itibaren Kayravan, Tunus ve İskenderiye'yle yoğun bir ticaret yapılmaya başladı. 1111'de Pisalılar ve 1115'te de Cenovalılar Konstantinopolis'te ticari ayrıcalıklar elde ettiler. Doğu Akdeniz ticari merkezlerinde Venedik, Pisa ve Cenova kolonileri kuruldu. Her biri, ulusal konsolosluk yetkisi alarak gruplandılar. Girişimin başka yerlere yayılması uzun sürmedi. Marsilya ve Barselona sırayla harekete geçtiler, Provensliler ve Katalanlar, İtalyanlar tarafından açılan yolları kullandılar. XI. yüzyılın sonundan itibaren Akdeniz'in, Hristiyan denizciliği için yeniden fethedildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Müslümanlar ve Bizanslılar kendi kıyı ticaretlerini yapıyorlardı, uzak deniz ticareti tamamen Batılıların elindeydi. Gemileri Asya ve Afrika limanlarındaki her

yerde görülürken İtalyan, Katalonya veya Provens Limanlarında sadece Bizans veya Müslüman gemilerini bulmak mümkün olacaktı. İkinci Haçlı Seferi, birincisi gibi kara yolunu izlemişti. Ancak üçüncü ve ondan sonra gelenlerin hepsi denizi geçerek geldiler. Böylece çok kazançlı bir deniz trafiğine vesile oldular. Dördüncü Haçlı Seferi, diğerlerinden oldukça farklıydı çünkü Venedik, onu kendi avantajına ve diğer liman şehirlerinin lehine çevirmeyi başarmıştı.

Bu Haçlı Seferi'nin planı şöyleydi: Haçlılar, Mısır'daki Müslümanlara saldıracak ve oradan Filistin kıyıları boyunca ilerleyeceklerdi. Haçlılar Doç Enrico Dandolo'yla anlaşmıştı. Venedik donanması, 85.000 mark gümüş karşılığında Haçlı ordusunun 30.000 askerini taşıyacaktı. Ancak Haçlılar, anlaşmaya varılan meblağı ödeyemediler. Venedik de onlara, bir Hristiyan limanı olmasına rağmen Venedik'in rakibi olan Zara'yı ele geçirerek borçtan kurtulmayı önerdi. Zara alındı. Donanma Mısır'a yelken açmaya hazırlanırken Bizans Prensi Aleksios (1195), Haçlılara, kısa bir süre önce tahttan indirilen babası İmparator Isaakios'u tekrar Konstantinopolis tahtına çıkarmayı teklif etti.

Venediklileri aforoz edecek kadar ileri giden Papa III. Innocentius'a rağmen Haçlılar teklifi kabul ettiler. 6 Temmuz 1203'te filo karaya çıktı, Haçlılar Konstantinopolis'i işgal etti ve Aleksios taç giydi. Fakat daha sonra yeni imparatorla anlaşmazlıklar baş gösterince 1204 Nisan'ında şehir tekrar işgal edildi ve Latin İmparatorluğu kuruldu. Venedik, Konstantinopolis'in bir kısmı, Andrianopolis, Gallipoli, Eğriboz Adası, diğer birçok ada, Mora'nın güney ve batı kıyıları ve Korint Körfezi'nden Durazzo'ya tüm sahil olmak üzere kendi payına deniz ticaretini destekleyebilecek her şeyi almış oldu. Karadeniz İtalyan ticaretine açıldı ve hemen ardından kıyılarında Venedik, Cenova ve Pisa yerleşimleri kuruldu.

Akdeniz'in, Antik Çağ'da olduğu gibi yeniden bir Avrupa gölü hâline geldiği söylenemez. Fakat artık Avrupa için bir engel teşkil etmiyordu. Bir kez daha Avrupa ile Doğu arasındaki büyük anayol olmuştu. Tüm ticaret yolları Doğu Akdeniz'e uzanıyordu. Bağdat'tan ve Çin'den Suriye kıyılarına baharat ve ipek getiren kervanlar, Levant limanlarında kendilerini bekleyen Hristiyan gemilerine yöneldiler.

2. Kuzey Ticareti

Sonuçları Avrupa uygarlığı için hesaplanamayan bu güçlü yayılmanın nedeni, Avrupa'nın dışında ya da en azından Batı Avrupa'dadır. Bizans'ın cazibesi ve Müslümanlarla savaşma zorunluluğu olmasaydı, şüphesiz daha yüzyıllar boyunca salt tarımsal bir uygarlık hâlinde varlığını sürdürecekti. Onu dış dünyaya açılmaya zorlayacak hiçbir içsel zorunluluk yoktu. Ticareti, ekonomik yaşamının doğal gelişiminin kendiliğinden bir

tezahürü değildi. Dış dünyadan gelen uyaranlar sayesinde, doğal bir gelişme olarak ortaya çıkacağı anı beklediğini söyleyebiliriz.

İlk bakışta tuhaf görünse de bu sadece Akdeniz'de değil, Kuzey Denizi ve Baltık'ta da böyleydi. Antik Çağ'da bu denizlerin suları, Roma dünyasını Atlantik'in suları gibi tamamen çevrelemişti. Galya ile Britanya arasındaki bağlantıyı sağlayan gemilerin geçtiği Manş Denizi'nin ötesinde, hiçbir denizcilik faaliyeti ya da en azından ticari denizcilik yoktu ve bu durum, IX. yüzyıla kadar değişmeden böyle devam etmişti. Quentovic (Boulogne'un yerini alan) ve Britanya'nın Anglo-Saksonları'yla ara sıra ilişkilerini sürdüren Duurstede dışında, Elbe'nin ağzına kadar uzanan tüm uzun kıyısı cansızdı, neredeyse tamamen ıssızdı. Elbe'nin ötesinde, Baltık'ta, pagan barbarlığının bilinmeyen bölgelerine geliniyordu. Burada durum, Akdeniz kıyılarındaki mevcut durumun tam tersiydi. Hristiyan Batı, daha ileri uygarlıklarla komşu olmak yerine, henüz emekleme döneminde olan halklarla temas hâlindeydi. Fakat kuzey sularında ticari faaliyetin uyanması yine bu halkların etkisi altındaydı. İşin garibi, bu faaliyetin merkezi, sanıldığı gibi Flandre ve İngiltere kıyıları değil, Botniya Körfezi ve Finlandiya Körfezi'ndeydi. Doğu'nun ve Bizans'ın cazibesi bu uzak bölgelerde bile hissedildiği için İtalyan denizciliğinin yükselişini tetikleyen aynı dış uyarıcı, kuzey ticaretinin başlamasının da sorumlusuydu.

Bu gerçeğe daha önce İskandinav istilasıyla ilgili bölümde değinmiştik. Yarı fatih ve yarı tüccar olan İsveçlilerin IX. yüzyılın ortalarından itibaren Dinyeper sularında nasıl görünmeye başladıklarını ve orada henüz şekilsiz durumdaki, İsveçlilerden "Rus" adını ödünç alan Doğu Slavları kütlesini kristalize eden ilk siyasi merkezleri nasıl kurduklarını görmüştük. Bu yerleşimler, XI. yüzyılın sonuna kadar anavatanla temas hâlinde kaldı ve takviye almaya devam ettiler. Bizans ve Hazar'ın kenarındaki Müslüman ülkelerle, en azından Peçeneklerin[48] işgaline kadar ve çok aktif bir şekilde ticari ilişkilerini sürdürdüler. Konstantinopolis büyük ticaret merkeziydi. Slavlar orada kürk, bal ve balmumu satarlardı. Konstantinos Porfirogennetos, 950 yılı civarında Rus ticaretinin ilginç bir tanımını veriyor. Bize haziran ayında Novgorod, Smolensk, Lubetch, Çernigov ve Vişegrad'dan gelen gemilerin Kiev'de nasıl toplandığını anlatıyor.

Silahlı ve toplu hâlde yola çıkan tüccarlar, nehrin akıntılarla kesildiği yerde kayıklarını çekerek ve Peçeneklere karşı kendilerini koruyarak nehirden aşağı iniyor ve ardından Tuna'nın ağzına kadar kıyıdan devam ediyor, böylece Konstantinopolis'e ulaşıyorlardı. Prensin silahlandırıp yönlendirdiği bu ticari seferler, modern Afrikalı köle tacirlerinin seferlerine çok benziyordu. Ancak daha X. yüzyıl gibi erken bir tarihte bile, tam anlamıyla sözde tüccarlar bu seferlere katılıyordu. O zamanlar Ruslar

48 Bu, neden İsveç'te 20.000 ve Rusya'da çok sayıda Arap sikkesi bulunduğunu açıklıyor.

hâlâ pagandılar. Henüz toprak mülkiyeti kavramları yoktu ve Konstantinopolis'le yaptıkları bu ticaret nedeniyle o dönemde tüccarları oldu ve kasabalar kurdular. Bunlar çitlerle çevrili kasabalar (*gorod*) veya *pagost*lar, yani dışarıdan gelenlerin (*gostj*) yaşadığı yerlerdi.

Kiev, daha XI. yüzyılın başlarında Kuzey Avrupa'daki hiçbir şehrin henüz sahip olmadığı bir öneme sahipti. Merseburg Piskoposu Thietmar, kırk kilisesi (metinde 400 şeklinde geçer ama bu, şüphesiz hatadır) ve sekiz pazarıyla bize 1018'deki durumu anlatıyor. Nüfus hâlâ büyük ölçüde İskandinavlardan oluşuyordu. XII. yüzyılda Gotland halkının bir *Gildhalle*'ye sahip olduğu Novgorod'da sayıları daha da fazlaydı. Bu merkezlerde başlayan hareket, doğal olarak Baltık'a da sıçradı. Bornholm Adası (Danimarka), Bremenli Adam'ın sözleriyle *celeberrimus Daniae portus et fida statia navium, quae a barbaris in Graeciam dirigi solent*, yani "Danimarka'nın en ünlü limanı ve barbarlar tarafından hep Greklerin ülkesine yönlendirilen gemilerin sadık uğrak yerleriydi." Ancak Bizans tarafından ticarete başlatılan İskandinavlar, X. yüzyılda bile batıya doğru ilerliyorlardı. Ülkede bulunan X. ve XI. yüzyıla ait Flaman sikkeleri, bu insanların Kuzey Denizi kıyılarına uğradıklarını gösteriyor. Bu trafik, İngiltere'deki Danimarka hâkimiyetiyle artmış olmalıdır. X. yüzyılda, Waal üzerinde yeni bir liman olan Kiel, Hollanda'daki Duurstede'nin yerini aldı ve Brugge gelişmeye başladı. İngiltere'nin Normanlar tarafından anakarayla ilişkilendirerek fethedilmesi, Kuzey Denizi ve Manş Denizi'ndeki deniz trafiği için bir başka teşvik kaynağı olmuştu.

Bu nedenle ivme, İsveçliler aracılığıyla Bizans'tan geldi. Ancak İskandinav denizciliği XI. yüzyılda gerilemeye başladı, diğer yandan Rusya'nın güneyindeki Kuman işgali Konstantinopolis'e giden yolu kesmişti. Ayrıca Venedik ve İtalyan ticaretinin güneydeki rekabeti onun için çok fazlaydı. Tam bu sırada Almanlar Baltık boyunca yayılmaya başladılar. Artık ticaret hacmi çok artmış ve kuzeye doğru genişlemeye başlamıştı.

Venedik'ten, Brenner Geçidi üzerinden, yavaş yavaş Güney Almanya'ya doğru yol aldı ya da daha doğrusu Venedikliler kara yoluyla seyahat etmedikleri için bu ticareti kendine çektiğini söylemeliyiz. Ancak hareket Fransa tarafında çok daha aktifti. Kıyı ticaretinin itici gücünün etkisiyle, XI. yüzyılın ortalarından itibaren dönüşen Lombard Ovası'nda hem ticaret hem de sanayi kuruluyordu. Lombard tüccarları Saint Gothard veya Mont Cenis geçitlerinden kuzeye doğru ilerlemeyi başardılar. Onları kuzeye çeken mıknatıs, Kuzey Denizi ticaretinin merkezi Flandre'ydi. XII. yüzyılın başından itibaren bu Lombard tüccarları için Ypres, Lille, Messines, Brugge ve Thourout panayırları uğrak yerler olmuştu. Daha sonra ticari alışverişin merkezi güneye kaydı ve XII. ve XIII. yüzyılların büyük pazarları ünlü panayırları; Troyes, Bar, Provins, Lagny, Bar-sur-Aube oldu.

Orada, kuzey ve güney olmak üzere iki ticaret dünyası Flamanlar ve Lombardlar aracılığıyla birbirine temas etti ve iç içe geçti. Güneydeki daha gelişmiş, daha eksiksiz ve ilericiydi. Aslında bu şaşırtıcı değildi. Son derece gelişmiş uygarlıklarla sürekli ilişkiler içinde olan İtalyanlar, ticari faaliyetlere çok önceden başlamışlardı ve ticareti kuzeyden daha yoğun ve daha karmaşıktı. Bu, yüzyılın sonunda ortaya çıkan ilk değişim enstrümanlarının neden İtalyan kökenli olduğunu açıklıyor. Avrupa kredi organizasyonunun tamamen Roma kaynaklı olduğu söylenebilir. Bankalar, bonolar, faizli kredi ve ticari şirketler yalnızca İtalya'da vardı ve muhtemelen büyük Champagne panayırları aracılığıyla yayıldı. Ticari rönesansın en çarpıcı sonucu paranın canlanması, paranın dolaşımına geri dönmesiydi. Kıymetli maden rezervi aslında artmadı ama para tekrar dolaşıma girmeye başlamıştı.

Alışveriş genelleştikçe, insanların ticaret yaptığı her yerde para ortaya çıktı. Hiçbir zaman paranın değer ölçüsü olmadığı şeyler, artık parayla ölçülür hâle gelmeye başlamıştı. Zenginlik kavramı dönüşüm geçiriyordu.

3. Tüccarlar

Bu aşamada, bu ticaretin aracısı olan tüccar sınıfının nasıl ortaya çıktığı sorusunun, bu temel sorunun üzerinde düşünmemiz gerekir. Belgelerin azlığı nedeniyle soruyu yanıtlamak çok zor ve muhtemelen hiçbir zaman tam olarak cevabı verilemeyecektir de.

Başlangıç olarak tüccarların (*merkator*) "yeni insanlar" olduğunu belirtelim. Eski toprak zenginleriyle yan yana, yeni bir tür zenginliğin yaratıcıları olarak ortaya çıktılar ve toprak sahipleri sınıfından doğmamışlardı.

Toprak sahipleri sınıfından doğmak onlara o kadar yabancıydı ki soylulukla ticari yaşam arasındaki karşıtlık yüzyıllar boyunca varlığını sürdürdü ve hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmadı. Burada birbirinden tümüyle ayrı iki dünya vardı. Dinsel orijinli olup olmadığını sormaya bile gerek yoktur çünkü Kilise, ticari hayata düşmandı. Ticareti maneviyat için tehlikeli sayıyordu. *Homo mercator nunquam aut vix potest Deo placere.* "Tüccar kendini Tanrı'ya beğendiremez ya da çok zor beğendirir."

Din adamlarının ticaretle uğraşmaları yasaktı. Kilise'nin çileci idealiyle, ticaretin idealleri birbirine tamamen karşıydı. Kilise zenginliği değil ama zenginlik sevgisini ve zenginlik peşinde koşmayı kınıyordu. Bu nedenle Kilise'den en ufak bir teşvik beklenemezdi.

Tüccarlar, büyük topraklarda belirli bir yeri olan, *manse*lerinde (mansus, küçük çiftlik) yaşayan ve güvenli ve korunaklı bir yaşam sürdüren bu adamlar, köylüler sınıfının içinden mi çıktılar? Böyle olduğuna dair hiçbir kanıt yok ve her şey aksini gösteriyor.

O hâlde, ne kadar tuhaf görünse de geriye tek bir çözüm kalıyor: Tüccarların ataları, yoksullar, topraksızlar, ülkede oradan oraya dolaşan, hasat zamanı ücret karşılığı çalışan, kıt kanaat geçinen göçebeler veya hacca giden insanlar olmalıydı. Burada Venedikliler istisna sayılmalıdır çünkü lagünleri sayesinde ilk zamanlardan itibaren balıkçılıkla ve tuzun rafine edilmesi işiyle uğraşıyor ve Bizans'la ticaret yapıyorlardı.

Topraksız insanlar, kaybedecek hiçbir şeyi olmayan kimselerdir, kaybedecek hiçbir şeyi olmayan insanların kazanmak isteyeceği çok şey olabilir. Bunlar sadece kendilerine güvenirler, işlerini şansa bırakmazlar. Ne yapacaklarını bilen becerikli insanlardır, birçok ülke görmüşlerdir, birçok dil konuşabilirler, birçok farklı âdeti bilirler ve yoksullukları onları hünerli birer usta yapmıştır. İlk Pisalı ve Cenovalı korsanların bu başıboş ayaktakımından seçildiğine emin olabiliriz. Konstantinopolis'e giden bu İskandinavlar, servet peşinde koşan parasız pulsuz insanlar değilse başka ne olabilirdi?

"Servet peşinde koşmak", işte işin özü buydu. Kim bilir kaç kişi hiçbir şey bulamadan bu yolda yok oldu, savaşta öldü ya da yoksulluktan kırıldı? Fakat bir kısmı da başardı. Cesaretlerinden, zekâlarından ve dayanıklılıklarından başka hiçbir şey olmaksızın yola çıkarak kendi şanslarını kendileri yarattılar.

Bugün kolay gibi görünüyor. Aklından başka bir varlığı olmayan zeki adam sermaye bulur ama sözünü ettiğimiz adamların bir sermaye umudunun olmadığını da unutmayalım. Sermayelerini yoktan var etmek zorundaydılar. Ticari kökenlerinde kahramanlığın yattığı bir çağdan bahsediyoruz ve kişisel mülkiyetin yaratıcıları olan bu cin fikirli zavallılar üzerinde durmaya değerdir.

Burada çok sıradan ve tekrar tekrar yaşanması gereken bir durumdan söz edebiliriz. Korsan gemileriyle sefere çıkılır, bir Müslüman kalesi yağmalanır, yüklü bir tekne ele geçirilir. Korsanlık yapanlar, çıktıkları limanlara geri dönerler ve burada kendi hesaplarına birkaç sefil adam toplayıp tekrar denize açılabilirler ya da bir yerden ucuza tahıl alıp kıtlığın yaşandığı bir ülkeye götürüp çok pahalıya satabilirler. Çünkü ilk ticari zenginlikler böyle oluşmaya başlamıştır. Her şey yereldir. Birbirinden birkaç fersah uzaklıktaki iki nokta arasında yoksulluk ve bolluğun karşıtlığını ve çok şaşırtıcı fiyat farklılıklarını görmek mümkündür. Dolayısıyla çok az şeyle çok şey kazanabilirdiniz.

Ren, Schelde veya Rhône'da açıkgöz bir kayıkçı kıtlık zamanlarında büyük kazançlar elde edebilirdi. Pazarlarda küçük bir seyyar satıcı olarak veya hacılara mum satarak başlayan bir avuç insan, bir anda güzel paralar kazanmayı ve denize açılmayı başarabiliyordu.

Unutmamalıyız ki sahtekârlık da şiddet gibi ilk başlarda çok fazla olacaktır. Ticarette dürüstlük çok geç gelen bir erdemdir.

Böylece, sermaye birikiminin âtıl olduğu bu tarım toplumunda bir grup haydut, serseri, yoksul ve zavallı, topraktan kopan yeni servetin ilk zanaatkârlarını oluşturdular. Biraz kazandıktan sonra daha fazlasını kazanmak istediler. Yerleşik toplumda kâr etme ruhu yoktu, esinlendikleri kişiler sosyal sistemin dışındaydı. Yaşamak için alıp satmıyorlardı, satın aldıkları hayati ihtiyaçları olduğu için değildi, sadece kazanç peşindeydiler. Hiçbir şey üretmediler, onlar sadece taşıyıcıydılar. Gezgin, misafir, nereye giderlerse gitsin *gostj*, yani yabancıydı. Aynı zamanda insanların akıllarını çelmek amacıyla kadınlar için mücevherler, sunaklar için süsler, kiliseler için altın sırmalı kumaşlar getiriyorlardı. Uzman değillerdi, istisnasız hepsi simsar, nakliyeci, tokatçı, sanayi şövalyeleriydi. Henüz profesyonel tüccar değillerdi ama tüccar olma yolundaydılar.

Ülkede ticaret, taşıyıcılar için tehlikesiz ve günlük ihtiyaçları sürdürmenin ötesinde bir yaşam biçimi hâline geldiğinde birer tüccar oldular ve sonra yerleşik hâle geçtiler. Gerçekten normal ticaretin içine girer girmez, bir ikamet yerinin gerekli olduğunu anladılar. Kendi yaşam tarzlarına uygun bir noktada, teknelerin uğrak yeri olan bir yerde ya da kendi arkadaşlarıyla birlikte bulunacakları ve sayıları arttıkça diğerlerinin de gelebileceği elverişli konumda bulunan bir piskoposluk şehrinde yerleştiler. Ardından, doğal olarak karşılıklı ilişkiler kurulmaya başladı. Herhangi bir güvenlik ihtiyacı olduğunda, gruplar hâlinde, topluca seyahat etmeleri gerekti. Loncalarda, dinî topluluklarda, derneklerde bir araya geldiler. Orta Çağ'ın hemen hemen sonlarına kadar tüm ticareti silahlı kervanlar (*Hansa*) üstlendi. Bu, ticaretin sadece güvenliğini değil, verimliliğini de arttırdı. Çünkü hem karayollarında ve kervan güzergâhlarında birbirlerini korurken, pazarlarda da ortak mallar satın aldılar. Küçük sermayelerinin birikimi sayesinde çok önemli işlere girişebildiler. XII. yüzyılın başlarından itibaren tahıl istifçiliği girişimleri oldu. Bu dönemde pek çok tüccar, değerli gayrimenkul satın alabilecekleri servetler elde etmişlerdi.[49] Ayrıca oturdukları şehrin tahkimat işini üstlenenler de yine tüccar loncalarıydı.

Bir şeyden kesinlikle emin olabiliriz; bu adamlara ilham veren şey açgözlü bir kazanç güdüsünden başkası değildi. Onları, iki yakalarını bir araya getirmeye çalışan birer saygın insan olarak düşünmemek gerekir. Tek amaçları servet biriktirmekti. Bu anlamda, modern iktisatçıların temel psikolojisinin, kıtlık veya Calvinizm'de doğmuş çok gizemli bir şey olduğuna inandırmaya çalıştığı bir kapitalist ruhla hareket ediyorlardı. Çağdaşları hesap yaptılar, kafa yordular ama onlarla iş yapmak, şeytanla

49 Savaşların ve kıtlıkların sürekli yaşandığı bir çağda ne kadar büyük ticari kazançlar elde edilebileceğini anlamak için, yalnızca son savaşta neler olduğuna bakmak yeterlidir.

anlaşma yapmak gibi ürkütücü gelmişti. Şüphesiz çoğu okuma yazma bilmiyordu. Fakat bu cahiller çok büyük servet elde ettiler. Onları harekete geçiren şeyin ticari ruh olduğunu inkâr etmek, çağdaşları olan prenslerin siyasi ruhla harekete geçtiğini inkâr etmek kadar saçma olacaktır. Gerçekte, kapitalist ruh ticaretle aynı anda ortaya çıkmıştı.

Kısacası Avrupa ticaretinin tarihi, inanmak isteyebileceğimiz gibi bize, evrim meraklılarını memnun edecek türden güzel bir organik büyüme görüntüsü sunmaz. Yavaş yavaş önemi ve kapsamı artan çok küçük yerel işletmelerle başlamamıştır. Tam tersine dışarıdan aldığı heyecana uygun olarak, uzak mesafe ticaretiyle ve büyük ticaret ruhuyla (göreceli anlamda büyük) başlamıştı. Ona hükmeden kapitalist ruhtur ve başlangıçta ileride varacağı noktadan çok daha güçlüydü. Avrupa'ya ticareti tetikleyen, yönlendiren ve yayılmasını sağlayan şey, maceracı bir tüccarlar sınıfıydı.[50] Kent yaşamını canlandıran bu sınıftı. Bu anlamda, modern proletaryanın büyük sanayicilere bağlı olması gibi burjuvazinin doğuşu da bu sınıfa bağlıydı.

50 Henüz büyük tüccarlar olarak tanımlanamayan bu öncülere en uygun olanın, girişimci-tüccar tanımı olduğunu düşünüyorum.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEHİRLERİN OLUŞUMU

1. Piskoposluk "Şehirleri" ve Kaleler

Nüfusu, işlediği ve ürünlerini yerinde tükettiği topraktan geçinen bir toplum, her biri yaşama ihtiyacıyla kendisine bağlı olan, herhangi bir öneme sahip insan yığınlarını doğuramaz. Öte yandan ticaret, zorunlu olarak gıdasını elde ettiği ve bunları dış dünyaya gönderdiği merkezlerin oluşumunu gerektirir. İthalat ve ihracatın doğal sonucu olarak, toplumsal yapıda geçiş noktaları şeklinde adlandırılabilecek oluşumlar ortaya çıkarır. X. ve XI. yüzyıllarda Batı Avrupa'da ortaya çıkışları, kentsel yaşamın yenilenmesiyle el ele gider.

Doğal olarak coğrafi koşullar, yeryüzü şekilleri, akarsuların yönü ve denizciliğe uygunluğu ve deniz kıyılarının yapısı gibi faktörler, insanların ve malların dolaşımını şekillendirdikleri yöne bağlı olarak ilk ticari yerleşimlerin durumunu da belirlemişlerdir. Bazıları (İtalya, İspanya ve Galya'da durum böyleydi) zaten bir piskoposluk "şehri" tarafından işgal edilmişti. Diğerleri (örneğin Aşağı Ükeler'de ve Ren'in doğusunda ve Tuna'nın kuzeyindeki bölgeler) zaten bir burgun, yani müstahkem bir kalenin bulunduğu şehirlerdi. Bunun nedenini anlamak kolaydır.

Eski Roma İmparatorluğu topraklarında piskoposluk "şehirleri" en elverişli konumdaki noktalarda inşa edildi. Çünkü piskoposluk merkezleri başlangıçtan itibaren bu ana şehirlerde kurulmuştu ve önemlerini, konumlarının avantajlı oluşlarına borçluydu. Kuzeyde ve doğuda savaş zamanlarında ahalinin sığınması veya barbarların akınlarını kontrol altına almak için inşa edilen burglar-müstahkem şehirlere gelince, çoğunluğu, erişim kolaylığıyla sığınma veya savunma yeri olarak gösterilen noktalarda bulunuyordu. Fakat ne "şehirler" ne de burglar, kentsel yaşamın en küçük izini bile taşımıyordu. Örneğin Flandre kontları tarafından Normanları durdurmak için inşa edilen kaleler veya Charlemagne ve Kuşçu I. Heinrich tarafından Elbe ve Saale boyunca Slavları kontrol etmek için dikilen kaleler gibi esasen askerî karakollardı ve silahlı adamlardan ve onların işlerini görecek insanlardan oluşan bir garnizon tarafından

kullanılıyordu. Bir kale kumandanının (*châtelain*)[51] yönetim ve gözetimi altındaydı. Tam tersine, "şehirler" tamamen dinî karakterleriyle ayırt ediliyordu. Katedral ve kiliselerin yanı sıra genellikle birkaç manastır ve piskoposun başlıca laik vasallarının konutları vardı. Bunlara okul müdürlerini ve eğitmenleri, yerel mahkeme huzuruna çıkmak üzere seçilen avukatları ve sayısız dinî bayramlara katılmak için her yönden akın eden inananları eklersek, bu küçük dinî başkentlerde hüküm sürmesi gereken faaliyetler hakkında bir fikir edinebiliriz. *Burg*lardan tartışmasız biçimde daha kalabalık ve daha canlıydılar ama *burg*lar gibi onlarda da burjuvaya ilişkin herhangi bir şey yer almıyordu. "Kasabada", *burg*da olduğu gibi rahiplerin, şövalyelerin ve keşişlerden başka, pratikte yalnızca yönetici sınıfın hizmetinde çalışan ve bu sınıfın yararına komşu toprağı işleyen serfler vardı. "Şehirler" ve burglar, hâlâ tümüyle tarımsal nitelikli bir toplumun idari merkezleri durumundaydı.

İlk ticaret kolonileri, bir yanda Kuzey İtalya ve Provence'in "şehirlerinde", diğer yanda Flaman bölgesinin burglarında kuruldu. Ticaret tarihinde Avrupa'nın geri kalanını geride bırakmaları gerçeğiyle, bu iki bölge, kentsel yaşamın ilk oluşumlarının meydana geldiği bölgelerdi. Tüccarlar, tek tük olmak üzere X. yüzyılda bu "şehirlerde" ve burglarda, aslında hakkında pek az şey bilinen yerleşim yerleri kurdular. XI. yüzyılda bu yerler çoğaldı, genişledi ve yoğunlaştı. Daha şimdiden, burglarda olduğu gibi "şehir"de de tüccar kolonisi başrolü oynamaya başlamıştı. Ticari yaşamının eski tarım yaşamına egemen olması gibi göçmenler de eski sakinlere baskın oldular. Bu, iki kesim arasındaki ihtilaflar çatışmalara yol açtı ve bir dizi yerel çalışmalar yardımıyla yeni bir düzenin kurulması için çözümler gerektirdi.

Orta sınıfların oluşumu olgusunu, sonuçlara gebe bu gelişmeyi anlamak istiyorsa, eski nüfusla yeni nüfus arasında başlangıçtan beri var olan karşıtlığın tam boyutunu net olarak anlamaya çalışmamız gerekir. Din adamları, şövalyeler ve serflerden oluşan eski nüfus, toprakla geçiniyor, alt sınıf olarak, ekonomik açıdan hiçbir şey üretmeden tüketen üst sınıflar için çalışıyorlardı. "Şehirlerin" çoğunda yerel müşterilerin ihtiyaçlarını karşılayan birkaç zanaatkârın ve çevredeki köylülerin katıldığı küçük bir haftalık pazarın olması pratikte bir şey ifade etmiyordu. Bu zanaatkârların ve bu pazarın kendileri için pratik bir önemi yoktu, içinde bulundukları çevrenin ihtiyaçlarına sıkı sıkıya bağımlıydılar ve sadece onlar için vardılar. Destek araçları, kendisini çevreleyen toprağın verimiyle sınırlı olan bu yığının kendisinin büyüme imkânı olmadığı için gelişme göstermeleri de mümkün değildi.

51 Elbette istisnalar vardır, örneğin Therouanne.

Tüccarların bu küçücük, değişmez dünyaya gelişi birdenbire tüm yaşam alışkanlıklarını altüst etti ve her alanda gerçek bir devrim yarattı. Doğruyu söylemek gerekirse, davetsiz misafirlerdi ve geleneksel düzen onlara yer bulamıyordu. Toprakla yaşayan, aileleri hep aynı işle geçinen, gelirleri değişmeyen bu insanların ortasında, kökleri toprakta olmadığı için yaşam tarzlarının garip ve kıpır kıpır doğaları nedeniyle bir tür skandala yol açıyorlardı. Onlarla birlikte yalnızca kazanç ve girişim ruhu değil, aynı zamanda topraktan ve senyörün otoritesinden bağımsız ticaret adamı olan özgür emekçiler ve her şeyden önce para dolaşımı ortaya çıktı.

Tüccar sadece işinde özgür değildi, daha az şaşırtıcı olmayan bir yenilikle, onun kişiliği de özgürdü. Ancak kimsenin daha önce görmediği bu yeni gelenlerin hukuki statüleri hakkında gerçekten ne öğrenebilirlerdi? Büyük olasılıkla çoğu, serflerin çocuklarıydı ancak kimse bunu kesin olarak bilemezdi ve serf olarak çalışıp çalışmadıklarını tahmin etmek de mümkün değildi. O nedenle onlara özgür adamlar gibi muamele edilmek zorundaydı.

Tüccar topluluğunun kendi içinde yeterince şaşırtıcı olan bu özelliklerine bir başkasını, büyüme hızlarını da eklemek gerekir. Mevcut durumda, çevredeki araziler üzerinde, modern fabrikaların kırsal nüfus üzerinde yarattığıyla karşılaştırılabilir bir çekicilik sergiliyordu. Kazancın cazibesiyle, toprakta çalışan serflerin ruhunda uyuyan girişimi ve macera ruhunu uyandırdı ve her taraftan yeni insanları kendine çekti. Bu bakımdan tüccar kolonisi, esasen dışa açıktı ve genişletilebilirdi. Ticari faaliyeti geliştikçe kayıkçılar, arabacılar, liman hamalları gibi bir dizi çalışana istihdam sağladı. Her türden zanaatkâr aynı anda kasabaya yerleşmek için geldi. Bazıları (fırıncılar, bira imalatçıları, ayakkabıcılar) nüfusun sürekli artması nedeniyle buralarda garantili bir geçim kaynağı buldular. Diğerleri tüccarların ithal ettiği hammaddeleri işlediler ve ürettikleri mallar ihracat hacmini büyüttü. Böylece sanayi, ticaretin yanında yerini aldı. XI. yüzyılın sonunda, Flandre'de yün dokumacıları kırsaldan kasabalara akın etmeye başlıyordu. Flaman kumaş ticareti gibi böylece tüccarların yönetimi altında merkezîleşerek, Orta Çağ'ın sonuna kadar devam edecek, Avrupa'nın en gelişen endüstrisi hâline geldi.

Doğal olarak ne antik "şehirler" ne de burglar, bu yeni gelenlerin artan akınını surlarının dar sınırları içinde tutamazdı. Kasabanın kapılarının dışına yerleşmek zorunda kaldılar. Çok geçmeden evleri dört bir yandan kuşatıldı ve çevrelerine yığdıkları eski çekirdeği kendi kütleleri içinde boğdular. Geri kalanlar için yeni şehrin ilk yaptığı, kendisini yağmacılardan korumak amacıyla daha sonra yerini taş surun alacağı bir hendek ve bir çitle çevirmekti. Orijinal "şehir" ya da burg gibi yeni kasabanın kendisi de bir kaleydi: "*Nouveau-bourg*" ya da "*faubourg*-dış mahalle", yani dış kale olarak adlandırılıyordu. Bu nedenle sakinleri, XI. yüzyılın başla-

rından itibaren *burjuva* adıyla anılmaya başlandı. Burjuvazi, devletin çekimserliği sayesinde tam bir esneklik avantajına sahip olan bu Orta Çağ toplumundaki soylularla aynı gelişmeyi yaşadı. Toplumsal işlevinin onu yasal bir sınıfa dönüştürmesi uzun sürmedi. Tamamen tarım toplumunun ortasında doğan yürürlükteki yasa ve idari tedbirlerin, artık tüccar nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediği açıktı. İspat, kefalet ve müsadereye ilişkin ilkel araçlarla birlikte yasal prosedürlerdeki formaliteci usuller, yerlerini daha basit ve daha hızlı kurallara bırakmak zorundaydı. Davacılar için *ultima ratio* -son çare olan yasal düelloya, tüccarlar adaletin yok sayılması olarak bakıyorlardı. Her türden maceraperest ve hapishane kuşlarıyla dolup taşan dış mahallerde düzeni sağlamak için, eski burgun ya da "şehrin" sakin ortamında şimdiye kadar bilinmeyen, eski para cezası sisteminin ve düzenlemelerin, teröre gözdağı verebilecek şekilde idam, her türlü sakatlama ve gözlerin oyulması gibi cezalarla değiştirilmesi talep edildi. Tüccarların ihraç veya ithal ettiği malları teslim etmeden önce vergi tahsildarlarının almaya kalktığı harçlar protesto edildi. Aralarından birinin serf olduğu anlaşılırsa, senyörün onu geri almasına izin vermezlerdi. Anneleri, neredeyse her zaman köle statüsünde olan çocuklarına sıra gelince, onlara köle şeklinde muamele edilmesine razı olmadılar. Dolayısıyla bu yeni insanların eski toplumla karşılaşması, arazi hukukuyla ticaret hukuku, aynî ticaretle paralı ticaret, kölelik ve özgürlük karşıtlığı gibi her türlü kavga ve çatışmaya yol açtı.

Doğal olarak toplumsal otoriteler, gelişmeye başlayan burjuvazinin taleplerini başta hemen kabul etmediler, direndiler. Her zaman olduğu gibi her şeyden önce, kurulu düzeni korumaya, yani onların yaşam koşullarına uymasa da onu tüccarlara kabul ettirmeye çalıştılar. Her zaman olduğu gibi davranışları kişisel çıkarlardan olduğu kadar iyi niyetten de kaynaklanıyordu. Tüccar kesim için, şimdiye kadar serflerine uyguladıkları otoriter ve ataerkil rejimi değiştirmenin zorunluluk olduğunu anlamanın, prenslerin uzun zamanını aldığı açıktır. Piskoposluk prensleri, özellikle başlangıçta çok açık bir düşmanlık gösterdiler. Onlara göre ticaret, ruhun kurtuluşuna zarar veriyor gibi görünüyordu ve bulaşıcılığı günden güne yayılan tüm bu yenilikleri, kilise kurallarına itaatten ayrılma olarak güvensizlikle karşıladılar. Direnişleri kaçınılmaz olarak isyanlara yol açtı. Atamalar Savaşı, İtalya, Hollanda ve Ren kıyılarında burjuvalara, bölgelerindeki piskoposlarına isyan etmeleri için bir fırsat ya da bahane yaratmıştı. Burada papa adına ve orada imparator adına. Tarihte adı geçen ilk komün olan Cambrai'da, 1077'de tüccarlar tarafından yönetilen halk, kentin emperyalist piskoposu için suç duyurusunda bulundu.

2. Şehirler

Prensler direnişleriyle hareketi engellemeyi başardılar ancak durduramadılar. XI. yüzyılın sonlarına doğru daha hızlı ve daha yaygın hâle gelerek kendisini yetkililere kabul ettirdi. Prensler, harekete karşı muhalefetlerinde ısrar ederlerse, kaybedeceklerinin kazanacaklarından daha fazla olacağını anlamaya başlamışlardı. Yereldeki otoritelerine zarar verecek ve toprak gelirlerinden bazılarını tehlikeye atacak olsa da bu sakıncaları, pazar vergileri şeklinde alınan harçlar ve sürekli bir tahıl ve her türden eşya ve para akışının paha biçilmez avantajıyla fazlasıyla telafi ediyorlardı. XII. yüzyılın başlarında, bazı prensler açıkçası ilerici bir politika benimsediler ve dokunulmazlık ve ayrıcalık vaatleriyle tüccarları cezbetmeye çalıştılar. Kısacası, XIX. yüzyıl Avrupa'sında parlamenter sistemin her yerde zafer kazanması gibi burjuvazinin talepleri de ister anlaşma yoluyla ister zorla olsun her yerde zafere ulaşıyordu. Bu iki dönüşüm birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, yayılmalarının karakteri açısından gerçekten çarpıcı bir benzerlik gösterir. Kıta parlamentarizmi, İngiliz ve Belçika kurumlarının her ülkenin özel koşullarına uyarlanmasında olduğu gibi kentsel kurumlar için de şehirden şehre yerel çevrenin doğasından kaynaklanan özellikler sergilemelerine rağmen bir bütün olarak, bir yanda Kuzey İtalya şehirleri, diğer yanda Hollanda ve Kuzey Fransa şehirleri olmak üzere öne çıkan iki türden söz edilebilir. Burada, toprak rejimi, feodal sistem, Clunisyen reformu ve şövalyelik konusunda olduğu gibi Almanya ve Orta Avrupa'nın diğer bölgeleri, yalnızca kendilerine Batı'dan gelen dürtüyü takip ettiler.

Detaylardaki sayısız farklılıklara rağmen Orta Çağ kentleri her yerde aynı temel özellikleri sergiliyordu ve aynı tanım hepsi için geçerliydi. Bu tanımı, "Orta Çağ kentinin, ticaret ve sanayiyle uğraşan özgür bir nüfusun yaşadığı, özel bir hukuka ve az çok gelişmiş bir yargı ve toplumsal özerkliğe sahip müstahkem bir topluluk" olarak formüle edebiliriz. Şehir, dışındaki çevrede mevcut olmayan dokunulmazlıklardan yararlandı. Bu da onun aslında ayrıcalıklı bir tüzel kişiliğe sahip olduğunu söylemekle aynı anlamına gelir. Gerçekten de ayrıcalık temelinde kurulmuştu. Burjuva ya da burgess-kasabalı, soylularda olduğu gibi özel bir hukuki statüye sahipti. Burjuva ve soylular farklı doğrultularda, Avrupa ülkelerinin çoğunda *ancien régime*in sonuna kadar, siyasi toplumun dışında kalmaya devam edecek olan kırsalda yaşayanlardan, köylülerden aynı şekilde uzaktılar.

Bununla birlikte burjuvanın ayrıcalıklı durumu, doğası gereği soylularınkinden çok farklıydı. Soylular, esasen eski toprak sahibi özgür adamlardı. Bir anlamda olumsuz durumdaki ayrıcalığı, halk kitlesinin köle olarak onun emrinde olmasından kaynaklanıyordu. O yükselmemişti, yalnızca genel bir toplumsal gerilemenin ortasında yerini koruyan azınlığın mensubuydu. Burjuvanın ayrıcalıklarıysa, tam tersine kesinlik-

le olumluydu. Burjuva zorunlu olarak, kendisine toplumda en sonunda tanınan ve yasalarla güvence altına alınan bir yer edinmiş bir *sonradan görme*ydi. Soyluyu köylünün başına geçiren mevcut rejim, aynı zamanda onları o kadar güçlü bir karşılıklı bağla birbirine bağlamıştı ki bu kadar yüzyıl sonra bugün bile hâlâ izlerine rastlayabiliyoruz. Burjuva ise hem soylulara hem de köylülere yabancıydı; ona güvenmediler ve düşmanca baktılar ve bunun da izleri tamamen kaybolmadı. Burjuva döndü dolaştı ve varlığını tamamen farklı bir alanda buldu. Onunla diğerleri arasındaki karşıtlık, tarımsal yaşamla ticari ve endüstriyel yaşam arasındaki karşıtlık gibiydi. Yaşam için gerekli her şeyin doğrudan üreticileri olan soylular ve köylülerle karşılaştırıldığında, o hareketli ve aktif bir unsurdu. Ülke trafiği onun elindeydi ve o, bir dönüşüm ögesiydi. Var olmak için vazgeçilmez değildi, onsuz yaşamak tabii ki mümkündü. Ne var ki bir sosyal ilerleme ve medeniyet aracıydı.

Orta Çağ burjuvazisini soylulardan ve din adamlarından ayıran bir başka fark daha vardı. Soylular ve din adamları, tüm üyeleri aynı *esprit de corps*a, yani birlik ruhuna katılan ve karşılıklı dayanışmanın farkında olan homojen sınıflar oluşturuyorlardı. Burjuvanın durumu çok farklıydı. Çeşitli şehirlerde ayrı gruplar hâlinde yaşıyor, buralarda sınıf ruhunun yerini yerel ruh alıyor ya da her durumda ona tâbi oluyordu. Her şehir kendi içinde birer küçük dünyaydı, dışlayıcılığının ve korumacılığının sınırı yoktu. Her biri kendi ticaretiyle sanayisini geliştirmek ve diğer şehirlerin ticaretini uzak tutmak için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlardı. Her biri kendine yeterli olmaya ve ihtiyaç duyduğu her şeyi üretmeye çalışıyordu. Yine her biri kendisine yeterli gıda tedarikini sağlamak için çevredeki kırsal alan üzerinde otorite kurma ve artırma çabası içindeydi. Londra *Hansa* ve daha sonra Alman *Hansa* gibi geçici veya kalıcı birlikler kurmak için birlikte hareket ederlerse, ortak bir düşmana karşı veya ortak bir amaç için yapmış olacaklardı. Ancak kendi duvarları içinde her birinin yalnızca kendi kasabalıları için yerleri olabilirdi; yabancılar, orada ancak simsarları aracılığıyla ticaret yapabilir ve her zaman için sınır dışı edilebilirlerdi. Orada yaşamak isteyenler, burjuva hakları elde etmek zorundaydı. Tüm bunlar kolayca anlaşılabilir şeylerdi. Bu sadece bir yerel merkantilizm meselesiydi. Devletlerimiz bugün de aynı durumda değil midir? Kendi sınırları içinde sahip olmadıkları endüstrilerin doğuşunu desteklemek için gümrük engellerini kaldırmıyorlar mı? Kent dışlayıcılığı, kentler yalnızca devletin temsil edeceği birlik altında birleştiğinde sona erebilirdi, tıpkı devletin dışlayıcılığının belki bir gün toplumun birliğinde ortadan kalkacağı gibi...

Bu dışlayıcılığın davranışsal sonucu olarak, kasabalılar arasında olağanüstü bir dayanışma doğdu. Bedenleri ve ruhları, küçük yerel *vatanlarına* aitti ve onlarla birlikte, antik çağlardan beri, Avrupa tarihinde ilk

kez bir yurttaşlık duygusu ortaya çıktı. Her kasabalı, kentin savunmasına katılmak zorundaydı ve onun için silaha sarılmak ve hayatını feda etmek zorunda olduklarını biliyorlardı. Friedrich Barbarossa'nın şövalyeleri, Lombard şehirlerinin esnafı ve tüccarlarının kendilerine karşı koyabildiklerini görünce hayretler içinde kalmışlardı. Bu birliklerde Antik Yunan'ı hatırlatan sivil erdem örnekleri vardı. Diğer idareciler servetlerini şehirlerine bağışladılar, pazar vergilerini düşürdüler veya hastaneler kurdular. Zenginler, miktarına bakmadan ya da hesabını yapmadan bağışlar yaptı. Şüphesiz ki bunda, gurur kadar hayırseverlik duyguları da ilham kaynağı olmuştu.

Çünkü yönetenler onlardı. Kentlerde burjuvalar sivil eşitlik ve özgürlükten yararlandı ancak sosyal eşitlikten, siyasi eşitlikten yararlanamadı. Ticaretten doğup büyüyen burjuvazi, en zenginlerin etkisi ve denetimi altında kaldı. "Büyükler" veya "patrisyenler" adı altında, şehrin idaresini ve yargı yetkisini kendi ellerinde tutuyorlardı. Kent yönetimi, bir plütokrat yönetimdi ve idareyi sonsuza kadar elinde tutan aynı ailelerin birer oligark durumuna gelmesiyle XIII. yüzyılda ancak sona ermişti. Yine de hiçbir şey bu yönetimlerden daha dikkat çekici olamazdı. Avrupa'da bilinen ilk sivil ve laik yönetim olan kent yönetiminin yaratılmasından sorumluydular. Tepeden tırnağa her şeyi sıfırdan kurmuşlardı. Bunun üzerinde pek durulmamıştır: Önlerinde örnek alabilecekleri bir modelleri olmadığı ve her şeyi kendileri icat etmeleri gerektiği dikkate alınmalıdır: Finansal sistem, muhasebe sistemleri, okullar, ticari ve endüstriyel düzenlemeler, sağlık hizmetlerinin ilk ilkeleri, bayındırlık işleri, pazar yerleri, kanallar, karakollar, kentin sınırları, su temini, bunların hepsi onların işiydi. Bugün bile pek çok şehrin görkemi olan binaları inşa edenler de onlardı.

Onların altında, kentsel nüfusun geri kalanı zanaatkârlardan oluşuyordu ve her şehirde çoğunluğu teşkil eden onlardı. Kural olarak, aktif ve bağımsız bir burjuvazi oluşturan, altlarında bir ya da iki kalfa bulunan ustabaşılar ya da küçük işverenler, ustalardı. Toptan ticaret serbestti, zanaatkârların korunması için de kendi tarzında Gotik katedraller kadar ilginç olan ve son izleri yakın zamanlara kadar ulaşan bir sosyal politika geliştirildi. Amacı, kentin gücünü oluşturan tüm bu küçük yaşamların sürdürülmesi ve düzgün biçimde canlandırılmasıydı. Her vatandaş hem bir üretici hem de tüketiciydi ve düzenleme bu iki taraflı bakış açısıyla uygulamaya koyulmuştu. Tüketicinin korunmasından kent idareleri sorumluydu. Bu amaçla İtalya'da, belki de bazı izleri kalmış eski kent yönetmeliklerini yeniden canlandırdı. "Ayıplı" ürünlere, dolandırıcılığa ve sahtekarlığa karşı alınan önlemler kadar hayranlık uyandıran bir şey olamazdı. Tüketici, yerel burjuvazinin iki yönlü çıkarı ve şehrin dış dünyadaki itibarı açısından korunuyordu.

İmalatçılara gelince, kendisini XII. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan ticari birlikler veya loncalar aracılığıyla koruyordu. Temel amaç rekabeti önlemekti. Onları, XIX. yüzyılın liberal ekonomisine karşı bu kadar tepkili yapan da buydu. Her imalatçı hayatını kazanmak zorunda olduğu için müşterilerini elinde tutmak zorundaydı. Buna göre mallarını diğer zanaatkârlarla aynı fiyata satmalı ve aynı özelliklerde imal etmeliydi. Zanaatkârlık veya el sanatları, aslında sendikalar veya odalar gibi zorunlu olmayan birer uğraştı. Ancak üyelik için başvurmayan "sarı" işçileri boykot ettiler ve sonunda kamu otoritesi tarafından tanınıp kabul edildiler. Bu örgütün, amacı işverenle pazarlık yapmak olan işçi kuruluşlarıyla hiçbir ortak yanı olmadığını belirtelim. Onlar, küçük kasabaların zorunlu sendikalarıydı. Esasen küçük bağımsız imalatçıların yararına yaratılmıştı. Orta Çağ kentlerinin çoğunda "işçi sınıfı" yoktu. Zanaatkârlar yerel pazara çalıştılar ve onu kendilerine ayırdılar. Sayıları, müşteri sayısıyla orantılı tutuldu. Duruma tamamen hâkimdiler. Bu açıdan bir toplumsal soruna çözüm oluyorlardı. Fakat bunu, sadece şehrin "kapalı devlet"te bulunduğu yerlerde çözmüşlerdi, sanıldığı kadar genelleşmiş değildi. Çünkü en azından bir sanayi (Flandre ve Floransa'daki kumaş sanayisi) vardı, ürünleri yerel pazara değil, Avrupa pazarına gönderiliyordu. Bu sanayide imalat sınırlaması olmadığı gibi küçük işverenin kendi hammaddesini elde etmesi de mümkün değildi. Burada büyük tüccarın kontrolü vardı. Öyle ki bu sanayide sermayeyle emek arasında başka yerde bulamadığımız bir bölünme söz konusuydu. Sanayi, küçük atölyeler şeklindeydi. Ancak kumaş sanayinde "usta" bağımsız bir imalatçı değildi, ücret karşılığı çalışıyordu. Bu yüzden burada kendi çağımızın "küçük ev sanayi"ne çok benzeyen bir şey görüyoruz. Ticari bir organizasyon vardı ama bu durumuyla pazarlama veya sermaye yatırımı koşullarını etkileyemeyeceği için esnafı etkin biçimde korumaktan uzaktı. Bu nedenle grevler, ücretli işçilerin çatışmaları, dokumacıların Gent'ten kaçışı ve endüstriyel krizler yaşanıyordu. XII. yüzyıldan itibaren dokumacıları karakterize eden ve onları dinî ya da sapkın ideallerle müttefik naif birer komünizm üstadları yapan huzursuz, asi, çalkantılı, ütopyacı ruh bundan kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle Orta Çağ'ın yalnızca küçük, bağımsız ve kurumsal endüstrilerinden haberdar olduğunu söylemek yanlıştır. Daha gelişmiş ortamlarda, emek mücadeleleri ve toplumsal çatışmalar eksik değildi. Bu çatışmaların etkisi XIV. yüzyılda yeniden hissedilir oldu.

Şehirlerin ortaya çıkması ve burjuvazinin gelişmesiyle birlikte Avrupa toplumunun oluşumu tamamlandı; *ancien régime*in sonuna kadar bu şekilde kaldı. Din adamları, soylular, burjuvazi, bütün bunlar, insan kaderini yöneten ve siyasi yaşamdaki rol oynayan üçlüyü oluşturdu. Ayrıcalıklı sınıfların yönetimi altında tarım nüfusu, sivil eşitlik ve bir dereceye kadar siyasi eşitlik herkes için geçerli olacağı güne kadar gıda üreticisi rolüne

indirgenmiş olarak kalacaktı. Bu noktada ısrarcı olunamazdı çünkü burjuvazi, dışlayıcı ve ayrıcalıklı bir sınıftı. Orta Çağ şehirleri, sosyal yaşam tarzları ne olursa olsun, sakinlerinin hepsinin aynı haklardan yararlandığı Roma İmparatorluğu şehirlerinden esasta farklıydı. Roma dünyası hiçbir zaman Avrupa burjuvazisine benzer bir şey tanımadı; Yeni Dünya da onun benzerini görmemişti. Amerikan şehirleri kurulduğunda, her sosyal mesleğin kendine özgü kanunu olduğu dönem geçmişte kalmıştı, sadece özgür insanlar vardı. Günümüzde kullanmaya devam ettiğimiz burjuvazi sözcüğü, orijinal anlamından tamamen sapmıştır. Zenginliğe sahip sınıf olması dışında ortak bir niteliği olmayan heterojen kökenli bir sosyal sınıfı ifade eder. Orta Çağ'ın soyluluğundan hiçbir şey kalmadığı gibi Orta Çağ burjuvazisinden de geriye bir şey kalmamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEHİRLERİN BÜYÜMESİ VE SONUÇLARI

1. Şehirlerin Büyümesi

Batı'da kentsel yaşamın yeniden doğuşu en erken X. yüzyılın ilk tüccar yerleşimlerine kadar uzanırken, tam gelişimine ancak XI. yüzyılın sonu ve XII. yüzyılın başına kadar ulaşamadı. İlk şehirler, kelimenin tam anlamıyla, tarihte ancak o zaman ortaya çıktılar. Daha önce de gördüğümüz gibi ilk tam gelişmiş örnekler, ticari faaliyetlerin en yoğun olduğu Güney Avrupa'da Kuzey İtalya ve Kuzey Avrupa'da Hollanda olmak üzere iki bölgede ortaya çıktı. Bu iki bölgenin durumlarında çarpıcı paralellikler vardı. İtalya'da, Flandre'de olduğu gibi deniz ticareti ve onun devamı olan iç ticaret, limanların yoğun olarak faaliyete geçmesine yol açtı. Güneyde Venedik, Pisa ve Cenova; kuzeyde Brugge. Ardından limanların gerisinde sanayi şehirleri gelişti: Bir yanda Lombard yerel yönetimleri ve Floransa; diğer yanda Gent, Ypres ve Lille, Douai ve daha iç kesimlerde Valenciennes ve Brüksel. Şehirlerin sanayisine Avrupa'da bir eşi olmayacak şekilde böylesine olağanüstü bir ivme kazandıran özellik, limanların yakın oluşuydu. İtalyan ve Flaman limanları, hinterlandıyla uluslararası bir önem kazandı ve bu şekilde benzersiz oldular.

Bu nedenle zorunlu olarak karşılıklı ilişkilere girdiler. Burada ilişkiyi başlatan, bu iki merkezden daha gelişmiş olanı, yani İtalya'ydı. İtalyan tüccarlar, XII. yüzyılın başlarından itibaren Flandre'yi ziyaret ettiler. Çok geçmeden Champagne panayırları temas noktası oldu ve deyim yerindeyse İtalya, Flaman ticaretinin borsası hâline geldi. Lombardiya'dan itibaren Gotthard Geçidi, Cenevre Gölü ve Jura üzerinden güneyi kuzeye bağlayan güzergâh üzerinde konumlandığı için yıl boyunca iki ülkenin tüccarlarını temasta tutmaktaydı. Ancak bunlar sadece iş görüşmeleriydi ve bu panayırların bulunduğu yerlerde gerçekten önemli şehirler kurulmamıştı. Lagny, Provins ve Bar-sur-Aube ikincil öneme sahip yerler olarak kaldı.

Fransa'nın güneyi İtalya'yı az bir farkla izliyordu. Marsilya, Montpellier ve Aigues-Mortes, Akdeniz ticaretinde rol oynadılar. Arkalarından da Albi, Cahors ve Toulouse geliyordu. Bu şehirler onlara yöneldi ve Albigen

Savaşı'na kadar kesintisiz olarak kalkındılar. İspanya'da Barselona Limanı da benzer şekilde büyük önem kazandı ancak hinterlandında, çok aktif kent merkezleri üretmedi.

Rhône, Fransa'nın Akdeniz'e dökülen tek nehridir ve bu açıdan, erken dönemde başta Avignon ve Lyon olmak üzere önemli şehirlerin gelişmesine yol açan tek nehir olma özelliğine sahiptir. Diğerleri Atlantik ve Manş Denizi'yle bağlantılıdır ve sadece nehir taşımacılığı ve balıkçı limanları vardır. Bunlardan en önemlisi Bayonne, Rouen ve Bordeaux gibi İngiltere'yle bölgesel deniz taşımacılığıyla ilgili olan limanlardır. Aynı şekilde İngiltere'de de deniz taşımacılığı karşı kıyıyla sınırlıdır ve kasabalar hiçbir önem kazanmamıştır. Londra'nın kendisi bile XIII. yüzyıla kadar yeterince ağırlığa ulaşamamıştır. Fransa'nın iç kesimlerinde tek bir şehir, Paris, sadece politik nedenlerle olmak üzere en büyüklerle kıyaslanabilir bir büyüklüğe ulaşıncaya kadar gelişmişti. Avrupa'da türünün tek şehriydi, monarşinin her ileriye yönelik hareketiyle daha da büyüyen gerçek bir başkentti. Bu istisnalardan başka, yerel merkezler dışında neredeyse hiç yoktu ve bunların hiçbiri Languedoc veya Flandre'yle karşılaştırılabilir büyüklükte değildi.

Almanya'nın uluslararası bir ticaret merkezi yoktu. Ren ve Tuna üzerinden İtalya'yla temas hâlindeydi. Nehrin birinde Köln ve Strasbourg, diğer tarafta, Ratisbon ve Viyana yer alıyordu. Bu merkezlerin en önemlisi, Batı ve Güney Almanya'nın Kuzey Almanya'yla temasa geçtiği ve her ikisinin de o noktada Hollanda'ya komşu olduğu Köln'dür. Kuzey Almanya'nın güneyle başka doğrudan bağlantısı yoktur. İki iç denize doğru yönelmiştir: Kuzey Denizi'nde Hamburg ve Bremen ve hepsinden öte, Baltık'ta Aslan Heinrich'in kurduğu Lübeck. Burada, hiçbir zaman Roma etkisine maruz kalmamış sömürge topraklarına ve yeni şehirlere geliyoruz. Kıyı limanları, bölgenin prensleri tarafından tercih edilen yeni yerleşim yerleriydi. Danzig, Reval, Memel, Riga, Dorpat, kıyı boyunca Litvanya topraklarına kadar uzanmışlardı. Bir yandan ticaret İtalya'ya yöneldiği, diğer yandan XII. yüzyılın ortalarından itibaren Moğolların öncüleri (Kumanlar) Kiev'in çevresini çok tehlikeli hâle getirdiği için Rus rotası terk edilmiş, o tarihten bu yana Baltık bir Alman gölü olmuştu. Bunun sonucunda İskandinavlar, Almanlardan devraldıkları ticari önemlerini kaybettiler. Gotland Adası'ndaki Visby, bir Germen istasyonuydu ve "Niemetz",[52] XII. yüzyılda pazarlarının bulunduğu Novgorod kadar gelişmişti. Danimarka onlara tek başına karşı koymaya çalıştı ama II. Waldemar (1227) yönetiminde Bornhöved'de yenildi ve Almanya'nın önünü açmış oldu.

Almanya'nın iç kesimlerinde Ren ve Tuna arasında büyük şehir yoktu. Münster ve Magdeburg ikincil öneme sahip yerlerdi, Frankfurt ve Nürn-

52 Rusların Almanlara verdiği isimdir.

berg de öyleydi. Berlin oldukça önemsizdi, Münih ve Leipzig de aynı şekilde önemsizdi. Ülke, kent yaşamı açısından açıkça geri kalmıştı. Friedrich Barbarossa, burjuvazi anlayışına sahip değildi. Kent yaşamı sadece dış mahallelerde vardı ve Ren kıyıları dışında XIII. yüzyıla kadar herhangi bir önem kazanmaya başlamadı. Dolayısıyla genel tablo, en büyük şehirlerin bulunduğu ve diğer tüm önemli merkezlerin buralarla bağlantıda olduğu iki büyük merkez; İtalya ve Aşağı Ülkeler (yani Belçika) şeklindeydi. Baltık'ın ticari hareketi Brugge'e doğru çekilirken, Güney Almanya'nınki İtalya'ya yönelmişti.

Ancak ister yerel ister genel öneme sahip olsun, büyük ticaret merkezleri arasında, büyük şehirlerle aynı karakterde ve aynı haklara sahip bir dizi küçük ikincil şehir ortaya çıktı. Artık her bölgenin kendi küçük kent merkezi olması kaçınılmaz hâle gelmişti. Toprak sisteminin organize durumda olmayışı ve özgür köylülerin ortaya çıkması, ister istemez köle nüfusun beslendiği "arazilerin" yerini almak üzere, zanaatkârlara sığınma yeri sunan ve çevresi için de ticaret merkezleri olarak hizmet veren küçük kasabaların (burgların) doğmasına yol açtı. Kent yaşamını, büyük şehirler zaten kendiliğinden sunmaktaydı. Yeni kasabalar kuruldu. Almanya'da iki Fribourg önemli merkezler hâline geldi. Diğer bir grup sessiz, yarı kentli, yarı tarımsal bir yaşam sürdü. Bu satırları yazdığım Kreuzburg, imtiyaz beratını 1213'te almıştır. Bunlar, burjuvazinin kendini kabul ettirdiği ve bu şehirlerden elde ettikleri avantajların harekete geçirdiği prenslerin de onları her yöne yerleştirdikleri ikincil grup şehirlerdi. Eskiden gezginler manastırdan manastıra gezerdi, artık kasabadan kasabaya dolaşmaya başlamışlardı. Onlarca şehir arasındaki bütün yollarda, birkaç fersah aralıkla, tespih taneleri gibi dizilen ve büyük şehirlerin arasında geçişi oluşturan çok sayıda kasaba olmuştu.

Şehirlerin ortaya çıkışı, XIX. yüzyıldakiyle nispeten karşılaştırılabilir bir nüfus artışına neden oldu. Kentsel nüfusun artmasından çok daha dikkat çekici olan, kent merkezlerinin bu şekilde çoğalmasının kırsal kesimin nüfusuna etkileriydi. Karolenj dönemi nüfusuyla karşılaştırıldığında, kabaca iki katına çıktığını söyleyebiliriz. Maksimum artışa XIV. yüzyılın başında ulaşılmıştı. O zamandan XVIII. yüzyıla kadar çok büyük bir değişiklik olmadı.

Kentsel nüfusun kırsal nüfusa göre oransal büyüklüğüne ilişkin bir fikir edinmek çok değerli bir veri olabilirdi ama ne yazık ki bu mümkün değil. Bununla birlikte, ticaretin tercih ettiği tüm merkezlerde burjuva nüfusunun XIV. yüzyılın ortalarına kadar artmaya devam ettiğini kesin olarak söyleyebiliriz. Çevrelediği alandaki sıkışıklığı gidermek için duvarlar, kapıların dışında oluşturulan dış mahalle-*fauburg*ları da içine alacak şekilde genişletilmeliydi. Artık Avrupa'da büyük şehirler vardı, göreceli olarak çok büyük şehirler. Lakin XIII. yüzyılın başında neye büyük şehir deni-

yordu? Duvarların çevrelediği alan, göreceli olarak hâlâ oldukça küçüktü. Çağdaşların aktardığı rakamların bir önemi yoktur çünkü bunlar gerçek bir veriye dayanmamaktadır ve elimizdeki en eski istatistikler yalnızca XV. yüzyıldan kalmadır. Ayrıca bu rakamlar, doğru sayılamayacak kadar çelişkilidir. Sadece on yıl arayla Ypres'in nüfusuyla ilgili 50.000 ve 200.000 kişi olduğu tahminleri verilmiştir. Söylenebilecek tek şey, Orta Çağ'ın sonuna kadar hiçbir Avrupa şehrinin 100.000 nüfusa·ulaşmadığıdır. En büyük şehirler Milan, Paris, Gent'in nüfusu aşağı yukarı 50.000 civarında olmalıdır. Orta büyüklükteki şehirler 20.000 ila 50.000 , küçükler ise 2.000-5.000 arasında olabilir. Ancak bu durum, büyük şehir değerlendirmesi yapmamızı engellemez çünkü büyüklük tamamen görecelidir. Kırsal nüfusun çok düşük yoğunluğunu hesaba katarsak, 50.000 kişiden oluşan bir topluluk, bugünkünden daha farklı değerlendirilmelidir.

2. Kırsal Nüfusa İlişkin Sonuçlar

Bundan başka, Orta Çağ'da şehirlerle kırsal kesim arasındaki ilişkiyi hiçbir şekilde bugün olduğu gibi düşünmemeye çok dikkat etmeliyiz. Günümüzde şehirler, ülkenin diğer bölgelerinden keskin olarak ayrılmamıştır. Köylerde sanayi vardır ve kent nüfusunun bir kısmı kırsalda yaşar ve akşamları evine döner. Orta Çağ'da durum çok farklıdır. O zaman şehirler, kırsaldan kesinlikle farklıydı. Hendeğinin, duvarlarının ve kapılarının arkasına sığınarak maddi olarak da ondan ayrılmış durumdaydı. Hukuki açıdan başka bir dünyaydı. Kapılarından girer girmez, tıpkı günümüzde bir devletten diğerine geçildiğinde olduğu gibi farklı bir hukuka tâbi olunurdu. Ekonomik tezatlar çok fazlaydı. Ticaret ve sanayi merkezleri sadece şehirlerde vardı, başka hiçbir yerde ticaret ve sanayi faaliyeti yoktu. Kırsal kesimde her yerde yasaklar vardı.

Bu nedenle her şehir, çevresindeki kırsal alana hükmetmeye, onlara boyun eğdirmeye çalışırdı. Kırsal kesim onun pazarı olmalı ve gıda maddeleri tedariki güvence altına alınmalıydı. Bugün olduğu gibi sürekli bir alışveriş ve iç içe geçişme durumu yoktu, taraflar arasında bir ayrılık ve birinin diğerine bağımlılığı vardı.

Bu tahakküm, şehirlerin sayısına ve gücüne göre daha fazla veya daha azdı. İtalya'da maksimuma ulaşırken, İskandinav ve Slav ülkelerinde minimumdu. Bu bağımlılığın sonucu, her yerde kırsal ekonomik sistemde belli bir derinlikte bozulma ve bununla bağlantılı tarımsal sınıfların durumunda da bir dönüşüm oldu.

Şehirlerin yükselişi, diğer yandan toprak sisteminin korunmasını imkânsız hâle getirdi. Bu durum, daha önce gördüğümüz gibi esas olarak "çıkışları olmayan ekonomi" olarak nitelendiriliyordu. Ürünlerini satacak pazarı olmayan bu topraklar, üretimini kendi tüketim ihtiyaçlarıyla

sınırlandırmıştı ve tüm içyapısına (tarım yöntemleri, toprağın değerlendirilme biçimleri, ön ödemeler ve üzerinde yaşayanlarla senyör arasındaki ilişkiler) bu özel durum hâkimdi. Ancak şehirler ortaya çıktıkları andan itibaren, etkilerinin hissedildiği her yerde bu özel durum ortadan kalktı. Tüccarlar ve zanaatkârlarının dışında kalan kent nüfusu, XVIII. yüzyıl fizyokratlarının favori ifadesiyle kısır bir nüfustu. Sadece geçinebilmek için dışarı çıkarak yani çiftçilerden satın alarak yaşayabilirdi. Böylece onlara, o zamana kadar yoksun oldukları ürünler için çıkış olanağı sağlamış oldular. Bu durum, üretim kâr bıraktığı için zihinlerde kazanma fikrini uyandırdı. Bunun sonucu olarak toprak sisteminin karşılık geldiği ahlakî ve ekonomik koşulların her ikisi de aynı anda ortadan silindi. Ürettikleri dış dünyadan talep gören köylüler, işine artık bir angarya olarak bakmamaya başladı. Ayrıca yine senyörün kendisi de bir reform ihtiyacının bilincindeydi. Kiracılarının ödemeleri kural gereği sabit olduğundan, kaynaklarında can sıkıcı bir azalma olduğunu fark ettiler. Geliri hep aynı kalırken, giderleri artmaya devam ediyordu. Şehirler, aslında satın alımlar nedeniyle kırsal kesimde dolaşıma para girişi yapıyor ve para gitgide bollaştıkça değeri de o oranda azalıyordu. Hayat pahalılığı sürekli artıyordu, bu durum sabit gelirlerle sınırlı toprak sahiplerini yıkıma götürdü. Genel olarak, geçimlerini zar zor sağlayan küçük fieflere sahip küçük asker-soylular için yaşanan şey gerçek bir felaketti. XI. yüzyılda sayıda çok olan şövalyelerin büyük bir kısmı, XII. yüzyılın sonunda yoksulluk altında ezildi.

Kırsal bölgelerdeki yaşam koşullarının bu kadar büyük değişime uğradığı bir dönemde kendini gösteren kırsal nüfus artışının, şehirlerin görünümüyle de bağlantılı olup olmadığını söylemek güçtür. Normanların, Sarazenlerin ve Macarların yol açtığı yıkımdan sonra Avrupa, doğum sayılarının ölüm sayılarını geçtiği, sakinlerin sayısının farkında olmadan artmış olabileceği görece bir sükûnet dönemi yaşamıştı. Ancak Avrupa'nın bazı bölgelerinde, aşırı nüfus yoğunluğundan kaynaklanan bir rahatsızlığın izlerini ancak XI. yüzyılın ikinci yarısında fark ediyor ve köylülere yeni geçim imkânları sağlamanın neredeyse zorunlu olduğunu düşünüyoruz. Şehirler, tam da bu gerçekle evliliklerin elbette doğurganlığını[53] değil, sayısını arttırmaya katkıda bulundular. Bununla birlikte, örneğin Aşağı Ülkeler'de, 1050 yılı civarında ekili arazilerin sakinlerin ihtiyaçları için yetersiz kalmaya başladığı kesindir. Üstelik 1066'da İngiltere'nin fethi ve Haçlı Seferleri gibi olaylar, en azından Fransa'nın kuzeyinde bir miktar aşırı nüfus anlamına da gelmektedir.

Bu nüfus fazlalığı, aynı zamanda şehirde yaşayanların sayısındaki hızlı artış ve İtalya'da, örneğin Cenova'da ve Fransızlarda Brabancon ve Cote-

53 Irminion Poliptik'inden ve manastır tüzüklerinden görülebileceği gibi hem köylüler hem de soylular arasında evliliklerin doğurganlık oranları çok fazlaydı (bu konuda bkz. Gislebert). Pre-Malthusçuluğun izlerini yalnızca prenslerde görebiliriz.

reaux adı altında kurulan paralı maceracı çeteler için de geçerlidir. XII. yüzyılın başından beri, varsayımdan daha fazlasına sahip olduğumuz bir şey var. Elbe'nin ötesindeki bölgelerin Ren, Hollanda ve Flandre kıyılarından gelen göçmenler tarafından doldurulması ancak bu ülkelerin kırsal nüfusunun bolluğuyla açıklanabilir.

Böylece, eski toprak rejiminin gününü doldurduğu ve artık ekonomik açıdan daha gelişmiş bir toplumun ihtiyaçlarına cevap vermediği dönemde kendilerine toprak verenlere hizmet sunmaya hazır çok sayıda insan vardı. Büyük toprak sahipleri ve hepsinden öte prensler, böyle elverişli bir durumdan yararlanmayı ihmal etmediler. Çok sayıda ekilmemiş toprakları vardı. Öyle görünüyor ki Ren'in batısında ve Tuna'nın güneyindeki büyük topraklar, Roma İmparatorluğu günlerinde zaten ekilmiş olan verimli topraklardan daha fazla genişleyebilmiş değildi. Arazinin geri kalanı el değmemiş orman, fundalık ve bataklıktı. Bu toprakları ekime açma zamanı gelmişti. Roma İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasından bu yana ilk kez Avrupa'nın toprak zenginliğini arttıran bu büyük çalışma, XI. yüzyılın ortalarında başlamış, XII. yüzyılda doruk noktasına ulaşmış ve XII. yüzyılın sonlarına doğru peyderpey yavaşlayarak tamamlanmıştır. Bu dönemden XVIII. yüzyılın sonuna kadar, Batı'da ekilebilir toprak alanı önemli ölçüde artmadı ve tek başına bu gerçek, Orta Çağ'da iç kolonizasyonun kaydettiği ilerlemenin önemini göstermek için yeterlidir. Hiç şüphe yok ki tarım daha da gelişmiş olsaydı yeni girişler de daha dar kapsamlı olurdu. Üretimi arttırmak için işgal ettiği alanların büyüklüğü, o sırada her tarafta yaygın bir kültürün ilkel uygulamalarının sonucuydu. Toprağın verimliliğini daha akılcı yöntemlerle arttırmak mümkün olsaydı, toprak rejimindeki kriz önlenebilirdi.

Bakir toprakların iskânı ve ekilmesinde izlenen sistem, liberal denebilecek özelliği itibarıyla önceki dönemlerin uygulamalarından büyük ölçüde farklıydı. Köylünün toprak sahibiyle ilişkisi artık yalnızca onun kiracı olmasından doğan zorunlu bir tür ilişkiydi. İşgal ettiği arazi için kira ödüyordu ancak kendisi özgür bir bireydi. Senyörlerin sömürgecileri cezbetmek için en sık kullandıkları yollardan biri, düzenli tarım kolonileri olan "yeni şehirler"in kurulmasıydı. "Yeni şehrin" alanı ve bunlar, quit-rent (kira) ödenerek kullanılan, *à metayage*-yarıcılık için kiraya verilen ve miras yoluyla devredilebilen belirli sayıda eşit birime bölündü. Genellikle komşu şehrinkinden kopya çekilen tüzükle sakinlerine kişisel özgürlük tanınır, yönetim ve adaletten sorumlu olan kent idarecisinin ve mahkemenin hak ve yetkileri belirlenir, senyör ve köylülerin orman kullanımları vb. ile ilgili hakları tanımlanırdı. Böylece yeni bir köy tipi ortaya çıktı, "*village a loi*" [kanunla kurulan köy]. Eski toprak rejimiyle tek bir ortak özelliği vardı: Her ikisinde de büyük malikâneler ve küçük ölçekli işletmeler vardı. Geri kalan her şey yeniydi. Köylü sadece özgür biri değildi, sen-

yöre yapmak zorunda olduğu ödemeleri, doğal ürünlerle değil genellikle para olarak yapıyordu. Nüfusun artmasıyla birlikte giderek artan toprak talebinin sonucu olarak kolonicilerin yeni yerleşim yerlerine akın etmesi şaşırtıcı değildir. Büyük ormanları kolonize ederek, fundalıkları kökünden sökerek ve bataklıkları kurutarak, el değmemiş vahşi doğanın sınırını biraz daha da öteye ittiler. Tüm Avrupa'da yeni bir köy genişlemesi vardı ve Fransızca konuşulan ülkelerde *sart* ile ve Almanca konuşulan ülkelerde *kerk, kirche, rode, ratt* ile biten isimlerinin formu bize, bu yerleri çok eskilerden beri yerleşime açık komşularından ayırt etme imkânı veriyor.

Kilise, XII. yüzyıldaki bu büyük kültürel görevde önemli bir rol oynadı. İşi, Sistersiyenler ve Premonstrant tarikatlarına emanet etti. Clunisyen reformu sırasında keşişlerin sergilediği olağanüstü canlılık, reformu izleyen dönemde uzun sürmedi. Hedefe ulaşıldığında coşku azalmıştı, krizin ardından çöküş geldi. XI. yüzyılın sonundan itibaren, eşyanın tuhaf ama kaçınılmaz ironisiyle, dünyevi zenginlikleri küçümsemelerine rağmen inananların bağışlarıyla servetleri daha da artan Benediktin manastırları, XVII. yüzyıldaki rönesanslarına kadar sıyrılamadıkları bir uyuşukluk dönemine giriyorlardı. Dinî ve sosyal faaliyetleri sona erdi ve artık büyük toprak sahiplerinden biraz daha fazlasından başka bir şey değillerdi. Aziz Norbert tarafından 1119'da kurulan Sistersiyenler ve Aziz Bernard tarafından 1113'te[54] kurulan Premonstrant Tarikatları, Benediktin Tarikatı'nın terk ettiği çileci propagandaya devam etti. El emeğini tüm titizliğiyle uygulayabilmek için tercihen temizlenecek veya kurutulacak toprağın olduğu ekilmemiş bölgelere yerleştiler. Prensler, bozkır ve bataklık arazilerini keşişlere devrederek hayır işlerine yardım çabalarına giriştiler. İki tarikat, Flaman bataklıklarının kurutulmasında ve Doğu Almanya topraklarının ekime açılmasında büyük rol oynadı. Buralarda tarıma açtıkları alanlar, Orta Çağ'da ilk kez büyük ölçekli tarımsal işletme örneklerinin ortaya çıktığı tamamen yeni bir tip ortaya koymaktaydı. Temizlenen bu araziler, ailelere verilmek üzere parsellere ayrılmak yerine, bir keşişin yönetiminde "mühtedi kardeşler" veya özgür köylüler tarafından çalıştırılan büyük çiftlikler hâlinde örgütlendi. Artık geçmişte olduğu gibi manastır tarafından hemen tüketilmek için değil, pazarlarda satış amacıyla tahıl ekimi veya büyükbaş hayvancılık yapılıyordu. İşçiye angarya yüklenmiyordu ve ödemesi gereken tek vergi öşür vergisiydi. Elde edilen kârlar, keşişlerin daha fazla toprak elde etmelerini ve onları ekilebilir yapma çalışmalarına devam etmelerini sağladı. Kiracılarının miras hakları nedeniyle topraklarını elden çıkaramayan eski toprak sahipleri, kendilerini bundan kolayca kurtaramadılar. Borçlarla boğuşan ve gelirlerindeki sürekli düşüşle zor durumda kalan bu kesim, XI. yüzyılın sonundan itibaren kesin önlemler

54 Citeaux (Dijon yakınlarında) 1098'de Molesmeli Robert tarafından kuruldu. Ancak Aziz Bernard 1133'te katılıncaya kadar hareketin merkezi hâline gelmedi.

almak zorunda kaldı. Eskiden serfler tarafından ekilip biçilen arazilerdeki "tarlalar" parsellere bölündü ve kira karşılığında devredildi ya da *yarıcılık* şeklinde kiralandı veya büyük çiftliklere dönüştürüldü. Köylülerin, para ödemeleri karşılığında yalnızca angaryalardan değil, sermaye vergisinden, evlilik harcından ve satılamaz kaydı bulunan mülklerden (kısacası, eski dönemden kalan ve yararlılıklarını yitirmiş tüm kalıntılarından) kendilerini kurtarmaları imkânı doğdu. Serflik, erişimin zor olduğu veya büyük ticari hareketlerden çok uzaktaki bölgeler hariç olmak üzere, hemen hemen hiçbir yerde ilkel biçimiyle yaşamaya devam etmedi. Diğer yerlerde, tamamen ortadan kaybolmadıysa da en azından hafifletildi. XIII. yüzyılın başlarından itibaren Batı ve Orta Avrupa'daki kırsal nüfusun özgür köylülerden oluşan bir nüfus hâline geldiği ya da özgürleşme sürecinde olduğu söylenebilir. Bu büyük dönüşüm, ticaretin canlanmasının ve şehirlerin ortaya çıkışının kaçınılmaz bir sonucu olarak, şiddet yaşanmadan, ilke ve teoriler olmadan gerçekleşti ve tarıma şimdiye kadar yoksun olduğu çıkışları sağlayarak, onu geleneksel örgütlenmesini değiştirmeye ve daha esnek işletme biçimleri benimsemeye zorladı. Ekonomik gelişme, senyörün o zamana kadar emrindeki çalışanlar üzerinde uyguladığı toplumsal korumacılığı yok etmişti. Serfliğin yerini özgürlük aldıkça, toprak sahibi de eski baba karakterinden giderek daha fazla uzaklaştı ve maddi çıkarları, kiracılarıyla olan ilişkilerinde tek belirleyici hâline geldi.

3. Diğer Sonuçlar

XI. yüzyıl boyunca şehirlerin ortaya çıkışı, Avrupa'nın sosyal durumunu bu kadar muazzam ölçüde değiştirerek siyasi ve dinî yaşam üzerinde de etkili oldu. Devleti esas olarak tarımsal karakterinden yoksun bırakarak ve kırsal nüfusu şehir merkezlerinin cazibesi ve etkisine tâbi tutarak, barbar istilalarının kendisine kaybettirdiği eski konumuna yeniden gelmesini sağladı. Kentler, Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi çok farklı koşullar altında da olsa siyasal toplumdaki yerini yeniden almıştı. Yönetim, oradan oraya dolaşmayı bırakıp, şehirler sayesinde yeniden yerleşik olmaya başladı. Üstelik laik ve okuryazar bir personel (ki bu, Karolenj döneminden beri sivil düzende kaydedilen en önemli ilerlemeydi) istihdam etmeye başlıyordu. Şimdiye kadar devlet, belli bir düzeyde eğitimin zorunlu olduğu tüm elemanlarını Kilise'den ödünç almak zorunda kalmıştı. Bundan itibaren de gitgide daha geniş ölçüde burjuvaziden ödünç alacaktı. Çünkü askerlik mesleği için silahtan başka bir eğitim gerektirmeyen soyluların aksine, burjuvazi, ticaretin gereği olarak, en azından bir temel eğitim almayı zorunlu görüyordu. Tüccar için okuma yazma bilmek vazgeçilmezdi ve XII. yüzyıldan itibaren okulu olmayan hiçbir önemli şehir kalmamıştı. İlk başta verilen eğitim tamamen Latinceydi ve sahip olduğumuz en eski idari ve ticari belgeler Latince yazılmıştı. Ancak bu durum,

ilk başta Kilise dışında öğretmen bulmak imkânsız olduğu için aşılması gereken bir ara aşamaydı. Burjuvazijinin, normalde konuştuğundan farklı bir dili günlük ticari işlerinde uzun süre kullanmaya devam edemeyeceği açıktı. XII. yüzyılın başlarından itibaren kaçınılmaz bir gelişme gerçekleşti: Halkın konuştuğu dil, şehir kâtipleri tarafından kullanılmaya başlandı ve bu yeniliğin ilk kez, kentsel hizmetlerin en yüksek düzeyde geliştiği ülkede, yani Flandre bölgesinde ortaya çıkması karakteristiktir. Elimizdeki bu türden ilk belge, Douai'nin 1204 tarihli, Picard lehçesinde yazılmış bir ticari birlik (*échevinage*) tüzüğüdür. Şehir yönetimi daha karmaşık hâle geldikçe, sulh yargıcı daha kapsamlı yazışmalar yaptıkça ve daha önemli anlaşmazlık davalarına bakmak zorunda kaldıkça, hesapların tutulması daha fazla özen ve bilgi gerektirdiğinden, şehirde istihdam edilen kâtiplerin gerektirdiği eğitim derecesi, özel kişilerin yardım almak üzere başvurduğu noterler ve avukatlar için gereken eğitim düzeyi orantılı olarak artmak durumunda kalmış ve bu şekilde, burjuvazinin içinde, dünya ve iş konularındaki bilgileriyle sivil idarenin ihtiyaçlarına cevap verebilecek, din adamlarından çok daha nitelikli ve şimdiye kadar çoktan istihdam edilmesi gereken bir laik görevliler sınıfı oluşmuştu. XII. yüzyılın sonundan itibaren giderek artan sayıda bu tür uzmanlar, prenslerin veya kralların hizmetine girmeye, beceri ve deneyimlerini devletin hizmetinde kullanmaya başladı. Roma İmparatorluğu bürokrasisinin ortadan kaybolmasından bu yana Avrupa'da, Kilise dışından ilk personeli burjuvazinin temin ettiğini söyleyebiliriz. Şehirler, devleti bu şekilde etkin biçimde sekülerleştirirken, onun yapısını da etkiliyorlardı. Bu etki yüzyıllar boyunca sürekli olarak arttı. İster Fransa'da olduğu gibi büyük feodal soyluların taleplerine karşı krala yardımcı olsunlar isterse İngiltere'de olduğu gibi her yerde, kraliyetten ilk ulusal özgürlükleri geri almak için baronlarla birlik olsunlar ya da İtalya ya da Almanya'da olduğu gibi kendileri için bağımsız cumhuriyetler oluştursunlar, siyasi yaşamda giderek daha büyük bir rol oynamaya başladılar. Slav devletlerinde burjuvazinin olmaması bize, Batı'nın bu sınıfa neler borçlu olduğunu gösteriyor.

Ne Kilise ne de sivil toplum, bu gelişmelerden kaçamadı. Kent yaşamının yeniden doğuşuyla birlikte Kilise için de dindarlık ve hayırseverliğin yeni bir ivme kazandığı ancak zorlu sorunların da ortaya çıktığı ve kanlı çatışmaların yaşandığı bir dönem başladı. Hiçbir şey burjuvazinin dininden daha ateşli ve daha köklü olamazdı. Bu konuda, şehirlerde kendilerini duaya ya da hastaların, yoksulların, yaşlıların, dulların ve yetimlerin bakımına adayan olağanüstü sayıda kardeşlik dernekleri, loncalar ve birlikler bize yeteri kadar kanıt sağlıyor. XII. yüzyılın sonlarından itibaren seküler yaşamda çileciliği uygulayan *béguine* ve *bégard*lar kentten kente yayılmaya başladılar. Ancak burjuvazi olmasaydı, ruhu XIII. yüzyılın dogmatik mistisizmine ilham veren yeni tarikatların, Fransiskenlerin

(1208) ve Dominikenlerin (1215) kurulması imkânsız olurdu. Bu dilenci keşişlerin bağlı olduğu manastırlar, ilk kez olmak üzere kentsel ortam için kırsal kesimi terk ettiler. Burjuvazinin sadakalarıyla yaşıyorlardı, saflarına burjuvaziden yandaş topladılar ve havariliklerini burjuvazinin iyiliği için kullandılar. Başarıları hem tüccarlar hem de Fransiskenlerle bağlantılı zanaatkârlar arasındaki üçüncü tarikatın çok sayıdaki kardeşi tarafından çok kez kanıtlandı.

Gördüğümüz gibi kentsel dindarlık aktif bir dindarlıktı. Halktan insanlar, doğrudan iş birliği yaparak din adamlarının yanında bu yaşamda kendi rollerini oynama (bu o dönemde yeni bir olguydu) haklarını talep ettiler. Bu, Kilise için iki yönlü bir tehlikeyi temsil ediyordu. Bunlardan ilki ve en tehlikelisi, klasik dogmalara yönelik tehditti. Burjuvazinin din konularına ilgisi ne kadarsa, XII. yüzyılda Doğu'dan Avrupa'ya yayılan Maniheist doktrinleri benimsemeye ya da "Apostolikler"in ya da "Özgür Ruh Kardeşleri"nin mistik rüyalarından etkilenmeye de o kadar yatkınlardı. Şehirlerin yeniden doğuşundan önce Batı'nın sapkınlıktan rahatsız olmaması son derece dikkat çekicidir. Protestanlığın ortaya çıkışından önce Avrupa'nın bildiği ilk ve en ürkütücü sapkınlık Katharlar, XI. yüzyılda yayılmaya başlamıştı ve bu bakımdan şehir hareketleriyle tam olarak aynı döneme rastlıyordu. Unutmamalıyız ki Valdoculuk (Waldenses) mezhebi Lyonlu bir tüccar tarafından kurulmuştu. Kent nüfusu, Albigenlerin korkunç katliamlarından sonra bile şüpheli mezhepleri, bazen Avrupa'nın bu kesiminde bazen proletaryanın özlemlerinin mistisizmle karışık toplumsal dönüşüm vizyonlarına yönlendirme eğiliminde olduğu, Kilise ve devletin yıkıntıları üzerinde, bir tür komünist toplumda âdillerin egemenliğini kurmayı hayal ettiği yerde barındırmaya devam etti. Bu örnekler kuşkusuz sadece istisnalardır ancak tüm şehirlerin ortak özelliği, ruhlarının en çarpıcı özelliklerinden birini oluşturan, dinî iktidara karşı tutumlarıdır. Şehirlerin yükselişiyle laik ve dinî otorite arasındaki ilişkiler yeni bir aşamaya girmişti. Karolenj döneminden beri iki otorite arasındaki çatışmalar, kralların Kilise'yi boyunduruk altına alma ve onu kendi politikalarına hizmete zorlama çabalarından kaynaklanıyordu. Bunlar yalnızca iki gücün ittifakının sonucuydu. Sorun, ikisinden hangisinin toplumda daha üstün olacağıydı. Fakat ne biri ne de diğeri rakibini haklarından ya da ayrıcalıklarından mahrum bırakmaya kalkışmadı. Söz konusu olan doğaları değil, iki gücün ilişkisiydi. Şehirlerde durum çok farklıydı. Buralarda Kilise'nin ayrıcalıklı bir kurum olarak sahip olduğu konumu tehlikedeydi. Şehirler, Kilise mahkemelerine, malî muafiyetlerine ve eğitim konusunda uyguladığını iddia ettiği tekele açıkça saldırdılar. XII. yüzyılın sonundan itibaren, komünal konsillerle kentlerdeki papazlar heyeti ve manastırlar arasında ve hatta konsille piskopos arasında sürekli çatışmalar vardı. Kilise onları ne kadar aforoz etse veya yasak getirse de

tavırlarında ısrar ettiler. Gerektiğinde, rahipleri Aşai Rabbani ayinine ve ayinleri yönetmeye zorlamaktan çekinmediler. Ne kadar dindar ve ne kadar dogmalara bağlı olursa olsun, Kilise'nin dünyevi çıkarlar alanına müdahalesini engelleme hakkı talep ettiler. Ruhları tamamen sekülerdi. Bu nedenle kent ruhu Rönesans'ın ilk ve uzak nedeni olarak düşünülmelidir.

Bu nedenle şehirlerin ortaya çıkması ve burjuvazinin oluşumuyla birlikte yeni bir Avrupa'nın ortaya çıktığını da söyleyebiliriz. Sosyal hayatın her bölümü dönüşüme uğramıştı. Nüfus ikiye katlanmış, özgürlük genele yayılmıştı, ticaret ve sanayi, paranın dolaşımı ve aklın başarıları giderek daha önemli hâle geliyor, devletin ve toplumun gelişmesi için yeni olanaklar sağlıyordu. Yüzyılın sonuna kadar hiçbir zaman bu kadar derin bir toplumsal (entelektüel demiyorum) devrim olmadı. O zamana kadar insanlar temelde üretici ve tüketici ilişkileriyle sınırlıydı. Artık giderek siyasi ilişkilerle yönetilmeye başlandı. Avrupa'daki tek sirkülasyon, Kilise'nin Roma'ya ve dinî merkezlere yaptıklarıydı. Buna artık laik sirkülasyon da eşlik etmeye başlamıştı. Hayat kıyılara, büyük nehirlere, doğal yollara doğru akmaya başladı. Medeniyet tamamen kıta merkezliydi ama artık denize yönelmeye başlamıştı.

Elbette abartmamalıyız. Kilise, fikir dünyası üzerinde hükmünü sürdürmeye devam etti ve toprak, hâlâ soyluları ve hatta devleti destekleyen temeldi. Fakat yakın zamanda duvardan filiz veren ağacın kökleri de uzamakta olduğundan istenmese de ve kaçınılmaz olarak taşları yerinden oynatacaktı. Şehirlerin niyeti mevcut olanı yok etmek değildi, sadece kendilerine bir alan açmayı arzuluyorlardı. Yavaş yavaş bu alan giderek büyüdü, o kadar büyüdü ki artık yeni bir düzen yarattı. Avrupa uygarlığında şehirler, her şeyin onlardan doğup ortaya çıkması anlamında değil, tüm bu yenilikler için vazgeçilmez koşulları sağlamaları açısından temel ilerleme unsurlarıydı. Burjuvazinin ortaya çıkışından bu yana uygarlık uyanıyor ve sarsılıyor gibiydi, daha hareketli, daha bir gayret içindeydi. VII. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar tarihin gelişimi her yerde benzerdi. Fakat XI. yüzyıldan sonra öyle bir çeşitlilik yaşanmaya başlamıştı ki! Burjuvazinin gücü ülkeden ülkeye farklılık göstererek, her birine şimdiye kadar bilinmeyen bir ulusal karakter kazandırdı. Dünyanın aktif merkezleri olan Paris, Lombardiya, Toskana, Venedik, Flandre, Ren, kentsel nüfusun yoğunlaştığı kentlerdi.

XIII. yüzyıl kentlerinin, dilenci tarikatlara ve onların servet biriktirme faaliyetlerine olan ilgisinde bir tür çelişki vardır. Yoksulluk ideali için coşkuyla doluydular ama aynı zamanda zenginlik peşine de düşmüşlerdi.

ALTINCI KİTAP

BATI'DAKİ DEVLETLERİN KURULMASI

BİRİNCİ BÖLÜM

İNGİLTERE

1. Fetihten Önce

Roma İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerine kurulan barbar krallıkları, toprakla birlikte eski yönetim sistemini ele geçirmek için boşuna çaba sarf etmişlerdi. Bu çabaların nasıl ve neden sonuçsuz kaldığını daha önce gördük. Kısa Pepin ve Charlemagne, Kilise'nin yardımıyla monarşinin gücünü yeniden kurmayı başarmış ve Kilise'yle anlaşarak Hristiyan bir toplum kurmaya başlamışlardı. Ancak toplumsal koşullar bu görevi yerine getirmelerine izin vermedi. Büyük malikâneler sisteminin, insanları her yerde bölgesel senyörlerin korumacılığına verdiği bir zamanda bir kraliyet idaresi yaratmaları imkânsız olacaktı. Devlet, siyasi birlik oluşturmak yerine bölgesel prensliklere bölündü. Kralın tebaası, feodal prenslerin otoritesi altına girdi. IX. yüzyılın sonundan itibaren, hükümdarın eline ağır gelen bu meşakkatli görevi yerine getirenler gerçekten de onlardı. Ancak kral, kendi yerine prenslerin yönetmesine izin verse de onların üstünde hüküm sürmeye devam etti. Karolenj idealine sadık kalarak, asla vazgeçmediği en yüksek yargı yetkisini uygulayabileceği ânı bekledi. Dolayısıyla geleceğin büyük siyasi gücüydü. İstisnasız tüm Avrupa devletleri kraliyetin eseriydi ve hepsinde gelişmelerinin hızı ve büyüklüğü kraliyetin gücüyle orantılıydı.

Krallık XI. yüzyılın sonunda, yani burjuvazinin ortaya çıkışının Avrupa'nın toplumsal yapısını tamamladığı sırada, adına layık ilk devletlerin temellerini atmaya başlamıştı. Burada ilerleme yine Batı'yla, daha doğrusu Fransa'yla başladı. Tıpkı feodalizm, şövalyelik ve Clunisyen reformunun Fransa'dan diğer ülkelere yayılması gibi yeni devletleri yaratacak güçler de Fransa'da faaliyet gösteriyor veya Fransa'dan geliyordu. İngiliz Devleti'ni kuran da Fransa kralının bir vasalıydı ve Fransa Krallığı kıta devletlerinin en eskisiydi. Bu yüzden vasal, egemenden önce gelmişti. Monarşinin siyasi işleyişi konusuna İngiltere'yle başlamak bu yüzden önemlidir.

Tüm Roma eyaletleri arasında, istilalar sırasında sakinleri barbarların egemenliğine tâbi olmayı reddeden tek eyalet Britanya'ydı. Şiddetli

bir mücadeleden sonra batıya, Kelt dillerinin bugüne kadar korunduğu Cornwall'a ve Galler'e kadar geri sürüldüler. Diğerleri, o zamandan beri Breton adını alan Armorica'ya göç etti. Anglo-Saksonlar, yeni vatanlarında yalnız olduklarından ulusal benliklerini bozulmadan koruyabildiler. Orada kurdukları yedi küçük krallıkta, Manş Denizi'nin diğer yakasında Germen krallarına dayatılan Romalılaştırmanın en ufak bir izi bile yoktu. Bu krallıkların alanlarının sınırlı olması, onları kabileler içinde doğan ve büyük bir devlete uyarlanamayacak kurumlara mükemmel şekilde uygun hâle getirdi. Böylece Franklar tarafından fethedilen Almanya'da evrimi durdurulan Germen Devleti, İngiltere'de engellenmeden gelişmeye devam etti. Halk meclisi, *Witenagemot*, kralla aynı anda var oldu ve sulh yargıçları, meclis üyeleri (*alderman*), kraliyet yetkilileri, şeriflerle yan yana yer aldı. Ülkenin VI. yüzyılın sonunda Hristiyanlaşması, bu duruma esaslı bir değişiklik getirmedi. Elbette Kilise, Latinceyi yeni fethedilen bölgelere yaydı. Ancak ulusal gelişme Roma geleneklerine çok yabancıydı ve coğrafi durum Frank Kilisesi'yle sürekli teması çok zorlaştırıyordu. Çünkü bu dilin, kıtada olduğu gibi devletin dili hâline gelebilmesi mümkün değildi. Bizans Kilisesi, X. yüzyılda Slav ülkelerinde nasıl davranmışsa Latin Kilisesi de İngiltere'de aynısını yaptı. İnananlarının dilini kabul etti, İncil'i tebliğ edebilmek için hemen dili öğrenmeye başladı ve din adamlarını Hristiyanlığa yeni geçirilenler arasından toplamaya çalıştığından, onlara kendi ulusal dillerinde okuyup yazmayı öğretti. Böylece Latin dilinde bilimsel bir literatürün yanı sıra Anglo-Sakson dilinde popüler bir edebiyat da gelişti ve doğal olarak kıtada sadece Latince yazılmış yasa ve yönetmeliklerin kayda geçirilmesinde bu dil kullanıldı. Kilise, Karolenjlerin ona verdiği baskın etkiyi siyasi örgüt üzerinde de uygulamadı. İngiltere'nin din değiştirmesi, ülkenin Germen karakterini hiçbir şekilde değiştirmedi.

Tüm küçük Anglo-Sakson krallıklarının Mercia Kralı Offa (796) altında yeniden birleşmesi, eğer Normanlar ülkelerine inmeseydi, şüphesiz tarihlerinde yeni bir dönemi başlatacaktı. 839'dan itibaren istilaları neredeyse kesintisiz olarak devam etti ve sonuçta, adanın doğu kıyısında çok sayıda Danimarka kökenli nüfus yerleşmiş oldu. Kral Büyük Alfred (901), Danelaw'ı yani Londra'dan Chester'a kadar olan hattın kuzeyindeki bölgeyi devrettiği işgalcileri durdurmayı başardı. Onun halefleri aslında işi, bu bölgeyi yeniden fethederek sonuçlandırdılar. Fakat X. yüzyılın sonunda Danimarka Kralı Svend (1014), yurttaşlarının yardımına geldi. Mercia, Doğu Anglia ve Wessex'i fethederek Kral Ethelred'i Normandiya'ya sığınmaya zorladı. Böylece İngiltere, siyasi olarak İskandinavya'ya bağlandı. Onunla olan bağları, babası gibi hem İngiltere hem de Danimarka kralı olan Svend'in oğlu Knut (1035) döneminde daha da güçlendi. Bu dönemde Hristiyanlığı İsveç ve Norveç'e tanıtanlar, Anglo-Sakson misyonerlerdi.

Ancak bu durum devam edemezdi. İskandinavya'nın gücü, hiçbir zaman kendini dışarıya empoze edecek kadar büyük olmadı. XI. yüzyılda Danimarka'nın genişlemesi, XVI. yüzyılda Gustavus Adolf ve XVIII. yüzyılda XI. Charles yönetimindeki İsveç genişlemesiyle aynı kaderi paylaştı. Ona bağlı kuvvetler kısa sürede tükendi. Danimarka hanedanı, Knut'un halefleri Harold ve Harthacnut'un yönetimi altında çöküşe geçti. Bir Anglo-Sakson prensi, İtirafçı Edward tahtı geri aldı. 1066'da çocuksuz ölümü, İngiltere'nin kaderini belirleyen ve o zamana kadar uzatılmaması gereken izolasyon politikasının tersine Avrupa topluluğuna girmeye zorlayan fırsat oldu.

Çünkü büyük ada, doğal olarak yalnızca Dover Boğazı'nın dar sularının ayırdığı Aşağı Ülkeler ve Kuzey Fransa'yla müttefikti. Uygarlık bu suları Caesar'ın lejyonlarıyla, Hristiyanlıksa Büyük Gregorius'un keşişleriyle aşmıştı. Anglo-Saksonların adayı ele geçirmeleri ve ayakta kalabilmeleri için Roma İmparatorluğu'nun başına gelen felaketle dünyanın dengesinin bozulmasını beklemek gerekiyordu. İstilalar döneminden sonra Avrupa'nın ekonomik durgunluğu ve ticaretin neredeyse tamamen ortadan kalkması, o zamandan beri Hristiyan Avrupa'yla ilişkilerinin neden yalnızca dinî temelde olduğunu çok yalın bir şekilde açıklıyor. Charlemagne hiçbir zaman Anglo-Saksonları imparatorluğa katmaya çalışmadı. Ölümünden sonra haleflerinin zayıflığı, onların uzun süre izolasyonda kalmalarının bir başka nedeniydi. Bununla birlikte Danimarka istilalarının onları İskandinavların egemenliğiyle tehdit ettiği bir zamanda denizciliğin yeniden canlanmasıyla, Flandre ve Normandiya'nın hemen yanındaki kıyı komşularıyla coğrafi yakınlığın gerektirdiği ilişkiler yeniden kurulmaya başlandı. Brugge ve Rouen, X. yüzyılın sonundan itibaren İngiltere'yle giderek daha aktif bir seyir sürdürdüler. Daha ileri bir uygarlığın geri dönüşüyle birlikte, barbar istilası nedeniyle uzun süredir kesintiye uğrayan işler doğal mecrasına geri dönmüş oldu.

Normanların fethi, İngiltere'nin Avrupalılaşması olarak adlandırılabilecek şeyin yalnızca sonucu ve sonunda kutsanmasıydı. Fethi kışkırtan olaylar, tesadüfi durumlardan kaynaklanıyordu. Adanın kıtaya doğru yönelmesi, elbette bildiğimizden çok farklı bir şekilde etkilenmişken, bu yönelimin kendisi, doğal koşullara o kadar derinden yanıt verdi ki er ya da geç başarılması gerekiyordu.

Normandiya hanedan ailesi, annesi Bertha'nın bir Norman prensesi olduğu İtirafçı Edward'ınkiyle yakından ilişkiliydi. Edward çocuksuz olduğundan, Dük William'a halefi olacağı sözünü vermiş, böylece Anglo-Sakson geleneğine göre yalnızca halk meclisinin karar verebileceği kraliyet iktidarını elden çıkarmıştı. Fakat meclis, kralın kararına aldırış etmedi. Onun ölümü (1066) üzerine güçsüz Edward'ın yaşamı boyunca

saray nazırı rolünü oynayan Godwin'in oğlu Harold seçildi. Savaş kaçınılmazdı ve sonucu da baştan belliydi.

Gerçekte, Anglo-Sakson Krallığı çok zayıftı. Orada temel özellikleriyle korunan eski Germen yapısı, özgür insanların krala karşı haklarını güvence altına alıyordu. Ancak hem kralı hem de tebaasını eşit derecede bir acizliğe mahkûm etti. Kıtadaki güçlü feodal aristokrasi, kendi statüsünü yükseltmek için kralın statüsünü düşürmüş, iktidar, egemenden bölgesel prenslerin eline geçmişti. İngiltere'deyse, tam tersine, hiç kimsenin gerçek bir gücü yoktu. Ulusal meclisi oluşturan aristokrasi, monarşik hükûmetin doğuşunu engelledi fakat kendisi de yönetmekten acizdi. Eski Germen geleneklerine sadıktı ve esasen muhafazakârdı. Serflerinin ve hizmetlilerinin emeğiyle geçinen küçük toprak sahiplerinden oluşuyordu. Feodal sistem ve şövalyelik tarikatı bilinmiyordu. Savaş baltası ve kılıç kuşanmış Anglo-Sakson kont ve baronları, yaya olarak savaşıyorlardı.

Hem siyasi bir organizasyon hem de askerî bir güç olarak Normandiya, her bakımdan İngiltere'den üstündü. Canche'dan Seine'e kadar tüm topraklarında düke rakip olacak hiç kimse yoktu. Halk için huzurun koruyucusu, din adamları için bir kilise destekçisi, fiefleri ondan alan şövalye ve baronlar için de bir *süzeren*di. Denetçilerinin hesaplarını her yıl maliyeye teslim ettiği topraklar iyi bir organizasyon modeliydi. Caen'de inşa ettiği iki büyük manastır, Erkekler Manastırı ve Kadınlar Manastırı, yalnızca maliyesinin zenginliğini kanıtlamakla kalmaz, mimari güzellikleriyle de eğer Anglo-Sakson mimarisinin bu dönemdeki ilkel durumuyla kıyaslamaya kalkarsak çok daha çarpıcı görünen bir sosyal ilerlemeye de tanıklık eder. İngiltere'de edebî kültür, İskandinav istilalarının kargaşası arasında Kilise'de yok olurken, Norman din adamları, Aziz Anselmus ve Orderic Vitalis gibi yazarlar sayesinde fark edilir oldular. Son olarak, dükün askerî gücü çok kuvvetliydi. Norman şövalyeliği tartışmasız kendi döneminde bir ilkti. Cesaretlerini anlayabilmek için İtalya'daki olağanüstü başarılarını hatırlamak yeterlidir. Manş'ın diğer tarafında, Robert Guiscard ve arkadaşlarının Sicilya'da buldukları kadar parlak maceralara ve kazançlara imkân verecek fetihler için coşkuyla atılmaya hazırdılar. Üstelik William sadece vasallarını çağırmadı. Çok sayıda Fransız ve Flaman şövalyesi ve maceracı da onlara katılmaya geldi. Papanın bayrak göndermesi, ordunun şevkini arttırmaya katkı yapacak şekilde sefere bir Kutsal Savaş görünümü vermişti.

Donanması olmayan Anglo-Saksonlar onların gelişine karşı koyamadılar. 13 Ekim 1066'da Hastings'te karaya çıktı ve ertesi gün düşmanın üzerine yürüdüler. Harold, Senlac Tepesi'nde, Normanları yaya olarak savaşmaya zorlayan bir kazıklı siperin arkasında yerini almıştı. Şiddetli bir göğüs göğüse çarpışmadan sonra zafere ulaştı. Harold ölüler arasındaydı,

sağ kalanlar daha fazla direnişin faydasız olduğunu anladılar. O gün İngiltere William'a kalmıştı. Birkaç hafta sonra Westminster Manastırı'nda taç giydi ve krallığın geri kalanını ele geçirmek için devam etmek zorunda kaldı. İskandinav istilasına karşı çok uzun süredir mücadele eden Anglo-Saksonlar, Norman istilasına hemen boyun eğdiler.

2. İstila

İstila, aslında fethin bir sonucuydu, başka türlüsü de olamazdı. William, tamamen yabancı olduğu ve dilini bile bilmediği krallığını korumak için ülkede kalıcı bir Normanlar garnizonu bulundurmak zorundaydı. Zamanın ekonomik koşullarında bunu yapmanın tek yolu, kendi kuvvetini, krallığın koruma birlikleri olarak fethedilen nüfus içinde dağıtmaktı. Fethedenlerin fethedilen kitle içinde bu şekilde dağılması, Güney Galya, İspanya ve Rhône Vadisi'nin V. yüzyılın Vizigotları ve Burgonyalıları tarafından sömürgeleştirilmesine çok benziyordu. Fakat burada sonuç çok farklıydı. Kendilerinden çok daha medeni bir halkla temasa geçen barbarlar hemen Romalılaşırken, Normanların çevrelerindeki Anglo-Sakson kitle tarafından özümsenmesi büyük zorluklarla gerçekleşti. Bu zorluğun başlıca nedeni, açıktır ki uygarlıklarının daha üstün oluşuydu. Buna, sadece Normandiya'dan değil, Plantagenet hanedanının ortaya çıkmasından sonra Poitou ve Guyenne'den XII. yüzyılın sonuna kadar sürekli gelmeye devam eden taze kuvvet takviyesi de eklenebilir. XV. yüzyılın sonuna kadar, davranış değilse bile dil olarak tamamen Fransız kalan sarayın etkisi de hatırı sayılır derecede olmalıdır. Göçmenler için Anglo-Saksonların dili, öğrenme zahmetine değmeyecek kadar barbar bir lehçeydi. Kıtada olduğu gibi yerel dillerin yerini bir yönetim dili olarak Latince ve ardından Fransızca aldı. Bu dille yazmayı bıraktılar, edebiyatı da unutulup gitti. Ancak Roma İmparatorluğu'nun ele geçirdiği eyaletlerin dillerinin Latinceden önce yok olması veya Normandiya'da İskandinav dilinin yerine Fransızcanın geçmesi gibi bir durum burada olmadı. Dilleri fatihlerin dilinden önce kaybolmadı, halk kullanmaya devam etti. Ulusal dile bağlılıklarını, fatihlerin diline duydukları antipatiyle açıklamak doğru bir değerlendirme olmayacaktır. Aksine, ondan alabileceği her şeyi almıştır. Anglo-Sakson lehçesi farkında olmadan İngilizceye dönüştü. Yani grameri ve söz dizimi Germen kalırken, kelime dağarcığı yarı Romanca bir dile dönüşmüş oldu.

Ancak ele aldığımız dönemde, yani XI. yüzyılın sonunda, fethedilenlerin fatihlerle iş birliği yaptığı bu dilin her ikisinin de dili hâline geleceği tarih, hâlâ çok uzaktı. Fetheden ve fethedilen halkı tek bir bedende kaynaştırmak ve İngiltere'nin halkını dünyanın en ulusal halkı yapmak için uzun yüzyıllar gerekliydi. Başlangıçta, Fatih William ve onun daha

yakın haleflerinin yönetiminde İngiltere'de kurulan siyasi sistem, bir yabancı işgal sistemiydi.

Ülkenin fethine hiçbir zaman onun siyasi kurumlarının ve devletin bütün örgütünün bundan daha az bir şekilde bozulması eşlik etmemiştir.[55] Krallığını yalnızca kılıcıyla elde tuttuğuna, yeni uyruklarını yalnızca zor kullanarak yönettiğine göre William, halk meclisinin kralla birlikte hüküm sürmesine imkân veren bir yönetim sistemini korumayı nasıl düşünebilirdi ki? Başarının vazgeçilmez koşulu her şeyi kraliyetin iktidarına tâbi kılmak, onu hiçbir şeyin sarsamayacağı kadar güçlü yapmaktı. Yapının esasen monarşik olması gerekiyordu ve gerçekten de öyleydi. Tüm Avrupa'nın en güçlü egemenliğini yaratmak, Fransa kralının büyük bir vasalına kalmıştı.

Burada belirtilmesi gereken ilk şey, monarşisini feodal bir prens gibi tasarladığı için onu bu kadar güçlü kılabilmesidir. Kıtadaki tüm krallar büyük vasallar tarafından seçilirdi ancak büyük vasallar, veraset yoluyla atanıyordu. William, Normandiya'nın vâris düküydü, İngiltere Krallığı'nda da vâris bir prens olarak kaldı. Böylece diğer kralların taçları kendilerine verilirken ve ondan feragat edemezken, ilk andan itibaren kendi tacının gerçek sahibi oldu. Aynı zamanda fetih sayesinde krallığının da sahibiydi. İngiltere topraklarının tamamı onun mülküydü, onun üzerinde, büyük bir mülkün efendisinin toprağındaki kullanıma benzer bir hak kullanımı vardı. Onunla ilişkilerinde arazinin tüm özel işgalcileri ancak onun kiracılarıydı. Bu yüzden ilk yapmak istediklerinden biri bu işgalcilerin tam bir hesabını çıkarmaktı. 1080 ve 1086 yılları arasında ve aslına uygun bir şekilde bir sicil kaydı olarak derlenen, tüm devletin tapu sicillerini içeren bir *kalamazo* gibi düşünülebilecek Domesday Book'u ona borçluyuz. Muazzam toprak zenginliği, kıtadan ithal edilen ancak çok daha sistematik ve her şeyden önce yabancı unsurlardan arınmış bir feodal örgüt yaratılmasını sağladı. Feodal sistem, daha önce gördüğümüz gibi devletin egemenliğiyle hiçbir şekilde bağdaşmaz değildi. Bu kadar çabuk gerçekleşme nedeni, büyük vasalların kraliyet haklarını gasp ederek onları fieflerine bağlamaları ve bu yolla, topraklarıyla aynı anda mülklerini de elde etmeleriydi. William, siyasi ve feodal unsurlar arasındaki bu karışıklığın İngiltere'ye girmesini önlemek için büyük özen gösterdi. Norman şövalyelerine dağıttığı fieflerde onlara hiçbir malî veya hukukî yetki vermedi. Onlara, feodallik ilkesine uygun olarak, hükümdar tarafından verilen basit askerî yetkiler verdi. Kendilerine bağımlı çok sayıda vasala sahip olan büyük vasallar, kraliyet ordusunu oluşturuyordu. Ancak hiçbirine, ayrıcalıklarının en ufak bir kısmını bile tanımadı. Kraliyetin hakları, yüksek soyluların elinde dağılmamıştı. William, Normandiya

55 Tabii ki yalnızca bir Hristiyan devletin, başka bir Hristiyan devleti fethinden söz ediyorum. Açıkçası Müslüman işgali çok daha derin karışıklıklara yol açmıştı.

dükü olarak, bir kralın bölge prenslerinin etrafını sarmalarına izin vermesinin neye mâl olacağını biliyordu. Kendi krallığında hiç kimsenin Fransa Krallığı'ndaki gibi olmamasına özen gösterdi. Ne onun yönetiminde ne de başka bir zaman İngiliz feodalliği salt feodal olarak adlandırılabilecek bir şeyden daha fazlası olmadı. Toprakları vardı ama prenslikleri yoktu, kiracıları vardı ama tebaası yoktu.

Böylece tek bir istisna dışında, İngiltere kralının iktidarı, bozulmamış bir monarşik iktidar olarak kaldı. Fransa kralında olduğu gibi imtiyazlarını tekrar elde etmek için kendi vasallarına karşı uzun ve zorlu bir savaş yürütmesi gerekmedi. En başından itibaren devlet tamamen onun mülküydü. Bu da Manş Denizi'nin kuzeyinde ve güneyindeki siyasi evrimin farklı seyrini bize açıklıyor. Fransa'da, başlangıçta çok zayıf olan ve prenslerle tek tek uğraşmak zorunda kalan kral, yavaş yavaş onların yıkıntılarından kendi iktidarını inşa etti. Onlardan aldığı her şeyi kendi iktidarını takviye için değerlendirdi, krallığın birliğini tekrar sağladı. Böylece bu birlik başarıldıkça yönetim tam monarşiye yaklaştı. Tam tersine, ülkenin siyasi birliğinin kraliyet otoritesinin sağlam bir şekilde kurulduğu ilk andan itibaren eksiksiz olduğu İngiltere'de, ulus, kralın karşısına tek vücut olarak çıktı. Sonunda monarşik gücün kendisine çok fazla baskı yaptığını hissettiğinde, güçlerini birleştirerek yönetime katılma hakkında ısrar edebileceğini ve ondan garantiler alabileceğini görecekti.

3. Magna Carta

Ne Fatih William (1087) döneminde ne de Normandiya hanedanının halefi II. William (1100) ve I. Henry (1135) yönetimlerinde ulusun şikâyet edecek bir sorunu yoktu. Feodal geleneğe sadık kalan krallar, büyük vasalların tavsiyelerine uydular ve onlarla herhangi bir çatışmaya girmekten kaçınmaya özen gösterdiler. İlk zorluklar, I. Henry'nin çocuk bırakmadan ölümüyle ortaya çıktı. Fatih'in kızının oğlu Bloisli Étienne, taç üzerinde hak iddia etti ve aldı. Onun saltanatı sadece yeni bir çağa çalkantılı bir geçişti. Bu, ilk Plantagenet, II. Henry'nin (1154-1189) 1154'te ortaya çıkmasıyla açıldı. Henry Plantagenet buna, atalarından miras aldığı Anjou Dükalığı'nı ve vârisi Akitanyalı Eleanor'la evliliği üzerinden, "gerçekçi" bir politika darbesiyle ele geçirdiği ve pek hoşgörülü ve pratik bir koca olmayan Fransa Kralı VII. Louis'in reddettiği Guyenne Dükalığı'nı da ekledi. Fransa'nın Vahşi Breton hariç tüm kıyıları İngiltere kralına aitti. Kıtada sahip olduğu topraklar, adadaki krallığın alanından daha büyüktü. Böylece gücü, o krallığın sınırında coğrafi durumun er ya da geç kaçınılmaz kıldığı fetihlere girişmesine imkân verdi. 1171'de İrlanda'nın bir kısmını ele geçirdi ve 1174'te İskoçya kralını bağlılık yemini etmeye zorladı. İngiltere'nin genişlemesinin ilk başlangıçlarını onun saltanatıyla tarihlendire-

biliriz. Fakat o zamandan on dokuzuncu yüzyılın başına kadar, Avrupa tarihi boyunca Fransa'yla yaptığı, çeşitli biçim ve büyüklüklerde tekrarlanan çatışmanın kökeni de onun saltanatı döneminde aranmalıdır. Aslına bakılırsa, Norman hanedanı döneminde bile, Fransa kralıyla Norman vasalı arasındaki ilişkilerde az çok açık bir düşmanlık hep vardı. Ancak kendilerinin zayıf olduklarını bilen I. Philippe ve VI. Louis, komşularına karşı açık bir savaş riskini göze almayacak kadar ihtiyatlıydılar. Sadece onlarla kavga etmekle ve her fırsatta başa çıkılamaz kötülüklerini göstermekle yetindiler. VII. Louis daha aktif adımlar atabildi. II. Henry'nin kıtadaki toprakları çok ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Fransız monarşisinin, artık kendisini ezecek gibi görünen bir düşmanı kontrol altına almak için tüm kaynaklarını seferber etmesi kaçınılmazdı. O sırada patlak veren savaş, Avrupa'nın siyasi savaşlarının ilki olacaktı. O zamana kadar krallar sadece fetih yapmak için savaşmışlardı. Burada çatışmanın çıkış noktası, yabancı müdahalelere karşı devletin hak ve egemenliğini koruma ihtiyacıydı. Çekişme, denk kuvvetler arasında geçmeyecek gibi gözüküyordu. VII. Louis ne güç ne zekâ ve ne de enerji bakımından rakibiyle kıyaslanabilir değildi. Şansına II. Henry'nin hükûmeti, Louis'e İngiltere'de beklenmedik yardımcılar verdi.

İlk Plantagenet'le birlikte, zaten çok güçlü olan monarşik iktidar, açıkça mutlakiyetçiliğe yöneldi. Norman krallarının hükûmetlerine aşıladıkları feodal biçimler ortadan kalkıyordu. Mükemmel bir yönetici ve mükemmel bir finansör olan yeni prens, krallığını bir örgütlenme modeli hâline getirdi. Ancak reformlarının nedeni ve sonuçları, kraliyetin gücünün her şeye yetiyor olmasıydı. Brabantlı paralı asker çetelerini beslemek için bir vergi koyarak soyluları rahatsız etti. Kilise'nin yargı yetkisini kraliyet memurlarının denetimine tâbi kılan Clarendon Tüzüğü'nü dayatarak Kilise'yi kızdırdı. VII. Louis'in koruması altına aldığı ve Fransa'ya sığınan Canterbury Başpiskoposu Thomas Becket, dinî gerekçelerle haklı olduğunu gösterince daha da korkunç bir hoşnutsuzluğa yol açtı. Şimdi, bir şövalyeler ve baronlar partisi tarafından desteklenen kralın oğulları, babalarına isyan ettiler ve Fransız destekçileriyle takviye edilerek Guyenne ve Normandiya'da ona savaş açtılar. Henry, isyancılara karşı nasıl duracağını biliyordu ve hiçbir iddiasından vazgeçmedi. Bu iddiaların yarattığı hoşnutsuzluğu bastırmak için haleflerinin ona layık olması gerekiyordu. Düşüncesiz ve kavgacı yeteneksizliğiyle Aslan Yürekli Richard (1189-1199) ve alçaklığı ve korkaklığıyla Yurtsuz John (1200-1216); çağının ilk politikacısı ve Fransa'nın tanıdığı ilk büyük kral Philippe Auguste'le savaşmak zorunda olduklarından babalarının işini çabucak mahvettiler. İki Batılı devletin çatışması daha da derinleşti. Taraflar hırçınlaştıkça düşmanlık alanı da genişledi ve taraflar başka müttefikler aradılar. Fransa kralları Hohenstaufen'i desteklerken, İngiltere kralları Almanya'nın Guelfleri'yle

ittifak kurdu. Büyük Avrupa muharebelerinin ilki olan Bouvines zaferi, Yurtsuz John için olduğu kadar IV. Otto için de korkunç bir darbe oldu. Aynı zamanda II. Henry'nin ölümünden beri İngiltere'de askıda olan siyasi çatışma konusunu da karara bağladı.

II. Henry'nin mutlakiyetçi eğilimleriyle harekete geçirilen ve I. Richard'ın salt askerî saltanatı sırasında bir süre için yatıştırılan feodal muhalefet, Yurtsuz John döneminde her zamankinden daha güçlü bir şekilde patlak verdi. Kral, Philippe Auguste'e karşı savaşa devam edebilmek için yeni vergiler koymuş ve ağır borçlara imza atmıştı. Ezici zaferler kazansaydı bunlar göz ardı edilebilirdi. Fransa tarafından Normandiya ve Poitou'ya el konulması, ardından işgal edilmesi ve Bouvines'de aşağılanmasıyla doruğa tırmanan gerilim sonunda isyanı patlattı. İsyana baronlar önderlik etti. Din adamları ve burjuva da kendileriyle bir olan baronların davasını desteklediler. Kralın despotizmiyle eşit derecede ezilen üç ayrıcalıklı sınıf, ülkenin bir ucundan diğer ucuna ortak hareket etti. İngiliz monarşisi ne kadar güçlü ve merkezîleşmişse, ona karşı yükselen direniş de o kadar genel ve ittifakla oldu. Kraliyet hükûmeti, iki dilin konuşulduğu bu halktan bir ulus yaratmış, bugün bu millet aynı ortak hareketle ona karşı ayaklanmış ve karşısına dikilirken onu yalnız bırakmıştı. Mücadele kısa sürdü. Yenilgiye uğrayan John, teslim oldu ve Magna Carta'nın (1215) şartlarına boyun eğdi.

Magna Carta, İngiliz ulusunun ilk "Büyük Özgürlükler Sözleşmesi" olarak adlandırılabilir. Çünkü bağrından çıktığı isyan kadar gerçek anlamda ulusal nitelikteydi. Bunu krala dayatan baronlar, müttefiklerini unutmadılar. Sadece kendileri için değil, din adamları ve burjuvazi için de şartlar koydular. İlk bakışta feodal geleneklerin, din adamlarının ayrıcalıklarının ve kentsel özgürlüklerin rastgele bir şekilde onaylandığı bu tüzükten daha tutarsız bir şey görülmemiştir. Fakat gücü ve yeniliği tam da burada yatmaktadır. Çünkü kraldan pek çok farklı hakkı koparark, aynı metinde tüm sınıfların iddialarını birleştirerek, aralarında artık yok olmayacak ve tek başına İngiliz toplumunun gelişmesini mümkün kılacak bir dayanışma kurdular. Soylular, din adamları ve burjuvazi, kıtada olduğu gibi, her biri kendi hesabına hareket eden ve yalnızca kendi çıkarlarının peşinde koşan ayrı gruplar değildi. Buradaki ortak tehlike ve ortak baskı, kuşkusuz pek çok noktada birbirine karşı çıkan ancak hasımlarının gücü karşısında iyi geçinmelerini ve güçlerini birleştirerek sağlam bir demet hâlinde bir araya gelmelerini sağladı. Başka yerlerde krallar, her biriyle ayrı ayrı müzakere eden ve bir uzlaşmaya varan farklı "devletler"le karşı karşıya kalmışlardı. İngiltere'deyse kraliyet doğrudan ulusla, tüm ülkeyle ilgilenmek zorunda kaldı.

Bu bölümün dikkate değer bir özelliği, 1215 baronlarının kraliyetin gücünü parçalamaya çalışmamalarıydı. Fetihle kurulan monarşik devlet bo-

zulmadan kaldı. Galipler, onu parçalamak ya da onun yerine kullanmak üzere egemenlik haklarından mahrum bırakmayı düşünmediler. İstedikleri ve elde ettikleri şey, daha çok bu hakların kısıtlanması değil, krallığın refahı için, gerekli olduğu zamanlarda kralın tebaasının servetinden vergi alınmasında iş birliği yapabileceklerinin garantisiydi. Vergilerin ulus tarafından oylamaya tâbi tutulması ilkesi, Magna Carta'nın esas temelini oluşturuyordu ve bu nedenle Avrupa'nın bildiği ilk özgür hükûmetin temeli oldu. Ancak bu ilke, 1298'de Falkirk Savaşı'ndan (İskoçya'ya karşı) sonra I. Edward'ın saltanatına kadar kesin olarak tanınmadı.

John, Magna Carta'nın kendisine yüklediği her şeyi çok iyi anlamıştı. Bu yüzden yemin eder etmez yeminini bozdu ve IX. Innocentius'tan hiç yemin etmemiş gibi beraat istedi. Bunun üzerine baronlar yeniden silahlandılar. Philippe Auguste, oğlu Louis'i yanlarında savaşması için gönderdi. Mücadele, 1216'da kralın ölümüne kadar devam etti. Oğul III. Henry tahta çıkarken, barış sağlanması için Magna Carta'yı onayladı. O zamandan beri de İngiltere'nin kamu hukukunun bir parçası oldu.

İKİNCİ BÖLÜM

FRANSA

1. Kral ve Büyük Vasallar

Hugues Capet'ten I. Philippe'e, Fransız monarşisi hâlinden memnundu. O kadar alçakgönüllü insanlardı ki büyük vasalların arasında neredeyse hiç fark edilmiyorlardı. Fakat gelecek kuşakların bu dönemle ilgili anılarını yaşattığı kişiler krallar değil, Flandre kontu, Frizyalı Robert gibi feodal prensler, Normandiya Dükü Fatih William ya da ilk Haçlı Seferi'nin kahramanları Bouillonlu Godefroid, Flandreli Robert, Normandiyalı Robert, Toulouselu Raymond gibi isimlerdi. Prenslerin şan kazanmak için sorumluluk üstlendiği bu Haçlı Seferi destanının ortasında, evinden çıkmayan kral imgesi pek hoş bir görüntü sergilemiyordu. O zamanlar moda hâline gelen *chansons de geste*lerin sözünü ettiği kahramanlar baronlardı, kraliyet ailesi ise daha çok sönük bir rolde tasvir ediliyordu.

XI. yüzyılın sonlarına doğru, krallığın dörtte üçü birkaç büyük fiefce işgal edilmişti, bu prensliklerin hükümdara bağımlılıkları sadece görünüşteydi. Kuzeyde Schelde ile deniz arasında Flandre bölgesi, daha aşağıda, kıyı boyunca Breton'a kadar uzanan Normandiya Dükalığı vardı. Daha da güneyde, Breton'un diğer tarafında, Anjou Kontluğu ve onun ötesinde, Guyenne Dükalığı (Akitanya) Pirenelere kadar uzanıyordu. Toulouse Kontluğu Languedoc Ovası'nı kaplıyordu. Burgonya Dükalığı, Saône Havzası'nda uzanıyordu. Marne ve Yukarı Seine tarafından sulanan Champagne Kontluğu'yla sınır komşusuydu. Bu bölgelerin ortasında yer alan ve onlar tarafından kuşatılan kraliyet bölgesi Île-de-France vardı. Burası Paris'i çevreleyen ve hiçbir noktada denizle teması olmayan veya krallığın dış sınırlarına ulaşmayan bir bölgeydi. Bölge olarak büyük vasalların çoğu prensliklerine eşit olmasına rağmen, zenginlik açısından birçoğundan daha aşağıydı. Akdeniz ticaretinin canlandırdığı Midi şehirleri ve Rhône Vadisi'yle kuzeyi İtalya'ya bağlayan büyük yolun bittiği ve Champagne panayırlarının yayıldığı Flandre kentleri, kralın egemenliğindeki şehirlere göre tartışılmaz avantajlara sahipti. Laon, Orléans ve Senlis, yalnızca yerel ticaretle uğraşıyordu. Hatta Paris'te bile en önemli tüccarlar, yüklerini Rouen'in Norman limanından alan ve toptan ticaret yapan

kayıkçılardı. Dolayısıyla ne coğrafi konumu ne de ekonomik kaynakları Île-de-France'a ayrıcalıklı bir özellik kazandırmadı. Öte yandan bulunduğu yer, monarşik politikaya yardımcı olacak şekilde övgüye değer biçimde planlanmıştı. Merkezî konumu sayesinde hem kuzeyde yarı-Germen Flandre'yle hem de güneyde Languedoc üzerinden ülkenin farklı bölgeleriyle temas hâlindeydi. Zıt milliyetler ve feodal prenslikler arasına yerleştirilmiş, kralın tüm Fransa'yla temas hâlinde kalmasını ve zamanı geldiğinde seküler birleştirme ve merkezîleşme görevini üstlenmesini sağladı.

Bu çalışmanın XII. yüzyılın başında başladığını ve yaklaşık aynı zamanda Île-de-France lehçesinin taşra dili üzerindeki hâkimiyetinin giderek daha belirgin hâle geldiğini, böylece Fransız dilinin ahenkli ve çağdaş bir şekilde ve tarihte eşi bulunmayan bir şans eseri olarak kraliyet iktidarının ilerlemesiyle uyumlu bir şekilde geliştiğini görüyoruz. Fransız dehasında genel olarak bulunduğu kabul edilen açıklık, basitlik ve mantık niteliklerinin, bu mutlu olguda en derin açıklamalarına sahip olup olmadığını kim bilebilir?

Büyük vasalları tarafından çevrelenen ve onların gölgesinde büyüyen krallık ne kadar zayıf olursa olsun, yine de gelecekteki gücünün ilkelerini kendi içinde barındırıyordu. Çünkü feodalizm, kraliyet iktidarını fiilî durumda felç ettiyse de hukuken olduğu gibi bırakmıştı. Kralı aday gösteren ve her biri kendi prensliğindeki yetkileri gasp etmiş prensler, eski Karolenj monarşik anlayışının yerine bir başkasını koymamışlardı. Kralın gücünü onlardan aldığı ve yetkinliğinin kendi iradeleriyle sınırlı olduğu fikri asla akıllarına gelmemişti. Kralın seçimi, papanın ve piskoposların seçimine benziyordu. Yalnızca belirli bir kişiyi seçtiği söylenebilirdi ancak ona, Tanrı'dan geldiği için insanların elinde olmayan bir yetkiyi veremezdi. Bu noktada herkes hemfikirdi. Kral, Tanrı'nın hizmetkârıydı, onun emrindeydi. Capetler tarafından dindarlıkla korunan taç giyme töreni, onun yarı kutsal karakterini hem doğrular hem de onaylar.

Bu törenden, onu benzeri bulunamayacak eşsiz bir karakter hâline getiren, onu tüm rekabetin ötesine taşıyan ahlakî bir üstünlük çıkardı. Vasallarının arasındaki kralı bir tür başkana, *primus inter pares*e benzetmekten daha yanlış bir şey olamaz. Kralla vasallarının karşılaştırılması anlamsızdır çünkü kral, onların üzerindeydi, ulaşılmazdı.

Kabul edilmelidir ki bu özel durum ona, açıkça tanımlanmış herhangi bir yetki vermemişti. Krala, Kilise'nin Savunucusu olmak dışında hiçbir resmî unvan vermemesine rağmen Hristiyan ahlakına uygun olarak hüküm sürme yükümlülüğünü ifade etti. Ancak bu bile çok şey ifade ediyordu. Çünkü Kilise, krallığa egemenliğini sürdürmesinde yardımcı oluyordu. Büyük fieflerin en uzak noktalarındaki manastırların mülklerini onun aracılığıyla onaylatıyorlardı. Vasallarıyla ya da bölgelerindeki baronlarla ihtilafa düşen piskoposlar ona başvuruyordu. Kendilerine yardım edecek

durumda olup olmaması önemli değildi, rahip ve keşişlerin onu yardıma çağırması unutulmasını engellemiş ve ona bir gelecek vermiş oluyordu.

Karolenj geleneğiyle korunan kralın büyük vasallar üzerindeki hâkimiyeti devam edecekti. Gerçekte ne kadar bağımsız olurlarsa olsunlar, yine de fieflerini kraldan korudular ve kraliyete, askerlik hizmeti ve danışmanlık gibi çok kesin yükümlülükler içeren sadakat yemini etmek zorunda kaldılar. Onlar "kralın adamları"ydılar ama onun işlerine karışmak ve sarayında ona, çoğu zaman almamayı tercih edeceği öğütler vermek istemeleri dışında pek akıllarına gelmezdi. Fakat sonuçta, günün birinde kendi üzerlerinde egemenlik hakkı doğuracak üstünlüğe sahip olduğunu kabul ediyorlardı.

Konumunun avantajlarından yararlanmak ve teoriden pratiğe geçmek için kralın güce ihtiyacı vardı ve gizlice onu elde etmek için yola çıktı. Capetlerin bunu, kendilerinden daha güçlü olan seçmenlerine dayatmaları söz konusu olamazdı. Hayatları boyunca haleflerinin sırayla atanmasıyla yetindiler. Neyse ki her birinin birer oğlu vardı. Bu sayede Hugues Capet'ten Philippe Auguste'e kadar krallık bir fetret devrine düşmeden devam edebildi. Yaklaşık iki yüz yıl boyunca krallar tacı elden ele geçirdiler ve uzun süre sahip olmaları nedeniyle devlet sonunda onların mülkü hâline geldi. XII. yüzyıldan itibaren, büyük vasallar tarafından yapılan seçim bir törenden başka bir şey değildi. Philippe Auguste, kendini onsuz yapabilecek kadar güçlü hissetti. Oğlu VIII. Louis onun yerine geçti ve prenslerin herhangi bir müdahalesi olmaksızın herkes tarafından kabul edildi. Azmi ve sabrı sayesinde hanedan, inatla peşinden koştuğu hedefe ulaşmıştı. Fransız monarşisi, basit bir reçeteyle, kargaşaya yol açmadan ve bir *darbeye* gerek kalmadan vâris hâline gelmişti.

Ayrıca, topraklarını dikkatli ve akıllıca yönetmişti. Çok zengin ve çok geniş olmasa da kralların barışçıl politikası sayesinde Hugues Capet'den VII. Louis'ye kadar kesintisiz bir sükûnet dönemi yaşadı. Sürekli Almanya ve İtalya'da dolaşan imparatorların ya da adalarından sık sık Normandiya'ya geçen İngiltere krallarının geziciliğiyle tam bir tezat teşkil edecek şekilde, hanedanın burada yerleşik bir yönetime öncülük ettiği Paris, yavaş yavaş Île-de-France'ın idari merkezi hâline geliyor ve krallığın başkenti olarak gelecekteki rolüne hazırlanıyordu. Sens başpiskoposu buraya yerleşti. Kralın tüm bölge valileri hesaplarını gelip burada verdiler. Sarayın buradaki daimî varlığı, benzeri tüm Avrupa'da boşuna aranacak bir siyasi ve idari faaliyetin sürdürülmesini sağlıyordu. Roma nasıl papanın şehriyse, Paris de kralın şehriydi. Bu nedenle diğer şehirlere göre daha incelikli bir yaşama, daha az burjuva bir karaktere sahipti. Daha XII. yüzyılda etrafındaki cazibe, manastırlarının okullarına giderek artan bir önem kazandırdı. Philippe Auguste'ün yönetiminde, öğretmenleri ve öğrencileri bir araya gelip Avrupa'daki ilk "üniversite"nin doğmasını sağladılar. Bu

kadar aktif bir ortamda sanatın güçlü bir şekilde gelişmesi şaşırtıcı değildir. VII. Louis'nin vekili, Saint-Denis Başrahibi Suger, manastırına komşu ülkelerden ustalar davet etti ve 1163'te yapımına başlanan Notre-Dame de Paris, büyük Gotik katedrallerin ilki oldu. Paris'in Fransa çapındaki prestiji, krallığın birliğine büyük katkıda bulundu ve XII. yüzyıldan itibaren, her ikisi de aynı ölçüde ilerleme kaydetti. Kentin sosyal tesiriyle kraliyetin siyasi nüfuzu, ulusun şekillenmesine aynı oranda katkıda bulundu.

2. Monarşinin Gelişmesi

Hugues Capet'nin tahta çıkmasından bu yana kraliyetin bir dış politikası olmamıştı. Fransa'nın çatışmaya girebileceği tek komşusu, doğu sınırının tamamı boyunca sınırdaşı olan imparatorluktu: Lotharinya'daki Schelde ile Meuse ve Burgonya Krallığı'nda Rhône. Ancak son Karolenjlerin yerini alan yeni hanedan, Lotharinya üzerindeki iddialarından vazgeçmişti, zayıf ve ihtiyatlı oluşundan dolayı imparatorların da korkmalarına gerek yoktu. Üstelik İtalya seferiyle meşgul durumdaydılar. O yüzden huzursuz olunacak bir neden yaratmıyorlardı. 1066'da Normandiya dükü İngiltere kralı olunca durum aniden değişti. Son İskandinav istilasından bu yana doğanın her türlü tehlikeden koruyor gibi göründüğü, denize komşu batı sınırında şimdi müthiş bir güç ortaya çıkmıştı. Bu yeni güçle, imparatorlukla olduğu gibi ilişkileri aynı kayıtsızlık ve güvenlik içinde sürdürmek imkânsızdı. Norman Dükalığı nedeniyle Fransa kralının bir vasalı olduğu için, bu yeni kral hükümdara bağlı olmak durumundaydı. Ancak onun bu feodal tâbiyetiyle Manş Denizi'nin diğer tarafında emrinde olduğu güç arasında, sürekli bir yanlış anlama, şüphe ve düşmanlıktan başka bir anlama gelemeyecek bir zıtlık mevcuttu. Bundan böyle Capetler, şimdiye kadar sürdürmekte oldukları bu çekimser durumda kalamazlardı. Kaygıları ve kraliyetin saygınlığı onları dış tehlikeyle yüzleşmeye zorladı. Artık bir dış politika izleme ihtiyacı duydukları için bu, onlara en sonunda Fransa'da monarşik bir politika sürdürme fırsatı verecekti.

Bu politika VI. Louis (1108-1137) tarafından başlatıldı ve doğal olarak önce çok mütevazı bir şekilde başladı. Tek başına hareket edemeyecek kadar zayıf olan kral, Normandiya'nın eski düşmanı olan Flandre kontunu ittifaka çağırdı. Flandre'yi İngiltere kralının can düşmanı Norman prensinden almak için 1127'de Kont İyi Charles'ın öldürülmesinden yararlanma planı, İngiliz politikasıyla bağlantılıydı. Girişim başarısız olmasına rağmen yine de önemliydi. Gerçekten de kraliyet tarafından büyük bir fiefi kendi kontrolü altına almak için yapılan ilk girişimdi. Kralın karşı karşıya kaldığı dış tehlike, kuvvetlerini kendi bünyesine çekmek için büyük vasalları üzerinde egemenliğini kullanmaya zorladı.

VII. Louis (1137-1180) babasının başlattığı mücadeleyi sürdürdü. Düşmanı Henry Plantagenet, Norman kralından çok daha zorluydu. Louis'nin ona karşı nasıl durabildiğini zaten görmüştük. Anjou sınırı boyunca kendisine karşı yürüttüğü uzun savaş, büyük vasalların kayıtsız bir tarafsızlıkla izlediği, arka arkaya küçük çaplı ve amaçsız girişimlerden ibaretti. VII. Louis'nin bir asker ve bir politikacı olarak dikkate değer bir yanı yoktu. Ancak böyle bir prensin yönetiminde kraliyetin prestijinde artış olması ilginçtir. Kraliyet tarihçiliği ilk kez onun saltanatıyla başlamış ve Fransız tarihinin unutulmaz ilk bakanı Saint-Denis Manastırı Başrahibi Suger onun yönetiminde ortaya çıkmıştır. O, ayrıca kraliyetin Kilise'den ödünç aldığı son vekildir. Onun ardından devlet kendini o kadar güçlü hissetmiş, görevinin o kadar net bir şekilde bilincinde olmuş ve o kadar zor ve sayısız problemle karşılaşmıştı ki danışmanlarından, görevleriyle doğrudan ilgili olarak bir tür eğitim talep etmek zorunda kaldı. İlerlemesi, onu Karolenj geleneğinden kopmaya zorladı ve artık din adamlarından gelen yardımcılarla tatmin olamazdı. Sayıları giderek artan bu eğitimli burjuvaların saflarından ve kendi hizmeti için yetiştirilmiş laikler arasından seçeceği iş adamlarına, hukukçulara, iş yapacak adamlara ihtiyacı olacaktı. Suger, ulusun siyasi evriminin dönüm noktasında ortaya çıktı. Onun dönemine kadar devlet o kadar basit, daha doğrusu o kadar ilkeldi ki önceden eğitim görmemiş bir piskoposa bile emanet edilebilirdi. Ondan sonra devletin artan karmaşıklığı uzman kişiler gerektirecek, artık Kilise'den personel alınmayacak ya da alınanlar sadece ismen Kilise kadrosuna ait olacaktı.[56]

VII. Louis'den Philippe Auguste'e kadar kraliyet iktidarı, yalnızca kralın dehasıyla açıklanamayacak kadar bir ilerleme kaydetti. Bunlar, büyük ölçüde burjuvazinin gelişmesinin neden olduğu ekonomik ve toplumsal dönüşümlerle ilgiliydi. XII. yüzyılın ikinci yarısında Kuzey Fransa'nın tüm şehirleri birer yeminli kent idareleri şekline dönüşmüşlerdi. Piskoposluk şehirlerinin hemen hepsinde (Arras, Noyon, Senlis, Laon, Reims vb.) piskoposlarının direnişine veya kötü niyetine karşı mücadele etmek zorunda kaldılar, krala kendilerini desteklemesi ve bunu acilen yapması için yalvardılar. Bu şekilde krallıkla burjuvazi arasında, toplumun en genç, en aktif ve en zengin sınıfının iş birliği konusunda kraliyet politikasını güvence altına alan bir anlayış yaratıldı.

VII. Louis döneminde, önemi, onu sistematik olarak güçlendiren ve genişleten Philippe Auguste'ün basiretiyle anlaşılabilecek bu ittifakın ilk işaretlerini görebiliriz. Kent ticaretinin bir sonucu olarak para dolaşımındaki

56 Şu kaydı da düşmek gerekir. Kilise, Suger'den Talleyrand ve Fouché'ye kadar devlete vekiller ve danışmanlar vermekten asla vazgeçmemiştir. Fakat onlar artık kelimenin tam anlamıyla din adamları değil, kıyafet ve makamı dışında rahiplik mesleğinden çok az şey taşıyan politikacılardı.

hızlı artış, kraliyet için yine de kârlı değildi. O zamana kadar aynî olarak ödenen feodal vergilerin nakdî vergilere dönüştürülmesine izin vererek ve para basımını geliştirerek, dolayısıyla darphanelerin kârlarını arttırarak, kraliyetin tüm siyasi iktidarı için vazgeçilmez bir unsur, finansal kaynak elde edilmesini sağladı. Şimdiye kadar kralın toplam özel servetiyle birlikte bulunan kraliyet hazinesi, özel bir yönetim birimi hâline geldi. Elimizdeki en eski hesaplar, Philippe Auguste dönemine aittir. Kral, bundan böyle savaş zamanında yalnızca çeteler hâlinde paralı askerler tutabilecek durumda değildi. Hizmetine gerçek memurları, yani ücretli ve bu nedenle de görevden el çektirilebilecek unsurları da alabiliyordu. Bunlar, ilk kez 1173 yılında adı duyulan ve kısa sürede kraliyet bölgesinde yaygınlaşan icra memurlarıdır. Hizmetine aldığı görevlilere ödeme yapabilecek durumda olan prens, artık işleri gerektiğinde görevden alamayacağı mirasçı görevlilere vermek zorunda değildi. Eski tarım ekonomisinin yerine parasal ekonominin geçmesi, Frankların çağından beri devletin gelişmesine aşılmaz bir şekilde ayak bağı olan engeli de ortadan kaldırdı.

Philippe Auguste döneminde kraliyet mahkemesi, organizasyonunda yapılan reformlarla merkezî hükûmetin ihtiyaçlarına uyarlandı. Karolenj döneminden bu yana, kralın çevresinde belirli zamanlarda toplanan ve sınırları belli bir görev alanına, tanımlanmış bir yetkiye sahip olmayan ve çoğu zaman kraliyetin büyük vasalların çıkarlarına ilişkin faaliyetlerini engellemekten başka bir şey yapmayan, hem bir heyet hem de bir adalet mahkemesi gibi çalışan laik ve dinî soylular meclisi, bir yanda siyasi işler için kral konseyi ve diğer yanda adlî işler için parlamento olmak üzere iki daimî gruba bölündü. Her iki grup da büyük ölçüde *soylulardan* ve üst düzey din adamlarından oluşuyordu. Fakat kral, daha en başından kendi adamlarını öne çıkarmaya başlamıştı, etkileri giderek artacak ve feodal unsurlar geri plana düşecekti. Hepsi büyük soylulardan alınan ve şimdiye kadar krallar üzerinde gerçek bir vesayet uygulayan büyük memurlar ya ortadan kayboldular ya da tamamen fahri görevlere itildiler. Şansölyelik idaresi, Karolenj döneminin eski âdetleri ve işe yaramaz söylemlerini bıraktı ve daha pratik yöntemler benimsedi. Louvre'da bir kayıt ofisi kuruldu ve icra memurlarının yıllık hesaplarının sunulmasına yönelik önlemler kapsamında, gelecekteki *Chambre des comptes*'in (muhasebe ofisi) taslağı sayılabilecek bir birim oluşturuldu.

Bu nedenle Philippe Auguste, yalnızca Fransa'da değil, kıtada da monarşik gücün gerçek yaratıcısı olarak kabul edilebilir.[57] Augustus soyadı ona Rigord tarafından; *quia rem publicam Augmentabat* [devleti büyüttüğü için][58] verildi.

57 Devlet temeli Bizans olan Sicilya hariç.
58 Bkz. İmparatorun unvanı: Mehrer des Reiches.

Ondan önce en güçlü krallar, imparatorlar ve hatta Charlemagne'ın kendisi bile ancak zaferlerinden ya da Kilise'nin desteğinden gelen prestij ve güç sayesinde yönetimdeydiler. İktidarları esasında kendilerine bağlıydı ve deyim yerindeyse kendi kişiliklerinde birleşmişti. Faaliyetleri, malî kaynaklar ve görevliler olmadan Kilise tarafından ne ölçüde desteklendiklerine ve aristokrasi tarafından ne kadar itaat edildiklerine bağlıydı. Aristokrasi giderek daha bağımsız, Kilise de giderek daha düşman hâle geldi. Onun döneminden itibaren tam tersine, kralın emrinde, faaliyetlerine kendisinin karar verdiği ve hem Kilise'den hem de feodaliteden bağımsız daimî bir yönetim vardı. Geleneğin ona tanıdığı haklar bundan böyle bir fiilî duruma dönüşerek devleti oluşturacaktı. Genç monarşi, eski Karolenj monarşisinin temel ilkesini, kraliyet gücünün dinî niteliğini korudu. IX. yüzyılın sonundan itibaren sersemlemesine, zayıf düşmesine ve tüm feodal gasplara rağmen bozulmadan korundu. Gücünü nasıl yeniden kazandığını ve İngiliz Devleti'ne komşu olarak Fransa'da çok farklı ve çok daha zor koşullarda nasıl rakip bir devlet oluşturduğunu görmüştük.

Louis döneminde İngiltere'ye karşı monarşinin yanında savaşan Flandre kontları, Philippe Auguste'ün yönetiminde monarşiye karşı İngiltere'nin yanında yer aldılar. Hükümdarlarının artan gücünün tehdidi altında, yan komşuları oldukları ve ülkelerinin sanayi şehirlerinin yünü nedeniyle bağımlı oldukları büyük adadan destek aramaları çok doğaldı. Fransa'da monarşiyi destekleyen şehirler, konuyu yüzeysel bir bakışla değerlendirirsek, sözde bir ırksal dayanışma duygusundan değil, sadece ekonomik çıkarlarından dolayı Flanders'daki prenslerinin yanında yer almışlardı. Lille ve Douai gibi Valonca konuşan şehirlerde ya da Brugge ve Gent gibi Germen dili konuşan şehirlerin hiçbirinde farklı bir tutum görülmez. Bu nedenle Flaman prenslerinin politikası, XIII. yüzyılın başından itibaren, artık onu basit bir feodal direniş politikası olarak göremeyeceğimiz bir boyut kazandı. Bir yandan karşılıklı çıkara dayalı olarak yüzyıllar boyunca sürdürülen ve sonunda Aşağı Ülkelerin (Hollanda ve Belçika) gelecekteki bağımsızlığının en önemli faktörlerinden biri hâline gelen İngiltere'yle bir ittifak başlattı. Öte yandan, burjuvazinin desteğine dayanarak, burjuvazinin davasını hanedanların davasıyla özdeşleştiren bir ulusal politika görünümüne büründü.

Philippe Auguste ile Alsaslı Philip arasındaki uzatmalı savaşa (1180-1185), o zamana kadar sadece kral ve Flandre kontu katılmıştı. Savaş, dönüşümlü zaferler ve yenilgilerden sonra Philippe Auguste lehine anlaşmayla sonuçlandı. Ancak IX. Baudouin, geç bir şekilde ve 1196 yılında Aslan Yürekli Richard'la ittifak kurarak dört yıl sonra selefi tarafından devredilen Kuzey Artois bölgesini kraldan geri alabildi. Avrupa politikasının ilerlemesini periyodik olarak kesintiye uğratan ve birkaç yıl önce Philippe Auguste, Richard ve Alsaslı Philip'in birlikte yer aldığı Haçlı

Seferi, Kont Baudouin'i 1202'de Doğu'ya çekti. Ertesi yıl Ayasofya'da taç giydi, Konstantinopolis'in geçici Latin İmparatorluğu'nun yeni hükümdarı oldu fakat kısa süre sonra (1205), Bulgarlara karşı yapılan bir sefer sırasında esrarengiz şekilde öldü. Kralın isteği üzerine amcaları Namurlu Philip'in teslim ettiği iki genç kızı Philippe Auguste'e bıraktı. Kral, yaşça büyük kardeşi Jeanne'ı kocası olarak seçtiği Portekizli Ferrand'a verdi ve önlem olarak ona özel bir sadakat yemini ettirdi. Flandre'nin şehirleri ve baronları bunu onayladı. Talihini kendisine borçlu olan bu yeni vasalla her türlü özgürlüğü elde edebileceğine inanıyordu. Askerlerini Aire ve Saint Omer'i işgale gönderdi, verdiği fiefler ve maaşlarla Flaman soylularının duruma göz yummasını sağladı. Çok ileri giden Ferrand'ın, İngiltere Kralı Yurtsuz John'un uzattığı ele karşılık vermesi çok uzun sürmedi. 1213'te onunla bir ittifak antlaşması imzaladı.

Flandre'nin bir kez daha dâhil olduğu çatışma, bu kez artık bir Avrupa çatışmasıydı. Philippe Auguste'ün başarısı ve dehasının bir ürünü olan politikası, artık tüm Batı'yı kucaklamıştı. Böylece savaş, Fransız monarşisinin kaderini belirleyecek genel bir hâle büründü.

II. Henry'nin saltanatının son yıllarında kesintiye uğrayan Fransa-İngiltere Savaşı, Richard'ın Üçüncü Haçlı Seferi'nden (1194) dönüşünde esir düştüğü Avusturya dükünün elinden kurtulur kurtulmaz yeniden başladı. Kesin bir sonucu olmadı. Ancak Richard öldükten sonra kardeşi Yurtsuz John tahta geçer geçmez, Philippe kesin bir adım atmaya karar verdi. Yeni kralın yol açtığı hoşnutsuzluktan yararlanarak John'u, Bretonlu Arthur'u öldürmek suçundan aklamak üzere, Normandiya dükü unvanıyla huzuruna çağırdı.[59] John cevap vermeye tenezzül etmediği için Fransa kralı, hükümdar sıfatıyla tüm haklarını kullanarak, İngiltere Krallığı'nın Fransa'da sahip olduğu tüm topraklara el koydu ve Guyenne dışında hepsini işgal etti. Böylece tek bir hamlede kraliyet topraklarını ikiye katladı ve Bordeaux'dan Boulogne'a kadar tüm sahili ele geçirdi. 1209'da papanın aforoz tehdidini üzerine çeken ve İngiliz baronlarıyla zaten savaş hâlinde olan rakibinin birçok saldırısı, bu cüretkâr politikaya destek verdi. Philippe, John'a verilen cezanın infazını III. Innocentius'un kendisine devretmesi için İngiltere'ye karşı sefer hazırlıklarına başladı. Bu hazırlıklar, John'un papanın önünde diz çökerek ve krallığının Papalığın bir fiefi olduğunu kabul ederek Kilise'yle uzlaşmayı başardığı sırada zaten tamamlanmış bulunuyordu. Philippe, ordusunu ve donanmasını Flandre'ye karşı kullandı. İngilizlerin gemilerini şaşırtıp yaktığı Damme'a kadar ilerledi, daha sonra Fransa'ya döndü. Arkasından Portekizli Ferrand topraklarını yeniden ele geçirdi.

59 Bretonlar tarafından John'un yerine tanınan II. Heinrich'in en büyük oğlu Godefroid'in oğlu.

Bu arada, Batılı devletlerin çatışması Almanya'ya da sıçramıştı. Orada savaşan iki taraf, Guelfler ve Ghibellinlerden ilki, Aslan Heinrich'in II. Henry'nin kızı Matilda'yla evlenmesinden bu yana İngiltere'yle müttefikti. Bunu, Ghibellinler ve Fransa arasında doğal yakınlaşma izledi. Philippe Auguste durumdan zekice yararlandı. Guelflerin lideri, Yurtsuz John'u kesin bir zaferle yenen İmparator Brunswickli Otto, 1210'da III. Innocentius tarafından aforoz edilmişti. Fransa kralı bu fırsatı değerlendirerek, daha sonra Sicilya'da papanın vesayeti altında hapsedilen genç Friedrich'i Almanya'ya girmek ve kendi partizanlarının başına geçmek üzere cesaretlendirdi. Macera romantik görünüyordu ama gerçekte çok sıradandı. Burada kralın hazinesi imdada yetişmiş ve başarı için gerekli olacak Alman prenslerini satın almıştı. 9 Aralık 1212'de Friedrich'i Romalıların kralı seçtiler.[60] Böylece Fransa ve İngiltere'nin mücadelesi tüm Avrupa'yı iki kampa böldü ve Batı'nın kaderini belirledi. Philippe Auguste'ün düşmanları 1214'te kesin bir adım atmaya karar verdiler. Yurtsuz John, ona Guyenne üzerinden saldıracak, Brunswikli Otto, Aşağı Ülkeler üzerinden Paris'e yürüyecek ve yol boyunca Portekizli Ferrand'ın birlikleri de kuvvetlerine katılacaktı. Philippe'in buluşmaya gittiği ordu, bileşimiyle kraliyet gücünün gelişmesini yansıtıyordu. Yirmi yıl önce tamamen feodal milislerden oluşuyordu. Oysa şimdi kraliyet vasallarının şövalyelerinden başka, şehirlerin gönderdiği paralı asker grupları ve burjuva birliklerini de içeriyordu. 27 Temmuz'da Tournai yakınlarındaki Bouvines'de karşılaştılar. Philippe Auguste parlak bir zafer kazandı. Bu, Avrupa'nın büyük muharebelerinin ilkiydi ve altı yüz yıl sonra aynı hasımların karşı karşıya geleceği Waterloo dışında, hiçbirinin bu kadar büyük ve ani sonuçları olmadı. Almanya'da, Brunswickli Otto'nun yerini II. Friedrich aldı. İngiltere'de Yurtsuz John aşağılanmıştı, baronların kendisine karşı ayaklandığını ve Magna Carta'yı dayattıklarını gördü. Fransa'da fethedilen topraklar güvence altına alındı (Chinon Antlaşması). Portekizli Ferrand'ın şahsında feodalite yenildi. Dış düşmanı yenerek kendisini kanıtlayan kraliyet iktidarıysa, gücünü iki katına çıkarmış olarak halkın gözünde büyük prestij kazandı.

60 Bu konu için gelecek bölüme bakınız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMPARATORLUK

1. Friedrich Barbarossa

Worms Konkordatosu, imparatorlukla Papalık arasındaki mücadeleyi sona erdirmemişti. VII. Gregorius döneminde tüm genişliğiyle ortaya çıkan iki evrensel güç arasındaki sorun, daha sonra iki tarafın tükenmesi nedeniyle atamalar konusundaki anlaşmazlıkla sınırlı kaldı. Ancak bu da uzlaşmayla sonuçlandı. Bununla imparator, papanın kazandığı kadar kaybetmişti. Fakat ikisi de kavgaya yol açan atamalar çatışmasına hiçbir çözüm getirmeyen bu durumdan memnun değillerdi.

Karolenj anlayışının yürürlükte kalıp kalmayacağını, yani hem inanç kurumu hem de politik bir topluluk olarak kabul edilen Kilise'nin, birbirinden bağımsız, biri ruhlardan, diğeri bedenlerden sorumlu iki başkanı başında tutup tutamayacağını bilmek gerekiyordu. Ya da tam tersine, imparatorluk tacını almak papanın görevi miydi? Zamanın diliyle hem ruhani hem de dünyevi kılıç onda mıydı? Toprağını lordundan alan vasal gibi imparator da kılıcını papadan mı alacaktı? Tüm bunların belirlenmesi gerekiyordu. Bu soruların yanıtını ancak yeni bir savaş verebilirdi. Çünkü iki hasmın çelişkili iddiaları arasında hiçbir uzlaşma mümkün görünmüyordu.

Friedrich Barbarossa döneminde çıkan bu savaşı imparatorluk peşinen kaybetmişti. Avrupa toplumu, papanın Kilise'deki evrensel otoritesini kabul ederken imparatora da aynı yetkiyi veremezdi. Çünkü bu, gerçekte tüm Batılı devletleri dünyevi düzende imparatora tâbi kılmak ve onları talep eden statüsüne indirgemek olurdu. I. Otto'nun saltanatından beri, emperyalist teori artık gerçekle örtüşmüyordu. Çünkü imparatorluk, Charlemagne'ın günlerinde olduğu gibi Batı dünyasının tüm Hristiyanlarını kapsamıyordu. Şimdiye kadar buna karşı resmî bir protesto yapılmamıştı, hiçbir prens Alman egemenlerinden kopacak kadar güçlü değildi. Peki, XII. yüzyılın ortalarında Fransa ve İngiltere'nin genç ve güçlü monarşilerinin gönüllü olarak imparatorluk vesayetini kabul etmeleri olasılığı neydi? Yükselen feodalitenin IV. Heinrich'e karşı VII.

Gregorius tarafında olması gibi oluşum sürecindeki ulusal devletler de Friedrich Barbarossa'ya karşı IV. Hadrianus'a ve III. Alexander'e destek vereceklerdi. Ne zaman kendini Papalığa empoze etmeye çalışsa, Avrupa'nın en aktif güçlerini ona karşı harekete geçirip Roma'ya yönlendirmek, imparatorluk politikasının talihsizliğiydi.

Buna imparatorun, imparatorluktaki gücünü sürekli olarak kaybettiği gerçeğini de eklemek gerekir. Worms Konkordatosu'ndan sonra artık piskoposları kendisi atayamıyordu ve kendi prensliklerindeki atamalarla ilgili sahip olduğu varsayılan hak da çoğu kez yanıltıcıydı. Gerçekte, piskoposluk seçimleri sıklıkla, Papazlar Heyeti'ni akrabaları veya kendi tanıdıklarını seçtirmeye zorlayan laik prensler tarafından belirleniyordu. Böylece I. Otto'nun saltanatından bu yana Alman hükümdarlarının bolca ayrıcalık ve toprak elde ettikleri İmparatorluk Kilisesi, şimdi onların denetiminden kaçıyor ve neredeyse feodalleşiyordu. Şimdiye kadar gücünü dengelediği büyük vasalların artık ondan korkacak hiçbir şeyleri yoktu ve artık imparatorun emrinde olmayan dinî prenslikler, siyasi parçalanmanın yeni unsurlarıydı. Fransa'da kralın feodalite üzerinde üstünlük sağlamaya başladığı bir zamanda feodalite, Almanya'da kraliyet üzerinde veraset yoluyla hükümdar olurken, Alman prensleri, tahttan feragat hakkında ısrarlarını sürdürdüler. V. Heinrich'in ölümü üzerine tacı en yakın akrabası Svabya Dükü Friedrich'e vermeyi reddederek Saksonyalı Lothar'a (1125) verdiler. Ardından Lothar'ın ölümü üzerine Svabya'ya geri döndüler ve III. Konrad'ı (1137) atadılar. Elbette seçimlerini belirleyen, adayların vaatleri ve verecekleri tavizlerdi. Böylece kraliyet iktidarı her el değiştirmede giderek biraz daha zayıfladı.

Bu koşullar altında, imparatorun Roma'yla çekişmeyi daha da uzatması elbette düşünülemezdi. Lothar, papaya eşiti olarak davranmak yerine, imparatorluk tacını yalnızca Worms Konkordatosu'nun kendisine zarar verecek biçimde revize edilmesi ve papanın, eğer seçimini onaylamazsa imparatoru taçlandırmayı reddetme hakkına razı olmasıyla elde edebildi. III. Konrad daha da zayıftı. Adaylığına Bavyera dükü karşı çıktı ve silaha sarıldı. Böylece Almanya ve İtalya'yı çok uzun süredir huzursuz eden Guelfler ve Ghibellinler arasındaki çekişmeyi başlattı. Mücadele, ölümünden sonra 1142'de Babenberg hanedanının fiefi hâline gelen Bavyera Dükalığı'nın yerine Saksonya Dükalığı verilmesi gereken oğlu Aslan Heinrich tarafından sürdürüldü. Zavallı Konrad'ın taç giyme töreni için Alpleri geçecek zamanı yoktu. İkinci Haçlı Seferi'ne katılarak prestijini arttırmayı umdu fakat yenilginin acısını tattı. 1152'de öldü ve yeğeni Friedrich, hanedanın düşmanı Aslan Heinrich'le önceden anlaşma yaptıktan sonra prenslerin oy hakkını elde etti.

Friedrich Barbarossa'yla birlikte, kendinden öncekiler daha sönük oldukları için parlaklığı daha da büyük gözüken bir saltanat başladı. Ateşli

ve hırslı bir yapıya sahip genç kral, imparatorluk majestelerini dünyanın gözünde yükseltmeye kararlıydı ve kendisini bu ulaşılmaz hedefe ulaşmaya adadı. Ancak tüm bu çabalar, kötü bir yenilgiyle ve Alman monarşisinin kalan son gücünün ve kaynaklarının israfıyla sonuçlandı. İlk bakışta Friedrich'in politikası, Karolenj geleneğiyle bağlantılı ve Charlemagne'ın 1165'te bir Alman sinodu tarafından aziz ilan edilmesi bu yakınlığı doğrular gibi görünmektedir. Gerçekte, Karolenjler ve Hohenstaufen hanedanı arasında evrensellik eğilimleri dışında ortak hiçbir şey yoktu. Barbarossa'nın düşündüğü gibi imparatorluk artık 800 yılında Aziz Petrus'la doğan, Kilise iktidarıyla sıkı bir ittifak içinde ve Papalığa sıkı bir şekilde bağlı olan Hristiyan İmparatorluğu değildi, bunlar ayrılmaz şeylerdi. Onun tasavvur ettiği şekliyle imparatorluk, kelimenin tam anlamıyla Roma İmparatorluğu'ydu ama istilalardan önceki Augustus'un Roma İmparatorluğu... Dünyayı yönetme hakkını buradan alıyordu ancak kökeni İsa'dan öncesine dayandığından, Papalık ile nasıl ortak bir yanı olabilirdi ki? Papalıktan daha eski ve Bizans imparatoru kadar papadan bağımsızdı. İmparatorluk, Kilise'nin içinde değildi ama Kilise, imparatorluğun içindeydi ve kutsal karakterine rağmen papa, nihayetinde imparatorun tebaasından biriydi. Karolenjci anlayışın kökenindeki dinî mistisizmin yerini, dünyanın efendisi olan o ebedî Roma'ya, yüzyıllar öncesine cesaretle geri dönen ve imparatorluk iddialarını, tüm dünyevi iktidarın yegâne kaynağı olarak ondan alan bir tür siyasi mistisizm aldı. Daha XI. yüzyılda III. Otto, eski görkemi hâlâ tüm dünyevi ihtişamın ideali olarak insanların zihninde parlayan altın Roma'yı (*aurea Roma*) bozulmamış görkemine geri getirme umudunu besliyordu. Fakat onun için yalnızca belirsiz bir hayal ve duygusal özlem olan şey, Friedrich için kesin bir teori hâline geldi. XII. yüzyılın başlarında İtalya'da, özellikle Bologna'da, Irnerius ve öğrencilerinin çevresinde Roma hukuku çalışmaları önemli bir gelişme kaydetmişti. Bu hukukçular için Justinianus Yasası, bir tür *Kitab-ı Mukaddes*, yasa ve mülki düzenin ifadesiydi. Hukukçuların, dünyevi toplumun korunmasının ilk koşulu olarak saydıkları imparatorluk gücüne saygı duymalarının nedeni işte budur. Bu okulun öğretilerinin Barbarossa'yı etkilediğine kuşku yok. Onlara göre Karolenjler ve haleflerinden farklı olarak onun siyasi anlayışı laik bir temele sahipti, savunmasından sorumlu olanlar artık teologlar değil, hukukçulardı. İmparatorla papa arasındaki çekişmede dünyevi güçle manevi güç arasındaki karşıtlık ilk kez kendini göstermişti. Pek çok piskopos kuşkusuz Friedrich'e sadık kaldı ve Papazlar Heyeti'nde "iyi seçimler" elde etmek için çaba harcadı. Ancak Worms Konkordatosu'ndan bu yana durumu böylesine derin bir dönüşüm geçiren Alman Kilisesi'ne artık güvenemezdi. Telafiyi laik feodalitede aradı. Piskoposlara güvenebilen İmparatorlar, V. Heinrich'in saltanatına kadar feodal soylulara belli bir şüpheyle bakıyorlardı. Çünkü soylular, imparatorlara karşı papanın

yanında yer almışlardı. Bu nedenle Sakson Lothar'ın saltanatından beri etkisini sürekli arttırmış ve hatta iradesini piskoposluk prensliklerine dayatmayı başarmıştı.

Friedrich bu yeni durumu açıkça kabul etti. İmparator olarak hayal ettiği sınırsız güçle garip bir tezat içinde, Almanya kralı olarak laik prenslerin tam siyasi bağımsızlık kazanmalarına izin verdi. Kendini egemen olarak kabul ettirmeye çalışmak yerine, aralarındaki çekişmelere müdahale ederek ya da ihtiraslarını okşayarak kişisel taraftarlar kazanmaya çalıştı. Bir kraldan çok parti lideri gibi hareket etti. Monarşik politikası temelde bir Ghibelline hizbi oluşturmaktan ibaretti. Buna karşılık muhalifler veya hoşnutsuzlar da bir Guelf hizbi oluşturdu. Ancak prensleri etkilemekle yetinmedi, alt düzeydeki soyluları da kendi etrafında toplamaya ve onları hem siyasi birer araç hem de askerî güce dönüştürmeye çalıştı. Bu sırada şövalyelik gelenekleri Fransa ve Lotharinya'dan Ren'in kıyısına sağ yakasına yayılmaya başlamıştı. Friedrich, bu yayılmayı teşvik etmek, şövalyeleri kendi prestijiyle etkilemek ve ayrıca parlak ziyafetler ve turnuvalarla onları sarayına çekmek için büyük çabalar harcadı. Birçok *hizmetliyi* şövalye rütbesine terfi ettirdi. Bu askerî hizmetlilerin yararına fiefler dağıtmak için imparatorluk topraklarından kalanları kullandı. Onun saltanatı sırasında Svabya, Frankonya ve Türingiya Dağları, hâlâ çok sayıda kalıntıya sahip "feodal kaleler"le süslenmeye başladı.

Bu nedenle Almanya'da Friedrich'in monarşinin siyasi haklarını güçlü bir feodal ordu yaratma ihtiyacına feda ettiği söylenebilir. Ancak başka türlü de yapamazdı. Batılı devletlerle karşılaştırıldığında geri kalan Germen ülkelerinin sosyal gelişimi, onun paralı asker çeteleri yetiştirmesini sağlayacak malî kaynakları yaratmasına izin vermedi. Almanya'nın ekonomik sisteminde, Ren Vadisi dışında hâlâ eski toprak rejimi yürürlükteydi ve para dolaşımı hâlâ son derece kısıtlıydı. Flandre'dekilerle karşılaştırılabilecek tek ticaret merkezi olan Köln dışında, gerçek öneme sahip hemen hiçbir şehir yoktu, Baltık limanları kendilerini daha yeni hissettirmeye başlıyordu. Güneyde Augsburg, Viyana ve Nürnberg hâlâ üçüncü sınıf şehirlerdi.

Ayrıca Friedrich'in planlarında Almanya oldukça ikincil bir role sahipti. Onu yalnızca İtalya'ya ve imparatorluğa giden yolu açmaya yönelik bir araç olarak görüyordu. Davranışları, duyguları ve karakteri bakımından esasen Alman'dı ancak siyasette bu oran daha azdı. Zihni tamamen imparatorluk idealiyle doluydu. Tam da Fransa ve İngiltere'de monarşi, istikrarlı ulus devletlerin temellerini atarken, sonunda ülkesini büyük fetret döneminin kaosuna sokacak ve onu yüzyıllar boyunca feodal olarak bölünmüş hâlde bırakacak bir çatışmayı yeniden başlatmak üzereydi.

Başlatmak üzere olduğu çatışmanın ne zorluklarını ne de kapsamını takdir edebilmişti. Artık savaşması gereken tek kişi papa değildi. XI.

yüzyılın sonundan beri Lombardiya Ovası, Roma'ya ulaşmak için içinden geçilmesi gereken yoğun bir kent örtüsüyle kaplanmıştı. Po Havzası'nın bütün kentlerinde, ticaret ve sanayiyle zenginleşen burjuvazi, yönetimi piskoposların elinden almış ve artık imparatorluğun haklarını dikkate almayan ve kendilerini ondan bağımsız sayan kent cumhuriyetleri kurmuştu. Fakat Friedrich, kent uygarlığı konusundaki cehaletiyle, bu burjuvalar için Alman soylularının hissettiklerinin aynısını ve onların cumhuriyetçi nitelikleri için de Konstantin ve Jüstinyen'in halefine yönelik küçümseme duygusunu taşıyordu. 1154'te Alpleri ilk kez geçerken bunu çok açık bir şekilde ortaya koymuştu. Yukarı İtalya'nın prenslerini ve şehirlerini Roncaglia Ovası'nda (Piacenza yakınlarındadır) toplayarak, onlara bir bağlılık yemini ettirmeye ve ona karşı görevlerini bildirmeye çalıştı. Bir miktar direnç vardı. Friedrich onları terörle alt edebileceğini düşündü, Tortona'yı kuşattı ve yerle bir etti. Ardından Pavia'da Lombard kralının tacını taktıktan sonra, imparatorluk tacının kendisini beklediği Roma'ya yürüdü.

"Şehir" o zaman tam bir isyan içindeydi. Üstelik daha önce imparatorlar tarafından desteklendiği gibi Kilise tarafından desteklenen halkının hareketiyle aktif ve enerjik Lombard burjuvazisininkiler arasında ortak hiçbir şey yoktu. Antik Çağ'ın Roma'da bıraktığı izler o kadar derindi ki şehrin sakinleri onları çevreleyen ve yaşadıkları anılardan ve ihtişamdan kendilerini alamadılar. Roma halkı, zaman zaman hâlâ dünyanın efendileri ve egemen halkın torunları oldukları fikrinin etkisiyle kendilerinden geçtiler. Roma'nın sahip olduğu tek kentsel örgüt, dünyayı fetheden ve fetihle birlikte yok olandı. Dünya siyasetinin ve ardından evrensel Kilise'nin merkezi hâline gelen şehir, kendisine ait olamazdı, tamamen Hristiyan Avrupa'ya aitti. Basit bir kent meclisi Senato'nun yerini alamazdı. Ancak Romalılar çalkantılı tarihlerindeki bu krizlerinin her birinde, insani ilişkilerin en üst yasa koyucu ve yöneticisi olan eski Senato'yu yeniden kurduklarına gerçekten inanıyorlardı.

Barbarossa Tiber'e yaklaştığında Roma bu krizlerden birinin zirvesindeydi. Papa kaçmıştı, şehri Brescialı Arnold yönetiyordu ve hem Kilise'yi hem de imparatorluğu reforma tâbi tutmayı hayal ediyordu. Onun şahsında dinî ve politik mistisizm ittifak hâlindeydi. Roma halkının, dünyanın yöneticiliğini vererek onurlandırdığı imparator, dünyevi toplumun düzenleyicisi olacaktı. Papayı basit bir rahip mertebesine indirirken, Kilise'yi de evanjelik saflık ve yoksulluğuna geri döndürmek istiyordu. Böylece ilginç bir tesadüf eseri, Antik Çağ hem Almanya kralına hem de İtalyan devrimcisine ilham vermişti. Fakat birbirlerini nasıl anlayabileceklerdi? Kral, imparatorluk haklarının halktan geldiğini düşünüyor ve ondan dünyayı yenilemesini bekliyordu. Diğeri imparatorluk iktidarını, olduğu ya da daha doğrusu feodal savaşçının gözünden göründüğü gibi dünyadaki egemenlik olarak görüyordu. Arnold, papa için olduğu kadar

Friedrich için de sadece tehlikeli bir sapkındı. Friedrich onu, kazıkta yakılmak üzere IV. Hadrianus'a teslim etti.

Alman şövalyelerinin arasında Roma'ya dönen papa, Friedrich'e karşı borçlu olarak görünüyordu. Friedrich, Aziz Petrus'un makamında imparatorluk tacını taktığında (18 Haziran 1155), bundan böyle Papalığın saldırılarına karşı güvende olacağına düşünmüştü. Fakat Hadrianus, Vatikan'ın iddialarının hiçbirinden vazgeçmemişti. Friedrich, Almanya'ya döndükten hemen sonra öfkeyle bunu fark etti. Papalık Elçisi Rolandi, onun huzurunda imparatorluğu, Kutsal Baba'nın bağışladığı bir "benefis" (fiefi) olarak adlandıracak kadar ileri gitti. Bu sırada Lombard komünleri bağımsızlıklarını ilan ettiler. Milano'nun önderliğinde açıkça savaşa hazırlanıyorlardı. Bu sefer imparator, büyük bir darbe indirmeye ve düşmanlarını yok etmeye kararlıydı. 1158'de bir kez daha Lombardiya'daydı. O zaman ve orada egemenlik haklarını (*regalia*) bir kez daha en ciddi şekilde duyurdu, şehirlerin özgürlüğünü anlamsız ve canice bir isyan olarak kınadı, duvarlarının yıkılmasını emretti ve onları kendi atadığı podestaların yargı yetkisine tâbi tuttu. Dilinde ve tavrındaki küçümseyici kibir, direnişi alevlendirmekten başka bir işe yaramadı. Alman şövalyeleri, öfkeleri kadar büyük bir şaşkınlıkla, sıradan kasaba halkının açık alanda onlara karşı çıkma cesareti gösterdiğine tanık oldular ve bu sıradan kaba saba vatandaşların başarıyla savunduğu surları saldırmakla ele geçiremeyeceklerini anlayınca çileden çıktılar. Milliyetlerin farklı oluşu, savaşanların nefretini arttırdı. Ancak çatışmaya konu olan, birbiriyle bağdaşmayan iki toplumsal biçimdi. Bir yanda askerî bir aristokrasi tarafından desteklenen mutlakiyetçilik, diğer yandan siyasi özerklik ve kent özgürlüğü, özgürlüklerini ilan edenler onun için ölmeye de hazırdılar. Altı yüzyıl sonra ve daha dar bir çerçeve içinde Lombard burjuvazisinin Friedrich Barbarossa'ya direnişi, Fransız Devrimi'nin 1790'daki Prusya ve Avusturya ordularına karşı direnişini hatırlatıyordu. Cremona, yedi aylık bir kuşatmadan (1160) sonra bir yangınla yok edildi. Milano dokuz ay boyunca kendini savundu, sonunda kıtlık ve salgın hastalık nedeniyle teslim olmaya zorlandı (Mart 1162). Bağışlanma ümidi olamazdı. Friedrich, düşmanlarının daha üstün olan medeniyetinden hiçbir şey anlamamıştı. Katı vahşiliğiyle, kendisine karşı koymaya cüret eden bir feodal "kasaba"ya vereceği cezayı onlara verdi. Sanki bir şehrin yıkılması yeniden doğuşunu engelleyebilirmiş gibi şehri yerle bir etti.

Bu zafer ona çok daha kesin görünmüş olmalıydı çünkü Papalık karşısında bir zafer daha kazandığını düşünüyordu. IV. Hadrianus ölmüştü (1 Eylül 1159); kardinaller halefini seçme konusunda anlaşamayınca, III. Alexander ve III. Victor kendilerini papa olarak atayarak birbirlerini aforoz ettiler. Pavia'da bir sinod toplandı, buna katılan Alman ve İtalyan piskoposlar doğal olarak Victor'a oy verdiler. Çünkü Alexander, küstah

Rolandi'den başkası değildi (Şubat 1160) ve kardinaller meclisinin çoğunluğu onu seçerek anti-emperyal politikalarını onaylamak istedi. Ancak Friedrich, Avrupa'nın kendi iradesine teslim olmaya, Lombard şehirleri kadar meyilli olmadığını hemen anlamak zorunda kaldı. Bütün Katolik dünyası Alexander'in arkasındaydı. İmparator dindarlara hitap etmeye tenezzül etse de Fransa ve İngiltere kralları yerlerinden kıpırdamadılar. Ancak imparator ısrarcı oldu. IV. Victor öldüğü için III. Paschalis'in seçilmesini sağladı (20 Nisan 1164). Böylece gururu yüzünden, artık ummadığı bir bölünmeyi uzatmış olmuştu.

O, en azından papasını Roma'ya götürmenin memnuniyetini yaşıyordu. Alexander Fransa'ya sığınırken (1167) imparatorluğun bu şehirde egemenliğini ilan etti. O sırada orduya veba bulaştığından, mümkün olan en kısa sürede Alpleri tekrar geçmesi gerekiyordu. İtalya'nın durumu her zamankinden daha tehditkârdı. Lombard şehirlerine karşı uygulanan terör, onları sadece daha şiddetli bir direnişe itmişti. Papayla sıkı bir ittifak içindeydiler ve Alexander'i seçmişlerdi. Milano, yıkıntılarından tekrar doğuyor ve duvarlarını yeniden inşa ediyordu. Her şeye yeniden başlamak gerekiyordu. 1174'te başlayan, önceleri kuşatmalarla uzayıp giden sefer, 29 Mayıs 1176'da imparatorluk ordusunun Milanolular ve müttefikleri tarafından paramparça edilip dağıtıldığı Legnano Savaşı'yla aniden sona erdi. Felaket de aşağılanma gibi kaçınılmazdı. III. Alexander ve Lombard şehirleri, güçlü olduğuna inandığı sürece kibrine katlanılmayacak imparatora karşı bir hamlede zafer kazanmıştı. Tavırları, birdenbire vahşilikten hürmet ve kabullenmişliğe geçti. Paschalis'in ölümü üzerine seçtirdiği yeni Papa II. Callistus'u kurban etti ve Alexander'i tanıdı. İmparator, papayla uzlaşmanın gerçekleştiği Venedik'te, gösterişli Augustus kıyafetinden sıyrılıp secdeye kapandı ve papanın ayaklarını öptü. Papanın imparatorla barıştırmaya söz verdiği Lombard şehirlerinin temsilcileri de bu törende hazır bulundular. Daha sonra Constance'da (Haziran 1183) kesin bir anlaşmaya dönüştürülen altı yıllık bir ateşkes yapıldı ve bu, imparatorluğun hiçbir zaman verilmeyen sübvansiyonlarını ve askerî birlikler üzerindeki haklarını usulen belirledi.

Friedrich, isyan hâlindeki Aslan Heinrich'i ve Guelf destekçilerini bulmak üzere Almanya'ya döndü. İsyanı bastırmayı başardı ancak kazandığı bu zafer, monarşik iktidarına daha fazla güçlendirmedi. Prensleri uzlaştırmak durumunda olduğundan, Heinrich'ten aldığı ganimetleri prenslerin arasında paylaştırmak zorunda kaldı. Bavyera Dükalığı, Wittelsbachlı Otto'ya verildi. Saksonya Dükalığı, Westfalia'nın verildiği Köln başpiskoposuyla Anhalt Kontu Bernhard arasında bölündü. Aslan Heinrich'nin düşüşü, imparatoru tehlikeli bir düşmandan kurtardı fakat Almanya için bir talihsizlikti. Ülkeyi Alplerden Baltık'a kadar yöneten ve Elbe'nin ötesinde geniş Slav topraklarını fethedip sömürgeleştiren Heinrich, eğer da-

yansaydı birbirinden ayrı çok farklı bölgeyi bir araya getirerek iradesini bir bütün olarak ülkeye dayatabilecek güce sahipti. Hanedan çıkarlarının feodal çıkarlarla yaptığı koalisyon tarafından devrildi. Düşmanlarının zaferi, Almanya'da saltanattan saltanata gittikçe tırmanan feodal bölünmeyi daha da arttırmaktan başka bir sonuç vermedi. Friedrich, XII. yüzyılın sonunda o kadar ileri gitmişti ki hanedanının geleceğini garanti altına almak için ülke dışında bir bölgesel üs bulmaya bile kalkıştı. 1186'da oğlu Heinrich'in, Sicilya Krallığı'nın vârisi Constance ile evlenmesi bundandır. Hohenstaufen hanedanı, varlığını koruyabilmek için Almanya'dan İtalya'ya dönerek ulusal kimliğini bırakmak zorunda kaldı.

Bu, Friedrich Barbarossa'nın çalkantılı ve kısır kariyeri boyunca elde edilen ve çok şeye mâl olan tek kalıcı sonucuydu. Üçüncü Haçlı Seferi, gerilemelerinin intikamını alabileceği umudu mu doğurmuştu? Bu hayalci ruh, Mesih'in kabrini tekrar kurtarmak için Hristiyan âleminin başına geçerek imparatorluk majestelerini yükseltebileceğine mi inanıyordu? 1183'te Haçlı Seferi'ne katıldı. 10 Haziran 1190'da basit bir kaza sonucu, eyerinden Cydnus'un sularına düşerek öldü.

2. Bouvinlerden Önce

Friedrich Barbarossa, oğlu VI. Heinrich'e yönetilemez bir Almanya miras bırakmıştı. Hanedanın durumunu düzeltemedi, Aslan Heinrich'in yenilgisi durumunu daha da kötüleştirdi. İngiltere'ye inzivaya çekilen Heinrich, Plantagenetlerin dikkati ve hırsını Almanya işlerine yöneltmiş ve yandaşlarının desteğini almıştı. Bundan sonra yeni saltanat, tavizler ve vaatlerle yatıştırılması gereken Guelf isyanıyla karşılandı. VI. Heinrich Almanya'yı, İtalya uğruna babasından daha fazla ihmal etti. Emperyal politikanın evrenselliği onu herhangi bir ulusa bağlamadığı için doğal olarak, onu destekleyecek güçlerin bulduğu her yerde karargâhını kurmak zorunda kaldı. II. Henry'nin kayınpederi İyi William'ın 1189'da ölümü üzerine miras kalan Sicilya Krallığı, onu, yarımadanın güneyine sabitlemiş ve bundan sonraki kariyerini belirlemişti.

1130'da Papa II. Innocentius tarafından II. Rugerro'nun lehine krallık düzeyine yükselen Norman Sicilya eyaleti, tartışmasız en zengini ve ekonomik gelişme açısından Batı'daki devletlerin en gelişmişiydi. Kıta kesimiyle Bizans, ada tarafıyla Müslümandı. Kıyılarının muazzam genişliği ve Afrika kıyılarındaki Müslümanlarla, Ege Adaları ve Boğaziçi'ndeki Bizans'la sürdürdüğü aktif denizcilik nedeniyle tercih edilmekteydi. Bizans ve İslam uygarlıklarının birleşip kaynaştığı Suriye'deki Haçlı yerleşimlerinde, uygarlığının çeşitliliği kadar ulusal karakterden yoksunluğu da dikkat çekiciydi. Norman hükümdarlar, bu melez halk karışımının üzerinde, şeklen feodal ama gerçekte mutlakiyetçi olan ve Bizans'ın ida-

ri yöntemlerini benimsemiş bir yapı kurmuşlardı. Bu prensler, papaya bağlılıklarına rağmen açık bir siyasi anlayışla, Müslümanların yanı sıra Ortodoks tebaalarının da dinlerini yaşamalarına izin verdiler. Malî sistemleri hayranlık uyandıracak mükemmellikteydi. Müslümanların Sicilya'ya getirdiği pirinç ve pamuk ekimi, büyük şehirlerde, Palermo, Messina, Siraküza'da uygulanan Doğu sanayileri, hazineye her yerden daha bol gelir sağladı ve daha akılcı yollarla toplandı. Bizans'ın veya İslam'ın mükemmel yönetimine uzun süredir alışmış olan halk, yönetilmeye itaatkâr bir şekilde izin verdi. Tek sorun Norman soylularıydı. Başlangıçtaki gücünü çabucak kaybetmiş ve yarı Doğulu yaşamlarının lüksleriyle rehavete kapılsalar da hâlâ açgözlü ve rahatsız ediciydiler. Böyle bir krallığın elde edilmesi, Almanya'nın krallığa sağladığı zayıf gelirlerle karşılaştırıldığında, VI. Heinrich'e tükenmez sayılabilecek kaynaklar sağladı. Bir an önce papa tarafından taçlandırılmak istiyordu. Sonra ondan ayrıldı, Sicilya'yı Papalığa bağlayan hükümranlık bağını kopardı ve Friedrich'in, Roma şehri ve Aziz Petrus'un devletleri üzerindeki iddialarını yeniledi. Ancak planları burada sona erecek gibi değildi. Roma İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasından daha aşağısını düşünmediler. Fakat bu seferki, daha önce Roma tarafından fethedilen ve şimdi Bizans ile İslam arasında paylaşılan Akdeniz havzasında olacaktı. Bizans, özellikle bu özel noktada, hanedan entrikaları, saray darbeleri ve askerî isyanlar nedeniyle bir anarşi hâlindeydi. Bu durum imparatorun hırsını cezbetmiş gibi görünüyordu. Onun öncesinde de Norman prenslerinin iştahlarını kabartmıştı. Kral II. Rogerro, Dalmaçya, Epir ve Grek ülkesini tahrip etmek, Zante ve Korfu adalarını ele geçirmek için İkinci Haçlı Seferi'nden yararlanmamış mıydı? Henry, babası kadar girişimci ve hayalci bir şekilde, Suriye'deki Haçlı devletleri ve Afrika kıyılarındaki Müslüman prenslerle ilişkiler kurdu. Fakat onun beklenmedik ölümü (27 Kasım 1198) tüm bu güzel planlara son verdiğinde Konstantinopolis'e büyük bir sefer hazırlığındaydı. Yaşasaydı bile bu planların uygulanmasını imkânsız kılacak şekilde Papalıkla kaçınılmaz bir savaş onu bekliyordu. Ölümü, onu bu savaştan da kurtarmış oldu.

Sicilya'daki zenginler sayesinde, oğlu II. Friedrich'i Alman prenslerine Romalıların kralı seçtirebilmişti. Çocuk henüz iki yaşındaydı. Prensler hemen onu unutup başka bir kral bulmaya koyuldular ama uzun süre anlaşamadılar. Kendi aralarında bölündükleri iki grup Guelfler ve Ghibellinler olmak üzere, biri monarşinin çıkarlarıyla en az diğeri kadar ilgisiz olan ve seçmenlerinin, muhaliflerinin ve devletin zararına olacak şekilde zenginleşmelerine imkân verecek bir hükümdarı iktidara getirmeye çalışan iki feodal hiziptiler. Almanya'daki kraliyet seçimlerini gelecekte sık sık belirleyecek olan yabancı para, şimdi ilk kez açıkça müdahale ediyordu. Aslan Heinrich'in İngiltere'de büyümüş ve Hohenstaufen'e nefreti dışında pek

az Alman mirasına sahip oğlu Brunswick Dükü Otto'nun adaylığı, Aslan Yürekli Richard'ın *pound*larıyla cömertçe destekleniyordu. Hohenstaufen taraftarları, ona muhalefet etmek üzere imparatorluğa ait Flandre'yi devrederek Philippe Auguste ittifakını satın alan VI. Heinrich'in kardeşi Svabyalı Philippe'i desteklediler. Ayrıca kraliyet tacını kendisine takması için Bohemya düküne verdi. Alplerden Kuzey Denizi'ne, Elbe'den Ren'e kadar iç savaş çıktı. Bütün prensler meşru kralı savunma bahanesiyle birbirlerine saldırdılar (1198).

Bu savaş papanın isteği üzerine olmuştu. Papalığın eski iddiasına güvenerek Romalıların kralının seçimini onaylamak zorunda kaldı, rakipler arasındaki ihtilafa müdahale etti. Bu savaş tam da papanın istediği şeydi. Yaptığı şeyi, Roma kralının seçilmesinin Papalık tarafından onaylanması gerektiği şeklindeki eski iddiaya dayandırarak rakipler arasındaki çekişmeye müdahale etti. Philippe, hanedanın geleneklerinden vazgeçemez ve imparatorluğun haklarını feda edemezdi. Zayıf olmasına rağmen kendisini Caesar'ın halefi olarak görüyordu. Bu yüzden, II. yüzyılda Arap Philippus'un Roma İmparatorluğu'nu yönetmiş olmasından esinlenerek II. Philippe adını aldı. IV. Otto'ya gelince, kendisinden istenen; piskoposluk seçimlerinden çekilme, Roma üzerindeki tüm egemenlik iddialarından vazgeçme ve Sicilya Krallığı'nı teslim etme vb. her şeyi yerine getirme sözü verdi. Papa Innocentius onun lehinde karar verdi. Ancak Philippe ve takipçilerine verilen ceza ve aforozu, Philippe'in taraftarları silahlarını bırakıncaya kadar kaldırmadı (1201). Mücadele Philippe'in 1208'de suikastla öldürülmesine kadar devam etti. Otto rakibinden kurtulduktan sonra Roma'ya doğru yola çıktı ve ertesi yıl imparatorluk tacını aldı. Birkaç ay sonra aforoz edildi. Aslında yeni taç giyen Guelf, bir Ghibelline olmuş ve tıpkı Hohenstaufen gibi birkaç yıl önce vazgeçtiği tüm yetki ve iddiaları talep etmeye başlamıştı.

Onu yok edecek silah papanın elindeydi. Annesi, kocasından birkaç ay sonra ölen VI. Heinrich'in oğlu Prens Friedrich, Sicilya'nın Vatikan'ın bir fiefi olduğunu kabul ederken onu, III. Innocentius'un vesayetine emanet etti ve 14 yaşına yeni girdiğinde Sicilya Krallığı'nı devraldı. Onu Almanya'ya göndermekten, kral olarak tanınmasını sağlamaktan ve onun sayesinde, bu sefer Papalık adına hareket edecek Ghibellinlerin yeni ayaklanmasını kâfir Guelf'e karşı kışkırtmaktan daha ustaca bir politika düşünülebilir miydi? Ancak böyle cesur bir planı gerçekleştirmek için papanın bir müttefiki olması gerekirdi. Fransa'yla İngiltere arasında daha yeni patlak veren mücadele, papaya, ideal müttefik adayının Philippe Auguste olduğunu gösterdi. Philippe, gerçekten de Otto'nun Yurtsuz John'a destek sözü verdiğini biliyordu ve onun için hiçbir şey, Almanya'da düşmanının destekçilerine karşı bir ayaklanma çıkartmaktan daha uygun olamazdı. İngiliz hazinesinin daha önce Otto'nun seçmenlerini satın alması gibi

Fransız hazinesi de şimdi II. Friedrich'in seçmenlerini satın alıyordu. Genç prens Svabya'da kendini gösterir göstermez, bir dizi prens onu destekledi (1212). İki yıl sonra ezici Bouvines darbesi, Barbarossa'dan beri tüm Alman imparatorları tarafından tasarlanan imparatorluk politikasını, son temsilcisi Otto'nun şahsında yere sermişti. Friedrich, Kasım 1212'de Otto ve İngiltere'ye karşı Fransa'yla bir anlaşma imzaladı. Temmuz 1213'te Eger'de papanın İtalya'daki tüm mal varlığını tanıdı ve Worms Konkordatosu'na uygun olarak piskoposluk seçimlerini denetleme hakkından vazgeçti. Onunla Otto, imparatorluk ile Kilise ve Fransa ile İngiltere arasında savaşa aynı anda karar verildi.

Bu, imparatorların, Roma İmparatorluğu'nun yeniden dirilişini düşünürken peşine düştükleri hayalin bittiği son noktaydı. Buradan zaferle çıkan papa olmuştu. 1214'te kendisini koruyanın, şu anda Papalığın düşmanlarının en inatçısı olacağını asla akıl edemezdi. Ancak imparatorla papa arasında başlamak üzere olan mücadele, Papalık ve imparatorluk ilişkilerinde tamamen yeni bir aşamaya işaret ediyordu. Ancak bu çatışmada Almanya'nın hiçbir rolü olmayacaktı. Friedrich İtalya uğruna Almanya'yı terk ettiği için, kendi başına bırakılan eski ülke, büyük fetret döneminin anarşisinde batmadan önce siyasi ayrışma durumuna düşerek sona ermişti.

YEDİNCİ KİTAP

ON ÜÇÜNCÜ YÜZYILDA PAPALIĞIN VE FRANSA'NIN ÜSTÜNLÜĞÜ

BİRİNCİ BÖLÜM

PAPALIK VE KİLİSE

1. XIII. Yüzyılda Papalığın Durumu

Bouvines Muharebesi'yle başlayıp Yakışıklı Philippe ve VIII. Bonifacius çatışmasıyla sona eren XIII. yüzyıl, Papalık ve Fransa'nın egemenlikleriyle karakterize edilen bir dönem olarak öne çıkıyordu. İster ayrı ayrı, ister ortak anlaşmayla, her ikisi de entelektüel, ahlakî ve sosyal yaşam üzerinde derin bir etki yaratırken, biri yönettiği Kilise'yle, diğeriyse medeniyetinin üstünlüğüyle politikanın gidişatını belirlediler. Papalığın imparatorluk üzerindeki zaferi Almanya için ne kadar ölümcülse, içinde bulunduğu koşullar açısından Fransa için de o kadar elverişliydi.

Tekrar söylemek gerekir ki iki buçuk yüzyıl boyunca imparatorların Papalığa düşmanlığına neden olan şey, hiçbir şekilde dünyevi iktidarı Kilise'nin saldırılarına karşı savunma kaygısı değildi. Sorunu bu şekilde ele almak ancak modern zamanlara ait olabilecek fikir ve sorunları Orta Çağ'a taşımak demektir. Ne IV. Heinrich'in Canossa'da ne Frederic Barbarossa'nın Venedik'te ne de IV. Otto'nun Bouvines'de aşağılanması, rahiplerin küstahlığı karşısında sivil gücün aşağılanması bunlardan hiçbiri değildi. Çatışma aslında devlet ve Kilise arasında da değildi, Kilise'nin kendi içindeki bir iç mücadeleydi. Ottolar ve Heinrichler gibi Karolenj İmparatorluğu döneminden veya Hohenstaufen gibi Roma İmparatorluğu döneminden beri bu hakkın kendilerine ait olduğunu iddia etseler de İmparatorların istediği şey, papaların, onları evrensel Kilise'yi yöneten kişiler olarak kabul etmeleriydi, onları buna zorlamak istiyorlardı. Bu nedenle bu iddialar, tüm ülkelerde çok tuhaf kafa karışıklıkları eşliğinde, savunucuları olarak kabul edildikleri dünyevi bağımsızlıklarını tehlikeye attı. Papanın davası ulusun davasıydı, Kilise'nin özgürlüğü Avrupa devletlerinin özgürlüğüne bağlıydı. O kadar ki Philippe Auguste'ün Bouvines'deki zaferi her iki davanın da zaferi olmuştu.

Ancak IV. Otto'nun çöküşü imparatorluğun sonu demek değildi. Nitekim modern zamanların eşiğine kadar varlığını sürdürmüştür. Avrupa'da pek çok şeyi paramparça eden I. Napolyon, 1806'da Ren Konfederasyo-

nu'nun kurulmasıyla (Temmuz 1806) bu saygıdeğer hatırayı da yok etmiştir. Yine de imparatorluğun XIII. yüzyılın başlarından itibaren tarihî rolünü tamamladığını söyleyebiliriz. Evrensel güç, bir Avrupa otoritesi olarak varlığını sona erdirdi. İmparatorlar yerküreyi amblemleri arasında tutarken, "majesteleri Roma İmparatorları" unvanını kullanmaya ve V. Karl'a kadar taç giyme törenleri için Roma'ya gitmeye devam ederken, aslında sadece hükümdarlardı ya da daha doğrusunu söylemek gerekirse, Geç Orta Çağ ve modern çağın Almanya'sı tarafından kurulan ve XIV. yüzyıldan itibaren "Germen uluslarının Kutsal Roma İmparatorluğu" olarak bilinen prenslikler ve kent cumhuriyetlerinin karışımının hâkimleri ya da daha doğrusu süzerenleriydi.

İmparatorluğun çöküşünden sonra Avrupa'da tek bir evrensel iktidar kaldı: Papanın iktidarı. Onun tek başına kalması, onu her zamankinden daha büyük gösteriyordu. Kilise'nin tüm yönetimi papaya bağlıydı. Bu yönetim bir monarşiydi, gerçekten evrensel bir monarşiydi ve giderek daha da merkezîleşiyordu. Artık bütün piskoposlar papaya bağlılık yemini ediyorlardı, izni olmadan hiçbir tarikat kurulamazdı. Roma Mahkemesi tüm Hristiyan âleminin her yerinden başvurular alıyor ve elçileri, tüm ülkelerde emirlerinin yerine getirilmesini ve disiplinin korunmasını izliyordu. Böyle bir organı yönetmek ve faaliyetlerini yönlendirmek için iki şey vazgeçilmezdi; bir yasa ve finans gücü. En eski eseri *Decretum Gratiani* 1150'de Roma'da ilan edilen Kilise hukuku, büyük hukukçular III. Innocentius ve IV. Innocentius'un yönetiminde hızla genişletildi. XIII. yüzyılın sonunda tamamlandı ve sonraki tadilatlardan neredeyse hiç etkilenmedi. Roma'nın hükümdarı olarak papanın kendi hesabından dikkatle ayrı tutulması gereken Papalığın malî kaynaklarına gelince, bunlar İngiltere ve Aragon'dan toplanan "Aziz Petrus Dinarı" ve Kilise'nin ileri gelenlerine dayatılan pek çok sayıda vergilerdi: *annates*, *reservation*, *Pallium* vergisi, *indult* vb. Papalığın hazinesini oluşturan ve kendisine verilen evrensel rolü oynamasını, Haçlı Seferleri'ni desteklemesini, misyonlarını sürdürmesini ve manevi etkisine altının dünyevi etkisini eklemesini sağlayan bu vergilerdi. III. Innocentius gibi bir papanın muazzam etkisini, onu malî bir güç olarak görmezsek anlamamız mümkün değildir. Öte yandan Katolik hiyerarşisinin Avrupa'nın her yerinden beslenen ve sürdürülen bu malî gücün ancak ticaretin canlanmasının getirdiği ekonomik ilerleme sayesinde mümkün olduğunu belirtmek gerekir. Batı, tarımsal uygarlık aşamasında kalsaydı, papanın Aziz Petrus'un malikânelerinden başka bir kaynağı olmazdı, olamazdı da. Papanın İtalya'daki gücünü arttırma ve Toskana'daki Kontes Matilda'nın mülklerini güvence altına alma çabaları ve Norman Devleti'nin genişlemesine karşı ilk direnişi bundandır. Fakat para dolaşımı başarıyla uygulanmaya başlanıp giderek aynî gelirler sisteminin yerini daha çok almaya başladıkça, papanın malî sistemi, Papalık otoritesinin en

uç sınırları içinde dilediği kadar gelişebildi. İşte o zaman bu yenilik ortaya çıktı: *Papalık vergileri*. Bundan önce böyle bir şey mümkün olamazdı. Kilise örgütünün tarihinde, bunlar, aynı zamanda çeşitli devletlerde düzenli bir vergilendirme sistemini oluşturmaya başlayan ekonomik dönüşümün sonucudur. Papanın onları tahsil etmek için büyük İtalyan komünlerinde gelişmeye başlayan kapitalist örgütlenmeden ne kadar yararlandığını görmek ilginçtir. Gelirlerin tahsilatı ve iletilmesiyle görevlendirdiği kişiler, tüccarlar, Siena ve daha sonra da Floransa bankerleriydi. Papalar, laik hükümdarlardan bile daha önce finansörlerle yakın ilişki içindeydiler. Bu finansörler, Avrupa'nın her yerinde gelirlerini tahsil etmek, takas yoluyla onları İtalyan ya da uluslararası paralara çevirmek, büyük masraflar ve riskler pahasına dağları aşarak uzak mesafelere taşınmalarına gerek kalmadan papanın emrine yatırmak zorundaydı. Burada ilk bankacılık operasyonları ve ilk teminat mektuplarına, ilk kambiyo senedinin uzak atalarının ortaya çıkmasına az da olsa katkıda bulunmuştur. XI. yüzyılın selefleri olan VII. Gregorius, IV. Innocentius ve hatta Aziz Bernard'ın çağdaşlarıyla karşılaştırıldığında, XIII. yüzyılın büyük papalarının daha dünyevi bir karakter sergiledikleri kesindir. Tanrı'yı ve cenneti, Kilise'nin içine çektiklerini söyleyebiliriz. Kilise'ye emsalsiz bir güç ve ihtişam verdiler ama düşünüldüğünde, bu gücün ve ihtişamın insan elinden çıktığı çok fazla hissediliyordu. Yeryüzünde kusursuz bir toplum yaratmak adına takdire şayan bir çabaydı aslında. Gotik bir katedrali düşünün; göklere değecek kadar uzansa da gökleri içine sığdıramaz. Tonozlu çatıları ne kadar yüksek olursa olsun, Tanrı'nın, azizlerin ve şeytanların yanında insanları ve kralları temsil eden sayısız heykelleri de olsa içinde tüm insanlığı barındırmaz. Kilise hukuku gibi teoloji de esasen XIII. yüzyılın ürünüdür. Önceki yüzyılların skolastik felsefesi, Hristiyan ahlakı ve Hristiyan dogmalarının Aristotelesçi yönteme göre açıklandığı Aziz Thomas'ın (1274) *Summa*'sında doruğa ulaşır.

Çıkış noktası, elbette vahiydi. İnanç, tüm toplumu ve tüm yaşamı kapsayan rasyonel bir teolojik yapının sarsılmaz temelini oluşturuyordu. Amaç, kuşkusuz her zaman olduğu gibi "ebedî kurtuluş"tu. Fakat insanlar artık kurtuluşa mistisizm yoluyla, Tanrı'yla doğrudan temas yoluyla ulaşmaya çalışmıyorlardı. Kilise her yere müdahale ediyordu. XIII. yüzyılda, papaların danışmanı olarak Assisili Aziz Francesco'ya şüpheyle bakan bir Aziz Bernard düşünülemezdi. İnsanların şimdi başarmak istedikleri şey, ruhlarının, İsa Mesih'in vekilinin başkanlığında Kilise tarafından yönetilmesiydi. Bu ruhlar, canlandırdıkları bedenleriyle birlikte yani, toplum olarak kabul ediliyordu. Kahramanlık gerekmiyordu, dünyayı terk etmesi de. Sadece Kilise'ye itaat etmeli ve onun aracılığıyla kurtuluşa ulaşmaya izin verilmeliydi. Her insan, her uğraş Kilise'ye, dolayısıyla Roma Papalığı'na tâbiydi. Politikanın günahları (haksız savaş), dinî hu-

kukun tanımladığı ve cezalandırdığı ticari günahlar (fahiş fiyat) vardı. Böylece hem dünyevi hem de dinî olmak üzere hayatın tamamı, Kilise'nin sürekli kontrolü altındaydı. Kilise mahkemeleri, *forum mixtum*ları yalnızca kilise adamları için değil, aynı zamanda bir dizi tümüyle laik mesele, vasiyetnameler, medeni durum, evlilikler, tefecilik vb. için olağan bir örnekti. Vaftiz edilenlerin hepsi Kilise'ye aitti; tövbe, aforoz veya gerekirse Haçlı Seferi'ne katılma cezası altında Kilise'nin öğretisine boyun eğmek zorundaydı. Burada muhteşem bir birlik, kabul eden inananlar dünyasına kendisini empoze eden eksiksiz bir doktrin vardı. Bu doktrin o kadar eksiksizdi ki Avrupa edebiyatındaki tek gerçek evrensel şiire ilham olmuştu: Dante'nin İlahi Komedya'sı, tamamen Aziz Thomas'ın ruhuyla doludur. Tüm entelektüel yaşam, doğal olarak benzer şekilde Kilise'nin otoritesine tâbiydi. Zamanın bütün bilim adamları teolog veya hukukçuydu. Felsefe, *ancilla teologiae*, tümü Paris'tekini örnek alan üniversiteler, doğrudan papanın yetkisi altındaydı. Bütün öğretmenleri, manastırların ve katedral okullarının din adamlarıydı. Artık öğretimin buluştuğu yer burasıydı ve tamamen yeni bilime ilham veren diyalektik ruhla doluydu. Aristoteles'i ve Platon hakkında Yahudilerden ve Araplardan öğrendiklerimizi istisna olarak kabul edersek antikiteyle son bağlarımızı koparmıştı. Yeni bir Latince, Rönesans'a kadar sürecek olan Orta Çağ'ın gerçek Latincesi, açık ve analitik, her yerde aynı, hukukçuların ve teologların dili olma yolundaydı. *Güzel harfleri* kaybolmuştu. Gotik Latincesi dememiz gereken bir Latincedir artık. Çünkü Gotik mimari gibi kökeni Antik Çağ'da olmasına rağmen sanatından olduğu kadar edebiyatından da bağımsız hâle gelmişti.

Kilise, imparatorluğu dize getirdikten sonra, kendisine Batı dünyasının egemenliğini veren gücü zirveye ulaştığı sırada, ona karşı yeni bir düşman ortaya çıktı: Sapkınlık. IV. yüzyılda Gotların Doğu'dan getirdikleri Ariusçu sapkınlıktan bu yana, Latin Katolik dünyası, yüzyıllar boyunca aynı inancı oy birliğiyle savunmuş, aynı dogmaları kabul etmiş ve X. yüzyıla kadar Bizans Kilisesi'ni rahatsız etmekten asla vazgeçmeyen dinî tartışmalarla, dogmatizminin kalıcılığı açısından dikkate değer bir karşıtlık sunmuştu. Bu durgunluk kolayca açıklanabilir. Batı'da, Bizans İmparatorluğu'nun aksine, hiçbir felsefi gelenek, din adamlarının dışında hiçbir öğrenme faaliyeti yoktur. Farklı dinlere mensup uygarlıklarla hiçbir temas, insanların zihinlerini tehlikeli yeniliklere yöneltecek toplumsal koşullar yoktur. Kendi başına yaşayan, salt tarımsal uygarlığıyla geleneklere ve otoriteye saygı duymaya alışmış ve evrensel cehaletin ortasındaki tek okuryazar kurum olan Kilise'nin Latin edebiyatından başka bir edebiyatı, yani tamamen dogmatik edebiyat, bilmeyen bir toplumda inanç nasıl tartışılabilirdi ki? Ticaretin canlandığı, denizciliğin geliştiği ve ilk şehirlerin yükselişine tanık olunan XI. yüzyılda, dinsel hayatta da huzursuzluğun ilk belirtileri ortaya çıkmaya başlamıştı. Bilinmeyen yollarla ama muh-

temelen ticaret rotaları üzerinden Maniheist doktrinler Doğu'dan Lombardiya'ya ve Lombardiya'dan Fransa ve Ren Almanyası'na sızıyordu. İlk başta az sayıda olan müritleri XII. yüzyılda çoğaldı ve pek bilemediğimiz nedenlerle özellikle Toulouse ve Albi bölgelerinde yayıldı. Bu nedenle de "Albigenler" adını aldı. Koyu dindar çağdaşlarından bile daha mistik ve çileci olduklarından, yalnızca toplumu değil, yaşamın ve gerçeğin tek ilkesi Kutsal Ruh adına, zenginlik ve güçle yozlaşan Kilise'nin kendisini de reddedecek kadar ileri gittiler. Onlara göre kendilerini yegâne müritleri olarak ilan ettikleri Mesih'e ulaşmak için, insan tüm dünyevi isteklerinden arınmalı ve kusursuz bir saflık durumuna ulaşmalıdır. Bu nedenle Katharların (καθαροί) adı, XVI. yüzyılda Anabaptistlerinki gibi XII. yüzyılda çok korkulan ve nefret edilen bir ad olmuştu. Bu sözcükten Germen dillerinde sapkınlığa karşılık gelen sözcükler (Ketzer, Ketter) türetilmiştir. Ayrıca Anabaptistler gibi bu vizyonerler de hem toplumsal hem de dinî düzeni tehdit, toplumun maddi varlıklarının ve de Kilise'nin yok edilmesini telkin ediyorlardı. Bu nedenle Fransız baronlarının, III. Innocentius'un Katharlara karşı Haçlı Seferi çağrısına coşkuyla yanıt vermesine şaşırmamalıyız. 1208'den 1235'e kadar, şans eseri XVI. yüzyılın Din Savaşları'na kadar tarihte bir daha görülmeyecek dehşetin ortasında Languedoc boyunca avlandılar ve yok edildiler. Ancak Katolikler hepsini öldürmeyi başaramadı ve her zaman olduğu gibi, zulüm bedeni öldürse de ruhu yok edemedi ve bu açıdan doktrinlerini haklı çıkardı. Wycliffe'in ortaya çıkışına kadar (yalnızca Valdocular hariç) neredeyse tüm sapkın mezhepler, Apostolikler, Özgür Ruh Kardeşleri, Begardlar ve diğerleri Kathar mistisizmiyle sıkı sıkıya bağlantılı görünüyordu. Tam da bu yüzden hiçbiri gerçekten çok tehlikeli değildi. Özlemlerindeki radikalizm pratikte asla sergilenemedi ve her yerde sosyal otoritelerin düşmanlığını harekete geçirdiler. Üyelerini esas olarak şehir proletaryasından devşirdiler ve bu hem onların komünist rüyalarının saflığını hem de (belirli kriz anları dışında) bir ölçüde sınırlı yayılmalarını açıklıyor. Birkaç büyük sanayi kenti dışında, proleter işçiler, burjuvazinin yalnızca çok küçük bir azınlığını oluşturuyordu. Burjuvaların büyük çoğunluğu küçük işverenlerden, usta zanaatkârlardan vb. kısacası, komünizme olduğu kadar kapitalizme de düşman olan orta sınıftan oluşuyordu.

Ayrıca XII. yüzyılın sonundan itibaren Kilise, sapkınlığa karşı her türlü zulmü ve muhalefet yöntemini kullandı. Yahudilere, Kilise'nin dışında oldukları için müsamaha gösterdi ama deyim yerindeyse, ruhani majestelerden suçlu hainler olarak gördüğü sapkınlara tahammül edemezdi. Öğretilerinden vazgeçmeyi reddeden olursa, cemaatleriyle bağlarını kesti. Ardından en büyük cezayı ruhlarına verdikten sonra, bedenlerini ortadan kaldıracak laik güce teslim etti. Bu iş bölümü, her birinin kendi alanına (ruhları birincisine, bedenleri ikincisine) bırakırken, Kilise ve devlet iş bir-

liği kavramına mükemmel bir şekilde uyuyordu. XII. yüzyıldan önce, din adamlarının üst sıralarında, zaman zaman, sapkınlara ölüm cezâsı verilmesinin meşruluğuna ilişkin tereddütlerin olduğunu görüyoruz. Ancak III. Innocentius, Papalık tahtına çıktıktan ve Kilise, görkemli ve güçlü birliğini elde ettikten sonra bu tür ifadelere bir daha rastlanmadı. Burada yine, Kilise'nin bünyesine aşılanan hukuki ve idari anlayışın tezahürünü görmekteyiz. Tüm insanlara ve onların tüm faaliyetlerine empoze edilen bir öğreti hâline gelen dogmatizm, artık muhalefete tahammül edemeyecek ve her bireysel görüş, normdan her sapma bir suç olarak görülecekti. 1216'da kurulan Dominiken Tarikatı, kendisini özellikle sapkınların araştırılmasına ve kovuşturulmasına adadı. Eski Piskoposluk Engizisyonu'nun yanı sıra IX. Gregorius tarafından 1233'te oluşturulan Papalık Engizisyonu'yla birlikte, işlevi dogmanın güvenliğini gözetmek olan bir tür evrensel polis ortaya çıktı. Laik otorite de bunu büyük bir hevesle destekledi. Devlet dini ilkesine uygun olarak, kendisini Kilise'nin dışına konumlandıran herkes suçlu olarak kabul edildi. Zaten krallar da güçlerini Tanrı'dan almıyorlar mıydı, onlar da Kilise'nin koruyucuları değiller miydi? Belki, şehirlerdeki yurttaşlık duygusuyla, kuşkusuz inanca değil ama terk edilmesinin yol açacağı sonuçlara bilinçsizce bir karşı çıkış olabilirdi. Burada, sadece bu noktada, seküler toplumun dinsel topluma göre bağımsızlığının ilk zayıf işaretleri kendini gösteriyordu.

2. Papalık Politikası

XIII. yüzyılın bir teokrasi olduğu sık sık söylenir. Fakat burada terimin tanımını vermemiz gerekir. Eğer teokrasiyle Kilise'nin emsalsiz bir prestije sahip olduğu ve kimsenin onun ahlakî üstünlüğünden kaçamadığı bir durumu kastediyorsak, XIII. yüzyıl kuşkusuz bir teokrasiydi. Yok eğer, siyasi çıkarların rehberliğini ve yönetimini Kilise'nin kendisine emanet etmekten ibaretse, bir teokrasi değildi.[61]

Ancak II. Friedrich'in yaptığı gibi bir hükümdar, papaya açık düşmanlık gösterdiğinde, papa onu egemenlik hakkından mahrum etti. Ancak bu durum yalnızca Papalıkla imparatorluk arasındaki ilişkilerin ve Sicilya'nın vasallık statüsünün nihai bir sonucu olarak görülmelidir. Başka yerlerde krallar, Kilise'nin itaatkâr oğulları oldular ama Kilise'nin özel işlerine karışmasını önlemek için de büyük çaba gösterdiler. Elbette XII. yüzyılın sonuyla XIV. yüzyılın başı arasında papaların müdahale etmediği siyasi olay çok azdır. Fakat bir efendi olarak değil, bireysel bir güç olarak hareket etmişler ve kendi politikaları için yararlı buldukları

61 Ancak açık bir çatışma olmasa da çoğu zaman muhalefeti harekete geçiren (her hâlükârda kendileri için iddia ettikleri) tam gelişmemiş bir hakemlik gücüne sahip oldukları kabul edilmiştir.

ölçüde onunla ittifak kurmuş veya ona karşı çıkmışlardır. Aforoz gibi korkunç bir silahlarının olduğu doğrudur ama o da suistimaller nedeniyle etkisini kaybetmiştir.

Çünkü hem Katolik dünyasının liderleri hem de İtalyan hükümdarlar olarak papaların kendi politikaları vardı. İki politika genellikle birbirine karıştırılmıştır ama gerçekte çok ayrılardı.

Gerçek Papalık politikası, Kilise'nin evrensel misyonundan kaynaklanan Kilise politikasıdır. Bu, iki yönlü bir faaliyetle özetlenebilir: Haçlı Seferi ve Bizans Kilisesi'yle birleşme. Bunlar o kadar çok karıştırılır ki ayırmak her zaman kolay olmamıştır. II. Urbanus bile Birinci Haçlı Seferi'yle bu ayrıma son vermeyi düşünmüştü. Fakat aslında Haçlı Seferleri, Latinlerle Bizans arasında uyandırdığı antipati nedeniyle bölünmeyi daha da aşılmaz hâle getirmişti. Üstelik Latinlerin Doğu'daki konumu o kadar tehlikeye düşmüştü ki 1143'te Aziz Bernard tarafından vaazla duyurulan İkinci Haçlı Seferi'ni zorunlu kıldı. Bu da ilkiyle kıyaslanabilir bir mistisizm dalgasına yol açtı. Ancak papadan esinlenilse de bu Haçlı Seferi'nde 1098'deki feodal seferde olduğu kadar talimatlara uyulmadı. Fransa Kralı VII. Louis ve Almanya Kralı III. Konrad, her ikisi de bu sefere katılmasına ve iş birlikleri önemli bir sonuç doğurmamasına karşın Roma'nın bundan böyle Batı'nın siyasi güçleriyle hesaplaşmak zorunda kalacağını göstermişti. Geri kalanı için, Haçlı Seferi'nin amacına ulaşılamamıştı. Haçlıların Suriye'deki yerleşim yerleri, kendilerini tehdit eden tehlikelerden kurtarılamadı. Birkaç yıl sonra Selahaddin, Kudüs'ü ele geçirdi. Batı'nın, bir kez daha Mesih'in kabrini teslim alması için çağrılması gerekiyordu. Üçüncü Haçlı Seferi, üç devletin yöneticilerini sahneye çıkardı: Friedrich Barbarossa, Philippe Auguste ve Aslan Yürekli Richard. Friedrich umduğu şeyi, imparatorluğun prestijini tekrar kazanmayı başaramadan öldü; Philippe ve Richard, birbirlerine engel oldular; hiçbir şey elde edemeden birbirlerine kırgın olarak ayrıldılar. Fakat deneyimden ders alınmış, artık Kutsal Toprakların tekrar fethedilemeyeceği ve dünyevi hırsların "Kutsal Savaş"la giderek daha fazla iç içe girdiği ve daima korkunç sonuçlara yol açtığı anlaşılmıştı. VI. Heinrich, Sicilya'daki kısa saltanatı sırasında, Akdeniz'deki gücünün genişlemesinden başka bir şey beklemediği, tamamen dünyevi Haçlı Seferi olarak adlandırılabilecek bir kavramı tasarlamıştı. Ancak Hristiyan idealizminden ilham alan III. Innocentius, Fatımî iktidarının merkezi Mısır'a saldırmayı amaçladığı yeni bir sefer hazırladı. Fakat krallar Haçlı Seferleri'nden bıkmışlardı. Kendi uğraşları, bulundukları yerlerden ayrılmalarına engel oldu. Aşağı Ülkeler'den, Champagne ve Blois prensleri Haçlı Seferi'ne katıldılar. Ancak hizmetlerinin karşılığı tam olarak ödenmeyen donanmanın sahipleri Venedikliler (bu seferler gitgide daha pahalıya geliyor ve soylular helak oluyordu), Haçlıları, Adriyatik'teki ticaretlerini engelleyen Hristiyan kenti Zara'ya saldırmaya ikna ettiler.

Papa onları aforoz etti ama boşuna. Zara'da, papanın düşmanı olan Svabyalı Philippe'in kayınbiraderi ve kardeşi III. Aleksios tarafından kör edilip tahttan indirilen Isaakios Angelos'un oğlu Aleksios Angelos, Bizanslıların Roma Kilisesi'yle birleşmesinin ödülü olarak Konstantinopolis'e saldırmaları için onlara yalvardı. Papa bu plan değişikliğine karşı çıktı. Çünkü Hohenstaufen'in yakınına güvenemezdi. Fakat dikkate alınmadı, artık Roma tarafından yönetilmeyeceklerdi. 23 Haziran 1203'te donanma Konstantinopolis önlerine geldi, Isaakios tekrar tahta çıktı. Ancak Bizansların, imparatoru tahtına geri getiren Haçlılara duyduğu nefret isyana yol açtı. Halk, yürekli Aleksios Dukas Murtzuflus'u imparator seçti. Latinlerin şehri işgal etmesi üzerine onlarla ilişkiyi kesti (12 Nisan 1204). 16 Mayıs'ta en fazla askere sahip olan Baudouin imparator seçildi ve bir Papalık elçisinin elinden taç giydi. III. Innocentius aniden politikasını değiştirdi. Venedikli Tommaso Morosini, Konstantinopolis patriği yapıldı. Bununla birlikte bu seferden gerçekten yararlanan Kilise değil, eski Bizans eyaletlerinde muhteşem bir sömürge imparatorluğu kuran Venedik oldu.

Venedik'in ticari hırslarından, Bizanslıların hanedan çekişmelerinden ve Batılı şövalyelerin taşkınlıklarından doğan ve doğaçlama oluşan Latin İmparatorluğu'na gelince, nasıl bir geleceği olabilirdi ki? İki yüz elli yıl sonra Konstantinopolis'in Türkler tarafından ele geçirilmesinin yarattığı ve hâlen devam eden sonuçları düşünüldüğünde, XIII. yüzyılın başında kendisinden önce bir Latin Konstantinopolis'in akıbetinin ne olacağı tahmin edilebilir. Ancak tarihte hiçbir şey doğaçlama gerçekleşmez ve burada bir kez daha küçük sebeplerin büyük sonuçlara yol açmasının ne kadar doğru olmadığını görebiliriz. Burada olaylar küçük ölçekteydi, sonuçları da öyle oldu. Batılılar Konstantinopolis'e saldırı yoluyla girebilirler ama onu elde tutamazlardı. Böyle bir şehri, halkının iradesine rağmen elde tutmak ve yönetmek için o zamanlar Avrupa'da bulunmayan insan ve para gibi kaynaklara ihtiyaç vardı. Trakya'yı ve Küçük Asya'yı işgal etmek ve elde tutmak gerekliydi. Hangi devlet böyle bir çabayı gösterebilirdi ki? Daimî ordulara ve sürekli insan gücü takviyesine ihtiyacı olacaktı. Konstantinopolis'i ancak Türkler gibi savaşçı ve barbar, henüz istilalar yapma aşamasında olan bir halk ya da askerî ve idari açıdan çağımızın büyük devletlerine eşit bir uygarlık alabilir ve elinde tutabilirdi. 1204'te gerçekleştiği gibi Konstantinopolis'in alınması böyle bir çatışmadan başka bir şey değildi. Galiplerin Konstantinopolis'in ele geçirilmesinin muazzam sonuçları hakkında hiçbir fikirleri olmadığını anlamak için Villehardouin'ı okumak yeterlidir. Ellerinden geleni yaptılar: Bir imparator yarattılar ve deniz kıyısında fiefler, prenslikler ve koloniler kurdular, hepsi bu kadar. 1205 yılında Baudouin Bulgarların eline düştü. Kardeşi Henri (1206-1216), büyük zorluklara rağmen genel olarak şanlı bir saltanat sürdü. Tam

o sırada İznik'teki Bizanslıların, Selçuklular ve çeşitli Grek rakipleriyle çok fazla sorun yaşadıkları doğrudur.

Bundan sonraki dönemde Latin İmparatorluğu'nun durumu içler acısıdır: Pierre de Courtenay (1217-1219) iktidarda kalabilmek için Fransa'daki mallarını satar. Oğlu Robert, Bizanslıları püskürtmeyi başaramaz ve şehrin sınırlarına çekilmek durumunda kalır. II. Baudouin Avrupa'dan para dilenmeye gider, başındaki belayı Aziz Louis'e satar, kendi bölgesi Namur'u rehin verir. Fakat bir işe yaramaz, Bizans'ın Nicaea [günümüzde İznik] eyaleti artık kendinden emindir. 1261'de Mihail Paleologos, Venediklileri kıskanan Cenovalıların yardımıyla Konstantinopolis'i geri alır ve imparatorluğu yeniden kurar. Bizans ve Roma Kiliselerinin birliğinden eser kalmamıştır. Tek sonuç, bu bölgedeki adaları veya yerleşim yerlerini geri alamayan Bizans'ın aleyhine olarak Venedik'in sömürge imparatorluğunu büyütmesi olmuştur. İmparatorluk eskisinden daha zayıf, Türklere karşı daha az direnebilecek durumdadır. Haçlı Seferi'nin pratik sonucu işte bundan ibaretti!

Papalığın hayalleri hâlâ tükenmemişti. IV. Urbanus ve IV. Clemens, Mihail Paleologos'la kiliselerin birliği için müzakere ettiler ve 1274'te Lyon Konsil'i bu birliği ilan etti. Fakat çok geçmeden gerçeği itiraf etmek zorunda kaldılar. Mihail'in birlik müzakerelerinde yalnızca askerî yardım istediği anlaşılacaktı. IV. Martinus, birliğin dağıldığını duyurdu ve Anjoulu Charles'ın Konstantinopolis'le ilgili planlarını destekledi.

Haçlı Seferleri hızla yozlaşıyordu. Beşincisi, III. Honorius (1218-1221) tarafından coşkuyla desteklenen, yalnızca Kudüs'ün itibarlı kralı Jean de Brienne tarafından Macaristan, Kuzey Avrupa, Fransa ve Avrupa'dan toplanan birliklerle Dimyat'a karşı yürütülen bir seferdi. Başarısız oldu çünkü akla aykırı olarak Papalık temsilcisi tarafından yönetildi ve 1220'de taç giyme töreni sırasında yardım sözü veren II. Friedrich, sözünü tutmadı.

Daha sonra tartışılacak olan son üç Haçlı Seferi, ismen Haçlı Seferi olmaktan biraz daha fazlasıydı.

Bu kadar şatafatlı bir şekilde başlatılan Haçlı Seferleri'nin başarılarındaki bu azalışın sebebi neydi? Kolayca açıklanabilir. Papanın başlangıçta amaçladığı şekliyle Haçlı Seferi, kendi içinde herhangi bir dünyevi amaç taşımıyordu. İşte hem büyüklüğü hem de zayıflığı burada yatıyordu. Avrupa'nın Suriye ve Kudüs'e ihtiyacı yoktu. Onları büyük bir coşkuyla karşılamıştı ama onları elde tutacak gücü yoktu. Onların orada tutulabilmesi için daimî bir Haçlı Seferi'ne ve tüm Avrupa'nın askerî bir tarikata dönüşmesine gerek vardı. Bu da imkânsızdı. Üstelik kitlesel olarak asker toplamaya imkân veren tarım uygarlığı yavaş yavaş yok olduğundan, birbiri ardından gelen Haçlı Seferleri için ancak çok büyük zorluklarla adam bulunabiliyordu. Kentsel nüfus ve onları ayakta tutan kırsal nüfus

artık yerlerinden edilemezdi. Şövalyeler tükeniyordu ve desteklenmesi gerekiyordu. Ancak içlerindeki Haçlı ruhunun tamamen yok olması çok uzun zaman aldı. Öte yandan deniz yolu izlendiğinden beri Haçlı Seferleri'nden fazlasıyla yararlanan kıyı kentlerindeyse çok geçmeden ortadan kalktı. Son olarak bu azalışın siyasi nedenleri vardı. Kuzey Avrupa krallarının bu konudaki politikaları artık bu tür maceralara sebepsiz girişmemekti. II. Friedrich ve Anjoulu Charles ise Sicilya için fetih planlamaktaydılar. İnanç azalmasa da Haçlı Seferleri artık mümkün değildi. Eski ideale sadece papa sadık kalmıştı. Bu, onun sabit düşüncesi olarak kalacaktı. Hepsinden daha uzun süren, Töton Şövalyeleri'nin Prusya'ya nakli ve Tapınakçıların cezalandırılması oldu. Sonunda kala kala, baştaki ruhu hatırlatacak tek şey Kudüslü Saint John Şövalyeleri olacaktı. Sözcüğün Hristiyanlık anlamında, papaların anladığı ve amaçladığı anlamda Haçlı Seferleri ve onunla birlikte de Papalık politikası başarısız olmuştu. Papalık ideallerine sadık kalırken, siyasi ve sosyal yaşam koşulları evrilen bir Avrupa'nın gerçekleri karşısında bu ideal paramparça oldu. İmkânsızı aradığı için yıkıldı. Genel olarak değerlendirildiğinde, evrensel politika ruhani alanda papalarla, dünyevi alanda imparatorlarla olduğu oranda başarısız olmuştu.[62]

62 Yine de Haçlı Seferi ruhu İspanya'da varlığını sürdürmeye devam etti. Çünkü orada kendini koruma ihtiyacıyla bağlantılıydı. Başka yerlerde İslam'la temas, ticari faaliyetlerin daha da artmasıyla sonuçlandı. İspanya'da savaşa yol açmaya devam etti.

İKİNCİ BÖLÜM

PAPALIK, İTALYA VE ALMANYA

1. İtalya

İtalya, Batı Avrupa'nın geri kalanıyla karşılaştırıldığında, XI. yüzyıldan itibaren şehirler ülkesi olarak dikkat çekiyordu. Kıtanın başka hiçbir yerinde şehirler, bu kadar çok sayıda ve bu kadar aktif değillerdi ve başka hiçbir yerde bu kadar baskın bir rol oynamadılar. Alplerin kuzeyinde, Flandre ve Aşağı Ülkeler'deki gibi en gelişmiş olduğu bölgelerde bile ülkenin tüm sosyal yaşamını yönetmekten uzaktılar. Soylular ve kırsal sınıflar yanlarında bağımsız olarak var oldular ve farklı ilgi alanları vardı. İtalya'da her şey onların etkisi altındaydı veya onlara katkıda bulundu. Kırsal nüfus sadece şehirlere tâbiydi, sadece onlar için çalışıyordu. Soyluların şehirlerde, görünüşleri kuzey baronlarının kırlara dağılmış şatolarından farklı mazgallı "sarayları" ve kuleleri vardı. Buralardaki yaşam da kuzey şövalyelerinden farklıydı. Şehirlerdeki bu toplumsal yoğunlaşmayı, kuşkusuz eski geleneğin kalıcılığına bağlamak mümkündür. Roma İmparatorluğu'nun kentsel örgütleri, İtalya'yı o kadar derinden etkilemiş ve nüfusu şehirlerin etrafına o kadar yoğun bir şekilde doldurmuştu ki şehirler ticaretin teşvikiyle yeniden hayata döndüğünde, üstün durumlarını tekrar kazanmaları kaçınılmazdı. Lombardiya ve Toskana'da şehir hayatı, Antik Çağ'da olduğu gibi baskın hâle geldi. Ancak maddi koşulları aşağı yukarı aynı olmasına rağmen ruh değişmişti. Roma kenti, devletin müthiş gücüne tâbi olup yalnızca yerel özerkliğe sahipti. Orta Çağ'ın İtalyan şehirleri (en azından yarımadanın kuzeyinde ve orta kesiminde) bir cumhuriyetti.[63]

Gördüğümüz gibi XI. yüzyıldan itibaren oluşum sürecinde olan tüccar ve sanayi kesimi, piskoposlara karşı isyan etmek ve şehirlerin yönetimini onlardan almak için papa ve imparator arasındaki çatışmadan yararlanmıştı. İlk İtalyan komünlerine, "Patarenler"[64] tarafından, Atamalar Savaşı'nın kargaşası ve mistik coşkunun ortasında yemin ettirildi. Kökenleri

63 Daha sonra ele alınacak Sicilya Krallığı hariç.

64 Patarius'un adı, Katharların adının basit bir çarpıtılması gibi görünüyor.

tamamen devrimciydi ve doğdukları andan itibaren onları ömür boyu karakterize edecek bir şiddet alışkanlığı edinmişlerdi. Komün her şehirde, kendisini zorla veya anlaşma yoluyla nüfusun çoğunluğuna dayattı. Belçika şehirlerinin şerifleri gibi onun fahri konsolosları olarak hem adlî hem de idari gücü kullandılar. Ancak burjuvazi geliştikçe, içlerindeki toplumsal karşıtlıklar daha da ortaya çıkmaya başladı ve çatışan çıkarlar adına partiler kuruldu. Onları tanımlayan isimlerden de eğilimlerini kolayca anlamak mümkündü. *Büyüklerin* partisi, pek çok zengin tüccarla ilişkilendirilen şehir soylularından oluşuyordu; *küçüklerin* partisiyse, refah arttıkça sayıları artan her türden esnaf loncaları veya ticari birlikler tarafından kurulmuştu. Tarafların üzerinde ve anlaşmazlık durumunda arabuluculuk yapabilecek bir prens gücünün yokluğu, vergilendirme ve kent yönetiminin örgütlenmesinden kaynaklanan iki grup arasındaki çatışmalara, başka hiçbir yerde eşi görülmemiş bir keskinlik ve sertlik kazandırdı. XII. yüzyılın ortalarından itibaren iç savaş kronik bir salgın hâline geldi. *Büyükler* kazanıyor, *küçükler* acımasızca katlediliyordu. Eğer teslim olurlarsa şehirden sürülüyor, evleri veya sarayları yıkılıyor ve intikamlarını alabilecekleri anı beklemek üzere yakın kırsal çevrede yaşamaya çalışırken hemşehrilerini yağmalıyor ve taciz ediyorlardı.

Sürgüne gönderilen bu insanlar genellikle komşu bir şehirde korunma imkânı ve müttefik buluyorlardı. Çünkü burjuvaziler arasında sürekli savaş hüküm sürerken, genel olarak şehirlere ve şehirler arasındaki ilişkilere savaş hâkim durumdaydı. Pek çok bağımsız ekonomik merkez oluşturdukları gibi her biri sadece kendini düşünerek, çevredeki kırsalın köylülerine ve halkına kendi ihtiyaçları için tedarik yükümlülüğü dayatıyor, rakiplerini kendi pazarından uzak tutmak ve mümkün olursa da ticaret merkezlerinden mahrum bırakmak için çevredeki bölgenin ticaret trafiğini merkeze çekmeye çalışıyorlardı. Dolayısıyla çıkar çatışması, şehrin içinde olduğu kadar dışında da şiddetliydi. Ticaret ve sanayi, savaşın ortasında gelişti. Kulelerinin tepesinden birbirini izleyen tüm bu küçük, kapalı ve duvarlarla çevrili dünyalarda, insan gücü, yaparken ve yıkarken eşit oranda harcanıyordu. Her şehir, kendi refahının ancak rakiplerinin yıkımına bağlı olduğuna inanıyordu. Kent ekonomisinin ilerlemesine, her zamankinden daha dar ve daha vahşi bir kent çıkarcılığı politikası eşlik etmekteydi. Başlarına gelebilecek ortak bir tehlikenin baskısı dışında karşılıklı nefreti sonlandıracak bir barış olasılığı yoktu. Lombard Birliği'nin ona karşı birleşmesi ve Legnano Zaferi için Friedrich Barbarossa'nın tehditleri ve gaddarlıkları gerekiyordu.

Hohenstaufenler, otokratik yönetimlerini İtalyan burjuvazilerine kabul ettiremeseler de onlara yeni bir anlaşmazlık nedeni verdiler. Tagliacozzo'dan sonra tehlikeli olmaktan çıkan imparator, taraflardan biri yardım talep ederse sivil çatışmalarda yardımcı olarak hareket edebiliyordu. Yar-

dım talebi de genellikle *büyüklerden* geliyordu. Guelf ve Ghibelline isimleri Almanya'dan İtalya'ya geçti. Orada ortama o kadar mükemmel uyum sağladılar ki XV. yüzyılın sonuna kadar kullanılmaya devam edildi. Guelf'in adı düşmanlara, Ghibelline adı da imparator artık Hohenstaufen hanedanının bir mensubu olmadığı hâllerde bile, imparatorluğun müttefiklerine verildi. Birbirlerinin boğazına yapışan iki taraftan hiçbirinin, benimsedikleri ve şehir kavgalarına taşınan, ilk kullanımlarıyla artık anlam bağı kalmamış isimlerin kökeni hakkında hiçbir fikri yoktu. Guelfler ve Ghibellinlerin ikisi de cumhuriyetçiydi. Aralarındaki tek fark, Ghibellinlerin düşmanlarına karşı kendilerine yardım etmesi için imparatora bel bağlaması, Guelflerin ise güçlerini korumak için doğal olarak imparatorun düşmanlarıyla ittifak kurmaya çalışmasıydı. Tarafların birbirlerini canavarca yok etmeleri, onları kent yönetimini güçlendirmenin yollarını aramaktan alıkoymadı. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren onu bir *podesta*ya[65] emanet ederek iç çatışmalardan bağımsız hâle getirmeye çalışıldı. Podesta, komün tarafından seçilen, kelimenin tam anlamıyla geçici bir prensti. Tarafsızlığını ve partilere karşı bağımsızlığını güvence altına almak için genellikle yabancı bir komünden seçiliyordu. Ancak kurum kendisinden bekleneni vermedi. Podestalar, makamlarına saygı duyulması için her zaman düşman gruplardan birinin desteğine dayanmak zorunda kaldılar. Bazı şehirlerde, daha XIII. yüzyıl gibi erken bir tarihte, kurnazlıkla ya da şiddetle ve yüksek otoritenin genel tembelliği sayesinde kendilerini ele geçirmeyi ve Rönesans döneminde çok önemli bir rol oynayacak tiranlıkların ilkini kurmayı başardılar. Verona'nın Scaliger ve Milano'nun Visconti ailelerini zikretmem yeterli.

İtalyan şehirlerinin siyasi ve sosyal mayalanmaları, doğal olarak onların dinî hayatlarını da etkiledi. Mistisizm ve sapkınlık aynı anda yayıldı ve onları yakan ateşe yeni bir yakıt sağladı. Assisili Aziz Francesco bir tüccarın oğluydu, Fransisken Tarikatı gerçek hareket alanını burjuvazilerde buldu. Ayrıca Kathar, Özgür Ruh Kardeşleri ve Valdocu güruhlar vardı. 1245'te Dominiken Tarikatı, sapkınları kayırmakla suçladıkları Floransa podestasına karşı bir isyan başlattı. II. Friedrich tarafından kâfirlere karşı çıkarılan acımasız kanunlar, sayılarının (her hâlükârda büyük şehirlerde) belli bir sayının üzerinde olması gerektiğini gösteriyor. Ancak ne yazık ki faaliyetlerinin önemini net bir şekilde belirlemek mümkün değil.

Hiç kuşku yok ki taraftarlarının çoğunu, ihracat amaçlı üretimde çalışan işçilerden toplamış olmalılar. Flandre'de olduğu gibi bu ticaret, XIII. yüzyıl İtalya'sında zaten oldukça gelişmişti ve yine Flandre'de olduğu gibi gerçek bir işçi sınıfı proletaryasının oluşumuyla sonuçlandı. Güney Avrupa'nın büyük kumaş üretim merkezi Floransa'nın dokumacıları, her

65 İtalya'da bazı kasabalarda hâkimlere verilen ad. (ç.n.)

zamanki kentsel zanaatkâr tipinden Gent, Ypres veya Douai dokumacıları kadar büyük ölçüde farklıydı. Kendi hesaplarına çalışmak şöyle dursun, tüccarların işe aldığı basit birer ücretliydiler. Çağın doğmakta olan kapitalizmi onları etkiledi, tüccarların ihracat ticaretini geliştirmesiyle birlikte etkileri gibi güçleri de arttı. XIII. yüzyılın ilk yarısında Floransa kumaşları Doğu'nun her yerine ihraç ediliyor, şehrin tüccarları yünlerini İngiltere'den ithal ediyorlardı. Böyle bir imalat faaliyeti doğal olarak, hatırı sayılır bir kapitalist gelişmeyi gerektiriyordu. Mal ticaretiyle biriken servetler, malî işlemlerle daha da arttırıldı. Siena ve Floransa'nın sarrafları (bankerleri) XIII. yüzyıl boyunca Batı Avrupa'nın her yerine yayıldılar. Kendilerine Lombardlar deniyordu; "Lombard Sokağı" deyimi İngiltere'de bugün hâlâ para piyasasıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Para simsarları olarak Papalığa ne gibi hizmetler sunduklarını zaten görmüştük. Fakat İngiltere, Aşağı Ülkeler ve Fransa'da şehirlere, prenslere ve krallara giderek daha büyük meblağlarda avans verdiler ve tahsildarlar, hazinedarlar ve para kasaları olarak çalıştılar. Yakışıklı Philippe yönetiminde Sienalı Mouche (Musciatto) ve Biche (Albizo) Guidi, krallığın hem bankeri hem de maliye bakanı olarak çifte rol oynadılar. Ayrıca papa ve Sicilya kralı tarafından istihdam edildiler. Peruzzi gibi çeşitli ticari şirketlerin işleriyle de ilgileniyorlardı. Bonsignori'nin Siena şirketi daha da önemliydi. 1298'de iflasına ilişkin bir belgeden dünyanın en ünlü şirketi olduğunu ve sayısız papaya, imparatora, krallara, şehirlere ve tüccarlara hizmet verdiğini öğreniyoruz. Aynı yıl alacaklılarına iki yüz bin altın florin ödemiş ve kalanı için vade belirlenmişti. Sermayesinin bir kısmı dünyanın çeşitli yerlerinde hemen nakde dönüşemeyecek krediler şeklinde verilmişti. Bu şirketin piyasadan çekilmesiyle birlikte Floransa, Avrupa'nın başlıca para piyasası ve bankacılık merkezi hâline geldi ve XV. yüzyıla kadar öyle kaldı. Şehirle Doğu arasındaki ilişkiler, erken bir tarihte, iş adamlarının dikkatini maden ticaretine çekmiş olmalıdır. Doğu'nun liman kentlerindeki altın fiyatlarının düşük olması, satarken çok iyi kârlarla elden çıkardıkları bu değerli madenden büyük miktarlarda kolayca elde etmelerini sağladı. 1252'den itibaren basılan Floransa florini şeklinde olduğunu[66] ve önce Venedik (duka) tarafından ve daha sonra Fransa'da taklit edildiğini biliyoruz, Merovenj çağından beri artık basılmayan altın sikkeler, bu kez uluslararası ticarette ortaya çıkmış ve gelişim için vazgeçilmez hâle gelen değişim aracını kazandırmıştı. Ticaretin durması Avrupa'ya gümüş parayı kazandırdı, canlanmasıysa altın parasını geri verdi.

İtalyan bankacıların ve tüccarların sosyal konumları, onları soylulara o kadar yaklaştırdı ki zaman zaman onlarla karıştırıldılar. İtalyan soyluları Kuzey Avrupa'daki gibi kırsal kesimde oturmak yerine şehirlerde ikamet

66 II. Friedrich, 1231'de Sicilya'da altın Augustales'in darp edilmesine neden olmuştu. Ancak bunların dolaşımlarının bir şekilde kısıtlanmış gibi görünüyor.

ettikleri için bu süreç daha da hızlı gerçekleşti. Zaten XII. yüzyılın sonunda, soyluların ticari işlemlerle ilgilendiğini görüyoruz. Kısacası, sermayenin etkisi altında, başka yerlerde hukuksal sınıflar arasında çok net bir şekilde çizilmiş sınır hattı, XIII. yüzyıl boyunca İtalya'da zayıfladı, neredeyse kaybolma noktasına geldi. Sosyal konumun kandan daha önemli olduğu bir aristokrasi oluştu, bireysel değerse doğum ön yargısının önüne geçti. Sosyal hayat daha çeşitli, siyasi hayatsa daha bireyseldi. Hırslı insanlar, beklentilerinin bir sınırı olmadığını fark ettiler. Daha az gelenek, daha az aşılmaz sosyal sınıflar, daha fazla insanlık, daha fazla tutku da vardı. Burada yine Floransa, diğer tüm şehirlerin önüne geçti. Floransa, halkının ölümsüz onuruna, Fransa'nın Gotik katedralleriyle birlikte Orta Çağ'ın en büyük başarısı olan İlahi Komedya'yı dünyanın borçlu olduğu dehâyı çıkardı ve şekillendirdi.

Papalık devletleri ne zenginlikleri ne de siyasi, sosyal veya entelektüel faaliyetleri açısından Lombardiya veya Toskana'yla kıyaslanamazdı. Baştan beri Roma'ya, Vatikan'ın bağımsızlığını sağlamayı amaçlayan tamamen yapay bir siyasi yaratılış karakteri verdiler ve bunu sonuna kadar korudular. İtalya'da, Sicilya Krallığı ve Toskana arasında uzanan, Apeninlerin ikiye böldüğü ve ne Akdeniz ne de Adriyatik'te uygun limanları bulunmayan bu ülkelerin durumları oldukça elverişsizdi. Ayrıca papanın hükûmeti orada hiçbir zaman kendini saydıramadı. Büyük soylu aileler, taç için çekişmeyi bıraktıktan sonra bile hem Roma'da hem de çevredeki kırsalda hâlâ hatırı sayılır bir güce sahiptiler ama kendi aralarındaki savaş bitmek bilmiyordu. Buna, imparatorluğun iddialarının ülkeyi mahkûm ettiği güvensizlik durumunu ve Roma'da, kendilerini eski çağların görkemli hatıralarıyla pohpohlayan hatiplerin peşinden gitmeye her zaman hazır, kendini beğenmiş, kibirli ve aylak bir halkı yönetmenin zorluğunu da ekleyin. III. Innocentius veya IV. Innocentius gibi kralları görevden alma veya aforoz etme yetkisine sahip olan çok büyük papaların, başkentlerinde asla huzur içinde olmadıkları ve savunmasız bir şekilde başıbozukların ayaklanmalarına maruz kaldıkları karakteristik bir gerçektir. Roma halkı, deyim yerindeyse Papalığın yanında yaşasa da Papalık sanki bunların tam ortasına kamp kurmuş gibiydi. Roma, evrensel Kilise'nin ve dinî siyasetin merkezidir ancak Kilise'nin yaşamının yoğunlaştığı yer duvarların içinde değildir. Büyük bir eğitim kurumu yoktur ve zamanın doktorlarından hiçbiri ne Albertus Magnus ne de Aquinalı Thomas orada yaşamamıştır. Şehrin sanat yaşamı, entelektüel yaşamı kadar önemsizdir. Hiçbir yeni dinî hareketin kaynağı Roma olmamıştır. Assisili Aziz Francesco, Aziz Dominic de İspanya'dan gelmişti. Kilise yönetiminin geliştiği iklimde ne sanatın ne inancın ne de bilimin geliştiği söylenebilirdi.

Yarımadanın güneyindeki Sicilya Krallığı başka bir dünyaydı. Kuzey İtalya kadar zengin, ateşli ve coşkulu bir hayat sürseler de siyasete ilgi-

siz kalmışlardı. Bizans ve Arap yönetimleri, halkı devlet disiplinini kabul edecek şekilde yetiştirmişti. Özerklik hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı, komünleri yoktu, büyük şehirler idari birimler tarafından yönetiliyordu, halk vergilerini ödemek ve yetkililere itaat etmek üzere eğitilmişti. Bu yetkililer maaşlı ve daimî görevlilerdi ve güçlü bir iktidar vardı. Tarımsal gelişimi Avrupa'nın geri kalanından daha ileride bulunan ülkenin sunduğu manzara buydu. Avrupa'nın diğer bölgelerinden daha yoğun bir nüfusa sahipti. XIII. yüzyılda (1275) 1.200.000 sakiniyle, İngiltere'den daha büyük bir nüfusu olduğu tahmin ediliyor. VI. Heinrich ve ardından II. Friedrich, yönetimlerini tam despotizm yönünde geliştirmişlerdi. Devlet arazilerinin, tekellerin ve ambarların idaresi, ayrıcalıktan hiçbir şey bilmeyen ve bir tür proto-merkantilizmden farklı olmayan bir malî örgüt vardı. Bu arada Napoli Üniversitesi'nin kurulması ve Müslümanları da kapsayan bir hoşgörü, aydınlanmış bir despotizmi akla getiriyordu. XIII. yüzyılın II. Friedrich'iyle XVIII. yüzyılın II. Friedrich'i arasında birden çok benzerlik vardır ve bu, her ikisinin de yönettikleri halklarla istedikleri her şeyi yapabilmeleri açısından kolayca açıklanabilir. II. Friedrich tarafından 1231'de duyurulan düzenlemeler, bürokrasi denebilecek birimlerle donatmaları anlamında Norman kurumlarını tamamlıyordu. XIII. yüzyılın Avrupa'sında Sicilya Krallığı, Normanlar ortaya çıkıncaya kadar ülkeyi aralarında paylaşan Bizans ve Müslüman dünyalarından ödünç alınan uzman ve despotik yapısıyla benzersiz bir örnekti. Avrupa devletleri modern çağa kadar bu denli eksiksiz bir idari sisteme sahip olmadılar. Fakat burada, halktan kaynaklanmayan bir düzenlemeden, onun uygarlığını etkileyemeyeceğinin ve örgütlenmenin her şey olmadığının kanıtını görüyoruz. Hükûmet açısından bu Prusyalı Sicilya, Avrupa'nın geri kalanından çok daha üstündü. Ancak bir Dante ya da Gotik sanat üretmedi ve daha sonra Rönesans'ın yeşermesinde hiçbir rol oynamadı.

2. II. Friedrich

Hohenstaufen'in kaderi, onları, İtalya'yı politikalarının temeli yapmaya giderek daha fazla yöneltmişti. Fakat Alman karakteri IV. Konrad'dan Friedrich Barbarossa'ya ve Friedrich'ten VI. Heinrich'e gittikçe zayıfladı, II. Friedrich'le dönüşüm tamamlandı. Sicilyalı bir anneden doğmuş ve Sicilya'da büyümüştü, tam bir Sicilyalı'ydı. Safkan İspanyol II. Felipe'nin sarı saçları gibi onun da sarı saçları bize, eğer bunu Germen "ırkının" bir işareti olarak kabul ediyorsak, tek başına ırkın ahlakî eğilimler ve zihinsel özellikler üzerinde hiçbir etkisi olmadığı gerçeğini gösterecektir.

IX. Gregorius ve IV. Innocentius, Friedrich'i yalnızca sapkınlıkla değil, küfürle de suçladılar. Düşmanları onun, Musa, İsa ve Muhammed'in aynı şekilde sahtekâr olarak gösterildiği ünlü bir risalenin yazarı olduğunu da

söylediler. Kendisini şahsen tanıyan Salimbene'ye göre Tanrı'ya inanmıyordu (*fidem Dei non habuit*). Bu sözden elbette Kilise'ye de inanmadığını anlamalıyız. Onun yarı-Doğu ahlakından daha fazlası, Müslüman kadınlardan oluşan haremi ve ölürken (1259) dinî telkini reddeden damadı Ezzelino da Romano'nun inançsızlığı, onun inanç konularında gerçekten bir "serbest düşünceli" olduğuna inanmamızı haklı çıkarıyor. Ancak bunu hep inkâr etmiş, üstelik V. Karl'ın saltanatından önce sapkınlara karşı en acımasız yasaları çıkarmıştı. Bunu politikasına yarar sağlayacağını düşündüğü için yapmıştı elbette ve XV. yüzyılın İtalyan tiranlarının yaptıklarıyla çarpıcı benzerlikler taşıyordu. Onun için amacına ulaştıran tüm araçlar mübahtı. Yalan söylemek, zalimlik ve yalan yere yemin en sevdiği silahlardı, daha sonraki dönemlerde, bir Sforza'nın ya da bir Visconti'nin favori silahları olacaklardı ve benzerliği daha eksiksiz kılmak için de sanata ilgileri ve öğrenmeye saygıları olacaktı. Tahta çıkan ilk modern insan olarak adlandırılmıştı. Fakat buna ancak modern insandan, "iktidar peşinde durmadan koşan tam despot" anlamı çıkarılırsa daha doğrudur diyebiliriz.

Papaların Kıyamet Canavarı, Şeytan'ın hizmetkârı, Deccal'ın peygamberi olarak tanımlayacağı Friedrich, kariyerine, III. Innocentius'un himayesinde Kilise'nin bir hizmetkârı olarak başladı. Roma'nın onu Brunswickli Otto'ya karşı çıkmaya nasıl teşvik ettiğini ve Bouvines Muharebesi'nin ona Almanya tahtını nasıl kazandırdığını yukarıda görmüştük. Artık geriye, yalnızca imparatorluk tacını garantilemek kalıyordu. Bunu papadan alabilmek için hiçbirini asla yerine getirme niyetinde olmadığı cömertçe vaatlerde bulundu. Piskoposluk seçimleri üzerindeki tüm denetiminden ve Papalık toprakları üzerindeki tüm iddialardan vazgeçti, Sicilya Krallığı'nın Papalığın bir fiefi olduğunu kabul etti, onu asla imparatorlukla birleştirmeyeceğine söz verdi ve gelecek yıl yapılacak Haçlı Seferi'ne katılacağına yemin etti. III. Innocentius'un yerine geçen barışçıl III. Honorius, bu kadar çok iyi niyete nasıl karşı durabilirdi ki? Friedrich, 22 Kasım 1220'de Roma'da taç giydi.

O zamandan itibaren uzun süren saltanatının neredeyse tamamı İtalya'da geçti. Almanya'dan istediği tek şey, ona sorun çıkarmamasıydı. 1233'te, ünlü "*in favorem principum*" kuralı gereği, monarşinin Almanya'da hâlâ elinde tuttuğu gücün gölgesinden vazgeçerek, prenslere oğulları Heinrich'in ve ardından Konrad'ın ismen yönetimi altında tam bağımsızlık verdi. Bu gerçekçi politika, sorunu çözmenin tek yolunun bu olduğunun çok farkında olduğunu gösteriyor. Gerçek şu ki Almanya yönetilemez hâle gelmişti. Bu ülkede kraliyetin prestijini tekrar kazanmaya yönelik herhangi bir girişim, kendisini prenslere karşı bitmeyen ve kısır bir savaşa mahkûm etmek, Guelfler ve Ghibellinler arasındaki çatışmayı yeniden alevlendirmek, Fransa ve İngiltere'nin yeni müdahalelerini kışkırtmak ve bir kez daha papanın hakemliğine başvurmak zorunluluğu demekti. En

basit yol, imkânsız bir duruma kesin olarak son vermek ve aslında savunma zahmetine değmeyecek bir iktidarın kalıntılarını prenslere vermekti. Ayrıca Friedrich için Almanya ne ifade ediyordu ki? Dilini bile bilmiyordu. Bu, onun için yalnızca imparatorluğa giden yol olmuştu. İktidarının temeli Sicilya'daydı. Mutlakiyetçilik sayesinde, tasarımlarını gerçekleştirmek için gerekli malî ve askerî kaynaklar oradaydı.

Başarısız olan bir politikanın amaçlarını tam olarak belirlemek daima zordur. Friedrich'inki, her şeyden önce Sicilya'nın despotik yönetimini tüm İtalya'ya empoze etmeyi, ardından bu amaca ulaşıldığında, babası ve büyükbabası gibi Roma İmparatorluğu'nu tekrar kurmayı amaçlamış görünüyor. Ancak bu programın ilk bölümünü bile tamamlayamamışken ikincisine güç bela başladı. Politikası sadece İtalya'ydı, hiçbir şekilde imparatorluk değildi.

Yine de kaderinde, seleflerinin politikasından bile daha fazla Papalıkla çatışmaya girmek vardı. Papalık onu en sürekli ve en tehlikeli düşmanı olarak gördü. Fakat Friedrich ile IX. Gregorius ve IV. Innocentius arasındaki çatışmayı, bir ilkeler çarpışması olarak gören ve Kilise'nin iddialarına karşı dünyevi gücün bağımsızlığını ilk kez savunma onuruna sahip olduğunu iddia eden tarihçiler de vardır. Fakat sorun, ilk bakışta göründüğü kadar basit değildir. Kişilik olarak bakarsanız, Friedrich özgür düşünceli biriydi ama bir din aleyhtarının tam tersiydi. Çağdaşlarınınkinden farklı bir siyaset teorisi yoktu. Onlarla birlikte, en azından sözde, Kilise kurumunun kutsallığını, rahiplerin onu savunma ve sapkınlara zulmetme görevini ve Katolik dogmalarını kabul etme yükümlülüğünü üstlenmişti. Kilise'ye yaklaşımı bir ilkeden değil, yalnızca kişisel çıkarlarından kaynaklanıyordu. Politikasını engellememek şartıyla Kilise'ye tüm tavizleri vermeye hazırdı ancak bu politika, tam da Vatikan'ın politikasına aykırıydı. Gerçekte, papalar ona karşı dinî nedenlerden çok dünyevi nedenlerle savaşmışlardı. Friedrich'le papalar arasındaki çekişme, özünde, iki İtalyan iktidarı arasındaki bir çekişme olarak ortaya çıkmış ancak sonlara doğru kapsamı daha genişlemişti. IV. Innocentius tarafından aforoz edilip görevden alınan Frederick'i, Kilise'nin iddialarına karşı kendisini kralların davasının savunucusu olarak göstermeye zorladı.

Fakat en başından beri Kilise'yle ilgili durumu son derece talihsizdi. İtalya üzerindeki iddialarını haklı çıkarmak için imparator olması gerekiyordu, imparator olmak için de kendi elini bağlayacak taahhütlerde bulunması gerekiyordu. Taç giyme töreninde verdiği sözler Papalığa, kendi üzerinde bir üstünlük sağladı. Sicilya'nın Vatikan'ın bir fiefi olduğunu kabul ederek, kendisini çok yanlış yere konumlandırmıştı. Papanın Sicilya Krallığı üzerindeki egemenliği, kendisinin bu krallıkta sahip olduğu mutlak egemenlikle bağdaşmıyordu. Bu nedenle taahhütlerini yok saymaya karar verdi. III. Honorius'un sabrı, çatışmanın hemen patlak vermesini

önledi. Ancak IX. Gregorius, Friedrich'ten yükümlülüklerini yerine getirmesini ve her şeyden önce Haçlı Seferi'ne katılmasını istediği sırada, Aziz Petrus'un (1227) tahtına güçlükle ve ancak oturabilmişti. Zaman kazanmaya çalıştı, yola çıktı, sonra yarı yoldan döndü. Hemen aforoz edildi. Papalığın şartlarına uyarak işleri tekrar yoluna koymaya çalıştı. Temmuz 1228'de Kutsal Topraklara yelken açtı ve sultanla, Kudüs'e bir saldırı olmadan girmesini sağlayan ve Hristiyanların Mesih'in kabrini serbestçe ziyaret edebilmelerine imkân veren bir anlaşma imzaladı. Papa acımasız tutumunu değiştirmedi. Papalık, geçtiği tüm kasabalara ziyaret yasağı getirdi. Kutsal Kabir'e dua okumak için gelmesi hakaret sayıldı. Kendisini Kudüs kralı olarak taçlandırmaya razı olacak bir rahip bulunamadı ve tacı kendi başına takmak zorunda bırakıldı.

Ancak IX. Gregorius, Papalık ve Lombard şehirleri arasındaki ittifakı yeniledi ve Sicilya'yı işgal etti. Friedrich onunla çarpışmak üzere İtalya'ya döndü. Nihayet 28 Ağustos 1230'da barış antlaşması imzalandı. İmparator, üç yıl önce kendisine tebliğ edilen aforozdan muaf tutulma pahasına, Papalığın dikte ettiği şartları bir kez daha kabul ederek vergiye tâbi tuttuğu Sicilya Kilisesi'nin tam hürriyetini tanıdı ve devletin yargı yetkisini güvence altına aldı.

Roma'yla uzlaşarak, tüm çabalarını Lombardlara karşı yöneltti. Mücadele uzun ve şiddetliydi. 1238'e kadar talih Friedrich'e gülmemişti. Ardından, despotizmiyle şehirlerinin özerkliğini ve cumhuriyetçi ruhunu boğarak Sicilya yönetimini Kuzey İtalya'ya kadar genişletme zamanının geldiğini düşünüyordu. Başarısıyla böbürlenmeye ve bundan böyle İtalya'nın efendisi olduğuna inanmaya başlamıştı. Ülke çapında "vekiller" ve "şefler" atadı, Sardinya'nın vârisini gayrimeşru oğlu Enzo'yla evlendirdi ve ona kral unvanını verdi. Papalığa verdiği sözlerden geriye hiçbir şey kalmamıştı. Sardinya'nın da Sicilya gibi Roma'nın bir fiefi olduğunu unutmuştu. Sicilya Kilisesi dünyevi güce her zamankinden daha fazla tâbi durumdaydı. Dahası, Aziz Petrus devletleri bundan böyle kuzey ve güneydeki imparatorluk mülkleri arasında sıkışıp kaldığından, güneye bağımlı hâle gelme tehlikesi vardı. Bu kez IX. Gregorius hem hükümdar hem de Kilise'nin başı olarak hareket etti. Bir kez daha Friedrich'e (1239) karşı aforoz başlatıldı ve tebaasından ona itaat sorumluluğu kaldırıldı. Öfkeli bir risale savaşı patlak verdi. İmparator, hainliği ve nankörlüğünden dolayı papayı kınıyor, papa da imparatoru yalancı şahitlik ve sapkınlıkla suçluyordu. Friedrich, konsil kararı talep edince, papa da onun sözüne güvenip piskoposları Roma'ya çağırdı. Fakat Friedrich onları Roma'ya getiren gemilere saldırmak üzere vasallarını gönderdi, gemileri ele geçirdi ve piskoposları esir aldı. Ancak IX. Gregorius'un ölmesi (1241) ondan intikamını almasına engel oldu, Papalığın uzun süre boş kalması Friedrich'e biraz soluk aldırdı. Fakat IV. Innocentius, seçilmesinin hemen

ardından (1243), Lyon'da konsil topladı ve imparatorun davasını heyetin huzurunda görüştükten sonra resmen görevden aldı, onu destekleyenleri de aforoz etti.

Eskiden, papalar tarafından aforoz edilen imparatorlar, papayı bir Alman sinodu aracılığıyla görevden alır ve yerine bir antipapa atardı. Fakat o günler geçmişte kalmıştı, bir daha geri gelmeyecekti. Artık tüm kiliseler Roma'ya itaat ediyordu. Almanya'da, Mayence ve Köln başpiskoposları, zaten Thüringen landgrafını (Mayıs 1246) kral ilan etmişti. Birkaç ay sonra ölen bu kral, Heinrich Raspe'nin yerine, kendisi gibi ikinci bir kral muhalifi ve IV. Innocentius'un oyuncağı olan Hollanda Kontu William (Ekim 1247) geldi. Friedrich'in yapabileceği tek şey, diğer kralları davalarının kendi davasıyla aynı olduğuna ikna etmeye çalışmaktı. Elinden geleni yaptı, bir yandan kendisine karşı yeniden ayaklanan Lombard şehirleriyle mücadeleyi sürdürürken, hükümdarları kendisini desteklemeye ve onları kendi çıkarları adına papanın dünyevi iktidarı istediği gibi kullanmasına karşı çıkmaya teşvik etti. Protestoları ilgi uyandırmadı, uyandıramazdı da zaten. Ne söylerse söylesin, onun davasıyla Fransa ve İngiltere'de hüküm süren ulusal ve vâris hükümdarların davası arasında hiçbir ortak nokta yoktu. Bunlar, papanın taçları üzerinde hiçbir kontrolü olmadığını ve hanedan haklarının hiçbir şekilde Hohenstaufen'le süren kavgaya konu olmadığının farkındaydılar. Friedrich, papanın kendisine göre iki kat daha avantajlı olduğunu unutmuştu. Kendisi, Sicilya kralı olarak Papalığın vasalı değil miydi? İmparator olarak tacı ondan almamış mıydı? Taç giyme törenini kralların meshedilme töreniyle karşılaştırmak boşunaydı çünkü kimse bunu kabul edemezdi. Taç giyme töreni onu imparator yapsa da meshetme töreniyle kral olunmuyordu. Kısacası, Papalığa karşı çok uzun süredir çekişme içindeki bu imparatorluk, son sözü söyleyeceği anda, tüm zayıflığını ve koruyucusu olduğunu iddia ettiği dünyevi gücün bağımsızlığını savunmaktan aciz olduğunu ortaya koydu. Dinî kökeni onu Papalığa bağlı kalmaya mahkûm etti. Özerklik iddiasında bulunarak tarihi çarpıttı ve kendisini dayanağından yoksun bıraktı. Sorunu çözmek için papanın tacı üzerinde hak iddia edemeyeceği bir krala ihtiyaç vardı. Bunu çözecek kişi imparator değil, Fransa kralıydı. II. Friedrich'in başarısız olduğu yerde, elli yıl sonra Yakışıklı Philippe başarılı olacaktı. Friedrich'in saltanatı, VII. Gregorius'la başlayan ve Bouvines'de sona eren trajedinin bir tür son bölümüydü. Brunswickli Otto'nun saltanatından beri, imparatorluk sadece ismen var olmuştu. Friedrich'in Sicilya Krallığı aracılığıyla burayı yeniden canlandırma girişimi ancak felaketle sonuçlanabilirdi. Durum umutsuz olsa da Lombardiya'ya sefer düzenlemekten geri durmadı ve kaybedilmiş bir dava uğruna birliklerini ve hazinesini boş yere harcadı, kendini tamamen tüketmiş oldu. 13 Aralık 1250'de Parma güçleri tarafından kanlı bir bozguna uğratıldıktan kısa süre sonra öldü. Ölümü

Almanya'da hiçbir etki yaratmadı ama İtalya'da büyük yankı uyandırdı. Friedrich hakkında Deccal'in gelişiyle ilgili kehanetlerde bulunanlar oldu ve dünyaya döndüğü söylentileri ağızdan ağıza yayıldı. Bunlar, Kyffhäuser Dağı'nda uyumakta olan imparator efsanesini doğuran İtalyan söylentilerinin Almanya'daki yansımasıydı. İsimlerin aynı olması nedeniyle aldanan halkın hayal gücünün çok geçmeden Friedrich Barbarossa'ya yakıştıracağı bir efsaneydi bu.

Sicilya Krallığı'na gelince, papa onu "zehirli yılan soyu"ndan, Hohenstaufen'den sonsuza kadar ve bir an önce geri almak için atıldı ve onu Fransa'ya vermeye karar verdi.

3. Almanya

İmparatorluk, Almanya için krallarına evrensel bir politika dayattığı, ulusu Kilise'ye kurban etmeye zorladığı ve sonunda avın kendisinden vazgeçip hayalinin peşinden gitmeye çalıştığı için ölümcül tehlike arz etmiyordu. Aynı zamanda papanın ülke işlerine doğrudan müdahalesine yol açacak bir sonucu da doğurmuştu. Almanya kralı ya da daha doğrusu Romalıların kralı, imparator olarak atandığı için Roma, doğrudan bunu yapacak kudretteydi. Dolayısıyla onun onayı olmadan seçim de yapılamaz iddiasındaydı. Hohenstaufen tehlikeyi açıkça fark etmişti ve bunu önlemek için hanedanını vâris hâle getirmeye çalıştı. Orta Çağ monarşilerinde devletin olası tek biçimi olan veraset, tüm monarşik iktidarın, devlete dayalı tüm iktidarların olmazsa olmazıydı. Ancak İngiltere kralının veya Fransa kralının gücünü oluştursa da XII. yüzyılın başlarından itibaren Almanya'da imkânsız hâle gelmişti. Ülke, birlikte harekete geçemeyen ve hatta merkezî bir otoritenin varlığına tahammül edemeyen dinî ve laik prenslikler topluluğu hâline gelmişti. Bu durumu, yaygın kabul gören Germen bireyciliği masalıyla açıklamak boşunadır. Her ikisi de Germen halklarından olan İskandinavlar ve Anglo-Saksonlar arasında olmayan bölgesel prenslikler bir Latin halkı olan Fransızlar arasında yaşıyordu. İlk başlangıçta Karolenj İmparatorluğu ekonomik sisteminin büyük malikânelerin egemenliğinde olduğu bir dönemde, Ren'in sağında ve solunda dağılmış bu insanlar, topraklarından aldıkları güçle özerklik kazanan görevlilerin kraliyet haklarına el konulmasının ürünleriydi. Kralın kendi toprakları sadece Fransa'da vardı, büyük vasalları gibi o da toprağa kök salmıştı ve X. yüzyıldan beri, tacından dolayı sahip olduğu hakları talep edebileceği ânı sabırla bekliyordu. Beklenen bu an, onu İngiltere'ye karşı direnişin doğal lideri yapan, ona burjuvazilerin desteğini getiren ve onun ikamet ettiği yerin ülkenin "başkent"i olmasına yol açan bu an, XII. yüzyılda geldi. Ticaretin canlanmasının ve insanlarla malların durmadan artan dolaşımının başlattığı büyük ekonomik ve sosyal dönüşümle harekete

geçen ulusun bütün faaliyetleri bu şehre çekilmeye başlandı. Almanya'da tam tersine, krallar vatanlarında yoktu. Karolenj geleneğine sadık kalıp sürekli dolaşıyorlardı. Sarayları vardı ama sabit bir ikametgâhta kalmıyorlardı. Almanya'da Île-de-France benzeri bir yer yoktu, Paris'e benzeyen yerler çok azdı. Ancak XI. yüzyılın sonuna kadar kralların kişisel gücü çok fazlaydı. Ren'in sağ kıyısında feodal sistemin ağır tempoda ilerlemesi, Fransa'da çok önceden senyörler tarafından el konulacak bir miktar mülk ve bölgeyi elden çıkarmalarına neden oldu. Bununla birlikte ekonomik sistem, bu rezervleri elinde tutmalarına (niçin olduğunu daha önce görmüştük) ve kazançlarını kendine uygun şekilde kullanmalarına izin vermedi. Monarşinin idari olarak örgütlemesini düşünmek içinse henüz çok erkendi. Onlar da özetle hakları ve yetkilerini, kendi atadıkları onlara bağlı bulunan piskoposlara devrederek mümkün olan en iyi çözümü benimsediler. Dolayısıyla onların gücü zorunlu olarak bu İmparatorluk Kilisesi'nin yaşamasına bağlıydı. Atamalar Savaşı'ndan sonra bu destek çekildiğinde çöktüler. O dönemde onu yeni bir temele oturtmak için artık çok geçti. Hohenstaufen, şehirlerin desteğine güvenmemekle suçlandı. Ancak onları suçlayanlar, Ren'in kıyıları dışındaki Alman şehirlerinin o zamanlar daha yeni yeni gelişmeye başladığını unutuyorlardı. Bu yüzden şehirler, prenslerin denetiminden kurtulmak için İtalya'da olduğu gibi özgür cumhuriyetler hâline geldiler. Sözde imparatora bağımlı ama gerçekte o kadar bağımsızdılar ki kaynaklarından bile yararlandırmıyorlardı. Onlarla prensler arasında bir seçim yapmak zorundaydı. Fakat Friedrich Barbarossa'nın, halefi gibi prensleri tercih etmekten başka bir çaresi yoktu. Böylece tıpkı Fransa'da kralın gücünü büyük vasallarına dayatması gibi Almanya'da da bu sisteme uymaya çalıştı. Tahtta kalabilmesi için prenslerden bir birlik kurması gerekiyordu. Fakat onların bu hizmetlerin bedelini her türlü ayrıcalık ve tavizle ödemek zorunda olacağı için ancak kaynaklarını tüketerek iktidarda kalabilirdi. Barbarossa zamanında yönetim, gerçekten de sadece bir "çıkar politikası"na indirgenmişti. Svabyalı Philippe ve IV. Otto mücadelesi, kraliyet iktidarının otoritesi olmasa da en azından prestijden geriye her ne kalmışsa onun da yıkımını tamamladı. II. Friedrich, 1231'de krallığın kalan son önemsiz ayrıcalıklarını prenslere devrederek, onları mülklerinin efendileri (*domini terrae*) olarak resmen tanıdı. Böylece onların toprakları üzerinde kaleler inşa etmek, hâkimler atamak, para basmak ya da ticareti ve dolaşımı düzenlemek gibi haklarından feragat ederek, gerçekte zaten var olan durumu hukuken de tanımış oldu. Bundan böyle Almanya, imparatorun kendi hâline bıraktığı bireysel egemenler federasyonundan başka bir şey değildi. Onun yerine, 1222'de Roma kralı seçilen ve Köln Başpiskoposu Engelbert'in vesayeti altında yetiştikten sonra babasına isyan eden ve onu sürgünde ölmek üzere hapse atan oğlu Heinrich'i bıraktığı doğrudur. Ardından 1237'de prensler ona

kraliyet unvanını verdiğinde henüz dokuz yaşında olan diğer oğlu IV. Konrad tahta çıkmıştı. Fakat ne imparator ne de prensler, bu tür vekillerin gerçek bir etki yaratabileceğine inanamadılar ya da inanmadılar. Üstelik Friedrich'in aforoz edilmesi ve tahttan indirilmesinden sonra, Hohenstaufen hanedanını ortadan kaldırmaya kararlı IV. Innocentius, yeni bir seçim emri verdi. Svabya'daki birkaç kasaba dışında hiç kimse Konrad'la ilgilenmiyordu. Tacın önce Thüringen Landgrafı Heinrich Raspe'ye, sonra Hollanda Kontu William'a nasıl verildiğini yukarıda görmüştük. Prenslerin öncelikle Köln başpiskoposlarının işi olan bu seçimleri pek umursadıkları söylenemezdi. Heinrich ve William, papanın zaferini doğrulamaktan başka bir şey yapmadılar. Heinrich, seçilmesinden birkaç ay sonra öldü. Almanlara neredeyse yabancı olan bir Hollandalı olarak William'ı Ren Vadisi dışında pek gören olmadı. Hollanda Kontluğu onun için kral olmaktan daha önemliydi. Roma'nın korumasına borçlu olduğu unvanından elde ettiği neredeyse tek kazancı, Flandre kontlarının aleyhine olacak şekilde Zelanda üzerinde hak iddiasında bulunmaktı. Frizyalılara karşı bir sefere çıkmaya sevk eden yine Hollanda politikası oldu. Ancak 28 Ocak 1258'de Hoogwoude Muharebesi'nde öldü. O öldüğünde, annesi Beatrice Svabyalı Philippe'in kızı olan Kastilya Kralı X. Alfonso, hak iddia ettiği Almanya tacı üzerinden Sicilya'nın da tacını elde etmeyi elde etmeyi planladığı için bu Hohenstaufen bağlantısını bahane yaptı. Fakat Sicilya, oğlu Edmund için tacı elde etme umudu taşıyan Guelflerin eski müttefiki İngiltere kralının da iştahını kabartıyordu. Kendisine destek olması amacıyla kardeşi Cornwall Kontu Richard'ı Hollanda Kontu William'dan sonra tahta geçmesi için kışkırttı. İki rakip bunu elde etmek için sadece hazinelerine güveniyorlardı ve üç yüz yıl sonra V. Karl ve I. François'nın yapacakları gibi Roma Krallığı için pazarlığa tutuştular. Ulusal ideal, Alman prenslerine o kadar yabancı ve monarşi, o kadar ikincil sırada geliyordu ki tek düşünceleri onu en uygun koşullarda satabilmekti. Bazıları Kastilyalı Alfonso, diğerleri Cornwall Kontu Richard'ın kendilerini satın almalarına izin verdiler. 1257'de her iki prens de tacı sanki paketlenmiş bir mal gibi aldı. Bu ikili seçime yedi prens katılmıştı. Bu, o zamandan beri Roma kralını seçme hakkına sahip olan Elektörler Kurulu'nun nüvesiydi!

Alfonso ve Richard arasında yapılan pazarlık, papa konuya dâhil olmadıkça geçerli olamazdı. Fakat Hohenstaufen'in kökünü kazıması Roma için yeterliydi, her iki tarafa da müdahale etmeden iki rakibin talepleriyle onu bunaltmasına izin verdi. Alfonso, bu koşullar altında, bulunduğu yerde kalmanın en iyisi olduğunu düşündü ve Almanya'da hiç gözükmedi. Richard ise Ren kıyılarında biraz zaman geçirdi, Aixla-Chapelle'de (Aachen) taç giydi, birkaç devlet belgesi imzaladı ve daha sonra II. Heinrich'in saltanatı sırasında meydana gelen karışıklıklar sebebiyle İngiltere'ye geri çağrıldı. Bir daha Almanya'ya dönmedi ve 1272'de öldü. Elektörler onun

yerine birini seçmek için acele etmediler. Çünkü Alfonso hâlâ hayattaydı. Ancak papa, yeni Sicilya Kralı Anjoulu Charles'la arasının bozulmasını istemediği için onun iddialarını duymazlıktan gelecekti. Öte yandan, Capet hanedanının yararına Charlemagne İmparatorluğu'nu yeniden kuracak yeğeni Fransa Kralı Cesur Philippe'in adaylığı lehine Charles'ın müdahalesini bertaraf etmek istedi. Elektörlere, kendisinin yeni bir kral yaratmasını istemiyorlarsa acele etmeleri gerektiğini belirtti. Onlar buna uydular ve 1273'te tacı, kendilerini endişelendirmeyen Habsburglu Rudolf'a verdiler. Heinrich Raspe'nin aday gösterilmesiyle başlayan "büyük fetret dönemi" nihayet sona ermişti.

İngiltere'yle düellolarına dalan Fransa kralları, X. yüzyılda Karolenj seleflerini çok meşgul eden Lotharinya sorununu yeniden açmak için Almanya'nın zayıflığından yararlanmaya kalkmadılar. Philippe Auguste, VIII. Louis ve Aziz Louis, Guelflerin İngiltere'yle ittifakının doğal olarak Fransa'ya doğru ittiği Hohenstaufen'le oldukça samimi ilişkilerini sürdürdüler. Bununla birlikte, Alman kraliyetinin çöküşünün ülkenin batı sınırı üzerinde etkisi olmadan kalması imkânsızdı. Tamamen tarımsal uygarlığın olduğu bir çağda hazırlanan Verdun Antlaşması, bölgeleri, bir arazi parçasını böler gibi bölmüştü. Bu bölünmenin başlıca amacı, nüfusa veya coğrafi duruma bakılmaksızın Dindar Ludwig'in oğullarının her birine eşit pay verebilmekti. XIII. yüzyıl Avrupa'sında, ticaretin dolaşımı ve bu ticaretin sonucu olan yeni toplumsal ilişkilerle yeni bir hayata uyanan eski sınır, statükoya saygının sonsuza kadar korunamayacağı bir arkaizmden başkası değildi. Meuse ve Schelde havzalarında doğan şehirler, iki büyük ekonomik merkezin, bir yanda Champagne panayırları diğer yanda Flandre limanlarının ilgisini çekerek doğal olarak batı bölgelerine yöneldiler. Onların etkisi altında, Lorraine, Lüksemburg, Liège ve Hainaut'un yanı sıra Hollanda ve Brabant'ın Romanik dil konuşan Germen nüfusu, giderek parçalanan Almanya'dan yavaş yavaş ayrıldı. Onları tutmak için hiçbir şey yapılmadı, yapılmayacaktı da. Sınırdaki prensleri imparatorluğa bağlayan feodal bağ giderek gevşiyordu. XIII. yüzyılın sonlarına doğru Lorraine ve Brabant dükleri, Lüksemburg, Hainaut ve Hollanda kontları imparatorluğa neredeyse tamamen yabancılaşmışlardı. Hohenstaufen'in Aşağı Ülkeler'deki temsilcisi Hainaut Kontu V. Baudouin, Friedrich Barbarossa'nın yönetiminde bile kendisini bağımsız saymıştı ve Fransa ile Almanya karşısında tarafsız olduğunu ilan ederek imparatora karşı görevlerini yerine getirdiğine inanıyordu. II. Konrad tarafından 1033'te satın alınan Burgonya Krallığı, imparatorluk topluluğundan hızlı bir şekilde ayrıldı. Saône ve Rhône boyunca uzanan ve Romanik dil konuşan bir halkın yaşadığı her şey onu, Akdeniz'e ya da Fransa'ya çekiyordu. Almanya'nın sadece toprak olarak kabul edildiği bir dönemde, son sahibinden miras yoluyla taçlarını alan Almanya kralları, Burgonya için hiçbir

zaman bir yabancıdan başkası olmadılar ve orada kök salmak için hiçbir girişimde bulunmadılar. Marsilya ve Lyons hiçbir zaman imparatorluğa ait olduklarını hissetmemişlerdi. Provence Kontları, Dauphiné ve Franche Comté, imparatorluğun üzerlerinde uyguladığı ismen hükümranlık konusunda hiçbir zaman endişelenmediler. Böylece bir ekonomik durgunluk döneminde haritaya çizilen eski sınır, daha yoğun uygarlıkların ve daha karmaşık çıkarların çatışmasıyla, deyim yerindeyse silindi. Kimse onu düzeltmeye çalışmadı, insanlar sadece görmezden gelmekle yetindiler. İmparatorluk gücü azaldıkça, imparatorluğun ana hatları daha da belirsiz ve tanımsız hâle geldi.

Fransa kralları, kendilerinin yaratmadıkları ancak giderek daha fazla dikkatlerini gerektiren bir durumdan yararlanmamayı düşünmediler, düşünmemeleri de gerekiyordu. Sınır prensleri, imparatoru unutunca, onların desteğini almak ya da onların hakemliğine başvurmak için Fransa krallarına yöneldiler. Kraliyet, birçoğuna fief veya para dağıtmıştı. Bölgesel yönetimlerin güçlü ve prensliklerin sağlam olduğu Aşağı Ülkeler'de, Fransa'nın etkisi tamamen politikti. Fakat Lorraine sınırında ve Rhône Vadisi'nde durum farklıydı. Burada toprakların birbirine eklenmesi, hak ve imtiyazların karışıklığı ve hem Fransa'da hem de imparatorlukta toprak sahibi olan çok sayıda senyör, kral, kralın bölgedeki kâhyalarının nüfuzlarını sınırın diğer tarafına doğru genişletmek için yararlandıkları bitmek bilmez anlaşmazlıklara yol açtı. İlgili tarafların rızasıyla, adım adım ilerlemelerle, kademeli ve neredeyse fark edilmeyen çabalarla bu ara bölge üzerinde kendi nüfuzlarını arttırdılar. Çok geçmeden onların gücü fiilen imparatorunkinin yerini almış oldu.

Batıda Almanya, kendisinden daha üstün bir uygarlığın etkisi altında yavaş yavaş parçalanırken, doğuda büyük ölçüdė barbarların lehine genişliyordu. Elbe kıyısındaki Slav bölgelerinin I. Otto tarafından başlatılan ancak ölümünden sonra terk edilen fethi yeniden başladı ve XII. yüzyılın ortalarından itibaren büyük adımlar atıldı. Ancak ülkenin iç kesimlerinde imparatorların gücü giderek azalırken, Alman kolonyalizminin böyle bir ilerleme kaydetmesi ilk bakışta garip görünüyor. Gerçek şu ki daha sonra Alman halkının kaderi üzerinde çok önemli etki yapacak olan bu büyük yayılma çabası, imparatorlara hiçbir şey borçlu değildi. Bu gelişme, onların katılımı ve en ufak bir ilgisi olmadan gerçekleştirilmişti. Friedrich Barbarossa İtalya'da gücünü boş yere harcarken, Aşağı Elbe kıyılarındaki prensler ve özellikle Aslan Heinrich ve Brandenberg Markgrafı Ayı Albrecht (1170), Baltık kıyısında uzanan Wend topraklarının enerjik bir şekilde Almanlaşmasını sağladı. Burada, salt siyasi bir fetih değil, gerçek bir sömürgeleştirme girişimi söz konusuydu. Bu sayede Almanlar, IV. yüzyılın büyük istilaları sırasında terk ettikleri bölgelerde bulunan Slavların yerlerini yeniden aldılar. XII. yüzyılda nüfus artışı, toprak rejiminin terk

edilmesi, özgür köylüler sınıfının ortaya çıkışı ve nihayet burjuvazinin oluşumu gibi yukarıda özetlenen ekonomik dönüşümler olmasaydı, başarısı imkânsız olurdu. Bu değişiklikler sayesinde, yeni ülkenin insanları için vazgeçilmez olan fiziksel ve manevi koşullar, nüfus fazlası ve girişimcilik ruhu bir araya geldi. Saksonya dükü ve Brandenburg markgrafının şövalyelerinin baskınları Slavları geri püskürtüp onları katlettikçe, işgalciler girişimcilerin (öncülerin) yönetiminde bu şekilde temizlenen alanları ele geçirdiler. Frankonya'dan, Thüringen'den, Saksonya'dan, Ren kıyılarından ve hatta Flandre ve Hollanda'dan geldiler; Hollandalılar, drenaj ve dolgu operasyonlarındaki becerileri ve deneyimleri nedeniyle özellikle yarar sağladılar. Her sömürgeci, mütevazı bir kira karşılığında tek parça (*hufe*) toprak aldı ve katliamdan kaçan Slavlar arasından gerekli iş gücünü kolayca toplayabildiler. *Sistersiyen* rahipler yeni köylere manastırlarını kurdular ve kiliselere din adamlarını da yerleştirdiler. Sömürgeleştirme, yüzyılın sonundan önce Oder kıyılarına ulaşmıştı. Nehirler boyunca, köylülere gerekli malzemeleri sağlayan ve çevredeki kırsal bölge için pazar işlevi gören şehirler kuruldu: Brandenburg, Stendal, Spandau, Tangermunde, Berlin ve Frankfurt (Frankfurt-an-der-Oder).

Doğu ve güneydeki Slav devletleri, Polonya ve Bohemya, kısa süre sonra Batı'nın tarım yöntemlerini ve çeşitli kentsel ticaret uygulamalarını Elbe'nin ötesine taşıyan bu Almanları kendilerine çekmeye çalıştılar. Polonyalı Silezya dükleri (*Piastes*), Breslau ve çevresine yerleşmeye ikna etmek için çaba göstergiler. Bohemya Kralı I. Wenceslaus (1230-1253) ve halefi II. Ottokar bu öncülere daha elverişli koşullar sundu. Alman köyleri Çek köylerinin arasına dağılmış, Alman kasabaları madencilik ya da dokuma sanayileriyle gelişmişti. Burjuvalar ve köylülerse yerli halkın arasında dillerini, geleneklerini ve hukuklarını olduğu gibi koruyarak geleceğe ürkütücü sorunlar miras bıraktı. Germen koloniciler, 1224'te onlara önemli ayrıcalıklar veren kralın koruması altında yerleştikleri Transilvanya'dan Macaristan'a kadar uzandılar. Bu genişleme, ister istemez Roma İmparatorluğu'nun V. yüzyıldaki istilasını akla getiriyor. Her durumda, kendi ülkelerinin dışında yeni geçim olanakları arayan bir halkın aynı kabaran dürtüleri vardı. Ancak V. yüzyılın Almanları çok hızlı bir şekilde Roma halklarının arasına karışıp onların geleneklerini ve dillerini benimserken, XII. yüzyılın Almanları tam tersine şiddet yoluyla kendi milliyetlerini Slavlara dayatıyor veya yerleştikleri yerde tutuyorlardı. Bu karşıtlığı açıklamak için V. yüzyılda Germen uygarlığının Roma uygarlığına göre geri, XII. yüzyıldaysa Slav uygarlığına göre ileri olduğunu değerlendirmek yeterli değildir. XI. yüzyılda İngiltere'yi işgal eden Normanlar, Anglo-Saksonlardan çok daha medeniydiler. Ancak uzun vadede onlara karıştılar ve bu karışım yeni bir halk oluşturdu. Dokuzuncu yüzyılda Rusya yönetimini ele geçiren İsveçliler için de durum aynıydı. Elbe'nin ötesinde

gözükense böyle bir şey değildi. Bugün bile, XII. yüzyıl göçmenlerinin torunlarıyla topraklarında yaşadıkları Slav halkları arasındaki fark, ilk günlerdeki kadar net ve belirgindir. Bu olguyu "ırk"la açıklamaya kalkmak çocukça olur çünkü Almanların yabancı çevrelerde çok kolay bir şekilde ulusal kimliklerini terk etmeleri yaygın yaşanan bir durumdur. Bohemya, Polonya ve Macaristan'da kalıcı olmalarının açıklaması, her şeyden önce, Anglo-Sakson nüfusu arasında dağılmış İngiltere'deki Normanların aksine, kompakt gruplar hâlinde yerleştikleri gerçeğinde aranmalıdır. Fakat asıl sebep, kuşkusuz Slavlar arasında şehir yaşamının başlatıcıları ve yüzyıllar boyunca *mükemmel* temsilcileri olmalarıdır. Almanlar burjuvaziyi tarımsal nüfusun arasına soktular ve belki de en başından beri onlarla çeliştikleri şey ulusal bir gruptan çok bir sosyal sınıftı. Çevrelerindeki Germen köylüler sayesinde Alman şehirleri, hemşehrilerin akınıyla nüfuslarını sürekli olarak yenileyebildiler ve bu köylüler üzerinde yarattıkları etki, onların Slav nüfusu tarafından asimile edilmesini engelledi. Slav ülkelerindeki Germen yayılması, ilk etapta ekonomik faktörlerle açıklanırken, çok geçmeden dinî motiflerin bu yayılmada rol oynaması ve çok belirgin bir şekilde hızlandırması uzun sürmedi. Elbe ve Oder arasında Alman sömürgecilerinin ilerleyişinden önce ortadan kaybolan paganizm, Baltık kıyılarından Elbe ve Niemen arasında uzanan ovada hâlâ varlığını sürdürüyordu. Slav kökenli bir halk olan Prusyalılar, X. yüzyılın sonunda Prag Piskoposu Aziz Adalbert ve daha sonra Polonya'nın Sistersiyen rahipleri tarafından yapılan din değiştirme girişimlerine direndiler. XIII. yüzyılın başında, Polonyalı Masovia dükü, bu inatçı putperestlerin Hristiyanlaştırması işini üstlenmek için Töton Tarikatı Şövalyeleri'ni çağırdı. 1198'de Saint Jean d'Acre'da Alman Hospitalier Şövalyeleri arasında kurulan bu tarikat, yirmi yıl önce Macaristan Kralı II. András tarafından doğu sınırlarını işgal eden putperest Kuman ordularıyla savaşmak üzere davet edilmişti. Fakat çok geçmeden Macarlar ve şövalyeler arasında anlaşmazlıklar baş gösterdi. Bu arada, Polonyalı Masovia dükünün çağrısı onlara, inançtan kaynaklanan coşkularını daha uygun bir eylem alanında sergileme fırsatı verdi. Zavallı Prusyalılar, yayları ve hasır kalkanlarıyla, Katoliklik adına yeni bir halkı değil, yeni bir ülkeyi kılıçla fethetmeye gelen ağır silahlı şövalyelere direnemediler. Çünkü Prusyalıları Hristiyanlaştırmak söz konusu değildi. İsa ve papayla ilgili hiçbir şey bilmemelerine rağmen onların düşmanları olarak muamele gördüler. Haçlı Seferleri'nden bu yana evanjelizmin yerini Kutsal Savaş almıştı. Bu Kutsal Savaş, bir yok etme savaşıydı. Ancak 1283'e gelindiğinde ve artık katledilecek pagan kalmadığında sona erebildi. Töton Şövalyeleri ilerledikçe ülkeyi de organize ettiler. Danzig'den çok uzak olmayan Marienburg'da ilginç bir örneğini görebileceğiniz kaleler, fethin aşamalarını gösteren kilometre taşlarıdır. Alman sömürgeciler çevredeki ülkeyi işgal etmeye geldiler. Burada da

Elbe ve Oder arasında olduğu gibi savaşın sonunda Almanlaştırma başladı. Prusyalılardan geriye, artık işgalciler tarafından taşınan isimden başka bir şey kalmamıştı. Şövalyeler, 1234'te Papa IX. Gregorius'tan bir fief olarak aldıkları ülkenin egemenliğini korudular.

Almanlar Baltık'ın güneyindeki büyük ovayı bu şekilde kolonileştirirken, o zamana kadar sadece İskandinavların yelken açtığı bu denizin kıyılarına da akın ediyorlardı. Burada hareket, Aslan Heinrick tarafından yok edilen bir Slav köyü Lübeck'ten başladı. Ardından komşu Alman bölgelerinden gelen göçmenler tarafından yeniden dolduruldu. Yeni yerleşim yeri son derece iyi bir konuma sahipti. Hamburg'a yakınlığı, onu Kuzey Denizi ve Baltık ticareti arasında aracı olmaya mahkûm etti ve ilerlemesi şaşırtıcı bir hızla gerçekleşti. 1163'ten itibaren Gothland Adası'ndaki Visby, Lübeck'le sürekli iletişim hâlinde olan bir tür fabrika hâline geldi. Bu noktadan itibaren Alman gemileri çok geçmeden Baltık'ın doğu kıyılarına doğru yelken açmaya başladı. İç kısımdaki Rus bölgeleriyle mükemmel bir iletişim noktası sağlayan Tuna Deltası, Alman gemilerinin sürekli uğrak yeriydi. Buradaki ticaret, Hristiyanlığın da yolunu açtı. 1201'de Riga'da bir piskoposluk kuruldu ve orada Bienne Piskoposu Albert, Livonia ve Esthonia'nın paganlarıyla savaşmakla görevli Livonyalı Kılıç Kardeşleri Tarikatı'nı kurdu. Alman tüccarlar birkaç yıl sonra Novgorod'la ticaret yapmaya başlamışlardı. Ancak kuzeyde, Kılıç Kardeşleri tarafından Ruslardan ele geçirilen Dorpat, Riga gibi bir piskoposluk merkezi hâline geldi.

Baltık'taki Alman hâkimiyeti ilk olarak Danimarka kralları tarafından tehdit edildi. Atamalar Savaşı, I. Otto'dan beri maruz kaldıkları boyunduruktan kurtulmalarını sağlamıştı. 1104'te papa, ülkelerini Bremen piskoposluğundan ayırdı ve Lund, kuzey krallıklarının dinî bir metropolü hâline getirildi. Hohenstaufen ve Guelfler arasında savaş patlak verdiğinde, doğal olarak Guelflerin yanında yer aldılar. Hükümdarlığı döneminde Kopenhag Limanı gelişme gösteren II. Waldemar, Aslan Heinrich'le müttefikti ve kızını onun oğlu VI. Knud (1182-1202) ile evlendirmişti. Wendlere karşı seferlere katıldı ve Rügen Adası'nı ele geçirdi. Knud, Friedrich Barbarossa'ya bağlılık yemini etmeyi reddetti ve egemenliğini Pomeranya, Mecklenburg ve hatta Lübeck ile Hamburg'a dayattı. II. Waldemar (1202-1241), Schwerin'i de ekleyerek kardeşinin fetihlerini arttırdı ve Norveç'i haraca bağladı. Artık filosu Doğu Baltık'ta görünmeye başlamıştı. 1219'da Estonya'ya çıktı ve Estonyalılara karşı büyük bir zafer (Dannebrog efsanesinde bahsedilen zafer) kazandıktan sonra Revala şehrini kurdu. Aynı zamanda Oesel Adası'nı (1221) ele geçirdi ve Riga'yı tehdit etti. Ancak bu genişleme tamamen siyasiydi ve zaten büyük ölçüde Almanlar tarafından sömürgeleştirilen bölgeleri de içeriyordu. Waldemar, beklenmedik bir şekilde Schwerin kontunun (1223) eline geçtiğinde, ona karşı genel bir isyan patlak verdi. Dört yıl sonra durumunu kurtarmak

için boşuna bir girişimde bulundu. Bornhöved'de (22 Temmuz 1227) aldığı yenilgi, bundan sonra olacakları belirledi ve Almanların Baltık'ı uzun süre kontrol etmesini sağladı.

Yeni ve seyrek nüfuslu ülkelerle çevrili bir deniz olan Baltık'ta ticaret ancak şarap, baharat ve pahalı kumaşlar karşılığında Almanya'nın kuzeyinden buğday ve Batı ülkelerine Rus kürkü ihracatıyla geliştirilebilirdi. Flandre ve İtalya arasındaki büyük ticaret yolunun son durağı olan Brugge, uzun zamandır Kuzey Denizi'ndeki Alman denizcilerin hedefi olmuştu. Baltık Denizi'nden gelenler de aynı yolu izledi. Ortak çıkarları onları hemen birbirine yaklaştırdı. Hansa Birliği bu ekonomik ilişkilerden, yani sadece tüccarların değil, aynı zamanda Riga'dan Köln'e kadar ait oldukları şehirlerin konfederasyonlarından doğdu. Zamanla, Breslau ve Münster gibi iç bölgelerdeki bazı şehirleri de içine alacak şekilde yayıldı. Schelde'den Tuna'ya kadar uzanan uzun sahil şeridinin ortasındaki Lübeck, XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Hansa'nın karargâhı oldu. Birliğin tüm üyelerinin ticari çıkarları, yerel ve geçici farklılıklar dışında, aralarında iyi bir anlayışın sürdürülmesini sağlayacak kadar uyuşuyordu. Hansa sayesinde Alman denizciliği, XV. yüzyılın ortalarına kadar kuzeydeki iki denizde üstünlüğünü korudu.

Yukarıdaki son birkaç sayfayı, XII. yüzyılın sonundan beri Almanya'nın Avrupa siyasetinde giderek küçüldüğünü fakat Avrupa haritasında giderek daha büyük bir yer işgal ettiğini söyleyerek özetleyebiliriz. Germen kolonizasyonu, fetih ve propaganda amaçlı bir dizi girişiminin yardımıyla, Aşağı Elbe'den Niemen'e kadar uzandı ve denizle iç kısımlardaki Slav devletleri olan Polonya ve Rusya arasına girerek, XIV. yüzyıldan itibaren Doğu Avrupa barışını periyodik olarak bozmaya devam eden çatışma ve savaşlara zemin hazırladı. İnsanları birbirinden yalnızca dil farklılığının ayırdığı bu bölgelerde doğal sınırların olmaması, kaçınılmaz biçimde onları, kelimenin en vahşi veya etnografik anlamında ulusal çatışma karakterinde bir mücadelenin sahnesi olmaya yöneltti. Yeryüzü şekillerinin devletleri farklı bölgelere ayırdığı ve doğanın kendisinin, deyim yerindeyse, ülkelerin sınırlarını çizdiği yerlerde, savaşlar tamamen politiktir ve fethin, mağlup ettikleri halkı mutlaka köleleştirilmesi gerekmez. İtalyan halkının X. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar yönetiminde bulunan çeşitli yabancı hükûmetler, hiçbir şekilde temel karakteristiklerini değiştirmedi. Ancak komşuların saldırganlığına karşı hiçbir korumanın bulunmadığı ve bu sınırların belirsiz olduğu ovalarda durum tam tersiydi. O andan itibaren savaş, bir imha savaşı görünümüne bürünüyordu. Galip gelen taraf kendini ancak düşman devleti parçaladığında, onun kurumlarının kökünü kazıdığında, onların dilini ve dinini yok edip onların yerine kendi dinini koyduğunda güvende olacağına inanıyordu. XII. yüzyılın Alman sömürgecilerinin Pomeranya ve Prusya Slavları'na uyguladı-

ğı muamele tam da buydu. Hohenzollernler de daha sonraki bir tarihte Polonya ve Rusya'ya Baltık eyaletlerinin Almanları'na böyle davrandılar. Bu tür yaşam koşullarında insanlar katılaşıp duygusuzlaşır, vazgeçilmez oldukları için enerji, disiplin ve örgütlenme ruhu baskındır; kuvvet, hukukun en üst gerekçesi ve tek dayanağı gibi görünebilir. Elbe'den doğuya doğru uzanan yeni Almanya'da en başından beri mevcut durum buydu. Entelektüel kültür açısından, bu sömürge bölgeleri Batı ve Güney Almanya'sına çok şey borçluydu. XVIII. yüzyıldan önceki tek bir bilim adamı, şair veya sanatçının adını sayabilmek pek mümkün değildir. Çalışmak ve savaşmaktan başka hiçbir şeye ayıracak enerjileri yoktu. XIII. yüzyılın Brandenburg markgraflarında ve Töton Şövalyeleri'nde, şövalyeleri çalıştıran ve onlar için savaşan küçük soylularda, bir gün Prusya ruhu olarak adlandırılacak şeyin ilk özellikleri ortaya çıkıyordu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FRANSA

1. Fransa ve Avrupa Siyaseti

Fransız monarşisi, kendisine karşı kurulan koalisyonu Bouvines'de bozguna uğratarak askerî gücünü kanıtlamış ve aynı zamanda Avrupa güçlerinin başındaki yerini de almıştı. Zaferiyle tacına kavuşan II. Friedrich'in, Almanya'da korkacak başka bir şeyi yoktu. Durumdan yararlandı ve kuvvetlerini İngiltere'ye yöneltti. Koşullar bundan daha elverişli olamazdı. Yurtsuz John'a isyan eden İngiliz baronları, Philippe Auguste'ün oğlunu Magna Carta'yı savunmaya çağırdı ve tacı ona teklif etti. Fransa'nın gelecekteki kralı bir süre için İngiltere kralı oldu. Ancak şans eseri oğlu III. Henri'de milliyetçilik duygusu ve feodal sadakat ruhunu uyandıran John'un (1216) ölümü, kesinlikle sürmesi mümkün olmayan bir hanedan birliği olasılığını ortadan kaldırdı. Louis Fransa'ya döndü ve yedi yıl sonra 1223'te VII. Louis adıyla babasının yerine tahta geçti.

Philippe Auguste, tahta çıkarken hâlâ yalnızca eski kraliyet bölgesinin hükümdarıydı. VI. Louis ve VII. Louis toprakları biraz genişletti. Yine de denize çıkışları yoktu, batıda ve kuzeyde Flandre kontuyla İngiltere kralının ittifakı tarafından tehdit edildiler. Ölümü üzerine Breton, Poitou ve Normandiya'nın mülkiyetini oğluna bıraktı ve kraliyetin himayesindeki rolüne indirgenen Flandre kontunun itaatini sağladı. Artık krallıkta ona karşı koyabilecek hiçbir prens yoktu. Ancak Midi bölgesi hâlâ monarşik gücün yönetimi altında değildi. Toulouse Kontluğu'nu düşündüğümüzde VII. Louis'in durumu, Clovis'in sekiz yüz yıl önce Vizigot Krallığı'yla ilişkisinin hemen hemen aynısıydı. Clovis'te olduğu gibi ona müdahale etme fırsatını veren de dinî duygulardı. V. yüzyılda Clovis, Ariusçu oldukları bahanesiyle Vizigotlara saldırmıştı. VIII. Louis, Albigenlerin sapkınlığı nedeniyle Toulouse Kontluğu'nu ilhak etmeye yönlendirildi. Her iki durumda da dinî duygu, sadece kaçınılmaz olanı hızlandırmaya hizmet etmişti. Fransa'nın coğrafi birliği, zorunlu olarak siyasi birliğini de gerektiriyordu. Kuzey ve güney birbirine karşı değildi, aksine iç içe geçmişti. Buna, *mükemmel* deniz ticaret yolu Akdeniz'in cazibesini, Doğu'ya giden deniz yolunu da ekleyin. Clovis döneminde öyleydi, XIII.

yüzyılın başında tekrarlandı. Fransa kralları, Frank krallarının yaptığı gibi Paris'ten buraya doğru gelmek zorunda kaldılar. Dahası, egemenlikleri Pirenelere kadar uzanıyordu. XIII. yüzyılın başında, Avrupa'da belki de Languedoc'tan daha canlı ve parlak bir bölge yoktu. Akdeniz ticareti sayesinde şehirlerin sayısı fazlaydı ve refah içindeydiler. Cenova ve Pisa gibi Marsilya ve Montpellier de gemilerini Mısır ve Suriye limanlarına gönderiyordu. Siena ve Floransa gibi Cahors da gümüş ticaretiyle uğraşıyor ve bankerlerinin ünü Aşağı Ülkeler'e kadar ulaşıyordu. Garonne Ovası'ndaki Toulouse, Lombardiya'nın Milano'su gibi bir öneme sahipti. Ancak Midi bölgesinin Fransız şehirleri, İtalyan şehir devletlerinin aksine özerk cumhuriyetler değildi. Kuzeyde olduğu gibi Karolenj İmparatorluğu'nun dağılmasından bu yana kurulan bölgesel prensliklerin en önemlisi olan Toulouse Kontluğu'nun egemenliğini kabul ettiler. Toulouse kontlarının durumu, karşı uçtaki Flandre kontlarının durumuna çok benziyordu. Flandre Kontluğu gibi zengin ve güçlüydüler. Merkezden uzaktaki konumlarının avantajından yararlandılar, kralla ilişkisinde neredeyse tam bağımsız gibi davrandılar. Son olarak Flandre kontlarının bazı tebaasının "Thiois" lehçesi konuşması gibi Toulouse kontluklarında da Provensal lehçesi konuşuluyordu. Bu dilsel farklılık, Toulouse Kontluğu'nu Fransa'nın geri kalanından ayıran politik bireyselliğe katkıda bulundu ve onu güçlendirdi. XII. yüzyılın Provensal edebiyatı Kuzey Fransa'nınkinden çok daha üstündü. Aşk ve savaş şarkıları (*sirventes*) Midi soylularının büyük beğenisini topladı. XVI. ve XVII. yüzyıllarda İtalyanca ve ardından İspanyol yazarları okuyan *iyi beyinler* arasında popüler olacak çılgınlığa benzer coşku sayesinde İtalya'ya ulaştı ve hatta kuzeye kadar yayıldı. Aslan Yürekli Richard, II. Friedrich ve Brabant Dükü II. Hendrik, edebî gelişimi diğer tüm Roman dillerinden daha ileri olan Provence dilinde şiirler yazdılar. Midi bölgesindeki entelektüel hareketin, ekonomik faaliyetinden hiçbir şekilde aşağı olmadığını göstermek için tek başına bu yeterlidir. Gerçekten de bu entelektüel faaliyet o kadar güçlüydü ki bir yandan şairlere ilham verirken zorlu bir dinî krize de yol açmıştı.

XII. yüzyılın sonunda Languedoc, Kilise'yi ve mevcut dönemi, havarilerin yaşadığı sadeliğe döndürmeyi arzulayan, dinî hiyerarşi ve sosyal düzeni, her ikisini de yerine ruhun saltanatını ikame etmek istedikleri günah sevgisinin (yani tensel sevgilerin) tezahürleri olarak suçlayan mistiklerle dolup taşıyordu. Bu "Katharlar" özellikle Toulouse Kontluğu'na bağlı olan Albi ilçesinde çok sayıdaydı. Bu nedenle kendilerine Albigenler adı verildi. Propagandaları onlara yalnızca kentliler arasında değil, zengin tüccarlar ve soylular arasında da taraftarlar kazandırmıştı. Din adamlarının çıkışmalarına ve papanın itirazlarına rağmen, Birinci Haçlı Seferi kahramanının torununun çocuğu olan Toulouse Kontu VI. Raymond, sapkınlara şüphe uyandıran bir hoşgörüyle davranmıştı. 1208'de III. Innocentius,

kontun hizmetindeki bir şövalye öfkeye kapılarak bir mızrak darbesiyle piskoposu yere serdiğinde, Papalık Elçisi Pierre de Castelnau aracılığıyla onu aforoz ettirdi. Bu, papa için çok fazlaydı. Roma'nın itibarı ve Katolik inancını çileden çıkarmakla suçlanan bir prensi ve bir ülkeyi inananlar topluluğundan kovdu. Fransa'nın kuzeyinden, Simon de Montfort'un önderliğinde, kâfirlere olan nefreti ve ganimet umuduyla harekete geçen şövalye birlikleri hızla güneye doğru ilerlediler. Savaş, acımasızlık ve vahşet doluydu. Béziers ve Carcassonne talan edildi. Akrabası VI. Raymond'un yardımına koşan Aragon Kralı II. Pedro çatışmada can verdi, Simon de Montfort da 1218'de aynı kaderi paylaştı. Simon, Toulouse kontundan fethedilen toprakları oğlu Amaury'ye bırakmıştı. Bununla birlikte VI. Raymond'un yerine, oğlu VII. Raymond geçti. Amaury, Fransa kralından yardım istedi. Kraliyet prensi olarak Albigenlere karşı yapılan Haçlı Seferi'ne katılan VII. Louis, şimdi Languedoc'ta bir ordunun başında egemen hakem olarak göründü. Amaury haklarını ona devretti, VII. Raymond direnmeye cesaret edemedi. Midi bölgesi sırayla taca teslim oldu. VIII. Louis'in başlayan asimilasyonu tamamlamak için zamanı yoktu. 8 Kasım 1226'da sefer sırasında ölümü beklenmedik bir şekilde kariyerini bitirdi.

Tahta on yaşında bir çocuk çıktı. Uzun bir naiplik dönemi olacaktı. Ölen kral, Kastilya Kraliçesi Blanche'ı naip olarak atamıştı. Böylece Medici ailesine mensup Catherine'nin gelişinden önce hiçbir Fransa kraliçesinin tekrar oynayamayacağı bir rol üstlenmiş oluyordu. Büyük vasalların bu fırsattan yararlanmaları ve Philippe Auguste'ün gelişinden bu yana kaybettikleri zemini geri kazanmaya çalışmaları doğaldı. Ancak hiçbir şey, kraliyet iktidarının güçlendiğini, İngiltere Kralı III. Henry'nin desteğine rağmen isyanların bastırılabilmesinden daha çarpıcı bir şey gösteremezdi. Toplumsal düzen değişmişti. Karolenj İmparatorluğu'nun dağılması sırasında, hâlâ tarım uygarlığının geçerli olduğu ve ticaretin canlanmasının ancak gelecekte yaşanacağı bir zamanda, prensler kayırılmış ve onlar da halkın memnuniyetini kazanmışlardı. Çünkü kralların artık koruyamayacağı kamu düzenini yalnızca prensler koruyabiliyordu. Artık toprak rejiminden kurtulmuş, tüccarların baştanbaşa katettiği ve burjuvazinin yeni ihtiyaçları tarafından dönüştürülen bir toplumda, küçük yerel partiler, doğal olarak kendilerini kraliyetin güçlü vesayeti altında toplama ve iddiaları artık çağın gereklerine uymayan prenslerden kopma eğilimindeydiler. Ancak prenslerin muhalefeti ne yaygın ne de çok şiddetliydi. Tüm tutucu partilerde olduğu gibi yalnızca kişisel çıkarlardan esinlendiği için coşku ve güvenden yoksundu. Prensler başarının imkânsız olduğunu anlayınca ortalık sakinleşti. İsyana doğal olarak katılan Toulouselu Raymond, o sırada elinde bulunan topraklarının yarısını kaybetti. 1249'da kayınpederinin ölümü üzerine, bölgeyi miras olarak alan kralın kardeşi Alphonse de Poitiers'yle onun vârisini nişanlamak zorunda kaldı.

Aziz Louis'nin saltanatı (IX. Louis, 1226-1270), XIV. Louis'de olduğu gibi çalkantılı bir naiplik kargaşasının ortasında başladı. Aynı zamanda Fransa'ya getirdiği ihtişam açısından da ona benziyordu ama başka hiçbir özelliği yoktu. Diğerleri için, iki politikacı arasındaki karşıtlık, her biri gelecek nesillerin nazarında kendi zamanının somut örneği olarak kalan iki prensin karakterleri arasındaki fark kadar çarpıcıydı. Orta Çağ'ın Hristiyan devletinin temsilcisini Aziz Louis'de bulması gibi XVII. yüzyılın mutlak devleti de klasik temsilcisini XIV. Louis'de bulmuştu. Dindar kafalar, her zaman bu nazik kişiyi zamanının büyük ve otoriter papalarına tercih edeceklerdi. O kadar sâde ve dindardı ki Assisili Aziz Francesco'nun taç takmış hâli gibi geliyordu insanlara, aynı zamanda büyük bir kraldı da. Hristiyanlığın barış, adalet ve hayırseverlik ideali, III. Innocentius veya IV. Innocentius'un papalık döneminden daha çok Aziz Louis'in saltanatı sırasında gerçekleşti. Ancak Orta Çağ'da bu kraliyet çiçeğinin ancak olumlu koşulların bir araya gelmesi hâlinde tüm güzelliğini ortaya koymasının mümkün olabileceğini de görmemiz gerekir. Albigenlere karşı düzenlenen Haçlı Seferi'nden sonra tahta çıkmaması, kuşkusuz inancının etkisiyle bundan uzak duramayacak olduğu bu kanlı girişimdeki katliamlarla ellerini kirletmek zorunda kalmaması, Aziz Louis için büyük bir şanstı. Babasından ve büyükbabasından güçlü ve saygın bir krallığı miras almak bir diğer ve daha büyük şansıydı. Bir de XII. yüzyılda doğduğunu ve vasallarıyla savaşmak ve Normandiya sınırında İngiltere kralına karşı zorlu bir savaş yürütmek zorunda kaldığını düşünün! Tarih onu Dindar Ludwig olarak hatırlayacaktır ama daha fazlası değil. Çünkü ne büyük bir politikacı ne de büyük bir savaşçıdır. O, sadece iyi bir adamdı ve iktidar için savaşmak zorunda kalsaydı sergileyemeyeceği erdemler, idealinin gerçekleşmesini mümkün kılan güce sahip olması sayesinde kolaylıkla ortaya çıkabilmişti. Sapkınların ve düşmanların olmadığı bir krallıkta hüküm sürme şansına sahipti ve seleflerinin kılıçla başardıklarını barış içinde yüceltmek, pekiştirmek ve tamamlamak ona nasip olmuştu.

Kraliyet otoritesi, içeride kendisini zorluk çekmeden kabul ettirdi. Gelişmesinin önünde hiçbir engel yoktu çünkü ileriye doğru atılan her adım beraberinde ülkeye bir yarar getiriyordu. O zamana kadar monarşik yönetim, her şeyden önce kraliyetin haklarını korumaya, yargı yetkisini desteklemeye, maliyesini geliştirip düzenlemeye hizmet etmişti. Yeni saltanat döneminde kamu düzenini korumak ve halkın durumunu iyileştirmek için kullanıldı. Aziz Louis'nin emirlerine kaynaklık eden pratik Hristiyanlık, bize Charlemagne'ın kapitüllerini hatırlatıyor. Kraliyet denetçiliği *missi dominici* kurumunda bile, icra memurlarının faaliyetlerini kontrol etmek ve onların emirleri altındaki kişilere baskı yapmadıklarını görmekle yükümlü kraliyet müfettişlerine eş değerde görevliler vardı. Gördüğümüz gibi Charlemagne, yürütme araçları eksik olduğundan, planlarını

ancak çok eksik bir şekilde gerçekleştirebilmişti. Aziz Louis, tam tersine parlamentoda ve Philippe Auguste tarafından oluşturulan yetkililer grubu içinden, kendi başarısı yolunda yararlanabileceği çok sayıda personele sahipti. Kişiler arası özel savaşlar yasaklandı, krallık topraklarında yürürlükteki kişisel serflik baskı altına alındı, yargı yetkisi temyizin örgütlenmesiyle mükemmelleştirildi, vergilendirme daha âdil hâle getirildi. Parlamento, eyalet mahkemelerini denetimi altına aldı ve faaliyetleriyle, kanunun birleştirilmesine ve düelloyla yargılama ve işkenceyle cezalandırma gibi modası geçmiş kullanımların kaldırılmasına katkıda bulundu. Maliyeye düzenlilik getiren Muhasebe Ofisi, mükelleflerin işini kolaylaştırdı. Halk, ilk kez hükûmetin yalnızca kendilerini baskı altına almak için tasarlanmış bir makine, bir gasp aracı olmadığını görmüştü. Memurun ilk kez bir efendi değil, bir koruyucu gibi davrandığını, halk ilk kez krallığın gücünün adaletle birleştiğini, kralın onları uzaktan izlediğini ve talihsizliklerini görüp üzüldüğünün farkına vardı. Monarşi popüler hâle geliyor, taşrada kök salıyor, kamuoyunu etrafına topluyor ve yararlı olduğu için gerekli ve vazgeçilmez olduğunu gösteriyordu. Gerçekten de Fransa'da monarşi kültü üzerinden ifade edilen ulusal duygu biçiminin Aziz Louis'den geldiği görülmektedir. Krallık, tüm bireylerin krala duyulan ortak aşkla birbirine bağlandığı bir vatan hâline gelmişti. Bu aşk, benzersiz ifadesini iki yüz yıl sonra Jeanne d'Arc'ta bulacaktı. Fakat Fransızlarda bu aşkı ilk esinleyen Aziz Louis'dir. Bu sevgi, silinmez bir şekilde kendinden sonra gelenlere de aktarılmıştı.

Tebaası arasında hâkim kılmak istediği barış ve adalet, aynı zamanda politikasının değişmez ölçütleriydi. Büyük bir başarı şansıyla, kıtadaki mülklerinin son kalıntılarını İngiltere kralından veya Languedoc'ta sahip olduğu fiefleri Aragon kralından alabilirdi. Danışmanların tavsiyelerine rağmen her iki prense de dostane anlaşmalar teklif etti. Abbeville Antlaşması'yla (1259) III. Henri'nin, Philippe Auguste tarafından krallıkla birleştirilen Normandiya, Anjou, Touraine, Maine ve Poitou üzerindeki hak iddiasından vazgeçmesi koşuluyla, Perigord ve Limousin'deki haklarını tanımayı kabul etti. Corbeil Antlaşması'yla Aragonlu II. Jaime'den, Fransız egemenliğinin Katalonya üzerindeki devri (1258) karşılığında Languedoc topraklarını aldı.[67] Papayla II. Friedrich arasındaki şiddetli çatışmada, tarafsız tutumundan asla ayrılmadı. Bu, Kilise'nin bu kadar itaatkâr bir oğlu olarak, IV. Innocentius'un uyguladığı şiddetin gizli bir şekilde kınanması olarak anlaşılabilir. Âdil davranışının verdiği güven, dış dünyada ona, onun peşinde olmadığı için daha da önemli olan bir siyasi prestij kazandırdı. Aşağı Ülkeler'den d'Avesnes ve Dampierres uzun süren çekişmelerinde hakem olarak ona başvurdular. İngiltere'deyse III. Henry ve asi baronlar aralarındaki anlaşmazlıkları ona getirdiler.

67 Aragon Pirenelerin kuzeyinde, yalnızca Roussillon ve Montpellier'i elinde tutuyordu.

Fakat onun için, zamanının büyük skolastik filozoflarında olduğu gibi Hristiyanlar arasında bir savaş her zaman bir talihsizlik ve çoğu zaman bir suçken, kâfirlere karşı savaş ise bir zorunluluktu. İmanı o kadar coşkulu, samimiyeti o kadar eksiksizdi ki görevlerinin en başında, Kutsal Kabir'in tekrar fethini görmek geliyordu. Çağdaşlarını giderek Haçlı Seferi'nden uzaklaştıran hesap veya çıkarlar bu idealist için hiçbir anlam ifade etmiyordu. Haçlı Seferleri, papalar gibi onun için de hâlâ Hristiyan âleminin onurunu ve temel işlevini oluşturuyordu. Çevresi ona girişimin tehlikelerini, maliyetini, yararsızlığını ve başarısızlığın neredeyse kesin olduğunu boş yere hatırlattı. Öne sürdükleri gerekçeler, her şeyden önce Tanrı'ya, yani Kilise'ye karşı yüklendiği görevleri nedeniyle tacına değer veren bir kralı ikna etmekte yetersiz kaldı. Krallığının çok müreffeh ve barışçıl olması, yola çıkma arzusunu daha da arttırıyordu. Haçlı Seferleri hikâyesinin son perdesini yazan bu prenste ilk Haçlıların coşkusu yeniden canlandı. Fakat İslam'a karşı girişilen iki sefer (birincisi 1248'de, ikincisi 1270'te) gerçekten birer Haçlı Seferi miydi? Amaçlarına bakar fakat katılanların yapısını dikkate almazsak, evet öyleydiler. Hristiyan âlemi bir bütün olarak onlara hiç ilgi göstermedi. Her ikisi de Fransız şövalyelerinin, dinî coşkudan ziyade kişisel tutkunluk, sadakat ve macera ruhuyla kralın peşinden gittiği tamamen Fransız girişimleriydi. Her iki sefer de tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Altı yıllık bir çabadan (1248-1254), uzun ve ısrarlı bir Dimyat kuşatmasından sonra Türklerin eline düştükten, en sevdiği arkadaşlarının öldüğünü gördükten ve kederli bir şekilde diğerlerinin sitemlerine katlandıktan sonra, nihayet Fransa'ya dönmeye çaresizce razı oldu. Hiç şüphesiz ikinci seferde de (1270) aynı kararlılığı gösterecekti. Ancak hastalık ona her zaman hayalini kurduğu ölümü getirdiğinde henüz Tunus'ta karaya çıkmamıştı. Son nefesini verdi, tam da arzuladığı gibi inancı uğruna savaşırken öldü. Onun ölümü, kendisinden başka hiç kimsenin samimi bir ruhla başlamadığı bir girişimi sona erdirdi. Bu, Aziz Louis'nin, Mısır'a doğru yol almadan önce, Tunus'ta egemenlik iddiasında bulunan kardeşi Sicilya'nın yeni Kralı Anjoulu Charles'ın hatırına yaptığı bir girişimdi. Dindar hükümdar, saltanatıyla birlikte bir süre kesintiye uğrayan gerçekçi ve yağmacı politikaya hiç kuşkulanmadan hizmet etmişti.

Papayla II. Friedrich arasındaki savaşın temelinde yer alan Sicilya sorunu, imparatorun ölümüyle çözülmemişti. Oğlu IV. Konrad'ın zamansız ölümünden sonra gayrimeşru oğlu Manfred, ülkeyi Konrad'ın (tarihe adını İtalyanların ona verdiği Conradino olarak yazdıran) vârisi adına yönetmek yerine, tacı kendisi için ele geçirdi (1258). IV. Innocentius'un yerine geçen IV. Alexander, her şeyden önce İngiltere kralının tekliflerine boyun eğmiş, hiçbir şey başaramayan ve yapmayan bir çocuk olan kralın oğlu Edmund'a Sicilya Krallığı'nı bahşetmişti. Sorunu tek hamlede kesin olarak çözmek ve Roma'nın güvenebileceği güçlü bir prens seçmek, Sicil-

ya'yı Papalığın egemenliği altında kesin olarak eski konumuna getirmek gerekiyordu. Sadece Fransa böyle bir prens verebilirdi. Aziz Louis, küçük oğlu adına tacı reddetmişti, II. Urbanus, 1246'daki evliliği onu Provence kontu yapan kralın en küçük kardeşi Anjoulu Charles'la müzakerelere girdi. Hırslı Charles, uzun süredir İtalya işleriyle yakından ilgileniyordu, İtalya Guelfleri onu koruyucuları ve gelecekteki liderleri olarak görüyorlardı. 1266'da Sicilya tacını Roma'da IV. Clemens'in elinden aldı ve Sicilya zenginliğinin cazibesiyle heyecanlanan çok sayıda şövalye maiyetinin başında krallığını ele geçirmek için yola çıktı. Fransız silahları, Bouvines Muharebesi'nden bu yana kazandıkları prestiji çarpıcı bir şekilde haklı çıkardılar. Benevento Muharebesi (Şubat 1266) Manfred'in ordusunu yok etti ve Manfred'in kendisi de öldürüldü. Otuz ay sonra (Ağustos 1268), Conradino'nun Almanya'dan getirdiği ordu da aynı şekilde Tagliacozzo'da yok edildi. Genç prens kaçmayı başardı, yakalandı, fatihe teslim edildi, *krala ihanet* suçundan ölüme mahkûm oldu ve idam edildi. IV. Innocentius'un dediği gibi "zehirli yılan soyu" olan Hohenstaufen hanedanı yok edilmişti. Papa, aforoz ettiği Conradino'nun kutsal toprağa gömülmesine izin vermezdi. Bir süre önce Cosenza başpiskoposu, Manfred'in cesedini Fransız şövalyelerinin cesaretini onurlandırmak için dikilen mezardan çıkarmış ve Verde kıyılarına gömülmesini emretmişti. Karısı hapishanede öldü. Galip Curia'nın bu hıncı, zavallı Conradino'nun kaderini açıklamaya yeter. XIX. yüzyılın romantikleri, Almanya'nın ebedî düşmanı Fransa'nın bir kurbanı olarak görerek onun ölümüne üzüldüler. Onların öfkesi, doğal olarak hünerli politikacıların çok ustaca sömürdüğü ulusal nefreti beslemek için kullanıldı. Hiçbir şey geçmişe dönük bu nefretlerden daha yanıltıcı olamaz. Zamanımızda özenle değer verilen Fransız-Alman düşmanlığı çok yakın tarihlere aittir ve izini, XIII. yüzyılda bulmak imkânsızdır. Conradino, tamamen resmî nedenlerle kurban edilmişti, ölümünden Papa ve Anjoulu Charles'dan sonra sorumlu olan kişi, II. Frederick'in ta kendisiydi. Çünkü II. Friedrich, nihai sonuçlarının peşine düşen ve hiçbir yasanın prensin çıkarından üstün olmadığı ilkesini muhaliflerine acımasızca uygulayan ilk kişiydi. Kendi vicdansız doğasıyla olağanüstü bir uyum içinde olan bu teoriyi Roma'nın adaleti de haklı çıkarmamış mıydı? Conradino'yu yargılayanlar onun müritleriydi, daha sonra başkaları, İtalyan tiranları da olacaktı.

Anjoulu Charles'ın politikası, Papalığın ona karşı çıkmak yerine desteklemesi dışında son Hohenstaufen'inkiyle aynıydı. VI. Heinrich ve II. Friedrich gibi Charles da Sicilya'da krallığın mutlakiyetçiliğini korumuş, hatta arttırmış, onlar gibi tüm İtalya'yı kendi denetimine almaya çalışmış ve onlar gibi, iktidarını Doğu'ya yaymanın hayalini kurmuştu. Roma, kendisinden bir araç olmasını beklediği, şimdi, tersine kendi iradesini dayatan ve kendi doğrultusunda yönlendiren bu müttefikin ilerlemesiy-

le alarma geçti. Lakin onun kontrolünden kaçmak için, Ghibellinlerden ve nefret dolu Hohenstaufen'in partizanları arasından seçilen, Sicilya'nın hoşnutsuzlarının desteğini alarak ona karşı çıkacak bir rakip bulması gerekecekti. Ayrıca Charles, ne kadar problem çıksa da Kilise'nin gayretli bir evladıydı. Sicilyalı din adamlarına ayrıcalıklarını geri vermişti ve Latin İmparatorluğu'nun ortadan kalktığı (1261) ve Paleologların hizipçiliği geri getirdikleri Konstantinopolis'le ilgili tasarıları, Papalık politikasının temel hedefleri arasında yer alan birlik ve itaati yeniden kurmaya hizmet edebilirdi. İmparator Mihail, kendisini tehdit eden tehlikelerden habersiz değildi. Sicilya'da, yeni kralın peşinden giden Fransızların kibirli davranışları ve küstahlıklarının her geçen gün daha da ağırlaştırdığı huzursuzluğu alttan alta körükledi. Entrikaları, Manfred'in kızlarından biriyle evlenen ve kayınpederinin halefi olmanın hırsla peşinde olan Aragonlu III. Pedro tarafından aktif olarak desteklendi.

XIII. yüzyılın başlarından itibaren Hristiyan krallıklarının Müslüman devletlere karşı sürekli bir ilerleme kaydettiği ve Barselona'nın Akdeniz ticaretinde aktif bir rol oynamaya başladığı İspanya, Avrupa'nın siyasi sahnesinde şimdi ilk kez ortaya çıkıyordu. Coğrafi durumu ne olursa olsun, yeterince güçlü olur olmaz bir denizcilik politikası izlemeye ve en batı ucunu kendi kıyılarının kapattığı iç denizin sularında diğerleriyle birlikte üzerine düşeni yapmaya mecburdu. Aragonlu Pedro işin üzerine hem zekice hem de enerjik bir şekilde gitti. 1282'de Messina'da patlak veren ve gelecek kuşakların "Sicilya Vesperleri" adını verdiği isyan, büyük ölçüde onun kışkırtması sayesinde olmuştu. Hızla tüm adaya yayıldı. Carlo, Konstantinopolis'e saldırmak için hazırladığı filoyu Sicilya'ya gönderdi. Aragonlu Amiral Andrea Loria tarafından Trapani açıklarında İspanyol donanması tarihi için görkemli bir başlangıç olan savaşta yok edildi. Carlo, kısa süre sonra, 1285'te, ayaklanmayı bastıramadan öldü. Yerine oğlu II. Carlo geçti, fakat tüm çabalarına ve papanın desteğine rağmen sonunda Sicilya adasını İspanyollara terk etmek zorunda kaldı. O andan itibaren, biri Messina Boğazı'nın ötesinde Aragon hanedanına ait, diğeriyse Napoli'ye yerleşen Angevin hanedanını tanımaya devam eden iki Sicilya krallığı olmuştu.[68]

Anjoulu Charles'ın İtalya'ya müdahalesi Fransa'nın artan prestijine tanıklık etse de bu, Fransız politikasının bir girişimi olarak kabul edilemezdi. Aziz Louis kardeşine engel çıkarmadı ama Sicilya işlerinin krallığa yabancı olduğunu düşündüğünden onu desteklemek için de hiçbir şey yapmadı. Fakat durum, halefi Cesur Philippe (1270-1285) döneminde değişti. Ondan önce Fransa krallarının davranışları, sadece krallığı sağlamlaştırma, yabancı etkilerden koruma ve çeşitli birlikleri kendi dene-

68 Aragonlu Friedrich'le Anjoulu Robert arasındaki kesin barış 1302'de imzalandı.

timleri altına alma kaygılarıyla şekillenmişti. Büyük düşmanları, aslında tek düşmanları İngiltere'ydi ve eğer dış dünyada müttefik aramışlarsa, bu sadece kendi ülkelerinde İngiltere'yi daha kesin biçimde yenebilmek içindi. Bu arada görev başarılmış ve Fransa büyük bir güç hâline gelmişti. Aziz Louis güçlerini yalnızca barışı sağlamak için kullanmıştı. Cesur Philippe, amcası Anjoulu Charles'ın hırslı ve huzursuz ruhunun kesinlikle esin kaynağı olduğu bir genişleme politikasına girişti. 1272'de Cornwall Kontu Richard'ın ölümü üzerine, Romalıların krallık tacı için adaylığını koymak üzere Carlo'nun onu yönlendirmesine, daha doğrusu adaylığının tartışılmasına izin verdi. Eğer kazansaydı, Fransa'yı, Sicilya kralının yararına, Almanya'nın içinden çıkılmaz kavgalarına dâhil etmiş olacaktı. Neyse ki Habsburglu Rudolf'un seçilmesi bu planın gerçekleşmesini engelledi. Bu seçimin bir sonucu, Rudolf'ta Fransa hanedanına karşı sonsuz bir küçümseme duygusu uyandırmasıydı. Carlo, Sicilya ve Philippe'le ilgili tüm iddialarından vazgeçmesini sağlamak ve 1281'de Toul Piskoposluğu'nun koruyuculuğunu onun elinden almak için bundan yararlandı. Doğal olarak bu kadar çok hayırseverlik, kralı, gücünü imparatorluğun sınırlarının daha da ötesine genişletmeye teşvik etti. Zaten 1272'de, Lyon başpiskoposundan bir bağlılık yemini almıştı. Aşağı Ülkeler'de Avesnes hanedanıyla olan çatışmasında Flandre Kontu Dampierreli Guillaume'u destekledi. Namur Kontluğu'nu ele geçirmesine yardım etti. Oğullarından biri için Liège piskoposluğunu elde etmeye çalışıyordu. Böylece Flaman çıkarlarının nüfuz ettiği her yerde Fransa'nın etkisini hissettirdi. Hainaut Kontu Avesnesli Jean, Rudolf'un davasıyla ilgilenmesini boş yere bekledi ve imparatorluğun körelmiş kılıcıyla küstahça alay eden düşmanı Flandre kontunun bulunduğu Aşağı Ülkeler'e saldırması için ona hararetli bir şekilde yalvardı. Aslında bu zengin ülkeler üzerindeki Alman egemenliği çoktan kaybolmuştu ve yakında yerini Fransa'nın egemenliği alacak gibi görünüyordu.

Capetlerin gücünün kuzeye ve doğuya, coğrafi konumlarının, geleneklerinin ve bir dereceye kadar da dillerinin doğal olarak Fransa'ya yöneldiği bölgelere doğru bu genişlemesi, Almanya'nın zayıflığının kaçınılmaz sonucuydu. Bu, o kadar doğaldı ki Fransa'nın aştığı yapay sınırın ardında, Fransa'nın artık kendisinden daha güçlü bir devletin direnişiyle karşılaşmadığı ve IX. yüzyılda eski Karolenj anlaşmalarının ona atfettiği şeyi korumaya kararlı olduğu andan itibaren böyle olması kaçınılmazdı. Cesur Philippe'in planlarında başarılı olması için, her ikisi de onun yararına çalışan koşullardan ve zamandan yararlanması gerekiyordu. Ancak krallığın güneyinde koşullar çok farklıydı. Burada Pireneler, ülkeler ve her iki taraftaki halklar arasında, en nihayetinde siyasi hırsların ve fatihlerin her zaman kabul etmek zorunda olduğu bir engel oluşturuyordu. Clovis, Pireneleri hiç geçmemişti, Araplar bunu daha sonra yapmış ol-

salar da kısa süre sonra tekrar geri atıldılar. Charlemagne'nın dağların ötesinde oluşturduğu İspanyol sınır bölgesinin Fransa'dan kopması uzun sürmedi. Ondan geriye kalan şey, Fransa krallarının Katalonya ve Aragon krallarının Languedoc üzerindeki belirsiz hükümranlık haklarıydı. Aziz Louis, barış için bu belirsizliği netliğe kavuşturmuştu. Corbeil Antlaşması'ndan bu yana Pireneler, komşu ülkeleri böldüğü gibi siyasi hakları da net bir şekilde sınırlandırmıştı. Cesur Philippe'in neden böyle tatmin edici bir durumu tekrar bozmaya ve İspanya'nın işlerine karışmaya karar verdiği sorulabilir. Dağların ötesinde onu tehdit eden herhangi bir tehlike yoktu ve herhangi bir hak talebinde bulunması veya herhangi bir çıkarın korunması söz konusu değildi. 1275'ten beri Navarra ve Kastilya'ya müdahalesine neden olan hanedan sorunları sadece bahaneydi. XIV. Louis döneminde kullanılan adıyla prestij savaşı, bugün diyeceğimiz şekilde bir hegemonya savaşı yapmak istediği için bu bahaneleri kullandı. Gücü elinde olduğundan, tacının prestiji dışında başka bir amaç gözetmeden, iradesini uygulamak için kullandı. İnanıyorum ki bu, Avrupa tarihi tarafından kaydedilen ilk saf siyasi hırs savaşıydı. Bununla birlikte, İspanya'daki yersiz müdahalesini, Kastilya hanedanının Aragon'unkinden pek de az düşman olmadığı Anjoulu Charles'ın Sicilya planlarını destekleme arzusuna bağlayabiliriz. Her hâlükârda bu, 1283 Aragon seferi için böyleydi. Sicilya Vesperleri'nin ardından papa, Aragon kralını aforoz ettikten sonra oğullarından biri için Kilise'nin bir fiefi olan krallığını Fransa kralına teklif etti. Philippe, Valois Kontu Charles'ı seçti ve II. Pedro'nun tahtını ele geçirmek için Pireneleri geçti. Fakat sefer sırasında öldüğü için başaramadı.

Aziz Louis'in başardıkları tamamen yok olmuştu. Oğlu, ölümü üzerine İtalya ve İspanya işlerine karışmak için Fransa'yı terk ederken, İngiltere de III. Henry'nin saltanatının sıkıntıları ortaya çıktıktan sonra, yeni düşmanlarının talebiyle bir kez daha ona karşı silaha sarılmak üzereydi. Fransa'nın durumu yirmi yıl önceki kadar istikrarlı değilse de daha parlaktı. İmparatorluğa rağmen sınırlarını önemli ölçüde genişletmiş ve Pireneleri geçmişti. Sicilya Vesperleri'ne rağmen Anjoulu II. Charles'ın katılımıyla nihayet Napoli'de bir Fransız hanedanı kuruldu ve kısa bir süre sonra kollarından biri Macaristan tahtına kuruldu. XIII. yüzyılın Avrupa'sında Fransa'nın rakibi yoktu. Kuzey Denizi ve Akdeniz'deki çıkışları sayesinde bu kadar geniş, bu kadar iyi konumlanmış ve bu kadar kalabalık bir krallık başka hiçbir yerde bulunmuyordu. İngiltere dışında, bu kadar sağlam bir siyasi yapıya sahip bir başka ülke de mevcut değildi.

2. Fransız Uygarlığı

Entelektüel hegemonya, her zaman siyasi hegemonyayla el ele yürümez. Almanya, XI. yüzyılda entelektüel hegemonyaya sahip olmadan si-

yasi hegemonya uygulamıştı. Çünkü bir halk kendi medeniyetini empoze etmeden kendisini bir başkasına zorla kabul ettirebilirdi. XV. yüzyıl İtalya'sı gibi gücü gerçekten önemsiz olan ülkeler, sadece üstünlüklerini ortaya koyarak görgülerini, fikirlerini ve sanatlarını dış dünyaya yayabilirlerdi. Fransa, XIII. yüzyılda hem devlet hem de toplum olarak Avrupa'nın geri kalanından üstün olma şansına sahipti. Gücü, çok daha eskilere dayanan ve kraliyetin askerî ve siyasi başarılarıyla hiçbir ortak yanı olmayan ahlakî bir üstünlüğü daha hızlı ve karşı konulmaz hâle getirdi. Karolenj döneminden sonra Avrupa uygarlığının genel durumuna baktığımızda, hemen hemen tüm temel özelliklerinin, başka yerlerden daha önce Fransa'da ortaya çıktığını ve en mükemmel ifadesini yine orada bulduğunu görürüz. Bu durum hem dinî hem de laik yaşam için geçerliydi. Cluny Tarikatı, Sistersiyenler Tarikatı ve Premonstrantlar Tarikatı Fransa'da doğmuştu. Şövalye Tarikatı, yine Fransızlar tarafından kuruldu. Haçlı Seferleri, en kalabalık ve en hevesli askerlerini Fransa'dan almıştı. XII. yüzyılın başlarında, Gotik sanatın birdenbire ortaya çıktığı ve ilk *chansons de geste*nin çıkar çıkmaz dünyaya hâkimiyetini dayattığı yer yine Fransa'ydı. Bu olaylar sadece bir rastlantıdan ibaret değildi. Bir ülkede bu kadar çok seçkin şahsiyetin bulunması, V. yüzyılın Attika'sında olduğu gibi X. yüzyıldan itibaren Seine Havzası'nın bu kadar çok başarıya ve yeniliğe sahne olması, insan enerjisinin ortaya çıkmasına özellikle elverişli bir ortamın varlığının gerekliliğine işaret eder. Gerçekten de Karolenj İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde yeni bir Avrupa'nın kurulması için çalışan iki büyük toplumsal güç, manastırcılık ve feodalizm, hiçbir yerde Kuzey Fransa'sında olduğu kadar etkin ve baskın değildi. Elbette her yerde keşişler ve her yerde vasallar vardı. Ancak sadece Kuzey Fransa'da eski düzen, onlara her yönüyle ve mükemmel hareket özgürlüğü verecek kadar tamamen ortadan kalkmıştı. Bu nedenle Avrupa'nın doğal olarak Fransa'dan ödünç aldığı manastır tarikatları ve şövalye sınıfı, yavaş yavaş diğer ülkelere doğru yol aldı. Kuzeydeki Fransızların Haçlı Seferleri'ne, yani hem dinî hem de askerî ruhun egemen olduğu bir toplumun düşünebileceği en mükemmel tezahüre ilişkin coşkusu bundan kaynaklanmaktaydı. Dinî mimariyi dönüştüren Gotik sanatın ve önce Fransa'da, ardından Fransa'yı taklit ederek Avrupa'nın geri kalanında başlayan halk edebiyatının başlangıcı olan epik feodal destanların eş zamanlı doğuşu aynı fikirler ve aynı duygularla harekete geçmişlerdi.

Bu nedenle Fransız uygarlığının yükselişi, Fransız monarşisinin egemenliğinden çok daha önceye dayanır. Capetlerin büyük vasallarının gölgesinde yaşadıkları zamanda başlar. Ancak siyaset gibi uygarlığın da Fransa'da feodal biçimde başladığını söylemek çok abartılı olur. Cluny Manastırı'nın Burgonya dükü tarafından yaptırıldığını ve Flandre kontlarıyla Champagne kontlarının Citeaux ve Prémontré'nin emriyle Clunis-

yen hareketinin en ateşli koruyucuları arasında olduğunu unutmamalıyız. Ayrıca *chansons de geste* ile yaptıklarıyla anılan kahramanlar, manastırları inşa eden bu prenslerin gerçek veya efsanevi atalarıdır. Bu kahramanlar feodal baronlardı, şarkıların övdüğü erdemler de cesaret, sadakat ve dindarlıktı. En seçkin figürleri olan Roland, Birinci Haçlı Seferi savaşçılarının gençlerin idealindeki şövalyeydi. XII. yüzyıl boyunca bu feodal uygarlık daha süslü ve rafine hâle gelmişti. Orta Çağ'ların tam olarak "kibar davranışlar" olarak tanımladığı incelikli ve geleneksel tavırlarıyla saray yaşamı, ilk olarak Karolenj geleneğine uzun süre sadık kalan kralın maiyetinde değil, prens konutlarında gelişmişti. Şövalyeliğin kuralları ve törenleri buralarda belirlendi, onur duygusu burada doğdu, kadınlığı idolleştirme ilk kez burada ortaya çıktı. Ayrıca buralarda, Oksitancanın (*langue d'oc*) çeşitli lirik biçimleri Oil dillerine (*langue d'oil*) dönüşürken, Roma ve Breton'un dilin olağanüstü zenginleşmesine katkıda bulundukları bir edebiyat gelişti. Zaten feodal yaşamın renklenip çeşitlenmesi yalnızca Fransa'yla sınırlı değildi. XI. yüzyılın sonunda, Fatih'in yoldaşlarıyla birlikte İngiltere'de kendini gösterdi ve Doğu'da Hristiyanların yerleştiği her yerde ortaya çıktı. Kudüs, Antakya ve Akkâ'da konuşulan dil Fransızcaydı. O zamandan günümüze kadar, Doğu Akdeniz Havzası'nda Avrupalıların uluslararası dili olmuştur.

Avrupa'da XIII. yüzyılın başından itibaren olağanüstü bir ilerleme kaydetmiş ve monarşinin elde ettiği siyasi güç, toplumsal prestijinden elde ettiği yayılma gücünü çok büyük ölçüde arttırmıştı. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda olduğu gibi ülkelerde aristokrasinin üst sıraları için bir tür ikinci ana dil hâline geldi. "Thiois"in konuşulduğu bölgelerde, soyluların oğullarına iyi terbiye ve "nezaket"in vazgeçilmez tamamlayıcısı olarak Fransızca öğretmek üzere Fransızca öğretmenleri tutuluyordu. İtalya'da bile, Brunetto Latini, Fransızcaya diğer tüm dillere göre öncelik veriyordu.

Dilden daha önce, Fransız edebiyatı Avrupa'daki turunu tamamlamış ve XII. yüzyılın ortalarından itibaren Hollanda üzerinden Almanya'ya, Almanya'dan da İskandinav ülkelerine yayılmıştı. Edebî eserler, tüm Germen ve Latin dillerine çevrildi veya taklit edildi. Üretilen her yeni örnek dikkatleri çekti ve okuyucu buldu. Gerçekten de Charlemagne "döngüsü"nün belirli Fransızca dallarının varlığını ancak Norveççe çeviriler aracılığıyla öğrenebildik. XIII. yüzyılın büyük Alman şairleri, Strasbourglu Hartmann ve Eschenbachlı Wolfram'ın şiirleri, Fransız şiirlerinin çağrışımları ve açıklamalarıyla doludur. Daha önceki tarihlerde Avrupa'da benzer bir prestij örneği bulmak için, dönemler ve toplumlar arasındaki temel farklılığa rağmen İsa'dan önceki II. yüzyılın başından itibaren Roma İmparatorluğu'nda Grek edebiyatının ve dilinin yayılmasına geri dönmemiz gerekir.

Karşılaştırma, Antik Yunan için olduğu kadar Fransa için, davranış tarzları ve edebiyat için olduğu kadar sanat için de geçerlidir. Burada sadece Gotik mimarinin bütün Avrupa'yı fethetmesini düşünmemiz yeterli. Çünkü İtalyan hümanistlerinin küçümsemesi nedeniyle yakıştırma yaptıkları Gotik sıfatı altında, bildiğimiz gibi esasen Fransız yaratımını anlamalıyız. XII. yüzyılın başında Normandiya ve Île-de-France sınırlarında bir yerde sivri kemerin icadı, Fransız inşaatçıların dehası sayesinde birkaç yıl içinde temel yapı ve mimari anıtların tarzında baştan sona bir dönüşüm etkisi yarattı. O zamana kadar yapı sanatı yöntemleri, özünde eski çağlardan beri değişmeden gelmişti. Fakat şimdi ani bir değişiklik oldu.

Denge şartları, payandaların ilişkisi ve çatıların eğimi, yatay ve düşey elemanların, dolu ve boş alanların ilişkileri kökten değişti. Bu dönüşümden, sanat tarihinin Grek mimarisiyle yan yana konumlandırabileceği büyük bir mimarlık okulu doğdu. Notre-Dame de Paris'in başlama tarihi 1163'tür. Reims Katedrali 1212'de, Amiens'in nefi 1220'den itibaren, Chartres'ın ön cephesi de 1194 yılında yapılmaya başlanmıştı. Bu tür anıtların uyandırdığı hayranlık kolayca anlaşılabilirdi ve Fransız mimarların kısa sürede her yerde aranıyor olmasıyla doğrulandı. Bir Fransız mimar, Magdeburg Katedrali'nin koro salonunu, bir diğeri İsveç'te Lund Katedrali'ni inşa etti. Ne mutlu ki eskiz defteri günümüze kadar korunarak gelen Honnecourtlu Villard, Avrupa'nın dört tarafında yapılacak binaların planlarını çizmişti. Kuşkusuz Fransız mimarların eski öğrencileri kendilerini mekanik olarak tekrarlamakla yetinmediler. Bu yeni sanatı ellerindeki malzemelere uyguladılar, kendi yeteneklerine göre değiştirdiler, ülkelerinin gelenekleriyle bir ölçüde uyumlu hâle getirdiler. Bir İspanyol Gotik ve bir İtalyan Gotik olduğu gibi, bir İngiliz Gotik ve bir Alman Gotik de gelişti. Fakat hepsi Fransız Gotik'inin çocuklarıdır ve hiçbiri, ebeveyninin üstünlüğüne ulaşmamıştır. Fransa'nın katedralleri, büyüklük, yaratıcı dekorasyon ve malzemelerinin lüksü veya parlaklığı açısından diğer ülkelerinkinden daha aşağıda olabilir ancak uyumları ve görkemleri açısından eşsizdirler. Onlar, Gotik'in "Parthenon"larıdır.

XII. ve XIII. yüzyıllarda Fransa'nın edebiyat ve sanat alanındaki hegemonyası, Fransız medeniyetinin üstünlüğüyle kolayca açıklanabilir. Ancak çağdaş dünya üzerinde çok daha büyük bir etki bırakan bilimsel hegemonyası için tam olarak aynı şeyi söyleyemeyiz. Burada söz konusu olan Fransa'nın ulusal yaşamı değil, dinî yaşamıdır. Hukuk ve tıp konusunda bazı istisnaları bir kenara koyarsak, Orta Çağ'ın tüm bilimi Kilise'ye aittir ve ona özgü ifade aracı da Latincedir. Esasen evrensel ve uluslararasıydı. Yine de merkez noktası Fransa'ydı ya da tam olarak söylersek, Paris'ti. Çağının, diğer dallara egemen olan iki ana bilimi teoloji ve felsefe, XII. yüzyıldan itibaren Seine kıyılarında ikamet etmeye başlamış gibi görünüyor. Sanata tamamen egemen olan Gotik üslupta olduğu gibi, Rönesans'a

kadar insan düşüncesine egemen olan skolastik düşünce yine orada gelişmişti. Eğitimin ihtiyaçları, söz dizimini Fransızcadan ödünç alan yeni bir Latince türü yarattı. Kuru ve kişisel olmayan bir dil ancak benzersiz şekilde açık ve net. Öyle ki hümanistlerin alayları, küçümsemeleri bile, onu üç yüzyıl boyunca Avrupa'nın dört bir tarafında bilginlerin sadece yazıda değil, konuşmada da kullandıkları dili de olmasının ihtişamından mahrum edemeyecekti. Abelard'dan Gerson'a kadar, Paris'te eğitim vermeyen ya da almayan tek bir seçkin düşünür bile yoktu. Philippe Augustus döneminde, Paris'in çeşitli okullarının öğretmen ve bilgili kadrosunun bir araya gelmesiyle kurulan üniversite, Katolik dünyasının en uç noktalarına karşı konulmaz bir çekicilik sergilemiş ve onu emsalsiz kılmıştır. Osnabrucklu Johann, XIII. yüzyılın sonunda, Fransa'yı bilim alanında bir tekel yapmış, Flaman şair Van Mearlant, Fransa'yı din adamlarının *mükemmel* ülkesi olarak kutlamıştı. Paris Üniversitesi'nin, Alman üniversitelerinin prototipi olan Prag Üniversitesi'ni (1348) kurduğunda IV. Karl'ın örnek aldığı model olduğunu biliyoruz. Paris'in evrensel üstünlüğü, deyim yerindeyse, üniversitede ders veren öğretmenlerin kozmopolitliğiyle eşleşiyordu. Sadece Fransa'dan değil, Almanya'dan (Albertus Magnus), Aşağı Ülkeler'den (Brabant Suger), İskoçya'dan (Duns Scotus) ve İtalya'dan (Thomas Aquinas) geliyorlardı. Kısacası tıpkı Roma'nın, Kilise yönetiminin merkezi olması gibi Paris de teolojik ve felsefi faaliyetlerin merkezi olmuştu. Skolastik sisteminin temel taşıydı.

Bu olağanüstü kaderin gerekçesi neydi? Hiçbir edebî veya dinî gelenek, kendisine devredilen görevi haklı çıkarmadığı hâlde, Katolik bilimi neden bu kuzey kentinde yuva kurmuştu? Kraliyet sarayının ikametgâhının Paris'e verdiği benzersiz karakterin ötesinde başka hiçbir açıklaması yoktur. Monarşi, Karolenj gelenekleri nedeniyle doğal olarak Kilise okullarıyla ilgileniyor ve onları koruma altında tutuyordu. Büyük feodal senyörler, Kilise'nin mistik temellerini desteklerken, krallar himayelerinin kapsamını Kilise'nin skolastik temellerine kadar genişletmişlerdi. Dolayısıyla Paris okullarının çok erken bir tarihte ayrıcalıklı bir konuma ulaşması şaşırtıcı değildir. XIII. yüzyılın başından itibaren başkentin önemini ve çekiciliğini arttıran monarşinin ilerlemesi, diğer gelişmeler için yeterli açıklama olmaktadır. Fransa'nın ulusal merkezi, Avrupa'nın bilimsel yaşamının odak noktası olmuştu. XIII. yüzyılın o meşhur sözünü dünyaya yayan sadece Fransızlar değildi. Kimi öğrencilerin oynadıkları "Paris absque pare-Eşsiz Paris" adlı oyunun buna katkısı da az değildi.

XII. ve XIII. yüzyıllarda Fransız uygarlığının etkisi her yerde aynı yoğunlukta hissedilmedi. En üst düzeyine, oralara yerleşen Fransızlarca taşındığı ülkelerde, İngiltere'de ve Doğu'da Haçlı topluluklarında ulaşmıştı. Başka yerlerde yalnızca ödünç alma, taklit etme, moda veya bulaşma yoluyla ve örnek alınarak yayıldı. Ancak her yerde bu etki yalnızca

toplumun üst sınıflarına ulaştı, laikler arasında soylulara, din adamları arasında öğrenci ve bilim adamlarına yayıldı. Bu açıdan XV. yüzyıl Rönesansı'yla karşılaştırabiliriz. Onun gibi sadece sosyal aristokrasiye ya da aklın ve bilginin aristokrasisine yayılmıştı. Bunun neden böyle olduğunu anlamak zor değil. Orta Çağ Fransa'sında ekonomik yaşam, ticaret ve sanayi yoluyla nüfuzunu yayabilecek kadar gelişmemişti. Bu alanda İtalya ve Flandre'nin çok gerisindeydi. Ancak Flandre'yle iki ülkenin yakınlığı, siyasi ilişkileri ve ticari çıkarları nedeniyle Fransız uygarlığının etkisi burjuvaziyi bile etkilemişti. XII. yüzyılın büyük Flaman şehirlerindeki soyluların yarıdan fazlası zaten Fransız'dı. Fransızcayı yönetimde ve ticarette kullanma noktasına gelmişlerdi. Flaman Belçika'nın bugüne kadar koruduğu çift dilli karakterinin orijini bu döneme aittir. Bohemya'da olduğu gibi herhangi bir şekilde yabancı işgalinin sonucu değildi. Fransa'nın, Belçika'nın kapı komşusu olmasının doğal ve barışçıl bir sonucuydu ve uygarlığının çekim gücünün en iyi kanıtıydı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YAKIŞIKLI PHILIPPE VE VIII. BONIFACIUS

1. Krizin Nedenleri

II. Friedrich'in (1250) ölümü ve sonu kötü biten başarısızlığı, Papalık ve imparatorluk arasndaki çatışmayı sona erdirdi. Artık papanın düşmanı kalmamıştı. Kilise üzerindeki evrensel iktidarına hiç kimsesin itirazı yoktu. Bundan sonra kendini Papalık politikasının başlıca amaçlarına, Bizans Kilisesi'yle birleşmeye ve Haçlı Seferleri'ni gerçekleştirmeye adayabilirdi. Bir an için Kiliselerin birliği gerçekleşecekmiş gibi oldu. Bizans İmparatoru Mihail Paleologos, Türklere karşı Batı'nın desteğini alma umuduyla, 1274'te Lyon Konsili'nde Roma'nın, dolayısıyla X. Gregorius'un üstünlüğünü tanımaya hazır olduğunu ve böylece üç yüz yıl boyunca Hristiyan âlemini bölen hizipleşmenin sonunu da getirebileceğini beyan etmişti. Ancak bu sadece anlık bir zafer ve hayaldi. Bizans Ortodoks Kilisesi, Doğu Hristiyanları'nın dinî duygularına ve ulusal geleneklerine, Latinlerin boyunduruğu altında kalmayı kabul edemeyecek kadar derinlere kök salmıştı. İmparatorun tekliflerini reddetti. Artık umudu kalmayan IV. Martinus, 1281'de hizipçileri bir kez daha aforoz etmek zorunda kaldı. Ulaşılmış gibi görünen hedef, artık her zamankinden daha uzaktaydı. Bizans'la uzlaşma çabalarının yanında, Konsil'de resmî olarak ilan edilen Haçlı Seferi de büyük bir başarıyla sonuçlanmamıştı. Bu sefer, IX. Louis'nin son Haçlı Seferi olmuştu. Hiç şüphe yok ki Anjoulu Charles, dinî duygulardan çok siyasi hırslarından dolayı, eğer denize açabilseydi şüphesiz kardeşininkinden daha başarılı olmayacak bir sefere hazırlanıyordu. Fakat Sicilya Vesperleri onun, donanmayı Messina'ya karşı kullanmasını ve tehdit altındaki krallığının savunmasıyla ilgilenmesini istiyorlardı.

Bu durumda Papalık, Katolik Kilisesi'nin Bizanslıları bir kez daha bağrına basmak ve Kutsal Kabir'i İslam'dan geri alma konusundaki görkemli planların nasıl başarısızlığa uğradığına tanıklık etmek üzere zirveye katılmış oldu. İtibarı Batı'da da sarsılmıştı.

Zafer kazandığı an, aynı zamanda düşüşünün de başladığı andı. Bunun çeşitli açıklamaları vardır. Her şeyden önce, imparatora karşı savaş

sona erdiğinden, papanın İtalya'daki davası, artık Guelflerin davasıyla, özellikle de imparatorun kendisiyle aynı zamanda tehdit ettiği Lombard şehirlerinin davasından ayrı tutuluyordu. Papa bundan böyle sadece bir İtalya hükümdarıydı ve dünyevi gücü, bölgesel çıkarların düzeyine indirgenmişti. Papaların bu dünyevi gücü o kadar önemsizdi ki üstünlüğünü kısa sürede yarımadanın her tarafında, Kilise devletlerinde, hatta senatör unvanının onu halkın koruyucusu, yani efendisi yaptığı Roma'nın kendisinde bile hissettiren Valois Kontu Charles'a direnememişti. Bütün bunlara rağmen gücü, Curia'nın kalbinde bile kendini hissettirdi. Eskiden, papaların din adamları ve halk tarafından seçildiği günlerde, Roma baronlarının, şiddet veya yolsuzluk yoluyla kitleyi kendi adaylarının tarafına çekmeye çalıştıkları olurdu. II. Nicolaus (1059) tarafından Kardinaller Kurulu'nun kurulması bu tür uygulamalara son vermiş, halk isyanlarının etkisinden uzak tutarak seçimin özgürce yapılabilmesini sağlamıştı. 1179'da bir diğer önlem olarak III. Alexander, oy birliği sağlanamadığı hâllerde kardinallerin en az üçte ikisinin bir adayın seçimi konusunda uzlaşmaya varması gerektiğine hükmetmişti. Papalığın Avrupa'yla ilgili konularda üstünlüğü arttıkça oylama sonucunun dinî olduğu kadar siyasi kaygılarla da yön değiştirdiğini söylemeye gerek yok. Bununla birlikte kardinallerin tamamına yakını İtalyan olduğu için, yabancıların çıkarları müzakerelerde uzun bir süre çok ikincil bir rol oynadı. Fakat durum, Anjoulu Charles'ın gelişinden bu yana değişmişti. Kutsal Kurul'dakilerin bir kısmının desteğini garantilemeye çalışmak onun sürekli uğraştığı şeydi ve güvenebileceği Napoliten, Provensal ve Fransız kardinallerin de yer alabilmesi için büyük çaba harcıyordu. Çabaları sonuç verdi. Kökeni bir Provensal olup kendini tamamen Charles'a adayan IV. Clemens, kardinaller arasında bir Angevin grubunun oluşmasına önayak oldu. Fakat Clemens'in ölümü (1268), "Angevinler"le hasımları arasında umutsuz bir çatışmanın patlak vereceğinin işaretiydi. Ancak üç yıllık mücadele ve entrikalardan sonra X. Gregorius'u seçilmiş olarak kabul ettiler. Gregorius'un, Kilise'nin yönetimine bu kadar zarar veren bir duruma son vermek istemesi şaşırtıcı değildi. Neredeyse bugünkü hâliyle, Konklav'ın kuruluşundan da o sorumluydu. Papanın ölümü hâlinde, kardinallerin, kapalı bir salonda ve dışarıyla iletişim kurmadan toplanması kararını aldı, yaptırımı aforoz olacak şekilde seçim tamamlanmadan dışarı çıkmaları yasaklandı. Bütün bu önlemlere rağmen 1280'de, tüm planlarını tutkuyla destekleyen bir Fransız'ın, IV. Martinus'un seçilmesi için, Kont Charles'ın Konklav'a baskı yapması engellenemedi. Charles'ın ölümünden sonra Angevin grubu, ağırlığı kalmasa da aktif olmaya devam etti. Konklav sadece bir formalite olarak vardı. IV. Nicolaus, kardinaller arasında yürütülen bir yıllık müzakerelerden (1288) sonra ancak seçilebildi. 1292'de öldüğünde, kavgalar yeniden ve ciddi bir şekilde başladı. Öyle ki iki yıllık kısır çekişmelerin ardından, hiçbir parti

kendi adayını dayatabilecek kadar güçlü olmadığı için, kardinaller nihayet, insanların bir aziz olarak gördüğü ve dünya işlerine uzak, entrikaların masum oyuncağı hâline getirilen ve eğer dönen dolapları anlasa bu durumu kabullenemeyip nefretle karşılayacak yaşlı bir münzeviyi seçtiler. Yeni Papa V. Celestinus, hemen hiç Latince bilmiyordu ve dağlardaki yalnızlık yerine, mahcubiyet ve şaşkınlık içinde kendini Lateran Sarayı'nda bulduğunda aslında Napoli kralına alet olduğunun farkında bile değildi. Anjoulu II. Charles, ondan daha iyi yararlanmak için onu kendi başkentine aldırdı. Çok zaman geçmeden tek düşüncesi tahttan çekilmek oldu. Kardinaller, ondan sadece sözünü tutmasını istedi. Onlara, kendi aralarında bir anlaşmaya varmaları için zaman tanıdı. 12 Aralık 1294'te, zavallı yaşlı adamın yerine VIII. Bonifacius adıyla bir Roma soylusu, Benedetto Gaetani geçti. Onunla birlikte III. Innocentius ve IV. Innocentius çizgisindeki son papa Aziz Petrus'un tahtına oturmuş oldu. Amacı, Papalığa kendi zamanlarında sahip olduğu ihtişamı, prestiji, ahlakî otoriteyi ve evrensel siyasi egemenliği tekrar kazandırmaktı.

Halka açık törenlerde etrafını saran şatafat, önünde taşıdığı iki kılıç, başına taktığı süslü Papalık tacı, hepsi bize, Aziz Petrus'un halefinin Kilise'deki üstünlüğünü, dünyevi gücün Kilise'ye tâbi olduğunu hatırlatıyordu. Çünkü o da Kilise'nin bir parçası olduğundan, Kilise'nin başının otoritesini sarsmaya yönelik hiçbir iddiada bulunamazdı. Bunda yeni hiçbir şey yoktu. I. Nicolaus ve VII. Gregorius tarafından daha önce belirtilen, III. Innocentius tarafından açıkça formüle edilmiş ve Skolastikler tarafından mantıksal olarak kanıtlanmamış hiçbir şey bulunmuyordu. Yakışıklı Philippe'e hitaben yazılan ünlü Papalık buyrukları, tüm teologlar tarafından kabul edildiği gibi, iki iktidar arasındaki ilişkilere ilişkin doktrinden başka bir şey içermiyordu. Bonifacius, büyük seleflerinin ilkelerini, onlara hiçbir şey eklemeden, yalnızca özetlemiş ve yinelemişti.

Öyleyse, niçin böyle bir öfke fırtınasına yol açtı ve felaketle sonuçlandı? Tam olarak, kesinlikleri ve değişmezlikleri yüzünden… Artık siyasi realitelere uygun değillerdi. Dönem değişmişti ve papanın geleneğe uygun biçimde gerçek olarak ilan ettiği şey, en temel haklarına ve çıkarlarına dayanılmaz bir saldırı olarak gördükleri için Avrupa'nın en ileri uluslarının, krallarının ve halklarının muhalefetini harekete geçiriyordu.

Gerçekten de şunu anlamamız gerekir: VIII. Bonifacius, kendisini sadece Fransa'yla çatışma içinde bulmamıştı. I. Edward'ın, Yakışıklı Philippe'ten daha uysal olmadığını da gördü, onun taleplerini, İngiliz Parlamentosu da Paris'teki Genel Meclis gibi benzer bir şiddetle reddetti. Güncel olaylar Fransa'yla çatışmayı tam bir kopuşa varacak ölçüde ağırlaştırsa da Papalık politikasının aynı zamanda ve aynı nedenlerle XIII. yüzyılın sonundan itibaren gerçek bir anayasaya sahip iki ülkenin muhalefetini uyandırdığı da bir o kadar doğrudur.

O zamana kadar papanın sadece tek bir düşmanla savaşması gerekiyordu: İmparatorluk, daha doğrusu imparator ve aralarında tartışma konusu olan sorun, tekrarlamak gerekirse, tek bir ulusun sınırları içinde değildi, tüm Hristiyan âlemini kapsıyordu. Tabii ki papa, imparatorluk iktidarının altını oyarken, Almanya kralının iktidarını da baltalıyordu. Fakat Alman kamuoyu, ona kızmak şöyle dursun, monarşik gücün zayıflamasını memnuniyetle karşıladı. Bu görüşte olan prensler, Roma'nın girişimlerine karşı çıkmak yerine papayı desteklediler ve işini kolaylaştırdılar. II. Friedrich döneminde koşulların biraz farklı olduğu doğrudur. Çatışma konusu imparatorluktan ziyade Sicilya Krallığı'ydı ve bu krallık bir devletti. Ancak öncelikle, Papalığın bir fiefi olduğu için bu devletin bağımsız olmadığına ve hepsinden önemlisi, ulusal bir devlet olmadığına dikkat etmek gerekir. Yüzyıllar boyunca bir yabancı fatihten diğerine savrulan heterojen nüfusu, kendilerine dayatılan despotik hükûmete katlanmaktan başka bir şey yapmadı. Onlarla ortak bir amaç adına en ufak bir eğilim gösterdiğine de tanık olmuyoruz. Sicilyalılar II. Friedrich'e vergilerini ödemiş ve asker vermişlerdi. Fakat o, kavgasını umursamadıklarının gayet iyi farkındaydı. Bütün bunların onun meşru hakkı olduğuna ilişkin onlara başvurmayı bir an bile düşünmedi. Bu hakların hukukçular tarafından teorik olarak savunulmasıyla yetindi.

Siyasi bir evliliğin Sicilya'ya verdiği bu mutlakiyetçi despot, bu Hohenstaufen mensubuyla İngiltere ve Fransa kralları arasındaki fark ne kadar da büyüktü! İngiltere'de, Yurtsuz John'un ölümünden bu yana, Magna Carta'nın kutsal saydığı özgürlükler pekiştirilmişti. III. Henry'nin (1216-1272) uzun saltanatı sırasında, Simon de Montfort'un önderliğindeki baronlar ve burjuvalar, kraliyet üzerinde bir "Danıştay"ın kontrolünü şart koşmuşlardı. Şehirlerin temsilcileriyle soylular, kralın yılda üç kez toplamayı taahhüt ettiği ve 1258'de resmî olarak ilk kez olmak üzere modern Avrupa tarihinde o şanlı adı, parlamento adını kabul eden ulusal mecliste yan yana oturuyorlardı. Temel özellikleri I. Edward döneminde açıkça tanımlanmış ve dünyanın şimdiye kadar bildiği ilk özgür anayasanın temeli olan temel ayrıcalığı (vergi verme ayrıcalığı) resmen 1297'de kabul edilmişti. Ulus ve egemen, bundan itibaren ülke yönetiminde birleşmişlerdi. Prensin kişisel gücünün belirli sınırlamalara tâbi olması nedeniyle ve Avrupalı emsalleri arasında tek başına bulunmasına rağmen salt hanedan hırsı yüzünden savaş çıkarma olasılığından vazgeçmesi ve kendisini yalnızca kendi onayladığı ve sübvanse ettiği girişimlere vermesi gerekiyordu. Öte yandan bu uyumdan güç kazandığı kesindir! XIII. yüzyılın sonundan itibaren İngiliz politikası, kelimenin tam anlamıyla gerçekten ulusal bir politikadır. Hem yurt içinde hem de yurt dışında ulusaldır. Yüzyıllar boyunca ortaya koyacağı çarpıcı karşıtlık; içte huzursuzluk ve iç çatışmalar, kraliyet girişimlerinin bu ulus için ihtiyacı olan girişimler

olduğu bu ülkeye özgü amaç sürekliliği ve bu amacın yürütülmesinde ısrar ve kararlılığı ortaya koyan bir dış politika arasındaki karşıtlıktı.[69]

Geç Orta Çağ İngiltere'sine böylesine modern bir karakter kazandıran bu olağanüstü güç, Fransa için bilinmeyen bir şeydi. Fransa'nın daha az kök salmış ama o sırada kralın sahip olduğu eşsiz prestijden dolayı, eşit derecede etkili bir başka gücü daha vardı. Fransa, geldiği bu noktada sahip olduğu her şeyi tamamen monarşiye borçluydu. Onu, feodal sistemin dar çevreciliğinden kurtaran, onu dış düşmanlara karşı savunan, doğmakta olan şehirlerini kollayan ve ona, halkı şiddet ve zorbalığa karşı koruyan malî ve idari kurumlar bahşeden şey monarşiydi. Her şeye gücü yeten bir hanedanın uyguladığı baskıya karşı İngiltere parlamento garantisini yaratmış, Fransa'ysa feodal üstünlüğün yol açtığı suistimallere karşı kralının koruyuculuğuna sığınmıştı. Bu nedenle Fransa'da kral, İngiltere'deki parlamentoyla aynı popülerliğe sahipti. Her iki ülkede de ulusal duyarlılık siyasi yapıyla uyumluydu ve ikisi aynı anda gelişti. İngiltere'de bu ulusal duygunun ayırt edici özelliği gurur, Fransa'daysa monarşiye karşı dindarlıkla karışık bir saygı olarak ortaya çıkıyordu. Bu olgu bize, her iki halkın bireysel karakterini, kolektif mizacını, deyim yerindeyse hiçbir şeyi açıklamadığı için bir şeyi haklı çıkarmak istediğimizde başvurduğumuz o gizemli ırk faktörüyle açıklamaya çalışırsak yanlış yorumlayacağımız tarihsel evriminin vardığı noktayı verecektir.

1285 yılında babası Cesur Philippe'in yerine geçen Yakışıklı Philippe (IV) tahta çıkarken krallığa bir ilave yaptı. Karısı, Navarra Krallığı'nın ve daha da önemlisi, kraliyet topraklarına bağlı olan Champagne Kontluğu'nun vârisiydi. İngiltere kralının elinde bulunan Guyenne, ülkenin uzak konumu nedeniyle pek de uygun olmayan bir bağımsızlığı sürdüren Breton ve Flandre'nin dışında tüm büyük fiefler, artık doğrudan kraliyetin egemenliği altına girmişti. Cesur Philippe, Anjoulu Charles tarafından Aragon'a karşı yapılan prestij savaşına çekilmişti. Oğlu savaşı bitirmeye çalıştı ve elindeki gücü Napoli kralının Sicilya hırsları uğruna harcamamaya özen gösterdi, daha faydalı ve pratik amaçlar için tuttu. Flandre ve Guyenne'i ilhak ederek krallığı içeride tamamlamak ve imparatorluğun zararına olacak şekilde onu genişletmek için doğuya ve kuzeye enerjik bir şekilde ilerlemek, politikasının iki yönlü amacı gibi görünüyordu. Yakışıklı Philippe, seleflerinin geleneğini sürdürdü. Onu diğerlerinden ayıran şey kullandığı yöntemdi. Onun saltanatına kadar krallar saraylarında oturur ve yanındaki tüm görevliler, kendi işlerini gayet iyi bilir ve yürütürlerdi. Yakışıklı Philippe döneminde durum değişti. Onunla birlikte sarayın eski bilindik yöntemlerinin yerini gizli entrikalar aldı, deyim yerindeyse görev verdiği bakanların arkasına saklandı. Kendisini o kadar gizledi ki insanlar

69 Aynı zamanda Simon de Montfort ve baronların, kralı, İngiliz özgürlüklerini onaylamaya ve Sicilya üzerindeki planlarından vazgeçmeye zorladıkları da belirtilmelidir.

biraz da safça, bu politikanın onun mu yoksa adamlarının politikası mı olduğunu veya buna izin verip vermediğini anlama çabasına oldular. Bu soru, dâhi olmayan tüm modern hükümdarlar için sorulabilir. Philippe'in tarihçilerini meşgul etmesi, monarşik gücün kullanımında onunla birlikte getirilen yeniliklerin en iyi kanıtıdır. Kral artık o kadar güçlü, kendisine itaat edildiğinden o kadar emindir ki en önemli işleri, soyu tam bilinmeyen ama burjuvaziden ya da *küçük soylular*dan gelen, sadece hukuk ya da pratik bilgileri nedeniyle ona tavsiye edilen kişilere emanet etmeyi göze alabilmişti. Servetlerinin vasatlığı ve prense hizmet ederek arttırma umutları, bağlılıklarının yeterli garantisiydi. Hiç şüphe yok ki bu yeni adamların bir bölümü Philippe'in saltanatından önce Kraliyet konseylerinde yer almışlardı. Cesur Philippe döneminde, önce kralın doktoru sonra yakın danışmanı olan Pierre de la Brosse, büyük bir suç işlemiş ve mahkemeyi etkileyebilecek çok parlak kariyerine rağmen sonunda darağacını boylamıştı. Ancak bir zamanlar sadece istisna olan şey şimdi kural hâline gelmişti. Hükûmete alınan ve Yakışıklı Philippe tarafından diplomatik misyonlarla görevlendirilen veya malî işlerle uğraşan tüm adamlar, Pierre Flote, Enguerrand de Marigny ve Guillaume de Nogaret gibi yalnızca "kanun kâtipleri" ya da Guidi (Guy) kardeşler gibi Sienalı bankerlerdi. Onlarla birlikte saraydan tamamen farklı, yalnızca kralla görüşen ve üyeleri kralın güvendiği ve onun planlarını yürüten bir siyasi kadro oluştu. Bunlar, efendilerinin canı istediğinde kırabileceği oyuncaklardan başka bir şey değildi. Etraflarının büyük bir nefretle sarılı olduğunu ve eğer iktidardan düşerlerse kendilerini darağacında bulacaklarını biliyorlardı. Sonuçta, kralın çıkarları için gayretle mücadele ettiler ve hiç kimseyi bağışlamadılar. Sınıfsal ön yargılar olmaksızın, onları hor gören yüksek soyluların ayrıcalıklarına düşmanca bir tutum içinde, mutlakiyetçiliği kurmak için canla başla çalıştılar ve bu konudaki inançları da tutkuları ve çıkarlarıyla uyumluydu. Çünkü Roma hukukunu incelemek onlara mutlakiyetçilikteki siyasi gerçeği algılamayı öğretmişti. Onların ağzından konuşan kral değil, herkesten üstün, herkesi kendi gücüne boyun eğdiren bir anonim monarşiydi. Onlar, koruyuculuklarına talip olmaya istekli en büyük senyörleri bulmaktan gurur duyarak, muzaffer bir sevinçle ona hizmet ettiler ve yaptıklarını kamunun önüne çıkardılar. Sevimsiz, kaba, alaycı, acımasızdılar. Yakışıklı Philippe'in bu tür adamlar eliyle yürüttüğü politikasının, acımasız şiddet ve tam bir vicdan eksikliğiyle karakterize edilmesi şaşırtıcı değildir. Aziz Louis'in adalet ve hayırseverlik idealinin yerini, artık sadece kraliyetin çıkarlarının gözetilmesi almıştı. Monarşik iktidar, gücünün sürekli artmasıyla birlikte artık engellere tahammül etmekten vazgeçti ve takip ettiği hedeflere ulaşmak için kullandığı araçları haklı çıkarmaya başladı.

Bu durum, kraliyetin Aşağı Ülkeler'in işlerine müdahalesini kısaca ele alırsak hemen açıklığa kavuşacaktır. O zamana kadar Dampierre haneda-

nını rakip Avesnes hanedanına karşı sürekli desteklemiş, Namur, Liège, Gelre ve Lüksemburg üzerindeki nüfuzunun arttırmasına yardım etmişti. Bu nedenle Almanya'ya bağlı olan eski Lotharinya'nın bu bölgelerine vasallarından birini yerleştirdi ve imparatorluğun zararına olacak şekilde kurnaz bir tecavüz politikasının parçası olarak da Hainaut kontu aleyhine Flandre kontuna destek verdi. Avesnesli Jean, Habsburglu Rudolf'un ilgisini kendi davasına çekebilmek için boş yere çok uğraştı. Fakat Dampierreli Guy aleyhine bazı boş açıklamaların ötesinde ondan hiçbir şey elde edemedi. Geleneksel senyörlerin artık onlar için hiçbir şey yapamayacağı ve kendi çıkarları için, Flandre kontunun çok büyük fayda sağladığı Fransa kralının dostluğunu aramak zorunda kalacakları gerçeği, Aşağı Ülkeler'in prensleri için gün geçtikçe daha açık hâle geliyordu. Avesnesli Jean, bunun üzerine yüz seksen derece dönüş yaptı ve Fransız sarayına tam *yüz kez* seslenme cüretini gösterdi. Gelişmeleri memnuniyetle karşılamaya hazırdı. 1293 yılında, geçmişinden koparak tümüyle Capet hanedanının himayesine girdi. Yakışıklı Philippe, böylece hükümdarı ve feodal yasalara göre konforunu sağlamak ve yardım etmekle yükümlü olduğu bu Flandre hanedanının can düşmanıyla ittifak kurdu! Ancak feodal yasalar, iddiaları için bahaneler sunmadığı sürece kral tarafından artık uygulanmıyordu. Egemenlik adına, bu yasanın kendisine yüklediği yükümlülükleri reddetti. Flandre kontundan elde edebileceği tüm hizmetleri almıştı. İmparatorluğun vasal prensleri onunla ittifak arayışındayken, kontun Lotharinya'daki gücünü arttırmak yararsız ve hatta tehlikeliydi. Ona, kralın desteği olmadan bir hiç olduğunu göstermenin ve onu salt bir kraliyet enstrümanı rolüne indirmenin zamanı gelmişti.

XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Flaman şehirlerinde kendini gösteren toplumsal huzursuzluk, kraliyet politikasına müdahale için hemen yararlanabileceği yeni bir fırsat sundu. Gent, Brugge, Ypres, Lille ve Douai'nin büyük sanayi merkezlerinde, işçi kitlelerinde (dokumacılar, işlemeciler, kumaş işçileri vb.) kent yönetimindeki soylulara karşı gerçek bir sınıf nefreti uyandırıldı. Kentte işleri yürüten Meclis üyelerini sadece üst orta sınıfın yararına davranmakla, çalışanları zengin kumaş ve yün tüccarlarının çıkarları uğruna feda etmekle, ücretlerini açlık sınırına indirmekle suçladılar. Grevler (direnişler) patlak vermiş, komplolar ortaya çıkarılmış, alınan emniyet veya savunma tedbirleri çoğaldıkça halkın öfkesi daha da artmıştı. 1280'de, tüm Flaman ve Valon şehirlerinde aynı anda genel bir isyan patlak verdi ve birçoğunda gerçek sokak savaşları yaşandı. Dampierreli Guy müdahale etmek için bu durumdan yararlanmıştı. Geçmişte bir süredir otoritesine açıkça meydan okuyan aristokrat kentlerle uğraşmaktan aciz durumdayken, destek olmak üzere halkı soylu ayrıcalıklarını savunmaya teşvik etmek için büyük bir iyiliksever tutum takındı. Kont ve "sıradan halk"ın tehditkâr ittifakına karşı aristokratlar da hemen prensle-

ri, Fransa kralının hükümdarlığının koruyuculuğuna başvurdular. Daha 1275 yılında, Dampierreli Guy tarafından görevden alınan Gent'in Otuz Dokuzu,[70] Cesur Philippe'in saltanatı sırasında Paris Parlamentosu'na başvurmuş, Parlamento da âdil bir karar vermişti. Kendilerine yöneltilen suistimallerle ilgili ikna olan parlamento, kontun şehre verdiği yeni düzeni onaylamadan şikâyetlerini reddetti. Yakışıklı Philippe'in hukukçuları, çok geçmeden yasanın bu tarafsızlığını siyasi ön yargılarla değiştirecekti. Çünkü sadece kraliyetin çıkarlarına göre hareket ettikleri için amaçları kontlarla aristokratlar arasındaki sorunu karara bağlamak değil, konta karşı sistematik olarak aristokratları desteklemekti. Krala kesinlikle güvenebileceklerini göstermek için mümkün olan her şey yapıldı ve onlara verilen koruma, kontu küçük düşüren yöntemler kullanıldığı için daha da dikkat çekti. Flaman şehirlerine kraliyet adına "muhafız" olarak basit "çavuşlar" gönderildi, zambak amblemli flamalar çan kulelerinde dalgalandı ve onlara, senyörlere ve memurlara açıkça karşı koyabilecekleri bir dokunulmazlık sağladı. Şehirlere hükmeden mağrur plütokrasi, kraliyet gücünün bu azametli ambleminin altına sığınabileceği için artık hiçbir şeyden korkması gerekmiyordu. Artık kontun ve "sıradan halkın"ın çabalarına gülebilir, insanların hakaret amacıyla taktığı *leliaerts* (zambaklılar) adından gurur duyabilirlerdi. Kendisine karşı uygulanan acımasız politikanın yeni yöntemlerine karşı, dışarıda Yakışıklı Philippe'in Avesnesli Jean'la ittifakı nedeniyle ve içeride kralın büyük şehirlerdeki korumalarının tehdidi altında bulunan Dampierreli Guy, eğer Fransa ve İngiltere arasında yeni başlayan savaş, ona karşı kuvvet kullanma umudu vermeseydi, direnmeyle ilgili hiçbir şey yapmaya kalkamazdı.

XIII. yüzyılın başından beri, ulusal yapıda bir gün ortaya çıkacak halk ayaklanmalarıyla meşgul durumdaki İngiliz monarşisi, II. Henry tarafından başlatılan genişleme politikasını sürdüremez hâle gelmişti. Batıdaki dağlarda, Galler Prensliği bağımsızlığını koruyor ve kuzeyde, İskoçya kralları, büyük Plantagenet tarafından kendilerine dayatılan vasallığı artık umursamıyorlardı. Böyle bir durum uzun süre devam edemezdi. Adadaki coğrafi birlik, doğal olarak siyasi birliği de doğuracaktı. Üstelik İngilizler, Galler halkı ve İskoçları son derece tehlikeli ve uygunsuz komşular olarak gördüler ve I. Edward, onlara boyun eğdirmeye karar verdiğinde ulusun büyük desteğini arkasında bulmuştu. Galler, 1284'te krallıkla birleştirildi ancak veraset yoluyla taşınan Galler prensi unvanı ondan itibaren özerklik sembolü olarak korunmaya devam etti. İskoçlara karşı savaşmak zor bir meseleydi. Farklı kökenlerine ve farklı dillere (Düzlüklerde Anglo-Sakson dili, Kuzey ve Batı Dağlarında Galce) rağmen İskoçlar, ortak bir bağımsızlık duygusuyla hareket ettiler. Kralları John Baliol, İngiltere'nin egemenliğini kabul ve Edward'a bağlılık yemini et-

70 Şerifler yani aristokratların komünü yöneten temsilcileri.

tiğinde (1292), öfkeleri öyleydi ki Baliol yeminini bozmak ve İngilizlere karşı silaha sarılmak zorunda kaldı. Bunu yapması konusunda Yakışıklı Philippe tarafından teşvik edilmeseydi belki de tereddüt edebilirdi. Philippe, İngiltere'nin kıtadaki son mülklerini elinden almak için Edward'ın İskoçya'yla başı belada olduğu zamanı kollamayı düşünmüştü. Guyenne'in işgali için emir verdi ve aynı zamanda Balliol'le de bir antlaşma yaptı. Böylece Fransa ile İskoçya arasında, Avrupa tarihinin tüm dalgalanmaları boyunca, yüzyıllardan beri aralıklarla kendini hissettirecek ve iki ülkeyi ortak düşmana karşı birleştirecek ittifak politikasını başlatmış oluyordu. Ancak bu politikanın ilk sonuçları başarısız oldu. Guyenne'de savunma yapmakla yetinen Edward, bütün kuvvetlerini Balliol'e çevirdi. Dunbar'da (1296) bozguna uğrattıktan sonra Baliol'u esir aldı ve İskoçya krallarının üzerinde taç giydiği, hâlâ da orada bulunan taşı Westminster Manastırı'na aldırdı. O an için İskoçya Krallığı'nın varlığı sona ermişti ve bundan sonra sadece bir İngiliz eyaletiydi.

Edward artık dönüp Fransa'yla uğraşabilirdi. Fakat ona sadece kendi güçleriyle saldırmanın başarı şansı çok azdı. Fransa'ya karşı, seksen yıl önce Yurtsuz John'un Philippe Auguste'e karşı topladığı gibi bir koalisyon oluşturmaya çalıştı. Edward, Almanya'da monarşinin gücü büyük ölçüde azalsa da Nassaulu Adolf'la temasa geçti veya daha doğrusu, ondan hizmet satın aldı. Ardından Fransa'nın yakın zamanda imparatorluğun belirli bölgelerini ilhak ettiği bahanesiyle onu savaş çıkartmaya ikna etti. Fakat umutlarını daha çok özellikle Aşağı Ülkeler'in prenslerine dayandırıyordu. Çünkü planı Fransa'ya kuzeyden, yani doğal sınırlarla korunmayan tek taraftan saldırmaktı. Özellikle Flandre kontunun yardımını almak konusunda emin olamıyordu ve burada, Yakışıklı Philippe'in sert önlemleriyle ilerlemesi için ortam çoktan hazırlanmıştı. Dampierreli Guy, hükümdarına meydan okuması için Ocak 1297'de harekete geçirildi. Savaş haziranda başladı. Fakat İngiltere'nin tatlı sterlinlerini garantiye almaktan başka bir amacı olmayan Nassaulu Adolf ortaya çıkmadı. Edward, Flandre'de karaya çıktı ancak çıkar çıkmaz İskoçya'da genel bir ayaklanma patlak verdi. O andan itibaren tek amacı, olumlu sonuç beklenmesi imkânsız olan bir seferden çekilebilmek oldu. 9 Ekim'de Fransa kralıyla bir ateşkes imzaladı ve kuzeydeki düşmanla savaşabilmek için hemen hareket etti. İki büyük Batılı devleti tehdit eden çatışma ertelenmişti. 1299'da dâhil olmadığı kesin bir barışı imzalayan Edward tarafından terk edilen Dampierreli Guy, yardım olmaksızın Fransız ordusuyla karşı karşıya bırakıldı. Direniş güçleri, Leliaerts tarafından dağıtıldığı (Mayıs 1300) için Fransızların kendi kontluklarını ele geçirmesi uzun sürmedi. Yaşlı kont, hain bir vasal olarak muamele gördü ve oğullarıyla birlikte hapsedildi. Flandre'ye el konuldu ve başına bir kraliyet valisi atandı. Görünen o ki buranın ilhakı yakında tüm Aşağı Ülkeler'in ilhakı-

nın da habercisi gibiydi. Yakışıklı Philippe'in güvenilir müttefiki hâline gelen Hainaut Kontu Avesnesli Jean, Hollanda ve Zelanda eyaletlerini verâseten devralarak, Almanya'nın yeni kralı ve iki kontluğu işgal etmek için Nijmegen'e kadar ilerleyen Avusturyalı Albrecht'i acı bir yenilgiye uğrattı. Fransızlar, Ren'i krallığın doğal sınırı olarak görmeye başlamışlardı bile. Capetlerin gücü doruk noktasına ulaşmıştı.

2. Kriz

Bunlarla bağlantılı olaylar, prensler ve halklar Katolik Kilisesi'ne bağlı oldukları için, papa tarafından iddia edilen ve onlar üzerindeki tam olarak tanımlanmamış hakemlik gücüne ölümcül bir darbe vuracak krizin vesilesi olacaktı.

Birbirleriyle savaşmak üzere olan Yakışıklı Philippe ve I. Edward, askerî hazırlıklar ve bu nedenle ortaya çıkan harcamalar konusunda yarışa girmişlerdi. Her ikisi de sanki bir Haçlı Seferi hazırlığı yapıyormuş gibi Kilise'nin mülklerine ağır vergiler koydular. Doğal olarak buna elbette itirazlar oldu. Roma, bu olanlar konusunda uyarıldı ve VIII. Bonifacius, teolojinin dünyevi iktidarlara tayin ettiği sınırları prenslere ciddiyetle hatırlatmak için bu fırsatı değerlendirmenin görevi olduğunu düşündü. *Clericis Laicos Buyruğu* (25 Şubat 1296), papanın rızası olmadan laiklerin din adamlarını vergilendirmesini kesinlikle yasakladı. Bu konuda olabilecek tüm muafiyetleri iptal etti ve buna uymayan tüm günahkârları aforoz etmekle tehdit etti. Metin, tüm Hristiyan âlemine yönelikti. Yazıda ne Fransa kralından ne de İngiltere kralından bahsediliyordu ama burada ifade edilenlerin doğrudan onları hedeflediğinden kimsenin şüphesi yoktu. Zaten, dinî otoriteler tarafından sürekli ifade edilen ilkelerden farklı herhangi bir şey içermiyordu. Roma İmparatorluğu'nun sona ermesinden bu yana, ruhban sınıfının malî dokunulmazlıkları sürekli olarak genişletilmiş ve yüzyıllar boyunca hukuki dokunulmazlıkları kadar doğal kabul edilmişti.

Şimdi başlamakta olan çatışmada gelenekleri çiğneyenler papa değil krallardı. Rol dağılımı, Atamalar Savaşı'nda belirlenenlerin tam tersiydi. Orada, IV. Henry, VII. Gregorius'la ihtilafa düşerek kazanılmış haklarını devrimci iddialara karşı savunan bir muhafazakâr gibi hareket etmişti. Fakat şimdi, Philippe ve Edward devrimci iddialarda bulunurken, edindiği ayrıcalıkları savunan VIII. Bonifacius olmuştu. Ancak IV. Henry ile VII. Gregorius arasındaki anlaşmazlıkla ilgili tartışma dinî zeminde gerçekleştiği için kamuoyu papayı desteklemişti. Bonifacius ile iki kral arasındaki meseleyse, tam tersine siyasi olarak değerlendirildi. Monarşinin egemen güçleri, devletin varlığı ve ulusun en açık çıkarları söz konusuydu. Bu yüzden bu kez kamuoyu Roma'yı desteklemek yerine Papalığa muhalif bir tutum aldı.

Papanın, kendi iddialarına böyle bir muhalefet beklemediği açıktı. Tüm davranışları, IV. Innocentius ve II. Friedrich günlerinden bu yana Avrupa'da bir şeylerin değiştiğinin veya 1296'da Fransa ve İngiltere'nin artık yüzyıl önceki gibi olmadığının farkına varmadığını gösteriyor. Taca tanınan ayrıcalıkların halkların rızasına dayandığını ve ulusal dayanışmanın sadece halktan insanlar arasında değil, din adamları arasında da o denli büyük olduğunu, Kilise'nin ayrıcalıkları adına kralın işlerine karışmaya, hükûmetini felç etmeye ve malî durumunu veya askerî gücünü tehlikeye atmaya yönelik her türlü girişimi geri çevirecek kadar güçlendiğini fark edememişti. Philippe ve Edward, dinsel çekinceler ya da sadece kayıtsızlık nedeniyle tebaaları tarafından terk edilselerdi, alçakgönüllülükle boyun eğmekten başka bir şey yapamayacaklardı. Zafer kazanmalarını sağlayan şey, halklarının onayıyla desteklendiklerini bilmeleriydi. Yani, bu tür bir çatışmada onlara zaferi verebilecek tek şeye, haklılığın verdiği güvene sahip bulunuyorlardı.

Hiçbir kral konuyu tartışmaya açmayı uygun görmedi. Edward, buyruğu hükümsüz saydı ve yasaklanan vergileri toplamaya devam etti. Philippe, papaya işlerine karışmanın ne kadar tehlikeli olduğunu göstermek üzere malî önlemler aldı. Malî kaynakları tehdit edildiğinden, o da papanın maliyesini tehdit etti. Krallığın sınırlarının dışına para veya kredi mektubu çıkarılmasını yasakladı. Papalığın Fransa'dan elde ettiği tüm gelirlerle papanın İtalyan bankerleri aracılığıyla Fransa üzerinden aktarılan tüm gelirler anında kesildi. Malî organizasyonunun gelişmişlik düzeyi paraya olan ihtiyacının büyüklüğünü gösteriyordu, dolayısıyla onu vuran darbe de o kadar yıkıcı oldu. Bir yüzyıl önce bunu gerçekleştirebilecek araçlar olmadığından böyle bir misilleme asla mümkün olamazdı. Fakat Fransız monarşisinin kolu artık o kadar uzun ve yönetimi o kadar eksiksiz ve disiplinliydi ki emre harfiyen uyuldu. Saldırıya uğrayan devlet, kendi silahlarıyla kendini savunmaya geçmişti ve Avrupa, Roma'nın emirlerine direnen ve basit bir idari önlemle karşı çıkan hükümdarın yeni gösterisine tanık oldu. Bu, o kadar beklenmedik gelmişti ki VIII. Bonifacius hangi tarafa döneceğini bilemedi. Sicilya Savaşı'na müdahalesi ve kendi eyaletlerindeki Colonna isyanı, acil paraya ihtiyacı olduğu anlamına geliyordu. Her şeyden önce Fransa'nın sınırlarını açması gerekirdi. Buna razı olmadan önce, kibirli biri için çok acı verici olması gereken bir şeyi yapması, krala yakınlaşabilmek için boyun eğmesi gerekiyordu. Buyruğu geri çekmedi ama pratikte önemi olmayacak şekilde değiştirdi ve Fransız hanedanına saygı gösterisi olarak kabul edilebilecek şekilde IX. Louis *aziz* ilan edildi. Başka bir ikilem ortaya çıktığında da olay neredeyse kapandı. Kendinden öncekiler gibi VIII. Bonifacius da Avrupa'yı yeni bir Haçlı Seferi'nde birleştirme umudunu taşıyordu. Batı'nın en güçlü iki devleti Fransa ve İngiltere arasındaki savaş böyle bir girişimi imkânsız hâle getirdiğinden,

savaşan taraflara arabuluculuk teklif etti. Bunun, mevcut hassasiyetlere bakılarak tamamen kişisel bir girişim olduğu anlaşılmıştı. Bununla birlikte buyrukla birlikte barış resmen ilan edildiğinden, Philippe, buyruğu egemenlerin ayrıcalıklarına bir tecavüz ve Papalığın tacı üzerindeki dünyevi üstünlüğünün onayı olarak gördü. Colonna'ya açıkça destek vererek kızgınlığını anında dile getirdi.

Durum giderek gerginleşirken, 1300 yılına ait Büyük Jübile için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştı. Bu, Avrupa'nın gördüğü türden ilk törendi ve papa için eşsiz bir zaferdi. Hristiyan âleminin her tarafından, havarilerin mezarını ziyaret edenlere tanınan endüljansları elde edebilmek için yüz binlerce inanan (200.000 diyen de vardır) Roma'ya akın etti. Bu coşkulu kitlelerin VIII. Bonifacius'a gösterdikleri tazim, sevgi ve ilgi onun başını döndürmüştü. Son birkaç yılın talihsizliklerini unuttu, bu kadar çok hacının ayaklarına kapandığını görünce, kralların ve halkların da onun emrine boyun eğmeye hazır oldukları zannına kapıldı. Çok geçmeden, dinsel heyecanların samimiyetinin ve Kilise'ye bağlılıklarının, bu insanları, hürriyetleri ve haysiyetlerini feda etmeye götürecek kadar büyük olmadığını anladı.

I. Edward, Philippe'le yaptığı barıştan yararlanarak bir kez daha İskoçların üzerine yürüdü. İskoçlar Roma'ya başvurdu, VIII. Bonifacius duruma müdahale ederek Edward'ı şiddet ve adaletsizlikle suçladı ve iki taraf arasında hakemlik hakkı talep etti. Kendisi sadece kralı muhatap almıştı, kral ise ulusa seslenmeye karar verdi. Ocak 1301'de parlamento toplandı ve Papalığın iddialarına karşılık karar alınması istendi. Böylece, şimdiye kadar yalnızca keşişler, teologlar ve hukukçular tarafından tartışılan bu ünlü dünyevi egemenlik ve sınırları sorunu, şimdi bütün bir halkın yetkilileri tarafından ele alınacaktı. Verilen yanıtlar, aslında kraliyetin egemenlik haklarının kategorik olarak onaylanmasıydı. Piskoposlar, baronlar, şövalyeler ve burjuvalar, tamamen popüler olan ve Falkirk'te zaferle sona eren (22 Temmuz 1298) savaşa papanın müdahale etmesine hep bir ağızdan itiraz ettiler ve "Asla" dediler, "Kralımızın böyle duyulmamış taleplere boyun eğmesine katlanmayacağız!"

Bonifacius bu sözleri duymazlıktan geldi. Kendisine bildirildiği anda, Fransa'yla ilişkileri o kadar gergin bir hâl almıştı ki İngiltere'yle bir çekişmeye girerek bu durumu zora sokma riskini göze alamazdı. Papa, kilisesine ait olduğunu iddia ettiği bazı fieflere el konulmasından şikâyet eden Narbonne başpiskoposunun talebi üzerine, Paris'e elçi olarak Pamiers Piskoposu Bernard Saisset'i gönderdi. Elçinin kibirli konuşması kralı rahatsız etmişti. Öfkesini açığa vurmadı ve piskoposun Roma'daki görevinin sonucu hakkında rapor vermesine izin verdi. Ardından, piskoposluğuna geri döndükten kısa bir süre sonra onu tutuklattı. Şansölyesi Pierre Flote tarafından krala isyan, başkaldırma, sapkınlık, küfür ve simyayla suçlan-

dı. Rahipler ve Kilise ileri gelenlerinden oluşan bir heyet onu suçlu buldu, papadan onun piskoposluk görevlerinden el çektirilmesi talep edildi.

Papanın bütün bu olanlara yanıtı, Saisset'in derhâl serbest bırakılmasını istemek ve Kilise mallarının vergilendirilmesini yasaklayan kuralı yeniden gündeme getirmek oldu. Bir yandan da Fransa'nın din adamlarını, kralı değiştirme yolları konusunda onlarla görüşmek üzere Roma'ya çağırdı. Papa, aynı zamanda *Ausculta fili* Buyruğu'yla[71] krala şahsen hitap ederek kendisine, Tanrı'nın, Aziz Petrus'un halefini, prenslerin ve devletlerin başlarının üzerinde tuttuğunu hatırlattı. "Bu nedenle," dedi, "Sizin herhangi bir üstünüz olmadığına inandırmaya kalkanlara itibar etmeyin. Böyle düşünen kendini aldatır ve bu, sapkınlıkta ısrar eden kâfirdir." III. Innocentius başka türlü konuşamazdı ve yaklaşık elli yıl önce Aziz Thomas Aquinas, bu sözlere ilham veren teoriyi uzun uzadıya açıklamıştı. Bu kez hukukçular ve Kilise ileri gelenleri arasında ateşli muhalifler ortaya çıktı. "Rahip ve Şövalye Arasındaki Diyalog"un yazarı Pierre Dubois ve Parisli Jean, papanın dünyevi sorunlara müdahale etme iddiasını öfkeyle reddettiler. Onlara göre onun yetkisi sadece dinî konularla sınırlıydı. Hatta Roma egemenliğinin meşruiyetini tartışacak kadar ileri gittiler ve içlerinden biri (Parisli Jean) Kilise'nin çöküşünü Konstantin'in Bağışı'na kadar götürdü! II. Friedrich ve Pierre de la Vigne hemen hemen aynı şeyi söylemişlerdi. Bununla birlikte bu tartışmalar yalnızca bilgili insanları ilgilendiriyordu. Eğer bir risale savaşıyla sınırlı olsaydı, kriz çok ciddi boyuta ulaşmazdı. Fakat Philippe, bir yıl önce Edward'ın yaptığı gibi ve kuşkusuz onu da örnek alarak, kendi kavgasını halkının kavgası hâline getirmeye karar verdi. Fransa'nın parlamentosu yoktu. Daha önce ulusun tüm delegeleri, kraliyete tavsiyelerde bulunmak üzere hiç çağrılmamışlardı. Kralın egemenliği ilkesinin tehlikede olduğu bu büyük tartışma, Genel Meclis'in ilk kez toplanma gerekçesi olmuştu: İlki buydu, çok değerli sonuncusuysa beş yüz yıl sonra İnsan Hakları'nı ilan etmek ve 1789 İhtilali'ni başlatmak üzere toplanacaktı.

Din adamları, soylular ve burjuvaziden gelen delegeler 10 Nisan 1302'de Paris'te, Notre-Dame'da toplandılar. Görüşler, başarılı olmaları hâlinde tüm araçların meşru sayıldığı bir hükûmetin ruhunu açıkça ortaya koyan manevralarla ustaca manipüle edilmişti. Krala hakaret eden sahte buyruklar ve papaya hakaret eden sahte bir yanıt hemen her yere dağıtılmıştı. Bu kaba yöntemler ancak politikanın, kamuoyunun desteğine başvurma ihtiyacını hissetmeye başladığı dönemlerin bir özelliğiydi. Pierre Flote, ihtilaflı noktayı Genel Meclis'te herkesin önünde açıkladı. Tüm delegeler, din adamları ve sıradan halktan insanlar, kralın tutumunu

71 Anlamı "Kulak ver oğul!" olup 5 Aralık 1301'de Papa VIII. Bonifacius tarafından Fransa Kralı IV. Philippe'e hitap eden bir buyruktur.

onayladıklarını coşkuyla ilan ettiler. Din adamlarına ve papaya yanıtlar Latince dile getirildi, diğer iki emir kardinale Fransızca olarak iletildi.

O andan itibaren papa, davayı kaybetmişti. Genel Meclis, İngiltere Parlamentosu'nun bir önceki yıl yaptığından çok daha büyük bir ihtişamla, egemenlik sorununu kraliyet, yani devlet lehine karara bağladı. Ulusal bir meclisin fikrini söylemesi yeterliydi. İmparatorların, Almanya ve İtalya'yı kana bulayan iki yüzyıl boyunca peşinden koştukları sonuca ulaşılmıştı. Roma, Germen Caesarlarının acımasız gücüne, bir zamanlar ahlakî gücüyle başarılı bir şekilde karşı koymuştu. Evrensel egemenlik girişimlerine karşı direnişi, ulusları kendi davasına çekmişti ve İtalya, Hohenstaufen'e karşı onunla birleşerek aynı zamanda kendi özgürlüğü için de savaşmıştı. Bugün eski müttefikleri, özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını tehdit ettiği için onu terk ediyorlardı. Almanya'da halkla imparatorların politikası arasında bir beraberlik yoktu. Ancak Fransız halkının tamamı kralının politikasının arkasındaydı. Bütün bir halkın ağzında dolaşan bu savaş ilanına karşı ne yapılabilirdi? Papa kime başvurabilirdi, İngiltere'ye mi? Lakin Fransa'nın bu konudaki kavgası aynı zamanda İngiltere'nin de kavgasıydı, hatta tüm ulusların kavgasıydı. İmparatorların aksine Fransa, Papalığa şiddet uygulamayı ya da baskı yapmayı önermiyordu. Sadece Papalığın kendi hükûmeti üzerinde müdahale uygulanmamasını talep ediyor, hiç kimseyi tehdit etmiyordu. Yani istediği kendi dünyevi özerkliğinden başka birşey değildi ve her devlet, kendi çıkarları doğrultusunda başarılı olmayı istemeliydi. Bu durumda VIII. Bonifacius, kendini tecrit edilmiş hâlde buldu. Tarihin garip tecellisiyle, nereye gideceğini bilemeyerek Almanya Kralı Avusturyalı Albrecht'e başvurdu. Bu aşamada ihtiyacı olduğundan, bir yandan seleflerinin fena hâlde küçük düşürdüğü majestelerini överken, diğer yandan da Albrecht'e; imparatorluğun tüm krallıklar üzerinde önceliğe sahip olduğunu ve "Fransızların, kanunen imparatora tâbi oldukları için bir üstleri olmadığını söylemekle yalan söylediklerini" hatırlattı. 18 Kasım 1302'de yayınladığı *Unam Sanctam Buyruğu*, Roma'nın dünyevi iktidarlar üzerindeki önceliğine dair son ciddi onayıydı. İçeriğinde geleneksel iki kılıç teorisinin uzun bir açıklaması ve tüm prenslerin, *ratione peccati*[72] Aziz Petrus'un halefine tâbi olması yer alıyordu.

Böylece Kilise ve devletin çelişkili iddiaları tam bir çatışmaya dönmüştü. İşler orada durabilirdi. Buyrukta yer alan ilkelerin beyan edilmesi, sadece zararsız bir gösteriydi ama Yakışıklı Philippe rakibini devirmeye kararlıydı. Ona karşı kullanabileceği korkunç bir silahı vardı ve düşmanını korumayı düşünmüyordu.

72 Papanın işlenen günah nedeniyle müdahale edebileceği, örneğin laik bir yönetici bir haksızlık yaparsa, papanın bu hakkını kullanabileceği anlamına geliyordu. (ç.n.)

Kralın nazarında papanın kişisel durumu gerçekten de çok kötüydü. Kralın bu konudaki tutumu o kadar sert ve o kadar kesindi ki II. Friedrich'e yöneltilen ürkütücü sapkınlık suçlamasını ona yöneltmek imkânsızdı. Dinî gerekçelerle onun konumuna zarar gelmezdi fakat papanınki öyle değildi. Bonifacius'un seçilmesinin, selefinin henüz yaşarken tahttan çekilmesi sayesinde olması çok az rastlanır bir durumdu ve düşmanları uzun bir süre bunu hep bir hükümsüzlük nedeni olarak görmüşlerdi. Colonnalar, papanın sadece bir davetsiz misafir olduğunu ve Philippe'in de çıkarına olduğu için kralın böyle olduğuna inanmaya ya da inanıyormuş gibi davranmaya çok istekli olduğunu sürekli tekrarlayıp durdular. Haziran 1303'te, yeni Genel Meclis sorunu genel bir konsile götürme planını onayladı. Bu iyi bir başlangıçtı ve tacın yandaşları meselenin peşini bırakmamaya kararlıydılar. Paris Üniversitesi, birçok manastır ve şehir, konsil çağrısı yapmak için birbirleriyle yarışırken, hükûmet bu projeye destek için yabancı devletlerle görüştü.

Ancak Nogaret, Colonnalarla temasa geçmek, papayı ele geçirmek ve mümkünse onu tahttan indirmek için İtalya'ya gönderildi. 15 Ağustos'ta Anagni'de onu bir sürpriz bekliyordu. Şiddetin yaşlı adam üzerinde hiçbir etkisi olmadı. Colonnalar tarafından ölümle tehdit edildiğinde kararlılığını bozmadı. Onu tutsak alan öfkelilere karşı mağrur asaletiyle direndi ve felaketinde bile kendine olan saygısını korudu. Ancak bu son darbe onu yıkmıştı. Bir halk ayaklanmasıyla teslim olduktan sonra 12 Ekim 1303'te orada ölmek üzere Roma'ya döndü.

Sorun, ölümüyle çözülmedi. Kralın konsil çağrısı yapması, halefi tarafından bir tehdit olarak algılandı. XI. Benedictus (1303-1304), bu üzücü sorunu çözecek kadar uzun yaşamadı. V. Clemens (1305-1314), XIII. yüzyılda sahip olduğu eşsiz prestiji sonunda bitiren bir krize Papalığı dâhil ederek bu badireden kurtuldu.

Kardinallerin ancak on bir aylık müzakereden sonra kabullendikleri bir seçim, Bonifacius'un iddiasına karşı açık bir meydan okumaydı. Çünkü yeni papa bir Fransız'dı ve Konklav, onu seçerken Philippe'in iradesine boyun eğmişti. Çok geçmeden, Aziz Petrus'un tahtına Fransa kralının tebaası olarak doğduğunu unutamayan aciz bir papaz oturttuğunu anlayacaktı. V. Clemens, Kutsal Kurul'a hükümdarının akrabaları ve himayesindekileri doldurmakla yetinmedi. Ülkesinin Avrupa'da kazandığı üstünlükten etkilenerek, Roma'nın görkemine ve imparatorların şehrini papaların şehri yapan bin iki yüz yıllık geleneğe karşı duyarsız kaldı. Bu Fransız için *aurea Roma* (altın Roma) sadece sağlıksız bir iklime, tehlikeli ve değişken bir nüfusa sahip diğer şehirler gibi bir şehirdi. Paris'ten çok daha aşağı olduğunu düşündüğüne şüphe yoktu. Papa neredeyse Papalık da orası değil miydi? O hâlde Lateran'da yaşayıp Aziz Petrus'un makamında papalık yapsa ne fark ederdi? V. Clemens, Avignon'a oturdu ve ha-

lefleri 1378'e kadar orada kaldılar. Avignon, elbette, Roma Kilisesi'nin bir mülküydü. Fakat Fransa kralının egemenliği altında olduğu için aslında Fransa'daydı ve dış dünya aldanmamıştı. Papalar, Tiber kıyılarını Rhônelular için terk ederek, geçen yüzyılda Tanrı'yla krallar arasında işgal ettikleri konumdan indiler ve gerçekte her zaman olmasa da en azından görünüşte kendilerini Fransız kraliyetinin koruyucuları ve enstrümanları rütbesine indirmiş oldular. VIII. Bonifacius'un politikasının sonu buydu! Hatırasına yapılan saldırıların bundan sonra ne önemi vardı? Philippe, birkaç yıl boyunca papayı korkutmaya devam etti. 1312'de, servetine göz diktiği Tapınak Şövalyeleri'ni mahkûm ettirmeye zorladıktan sonra, bu konuda daha fazla konuşmadı. *Unam Sanctam Buyruğu*'ndaki kibirli açıklamalarından geriye ne kalmıştı ve gelecekte Fransa krallarına hitap edecek papaların bir daha böyle bir tonda konuşma olasılığı var mıydı? Buyrukta yer alan iddilar hâlâ geçerliydi. Teoride Papalığın iddiaları hiçbir zaman yalanlanmamıştı. Gerçekte bunlar, en azından Fransa açısından zararsız açıklamalardı. Philippe'in tek istediği de zaten buydu. Politikada, yalnızca pratik sonuç dikkate alınmalıydı ve bu sonuç, birinin ummaya cesaret edebileceğinden daha belirleyici ve her şeyden önce daha çabuk elde edilmişti. Kilise'yle ulus devlet arasındaki çatışmada, ulusal devlet daha güçlü olduğunu göstermişti. Papalıksa, devirdiği emperyal gücün kalıntıları üzerinde sendelemekteydi. Avignon'a gitmek için Roma'dan ayrılırken, daha az göze çarpan bir sahne arayarak aşağılandığını gizlemeye çalışıyor gibiydi.

Böylece XIII. yüzyıl hem Papalığın gücünün zirveye çıkmasına hem de düşüşüne tanık oldu. Tam da imparatorluğa karşı zafer kazanarak Avrupa'yı kontrol altına alabileceğine, kıtayı İslam'a karşı birleştirebilecek ve tüm halkları kendi himayesi altına alabilecek bir konuma geldiğine inandığı bir anda, Roma tarafından neredeyse hiç fark edilmeden ortaya çıkan ekonomik ve siyasi dönüşümler, Papalık planlarının gerçekleşmesini imkânsız hâle getirdi. Papalığın bir tarım ve feodal uygarlık döneminde tasarladığı yüce ideal, artık toplumsal gerçeklere uymuyordu. Kilise'nin disiplini her zamankinden daha eksiksiz bir şekilde uygulanırken inanç geçmişte olduğu kadar güçlü ve yaygın kaldı. Fakat ticaretin ve kent yaşamının gelişmesi, insanların alışkanlıkları ve yaşam biçimlerini derinden değiştirmişken, Haçlı Seferleri artık sadece imkânsız bir ham hayal olarak görülüyordu. Aynı zamanda, Fransa ve İngiltere'de, özerk bir yönetim ve bağımsız bir politika olmaksızın varlığını sürdüremeyecek ulusal devletlerin oluşumu, VII. Bonifacius için sonu felaketle bitecek bir çatışmada sona ermek zorundaydı. Yine de Aziz Louis'nin kısa saltanatı sırasında, Hristiyan politikasını gerçekleştirmek mümkün olmuştu. Bu, XIII. yüzyılın en büyük gelişmesi, hayatın çalkantılı güçlerinin insanlığı içine çektiği sürekli fırtınada bir sükûnet anıydı.

SEKİZİNCİ KİTAP

AVRUPA KRİZİ (1300-1450)

AVİGNON PAPALIĞI,
BÜYÜK BÖLÜNME VE YÜZ YIL SAVAŞLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖNEMİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1. Sosyal ve Ekonomik Eğilimler

XIV. yüzyılın başından yaklaşık XV. yüzyılın ortalarına kadar uzanan dönemde Büyük Bölünme ve papalarla konsil arasındaki çekişmelerle yorgun düşmüş Kilise, Wycliffe ve Hus'un sapkınlıklarının olduğu yıpratıcı hareketlerle sarsılıyor, Fransa ve İngiltere birbiriyle savaşıyor, imparatorluk, sonunda Almanya'nın tahtı için mücadele eden rakip hanedanların kavgalarıyla dağılıyordu. Her zamankinden daha fazla parçalanan İtalya'da her türlü devlet ve akla gelebilecek her türlü politika yaşanabiliyor, Batı'nın iç kavgalarından yararlanan Türkler Balkan Yarımadası'nı istila edip kısa süre sonra Konstantinopolis'i de ele geçiriyor ve Slav devletleri Almanların ilerleyişine tepki gösterip geri püskürtüyorlardı. Bütün bunlar olup biterken toplumlar, hizipler arasında aniden parlayan çekişmelerle kışkırtılan toplumsal ayaklanmalar ya da bazen geçici reformların bazen de daha güçlü sınıfların daha zayıf olanlar üzerindeki baskısıyla ifadesini bulan genel bir huzursuzluğun kurbanı olarak zarar gördüler. Dışarıda, insanların tutumlarını olduğu kadar zihinlerini de etkileyen bir huzursuzluk ruhu vardı. Din bile bundan muaf değildi, neredeyse zihinsel karışıklığa varan bir huzursuzluktu. Dünya acı çekiyor, mücadele ediyor ancak zorlukla ilerliyordu. Açıkça bilincinde olduğu tek şey, hiçbir şeyin yolunda gitmediği gerçeğiydi. Hastalıklarından kaçmak istiyordu ama bunu nasıl yapacağını bilmiyordu. Ona ağır gelen ve kendisini kurtaramadığı geleneğin yerine kimsenin sunabileceği bir şey yoktu. Ne kadar sarsılırlarsa sarsılsınlar, eski idealler dimdik ayaktaydı. Onları her yerde, şüphesiz değişikliğe uğramış ya da bozulmuş ama yine de özünde aynı olarak bulabilirdik. Temel özellikleriyle Kilise, devlet, sosyal ve ekonomik yapı, bu yüz elli yıl boyunca XIII. yüzyılın sonunda nasılsa o şekilde kalmıştı. Aynı şeyi sanat ve bilim için de söylemek mümkündü. Gotik mimari ve Skolastik felsefe, hâlâ ilginç eserler üretecek kadar güçlüydü ancak başyapıtlarının dönemi geçmişti. Dünyanın her yerinde emek vardı ama bu, sadece prematüre doğumlara yol açtı. Dünyanın manevi bir yenilenme beklediği kesinlikle hissediliyordu. Sağda solda birkaç parıltı gözük-

se de şafak henüz sökmeye başlamıştı. Bu dönemin insanları huzursuz, gergin, melankolikti. Hiçbiri gerçek bir yüceliğe ulaşamadı. XXII. Ioannes veya VII. Clemens'i, III. Innocentius veya VII. Bonifacius'la karşılaştırın; V. Charles'ı Aziz Louis'le, IV. Karl'ı II. Friedrich'le! Bunlar kuşkusuz müstesna veya ilginç kişiliklerdi. Ancak hiçbiri çağının vücut bulmuş hâli olarak kabul edilemeyecek ikinci sınıf grubundandı. Çünkü bu istikrarsızlık çağında eksik olan en bariz şey, kesinlikle kendine has bir karakter, ilham verebilecek ve ona ulaşmak için çaba gösterebilecek bir idealdi.

Bu dönemle ilgili gerçekten yeni olan, genel bir incelemede hemen göze çarpan şey, onun devrimci eğilimleridir. Hiçbir yerde başarılı değillerdi ama yaşamın her alanında hissedildiler. Devlet ve Kilise onlar için toplumdan daha güvenli değildi. Tüm geleneksel otoriteler, toprak sahipleri ve kapitalistler kadar papalarla krallar da eleştirildi, saldırıya uğradı. Devletin gücüne şimdiye kadar katlanan ya da destek veren büyük halk kitleleri artık ona karşı isyan ediyorlardı.

Daha önceki hiçbir çağda bu kadar çok kürsü, demagog, ajitatör ve reformcu ismi geçmemiştir. Fakat tüm bu çalkantı içinde bir uyum ve süreklilik yoktu. Krizler çok sayıda ve şiddetli olmuştu ancak bunlar, bazı bölgelerde diğerlerinden daha fazla hissedilen ve bölgelere göre farklı şekillerde ortaya çıkan bir toplumsal huzursuzluğun belirtileri olarak dağınık ve kısa süreliydi. Bu huzursuzluğun gelişimi ve boyutunu anlamak istiyorsak, onu her şeyden önce toplumsal yaşamın en basit ve en genel olgularında, yani ekonomik düzenlerde aramalıyız. Fakat burada, esaslı bir yenilik, ticaretin canlanması ve şehirlerin ortaya çıkışının etkisiyle karşılaştırılabilecek bir şey bulamayız.

Doğudaki İtalyan yerleşimlerinden ve Baltık kıyılarında Alman şehirlerinin kurulmasından bu yana Avrupa'nın çerçevesi genişlememiş, XIII. yüzyılın sonundan ve XIV. yüzyılın ilk döneminden beri nüfus artmamıştı.

Doğu ile batı arasındaki bağlantı noktası olarak Venedik ile Kuzey'in ve İtalya'nın ticareti arasındaki bağlantı noktası olarak Brugge olmak üzere güneyde Venedik ve kuzeyde Brugge en yoğun iki ticaret merkezi kalmaya devam etti. Güneydeki Almanların, Alman Birliği'nin (Germen Hansa) Brugge'daki imalathaneleri gibi Venedik'te kendi "*fondaco*"ları vardı.

Şehirler, giderek daha kısıtlı ekonomik talepleri nedeniyle engellenseler de İtalya'da gerçek bir kapitalizm sistemi gelişiyordu.

Kuzeyde Flaman dokuma sanayisiyle ilgili şehirler ve güneyde Floransa, XIII. yüzyılda olduğu gibi hâlâ iki büyük sanayi ve ihracat merkeziydi. Pamuk daha yeni ortaya çıkmaya başlamıştı. Teknik bir ilerleme olmadı. Aletler ve yöntemler, hâlâ antik Mısır zamanındakilere çok benzer durumdaydı. İlk olarak XIV. yüzyılda Hollanda'da bulunan ringa balığı kurutma işi, kayda değer önemi olan tek yenilik gibi görünüyor.

Evet, kuşkusuz insanların ve malların dolaşımı bazı aşamalardan geçmekteydi. Karadaki yollar bozuk kaldıkça deniz taşımacılığının da önemi artıyordu. Daha büyük gemiler inşa edildi ve daha uzun yolculuklar yapıldı. XIV. yüzyılın başından itibaren Venedik ve Cenova kadırgaları Brugge ve Londra'ya kadar açıldılar. Atlantik kıyısında Basklar ve Bretonlular aktif bir kıyı ticareti sürdürdüler. Hansa şehirlerine ait tekneler, Kuzey Denizi ve Baltık'ın her yerine yelken açtı. Hollanda ve İngiltere o zamana kadar sadece kıyı denizciliğiyle ilgilenmişlerdi.

Paranın dolaşımı, mamul ve ticari malların dolaşımından daha da dikkat çekiciydi. Bu durum, XIV. yüzyılın sonundan itibaren neden Fransa, Flandre, Polonya ve Macaristan'da düzenli olarak altın sikke basıldığını açıklıyor. XIII. yüzyılda zaten yüksek bir mükemmellik düzeyine çıkaran İtalyan tüccarların etkisi altında para basımı daha da ilerleme kaydetti.

Kabul şartlı kambiyo senedi, XIV. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıktı. Pegolotti, *Practica della Mercatura*'yı yazdı. Çift girişli defter tutmanın geçmişi 1394'e kadar uzanıyor gibi görünüyor. Ancak bu gelişmeler ne kadar dikkate değer olursa olsun, iktisat tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak ilan edilmesi için yetmezdi. Kuşkusuz, kapitalizmin gelişmesine ve alışveriş ve ticaretin iyileştirilmesine yönelik bir eğilimi ele veriyorlardı. Ancak dönemi bir bütün olarak ele alırsak, en belirgin özelliklerinden birinin İtalya haricinde kapitalizme düşmanlık olduğu kolayca anlaşılacaktır.

Bunun nedeni burjuvazinin geçirdiği evrimde, yani tüm ticari ve endüstriyel faaliyetlerden sorumlu sınıfın evriminde aranmalıdır. XIII. yüzyılın sonundan itibaren, en göze çarpanı Venedik olan çok özel istisnalar dışında, şehirlerdeki aristokratların hâkimiyetinin yerini, aşağı yukarı tamamen el sanatları, ticaret ve meslek erbabı almıştı.

Zanaatkârlar yerel siyasi yönetimi ele geçirmeseler bile, en azından kent ekonomisinin örgütlenmesini etkileyebilirlerdi. Bu durum da büyük tüccarların denetimi altında olmaktan küçük üreticilerin denetimine girmesi ve bundan böyle ona ilham veren ruhun buna uygun bir değişim geçirmesi demekti.

Başlangıçta, loncalar veya ticaret birlikleri, ortak çıkarlarını savunmak için bir araya gelen, aynı meslek grubundan serbest zanaatkâr dernekleriydi. Amaçları açısından günümüzün serbest sendikaları veya ticaret odalarıyla birebir karşılaştırma yapabiliriz, bunların en önemli işlevleri rekabeti düzenlemekti. Her yeni katılım, boykot yaptırımı altında, bir loncaya üye olmak zorundaydı. Başlangıçta böyle bir durumun, sendikalı derneklerle özgürlüklerini feda etmeyi reddeden dik kafalı işçiler arasında anlaşmazlık ve çatışmalara yol açtığını düşünmek gerekir. Bu tür huzursuzluklara son vermek konusunda kent yetkilileri de zanaatkârların kendileri kadar endişeliydi. Bunun için ticaret örgütlerine yasal bir statü

vermeleri, yani onları isteğe bağlılıktan komünal otoritenin tanıdığı zorunlu sendikalara dönüştürmeleri gerekiyordu. Bu dönüşümün bilinen ilk örnekleri, XII. yüzyıla dayanmaktaydı. Bunlar XIV. yüzyılın başlarında genelleşmiş ve her yerde aynı nedenler aynı sonucu doğurdukça tüm Avrupa'da yaygınlaşmıştı. Artık her şehirde her meslek, ayrıcalıklı bir grup ustanın tekelindeydi. Sadece resmen grubun üyesi olarak kabul edilenler bunu uygulayabiliyordu. Temel özellikleriyle organizasyon yapısı her yerde aynıydı. Fransızların *corps de métier*, Flamanların *ambacht*, İngilizlerin *craft*, İtalyanların *arte* ve Almanların *zunftu* terimleri arasında, ulusal geleneklerin farklılıklarından ya da işletmenin kentin yönetim şekli açısından sahip olduğu özerklik derecelerinden dolayı yalnızca yüzeysel farklılıklar vardı. Germen halklarında olduğu gibi Latin halklarında da içerik aynıydı. Burada da Avrupa yaşamının tüm temel olgularında olduğu gibi ulusallık unsuru sadece görünüşteydi. Temel yaklaşım, aynı koşullar altında insan doğasının her yerde aynı gereksinimleri olduğuydu.

Ticari birliklerin her yerde, yetki verilmiş yöneticileri (başkanlar, memurlar, satıcılar vb.) vardı. Bunlar her yerde meslekî düzenlemeler yapar ve bunlara uyulmasını sağlarlardı. Her yerde toplanma hakkına sahiplerdi; her yerde ortak bir sermaye ve ortak tesislere sahip olan tüzel bir kişilik oluştururlardı ve üyeleri, her yerde aynı hiyerarşik yapıda yer alıyordu. Zanaatkâr, bir loncaya veya şirkete çırak olarak giriyor, kalfalığa terfi ediyor ve sonunda usta oluyordu.

Genel olarak ifade edilirse, ustaları, emri altında bir veya iki kalfanın ve bir çırağın çalıştırıldığı bir atölyenin başı ve sahibi olarak düşünmeliyiz. Burada, en mükemmel zanaatkâr tipini, yani kendi evinde çalışan küçük imalatçıyı görüyoruz. Kullandığı hammaddeyi kendi temin eder ve tamamladığı ürünü, üzerine kârını ekleyerek satar. Geçimini kendilerinden sağladığı tüketiciler, şehir halkı ve çevredeki kırsalın köylüleridir. Bu nedenle imalathanesi ve sermayesinin küçüklüğü, pazarın kısıtlı imkânlarıyla orantılıdır. Ayakta kalabilmesi için rekabete karşı, sadece dış rekabete değil, zanaatkâr meslektaşlarının yerel rekabetine karşı da korunması gerekiyordu. Böyle bir rekabetten korumak meslek örgütlerinin ilk amacıydı. Ustaların bağımsızlığını güvence altına almak için özgürlüklerine kısıtlama getirdi ve onu tuhaf düzenlemelere tâbi tuttu. Her bir üyenin ekonomik olarak bağımlı olması, hepsinin güvenliğini, dolayısıyla zanaatkârın tâbi olması gereken ayrıntılı kuralların işlerliğini de garanti edecekti. Mallarını yönetmeliklerle belirlenen tarifenin altında bir fiyata satması yasaktı, yapay ışık altında çalışması yasaktı, alışılmadık biçimde aletler kullanmamalı, geleneksel tekniği değiştirmemeli, komşularından daha fazla kalfa veya çırak çalıştırmamalı, karısının veya reşit olmayan çocuklarını işinde kullanmamalıydı. Son olarak (ve bu yasak kesindi) kendi mallarının reklamını yapmamalı veya başkalarının ürettiklerinin aleyhine

kendi ürünlerini övmemeliydi. Böylece her işçiye herkesin ulaşabileceği, elverişli konumda birer yer verildi. Fakat bu yerler çok sıkı bir şekilde sınırlandırılmıştı ve onun oradan çıkması pek mümkün değildi.[73] Ancak hiç kimse böyle bir şey düşünmezdi. Çünkü insanların, geçimleri güvencede olduğunda, arzuları da makul düzeyde olacaktır. Loncalar *küçük burjuvaziye*, şaşılacak biçimde onun karakterine göre uyarlanmış bir çerçeve sağladılar. Kuşku yok ki onların rejimi altında olduğu kadar mutlu ve memnun olmamışlardı. Bir toplumsal sorunu yalnız ve yalnız bu sınıf için çözmüşlerdi. Onu rekabete karşı korumakla kapitalizmin müdahalesine karşı da korumuş oldular. Fransız Devrimi'ne kadar zanaatkârlar ve küçük imalatçılar, çıkarlarını çok iyi koruyan meslek örgütlerine inatla sadık kaldılar. Çok az ekonomik kurum bu kadar azimle bağlı kalmıştır.

XIV. yüzyılın ilk yarısı, el sanatlarının doruk noktasına ulaştığı dönemdir. Fakat onlar geliştikçe, doğal olarak yapılarının iki temel özelliği, tekelleşme ve ayrıcalık da giderek daha belirgin hâle geldi. Her zanaatkâr grubu, kendisini bir kalenin duvarları gibi çevreleyen korumacılığı arttırmak ve arttırmaya devam etmek için kafa patlattı. Yeni üyelerin kabulü zorlaştırıldı, çıraklık daha uzun ve daha zahmetli bir süreç hâline getirildi, ustalığa terfi etmek daha maliyetli hâle geldi. Öyle ki zavallı kalfaların buna ulaşma ümidini imkânsız hâle getirdi. Yerel pazarı az sayıda ustaya teslim eden bir tür endüstriyel Malthusçuluk ortaya çıkmaya başladı. Aralarında rekabetin olmaması, tüketicinin sömürülmesi anlamına geliyordu. 1350 yılı civarında kentsel nüfusun artışının aniden durdurulması olgusu, kuşkusuz, insanların kırsal kesimi terk edip kentlere yerleşmelerini giderek imkânsız hâle getiren bu korporatif dışlayıcılıktan kaynaklanıyordu. Fakat ne şehirlerden ne de burjuvazinin içinden şikâyetçi olan ve protesto eden yoktu! Farklı meslek mensupları arasında, her biri sadece kendisi için hak gördüğünü diğerlerinde olunca aşırı tekelcilik olarak suçlayan öyle öfkeli konuşmalar oluyordu ki! Aynı zamanda, zanaatkârlar arasındaki orijinal kardeşlik ruhunun yerini, giderek daha fazla salt ücretli statüsüne indirgenen ustalar ve kalfalar arasında artan çıkar çatışmaları aldı. İsyanlar patlak verdi, grevler oldu ve birçok bölgede kalfalar, patronlara karşı çıkarlarını savunmak için bir araya gelerek işçi dernekleri, "*Compagnonnage*"ler (Yoldaşlıklar) kuruldu. Kısacası, XV. yüzyılın başından itibaren sistemdeki suistimaller o kadar görünür hâle geldi ki yer yer meslek örgütlerinin kaldırılmasını savunan ve zanaatkârların özgürlüğünü talep eden sesler duyulmaya başlandı. Güneyde Floransa, kuzeyde Flaman ve Brabant gibi düzenli ihracat yapan ve tekstil endüstrisinin merkezi olan

73 İnsan doğasının eğilimlerine karşı olan kapitalizm değil, onun kısıtlamalarıdır. Ekonomik özgürlük kendiliğindendir. Ticari şirketler, çoğunluğu tehdit ettiği için özgürlük üzerinde baskı kurar. Elbette bu çoğunluğun siyasi iktidarı kullandığını da varsayar.

şehirlerde durum çok daha ciddiydi. Geçimleri yerel pazarlara bağlı zanaatkârlara uygun loncalar, açıkçası sınırsız bir pazar için seri üretim yapan işçilerin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldı. Gent, Brugge ve Ypres'in yollarını ve ara sokaklarını ya da Arno kıyılarındaki *vicoli*leri (ara sokakları) dolduran dokumacılar, çırpıcılar ve kumaş işçileri, ustalar ya da kalfalar için sermayenin etkisine karşı koruma sağlaması mümkün değildi. Burada zanaatkârlar, zorunlu olarak kendisinden yün tedarik ettiği ve imal edilen ürünün çeşitli işlemlerden sonra teslim edildiği zengin tüccarlara tâbiydi. Kumaş ticareti, dışarıdan bakıldığında diğer mesleklerle aynıydı, başka yerlerde olduğu gibi burada da ev endüstrisi hâkimdi. Ancak bu durumda işverenin kendisi de yanında başka ücretliler çalıştıran bir ücretli durumundaydı. Dahası, kumaş ticaretindeki işçiler, burjuvaziye yaşaması için gerekenleri sağlayan mesleklerde olduğu gibi yalnızca birkaç düzine ya da 50-60 değil, yüzlerce, hatta binlerce kişiydiler. Ancak tüm bu işçileri çalıştıran büyük sanayi, krizlerle karşılaşıyordu. Bir savaş çıktığında, İngiliz yününün ihracı yasaklandığında, tüm sefaletiyle işsizlik baş gösteriyordu. Normal zamanlarda bile, tüccar-üreticilerle dokuma hangarları veya atölyelerinin başındakiler arasında veya bu atölyelerle kalfaları arasında ücretler konusunda bitmek bilmeyen anlaşmazlıklar çıkıyordu. Dolayısıyla bu sanayinin hatırı sayılır miktarda ihracat hacmi sağladığı şehirlerdeki kumaş sanayisinde çalışan işçilerin durumu, modern proletaryanın durumuna çok benziyordu. Üstelik bunlar örgütlüydüler. Çünkü tam anlamıyla, zanaatkârlar gibi onlar da ticari birliklerde bir araya toplanmışlardı. Büyük ölçekli ticaretin inanılmaz talepleri onları piyasayı yönetmekten, fiyatları ve ücretleri düzenlemekten alıkoysa da bu birliklerin en azından aşırı sömürüye karşı çıkmalarını ve kriz zamanlarında karşılıklı yardımlaşmalarına imkân veriyordu.

Bu meslekî örgütlenmelerin siyasi sonucu, doğal olarak şehirlerin yönetimini XIII. yüzyılda iktidarda olan aristokrat oligarklardan koparmak oldu. Kent meclisinde oturan birkaç toprak sahibi ve tüccar "neslinin", alışveriş ve ticareti düzenleme, vergileri ve kişisel katkı paylarını vb. değerlendirme konusunda sadece kendi tercihlerini yapmaları artık mümkün değildi. Bulundukları konumları hemen teslim etmedi, direndiler. Hükûmetleri, kelimenin tam anlamıyla bir sınıf hükûmetiydi ve inatla ayrıcalıklı konumlarına sarıldılar. XIV. yüzyıl boyunca, kentlerdeki iktidara sahip olmak için *büyükler* ve *küçüklerin* çatışmalarına tanık olunur. Bu çatışmaları, XIX. yüzyılda parlamentoda oy hakkı sorununun kışkırttığı çatışmalarla da karşılaştırabiliriz. Her durumda, kitleler kendi işlerini yönetme hakkını reddederek taleplerinde ısrar ettiler. İki krizin temel nedeni aynıydı. İnsanların tavırları, duyguları ve fikirleri ne kadar farklı olursa olsun, aristokratların zanaatkârların taleplerine karşı savundukları şeyle, günümüzde mülk sahiplerinin parlamentolarında evrensel oy hak-

kına karşı çok uzun süre ve inatla savundukları şey aynı ağırlıktaydı. XIV. yüzyılın tamamı, XIX. yüzyılın tamamı gibi demokrasi mücadeleleriyle sarsıldı. Ancak günümüzün demokrasileri, her yurttaşın siyasi haklarını koruyan bir rejim biçimini aldı. Bu küçük devletlerde, Orta Çağ kentlerinde, demokrasi anlayışı nispeten kısıtlıydı, şehrin sınırları gibi dardı ve başka türlüsü de olamazdı. Toplum, genel özgürlük kavramının ortaya çıkmasına izin veremeyecek kadar alt bölümlere ayrılmış, çok fazla çatışmaya konu olmuş, fazla yerelleşmişti. Şehirler, kendisi için yaşayan, kendi dışındaki sınıfların duygu ve çıkarlarına kayıtsız, küçük, biraz kapalı birer dünyaydı. Zanaatkârlar da aristokratlar kadar katı bir biçimde burjuvaydı ve duygusal olarak kendi komününde yaşamayan herkese karşı onlar kadar dışlayıcıydı. Yerel gruplara olduğu kadar yasalarla oluşturulan sınıflara da kayıtsız olan, modern demokrasilerin temsilinde, bizi herhangi bir popüler rejimin doğasında var olduğunu düşünmeye alıştırıldığımız bu proselitizmin dengeleyici ruhunu yok sayıyorlardı. Temel olarak onun anladığı biçimiyle demokrasi, yalnızca ayrıcalıklıların demokrasisiydi. Çünkü burjuvazi, kırsal kesimdeki insanlara göre ayrıcalıklı bir sınıftı.

Bununla birlikte saf demokratik rejim sadece birkaç kasabada zafer kazanmıştı. Çoğu durumda bir tür uzlaşmaya varıldı. Soylular, gönüllü olarak ya da kalabalıkların baskısıyla yerlerini birliklere bıraktı ve ayrıntıda sayısız farklılığa rağmen, bir tür çıkarların temsil edildiği örgütlenmeler diyebileceğimiz oluşumlar devreye girdi. Birbirine zıt çıkarlar bir kez dengeye ulaştıktan sonra bu oluşumlar, genel anlamda bir durağanlık içinde donup kaldılar. XIII. yüzyıldaki kentsel mevzuatın XIV. yüzyıla göre çok daha aktif ve yenilikçi olduğu kesindir. Bu ayrıcalıklı *küçük burjuva* demokrasilerin karakteristik özelliği, bencillik ve korumacılıktı. Kent siyaseti, Fransa ve İngiltere'de olduğu gibi devletin dikkate alınmadığı yerlerde eskisinden daha da ayrıcalıklı hâle geldi. Amacı, Almanya'da olduğu gibi özgür şehirlerin tam siyasi özgürlüğünün elde edilmesiydi. Ekonomik gelişme, elbette böyle bir programdan etkilenmiştir. Şüpheci ve beceriksizce yapılmış yasalarla kuşatılmış sermaye ancak onun kontrolünün dışında, ulaşamadığı şehirlerarası ticaret alanında gelişebilirdi. Burada insanlar, bir önceki yüzyıla göre daha az sayıda olsa da hâlâ servet yapabiliyorlardı. Yerel aristokrasi, kapitalizmin gelişiminde rol oynamayı bırakıp bir *rantiye* sınıfı hâline geldi. Soyluların yanı sıra korumacılığı bir düzenlemeye dönüştürmeyi kendine görev edinmiş (ve faaliyetleri ancak önümüzdeki dönemde üzerinde çalışabileceğimiz) yeni yeni adamlar ortaya çıkıyordu.

Ancak bütün şehirler aynı türde değildi ve aynı ruhtan ilham almıyorlardı. Hepsine *küçük burjuvazi* hâkim değildi. İhracat endüstrisinin proletarya doğurduğu yerlerde çok farklı bir manzara karşımıza çıkar. İtalya'da Floransa demokrasisindeki çalkantılar bu farklılığa çarpıcı bir örnektir.

Aslında Floransa'da ticaret sistemi başka yerlerde olduğu kadar kolayca kurulamadı. Yün ve ihracata yönelik diğer imalat sanayilerindeki işçi sayısı çok fazlaydı ve onlar için özel hükümler konulması gerekiyordu. Nitekim 1282'den itibaren *soylular*, şehrin altı bölgesinden birer tane olmak üzere on iki büyük birlik arasından seçilmiş ve her iki ayda bir değiştirilen altı "*priori dell'arte*"nin başa geçtiği oluşumla Floransa yönetiminden dışlandılar. Bu, bir tüccar ve imalatçılar yönetimi, bir *popolo minuto* (küçükler grubu) hükûmetiydi. Fakat *popolo minuto* toplumsal olarak ezildi. 1341'de iktidardaki plütokratları deviren ve kendisini tiran ilan eden Gauthier de Brienne'i destekledi. İki yıl sonra o da devrildi. Ardından başa *popolo grasso* (büyükler grubu) geçti. Ancak 1378'de yün işçileri loncasının önderlik ettiği *Ciompi*'nin[74] demokratik isyanıyla şiddetli bir şekilde devrildi. Fakat 1382'de bir kez daha tekrar iktidara geldi.

Aynı şey Flaman şehirlerinde de oldu. XIII. yüzyılın başından itibaren dokumacılar ve çırpıcılar, soyluların baskıcı yönetiminden şikâyet ediyorlardı. Soylular Fransa'dan destek bekledi. Kortrijk Muharebesi aslında zanaatkârlar için toplumsal bir zaferdi. Ancak yün işçilerinin desteğine bağlı olan yeni rejim ayakta kalamadı. Tüccarlar kaçınılmaz olarak tekrar başa geçtiler. Böylece XIV. yüzyılın tamamı boyunca bir dizi sarsıntı ve kargaşa yaşandı. İşçiler, imkânsız bir komünizmle ilgili uçuk hayaller kuruyorlardı. Wat Tyler'ın takipçileri arasında, daha sonra Husitlerde olduğu gibi Adamitler mezhebinden Flaman işçiler de vardı. Her şeyden önce, dokumacıların diğer her yerdekilerden daha güçlü olduğu Gent, yıkıcı şiddetiyle öne çıkıyordu. Louis de Maele'nin önderliğinde cesaretleri doruğa çıktı. Altı yıl boyunca, inanılmaz değişimlere rağmen prense, soylulara ve "kaybedecek bir şeyi olmayan tüm iyi insanlara" karşı durdular. Avrupa'nın her tarafından çile çeken proleterler gözlerini Gent'e dikti. Paris ve Rouen'de "Yaşasın Gent" sesleri duyuluyordu. Tüm toplumsal düzeni tehdit ettikleri hissedildiği aşamada Fransa kralı, Roosebeke'de (1382) onları korkunç bir şekilde bozguna uğrattı. Gent'teki dokumacılar, XIV. yüzyılda ortaya çıkan demokrasinin kesinlikle en ateşli kahramanlarıydı. Ancak bu enerjileriyle hiçbir şey elde edemediler. Mustarip oldukları kapitalizmden kaçmaları imkânsızdı. Kapitalizme yol açan faktörler onların ulaşamayacağı kadar uzaktaydı. Sürekli isyan ettiler ama her defasında yenildiler. Diğer esnaf da onlara cephe aldı. Daha sefil durumda olan ve ezdikleri çırpıcılar, düşmanlarıyla birlik oldu. Çabalarının sonucunda, tüccar ve iş adamları prenslerin desteğini talep ettiler ve sanayiyi şehirlerden kırlara çıkarmak için girişimde bulundular.

Kentlerde bu iç karışıklıklar ya da dönüşümler olup biterken, dış dünyada daha önce sahip olmadıkları ve aslında hiç peşine düşmedikleri bir

74 Floransa'daki alt loncalara verilen ad.

siyasi önem kazandılar. Savaşın devlete ya da prenslere yüklediği artan masraflar, prensleri, hazinelerini takviye etmek için bazı yeni araçlar bulmaya zorladı. Çünkü o sırada kullandıkları paralı askerler ve donanma grupları savaşta büyük bir rol oynadığı için maliyetleri de gittikçe artıyordu. Eski gelir kaynakları artık yeterli değildi. İtalyan bankerlerinden borç alınabilirdi. Evet, prensler onlardan para aldılar ancak bu durum, onları ağır yükümlülükler altına soktu. Para biriminin değeri düşürülebilirdi ama bu da yine riskli bir çözümdü. Yeni bir vergi çıkarmak mümkün değildi, en fazla *pazar vergisi* tekrar konulabilirdi. Orta Çağ'ın hukuk devletinde hiçbir malî mutlakiyetçilik yoktu. Dolayısıyla yapılması gereken tek şey *Tiers État*'ya (Üçüncü Tabaka) yani şehirlere müracaat etmek ve onlardan kesenin ağzını açmalarını istemekti. Buna razıydılar ama garanti istediler. Devlet, sadece nasıl harcayacağını biliyordu, nasıl kaynak yaratacağını henüz öğrenmemişti. Tamamen vergiye, servetleri tüketen vergiye dayanıyordu. XIV. yüzyılın başlarından itibaren, vergilendirme zorunluluğu prenslerin politikasına egemen oldu ve ondan ayrıcalıklar alan, hatta iktidarını paylaştığını iddia edecek kadar ileri giden şehirlere ve *Tiers État*'nın taleplerine boyun eğmek zorunda kaldılar. Brabant Dükalığı'nda Cortenberg Tüzüğü, Walloon Tüzüğü ve nihayet Joyous Entry; Liège eyaletinde Fexhe Barışı; Flandre Kontluğu'nda Flandre Üyeleri Yasası, tümü bu şekilde ortaya çıkmıştır. Fransa'da, aynı mesele Étienne Marcel'in dönemindeki karışıklıkları kışkırtmıştı. 1355'te Genel Meclis, kraliyetin haklarını kısıtlamaya çalıştı. 1413'te Paris tüccarları tarafından krala *Ordonnance Cabochienne* (Cabochienne Tüzüğü) dayatıldı. İngiltere'de şehirlerin parlamento üzerindeki etkisi sürekli artıyordu. XV. yüzyıl, burjuvazinin hem siyasi hem de sınıfsal bir rol oynamaya başladığı dönemdi. Bu sınıf, din adamlarının ve soyluların[75] yanında yerini aldı. Aragon'da da IV. Pedro (1336-1387) döneminde, şehirler kendi isteklerini krala empoze etmeye başladılar. Verginin şehirlerden toplandığı İspanya'da, Kastilyalı XI. Alfonso (1312-1358) döneminde, Mağribilerle savaş nedeniyle Burgos'ta *alcabala* (satış vergisi) uygulamaya başlandı. Bu, daha sonra tüm krallığı kapsayacak şekilde genişletildi.

Prenslerin malî ihtiyaçları XIV. yüzyılı, Parlamentarizm yüzyılı ya da şöyle diyelim, *Tiers État* yüzyılı yaptı. Belçika'nın tüm bölgelerinde Genel Meclis'in yıllık toplantıları yapılıyordu. Fransa'da kraliyetin muhalefetine rağmen toplanmakta ısrar ettiler. Her toplanma daima *Tiers État*'nın avantajına oluyordu. Meclis'i destekleyen ve ondan yararlanan yalnızca *Tiers État*'ydı çünkü malî durumu o yönetiyordu. Şartlar koyan ve garantiler talep eden de yalnızca *Tiers État*'ydı.

75 Finansörler, XIV. yüzyıldan itibaren siyasi önem kazanmaya başladılar.

Fakat *Tiers État*'nın kendisi ayrıcalıklı kişilerden oluşan bir sınıftı ve onun altında, ulusun çoğunluğunu oluşturan, bütün yükü taşıyan o olduğu hâlde adı hiç geçmeyen bir Dördüncü Tabaka daha vardı. Kuşkusuz, XIV. yüzyıldan sonraki durumu, önceki iki yüzyıl boyunca olduğundan çok daha kötü seviyeye düşmüştü. Şehirlerin yükselişinin, kırsalın ekonomik statüsünü sarsarak toprak sistemini nasıl paramparça ettiğini, çok geniş toprakları ve insanları nasıl büyük ölçüde boşa çıkardığını görmüştük. O zaman kırsal sınıflar olağandışı bir enerji ortaya koydular. İşlenmemiş toprakları temizlediler, buralara göç ettiler. Yine de nüfus hızla artıyordu. Ancak tüm bunlar yüzyılın ilk yarısında durma noktasına geldi. Göç, artık yeni fırsatlar sunmuyordu; (Doğu Almanya'daki) uygun araziler tutulmuştu ve şehirler kapılarını kapatıyordu. Bu arada vergilendirme her zamankinden daha ağırdı ve gittikçe artıyordu. Dahası bir emek fazlası vardı, bu yüzden köylüler çok elverişsiz durumdaydı. Soylular, eski feodal haklarını yeniden almaya çalışarak ve (genel anlamda toprak rejimi döneminin eski ataerkil ilişkileri artık mevcut olmadığından) köylüleri sömürmeye çalışarak bu durumdan yararlandılar. Flandre denizlerinde, 1324'ten 1328'e kadar süren korkunç bir isyan patlak verdi. Köylüler şövalyeleri kovaladılar ve öşür vermeyi reddettiler. *Kerelslied*'de gerçek bir toplumsal nefretin tezahürünü görürüz. Bu korkunç ayaklanma, Cassel katliamı ve büyük çaplı müsaderelerle sona erdi. Fransa'da, 1357'deki Jacquerie adı verilen isyan (kısmen savaşın yol açtığı ıstıraplardan kaynaklanabileceğini kabul ediyorum) kırsal kitlelerle soylular arasında daha genel nedenleri olması gereken derin bir düşmanlığı da ele veriyordu. Hakkında en iyi bilgi sahibi olduğumuz 1381 İngiliz isyanı, Büyük Veba salgınının sonuçlarından biri olan yüksek ücretleri ödemekten kaçabilmek için soyluların eski angaryaları tekrar uygulamaya koyma girişimlerinden çıkmıştı. Almanya'da XVI. yüzyılın başına kadar bu türden bir halk hareketi göremeyiz. Ancak, XIV. yüzyılın sonundan itibaren köylülerin durumu, özellikle göründüğü kadarıyla güneyde gözle görülür şekilde kötüleşti. Soylular, kendilerine baskı yapmak için onların toprağa olan ihtiyaçlarından yararlandılar.[76]

Genel ifadeyle insanlar, köylüleri toplum dışındaki *helot*[77] olarak hor görmeye başlamışlardı. Kuzey Hollanda gibi birkaç yeni ülke dışında, XIV. yüzyılda artık kırsal imtiyaz beratı yoktu. Buralarda tüm sanayiyi bastırmaya çalışarak kırsal kesimleri ezdi. XIV. yüzyıl boyunca Gent'te, köyler ve kırsal kasabalarda dokuma tezgâhlarını ve çırpıcıların fıçılarını

76 Schwis, Uri ve Unterwalden halkının 1315'te Avusturya Dükü Leopold'a karşı kazandığı zafer, bir toplumsal ayaklanma olarak kabul edilemez. Bunlar, bağımsızlıklarını korumak için savaşan özgür köylülerdi. Ayaklanma, Frizyalıların Stavoren çatışmasıyla (1345) sona eren Hollanda kontlarına karşı mücadelesine daha çok benziyordu.

77 İlk Çağ'da Sparta şehir devletinde, toprağa bağlı olarak ve kötü koşullarda yaşayan köylüleri ifade eder. (ç.n.)

tahrip eden sürekli baskınlar yapılıyordu. Manastırlar artık eski sosyal koruma işlevlerini "köylüler"i içine alacak şekilde yapmıyor, öşür almakla onların sefaletlerinin artmasına katkıda bulunuyorlardı.

Soylulara gelince, onlar da ciddi bir krizden geçiyorlardı. Eski şövalyelik formunu korusalar da artık o ruh mevcut değildi, Haçlı Seferleri'nin sona ermesiyle ortadan kalkmıştı. Eski idealizmden, hâricî bir kahramanlık dışında geriye ne kaldığını pek göremiyoruz. Senyöre sadakat artık sadece bir kelimeden ibaretti. Şövalyenin başlıca uğraşı artık toprağıydı. Bağlılık (o asil kelime) artık onun için kayıtlı olmaktan biraz daha fazlasını ifade ediyordu. Soylu sınıfın hâlâ yaşamaya devam eden askerî karakteriydi. Ancak genellikle paralı askerlik hizmetine yöneldiler. Ren Vadisi'nin, Avusturya ve Hesbaye şövalyeleri, paralı asker olarak Fransa kralına hizmet etmeye başladılar. Gezgin şövalyeler ortaya çıkmaya, her cephede ve her amaç için savaşmaya başladı. Froissart bize, bunun gibi pek çok portreyi aktarmıştır. Bunlar, *condottiere*den[78] çok da uzak olmayan profesyonel askerlerdi, çete liderleri ve savaşı kazançlı bir meslek olarak gören deneyimli liderlerdi.

Bu şövalyelerin en tipik örneklerinden biri olan Du Guesclin katıksız bir askerdi. *Chansons de geste* edebiyatı sona ermişt ya da tekrardan yazılmıştı. Bu sınıfın erkeklerinin okudukları, ne veya kim için olduğuna bakmaksızın savaşanların ancak büyük kazançlar sağlayan seferlerinin anlatıldığı hikâyelerdi. Froissart'ın tasvir ettiği gibi içlerinde şölen ve kadınlar da olmalıydı elbette. Bu şövalyeler, özünde maceraperestlerdi, yiğit adamlardı ama aynı zamanda hiddetli ve açgözlülerdi. Spordan hoşlanırlardı: Litvanya'da kışın yapılan turnuvalara, insan avlarına ve hatta Türkler tarafından yenildikleri Niğbolu Muharebesi (1396) gibi seferlere katıldıklarını görüyoruz. Bazıları da Granada'da mızraklı savaş oyunlarına giderdi.

Almanya gibi geleneklerin daha acımasız olduğu ülkelerde durum daha da kötüydü. Burada bir *Raubritter*[79] kavramı ortaya çıktı, kırsalda komşularından fidye koparmak için *fehden* (kişiler arası özel savaş) bahanesini kullanan bir tür eşkıya, tüccarları soyan acımasız bir haydut, Husitlerden veya İsviçreli köylülerden kaçıp kale duvarlarının altında yaşayan köylülere baskı yapan bir köy zorbası türedi.

78 Orta Çağ'da Papalık da dâhil olmak üzere İtalyan şehir devletleri tarafından kullanılan paralı asker liderlerini ve kurumlarını ifade eder. Kelime anlamı "sözleşmeli" demektir. (ç.n.)

79 Soyguncu baron. Bu ifadenin bilinen ilk kullanımı, Orta Çağ Avrupa'sındaki gezginleri, genellikle Ren Nehri boyunca ticaret gemilerini soyan feodal lortları tanımlıyordu. Terim 1859'da Amerikan gazetelerinde yayınlandı. Modern kullanımı Matthew Josephson's The Robber Barons'dan (1934) kaynaklanıyor. (ç.n.)

Çünkü savaşları kazanan artık bu askerî soylular değildi. İlk kez Crecy'de işitilen toplar, askerî seferlerde hâlâ ikincil bir rol oynuyordu. Ancak piyade, Karolenj çağından beri kaybettiği konumunu yavaş yavaş geri kazanıyordu. Kortrijk'te Fransız şövalyeleri yok edildi, İsviçreli piyadeler 1315'ten beri savaş kazanıyordu. Piyadeler, okçu birlikleri hâline geldikleri İngiliz ordusunun belkemiğini oluşturmuşlardı. Husitlerin lideri Johann Ziska'nın taktiklerinde de piyade esas alınıyordu. Böylece görünüş farklı olsa da soyluların ve şövalyenin oynadığı rol sürekli küçülüyordu. Zamanın en saf savaşçı figürü Jeanne d'Arc'ın bir köylü olması çok dikkat çekicidir. Askerî açıdan bakıldığında, soylular bu alandan çekilirken, diğer alanlarda da öne çıkacak bir şey yapmıyorlardı. Hükûmette hiçbir rol üstlenmediler ve kültürlerini arttırmaya çalışmadılar. Açıktır ki yaptıkları hizmetler işgal ettikleri makamlarla orantılı değildi. Bu durum, konumları her zamankinden daha avantajlı olduğu için daha da çarpıcıydı. Din adamlarının üst mevkileri ve heyetleri, soylu ailelerin küçük oğullarının tekeli hâline geldi. Kilise'nin demokratik karakteri yok oluyordu. Jean Le Bel ve Froissart tarafından kanonik yazılar olarak gönderilen metinleri, Adolphe de la Marck gibi piskoposları düşünün! Kilise hiyerarşisinin üst katlarında muazzam bir ahlakî ve entelektüel çöküş vardı. Din adamları toplumun beğenilerine uygun olarak dünyevileşiyorlardı.

Daha yakından bakarsak, bir bütün olarak soylular arasında, burjuvazinin aristokratlarında gözlemleyebileceğimize benzer bir eğilim görmez miyiz? Her iki sınıf da daha fazla gelişme göstermiyordu, deyim yerindeyse, kazandıkları konumlarında kendilerini sabitlediler. Tek dertleri, ayrıcalıklarını ve mülklerini korumaktı. Artık içlerinde idealizm yoktu, bir kayıtsızlık hâlindeydiler. XIV. yüzyılda adanmışlığın büyük örneklerini bir düşünün: "Calais Burjuvası", Étienne Marcel, van Artevelde; aralarında bir soyluya rastlamayız. XIV. yüzyılda Simon de Montfort, Villehardouin veya Joinville gibi isimler yoktu. Davranışlar, bir zarafet cilasıyla kaplıydı ancak derinlerde acımasızlık vardı. Bu soyluların parayı her şeyden çok sevdiklerini görmek için Froissart'ı okumak yeterlidir. Genel olarak haz peşinde koşan acımasız kimselerdi. Hiçbiri dindarlığı veya hayırseverliğiyle öne çıkmış değillerdi. Burada dünyanın gidişatı üzerinde belli bir rol oynayanlardan bahsediyorum. Diğerleri avlandı, mülkleriyle ilgilendi veya köylülere baskı yaptı. XIV. ve XV. yüzyılın başlarındaki soyluların sayısal güçlerine rağmen ne kadar kısır olduklarını görmek şaşırtıcıdır.

Bununla birlikte feodal şövalyeliğin eski temeli üzerine yeni bir toplumsal tabaka yayılmaya başlıyordu. XIV. yüzyılda *saray soylusu* olarak adlandırılabilecek kesimin ilk izlerini görüyoruz. XIII. yüzyılda neredeyse hiç ortada yoklardı. Sonra, elbette, her zaman olduğu gibi kralın maiyeti soylulardan oluşmaya başladı. Ancak konumları saraya bağımlı değildi. Kralın yakınları olarak saraya sık sık gelirlerdi ama hanedana dâhil de-

ğillerdi. Frankların döneminde bir kraliyet ailesi vardı. Adları kraliyetin yüksek görevlilerinin unvanlarında korunan, ileri gelenler ve hizmetçilerin biraz heterojen bir karışımıydılar. Fakat monarşi güçlenir güçlenmez ortadan kalktılar ya da memurlara veya sadece protokol görevlilerine dönüştüler. Onları kraliyetle bağlantılı kılan, görevlerinin mirasla devredilme niteliği kaldırıldı. Onlar, hür olmayan, kralın ikamet ettiği mekânda görevlendirilen personeller olarak başladılar. Feodal dönemde büyük vâris memurlara dönüştüler ancak monarşik iktidarın yeniden kurulmasıyla ortadan kayboldular. Lakin XII. yüzyıldan beri eski sarayı yıkan güçlü monarşi, kendisine yeni bir saray yaratmak zorunda kaldı.

Görünüşe göre bu sarayın çekirdeği soylulardan değil, danışmanlar, kralın tabağından ve gardırobundan sorumlu hizmetçiler gibi sıradan insanlardan oluşuyordu. Fakat kralın çevresini avam tabakadan insanlar mı sarmalıydı? Saray, soyluların yeriydi. Sonuç olarak kral, memurlarını ve görevlilerini soylulaştırmaya başladı. Bu, eski askerî şövalyelikten tamamen farklı, yeni bir soyluluktu. Artık bunu, askerlik hizmeti ve yiğitlik değil kamu hizmetinde bulunma, bilgi alma veya eğitim sağlıyordu. Bu yeni soyluluk tamamen hükümdarlara bağlıydı. Başlangıçta herhangi bir şövalye bir diğerine "unvan" verebilirdi. XIV. yüzyılda artık durum değişti. Soyluluğun kaynağı yalnızca kraldı, *ancien régime*in sonuna kadar da böyle kaldı. XIII. yüzyılın sonundan itibaren soylulaştırılan herkese yalnızca kral tarafından bu pâye verilmişti. Şansölye Rolin, Jacques Coeur ve diğerleri gibi *kıyafet soyluları* kılıç soylularının yanında yerlerini aldılar.

Burada çok büyük sosyal öneme sahip yeni bir faktör vardı. Benim düşünceme göre bu durum, askerî bir kast olarak çürüyen ve gitgide daha kapalı bir toplumsal kategori hâline gelen, hukuki bir kast oluşturduğu için kendilerini zenginleştiremeyen soyluları kurtarmış oldu. Bu yeni gelenler kişisel olarak yeni askerlerdi ve hükûmetye yer almaları sayesinde genellikle çok zengin askerler oldular. Burada yine geleneğin etkisine dikkat çekiyoruz. *Kıyafet soyluluğu*, oluşumu ve yaptıkları iş bakımından bir tür laik ruhban sınıfıydı. Saflarına yeni aldığı eski soylularla hiçbir ortak yanı yoktu. O zaman neden yeni soylular eskilere katıldılar? Çünkü o günlerin toplumunda onlar için gidecek başka yer yoktu. Saraya geldiklerinde, onları etkilemeye ve prensten koparmaya çalışacak olan burjuvazinin saflarında kalamazlardı. Din adamlarının saflarına girebilirler miydi? Yenilerden birkaçı bunu yaptı, piskoposluk ve kardinal şapkalarıyla ödüllendirildi. Fakat geri kalanlar için soylulardan başka bir topluluk yoktu çünkü avam tabaka yalnızca köylülerden oluşuyordu. Böylece, doğal olmasa da zorunlu bir süreçle yüksek devlet memurları, kökeni tamamen askerî olan sosyal sınıfın bir nevi eklentisi hâline geldi. Yeni sınıfın sosyal alışkanlıkları ve çıkarları eskilerinkilerle birleşmişti. Bununla soylu sınıfı daha kapsamlı bir statü kazandı. Artık ulusun tüm

seçkinlerini kapsıyordu. Bir *homme convenable* (uygun kişi) olmak için, bir adamın soyluların üyesi olması gerekiyordu. Bu olgunun sonuçları XIV. yüzyılda ve XV. yüzyılın başlarında pek algılanamazdı. Daha sonra hesaplanamaz sayıda olacaklardı, o güne kadar onları henüz başından atıp kurtulmamış birçok devlet vardı. Rönesans, bu sosyal bloku çözmekten acizdi. Bu ancak modern demokrasilere ayrılmıştı. Burjuvazinin devlet üzerindeki etkisi ne kadar derin olursa olsun, soylular, tüm *ancien régime* boyunca, sosyal statünün üstünlüğünü muhafaza etti ve burjuvaziden gelen herkes ona girmeye çalıştı.

2. Dinî Hareketler

XIII. yüzyıl, Katolik Kilisesi'nin zirveye çıktığına tanık oldu. Tüm organlarıyla donanmış, o kadar güçlü bir yönetim manzarası sunmuştu ki yalnızca kendisine yapılan saldırılara muzaffer bir şekilde direnmekle kalmadı, her zafer onu daha da güçlü hâle getirdi. Biçim olarak bu yönetim, ortasında doğduğu Roma İmparatorluğu'nu andıran bir monarşiydi ve başkenti, dili ve gerekli değişikliklerle imparatorluğun yasalarını ve idari geleneklerini korumuştu. Ve yine Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi idarenin başındaki papa, emirleri kanun olan ve hiç kimsenin yargılayamayacağı kutsal bir şahsiyet olarak diğer insanların üzerinde yükselirdi. Ancak Papalığa olağanüstü canlılığını veren bu değildi. Bu canlılık, coşkulu desteğini kazandığı, inancı yoluyla onunla yakın birlik içinde yaşayan ve saflarından sürekli olarak yeni üyeler, sürekli bir gençleşme kaynağı aldığı dindar topluluktan geliyordu. Dindarlık, kitlelerden sürekli olarak her dönemin ihtiyaçlarına göre uyarlanmış, Kilise'nin rehberliğinde ve onu disipline etmek veya savunmak için ihtiyaç duyduğu ruhani orduyu sağlayan yeni manastır tarikatları ortaya çıkarıyordu: XI. yüzyılda Clunisyenler, XII. yüzyılda Sistersiyenler ve Premonstratensiyenler, XIII. yüzyılda da Fransiskenler ve Dominikenler. Sapkınlığa karşı papanın kendi polis gücü, engizisyon vardı ve Ortodoksluğu savunan binlerce kâfirin katliamına koşması için halkı yardıma çağırması yeterliydi. Son olarak tüm eğitim onun kontrolü altındaydı. Üniversitelerdeki eğitimin ona olan itaati dindarların coşkusundan aşağı kalır değildi.

Ancak XIII. yüzyılın ortalarında Kilise'nin gücünün zirvesine ulaştığını görüyoruz. Büyümesi durmuş ve o andan itibaren azalmaya başlamıştı. Bu düşüşün başlıca nedeni, daha önce de gördüğümüz gibi laik toplumun Kilise'ye karşı benimsediği tutumda aranmalıdır. Bir yandan, bağımsızlık ihtiyacı içindeki ulusal devletler Papalığın vesayetinden kurtulmuş, diğer yandan esas olarak ekonomik çıkarlarıyla ilgilenen ve Haçlı Seferleri'nin saf idealizminden uzaklaşan daha aktif ve gayretli halklar, dinin bağlayıcı kontrolünden kaçmaya başlamışlardı. Belli ki Kilise, inananların tek efen-

disi olmaktan çıkıyordu ya da daha doğrusu, insanların ruhları üzerindeki etkisi artık rakipsiz değildi. Otoritesi artık her şeye kâdir değildi çünkü artık kendisini siyasi ve sosyal hayatın her yönüne doğrudan dayatmıyordu. İnsanlar, niyetleri olmasa da ne yaptıklarının gerçekten farkında olmadan, yavaş yavaş Kilise'nin etkisinden uzaklaşıyorlardı. Kilise de bu kaçışın farkında değildi. Manevi gücü ve siyasi etkisi azalmakla birlikte hiçbir iddiasından ve umudundan vazgeçmiyordu. VIII. Bonifacius'un başına gelen felaketten sonra bile, papanın Avignon'a göçünde, papaların konsille çatışması sırasında bile, Haçlı Seferi idealine inatla sadık kaldı, halklar ve krallar üzerinde üstünlük iddia etmeye devam etti. Hatta imparatorlukla olan eski tartışmayı yeniden alevlendirdi ve IV. Innocentius, II. Friedrich'i aforoz ettiği için XXII. Ioannes de Bavyeralı Ludwig'i (1324) aforoz etmişti. Fakat bu karşılıkla XIII. yüzyılın muhteşem draması arasında ne fark vardı ki! Tarafların karşılıklı suçlamaları ne kadar yüksek sesle dile getirilse getirilsin, Avrupa'nın geri kalanı kayıtsız kaldı. Keşişler, hukukçular ve teologlar kavgaya karıştı ancak devletler kenara çekildiler. "Evanjelik yoksulluk" doktrini, papa tarafından kınanmış Küçük Rahipler Tarikatı, kendilerini bu tuhaf yardımcılara hayır diyemeyen, vicdan azabıyla dolu Bavyeralı Ludwig'in tarafına geçtiler ve XXII. Ioannes'e yönelttikleri sapkınlık suçlamalarına onu da dâhil ettiler. Ancak risaleler savaşının ortasında, şiddetli bir şekilde tartışılan papanın her şeye kâdir olması konusu, unutulmaması gereken bazı sözleri kışkırttı. Günümüzde Fransızca ve İtalyancaya çevrilmiş olan Padualı Marsilius'un *Defensor Pacis*'i, ilk izlerini II. Friedrich ve Yakışıklı Philippe'in maiyetinde bulabileceğimiz fikirleri ortaya koymaktaydı. O zaman tam olgunlaşmasalar da cesaretleriyle dünyayı hayrete düşürmüşlerdi. Marsilius'e göre papalığın iddiaları, kutsal metinlerin tefsiriyle ve ilk Kilise uygulamalarıyla bağdaşmadığı gibi dünya barışı için de felaketti, tahammül edilemez bir gasptan başka bir şey değildi. Papa da diğerleri gibi sadece bir piskopostu. Tüm görevi, inancı vaaz etmek ve ayinleri yönetmekten ibaretti. Dünyevi alana her türlü müdahale, laikler üzerindeki yargı yetkisi kabul edilmemeliydi. Marsilius, bu soruyu detaylandırarak Kilise'yi *İsa Mesih'e inanan herkesin cemaati* olarak tanımladı. Wycliffe'ten ve Hus'tan önce, rahip olmayanların da Kilise'ye ait olduğunu ilan etti ve kategorik olarak "rahiplerin" tüm dünyevi ilişkilerde laik güce tâbi olması gerektiği konusunda ısrar etti. Elbette bu açıklamaların etkisini abartmamak gerekir. Herhangi bir pratik etkisi olup olmadığı belli değildir. Henüz yalnızca bir semptom değerindedir ve sosyal sorunlarda olduğu gibi dinî konularda da çağdaşları genellikle krizlerden önceki semptomları fark etmezler.

Padovalı Marsilius, çağının dinî eğilimlerinden ne kadar etkilenmiş olabilirdi? Her hâlükârda, zamanının mistisizmi ve laikleri olduğu kadar din adamlarını da içine alan Kilise anlayışı arasında bir uyum vardır. Bu,

kuşkusuz, aynı dönemde gözlemlenebilecek aklın çeşitli tezahürlerini birbirine bağlayan gizemli uyuma atfedilmelidir. XIV. yüzyılın dindarlığı, en derin ve en kendiliğinden özellikleriyle özünde mistikti. Tanrı'ya ulaşma çabalarında Kilise artık ona yetmiyordu. Hiç tereddüt etmeden doğruca ona koştu, rahibin aracılığı olmadan, vicdanının mahremiyetinde onunla yüz yüze olmak istedi. Üstelik (ve bu özellikle karakteristik bir yeniliktir) artık kendisini Kilise'nin dilinde ifade etmiyordu.

Neredeyse tüm mistikler, Eckhardt (1327), Tauler (1365), Ruysbroek (1381), halkın dilinde yazdılar. Böylece ilk kez dinî düşünceye laik bir biçim verdiler ve bu yolla dinî düşüncenin prestijini sarstılar. O zamana kadar dinî fikirler din adamlarının tekelindeydi.[80] Her hâlükârda, din adamlarının ister dinî ister dünyevi olsun, artık inananlar üzerinde eskisi kadar aynı etkiye sahip olmadığı kesindir. Manastırcılığın çileci idealinin hâlâ birçok keşiş adayını manastırlara çektiği doğrudur. Ancak manastırcılık artık herkes tarafından Hristiyan yaşamının en yüksek ve en mükemmel biçimi olarak görülmüyordu. Mistisizm, manastır düzeninin manevi özgürlüğe zorunlu kısıtlamalar getirdiği gerçeği karşısında kaygıya kapıldı. Gönüllü bir uygulama olarak tek başlarına tefekkür etmeyi veya *Béguinler* ya da Goert Groot (1384) tarafından kurulan Ortak Yaşamın Kardeşleri topluluğu gibi tekrarlanan yeminlerden muaf cemaatleri tercih ettiler. Burada dindarlık, Kilise'nin onu sınırlamak için oluşturduğu çerçevenin dışına çıkabilirdi. Çünkü ne Beguinler ne Begardlar ne de Ortak Yaşamın Kardeşleri birer tarikat değildi. Dünyevi hayatın takvayla uyuşmadığını düşünüyorlar ve Tanrı'yla bağlantı kurmak için dünyadan kaçmak gerektiğine inanmıyorlardı. Böylece XIV. yüzyılda dindarlığın en özgün ve en aktif tezahürlerini manastırın dışında bulabilecektik. Manastırlara gelince, daha fazla ilerleme kaydetmedi. Fransiskenlerle çok yakın akraba olan ve onlardan ayırmanın çok zor olduğu, çok önemsiz rol oynayan bazı topluluklara bu adı vermeye kalkmazsak yeni tarikatlar kurulmadığını söyleyebiliriz.[81]

Laikler arasında mistisizmin bu şekilde yayılması, Kilise için iki kat tehlikeliydi. Her şeyden önce, dogmatizm için bir tehlike oluşturuyordu. Bir kural kısıtlaması ve otoritenin sürekli kontrolü olmaksızın, tefekkür hayatı kolaylıkla Roma dogmasının sınırlarının ötesine geçebilirdi. Çoğu sıradan halktan ya da *küçük burjuvaziden* gelen bu saf bağnazların teolojik eğitimden yoksun olmaları nedeniyle tehlike daha da büyüktü. Aslına bakılırsa, XIV. yüzyılın tamamı boyunca sürekli olarak engizitörlerin dikkatini çektiler ve sapkınlığın tehlikeli kıyılarına çok yaklaştılar. Papa, Béguinlerin imanlarını "şüpheli" olarak suçlayacak kadar ileri gitti. 1347-1348 yıllarındaki Kara Veba sırasında, kendilerinden geçmiş şekilde

80 Bridget, Sienalı Catherine, Gerson, Vincent-Ferrier, Lüksemburglu Pierre.
81 Örneğin Chartreux Tarikatı.

hezeyanların yönlendirdiği tövbekâr çeteleri şehirden şehire dolaşarak, Doğulu fakirler gibi insanları şarkı söyleyerek, dans ederek ya da herkesin önünde kendilerini kırbaçlayarak galeyana getirdiler. İtalya'da, Fransa'da ve Almanya'da, Albigenlerin öğretilerinden ve düşlerinden bir şeylerin yaşatıldığı görünen karanlık mezhepler türedi. Bunlar "Spritüeller, Apostolikler, Tanrı Dostları" olarak biliniyorlardı. Bütün bu mistikler (ki bu Kilise için ikinci tehlikeydi) dünyayı evanjelik yoksulluğa geri döndürmeyi arzuluyordu. Bu yoksulluk meselesi, XIV. yüzyılın tamamını rahatsız etmişti. Sanayi şehirlerindeki işçiler ve 1384'teki İngiliz isyancılar arasında, laik iktidarın bastırmaya çalıştığı komünist özlemlere yol açtı. Ancak çok fazla yayılan ve mücadele edilmesi daha da zor olan şey, en yükseği olan Papalık başta olmak üzere dinî otoritelerin eleştirisiydi. Çünkü Kilise, monarşik biçimi ne kadar benimsedikçe, liderini de o kadar lüks ve şatafatla kuşattı. Avignon Sarayı, kendine çektiği ve görev verdiği sanatçılar, törenlerinin görkemi, hizmetçilerinin sayısı, bürokratlarının uzmanlık düzeyleri ve gelirlerinin bolluğu bakımından, Fransa ve İngiltere'ninkilerle bile karşılaştırılamayacak ölçüde, kraliyet saraylarının çok ilerisindeydi. Papanın etrafında toplanan kardinaller de lüks ve ihtişamda birbirleriyle yarışır vaziyetteydiler.

Papalığın XIII. yüzyılda bile çok gelişmiş olan malî sistemi daha da genişletilmiş ve artan harcamaları karşılayacak yeni kaynaklar bulmaya çalışmıştır. XXII. Ioannes'in papalığından itibaren dindarları, bunun altında bir *simoni* olmadığı konusunda ikna etmek zor olsa da Kilise hiyerarşisini belli bir vergi ve harç sistemine tâbi tuttu. *Tahsisler ve Tedarikler* sisteminin oluşturulmasıyla, papanın şimdi, Hristiyan âleminin her yerinde, ödeme karşılığında istediği zaman bağışlayabileceği arpalıklar, yani maaşlı papazlık makamları vardı. Bunun doğal sonucu, Curia'nın başvurularla dolup taşması oldu. Sistem daha da genişletilince bu durum, dinî makamların da giderek daha fazla bağış veya bir bedel karşılığında elde edilebilmesine yol açtı. Artık adayların, talep ettikleri pozisyon için gerekli niteliklere sahip olup olmadıklarına bakılmıyordu. Bazı ilgi çekici bulgular elde etmek için XIV. ve XV. yüzyılların piskoposluk kataloglarına rastgele bir göz atmamız yeterlidir. İlk olarak İtalyanlar ve Fransızların büyük ağırlığı oluşturduklarını görürüz. Ardından görevlerde çok kısa süreyle kaldıklarını fark ederiz. Son olarak hemen hepsinin *yüksek soylulardan* olduklarını öğreniriz. Bunlar bu sistemin kaçınılmaz sonuçlarıydı. Sadece büyük ailelerin küçük oğullarına hiyerarşideki en yüksek mevkileri vermekle, yalnızca birçok piskoposluk bölgesinde inananların üslubuna ve diline aşina olmayan kişileri bu görevlere atamakla kalmadı, aynı zamanda bu tür transferlerin her biri, Curia için, boş olan makamların geliriyle orantılı bir vergi (*annates*) kaynağı olarak birinden diğerine geçişlerin çoğalması sonucunu da verdi. Azize Brid-

get'in, Kutsal Kilise'nin döndüğü "lupanar"ı (genelev) yok etmesi için XI. Gregorius'a yalvarması şaşırtıcı değildir.

Bu tür uygulamaların tüm dindar ruhlara verdiği ıstıraba, çıkarları zedelenen veya ulusal benlik saygısı kırılan insanların hoşnutsuzluğu da eklendi. Almanya'nın yüksek din adamları ve prensleri, Curia'nın sistematik olarak İtalyanları ve Fransızları kayırdığını ve piskoposluklarına uygulanan ağır vergilerin çoğunlukla yabancıların cebine girdiğini görünce öfkelendiler. Ancak parçalanmış ve bölünmüş bir Almanya'nın hiçbir etkin gücü yoktu, şikâyetleri sadece onun acizliğini gösteriyordu. İngiltere'de durum farklıydı. III. Edward'ın saltanatının sona ermesinden itibaren parlamento, Curia'nın kendi üzerinde hak iddia ettiği ulusal Kilise'yi vergilendirme ve tüm yüksek makam ve ayrıcalıkları kralın uyruklarına tahsis etme hakkına karşı güçlü bir kampanya başlattı. Savaş nedeniyle Fransa'ya karşı oluşan düşmanlık, Roma'dan Avignon'a gitmek üzere ayrıldığından beri, güce düşkünlüğü çok belirgin olan papaya kadar uzanmıştı. 1376'da "İyi Parlamento"da *Tahsisler ve Tedarikler*in kaldırılmasını, papalık tahsildarlarının sınır dışı edilmesini ve para ihracatını yasaklayan yasa talebinde bulunuldu. Daha o sıralarda Avam Kamarası'nda İngiliz Kilisesi'nin elindeki mülklerinin laikleştirilmesi çağrısında bulunan sesler duyulmaya başlanmıştı.

Wycliffe, faaliyetlerine işte bu siyasi kargaşanın ortasında başladı. Bu kargaşanın onun dinî fikirleri üzerinde doğrudan bir etkisinin olmaması pek mümkün değildi. Onda ilk kez bu uyumu, daha doğrusu spekülasyon ve pratiğin, daha sonra pek çok İngiliz düşünürün dehâsını karakterize edecek ve şüphesiz diğer Avrupa halklarından çok daha önce İngiliz halkının sahip olduğu güçlü ulusal dayanışmayla açıklanabilecek bir evrensellik eğilimi ve ulusun refahı için duyulan kaygının bilinçsiz ittifakını görebiliriz.

Wycliffe'le birlikte din tarihinde Reform'a giden yol açılmış oldu. Kendisinden önce Kilise'yle problem yaşayan ve doktrinleri esasen Albigenliler gibi ruh ve beden ikiliğine dayanan sapkınlarla hiçbir ortak yanı yoktu. Onlardan oldukça farklı olarak, Hristiyanlığa zaten onda olmayan hiçbir şey getirmedi. O ne dogmaya ne de Hristiyan ahlakına karşı çıktı, sadece Kilise'ye, hatta Kilise'den çok Papalığa karşı isyan etti. Kilise'nin tek önderinin İsa Mesih olduğunu söylüyordu. Kutsal Kitap'ta yazılı olan sözlere iman etmek, birinin kurtuluşu için yeterliydi. Artık Kilise'nin dönüştüğü bu güçlü ve dinî hiyerarşi İncil'in bilmediği bir şeydi. Onun ideali yoksulluktu, ruhban ve laikler arasında hiçbir fark yoktu. Buradan da en çok inananların geri kalanı gibi ruhban sınıfının da laik yasalara uyduğu ve herhangi bir ayrıcalık talep edemeyecekleri sonucuna varılıyordu. İngiltere, papadan kesinlikle bağımsızdı. Çünkü kralının dünyevi gücü, tıpkı Kilise'nin ruhani gücü gibi doğrudan Tanrı'dan geliyordu. Papaya gelin-

ce, İsa'nın yeryüzündeki temsilcisi olmak şöyle dursun Deccal'ın ta kendisiydi. İnsanların hakiki dini yaşayabilmeleri için artık bilmedikleri İncil'e dönmeleri gerekirdi. Bu nedenle insanların İncil'i anlayabilmeleri için reformcu, bu büyük başarı eşliğinde İngiliz düzyazı edebiyatını başlatarak, onu halkın anladığı dile çevirmeyi üstlenmişti.

Şimdiye kadar İngiltere o kadar bağnazlık içindeydi ki büyük bir şans eseri engizisyonu tanıtmaya gerek kalmamıştı. I. Edward'ın saltanatından bu yana, Kilise'nin siyasi alanda herhangi bir etki yapmasını engelleme niyetini açıkça ortaya koymasına rağmen hiçbir insan, Kilise'nin öğretileri karşısında İngilizlerden daha uysal olmamıştı. Wycliffe, Papalığa karşı yürüttüğü kampanyada, meselenin dinî ve siyasi yönünü birleştirdiğinden, siyasi sorunla derinden ilgilenen herkesin dinî soruna ilgi duymasını engelleyemedi. Birkaç yıl içinde hem soylular hem de burjuvazi arasında coşkulu destekçileri olurken, alt düzeydeki din adamlarının pek çok üyesi onun öğretilerini kabul etti. Onları "basit rahipler" olarak halk arasında yayarak, tavırlarındaki evanjelik sadelik ve inançlarının gücüyle dinleyicilerini şaşırttı ve ilgilerini çekti. Etkisi arttıkça reformcular, daha fazla cesaret topladılar ve daha da radikalleştiler. Hatta İncil adına, Komünyon'da İsa'nın başkalaşımını inkâr edecek kadar ileri gittiler. Oxford Üniversitesi Şansölyesi ve Canterbury Başpiskoposluğu onu boş yere sapkınlıkla suçlayabilir, düşmanları onu 1381'deki Büyük Köylü İsyanları'ndan beyhude yere sorumlu tutabilirdi. Ancak parlamento, açıkça Wycliffe'in arkasında durdu ve hiç kimse ona zarar vermeye kalkışamadı. 1384'te kendi bölgesi Lutterworth'ta huzur içinde öldü.

Ancak Lancasterlı Henry'nin (IV. Henry) gelişinden sonra, yeni hanedanı için papanın desteğini almak isteyen kral, Wycliffizm'e ya da reformcuların düşmanları için kullandığı terimi kullanırsak Lollards mezhebine cephe aldı.[82] Saltanatının en başında (1399) sapkınları İngiltere'de kazıkta yakılmaya mahkûm eden ve Kitab-ı Mukaddes'in ulusal dile çevrilmesini yasaklayan ilk yasayı çıkardı ve Lortlar Kamarası'ndan Lollardların koruyucusu Lort Cobham'ı kazıkta yaktırdı (1417). Bu şiddetli önlemler hareketi bitiremese de engelledi. Protestanlık ortaya çıkıncaya kadar, Wycliffe'in müritleri İngiltere'nin dinî düşüncesini etkilemekten ve onu XVI. yüzyılın büyük dönüşümüne hazırlamaktan asla vazgeçmediler. Ayrıca kendi ülkelerinde zulme uğradılar, Avrupa'nın diğer ucundaki coşkulu takipçileri de doktrinlerini tutkuyla savundular. John Hus tarafından Bohemya'ya aynen aktarılan bu doktrin, milliyetçi tutkuların ve demokratik içgüdülerin patlamasıyla ilişkilendirilecek, Kilise'nin ve Almanya'nın temellerini sarsacaktı.

82 "Lolium" zararlı ot anlamına gelir.

Papalığın düşmanlarına direnmek için tüm gücünü toplaması gerektiği anlaşıldığı anda, *Büyük Bölünme* olarak bilinen ve Batı Hristiyanlığı'nı kırk yıl içinde (1373-1417) ikiye bölecek olan ünlü krize doğru gidiliyordu. Bu felaket dinî bir nedenden kaynaklanmadı. Çıkış noktası olan çifte seçim, kuşkusuz özel önemi olmayan bir olay olarak kalacaktı. Ancak siyasi çıkarlarla harekete geçen Avrupa devletleri hem bölünmeyi keskinleştiren hem de ondan avantaj elde etmeye çalışan, biri Fransızların, diğeri İngilizlerin etkisinde iki düşman grup hâlinde toplandılar. Ancak şuna dikkat etmek gerekir; laik siyaset, devletleri hizipleşmede taraf olmaya itse de hizipleşmeyi sömürse ve anlaşma ihtimalini geciktirse de onu ortaya çıkarmayı beceremedi. Daha önce papayı ve imparatoru Kilise yönetiminde birleştirerek imparatorun antipapa atamasını sağlayan eski Karolenj anlayışı son temsilcisini Friedrich Barbarossa'nın ölümüyle kaybetmişti. Kilise, imparatorluğa karşı o kadar kesin bir zafer kazanmış, hükûmetine olan tüm dünyevi müdahaleleri o kadar başarılı bir şekilde savuşturmuş, papalık seçimlerini pek çok bağımsızlık garantisiyle çepeçevre kuşatmış ve özünde ilahi bir otorite olarak inananlar tarafından o kadar derinden hürmet görmüştü ki bir papayı zorla ve Konklav'ın geleneksel kurallarına aykırı olarak zorlamayı düşünmek tasavvur bile edilemezdi. En azından Fransa ve İngiltere'de, XIII. yüzyılın sonunda devlet, Kilise'nin kendi işlerine müdahalesini önlemeyi başarmıştı. Ancak Kilise'yi kendisine tâbi kılmayı düşünemedi, düşünmedi. Devletin tek istediği, Kilise'nin tarafsızlığını veya iyiliğini güvence altına almak, onun, hiyerarşisinin muazzam gücüyle yapmak istediklerine veya çıkarlarına aykırı hareket etmesini önlemek ve hatta mümkün olursa da Kilise'nin içinden dış düşmanlarına karşı bir müttefik bulabilmekti. Fransa kralları, bu avantajları güvence altına almak için Papalığın Avignon'da kalmasından ustaca yararlanmışlardı. Papalığa karşı tutumları, imparatorluğun hâlâ bir şeyler ifade ettiği günlerde, imparatorlarınkinden tamamen farklıydı. İmparatorlardan farklı olarak, evrensel Kilise'nin yönetimine katılma konusunda en ufak bir hakka sahip olduklarını iddia etmediler, Kilise'yle ilişkileri, bir iktidarın diğeriyle olan ilişkileri gibi tamamen dışarıdandı. Ruhani ve dünyevi güç arasındaki sınır çizgisi, papa ve imparator arasında her zaman bir çekişme konusu olmuştu. Çünkü hem papa hem de imparator aynı imparatorluktaydı. İmparatorluğun dışında olan Fransa kralı için sınır çizgisi, onun kendi krallığının bağımsız oluşuyla belirlendiği için çok açıktı. Papa, eski kavgaları canlandırarak monarşiyle Papalık arasındaki iyi ilişkileri bozmanın hayalini kurarken kralın koruyuculuğundan çok yararlanmıştı. Almanya krallarıyla ilgili tüm iddialarını sürdürmesine rağmen artık onlardan Paris'e bahsetmedi. Etrafını gitgide daha fazla Fransız kardinallerle kuşattı ve daha önce de gördüğümüz gibi cömertçe dağıttığı makamların büyük bir kısmını Fransızlara ayırdı. Böylece Kilise'yle devlet

arasında, her biri çatışmadan kaçınan bir uyum hüküm sürdü. Aslında aralarında yazılı olmayan, mevcut olmasa da yürürlükte olan bir sözleşme vardı. Kral ve papa arasındaki ilişkiler, Fransa'da Papalığın dünyevi gücü sorununun ortaya çıkmaması gerçeğiyle daha da kolaylaştı. Avignon ve Venaissin Kontluğu o kadar az önemliydi ki kral, papanın mülkiyetine itiraz etmeyi düşünmedi bile. Bana öyle geliyor ki buna çok az değinilmişti. Papa ve Fransa kralının Avignon'daki ikameti (1314-1377) sırasındaki *modus vivendi*nin birçok bakımdan modern çağın bir öngörüsü ve Kilise'yle devletin karşılıklı bir uzlaşması olduğu açıktır.

Ancak bu durum sadece Fransa'ya yaramıştı. Bu gerçek, bu dönemden "Babil esareti" olarak söz eden dış dünya için çok açıktı. Papanın artık havarilerin mezarının yanında oturmadığı fikri dindar ruhlar için dayanılabilir gibi değildi. Fransız olmayan devletler, Fransız papalarının bu uzun ardışıklığı karşısında çileden çıktılar: V. Clemens (Bertrand de Goth), XXII. Ioannes (Jacques d'Eux de Cahors, 1316-1334), XI. Benedictus (Jacob Fournier de Saverdun, 1334-1342), VI. Clemens (Pierre Roger, 1342-1352), VI. Innocentius (Jean Birel, 1352-1362), V. Urbanus (Abbé de Aziz Victor de Marseille, 1362-1370), XI. Gregorius (Roger ailesinden, 1370-1378).[83]

Elbette ki Avignon, Papalığın oyalanmayı düşünüyor gözüktüğü geçici bir yerdi. Zaten orada kalıcı olarak oturamazdı. XXII. Ioannes, 1316'da ancak Kutsal Makam'ı Roma'ya geri vereceğine söz vererek seçilmişti. Ancak İtalya'da Papalığın etkilendiği çok ciddi sıkıntılar vardı. II. Charles'ın yerine geçen Napoli Kralı Anjoulu Robert (1309-1343), tacını Avignon'daki papanın elinden almış ve İmparator VII. Heinrich'i, kendi önderlik ettiği seferle mağlup etmişti. Fakat çok geçmeden Roma'da anarşi başladı. 1347'de Cola di Rienzo *tribün* olarak atandı ve diktatörlüğünün birkaç ayı boyunca bir kez daha Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurmanın hayaliyle yaşadı. Kilise'nin toprakları bir ayrışma hâlindeydi. VI. Innocentius, Papalık Devleti'ni yeniden kurmak için Kardinal Albornoz'u İtalya'ya piskopos yardımcısı (1353) olarak gönderdi. Cola da ona katıldı ama halk tarafından öldürüldü. Napoli'de, Robert'in saltanatından sonra, kızı Joanna ile Anjou hanedanının bir üyesi olarak taç üzerinde hak iddia eden Macaristan Kralı Lajos arasında bir savaş patlak verdi ve düşmanlıklar 1350'ye kadar devam etti.

Papalık sarayının lüks ve suistimallerine tepki gösteren Avignon papalarının en iyisi V. Urbanus (1362-1370), 1367'de gerçekten yaptığı gibi Roma'ya dönmek için can atıyordu. Şehir yarı yarıya boşaltılmıştı ve antik anıtların çoğu harabeye dönmüştü. Dağıtılan paralı askerlerden oluşan "Büyük Birlikler" ülkeyi tahrip ediyordu. İmparator IV. Karl Roma'ya geldi ve birkaç şehri cezalandırarak 1369'a kadar İtalya'da kaldı, çantasını

83 Bunların hepsi, kuşkusuz Napolili Angevinlerin sayesinde Provensli'ydi.

doldurmaktan başka bir şey yapmadı. Bu anarşinin ortasında Konstantinopolis İmparatoru Ioannis Paleologos, Türklere karşı papanın desteğini istemek için gelmişti. Durum o kadar içler acısıydı ki 1370'te papa, ertesi yıl öldüğü Avignon'a döndü.

Halefi XI. Gregorius (1370-1378) de Ebedî Şehir'in yolunu tutacaktı. Aziz Brigid ve Sienalı Aziz Catherine'in sesleri o kadar yüksek çıkıyor ve o kadar uzaklara ulaşıyordu ki papa onların itirazlarını duymazlıktan gelemezdi. Ancak siyasi durum nedeniyle dönüşü daha da zorunlu hâle geldi. Bologna yeni alınmıştı. İtalya'daki Roma'nın şimdiye kadarki en sadık müttefikleri olan Floransalılar, diğer Toskana şehirleriyle "legates" hükûmetine karşı birleştiler. Papa 1376'da Avignon'dan ayrıldı. Mart 1378'de anarşiye çeki düzen veremeden öldü. VIII. Bonifacius'un yetmiş beş yıl önce seçilmesinden bu yana ilk kez, tekrar Roma'da bir papa seçilmek üzereydi. Halkın bir Roma papasını istememesi imkânsızdı. Konklav'da bir araya gelen kardinaller, kalabalığın Aziz Petrus'un tehlike çanlarına karışan yaygarası arasında tartıştılar. Vatikan silahlı çetelerle çevriliydi. Devrim niteliğinde bir "gün"dü, taç giyme töreninde VI. Urbanus (1378-1379) adını alan Bari Başpiskoposu Kardinal Bartolomeo Prignano'nun seçilmesiyle sona erdi. Ancak seçimde iş birliği yapan Fransız kardinaller tamamen terörün baskısı altında hareket etmişlerdi. Bazıları itiraz etti, geri kalanlar kısa süre sonra Kutsal Kurul'da reform yapmak ve zenginliklerin kaynağı olan malî suistimallere son vermek istediğini açıklayan papayla tartıştı. Bunun üzerine Fransa Kralı V. Charles'ın acil ricaları ve Napoli'nin düşüşü geldi. Urbanus'un seçimini hükümsüz ilan etmeleri için daha fazlasına gerek yoktu. 20 Eylül'de Fondi'de toplandılar ve oylarını Thérouanne Piskoposu Cenevreli Robert'e verdiler. Rakibi Urbanus'a "Roma" diyordu fakat o, "Avignon"u temsil eden ve kendisini VII. Clemens (1378-1394) olarak tanıtan diğerini seçti.

Eskiden, eğer iki papa da aynı anda taç iddiasında bulunsa, meşruiyet sorusuna kesin bir cevap verilebilirdi. İmparator tarafından Kilise'ye dayatılan iki papadan biri, nihayetinde Hristiyan âleminin kararlı bir şekilde geri çevirdiği bir davetsiz misafir olacaktı. Fakat bu olayda, Petrus'un gerçek halefi nasıl ayırt edilecekti? Kim haklıydı? Urbanus'u kabul eden kardinaller mi, yoksa Clemens'e oy verenler mi? Üniversitelerin teologları konuyu tartıştı ve dindar ruhlar, aynı inançla, dualarını Roma papası (Sienalı Catherine'in yaptığı gibi) veya Avignon papası (ve bunların arasında Vincent Ferrier ve Lüksemburglu Pierre de vardı) adına Tanrı katına yönelttiler. Ancak aslında birer siyasi sorun olan tüm hukuksal sorunlarda olduğu gibi çözüm siyasi çıkarlarla belirleniyordu.

Fransa ve onun etrafında olan tüm devletler (Napoli, İskoçya, Kastilya, Aragon) Clemens'i telaffuz ediyorlardı. Sadece bu durum bile, İngiltere'nin Urbanus'u desteklemesi için yeterliydi. Ayrıca imparatorluk ve

Roma arasındaki geleneksel bağlantı sayesinde İmparator IV. Karl tarafından da tanınmıştı. Kuzey devletleri, Bohemya ve Polonya, soruna fazla ilgili olmadan aynı yolu izlediler. Clemens'ten yana olan Napoli kraliçesinin düşmanı olan Macaristan kralı, karşı tarafa destek verdi. Burada Hristiyan âlemi, Kilise için böylesine ciddi sonuçlar doğuran bir tartışmada, yalnızca dünyevi çıkar kaygılarıyla yönlendirilmesine rıza göstermişti. Bir asır önce böylesine muzaffer olan Papalık, inananların itaatinin, ilgili hükûmetlerin çıkarlarına tâbi olmasının utancını yaşadı. Bu durumu sadece kabul etmekle kalmamış, tavrıyla da âdeta kutsamıştı. Papaların her ikisi de siyasi destekçilerini elde tutmak için bulundukları yerlerde olağandışı bir alçakgönüllülük gösterdiler. Seleflerinin, krallıkları bile yıktıklarını iddia eden kibirli beyanları geçmişte kalmıştı. Şimdi mesele, çekişen iki papadan hangisinin destekçilerine karşı daha hoşgörülü olacağıydı. Halklara gelince, kendileriyle çekişme hâlindeyken onlara muhalefet amacıyla karşı tarafın papasına destek verdikleri zamanların dışında, prenslerin peşlerinden gittiler.

Bütün bu kargaşanın ortasında, XIV. yüzyılın başından beri Kilise'yle ilgili suistimaller gitgide daha bariz biçimde ağırlaşmaya başlamıştı. Roma sarayı da tıpkı Avignon sarayı gibi Hristiyan âlemini daha fazla bir sömürüye maruz bıraktı. Çünkü daha önce biri için tüm topluluğun sağladığı geliri artık her biri için ayrı ayrı sağlamak zorundaydı. *Tedarikler, vergiler ve tahsisler* sistemi en aşırı şekilde uygulanırken, makamların parayla satılması, nepotizm ve adam kayırma içler acısı bir şekilde yaygınlaştı. Hiyerarşideki makamlar giderek sadece paranın insafına kalıyordu.

Böyle bir durum savunulamazdı. Uzasaydı, kuşkusuz Kilise'nin yıkımıyla sonuçlanacaktı. Wycliffe'in İngiltere'deki başarısı önemliydi. Bohemya'da Wycliffe'den esinlenen Jan Hus, insanları harekete geçirmeye başlamıştı bile (1403). Ancak bu devrimci reformculara karşı, muhafazakâr teolojinin yurdu olan eski Paris Üniversitesi, dogmatik dinî öğretiyle uyumlu bir çözüm arıyordu. Bir yanda Pierre d'Ailly, Gerson ve Clémanges, diğer tarafta Wycliffe ve Hus. Bu, XV. yüzyılın başlarındaki büyük dinî çatışmaydı. Burada durumu çözecek bir formüle uygun olarak ırk temelinde bakmak cazip gelebilir: Latinler Kilise'nin yanındaydı, Almanlar da onlara karşı. Buradaki durumda Almanlar ve Slavlar ise karşı tarafta. Ancak iki tarafın tutumlarını anlamak gayet kolaydır. Gördüğümüz gibi İngiltere'de, bu ülkenin papayla ilişkilerinin yarattığı gerilim nedeniyle, doğal olarak Wycliffe'nin teolojisini kabul etme eğilimi vardı ve Hus, Wycliffe'in tezlerini Çek milliyetçiliğine dayandırırken sadece ödünç almıştı. Tam tersine Fransa'da, Papalık Avignon'da ikamet ettiğinden, devlet onu destekleyebilirdi. Papalıkla arayı bozmak için hiçbir neden yoktu ve halk da zaten ona düşman değildi. Her şeyi altüst etmeden, tüm geçmişi inkâr etmeden ve birdenbire İncil'e ve ilk Hristiyanlığa dönmeden, suistimalleri

düzeltmek, disiplini yeniden sağlamak ve dindarlığı yeniden tesis etmek pekâlâ mümkündü. Bir ekümenik konsil sorunu ele alabilir, bölünmeye son verebilir ve Kilise'nin ihtiyaç duyduğu reformları hayata geçirebilirdi. Fakat maalesef, iki papadan hiçbiri diğerine yol vermeyecekti. Devletler, papaların ikisinden birini boyun eğmeye zorlayacak genel bir "yönetimden çekilme" ilanı konusunda anlaşmaya varamadılar. Fransa, bölünmeyi sona erdirmek için elinden geleni yaptıysa da içerdeki kavgalar ona engel oldu. Ülke, Burgonya Dükü Korkusuz Jean'ın etkisine girdiği dönemde Orleans dükünün öldürülmesi, onu daha kesin bir tutum benimsemeye zorladı. Çünkü Jean, yönetimi altındaki Flamanlar Roma'nın tarafını tuttuklarından, bu tartışmadan çok rahatsız olmuş ve bir çözüm bulmak için çaba göstermişti. Arkalarında destek olduğunu gören iki tarafın kardinalleri daha da atak davranmaya başladılar. Sonunda, 1409'da 25 Mart'ta Pisa'da müzakereleri başlatan bir Genel Konsil toplandı.

Bir konsilin, kardinallerin çağrısı üzerine toplanması Kilise dünyasında duyulmamış bir yenilikti. Dışarıda laik toplumda bulunan devrimci ruh, açıkça dinî topluluğa da ulaşmıştı. İki papa, XII. Gregorius (Roma) ve XIII. Benedictus, aynı şekilde protesto edip konsilin işleyişini bozmak için ellerinden geleni yaptılar. Ancak konsil sert önlemler almaya karar vermişti. 5 Haziran'da, Pietro de Luna (XIII. Benedictus) ve Angelo Corrario'nun (XII. Gregorius), kötü şöhretli hizipçiler ve sapkınlar olduklarını resmen ilan etti. İkisini de görevden aldı ve Kutsal Makam'ın boş olduğunu duyurdu. On gün sonra kardinaller tacı V. Alexander'a (1409-1410) verdi. Daha sonra dağıldılar ve Kilise'nin reformunu ileri tarihteki bir konsile bıraktılar. Ne Gregorius ne de Benedictus, kendilerine karşı verilen cezanın geçerliliğini kabul etmedikleri için manzara her zamankinden daha umutsuz görünüyordu. O andan itibaren artık, Hristiyanlığın başı için rekabet eden üç papa vardı. Sanki Kilise yönetiminin altının oyulması yeterli değilmiş gibi bir yandan da sapkınlıkla bölünüyor, yükselen feodalite imparatorluğun siyasi yapısını sarsarken, Dindar Ludwig'in oğullarının taç için mücadele ettiği dönemde Karolenjlerin çöküşünü hatırlatıyordu.

Wycliffizm, Jan Hus'un şahsında, doktrinin kurucusundan bile daha ateşli ve koşulların çok daha tehlikeli hâle getirebileceği bir havari bulmuştu. Tıpkı Wycliffe'in İngiltere'deki başarısının, yukarıda gördüğümüz ve Papalığın bu ülkede kışkırttığı siyasi hoşnutsuzlukla açıklanması gibi Hus'un başarısı da Bohemya'daki Çeklerin, XIV. yüzyılın ortalarından bu yana Almanya'ya karşı artan düşmanlığından kaynaklanıyordu. Ulusal duyarlılık bu reformcuların her birinin lehineydi ancak doğal olarak iki halkın kompozisyonuyla açıklanabileceği üzere çok farklı bir tarzda etkiliyordu. Nüfusun homojen olduğu İngiltere'de Wycliffe, Papalık döneminde yabancı bir gücün yersiz müdahalesine reddeden herkesin desteğine sahipti. Çeklerin, XII. yüzyıldan beri Almanya'ya akın ettiği

göçmenlerle yan yana yaşadığı Bohemya'da Hus, ulusun tüm Slav kesimi tarafından destekleniyordu ve bu, onu Kilise'den, her şeyden önce Almanların Kilisesi olarak gördüğü Kilise'den kurtaran bir reformcu olarak karşılamıştı. Hus, en başından beri, yalnızca Çekçe konuşan yurttaşlarının desteğine güvendi.

Etkili konuşması ve inancıyla onlarda uyandırdığı dinsel coşku, halkın milliyetçi tutkularının gücüyle öyle yoğunlaştı ki artık hiçbir otoritenin karşı koymayı düşünemeyeceği kadar halkının havarisi hâline gelen bir teoloğun eşsiz manzarasına tanık oluyorduk. Ona karşı başlatılan aforoz ve Prag şehrine getirilen yasak (1412), Polonya, Macaristan ve Hırvatistan'da taraftar toplamaya başlayan propagandasını durduramadı.

Görünüşe göre Hristiyanlığı kurtarabilecek tek şey, Pisa Konsili'nin daha sonraki bir konsile ertelediği Kilise reformuydu. V. Alexander'in yerine geçen XXII. Ioannes (1410-1415), Roma'da yeni bir konsil topladı (Nisan 1412). Ancak bu, Napoli Kralı Ladislaus'un kenti işgal etmesi nedeniyle çok geçmeden dağılmak zorunda kaldı. Fransa ve İngiltere çatışma hâlinde olmasaydı asla kendisine kalmayacak bir önemi memnuniyetle üstlenen Alman Kralı Sigismund'un önerisi üzerine, yeni toplantının yeri olarak Constance seçildi ve oturumlar 5 Kasım 1414'te burada başladı. Üç yıllık değerlendirme ve müzakerelerden sonra bölünmeye son vermeyi başardılar. XXII. Ioannes tahttan indirildi, XII. Gregorius tacı bırakmaya ikna edildi ve buna itiraz eden XIII. Benedictus, sapkın ve hizipçi olarak mahkûm edildi. 11 Kasım 1417'de V. Martinus, Konklav tarafından değil, konsilde temsil edilen ulusların kardinal ve delegelerinden oluşan bir komisyon tarafından seçildi. Katolik hükûmetinin birliği sonunda yeniden kurulmuştu. Zamanın en iyi kafalarının çok arzuladığı Kilise'nin "kafasında ve üyelerinde" reforma gelince, o henüz başlamamıştı. Makamların dağıtımı konusunda Curia'nın kendisinde gördüğü gücü bir dereceye kadar hafifletmenin ötesinde çok az şey yapıldı. Diğer taraftan konsil, Sigismund'un verdiği güvence üzerine papaları doktrinine döndürme umuduyla Constance'a giden Jan Hus'u kazıkta yakılmaya mahkûm etti (6 Temmuz 1415). Böylece Bohemya sapkınlığını ezdiğini düşündü. Müridi Praglı Jerome da mahkûm edildi ve birkaç ay sonra benzer şekilde kazıkta yakıldı. Her ikisi de şehit olarak öldüler, çektikleri acıların hayatlarına mâl olan davaya hizmet etmekten başka bir sonucu olmadı. Çeklerin dinî ve ulusal coşkusu bu galeyanla doruğa çıktı. Kilise'ye ve Almanya'ya, her ikisine birden nefretleri arttı. Hus hem konsilin hem de Sigismund'un kurbanı değil miydi? Kraldan aldığı güvence, hükümdarın iğrenç hainliğinin bir kanıtı olmaktan başka nasıl kabul edebilirlerdi ki?

Şimdiye kadar Hus'un takipçileri, önderleri gibi Wycliffe'in fikirlerini söylemekle yetinmişlerdi. Belli bir kısmı bu fikirlere sadık kaldı: Bunlar Utraquistlerdi, "her iki türde" iletişim kurdukları için bu adla anılıyorlar-

dı. Fakat halk kitlesi, dinî heyecanın etkisiyle doktriṇi aşırı uçlara götürdü. Kutsal Kitap, Tanrı Sözü'nü dile getirdiğinden, sadece ruhlarla ilgili konularda değil, bedenle ilgili her şeyde ona itaat edilmeliydi. Bu nedenle sivil örgüt gibi dinî örgüt de ortadan kalkmalıydı. Tanrı'nın Krallığı, tüm insanlığın Kutsal Kitap esas alınarak yeniden yapılandırılmasıyla bu dünyada kurulmalıydı. Bu, tarihte 1917 Rus Bolşevikleri'ninkinden başka bir benzeri olmayan, yanılsamalarla dolu bir gencin coşkulu rüyasıydı. Çek ulusunun Tanrı tarafından "Seçilmiş" olduğu inancıyla hemen işe koyuldular. Katolik din adamları dağıtıldı, mülklerine el konuldu, kiliseler ve manastırlar yıkıldı. İnsanlara Eski Ahit çizgisinde ataerkil bir düzen verildi ve Hus'un son yıllarını geçirdiği Kozí Hrádek Kalesi'nin yerinde kutsal Tabor Şehri inşa edildi ve Yeni İbraniler, Taboritler adını aldı. Bohemya Kralı Wenceslaus'un ani ölümü (16 Ağustos 1419) meydanı onlara bıraktı. Halefi, Constance şehidine Yahuda gibi ihanet eden iğrenç Sigismund oldu. Ülke, tamamen devrimin kontrolüne girmişti. Kilise'ye sadık Bohemyalı Almanlar, fırtına karşısında başlarını eğdiler. Bununla birlikte dünyanın her yerinden büyük mistikler, Bogard derneklerinin üyeleri veya sanayi şehirlerindeki proletarya, Tanrı'nın Krallığı'nın ilan edildiği bu ülkeye yöneldiler ve onların komünist emelleri ya da cennet vizyonları, Taborluların İncil'deki katı kuralcılıkları arasında bazı değişik mezheplerin ortaya çıkmasına neden oldu. Belçikalı bir dokumacı tarafından kurulan Adamitler mezhebinde, liderlerinin yüceltilmesinin ilginç bir örneğini görürüz. Nežárka Nehri'ndeki bir adaya yerleşen "Âdemci" bu yeni müritler, orada tam bir komünizm ortamında, Cennet Bahçesi'nde yaşadıklarını iddia ettiler. İlk insanlar gibi onların da giysileri yoktu, âdetleri de kostümleri kadar ilkeldi. Kısa süre sonra öyle bir skandala yol açtılar ki 1421'de Jan Žižka onları katlettirdi.

Husitlerin inancı, öylesine ateşliydi ki onu yayma görevi için ayrıca bir şey yapmalarına gerek kalmıyordu. Daha 1419 gibi erken bir tarihte Bohemya, içinden devrimci bir dinin ateşli doktrinlerini bir lav parçaları gibi fışkırttığı ateşli bir propaganda merkezi hâline gelmişti. Müritlerinin dilinin kolayca anlaşıldığı ve halk kitlelerinin soyluların baskısı altında sefil bir şekilde yaşadığı komşu Slav bölgeleri, Polonya, Moravya ve Silezya, ona hemen binlerce gayretli taraftar sağladı. Hatta Avusturya'nın Alman bölgelerindeki fakir sakinler arasında bile bir miktar ilerleme kaydetti. Prestiji, zaferlerinin ışığında her zamankinden daha göz kamaştırıcı görünüyordu. Jan Žižka ve Prokopius'un, papa ve Sigismund tarafından gönderilen Alman şövalyelerine karşı kazandıkları zaferler, inananlara kaçınılmaz olarak Davut'un ya da Gideon'un Amalikalılara karşı zaferlerini hatırlatıyordu.

Hussi tehlikesi üzerine, tüm Kilise üyeleri tarafından yeni bir konsil toplanması çağrısında bulunuldu. V. Martinus bunu atlatmayı başardı

fakat halefi IV. Eugenius (1431-1437), koşulların ve genel görüşün etkisi altında Temmuz 1431'de Basel'de oturumlarını açan konsili toplantıya çağırdı. Konsil iki önemli sorunla uğraşmak zorundaydı: Bohemya sapkınlığı ve Kilise reformu. Olaylar, bu sorunlardan ilkini çözmesini sağladı.

Taborluların dinî ve sosyal radikalizmi, onlarla Utraquistler arasında kesin bir kopuşu ateşleyerek sona erdi. Soyluların neredeyse tamamı Utraquistlerin tarafına geçmişti ve 30 Mart 1434'te Lipan'da kendi davaları yolunda kanlı bir zafer kazandılar. Savaştan bitkin düşen Bohemya, sadece barış istiyordu. Konsil ve Utraquistler arasında başlayan görüşmeler, sonunda iki tarafın da elindekilerle yetinmeye karar vermeleri şeklinde muğlak bir çözümle sonuçlandı (1436). Çözülmek yerine, zorluklardan kaçınıldı.

Bu kadar çaba, bu kadar coşku, dökülen bunca kan, yalnızca manastırların mülkiyetini kendi aralarında paylaşan Çek soylularının işine yaradı. Soylular, yağmalanması karşılığında Kilise'yle barıştılar. Bu sayede öyle bir güç elde ettiler ki artık halk arasında cesareti kırılmış kesimlerden gelebilecek çok küçük tehlikeden de korkmaya gerek kalmamıştı. Diğer rahatsızlıklar zamana bırakıldı.

Kilise'nin reformuna gelince, ilk başta Pierre d'Ailly ve Gerson gibi adamlar tarafından daha önce Constance'ta açıklanan programa uygun olarak, bu sefer gerçekten başarılacağına inanmak için bazı nedenler vardı. Görünüşe göre babaların çoğunluğu, Katolikliğin monarşik yapısını uzlaştırıcı bir yapıyla değiştirmeye kararlıydı. Constance'takinden daha kesin olarak, Konsil'in papa üzerindeki üstünlüğünü ilan ettiler ve IV. Eugenius'un toplantıyı feshetme çabalarını şiddetle engellediler. Curia'nın malî suistimallerini bastırmakla, din adamlarının ahlakını düzeltmekle, Kilise ileri gelenlerinin kendi topraklarında oturmasını istemekle, makamların parayla satılması rezaletine saldırmakla ve çok sayıda makam dağıtma işini yasaklamakla yetinmediler. Papaya karşı o kadar devrimci bir meydan okuma ve eleştiri ruhu ortaya koydular ki nihayet aralarına nifak girdi. Bu durum Eugenius tarafından ustaca istismar edildi. İmparator VII. Ioannis Paleologos ve Konstantinopolis patriği, Batı'dan Türklere karşı bir kez daha yardım istemek ve karşılığında Bizans Kilisesi'yle birleşmeyi bir kez daha vaat etmek için İtalya'ya gelmişlerdi. Papa, umutsuzluğa son çare olarak insanların ciddiye almaları için onlara bahane yaratmak ya da ikna edebilmek amacıyla, bu öneri üzerinde görüşmek üzere hemen Ferrara'da ve ardından Floransa'da konsil topladı.

Bazı babalar onun çağrısına cevap verdi ve 5 Temmuz 1439'da birleşmenin ilan edilmesi parlak bir başarı olarak kabul edildi. Ancak Doğu Kilisesi dört yıl sonra bunu reddetti. Basel'de kalan muhalefet ondan itibaren gözden düştü. Zayıflığını şiddetle maskelemeye çalıştı. 5 Haziran 1439'da IV. Eugenius'u görevden aldı ve yerine Avrupa'da kimsenin ciddi-

ye almadığı, antipapaların sonuncusu olan V. Felice'yi atadı. Muhalefetini umutsuzca sürdüren konsil, belli belirsiz olan varlığını on yıl daha uzattı ve sonunda 25 Nisan 1439'da dağıldı. V. Felice tahttan çekildi ve kardinaller arasındaki konumuna geri döndü. Papalığın içinden geçmekte olduğu büyük kriz, zaferle sona erdi. Konsilin çalışmalarından geriye hiçbir şey kalmamıştı. Kilise, monarşik yapısını korumuştu. Onca çabadan, onca umuttan sonra başlangıç noktasına dönmüş oldu. Yine de tüm bu ajitasyonun sonucunda kalan bir şey vardı ve bir an için bu yeni faktörün, Katolikliğe yeni bir biçim vereceği anlaşıldı. Bu, Kilise'de hiç kimsenin arzu etmediği, Kilise'nin işlerinde devletlerin artan bağımsızlığıydı. Papalar ve konsil arasındaki çekişmeler, her iki tarafın da eşit çıkarlara sahip olduğu prenslerin, Roma'nın kendi devletlerine müdahalesini kısıtlamasını ve ulusal din adamlarının işe alınması ve disipline edilmesinde belirli bir etki elde etmelerini sağladı. VI. Charles tarafından 1438'de ilan edilen ve içinde Fransız Kilisesi'nin ünlü Gallican imtiyazlarının başlangıç noktasını görebileceğimiz Pragmatik Yaptırım, bu konjonktürlerin en dikkat çekici sonucuydu. Papalık, Kilise dünyasında üstünlüğünü korudu. Ancak Kilise, artık Orta Çağ'daki gibi değildi. Artık otoritesini manevi alana olduğu kadar dünyevi alana da yaymaktan vazgeçti. Bir dereceye kadar kendi içine döndü ve deyim yerindeyse kendi dinî alanında uzmanlaşmaya karar verdi. İmparatorun ardından papa da evrensel bir güç olarak dünya sahnesinden çekildi. XV. yüzyılın ortalarından itibaren artık bir antipapa olmayacaktı. Ancak Bohemya Kralı Poděbradlı George'un II. Paulus tarafından görevden alınmasından sonra, kralların kavgaları artık papanın hakemliğine götürülmeyecekti.

İKİNCİ BÖLÜM

YÜZ YIL SAVAŞLARI

1. III. Edward'ın Ölümüne Kadar Olan Dönem (1377)

XIII. yüzyılın sonundan itibaren Fransa, Philippe Auguste'ten Yakışıklı Philippe'e kadar sahip olduğu tartışmasız hâkimiyetini artık uygulamamıştı. Avrupa'daki hâkimiyetini elinde tutabilmesi için uygarlığının gelişmeye devam etmesi ve siyasi gücünün de azalmaması gerekliydi. Ancak uygarlığının gelişmesi durma noktasına geldi ve siyasi gücü azalmaya başladı. Sanatı, edebiyatı ve bilimi ne kadar ilgi çekmeye devam etse de özünde yeni bir şey üretmedi. Ulusun gücü ve refahına gelince, her ikisi de Yüz Yıl Savaşları'nın ürkütücü krizi yüzünden tehlikeye girmişti.

Nitekim bu büyük çatışma Batı Avrupa sınırlarının çok ötesine yayıldı. Müdahil iki devlet o kadar güçlüydü ki kavgalarının sadece kendilerini etkilemekle kalması imkânsızdı. Bütün prensler savaşın içine çekildi ve kendi aralarında başlattıkları ittifaklarla ya da onların kararlarını etkileme dereceleriyle Avrupa çapında önem kazandı. Bu savaşlar, Papalığın siyasi üstünlüğünün ortadan kalkmasıyla dengesi bozulan bir Avrupa'da, iyi ya da kötü bir çekim merkezi ya da en azından, hâkim olduğu dönemin huzursuz karmaşası üzerinde bazı ortak akım ve eğilimi etkileyen büyük bir olaydı. Böylesine uzun ve ıstırap verici bir savaş ancak Fransa'yla İngiltere arasında mümkün olabilirdi. Sadece onların yeterli kaynaklara sahip hükûmetleri ve böyle bir sınava mahvolmadan dayanabilecek yeterli ulusal birliğe sahip halkları vardı. Ancak harcanan çabaların büyüklüğüyle elde edilen sonuçların anlamsızlığı karşılaştırıldığında dehşete düşeriz. Temelde, Fransa ile İngiltere arasındaki bu çatışma, papalar ve konsil arasında yaşanan çatışmaya benziyordu, sonuç verecek gibi değildi. Bu kadar kan döküldükten, bunca sefaletten ve bunca yıkımdan sonra, iki düşman kendilerini neredeyse ilk başladıkları noktada buldular. Öyle ki Yüz Yıl Savaşları sadece beyhude ve korkunç bir felaket olmuştu. Bundan bir sonuç alınamayacağını olay olup bittikten sonra söylemek çok kolaydı. İngiltere krallarının Fransa tacını ele geçirmesinin imkânsızlığı çok açıktı. Yine de kendilerine koydukları hedef buydu. Bunun dışında, savaşa gitmeleri için acil bir nedenleri yoktu. Her şeyden önce, İngiliz halkının sa-

vaşa gitmek için hiçbir sebebi yoktu. Çünkü Fransa, İngiltere'yi ne tehdit ne de rahatsız ediyordu. Ne İngiltere ne de Fransa henüz denizci bir millet olmamıştı. XIII. yüzyıldan beri tüccarları, bu durum daha sonra yaşanacak olsa da Cenova ya da Venedikli tüccarların Levant limanlarında oldukları gibi rakip olarak hiçbir yerde karşı karşıya gelmiş değillerdi. Kıtada hâlâ İngiltere krallarının mülkiyeti olmaya devam eden Guyenne, İngiliz halkı için XVIII. yüzyılda Hannover Krallığı'nın kazanacağı önemden daha fazla bir anlam ifade etmiyordu. Fransa'nın, krallığın birliği için hâlâ bir engel olan Angevin mülklerinin son kalıntısı bu eyaleti geri almak için İngiltere'ye saldırmış olabileceği, oldukça anlaşılabilir bir durumdu. Fakat savaşı kışkırtan Fransa değil İngiltere'ydi. Savaşın bahanesi III. Edward'ın Capet tacı üzerindeki hak iddiasıydı. Ancak kimse bu durumun İngiltere'yi ulus olarak ilgilendirdiğini söyleyemezdi, gerçekten de ulusal çıkarlara aykırıydı. Fransa ve İskoçya arasındaki ittifak da çatışmanın kökeni hakkında bir açıklama getirmiyordu. Aslında, Fransa'yla bir savaşa tutuşarak işi daha karmaşık hâle getirmenin, İskoçya'nın fethini çok daha zor ve hatta imkânsız hâle getirdiği çok açıktı. Kısacası, hangi açıdan bakarsak bakalım, Yüz Yıl Savaşları hiçbir hayati zorunlulukla başlatılmaması bakımından yararsız, gereksiz bir savaş olarak değerlendirmeliydi. Belki, sadece bir prestij savaşı olarak görülebilirdi. Bu da İngiliz halkının krallarını destekleme tutkusunu tam olarak açıklıyordu.

Parlamenter yapı, I. Edward (1272-1307) döneminde daha da sağlamlaştırıldı. 1297'de kral, parlamentonun vergilendirme konusunu oya sunma hakkını resmen tanıdı. Halefi II. Edward'ın (1307-1327), kişi hükûmeti uygulamasına dönüşü, III. Henry döneminde olduğu gibi baronların önderliğinde bir halk ayaklanmasına yol açtı. Kralın İskoçya'da, tekrar silaha sarılan ve onu Bannockburn'de (24 Haziran 1314) mağlup eden Robert Bruce'un karşısında düştüğü kötü durum, insanlara karşı nefret dolmasına neden oldu. Hoşnutsuzlar, 1326'da kraliçe ve tahtın vârisiyle ilgili toplandılar. Parlamento kralın tahttan indirildiğini ilan etti (7 Ocak 1327). Böylece III. Edward (1327-1377), I. Edward'ınki gibi ulusun taç üzerinde yeni bir zaferiyle başlıyordu. Fakat büyükbabasının yaptığı gibi III. Edward, bu oldubittiyi kabul ederek ve açıkça parlamentoyla iş birliği yaparak bu ulusal zaferi kraliyet lehine çevirecekti. Parlamentonun politikasına müdahale etmesine ne kadar çok izin verirse, o politika da o kadar popüler hâle geliyordu. Lortlar ve Avam Kamarası'nın onayı (ancak Edward'ın saltanatı sırasında iki ayrı meclise bölündü) kralın girişimleriyle dayanışmalarının farkına varmalarını sağladı. Her ne pahasına olursa olsun, ulusun onuru bundan böyle onlara bağlandı ve kralın onuruyla birleşti. Parlamento, elbette kralı Fransa'ya savaş açmaya teşvik edecek hiçbir şey yapmadı. Gerçekten de Edward, ilk başta hazırlıkları için gereken parayı Floransalı bankerlerden ödünç alırken niyetinden o kadar

emin değildi. Ancak 1339'daki iflası, onu bundan böyle ve sonuna kadar sadık parlamentosuna dönmeye zorladı. Böylece onun kavgası, halkının kavgası hâline geldi. İngiltere, ulusal onurunun kralının savaşına bağlı olduğunu hissetti ve tüm teşviklerin en güçlüsü ulusal gurur duygusuyla savaşı sürdürdü. Tabii ki bu savaşın başlangıcından beri hiç kimse bunun neye yol açacağını hayal edemezdi. İngilizler, Fransa'da kendilerine denk bir özsaygı ve ulusal tutku bulmayı kesinlikle beklemiyorlardı. Krallarına Fransa'nın tacını vermekten daha azını amaçlamadıkları için, uzlaşmaya tahammülü olmayan bir kavgayı başlattıktan sonra sonuna kadar gitmek zorunda kaldılar. Sonunda ancak yorgunluk onları bitkin düşürdüğünde silahlarını bıraktılar. Fakat Fransa'nın, Edward'ın saldırganlığını hemen ve kararlı bir şekilde geri püskürtemediği gerçeğini nasıl açıklayabiliriz? Aslında tüm avantajlar onun lehineymiş gibi görünüyordu. Sadece kendi topraklarında kendini savunma avantajına sahip olmakla kalmamıştı, nüfusu kesinlikle İngiltere'ninkinden iki veya üç kat daha fazlaydı ve serveti çok daha büyüktü. Üstelik Crecy, Poitiers ve Agincourt'ta aldığı yenilgiler hiçbir şekilde belirleyici değildi. Ciddi yenilgiler olsa da gücünü tamamen yok etmedi ve seferi sürdürmelerine engel olmadı. Onun zayıflığının nedenleri başka yerlerde aranmalıdır. XIV. yüzyılın ortalarından itibaren, Philippe Auguste döneminden Yakışıklı Philippe dönemine kadar kuruluş sürecinde olan Fransa Devleti'nin, en azından genel anlamda açıklanabileceği gibi, doğası nedeniyle yaşadığı rahatsızlıklarda aranmalıdır.

Bu devlet, daha önce gördüğümüz gibi özünde monarşikti. Kralın yanında bağımsız bir siyasi güç yoktu; sadece hiçbirinin kökeni, İngiltere Parlamentosu gibi krallık dışında bir kaynaktan gelmeyen görevliler veya danışmanlar vardı. Bir saltanattan diğerine giderek daha da genişleyen ve feodal prensler tarafından ayrılmış parçaları birleştiren kraliyet otoritesi, esasen kendini koruyuculuk ve adaleti sağlamada gösterdi. Kral; krallığının avukatı, ülkedeki ilk yargıç, tebaasının koruyucusuydu. Sosyal işlevini buradan türetmişti ve bu, onun popülaritesinin temeliydi. Başkanlığını yürüttüğü devlet, esasen hukuk fikrine dayanıyordu. Başlıca kadrosu, icra memurları, adlî görevlilerdi, en önemli merkezi organı olan Paris Parlamentosu bir adalet sarayıydı. Aziz Louis'in Vincennes meşeleri altında adalet dağıttığı resmini besleyen popüler duygu, gerçeğe tamamen uyuyordu. Yakışıklı Philippe bu monarşi anlayışını her zaman desteklemişti. Papayla çatışması da zaten temelde kralın yasal egemenliğine ilişkin bu anlaşmazlıktan kaynaklanıyordu.

Ancak devlet, varlığını sürdürmek için giderek daha fazla malî kaynağa ihtiyaç duyuyordu. Artık, eski Roma maliyesinden geriye kalan her şey, para cezasına dönüşen eski vergiler, X. yüzyıldan beri büyük vasalların eline geçmişti. Sarayın, toprakları ve gelirleri dışında dayanacağı hiçbir şeyi yoktu. Buna, Philippe Auguste'ün saltanatından beri büyük

vasallardan büyük ölçüde geri aldığı sikkelerden elde edilen geliri de ekleyebiliriz.[84] Saray da borçlanma yoluna gitti ama bu yeterli değildi. Vergilendirmeye başvurmak gerektiği açıktı. Ancak sarayın toplayabileceği bir vergi yoktu. Bu nedenle Yakışıklı Philippe döneminde paranın değerinin düşürülmesi, papayla çatışmaya götüren din adamlarının vergilendirilmesi, bir skandal olan Tapınakçıların yok edilmesi ve İtalyanlarla para alışverişinin hazineyi neredeyse tamamen boşaltması gibi durumlar yaşanmıştı. Devletin tebaasına vergi uygulayabileceği fikri akla gelmemişti çünkü bu yasal bir kavram değildi. Devletin, koruduğu kişilerin özel servetinden yararlanacak kadar yetkisini genişletebileceği fikri henüz ortaya çıkmamıştı. Malî açıdan devletin evrimi, hukuki açıdan gelişimine kıyasla geriydi. Gerçekten de XIII. yüzyılın sonunda devlet, kamu maliyesini kralın gelirleriyle birlikte düşünen anlayışın ötesine henüz geçmemişti. Bu durum, Yüz Yıl Savaşı'nın patlak vermesiyle ilgili aşırı parasızlığın doğal olarak nedeniydi. Kral, orduları beslemek, paralı asker tutmak ve müttefiklere malî destek vermek için borca girmek zorunda kaldı ve kısa sürede maliyesi bozuldu. Maliyesindeki açık çok geçmeden o kadar büyüdü ki vergi almaya cesaret edemediği tebaadan yardım istemek, bunun için Genel Meclis'i toplamak ve onlardan para talebinde bulunmak zorunda kaldı. Sonuç korkunç bir krizdi. Bu durum, ülke savaştayken, bir tür ihtilalin patlak vermesi anlamına geliyordu. Bu da İngiltere'de Magna Carta zamanında yaşanan isyanı hatırlatıyordu. Ancak Fransa'da durum çok daha ciddiydi. Çünkü orada, Norman fethinin İngiltere'ye verdiği ulusal birlik mevcut değildi. Ülkenin *membra disjecta*sını yeniden birleştiren monarşi, halkın karşısına çıkarak genel bir kargaşaya neden oldu.

Durum korkunç bir kargaşaydı. Genel Meclis'teki gruplar uzlaşmaya varamadılar. Parası olan ve şehirlerin desteklediği *Tiers État*, monarşinin kabul etmeyeceği reformlar yapmak istedi. Prensler, kaybettikleri nüfuzu yeniden kazanmak için bu olasılıktan yararlandılar. Tarafların çatışmaları, kraliyet kanından senyörlerinin siyasi hırslarını tahrik etti. Étienne Marcel, Burgonyalıları ve Armanyaklıları seferber etti. V. Charles'ın restorasyoncu saltanatını bir kenara bırakırsak, 1355 Genel Meclis'inden XI. Louis'e kadar Fransa, iki iç savaşının kurbanı oldu: *Tiers État*'nın krala karşı savaşı ve prenslerin krala karşı savaşı, her ikisi de gerçekten krallığın mevcut durumunun içinde bulunduğu malî krizden kaynaklanıyordu; deyim yerindeyse, Capet'in devlet anlayışını daha eksiksiz bir anlayışla değiştirmek için gerekli olan bir güven krizi, devletin savaşın felaketleri arasında batmak üzereymiş gibi göründüğü bir krizden.

Büyük savaştan önceki yıllarda, böyle bir krizin yaklaştığını gösteren hiçbir şey yoktu. Erkek vârisleri olmayan Yakışıklı Philippe'in üç oğlu sı-

84 Taille (kesinti) tam anlamıyla bir vergi değil, sürekli ödenen harç gibiydi.

rayla X. Louis (1314-1316), V. Philippe (1316-1322), IV. Karl (1322-1328), onlara miras kalan konumdan yararlandı ancak onu geliştirmek için hiçbir şey yapmadılar. Yeni sorunlar ortaya çıkmadı. Avignon'da bulunan Papalık, artık sadece tacı düşünmekle meşguldü. Fransa'yla İngiltere barışmıştı. İngiltere Kralı II. Edward, Montreuil Antlaşması'nın şartlarına uygun olarak, üç kralın kız kardeşi olan Isabelle'le evlendi. Tek savaş, V. Philippe yönetiminde, Flandre'yle yapılan ve Lille, Douai ve Orchies Kalelerini krallığa bırakan Paris Antlaşması'yla (1320) sonuçlanacak ve birkaç yıl sürecek olan savaştı. Kontluğun vârisi Neversli Louis, kraliyet ailesinin bir üyesiyle evliydi.

IV. Karl'ın ölümünden dolayı krallık derin bir sükûnet içine girmişti. Capet hanedanının neslinin tükenmesi bile herhangi bir probleme yol açmadı. X. Louis'in ölümü üzerine kızının taç üzerindeki hakkından feragat edilmişti. Bu nedenle hanedanından VI. Philippe tahta çıkarken, eski Frank kraliyet yasasına uygun olarak on iki yıl önce ilan edilen ve tüm ulus tarafından tartışmasız kabul edilmiş bulunan bir ilkeden yararlanıyordu. Durum o kadar açıktı ki Yakışıklı Philippe'in annesinin torunu olan III. Edward karar açıklanırken herhangi bir itirazda bile bulunmadı. Üstelik hanedanın kadın üyelerinin soyundan geliyor olsa da hakları, X. Louis'in kızı ve Yakışıklı Philippe'in karısı Jeanne'nin haklarından sonra geliyordu. Yeni kral, bir ihtiyat önlemi olarak, Navarra Krallığı'nı kendisine alıyordu. "Salic Yasası" Fransa'da olduğu kadar açık bir şekilde uygulanmamıştı. Flandre Kontu, 1325'ten beri sırasıyla soylulara ve aristokratlara karşı savaşan Maritime Flandre'nin burjuva dokumacıları ve köylülerinin büyük ayaklanmasına karşı yardımını istediğinde, Charles 23 Ağustos 1328'de Cassel'de kazandığı zaferle isyana son verdi. Ertesi yıl III. Edward, Guyenne için vasallık yemini etti. Savaş o kadar imkânsız görünüyordu ki kral, papanın da onayıyla, bir Haçlı Seferi ya da daha doğrusu, 1332'de denize açılacak bir "Fransız Doğu seferi" hazırlıyordu.

İngiltere'de III. Edward'ın saltanatı daha az olumlu başlamıştı. İskoçların daha sonraki askerî başarıları, onu ülkelerinin bağımsızlığını tanımaya zorladı (1328). Böylece kralları Robert Bruce, I. Edward'ın bu sıkı düşmanlara uyguladığı vasallık bağını kopardı. Neyse ki Kral Edward için Baliol'un, Robert Bruce'un (1331) halefi David Bruce'a karşı isyanı, kopan bu bağın yeniden kurulmasını sağladı. Baliol tarafını tuttu, meşru kralın birliklerini Hallisdown Tepesi'nde yendi (1333) ve onu Fransa'ya sığınmaya zorladı. Burada XIV. Louis'in bir gün James Stuart'ı ağırlayacak olması gibi VI. Philippe de onu ağırladı. Baliol, Berwick'i fatihe bırakarak ve İngilizlerin onun için kazandığı krallık üzerindeki İngiltere'nin egemenliğini tanıyarak bir an önce konumunu güvence altına almaya çalıştı (Şubat 1334).

Fransa Sarayı'nın David Bruce'a gösterdiği yakınlık, III. Edward tarafından kendisine hakaret sayıldı. Buna, Londra'da büyük bir gösteriyle

karşıladığı, VI. Philippe'in can düşmanı Robert d'Artois'ya bol bol güven sergileyerek karşılık verdi. Fransa tacına sahip olduğunu iddia ettiği veya olduğuna inandığı haklar, kısa süre sonra onu, büyükbabasının 1297'de aniden yarıda kesmek zorunda kaldığı savaşı yeniden başlatma fikrine yöneltti. Genç, aktif, İskoçya'ya karşı kazandığı zaferden dolayı popüler bir kral olarak hırsa kapıldı. Ancak tüm büyük hırslı insanlar gibi o da temkinliydi ve tüm başarı şansını garantilemeden yola çıkmak istemiyordu. I. Edward örneğinden esinlenerek, işe önce Aşağı Ülkeler prenslerinin ittifakını güvenceye almakla başladı. Bunlardan en önemlisi, Flandre Kontu Neversli Louis; Dampierreli Guy 1297'de, aristokratları destekleyen Yakışıklı Philippe'ten ayrılmaya kalkıştığında, halk isyanından onu kurtaran IV. Philippe'e sadık olduğunu kanıtlamıştı. Ancak Schelde'nin diğer tarafında, büyük fetret döneminden beri imparatorluğun ismen egemenliği altında tam bağımsızlığa sahip ve gelişmekte olan prensliklere bölünmüş bu eski Lotharinya'da, iyi paralar vererek ortak bulmak kolay olmalıydı. Ona büyük krediler açan Floransalı bankerler sayesinde Edward büyük paralar harcadı. Froissart'ın koruyucusu olan kızı Philippine'in 1328'de evlendiği Hainaut ve Hollanda Kontu II. William'a *tam yetk*i verdi. Brabant dükü ve birkaç daha düşük rütbeli, Gelre, Cleves ve Juliers kontlarıyla nakit ödeme karşılığında bir anlaşmaya varması uzun sürmedi. I. Edward'ın 1297'de Almanya'nın, Nassau Kralı Adolf'un desteğini satın alması gibi III. Edward da İmparator Bavyeralı Ludwig'den hizmet satın almanın işe yarayacağını düşündü. Muhtemelen, XXII. Ioannes tarafından yakın zamanda aforoz edilen bu talihsiz adamın, Avignon Papalığı'na karşı duyduğu kin nedeniyle Fransa'dan intikam almaya istekli olacağını umuyordu.

VI. Philippe, İngiliz koalisyonuna karşı, Aşağı Ülkeler'den Fransa'nın eski bir müttefiki olan Liège piskoposuna ve evlilik yoluyla bağlı olduğu ancak beraberinde Lüksemburg Kontluğu'ndan sadece birkaç şövalye getiren Bohemya'nın kör Kralı John'a karşı çıktı. İskoçya'da tekrar silahlanan David Bruce'un taraftarlarını destekledi.

Düşmanlıklar 1337'de başladı. Fransızlar Guernsey ve Portsmouth'a sürpriz saldırılar yapıp ateşe verdiler; İngilizler Cadzand Adası'ndaki Flaman birliklerine saldırdılar. Ertesi yıl 22 Temmuz 1338'de, II. Edward, büyük işler yapma niyetiyle Antwerp'e çıkarma yaptı. Ancak müttefiklerin hiçbiri hevesli değildi. Bavyeralı Ludwig yerinden kıpırdamadı, Edward'a imparatorluğun vekâletini vermekle yetindi. Brabant dükü ve babasının yerine geçen Hainaut-Hollanda Kontu III. Guillaume, açıkça yükümlülüklerinden kurtulmaya çalışıyordu. Bu tür yardımcılar açısından durum, sadece parasal borç verebilecekleri fırsatları yaratmak için çatışmaya sürüklemek ve aşırı borçlandırmak demekti. Borçlarla aşırı yüklenen Edward, Floransalı alacaklılarını da yıkıma sürükleyerek iflas etti. Neyse ki Flandre kontunu kendi tarafına çekmeye zorlamak için, kontla müca-

delede zaten etkili olduğu kanıtlanan taktikleri tekrarladı: Gent, Brugge ve Ypres'in kumaş ticareti için vazgeçilmez olan yün ihracatını yasakladı. Bu önlemin yol açtığı krize rağmen Flandre Kontu Neversli Louis, Fransa'ya bağlı kaldı. Fakat şehirlerdeki ticari birlikler ve tüccarlar, mahvolmaya veya aç kalmaya niyetli değillerdi ve prensleri, hükümdarlığının davasını kendi davalarına tercih ettiğinden kendi başlarına kurtulmaya giriştiler. Kumaş ticareti yapan şirketlerin birkaç yıldır yönetimde olduğu Gent, zengin bir burjuva olan Jan van Artevelde'nin yönetiminde kontluğu devraldı. Artevelde, Edward'la temasa geçti, yün ambargosu kaldırıldı. Edward burjuvaları, efendileri VI. Philippe'i caydırabilmek ve tereddütleri gidermek için Gent'e gitti ve burada pazar yerinde Fransa kralı olarak kabul gördü. Böylece çıkarların dayanışması, Edward'ın kraliyet ve hanedan politikasıyla Flaman şehirlerinin burjuva ve ekonomik politikası arasında, Flandre'nin sarsılmaz bir şekilde sadık olduğunu göstereceği bir ittifakı beraberinde getirdi. Burjuvazinin egemen olduğu bu esasen sanayi ülkesindeki siyaset, Kuzey Avrupa'daki herhangi bir yerden daha önce ekonomik kaygılara bağlı kılındı.

Flandre'nin İngiliz ittifakına girmesi, Edward'a kuzeyde sağlam bir üs sağladı. O zamana kadar savaş, Fransız sınırı boyunca çatışmalar ve köylerin yakılması gibi küçük çatışmalardan ibaretti. Ancak Avignon'dan gönderilen ve Edward'ın onlarla sadece zaman kazanmak için görüştüğü kardinaller, barış müzakereleri yapmak için boşuna uğraştılar. Edward'ın hayalini kurduğu büyüklükteki operasyonlar başlamak üzereydi. İflasının vazgeçilmez kıldığı ve mevcut durumun gereği olarak kendisine verilen malî yardımları parlamentodan talep etmek için bir an önce İngiltere'ye döndü. 23 Haziran 1340'ta donanması Sluys açıklarında Fransız donanmasına karşı parlak bir zafer kazandı. Ardından Flaman milisleri eşliğinde ve prenslerin de yardımıyla bu muhteşem zaferden cesaret alarak Tournai'yi kuşatmaya devam etti (22 Temmuz-Eylül). Ancak kuşatma başarısız oldu ve Esplechin Ateşkesi'yle sona erdi. Fakat devamındaki yıllar içinde birkaç kez tekrarlandı.

Böylece, Flandre'nin yardımına rağmen kuzeyden saldırı planı başarısız oldu. Van Artevelde, 1345'te Gent dokumacılarının kışkırttığı bir ayaklanma sırasında öldürüldü. Prensler koalisyonu dağıldı. Bavyeralı Ludwig, kendisine ödenen parayı iade etmedi ve Edward kadar etkili olamayacağı bir müttefik olarak VI. Philippe'nin safına geçti. Savaşan iki taraftan Fransa'nın durumu daha elverişli görünüyordu. Doğu sınırını genişletmek için ateşkesten yararlanmıştı. Veliahtlığı, bu unvanın o zamandan beri tacın vârisine bağlı olduğu veliaht II. Humbert'ten nakit karşılığı satın aldı.

Ateşkesin yapılması, Fransa tarafından desteklenen Charles de Blois'e karşı dükalık için savaşan Montfort kontesine yardım etmek üzere III.

Edward'ın Breton'a gitmesini ve Derby kontunu Gaskonya'ya saldırması için göndermesini engellemedi. 1346'da aniden Normandiya'ya çıktı. Bu, tam da bir politika değişikliğinin başlangıcıydı. Okçuların savaştaki rolüne dayanan yeni bir taktik sistemi, İngilizlere bir dizi parlak zafer kazandırdı. III. Edward'ın ordusunun tamamen ulusal bileşimi, büyük ölçüde yabancı paralı askerler kullanan bir düşman üzerinde, XVI. yüzyılda İspanyol ordularına vereceği gücün aynısını vermiş olmalıydı. Crécy Muharebesi (26 Ağustos) ordusunun kalitesini kanıtladı. Sayılarının üstünlüğüne rağmen Fransızlar, *büyük ve korkunç bir savaşta* (Froissart) yenildiler. Bohemya kralı, Flandre kontu ve çok sayıda başka büyük senyör ölenler arasındaydı. Galip, bu beklenmedik başarıdan yararlanarak on bir aylık bir kuşatmadan sonra alınan ve 1558'e kadar Fransa'ya iade edilmeyecek olan Calais'i kuşattı. Crécy Muharebesi'nden birkaç hafta sonra, İskoç sınırını geçen David Bruce yenildi ve Nevilles Cross'ta esir alındı (17 Ekim). İngilizler her yerde galip gelmişti. Ancak her iki taraf da aynı şekilde nefes almaya ihtiyaç duyuyordu. Papanın müdahalesi üzerine Eylül 1347'de bir ateşkes imzalandı. Ateşkes, Kara Veba'nın ortaya çıkmasıyla bir sonraki yıla uzatıldı ve tekrar tekrar yenilenerek ancak 1355'te sona erdi.

Her iki taraf da bu dinlenme döneminden yararlandı ve nihai adım için hazırlıklar yaptı. Parlamento tarafından verilen sübvansiyonlar sayesinde İngilizler, biri Guyenne'de, diğeri Breton'da ve üçüncüsü Normandiya'da olmak üzere üç ordu topladı. Fransa'nın yeni kralı II. Jean ya da İyi Jean (1350-1364), kendisine 30.000 askeri donatacak teçhizatı sağlayan Genel Meclis'i toplantıya çağırmaya karar verdi. Bunları Guyenne'i tahrip eden Kara Prens'e karşı yönlendirdi. 19 Eylül 1356'da Poitiers yakınlarındaki Maupertuis Muharebesi, Crécy'ninkinden daha büyük bir felaketle sonuçlandı. Jean'ın kendisi esir alındı ve tutsak olarak İngiltere'ye gönderildi.

Fransa'da bu felaket, çok geçmeden, monarşinin XV. yüzyılın ortalarına kadar defalarca karşı karşıya kaldığı krizlerin ilkini başlattı. Paris tüccarlarının başkanı Étienne Marcel'in önderlik ettiği, burjuvazinin baskın olduğu 1355 Genel Meclis'i, kralın ihtiyacı olan vergilerin oylanması karşılığında yönetimde söz hakkı istemişti. Yeni vergileri kendileri toplamayı ve yönetmeyi şart koşmuşlar, gelecekte toplantı hakkı ve yönetimde reform yapılması konusunda güvence talep etmişlerdi. Büyük bir zafer, şüphesiz ki kralın, kötü talihinin karşı konulmaz kıldığı bir muhalefeti bastırmasını sağlayabilirdi. Bu muhalefet, hırslı ve vicdansız bir prens olan Navarra Kralı Kötü Charles tarafından teşvik edildiği, durumu daha da kötüleştirmeye meyilli olduğu ve ancak bir kargaşa durumu, Jeanne d'Evreux'nun oğlu olarak onun Fransa tacı üzerindeki sözde iddiasını sürdürmesine imkân verebileceği için daha cüretkâr davranıyordu. Böylece Fransız monarşisi, XIV. yüzyılın ortalarında, kendisini birdenbire, bir zamanlar feodal senyörlere karşı savaşmasına ve krallığın birliğini kur-

masına yardım eden burjuvaziyle hesaplaşmak zorunda kaldı. Geçen bir asır boyunca saldırıya uğramayan ve karşı gelinmeyen bir monarşiden, iktidarını ulusla paylaşması istendi. Fransa, Poitiers Muharebesi'nin ardından, Bouvines Muharebesi'nden yüz elli yıl önce İngiltere'nin işgal ettiği konumdaydı. Her iki durumda da malî bozukluk ve yenilgi bir devrimi kışkırttı. Bu devrimin Fransa'da İngiltere'den çok daha sonra gerçekleşmesi şaşırtıcı değildir. Bir devrimin zorunlu koşulu olan siyasi ve ulusal birlik, XI. yüzyılın sonunda, Norman fetih günlerinde İngiltere'de birdenbire zorunluluk hâlini almışken, Fransa'da ancak uzun süren çabalardan sonra Yakışıklı Philippe'in saltanatından önce sağlanamamıştı. Bu açıdan iki ülkenin tarihinde gözlenen farklılık, salt kronolojik bir farklılık değildi.

İngiltere'de Yurtsuz John'a karşı direniş baronlar tarafından, arkasında ulusun geri kalanının toplandığı, aynı sorunlardan şikâyet eden ve aynı hakları talep eden askerî sınıf tarafından örgütlenmişti. İyi Jean döneminde Fransa'da böyle bir şey yoktu. Orada harekete, burjuvazi (yani ticaret ve sanayi sınıfı) önderlik etti. Artık bu burjuvaziyle soylular arasında hiçbir uzlaşma mümkün gözükmüyordu. Bir sınıfın ayrıcalıklarıyla diğerininkiler çatışma hâlindeydi ve burjuvazinin, şövalyeleri sorumlu tuttuğu Crécy ve Poitiers felaketleri nedeniyle doruğa çıkan bir düşmanlığa yol açtı. XIV. yüzyılın ortalarında, Fransız feodalitesinin saflarından bir başka Simon de Montfort'un çıkabilmesi için çok geçti. Birkaç büyük senyör *Tiers État*'nın çabalarını desteklediyse de bu yalnızca kişisel çıkar, kızgınlık veya hırs nedeniyle olmuştu ve küçümsedikleri müttefiklerini ilk fırsatta terk ettiler. Aynı şey din adamları için de söylenebilirdi. Temsilcileri sadece ayrıcalıkları ve dokunulmazlıklarını savunmakla ilgileniyorlardı. Kısacası, İngiliz Parlamentosu'yla Fransız Genel Meclisi arasındaki karşıtlık bundan daha büyük olamazdı. İngiliz Parlamentosu, kralın karşısına, ulusun çeşitli sınıflarından bir araya toplanmış temsilcileriyle birlikte görüşerek ve karşılıklı anlaşma yoluyla iradelerini dile getirdi. Kendi aralarında görüşen ve ayrı oy veren üç gruptan oluşan Genel Meclis, aslında, uzlaşmaya varamayan ayrıcalıklı kişilerden oluşan üç ayrı meclis oluşturuyordu. Anlaşmazlıkları ve çatışma içinde olmaları, bu sayede müdahalelerden kaçmak için kraliyete ucuz bahaneler sunmalarına yarıyordu. Ayrıca XIII. yüzyıl boyunca, parlamentonun yetkileri ve nitelikleri tüm esaslarda geleneklerce belirlenmiş ve böylece hükûmetin vazgeçilmez bir organı hâline gelmişti. Genel Meclis, aksine yalnızca koşullara uyarlanmış bir kurumdu. Ancak malî sıkıntı anında başvurulabilecek bir *ultima ratio*, yani son çareydi. Toplantılarının her biri hazinenin bir krizine denk gelmişti, sadece para isteyebilmek için toplandılar. Burjuvaziye Genel Meclis'te baskın rolü veren de tam olarak bu olguydu. Soyluların ya da din adamlarının malî dokunulmazlıklarından yararlanmadığı için ödeme yapması gereken taraf, her şeyden önce burjuvaziydi ve olumlu oy ver-

diği vergiler karşılığında belirli garantiler beklemesi de doğaldı. Étienne Marcel tarafından veliahta sunulan altmış yedi kanun maddesinden anlaşıldığı kadarıyla onun ideali, krallığın yönetimine, şehir yönetimlerinde hâkim olan aynı kontrol ve yasallık ruhunu aşılamaktı. Kralın memurları, özellikle maliye memurları, vergi mükelleflerine karşı artık sorumsuz olmamalıydı. Hükûmet, Genel Meclis'le daima iş birliği yapmalı ve onları faaliyetlerine dâhil etmeliydi. Fakat Marcel, Genel Meclis'ten söz ederken tüm burjuvazi, özellikle de Paris burjuvazisini düşünüyordu. Fransa kralıyla ulus arasındaki bu ilk karşılaşmadan itibaren, Paris fiilen hareketin liderliğini üstlendi ve hiç kimse onun konumunu tartışmayı düşünmedi. Varlığını kraliyete borçlu olduğu başkent olarak Paris'in önemini, şimdi Paris halkı kraliyete karşı kullanıyordu. Kraliyet şehri gerçekten emsalsizdi; nüfusu, zenginliği ve faaliyeti ayrıca çalkantısı bakımından, krallığın diğer tüm şehirlerini o an itibarıyla geride bırakmıştı ve daha şimdiden ülkenin tam anlamıyla merkeziydi. XIV. yüzyılın ortalarından itibaren kargaşalarının tüm Fransa'yı sarstığı, tribünlerinin sesinin tüm ulus tarafından duyulduğu ve ayaklanmalarının "tarihî günler" (*journées*) olduğu evrensel ilginin odak noktasıydı. Veliaht bunu o kadar iyi anladı ki daha sonraları, XIX. yüzyıla kadar sıklıkla kullanılan bir taktik çözüm sundu: Genel Meclis'i bu çalkantılı merkezden çıkarmaya ve onları Compiègne'de toplamaya karar verdi (1358). Bu karar, Paris muhalefetini çileden çıkardı. İç savaş çıktı çıkacak gibi gözüküyordu. Marcel, Jacquerie isyanı yeniden krizin çıkmasına yol açtığında, Navarra ve İngiltere kralıyla müzakere etti. Gent ve Flaman şehirlerini de "hepimiz tam bir özgürlük içinde yaşayabilecek şekilde, kötü ve saçma girişimlere" karşı çıkmak için güç birliği önerdi.

Poitiers sonrasında dağıtılan, her tarafa dağılmış olarak ülkenin her yerinde yaşayan paralı asker birliklerinin aşırılıklarından başka yeni vergilerin yükü, Champagne, Picardie ve Beauvaisis köylülerini aşırı uçlara sürüklemişti. Soyluların Crécy ve Poitiers'deki yenilgisi, köylülerin onlara karşı duyduğu korkuyu dağıtmıştı. Sıkıntılarını soyluların korkaklığına bağladılar. Soyluların ayrıcalıklarının ancak askerî rolleri nedeniyle meşru olabileceğini düşünüyorlardı fakat onlar bunu bile yerine getirmekten bile aciz olduklarını göstermişlerdi. Soylular, birdenbire halkın düşmanı olarak görülmeye başlandı. Demir sopalarla donanmış çeteler ülkeyi dolaşmaya ve şatolara saldırmaya başladı. İlk başarıları onları cesaretlendirdi. Çok geçmeden tüm köylüler ayaklandı. Bu isyanda genel bir plan, tanınmış liderler yoktu ve özel talepler ileri sürülmedi. Bu bir umutsuzluk tepkisi, bir öfke patlamasıydı. Şaşkın burjuvazi, duvarlarının arasına saklanmış vaziyette, olaylara katılmadan, kuşkusuz başarılı olursa bundan kazanç sağlama niyetiyle izliyordu. Fakat nasıl başarılı olabilirdi ki? İngiliz okçularının mağlup ettiği ağır silahlı şövalyeler, çocuklarını öldüren,

kadınlarına tecavüz eden ve malikânelerini yakan bu "köylü, pis, kavruk ve derme çatma silahlanmış adamlar"ın (Froissart, V, 105) hakkından gelebilmeliydiler. Kuvvetler, grevciler ve düzenli birliklerde olduğu gibi birbirine denk değildi. İlk karışıklık anından sonra soylular saldırıya geçti ve sonuç bir katliam oldu. Kırıp geçirilen "Jacquerie" taraftarları, yani isyancılar, artık kuvvetleri kalmadığını görerek köylerine döndüler. Fransız Devrimi'ne kadar Fransa'da başka köylü ayaklanması olmayacaktı!

Bu ayaklanma, soyluları veliahtın yanına çekti ve soylular partisinden bazılarını burjuva reformcularının partisiyle yer yer bir araya getiren çok zayıf bağları kopardı. Marcel'in düşmanları daha da cesaretlendi. 31 Temmuz 1358'de ona karşı bir komplo düzenlendi, politikalarında çarpıcı benzerlikler bulunan ve on beş yıl önce suikasta kurban giden Jacques van Artevelde gibi o da öldürüldü. Ölümü, Genel Meclis'in toplanmasını engellemedi. Veliaht, ülkenin bu kötü durumunda onların yardımı olmadan yapamazdı. III. Edward, 1359-1360'ta Reims şehrini kuşattı ve herhangi bir direnişle karşılaşmadan Burgonya'ya kadar ilerledi. Barışı sağlamak şart olmuştu; 9 Mayıs 1360'ta Brétigny'de (Chartres yakınlarında) imzalandı. Edward, Gaskonya, Guyenne, Poitou, Calais ve Guines eyaletlerini tam egemenlik altına aldı, ilaveten üç milyon altın aldı ve bunun karşılığında Fransa'nın geri kalanıyla ilgili taleplerinden vazgeçti. Böylece İngiltere, Fransa aleyhine bir kez daha kıtasal bir güç hâline gelmişti. Durum, erken Plantagenet dönemini andırıyordu. Krallığın sahası, neredeyse Philippe Auguste'ün saltanatının başlangıcındaki durumuna kadar küçülmüştü.

Bu gerçek bile Bretigny Barışı'nın sonuçlarının savunulamaz olduğunu göstermeye yeter. Fransa Devleti, Bavyera, Lüksemburg ve Avusturya hanedanlarının toprak mülkiyeti gibi hanedan kombinasyonlarının onları kolayca bir araya getirdiği ülkeler ve halkların yan yana dizilişinden ibaret değildi. Ulusal birlik ve çıkarların dayanışması olduğu kadar kesinlikle coğrafi birliğe de dayanıyordu. Krallar tarafından feodal parçalanmadan kurtarılan bu yapı, dayandığı tarımsal ekonomik rejim ortadan kalkar kalkmaz, saltanattan saltanata kralların etrafında kümelendi ve kraliyet, yalnızca eşyanın tabiatına uygun olarak harekete geçtiği için çok hızlı ve çok verimli olmuştu. III. Edward'a bırakılması gereken ilhakların yalnızca geçici bir fedakârlık olduğu açıktır. Fransa'nın Kent Kontluğu'na el koyması ne kadar imkânsızsa, İngiltere'nin yeni Fransız eyaletlerini elinde tutması da o kadar imkânsızdı. Bretigny Barışı açıkça bir ateşkesti. Fransa'nın kendisi için sürekli bir aşağılama ve tehdit oluşturan bir durumu kalıcı olarak kabul etmesi nasıl beklenebilirdi? İngiltere, halkın iradesinin aksine, kendi toprakları kadar geniş fetihleri nasıl koruyabilecekti?

1364'te babası II. Jean'ın yerine geçen V. Charles (1364-1380), güçlükle sonuçlandırılan barışı bozmayı düşünemezdi. Krallık, vergilerden bitkin düşmüştü; en çok mağduriyeti toprakları üzerinde yaşayan paralı asker

birlikleri yüzünden yaşadı. Kral, tebaasını İngiltere'ye karşı kullanırken onlardan da kurtulmayı çok ustaca başardı. III. Edward'ın bir müttefiki olan Zalim Pedro'ya karşı Kastilya'da savaşan Transtámaralı Henry, yardım için Fransa'ya başvurmuştu. Du Guesclin'e birliklerin başında yardıma gitmesi emredildi. Zalim Pedro yenildi (1369) ve V. Charles'la Transtámaralı Henry arasında Akitanya'da İngilizlerin mülkiyetindeki yerlerin güvenliğiyle ilgili bir ittifak anlaşması yapıldı. Kuzeyde, kraliyet diplomasisi aynı zamanda bir başarıya daha imza atmıştı. Crécy'de öldürülen Neversli Louis'nin oğlu Flandre Kontu Louis de Maele, babasının politikasını terk etmiş ve hem Fransa hem de İngiltere'nin onu kendileriyle ilişki kurmaya zorlaması yüzünden nötr bir tarafsızlık benimsemişti. Bu da ona daha avantajlı bir durum sağladı. Çünkü erkek soyundan olmadığından, kızı Marguerite'in evliliği için her ikisiyle de görüşerek iki rakibi de uzak tutabiliyordu. Fakat bu rekabette, çekişen iki taraftan V. Charles galip geldi. 1320'de devredilen Lille, Douai ve Orchies'in Flandre'ye iadesi karşılığında Louis, kızının, 1361'de Burgonya Dükalığı'nı mülk olarak alan kralın kardeşi Cesur Philippe'le evlenmesine razı oldu (29 Haziran 1369). Philippe Auguste'ten saltanatından beri tacı bu kadar meşgul eden "Flaman sorunu", güçlü kontluğun halefi bir kraliyet prensine garanti edildiğinden çözülmek üzereydi.

V. Charles, İngiltere'ye cepheden bir taarruza kalkışmak için kendini yeterince güçlü hissediyordu. Guyenne'deki Kara Prens'e karşı patlayan isyan, ona Brétigny Barışı'nı karalamak için bahane sağladı. Genel Meclis gereken malî desteği hemen verdi ve Du Guesclin tarafından seri bir şekilde yürütülen savaş, kesintisiz bir dizi başarıyla sonuçlandı. Kastilya donanması, 1372'de La Rochelle açıklarında İngiliz donanmasını yendi. Karada İngilizler, Kara Prens'ten iki yıl sonra III. Edward 1377'de öldüğünde, tacı Kara Prens'in dokuz yaşındaki oğlu II. Richard'a miras bıraktığında Calais, Bordeaux ve Bayonne'den biraz daha fazlasına sahipti. Üç hafta sonra başka bir çocuk, VI. Charles, babası V. Charles'ın ölümü üzerine Fransa tahtına oturdu.

2. Burgonya Dönemi (1432)

Fransa ve İngiltere'de neredeyse aynı anda başlayan iki naiplik aynı derecede fırtınalıydı. Manş Denizi'nin her iki yakasında yaşanan olaylar çok farklı bir yapıya sahip olsa da aynı sebeplerden; ağır savaş vergileri nedeniyle halkın hoşnutsuzluğu ve naiplikleri üstlenen kraliyet prenslerinin hırslarından etkilenmişlerdi.

II. Richard'ın saltanatı, 1381'deki büyük köylü ayaklanmalarıyla hatırlanır. Jacquerie Ayaklanması'nda olduğu gibi bu ayaklanmanın temel nedeni, ıstırapları Genel Meclis gibi parlamento tarafından daha fazla ilgi

görmeyen kırsal nüfusun sefaletiydi. Politik meclisler, yalnızca ayrıcalıklı sınıfların temsilcilerinden oluştuğuna göre halkın sorunlarıyla nasıl ilgilenebilirdi ki? Halk deyince daha çok toprak sahiplerinin yöneticilerini anlayan parlamento, XIX. yüzyılın başlarında sanayi proletaryasını, toplumsal yapının dayandığı ve ancak ayaklanmalarıyla toplumu sarstığında dikkat çekebilen imtiyazsız bir topluluk olarak görüyordu.

Her yerde olduğu gibi İngiltere'de de XIII. yüzyılda köylülerin durumu düzeldi. Ancak XIV. yüzyılın ilk yarısında ilerleme, daha önce belirtilen genel nedenlerin etkisiyle durduruldu. Kara Veba'nın tahribatının bir sonucu olan hayat pahalılığı ve ücretlerdeki artış, soyluları 1350'de, parlamentodan tarım işçi ücretlerini 1347'deki oranlarına indiren bir yasa (İşçi Yönetmeliği) istemeye sevk etmişti. Bu başarılarından cesaret alarak, o zamandan beri eski toprak haklarını tekrar getirmeye, eskide kalmış angarya sistemini yeniden canlandırmaya ve köylüleri bir kez daha toprağa bağlı serfler statüsüne indirmeye çalıştılar. Tüm bu yanlışlara bir de vergilerin artan ağırlığını ekleyin, insanların zihinlerini nasıl bir nefret mayasının doldurduğunu anlayabiliriz. Wycliffe tarafından başlatılan dinî hareket, tıpkı XVI. yüzyılda Luther propagandasının Almanya'da köylü savaşının patlak vermesine yol açması gibi son felaketi getirdi. Kuşkusuz ne Wycliffe ne de Luther kitleleri isyana teşvik etmemişti. Ancak her iki reformcu da halkın dinî otoriteye saygısını sarsarak, onları, acılarının nedeni olan ve geleneksel Kilise'nin saygı duymayı öğrettiği sosyal düzene karşı isyan etmeye yöneltti. 1384'teki İngiliz isyancılarıyla, 1357'deki Fransa'nın Jacquerie Ayaklanmaları'nı farklı kılan budur. Jacquerie isyancıları, sadece yoksullukları nedeniyle ayaklanmışlardı; İngiliz isyancılarsa sadece yoksullukla değil, zenginlik aşkıyla yozlaşmış bir Kilise'nin ve bir toplumun kurbanları oldukları duygusuyla tahrik edildikleri için daha da ürkütücüydüler. Başlarında yalnızca Wat Tyler gibi gündelik işçiler değil, Lollardcı vaazları pek çok yoksul insana saf bir komünizm için tutkulu umutlar aşılayan John Ball gibi zavallı rahipler de vardı.

Fakat köylüler, soylulara, o çelikle kaplanmış polislere karşı kendilerini tutamadılar. Jacquerie gibi ayaklanmaları da bir katliamla sonuçlandı ve Jacquerie gibi tekrarlanmadı.

Ancak Fransa'yla savaş bir dizi yenilgiyle sonuçlandı. İngilizler, Gent halkının Roosebeke Savaşı'nda ezilmelerine karışmadı. Ertesi yıl, Norwich Piskoposu (1383) önderliğinde Ypres'e yapılan İngiliz seferi sefil bir başarısızlıktı. 1388'de İngilizler, 1396'da yirmi yıllığına yenilenen ateşkesi kabul ederek geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu terslikler, kralın yönetiminden duyulan memnuniyetsizliği arttırdı. Richard, III. Edward döneminde parlamentonun artan otoritesini sarsmaya çalıştığında, naipliğin vesayetinden daha henüz çıkmıştı. Çabalarının tek sonucu, 1384'te danışmanlarının ölüme mahkûm edildiğini görmenin utancını yaşamasıydı.

Amcası Gloucester Dükü Thomas muhalefete önderlik ediyordu. Kral, ona karşı diğer amcası Lancasterli John'la güçlerini birleştirdi ve sonunda Thomas vatana ihanetle suçlandı. Ayrıca, parlamentodan kendisi için son derece avantajlı bir kalıcı vergi çıkarmayı da başardı. Bundan böyle bu zorlu meclisi toplamak zorunda kalmayacaktı. III. Henry ve II. Edward'ın İngiltere'de kraliyetin kişisel gücünü geri kazanma girişimlerinden sonraki bu yeni girişim, daha başarılı olmayacaktı. Kral, soyluların, din adamlarının ve burjuvaların üçlü iktidarının organı olan parlamentodan nasıl üstün olabilirdi ki? Görünüşe göre kafasından, belli belirsiz de olsa Lollardlardan ve hâlâ isyanla kaynayan halk kitlesinden destek aramak geçiyordu. Ancak Lancasterli Henry, babasının ölümünden sonra, soyluları krala karşı silahlanmaya çağırdığında kimse hükümdarı savunmak için el kaldırmadı. 1399'da parlamento, II. Edward döneminde sahip olduğu hakkı ikinci kez kullanarak onu tahttan mahrum etti ve en yakın vâris olmasa da onu Lancasterli Henry'ye verdi (1399-1413).

Yeni kral, kendisini 1689'da II. James'in yerine geçen Orange Prensi III. William'ın durumunda buldu. Tahtını borçlu olduğu parlamento, almakta acele ettiği garantileri bekliyordu. Manevi lortları uzlaştırmak için Lollardlardan keskin bir şekilde ayrıldı. Engizisyonu İngiltere'ye getirdi ve İncil'in halkın konuştuğu dile çevrilmesini yasakladı.

İskoçya ve asi Gallerle savaş, soyluların savaşçı özlemlerini tatmin etmesini ve Fransa'yla imzalanan ateşkesi bozmasını imkânsız hâle getirdi. Bu sonuçsuz mücadeleyi yeniden başlatmak ve sonuçları açısından Crécy ve Poitiers kadar parlak ve kısa ömürlü yeni zaferler kazanmak oğlu V. Henry'ye kalmıştı.

II. Richard, IV. Henry ve V. Henry, İngiltere tahtında birbirlerinin yerine geçerlerken, VI. Charles'ın (1380-1422) gençliğinin ve mevcut deliliğinin, saltanatı sırasında Fransa'yı mahkûm ettiği uzun naiplik, V. Charles'ın nedenlerini ortadan kaldırmasa da kesintiye uğrattığı kargaşaların ve rekabetlerin geri dönmesiyle sonuçlandı. Kralın, reşit olmadığı dönemde yönetimin emanet edildiği amcaları, gerçekte bulundukları konumları kişisel çıkarları için kullanmakla meşgullerdi. Napoli Kraliçesi Joanna'nın yakın zamanda vârisi olarak atadığı Anjoulu Louis, İtalya'ya bir sefer için hazırlıklar yapmakla meşgulken, Burgonyalı Philippe, gözlerini endişeyle gelecekteki mirası Flandre'ye çeviriyordu.

Kara Veba'dan bu yana artan hayat pahalılığı, ücretlerin artmasıyla dengelenmemişti. Bu yüzden şehirlerin endüstriyel nüfusu çok tehlikeli bir huzursuzluğa yol açacak durumdaydı. Kumaş işçilerinin en kalabalık, en iyi örgütlü ve en cesuru olan dokumacılar her yerde tehditkâr bir tavır takınıyor ve zenginlere karşı fakirlerin savunucusu gibi davranıyorlardı. Proletarya saflarında pek çok taraftarı bulunan komünist mistisizmin de tahrik ettiği toplumsal düşmanlık yıldan yıla arttı. 1379'da Gentli doku-

macılar iktidarı ele geçirmeyi başardılar, Brugge ve Ypres'teki takipçileri hemen onları taklit ettiler. Zengin işverenlerin şehirlerde çok uzun süredir baskın olduğu ve işçilerin çoğunluğunu ücretliler durumuna düşürdüğü Flandre'nin bu bölgesinde, işverenler ve çalışanlar arasındaki gizli ekonomik çatışma gerçek bir sınıf mücadelesine dönüştü. İsyancıların talep ettiği şey siyasi haklardan çok daha fazlasıydı. Gerçekte ne istiyorlardı? Ne istediklerini kendileri açıkça söyleyemezlerdi. Çünkü istedikleri şey, aynı anda hem en büyük iştahların hem de en saf adalet sevgisinin hedefi olan o tanımlanamaz durum, teselli eden ya da çileden çıkaran idealdi. Üç büyük şehirde kazandıkları zaferin doğrudan etkisi, onlara karşı bir araya gelmek ve "kaybedecek bir şeyleri olan" herkesi; tüccarlar, işverenler, sarayın adamları, zengin zanaatkârlar, yani mülklerini, onları tehdit eden devrime karşı koruyan düzenin savunucularını kontun etrafında toplamak oldu. Brugge ve Ypres dokumacıları, düşmanlarının koalisyonuna direnemediler. Ancak Gent'in dokumacıları yılmadılar. Doğrudan bir saldırı yapmaya cesaret edemeyen Louis de Maele'nin şövalyeleri tarafından ablukaya alınan şehirleri, zengin ve güçlülerin yönetimi altında acı çeken herkesin yoğun ilgisini çekti. Liège'nin loncaları Gent'e gıda yardımı yaptı, Fransa'da Paris ve Rouen halkı "Yaşasın Gent" çığlıklarıyla ayaklanırken Malines halkı onun örneğini takip edip isyan etti. Kahraman şehirden gerçek bir sosyal salgın yayılıyordu. Açlıktan ölse de teslim olmayı düşünmüyordu. Gent'in lider olarak seçtiği Philippe van Artevelde, isyancıları ellerinden geleni yapmaya teşvik etti. Brugge surlarının altında Louis de Maele'nin ordusuna savaş açtılar ve tüm beklentilerin aksine onu darmadağın ettiler. Gent bir kez daha Flandre'nin gözdesiydi ve her yerdeki dokumacılar Flaman şehirlerinde bir kez daha son sözü söylediler.

Cesur Philippe, böylesine bulaşıcı bir isyanın merkeziyle şiddetli bir şekilde mücadele etmenin gerekliliğini ileri sürerek, sarayı, kendisine mirasını güvence altına alacak bir keşif gezisine göndermeye ikna etmekte hiç zorluk çekmedi. Gent'in insanları ve takipçileri Roosebeke'te yenildi ve Louis de Maele, kontluğunu tekrar geri aldı. Annesi Artois ve Burgonyalı Franche Comté'dan yeni miras almıştı. Böylece 1384'te ölümü üzerine Philippe, bu bölgelerin yanı sıra Flandre'nin da sahibi oldu. Burgonya Dükalığı'yla birleşerek ona, daha önce hiçbir kraliyet vasalının sahip olmadığı bir güç verdiler. Bununla birlikte göz kamaştırıcı konumu, yalnızca kraliyet politikasıyla kazanılan bir zafer olarak kabul edildi. V. Charles'ın hedeflediği sonuca ulaşılmıştı. Flandre artık kralın soyundan gelen bir prens tarafından yönetiliyordu. Bu, İngiliz ittifakının kesin olarak kopması anlamına gelmiyor muydu ve gelecekte daha yakın bir birliğin başlangıcı değil miydi? Philippe, kendi çıkarlarını krallığın çıkarlarıyla birleştiren konjonktürden yararlanmayı ihmal etmedi. XIII. yüzyılın başından itibaren, Aşağı Ülkeler'in tüm prenslerini etkisi altına almaya çalışmak kra-

liyetin politikası olmuştu. İmparatorluğun sözde vasalları, büyük fetret döneminden beri gerçekten ondan tamamen bağımsızdılar ve onun çekişmelerine tamamen kayıtsız kalmışlardı. Topraklarındaki tüm ekonomik yaşamı nasıl Flaman kıyılarına yönelikse, politikaları da tamamen batıya dönüktü. İmparatorluğa sırtlarını çevirdiler, ilgileri de çıkarlarına göre bir Paris, bir Londra arasında gidip geldi. Bu bölgelerin gelişmiş uygarlığı, Fransız âdetlerinin her yere yayılması, benzer ekonomik ihtiyaçlar ve burjuvazinin çeşitli prensliklere bahşettiği kurumların birbirine yakınlığı, kuzeydeki nüfus Flaman ve güneydekiler Valon olmasına rağmen Doğu Avrupa'da Slavlar ve Almanlar arasında yaşanan içgüdüsel düşmanlığın tüm acımasızlığıyla patlak verdiği ırk çatışmalarından onları korumuştu. Böylece, XIII. yüzyıl boyunca, başlangıçta bağımsız olan çeşitli bölgeler arasındaki hanedan birleşmeleri de kalıcı olmuştu. 1286'dan beri, Brabant ve Limbourg düklerinin birliği ve 1250'den beri Hainaut, Hollanda ve Zelanda kontluklarının birliği, daha sonra devam edecek olan bir birleşme hareketinin öncüsü gibi oluştu. Küçük yerel hanedanların sona ermesi, Cesur Philippe'in Flandre'de bir yer edindiği sırada, Almanya'da hâkimiyet için savaşan iki hanedanın bu bölgeleri devralmasına neden oldu. Bavyera hanedanının 1345'te Hainaut, Hollanda ve Zelanda Kontluklarını miras yoluyla alması ve 1355'te Brabant ve Limburg'un vârisi Joan'ın, İmparator IV. Karl'ın kardeşi Wenceslaus'la evlenmesi, Lüksemburg hanedanına gelecekte bu iki güzel eyalet verecekti. Fakat kendilerini Almanya'yla olan çekişmelere kaptırdıklarından, bu hanedanların hiçbiri Aşağı Ülkeler'deki temsilcilerine etkin destek verebilecek durumda değildi. Cesur Philippe, aksine, yeğeni VI. Charles yönetimindeki hükûmetin kaynakları ve askerî gücünden yararlanabildiği için kısa sürede her iki hanedana da hâkim oldu. 1385'te bir çifte evlilik tasarladı: oğlu Jean'ı, Bavyeralı Marguerite'le ve Hainaut Kontu Bavyeralı William'ı da kızıyla evlendirdi. Gerçekte bir koruyucu olan ittifakı daha da korumak için Kral VI. Charles ise, Hainaut-Holland dükünün kızı Bavyeralı Isabella'yla evlendi. Üç yıl sonra, Brabant düşesi, Gelre düküyle savaş hâlindeyken, VI. Charles'ı Fransız ordusunu İngiltere'nin bu müttefikine karşı yönetmeye ikna etti. Seferin tek sonucu, dukalığı Philippe'e teslim etmek oldu. Bundan kısa bir süre önce Lüksemburglu Wenceslaus öldüğü için, Brabant düşesi Lüksemburgluları vârisleri olarak kabul ettiğinden sözleşmeyi yırtıp halefi Philippe'e verdi, Philippe de Brabancon'un özerklik duygusunu incitmemek için onu ikinci oğlu Antoine'a bıraktı. Böylece 1404'te öldüğünde, hanedanının Aşağı Ülkeler'deki etkisi olağanüstü ölçüde arttı. Ancak bu bölgeler o kadar zengin ve siyasi durumları o kadar avantajlıydı ki çok geçmeden hanedan orada kök saldı. Fransız kökenlerini unutup kendisini doğal olarak kuzeyli tebaasının çıkarlarıyla özdeşleştiren bir hırsla harekete geçti ve onlarla kaynaştı. V. Charles, Flandre'yi kardeşine güvence olarak vererek tacı geri

getirebileceğini düşünmüştü. Tarihin ironisi, 1369'da yapılan evliliğin, yakında Fransa'nın en acımasız düşmanı hâline gelecek olan bu Burgonya iktidarının başlangıç noktası olmasıydı.

Cesur Philippe'in halefi Korkusuz Jean'ın (1404-1419) yönetiminde, Valois'nın kendi oğlunu, her şeyden önce bir Burgonya prensi yapacak sürecin başladığını görüyoruz. Kuzeydeki mülkleriyle ilgili çıkarlarının ve hepsinden önce Flandre'nin siyasi ilkelerini belirlediğine hiç şüphe yok. Flaman endüstrisinin çıkarları nedeniyle onu, saltanatının başlangıcından beri yakınlaştığı İngiltere'yle uzlaşmaya mecbur etti. Flamanlar Roma'daki papayı tanıyınca, bölünmeyi sona erdirmek için çok çaba harcadılar. Aynı zamanda Hollanda'daki hanedanının durumunu daha da iyileştirmeye koyulmuştu. Yeğeni Brabantlı Jean'la Hainaut-Hollanda'nın gelecekteki vârisi Bavyeralı Jacqueline'i evlendirdi. 1408'de Othée'de paramparça ettiği Liège isyancılarına karşı Liège Piskoposu Bavyeralı John'a yardım ederek nüfuzunu Meuse'ye kadar genişletti.

Burgonya gücünün kuzeydeki bu ilerlemesi, Fransa için o kadar doğrudan bir tehdit oluşturuyordu ki kayıtsız kalamazdı. Kral, deli ve aciz olduğundan kardeşi Orleans dükü, hükûmeti Korkusuz Jean'a tam düşmanca bir tavır almaya zorladı. 23 Kasım 1407'de rakibi onu öldürdü. Bu, patlak verme fırsatını bekleyen bir iç savaşın işareti oldu.

Gentlilerin 1382'de Roosebeke'deki yenilgileri, Paris ayaklanmasının kaderini de belirlemişti. Başkentine zaferle dönen kral, hâkimiyetini açıkça ilan etti. Kentin imtiyazlarını kaldırdı ve Étienne Marcel'le başlayan reformlara ve Genel Meclis'in toplantıları dönemine son verdi. Muhalefet yenilmişti ama her zamankinden daha fazla öfke doluydu. Yeniden silaha sarılmak için sadece bir lider bekliyordu. Armanyak kontunun önderliğinde Orleans dükünün yandaşlarının kendisine karşı çıkmaya hazırlandıklarını gören Korkusuz Jean, kendi davasını hemen şehrin demokrasi davasıyla birleştirdi. Soyluların ve sarayın sömürülmesine karşı halkın savunucusu rolüne soyundu, demagojik bir tavır takındı ve yirmi beş yıl öncesi Paris sokaklarında yankılanan "Yaşasın Gent" çığlığının yerini "Yaşasın Burgonya" sesleri aldı. Böylece, Aşağı Ülkeler'de dükü Liège zanaatkârlarının düşmanı yapan hanedan politikası, onu Fransa'da Parisli zanaatkârların başına geçirerek tüm iddialarını desteklemeye ve adamlarının Armanyaklıları katletmesine göz yumup kasap Caboche ile el ele iş birliği yapmaya yönlendirdi. Otuz yıldır toplanmayan Genel Meclis 1413'te toplandığında, her şeyden önce kitleler arasında popüler kalmaya çalışan "Caboche taraftarları"nın talep ettiği tüm reformları destekledi. Krallığın çıkarlarına gelince, politikasında bunlardan hiçbir iz yoktu. Ertesi yıl, V. Henry Fransa'ya karşı silaha sarıldığında, kendini neredeyse ittifak olma noktasına gelecek kadar iyi niyetli bir tarafsızlıkla sınırladı.

Fransa'nın içine düştüğü dağınıklık durumu, onu güçlü bir direniş gösteremez duruma getirmişti. Burgonya dükü kendi amaçlarının peşinden koşarken, deli ve burjuvazi düşmanı olan kral, sanki İngiltere'yle olan savaş iç savaşın bir parçasıymış gibi savaşın yükünü Armanyaklıların tarafına yıktı. Agincourt felaketi (25 Ekim 1415) Normandiya'yı İngilizlere verdi. Fransızlar müzakere talep etti. Galip gelenin talepleri o kadar abartılıydı ki amacı sadece Fransa ve İngiltere'yi birbirleri aracılığıyla etkisiz hâle getirmek olan Korkusuz John, Armanyaklıların etrafında toplandığı veliahta yaklaştı. Ancak insanların ihtirasları, ulusal çıkarları dikkate alamayacak kadar artmıştı. 20 Eylül 1419'da Montereau'daki toplantıda vurulan bir balta darbesi, Orleans dükünün öldürülmesinin intikamını aldı.

Burgonya hanedanı Fransa'yla uzlaştığı sırada, bu suç onu İngilizlerle acil bir ittifak kurmaya yöneltti. On altı yıl boyunca Korkusuz Jean'ın oğlu İyi Philippe (1419-1467), intikam ruhuyla ve siyasi çıkarların yönlendirdiği bir enerjiyle krallığı devirmeye çalıştı. Çünkü eğer kuvvetlerini İngiltere'nin emrine verirse, ona kuzeyde serbestlik verecek ve Fransa'nın fethinde olduğu gibi Aşağı Ülkeler'in fethinde de yardım edecekti. Babasının burjuvalar arasında sahip olduğu popülerlik işini kolaylaştırdı. Genel Meclis, V. Henry'yi VI. Charles'ın halefi olarak tanımakta tereddüt etmedi. Enerjisi, askerî yeteneği veya popülaritesi olmayan, birlikleri hem yetersiz hem de kendine güveni olmayan veliaht, kısa süre sonra Loire boyunca geri çekilmek zorunda kaldı. V. Henry'nin ve birkaç ay sonra da 1422'de VI. Charles'ın ölümü, İngilizlerin ve Burgonyalıların sadece birkaç aylık bir çocuk olan VI. Henry'yi Fransa ve İngiltere kralı ilan etmelerini sağladı. Yetmiş yıllık savaştan sonra, III. Edward'ın peşinden koştuğu ve haleflerinin onun hırsına miras bıraktığı hedefe ulaşıldı. Bedford düküne kral naipliği verildi ve krallığın tamamen fethiyle görevlendirildi. Bourges'e çekilen ve VI. Charles'ın ölümü üzerine hemen VII. Charles unvanını alan veliahtın geleceği, son derece tehlikeli görünüyordu.

Ancak gerçekte göründüğünden çok daha az tehlikeliydi. İngilizlerin kuzeydeki ilerlemesi Burgonya ittifakı tarafından desteklenmişti. Fakat İyi Philippe, birliklerinin giderek daha aktif bir politika izlediği Aşağı Ülkeler'den çok uzakta çalışmasına izin veremezdi. Öte yandan Bedford ile İngiltere naibi, kardeşi Gloucester arasındaki anlaşma güçlüklerle sağlanabildi ve sonuç, askerî operasyonların ani biçimde durması oldu. Son olarak Fransızların millî duygularının da hesaba katılması gerekiyordu. VI. Henry'nin Fransa kralı ilan edilmesi, halk arasında herhangi bir infial uyandırmamıştı. İnsanlar görmezden geldiler ya da geçersiz saydılar. Fransızlar için Fransa'da iki kral yoktu: yalnızca bir meşru ve mümkün olan tek hükümdar, yalnızca Tanrı tarafından ve geleneklere uygun olarak görev verilen bir kişi vardı. O da son kralın vârisi VII. Charles'dı. Ne savaşın sefaleti ne vergi yükü ne hükûmetten memnuniyetsizlik ne son

kralın deliliği ne de kraliçenin bariz kötü davranışının yol açtığı skandallar, halkın hanedana olan duygularını zayıflatmamıştı. Bu duygu, dinî duygular kadar evrensel ve o kadar derinlere kök salmıştı ki ülkenin en ücra köşelerinde, hatta 1358'de katledilen zavallı Jacques'in torunları tarafından bile krala karşı neredeyse azizlere gösterilenle aynı saygı duyuluyordu. Bu monarşik dindarlık Jeanne d'Arc'ı açıklamaya yetmez çünkü insanüstü durumlar açıklanamaz. Fakat deyim yerindeyse tıpkı inançlı olmanın şehitliğin vazgeçilmez koşulu olması gibi bu da onun çıkış noktası, kariyerinin vazgeçilmez koşuluydu. O olmasaydı, Domremy'den çoban kızın yürekli ve ileriyi gören ruhu, kaderini belirleyen o sesleri asla duyamazdı. Monark kavramının çok fazla çıkar ya da siyaset düşüncesiyle bir arada olduğu soyluların ya da burjuvazinin saflarında doğmuş olsaydı, bu sesler asla söze dökülmeyecekti. Jeanne'ın beslediği yüce, basit, saf ve babacan kral anlayışı ancak bir halk çocuğunda mümkündü. Jeanne d'Arc, Fransız köylülerinin ulusal duygularının yüce ifadesinden başka bir şey değildi. Dinî inançlarıyla harmanlanmış bir duyguydu ve iyi kral Saint Louis'le ilgili anılarının ayrılmaz bir biçimde monarşiyle ilişkilendirdiği bir duyguydu.

Sarayın Armanyaklılardan çok farklı olması nedeniyle, popüler kraliyetçiliği, Charles'ın en iyi askerleri olan La Hire ve Dunois üzerindeki olağanüstü etkiye büyük ölçüde katkıda bulunmuş olmalıdır. Cesareti kırılmış ve hayal kırıklığına uğramış ulusa gelince, Orléans'ın (1429) kurtuluşu, ona güvenini ve enerjisini geri kazandıran ani uyarıyı vermişti. "Bakire" (Jeanne d'Arc), parti kavgalarının son kalıntılarını da ortadan kaldırdı. İnsanlar yeniden umut etmeye başladılar ve krallığı "bir bakirenin kurtaracağı"nı söyleyen eski kehanetleri hatırladılar. Onun bu saf görünümden başka bir şeye ihtiyacı yoktu: Fransa yeniden kendisi olmuştu ve hazırdı. İngilizler ve Burgonyalılarla yüzleşmek için "İyi Lorraine"in kısa kariyeri, halkın gizli güçlerini canlandırmıştı. 1441'de Compitgne'de yakalanması ve 1442'de Rouen'de diri diri yakılması, başlattığı işi engellemedi. Kral yeterince enerji göstermese ve koşullardan çok az yararlansa da davasının muzaffer olacağından artık emin olabilirdi. Üstelik Gloucester tarafından felç edilen Bedford, seferi canlı bir şekilde yürütmüyordu. 1435'te İyi Philippe sonunda VI. Charles'la barış yaptı. Böylece Fransa bundan böyle sadece İngilizlerle uğraşmak zorunda kaldı, nihai sonuç için sadece zamana ihtiyaç vardı. 1435'te Paris'in kapılarını kraliyet birliklerine açtı ve "Bourges kralı" sonunda başkentini ele geçirdi. Ardından bir ateşkesle kesintiye uğrayan savaş 1445'te yeniden başladığında, bir dizi zafer kazanıldı. 1449'da Rouen geri alındı. 1450'de Formigny'nin zaferi Fransızlara Normandiya'nın tamamını kazandırdı, 1451'de Bordeaux ve Bayonne onlarındı ve nihayet 1453'te Chatillon Muharebesi'nden sonra düşman, krallığın güneyinde işgal ettiği son mevzileri tahliye etti. Tüm

İngiliz fetihlerinden geriye yalnızca Calais ve XIX. yüzyılda bile İngiliz paralarının üzerinde yer alan Fransa kralının boş unvanı kaldı. Yüz Yıl Savaşları'nın tek kalıcı sonucu, krallığın kuzey sınırında güçlü bir Burgonya devletinin yaratılmasıydı. İyi Philip, İngilizlere yardım ederken aslında kendisi için çalışıyordu. Büyükbabası ve babası tarafından başlatılan politikanın sonuçlarını almak ve Aşağı Ülkeler'in çeşitli bölgelerini kendi egemenliği altına toplamak için VII. Charles'nin zayıflığından aktif olarak yararlandı. 1421'de Namur Kontluğu'nu satın aldı. 1428'de Bavyeralı Jacqueline tarafından Hainaut, Hollanda ve Zelanda'nın vârisi olarak kabul edildi. 1430'da Brabant ve Limburg dükü olarak kuzeni IV. Jean'ın yerine geçti. Arras Barışı'nı yaptığında, bu yalnızca Artois kralının ve Somme kasabalarının iadesi karşılığındaydı. Sonraki yıllar ona, Lüksemburg'un mülkiyetini ve Liège ve Utrecht'in dinî prensliklerinin koruyuculuğunu getirdi.

Fakat bu devlet, Lüksemburg ve Habsburg hanedanlarının o sıralarda Almanya'da toplanmakta olan ve yalnızca hanedan birliğinin kırılgan bağıyla bir arada tutuldukları için hemen art arda dağılan topraklardan biri olarak görülmemelidir. Nüfusları heterojen olsa da uygarlık anlayışları ve çıkarları aynıydı. Halkların kendileri birleşme eğiliminde olmasaydı, onları engellemekten daha kolay bir şey olamazdı. Çünkü Philippe'in Hainault, Hollanda ve Brabant'a halef olması için ileri sürdüğü haklar en azından şüpheliydi. İmparator Sigismund, imparatorluk fieflerinin Burgonya iktidarına ilhakını şiddetle protesto etti ve devletleri buna direnmeye çağırdı. Onu dinlemediler çünkü prensin hanedan hırsı kendi arzularına uygundu. Bu yüzden Aşağı Ülkeler'in birleşmesinde ulusun kendisi de hanedanın planlarını destekledi.

Hayranlık uyandıran coğrafi konumu, kıyılarının uzunluğu, şehirlerinin sayısı, sanayisi ve sakinlerinin zenginliğiyle Burgonya Devleti, Avrupa'da sadece İtalya'yla kıyaslanabilirdi. Fakat Fransa için oluşumu, kuzey sınırlarında uzanan bu zengin ülkeleri kendine tâbi kılmak için XIII. yüzyılın başlarından beri, saltanattan saltanata izlediği planların bir çeşit sağlamasıydı. İyi Philippe'in çok iyi yararlandığı korkunç krizden kurtulduktan sonra, Meuse ve Schelde Havzalarında henüz elinden kurtulmuş üstünlüğü yeniden kazanmaya çalışmaktan asla vazgeçmeyecek olmasını bekleyebilirdik. Düşmanları da aynı şekilde inatla bu üstünlüğe itiraz ettiler. Öyle ki Burgonya Devleti'nin oluşması aynı zamanda Aşağı Ülkeler sorununu da yarattı. Bu sorun nihayet çözüldüğü XIX. yüzyıla kadar, büyük güçlerin uluslararası ilişkilerinde, deyim yerindeyse bir basınç göstergesi olarak hizmet ettiği pek çok Avrupa krizine yol açacaktı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMPARATORLUK, SLAV DEVLETLERİ VE MACARİSTAN

1. İmparatorluk

Almanya, büyük fetret döneminde, modern zamanlara kadar sürdüreceği siyasi formuna ulaşmıştı. Gerçek bir tutarlılığı olmayan, egemenliğin tüm özelliklerinden yoksun bir monarşiyi, çok sayıda dinî ya da dünyevi prensliği, kent cumhuriyetlerini (Özgür Şehirler) ve "doğrudan" (aracısız) soyluları, kompozisyonunun tuhaf olması kadar temel nitelikleri de tam tanımlanmamış, tam bağımsızlığa sahip bir Meclis'e (*Reichstag*) ilişkin yapıyı tanımlamak çok kolay değildi. Monarşik formda anarşi, belki de bu olağanüstü siyasi varlığa en çok yakışan isimdi. Aynı zamanda ortak hukuktan, ortak maliyeden ve ortak icra organlarından yoksundu. Onun, bir bütün oluşturmayan parçaların bir araya gelmiş topluluğu olduğunu söylemek kesinlikle yanlış değildi. Fransa ve İngiltere'yle karşılaştırıldığında, şekilsiz, mantıksız, neredeyse canavarca bir şey gibi görünüyordu. Bunun nedeni, bu garip makinanın, çok erken bir zamanda çok güçlü bir gerilime maruz kalan büyük zembereğinin kırılmasıydı. Atamalar Savaşı'nın sonunda, başka her yerde devlete biçimini veren monarşinin artık görevini yerine getirebilecek gücü kalmadığı açıktı. İmparatorluk hırsları onu, içinden yarı parçalanmış olarak çıktığı maceralara çekmişti ve Hohenstaufen hanedanının yönetiminde, kalan gücünü toplayıp intikamını almaya çalışırken, bu girişimi kesin bir felaketle sonuçlandı. Habsburglu Rudolf'un (1273) seçilmesinden sonra prestij ve otoriteden o kadar yoksundu ki seçmenlerin neden hâlâ bir kral atama zahmetine girdiği bile sorulabilirdi. Belki de onun varlığını koruyan, çöküşünün nedeni olan aslında imparatorluk idealiydi. Artık mevcut hiçbir gerçekliğe tekabül etmeyen bir imparatorun gerekliliğini dayatan şey, geleneklerdi. Almanya kralı, imparator olarak başa geçirildiğinden, onu bastırmaya kalkmak imparatorluğu ortadan kaldırmak olurdu. Bu nedenle var olmaya devam etti. Kaderlerin en paradoksal olanı, yalnızca daha da aldatıcı hâle gelen bir imparatorluk iktidarını güvence altına almak için aldatıcı monarşik gücünü elinde tutmaya devam etmişti.

Çünkü II. Friedrich'in ölümünden bu yana imparatorluktan içi boş formlardan başka hiçbir şey kalmamıştı. Papalığın III. Innocentius'tan beri benimsediği tutum ve Fransa ile İngiltere'de ulusal devletlerin kurulması, nihayetinde onu, Avrupa'ya dünyevi üstünlüğünü kabul ettirmeye zorlamak için her türlü imkândan yoksun bırakmıştı. Bu öncelikten hâlâ herhangi bir yerde bahsediliyorsa, bu ancak Roma hukuku profesörlerinin imparatoru teoride dünyanın efendisi olarak görmeye devam ettikleri okullar olabilirdi. Bu, aynı zamanda, VIII. Bonifacius'un Yakışıklı Philippe'le olan çatışmasında yaptığı gibi zaman zaman siyasi bir düşmana karşı da kullanılabilir ya da bazı idealistler, Dante'nin gördüğü gibi gerçekliğin yalanladığı güzel bir rüya görebilirlerdi. Gerçekte bu, ölü bir fikirdi, geçmişin bir kalıntısıydı ve eğer imparatorların zayıflığı, uyandırdığı hatıralarla çok şiddetli bir tezat oluşturmasaydı hoş olabilirdi. İmparatorun diğer egemenler üzerindeki, tüm ülkelerde soylular yaratma ve onay mekanizmaları kurma hakkı gibi üstünlüğü hâlâ tanınıyordu. Eski evrensel gücünden neredeyse geriye kalan tek şey de buydu. Ona hâlâ biraz prestij kazandıran şey, zorunlu olarak bağlı kaldığı papayla olan ilişkileriydi. XIV. yüzyılda bu ilişkiler, geçmişin büyük çatışmalarının bir kapanış bölümüne yol açtı. XV. yüzyılda Sigismund'un, gösterişçi tavrıyla bir dereceye kadar haklı olabileceği bir saygısızlık içinde, Constance Konsili için kısmen bir organizatör rolü oynamasına imkân verdi.

Habsburglu Rudolf, uzun saltanatı sırasında (1273-1291), imparatorluk tacını almak için Roma'ya gitmeye asla zaman bulamadı. Almanya ona yeteri kadar bir meşguliyet yaratıyordu. O ülkede monarşik gücün yeniden kurulmasının imkânsız olduğunu anlamak için büyük bir politikacı olmasına gerek yoktu. Böyle bir restorasyonun ilk koşulu, tacın verasetle devri konusu olurdu. Bunu düşünmeye gerek bile yoktu. Ne papa ne elektörler ne de prensler razı olmazdı. Şehirleri monarşi davası için bir araya getirme fikri daha da hayalciydi. Bunun için bir koruyucuya ihtiyaç duymaları gerekirdi ve bu ihtiyacı hissetmediler. Prensler konumlarını tehlikeye atacak kadar güçlü değillerdi, tehlike durumunda kurdukları bölgesel birlikler bağımsızlıklarını garanti altına almaya yetiyordu. En azından, ulusu yabancıya karşı bir araya getirmeyi ve Fransa'nın batı sınırındaki tecavüzlerinden yararlanarak ülkenin başına geçebilmeyi ve kendisini onun savunucusu olarak kabul ettirmeyi düşünebilir miydi? Bunu yapabilmek için Almanya'nın milliyetçi idealden ilham alması gerekiyordu. Fakat ülke herhangi bir ulusal duygudan tamamen yoksundu. Her birey yalnızca kendini düşünüyordu ve onları ilgilendiren tek sınır, kendi alanlarının sınırlarıydı. Bu evrensel bencilliğin ortasında, Rudolf'un, hiç kimseyi ilgilendirmeyen monarşi davasına kendini adamaya hiç niyeti yoktu. Yoksul ve büyük bir ailenin yükü altında kendi işleriyle, daha doğrusu ailenin işleriyle ilgilenmesi için kendisine verilen görev-

den yararlanmakla yetindi. İdealizmden tamamen yoksun olarak, kendini feda etmenin ve tacı aldığı zamanki gibi yine fakir olarak bırakmanın alay konusu olacağını düşündü. Koşullar onun planlarını destekler görünüyordu. Bohemya Kralı II. Ottokar, saltanatının başlangıcında, Macaristan kralının (1278) yardımıyla, Avusturya ve Steiermark dükalıklarını boş bırakmıştı. Onları hemen, oğlu Albrecht'e fief olarak verdi. Böylece mutlu bir tesadüfle, güzel Tuna dükalıklarını birdenbire Habsburg'un bu küçük hanedanına bahşetmiş oldu. Rudolf'un politikasının tek sonucu buydu. Hükümdar olmadan hüküm sürmesine rağmen en azından ailesine sağlam bir kurum ve gelecekte çok sık başvuracağı olasılıklardan yararlanma sanatının bir örneğini bıraktı.

Elektörler Rudolf'u sadece zayıf ve fakir güçsüz olduğu için atamışlardı. Onları hayal kırıklığına uğrattı, fakat onun yerine de daha zayıf ve daha fakir olan bir kral getirdiler ve tacı Nassaulu Adolf'a (1291-1298) verdiler. Ancak selefinin talihinin onu kendi izlediği yola götüreceğinden emindi. Fakat onun şansı, Rudolf gibi yaver gitmedi. Daha iyi bir politika bulamadığı için 1294'te Yakışıklı Philippe'e karşı müttefik olarak yaptığı hizmetleri I. Edward'a satmaya karar verdi. Fransa'nın Alman sınırına tecavüzleri, bu pazarlık için geçerli bir bahane yaratmaya yeterliydi. Lakin Edward'ın kavgasına olduğu kadar, aslında bu tecavüzlere de kayıtsızdı. Gerçekte düşündüğü şey Thüringen'i ele geçirmekti. Hanedanı zenginleştirmek umuduyla aldığı sterlinler savaşın maliyetini karşılamak için kullanıldı. Seçmenler ikinci bir *sonradan görme*yi kabul etme eğiliminde değillerdi. Onu tahttan indirdiler; yerine Habsburglu Rudolf'un (1298-1308) oğlu Albrecht geçti. Babasından kalan bir geleneğe uygun olarak Albrecht, Bohemya Krallığı'nı Avusturya'yla birleştirme umudunu besliyordu. 1308'de suikaste uğraması, vârislerinin hafızalarında asla silinmeyecek şekilde planın başarısız olmasına yol açtı.

Üçüncü kez, korkacak bir şey olmadığı garantisi verilen küçük bir prens tahta çağrıldı. Kardeşi Trier başpiskoposu-elektörün etkisiyle atanan Kont Lüksemburglu Henri (1308-1313), imparatorluğun sınırları içinde olmasına rağmen şimdi yalnızca ismen Almanya'ya bağlı olan Aşağı Ülkeler'e aitti. Liège, Hainaut, Brabant ve Flandre'deki komşuları gibi Fransız uygarlığı ve âdetleriyle iç içeydi. Aynı zamanda Valon kökenliydi, bu yüzden Ren'i geçtikten sonra tam bir yabancı durumuna düşüyordu. Buna rağmen üç selefinin de kendi işleriyle ilgili endişeleri nedeniyle terk ettikleri imparatorluk geleneğini yeniden canlandıran bunlardan "Welche"ydi (hangisi). Onun kökeni bu girişimi yeterince açıklıyordu. Bu kökeni nedeniyle Alman işlerine kayıtsız olduğundan, dikkatini imparatorluğun işlerine çevirmek zorundaydı. II. Friedrich'ten beri kimsenin takmadığı tacı Roma'da takmanın ve imparatorluğu Papalıkla uzlaştırarak ona barışçıl yollarla yeni ve yararlı bir büyüklük kazanmanın görkemini hayal ediyordu.

Geldiği haberi İtalya'da bir umut sarsıntısı yarattı. Hohenstaufenlerin yok edilmesi, ateşli Lombardiya ve Toskana'nın şehirlerini sakinleştirmedi. Hizipler, eski Guelfler ve Ghibellinler adı altında, ekonomik çıkarların farklılaşması, zanaatkârlar ve patrisyenlerin çatışmaları ve soyluların karşılıklı nefretleriyle artan bir gaddarlıkla birbirlerine savaş açmaya devam ettiler. Pisa kısa süre önce Cenova kuvvetlerine teslim olmuştu. Floransa, yenilgisinden yararlanarak Toskana'yı demokratik hükûmetine tâbi kıldı. Lombardiya'da şehirlerin çoğu, çekişmelerinden bitkin düşmüş, başarılı bir askerin ya da *podesta*nın "hükümranlığını" kabul etmiş ve barış uğruna tiranlığa boyun eğmişti. Della Torre Milano'da, Della Scala Verona'da ve Este Ferrara'da hüküm sürdü. Papalar tarafından terk edilen Roma'da Colonna ve Orsini, umutsuz bir çatışma içindeydi. Yalnızca Venedik, güçlü aristokrasisi altında, Cenova'ya karşı yürüttüğü deniz savaşıyla daha büyük bir enerjiyle ilgilenebilmesini sağlayacak sükûnet durumunu korudu.

VII. Henry, dizginlenemez tutkular ve iştahlarla dolu bu dünyada düzen ve barışın yenileyicisi olarak ortaya çıktı. Tarafları uzlaştırmayı ve politikasının haklılığıyla onları kendine çekmeyi arzuluyordu. Fakat elinde güç olmadan adaleti nasıl sağlayabilirdi? Yanında yalnızca üç ya da dört bin şövalye getirmişti ve gelişiyle yarattığı umudu hayal kırıklığı izledi. Niyetine rağmen herhangi bir destek alabilmesi için, yatıştırmayı düşündüğü düşmanların arasından tercih yapmak zorunda kaldı. Yarımadada Henry'nin kendi nüfuzunun yerini almasından rahatsız olan Napoli Kralı Robert, tehditkâr bir tavır takındı. Henry, Roma'ya vardığında düşmanlarının birlikleri şehrin büyük bir bölümünü işgal etmişti. Aziz Petrus'a kadar gidemedi ve neredeyse gizlice Lateran'da papa tarafından atanan kardinallerin elinden imparatorluk tacını almakla yetinmek zorunda kaldı. Kuşkusuz tacı bu şekilde almaktansa hiç almamak daha iyiydi (Haziran 1312). İmparatorluğun ihtişamını tekrar kazandırma planından geriye hiçbir şey kalmamıştı. Malî gücü ve neredeyse ordusu olmadığı için Napolililerin politikasını takip etmeye ve onlara karşı Sicilya kralının desteğini isteme noktasına geldi. Floransa, Toskana'da kapılarını ona kapattı. Floransa'yla savaşmak için Pisalıların desteğine güvenmek zorundaydı. Bu kadar küçük ve büyük yanılsamalardan sonra düşüş çok büyük oldu. Kederinden bitkin düşen Henry, 1313 Ağustosunda Buonconvento'da öldü. Pisa'ya gömüldü, lahdi hâlâ orada, Orcagna'nın korkunç fresklerinin insanoğlunun hırslarının boşunalığını acımasızca betimlediği galerinin altındadır. Ancak İtalya'dan Almanya'ya giden yolu yeniden açmış bulunuyordu, halefi Bavyeralı Ludwig onun izinden gitti (1314-1347). Bazı elektörlerin karşı çıktığı Habsburglu Friedrich'i zar zor ele geçirmiş ve Alpleri geçmeyi kafasına koyduğunda onu tutsak etmişti. Derhâl papanın en umutsuz muhalefetiyle karşılaştı. Fransa ve İngiltere tarafından

taleplerini azaltmaya zorlanan Vatikan, Almanya krallarının önünde taviz vermedi. Uzun zamandır unutulmuş imparatorluk sorununu yeniden canlandırarak, Hohenstaufen'in nefret dolu anısını da canlandırmış oluyorlardı. İtalya'da Papalığın tüm düşmanlarını ve Napoli krallarını, onun yardımcılarını etraflarında toplayabileceklerinden korkmaları için nedenleri vardı. Siyasi güçlerinin hırslarıyla son derece orantısız olduğu dikkate alındığında, savaş daha da kesinleşmiş oluyordu. Papalık onlara saldırdığında galip geleceğinden neredeyse emindi. VII. Henry'le Napoli Kralı Robert'in arasının açılması, Henry'nin V. Clemens'le de arasını açmıştı fakat savaşın patlak vermesini önleyen onun erken ölümü oldu. XXII. Ioannes, XII. yüzyıldaki büyük seleflerinin imparatorluk üzerinde elde ettiği üstünlüğün hiçbirinden vazgeçmemeye kararlıydı. Papalık tahtına çıkarken, papanın hem ruhani hem de dünyevi imparatorluğu Aziz Petrus'tan aldığını ve imparatorun yokluğunda dünyevi iktidara göz kulak olmanın onun görevi olduğunu resmen beyan etmişti. Bu teoriyi hemen uygulamaya koyarak, Napolili Robert'i İtalya'da imparator vekili olarak atadı.

Napolililerin düşmanları tarafından cesaretlendirilen Bavyeralı Ludwig, savaşa girişecek kadar güçlü olduğuna inanıyordu. XXII. Ioannes tarafından aforoz edilmesi ve görevden alınması (1324) üzerine, kendisi gibi kısa süre önce aforoz edilen Küçük Rahipler Tarikatı üyeleri akın akın ona katıldılar. Padovalı Marsilius, papaya karşı *Defensor pacis*'i bu çekişme ortamında yazdı. Şaşırmış ve gerekçesi olmaktan çok merkezinde olmadığı bu siyasi ve teolojik karşıtlığın içine çekilip, yalnızca kendisine hizmet etme kisvesi altında onu kullanmaya çalıştığının farkına varmadan, kendisinin mahvına yol açacak böyle bir maceranın içine itilmeye izin vermişti. 1327'de Capitol'de, aforoz edilmiş iki piskopos ve halkı temsilen şehirden dört temsilci tarafından gerçekleştirilen taç giyme töreni, X. yüzyılın anarşisiyle ve Brescialı Arnold'un mistik cumhuriyetçiliğinin tuhaf karışımını anımsatan üzücü bir parodiydi. Tacı bu şekilde kabul eden Louis, artık kendilerini dünyanın efendileri olarak görmelerine neden o gurur krizlerinden birinin kurbanları olan Roma halkına ya da nefretleri, düşmanlıkları ve hayalleri veya ilüzyonları yüzünden gözleri kör olan XXII. Ioannes'in düşmanlarına muhalif olan hiçbir şeye hayır diyemezdi. Bir halk meclisi, sapkınlık ve *krala ihanet*le suçlanan papanın görevden alındığını ilan etti. Din adamları ve laiklerden oluşan bir komisyon da onun yerine, V. Nikolaus adını alarak tahta oturan dilenci bir keşişi atadı. Zavallı adam sadece bir devrimci komedide figüran olduğunu daha sonra fark edecekti. Yaptıklarından dehşete düştü ve üzgün bir şekilde Almanya'ya döndü. İki yıldan kısa bir süre sonra Romalılar papaya kendilerini bağışlaması için yalvardılar ve V. Nikolaus, boynuna bir ip geçirerek Avignon'da ayaklarının dibine diz çöktü, af diledi.

İtalya'nın Alman İmparatorluğu'ndan ayrıldığının resmî bir buyrukla ilan edilmesinden birkaç gün sonra XXII. Ioannes'in ölmesi (1334) Curia'nın Bavyeralı Ludwig'e karşı tavrını hiçbir şekilde değiştirmedi. XII. Benedictus ve VI. Clemens acımasız tavırlarını korudular. Papalığın saygınlığına yapılan bu masumane saldırıyı hak ettiğinden daha fazla ciddiye almış görünüyorlardı. Kendini tamamen kaybeden Ludwig'e gelince, girişimleri kibirle reddedilen uzlaşma çabalarıyla kendini yıprattı. Bir anlığına III. Edward'la Fransa'ya karşı güçlerini birleştirerek Avignon'u barışa zorlamayı umuyor göründü. Bu da başka bir yanılsamaydı ve kısa sürede ondan da kurtuldu. Tamamen savaşa giremediği için Edward'ı desteklemekte başarısız olmakla kalmadı, kısa süre sonra Valoisli Philippe'le de ittifak kurdu. Almanya bir devlet olsaydı, bu onun için VIII. Bonifacius döneminde Fransa ve İngiltere'nin yaptıkları gibi yaparak Papalığın yaptığı aşağılamalara son verme fırsatı olacaktı. Meclis tarafından desteklenen elektörler, papanın, onların atadığı kralı onaylama hakkını protesto etmekle yetindiler, hepsi bu kadar. Tartışmada yalnızca, tacı elden çıkarmalarına neden olan haksız ayrıcalığı doğrulama fırsatından başka bir şey görmemişlerdi. Kısacası Bavyeralı Ludwig kendi hâline bırakıldı. Lüksemburg hanedanıyla olan çekişmesi onu mahvetmişti. VI. Clemens tarafından yeni bir kral atamak üzere çağrılan elektörler, bağımsızlık ilanlarını unutarak oylarını Bohemya Kralı Kör John'un oğlu ve VII. Henry'nin torunu, VII. Charles adıyla tahta oturan Moravia Margravı Charles'a verdiler (1346).

Şans eseri VII. Henry, saltanatının başlangıcında oğlu Kör John'u Bohemya Krallığı'nın vârisiyle evlendirebilmişti. Lüksemburg hanedanı böylece imparatorluğun Romalı sınırından Slav sınırına nakledilmiş oldu ve orada bir asırdan fazla bir süre varlığını sürdürdü. John, oğlunun seçilmesinden kısa bir süre sonra Crécy'de öldü. IV. Karl, Almanya ve Bohemya'nın taçlarını birleştirmeyi başardı. 1355'te bunlara imparatorluk tacını da ekleyerek küçük bir maiyetle birlikte Roma'ya gitti ve papayla arasını iyi tutabilmek için her türlü önlemi aldı. Kendisini her şeyden önce hanedanın durumunu iyileştirmeye adaması şaşırtıcı değildir. Bohemya ve Moravya'ya Silezya ve Lausitz'i ve 1372'de Brandenburg Mark'ını da ekledi. Bu şekilde Almanya'nın doğusunda kompakt bir yönetim oluşturuldu ancak bu bir Alman gücü değildi. Buranın merkezi, Charles'ın Fransa'yı örnek alan bir yönetim getirmeye çalıştığı Bohemya'ydı.

IV. Karl'ın, 1356'da XVIII. yüzyılın sonuna kadar devam edecek olan Elektörler Kurulu'nun[85] yetkileri ve yapısını kesin olarak onayladığı Altın Buyruk, onu, kralı atayacak olanlarla uzlaştırmıştı. Büyük paralar ödeme-

85 Kurul üç dinî seçiciden oluşuyordu: Mayence, Trier ve Köln piskoposları; Kilise dışından dört seçici: Bohemya kralı, Ren Palatine kontu, Saksonya dükü ve Brandenburg margravı.

den, oğlu Wenceslaus'a yaşamı boyunca Romalıların kralı unvanı (1376) verdirmeyi başardı. II. Friedrich'ten bu yana ilk kez Almanya'nın hükümdarlığında babasının yerine bir oğul geçmişti.

Wenceslaus'un saltanatı (1370-1400) Almanya için gerçekten de bir fetret dönemiydi. Sadece Bohemya'yla meşgul olan kral, imparatorluğun geri kalanıyla hiç ilgilenmiyordu. Ne imparatorluk tacını almayı ne de Alman şehirlerinin ve Alman prenslerinin bitmeyen kavgalarına müdahale etmeyi düşünüyordu. 1400'de Ren'in dört elektörü, kendileri için görevden alma hakkı talep ettiler. Böyle bir eylemi, yabancı olduğunu çok açık bir şekilde gösteren krala karşı bir tür protesto olarak görebiliriz. Amaçları Palatine Kontu Rupert'e tacı vererek Bohemya hükümdarlarına gerçekten ulusal bir hükümdarla karşı koymak olsa da deneme sefil bir şekilde başarısız oldu. Yeni kralı, kendisine tacı verenler dışında pek kimse tanımadı. İtalya'ya bir sefer yapma riskini göze alarak ustaca bir darbe vuracağını düşündü. İmparatorluk tacı ona bir miktar prestij kazandırabilirdi. Milano Dükü Gian Galeazzo Visconti'nin Lüksemburg hanedanıyla arası çok iyi olduğu için güneye giderken Milano'yu ele geçirmeyi hesaplıyordu. Bu planın acemiliği bize böyle bir kralın ve böyle seçmenlerin politikasının değerini gösteriyor. Hiç parası olmadığı için Alpleri geçer geçmez Milanoluların düşmanları olan Floransalıların, birliklerini gönüllü olarak onun emrine vereceklerini düşünmüştü. Fakat Milanolular gibi Floransalılar da aynı şekilde onu ciddiye almadılar. Birkaç şövalyeyle Brescia'ya ulaştıktan sonra daha fazla ilerlemenin imkânsız olduğunu gördü. Saklanmak için utançla 1410'da Pfalz'a geri dönmek zorunda kaldı ve orada öldü. Dünya ancak öldüğünde tacı takmış olduğundan haberdar olmuştu. Deneyimlerinden bir şeyler öğrenen elektörler, Lüksemburg hanedanına döndüler. Wenceslaus'ın iki erkek kardeşi vardı, Moravya Margravı John ve Macaristan Kralı Sigismund. Elektörler, oylarını aynı adaya satmayı başaramadıkları için her ikisini de atadılar. Böylece Almanya'nın üç kralı oldu. Çünkü Wenceslaus sakince unvanı taşımaya devam etti. Neyse ki John'un 1416'da ölümü sayıyı ikiye indirdi; 1419'da Wenceslaus onu takip edip ruhunu teslim ettiğinde de Sigismund tek kalmıştı.

Bu son Lüksemburglu'nun (1410-1437) faaliyeti, Wenceslaus'ın kayıtsızlığıyla tuhaf bir tezat oluşturuyordu. Türkler tarafından yıldan yıla daha ciddi bir şekilde tehdit edilen Macaristan Krallığı'nın çıkarları, onda, bu kâfirlere karşı bir Haçlı Seferi'nde kurtuluş bulma düşüncesini uyandırmıştı. Bölünme devam ettiği sürece bir Haçlı Seferi imkânsız olduğu için oldukça boş bir hevesle de olsa, tüm gücüyle yeniden birleşmeye ve ardından Constance Konsili'nin toplanmasını sağlamaya çalıştı. Çalışmalarının başarıya ulaşması için çok çaba harcadı.

Kardeşinin ölümünden bu yana Bohemya Krallığı vârisinin tahta oturmasına engel olan Hussitlerin isyanı, Kilise reformunu teşvik etmenin bir

başka nedeniydi. Romalıların kralı unvanı, Papalık kendi işleriyle meşgul durumdayken onun işlerine müdahale için mükemmel bir bahaneydi. Papalar tarafından emredilen seferler ve Hussitlere karşı toplanan konsiller başarısız oldu ve sadece Alman şövalyelerinin kafasını karıştırdı. Sonunda, 1434'te Taborlulara ve Utraquistlere karşı savaştan sonra, Basel Sözleşmeleri'yle gelen *geçici çözüm* kabul edildiğinde, Sigismund Prag'a girebildi. Üç yıl sonra Aralık 1437'de öldü. Bohemya ve Macaristan krallıkları, damadı Avusturyalı Albrecht'e geçti. Böylece Lüksemburg hanedanının geniş toprakları Avusturya ve Steiermark Dükalıklarına eklendi. Habsburg hanedanının kuruluşundan bu yana Tuna Vadisi için öngördüğü amaca ulaşıldı. Almanya'nın doğusunda Alman, Slav ve Macarların karışımı olan büyük bir hanedan gücü kuruldu. Pek çok kralın ailelerinin iktidarını kurma çabalarının nihai sonucu, Habsburgları Avrupa'nın en güçlü hükümdarları mertebesine çıkarmak oldu. Şüphesiz ki şans, tüm zengin vârislerin kaderinde oynadığı gibi hanedanların kaderinde de rol oynadı. Bir düşük, çocuksuz bir evlilik, bir çocuğun erken ölümü her şeyi tehlikeye atabilirdi. Yine de öngörülemeyen ve beklenmedik olanın etkisini abartmamalıyız. Bunu planlı evliliklerde olduğu kadar askerî harekâtta da çok sık görmez miyiz? Kabul etmek gerekir ki eğer talih Habsburglardan yanaysa, bu konuda çabaladıkları içindi. XIV. yüzyılın sonundan itibaren tüm politikaları, siyasi evlilikler yoluyla Bohemya, Macaristan ve hatta Polonya'nın taçları üzerinde hak iddia etmek üzerine kuruluydu. Diğerleri nasıl kılıçlarına güveniyorsa, onlar da ırklarının üretken gücüne güvendiler ve hesapları doğru çıktı. Politikaları, uygarlığı daha eski, ulusal bilinci daha gelişmiş ülkelere uygulansaydı sonuç elbette farklı olabilirdi. İngiltere krallarını tahttan indirmek için XIV. yüzyılın başında Fransa'da alınan önlemleri burada hatırlamak yeterlidir. Fakat ne Macaristan'da ne de Bohemya'da monarşi, tacı bir yabancıya vermeyi reddedecek kadar ulusla yakın ilişki içinde değildi. Almanlardan gerçekten ne kadar nefret etseler de büyük soylularla bir anlaşmaya varmak ve onlara tavizler vermek, kabul edilmeleri için yeterliydi. Batı Avrupa'da mümkün olmayan şey Doğu'da mümkündü. Tuna Nehri havzasında Yüz Yıl Savaşları'nı doğuran koşulların hiçbiri yoktu. Habsburgların olağanüstü şansı, bu nedenle sanıldığından çok daha az rastlantının sonucudur. Evlilik politikaları tek başına bunu açıklamaya yetmez. Vazgeçilmez olan ve birinci koşul, bu politikanın araçları veya kurbanları olan halklarda herhangi bir siyasi ruhun olmamasıydı.

Bu siyasi ruh eksikliği bir bütün olarak ele alındığında, Almanya'nın tamamen yoksun olduğu bir şeydir. Son birkaç sayfada yer alan kralların saltanatlarına hızlıca göz atılırsa, bu yargının doğruluğu görülecektir. Almanya'nın tarihini aynı dönemde Fransa ve İngiltere'nin tarihiyle karşılaştırın. Fransa ve İngiltere'de bulunan üç ayrıcalıklı sınıf; din adamları,

soylular ve burjuvazi, vergilendirme ya da askerlik yoluyla kralın faaliyetleriyle ilgilidir. Ülkenin hükûmetlerine doğrudan müdahale ederler; taleplerinin veya anlaşmazlıklarının, kamusal yaşamda çalkantılar yaratan krizlerine sık sık tanık oluruz. Almanya'da ise tam tersine ne vergilendirme ne de parlamentoya benzer bir örgütlenme vardır. Diet (Reichstag), yetkileri hükümdarın faaliyetlerini felce uğratmakla sınırlı olan, ülke yönetiminde rol almayan ve onu karmaşıklaştırarak zayıflatan rahipler, prensler, soylular ve şehrin temsilcilerinin oluşturduğu bir meclistir. Kraliyetin ne idari örgütü ne de maliyesi vardır. Dilinin ve amblemlerinin arkaik görkemi, mevcut gücüyle neredeyse komik bir tezat oluşturur. Daha büyük bir heybet yaratmak amacıyla imparatorluğun kartalına ikinci bir baş ekleyen Sigismund, tacını rehin vermek zorunda kalmış ve bir alacaklılar ordusu tarafından şehirden şehre kovalanmıştır. Almanya bir devlet olsaydı, Yüz Yıl Savaşları bu devlete kendisini sağlamlaştırmak için mükemmel bir fırsat sağlamış olurdu. Fransa ve İngiltere birbirini sıfırlamayla uğraştıklarından, böyle bir devlet Avrupa'ya kendi iradesini dayatabilirdi. Ancak Almanya bunu yapmaktan acizdi. İtalya'daki son gerçek karakollarını kaybetmişti. Nassaulu Adolf ve Bavyeralı Ludwig'in III. Edward'la ittifakları, hizmet bedelleri peşin olarak ödenmesine rağmen kesinlikle bir şey yapmayan bu iki muhtaç prensin sıkıntılarını arttırmaktan başka bir şeye yaramamıştı. Sonuç olarak Fransa, imparatorlardan bir protesto bile gelmeden doğu sınırında genişlemeye devam etti. Dauphiné, 1349'da Fransa tarafından satın alındı. Eğer IV. Karl, 1365'te eski Burgonya Krallığı üzerindeki hakkını korumak için Arles'te taç giyerse, bu, kuşkusuz onu daha iyi bir fiyata satabilmek içindi. Hiç vakit geçirmeden imparatorluğun veliaht vekilini Arles'e atadı. Franche-Comté, Cesur Philippe'in mülkiyetine geçti. 1388'de bir Fransız ordusu Gelre düküne savaş açtı ve kimse buna karşı çıkmadı. Burgonya hanedanının, Hainaut, Hollanda, Zeeland, Namur ve Brabant'ı topraklarına katarak, Liège ve Utrecht'i himayesine alarak ve sonunda imparatorluk hanedanlarından birinin doğum yeri olan Lüksemburg'u fiilen ilhak ederek Aşağı Ülkeler'de gücünü nasıl arttırdığını görmüştük. İyi Philippe, Sigismund'a meydan okudu. 1433'te imparatorluktan sürgüne gönderildi. Buna, Almanya'nın prenslerine ve şehirlerine hitap eden küstah bir manifestoyla yanıt verdi. Güvendiği her taraftan tarafsız kalma güvencesi aldı. Sonunda 1437'de, imparator sınırları zorlayarak harekete geçmek istediğinde, sözde haklarını desteklemek için Hessenli Ludwig'i dört yüz mızrakla Brabant'a göndermekle yetindi. Limburg köylüleri imparatorluğun adamını yardım almaksızın Aix la Chapelle'e geri sürmeyi başardılar.

Bu bölüm karakteristiktir. İmparatorluğun gerçek doğasına, politikası onların çıkarlarına uymadığı sürece hükümdarı hiç umursamayan bir prensler ve şehirler yığınına parlak bir ışık tutuyor. Almanya bir devlet

değildi; yerel egemenliklerin, laik veya dinî prensliklerin ve özgür şehirlerin (yaklaşık yetmiş) bir toplamıydı. Üstelik özgür şehirler de çok azdı. Sadece birkaçı (Köln, Nürnberg, Augsburg) yardım almadan kendilerini savunabilecek kadar güçlüydü. Hiçbiri, İtalyan şehirleri gibi etkili bir politika izleyecek kadar güçlü değildi. Politikaları dar görüşlü olmaktan öteye geçmiyordu. Alman burjuvazisinin XIV. yüzyıl boyunca büyük ölçüde geliştiği doğrudur. Fakat ilerlemesi, kendisinden başka kimsenin işine yaramamıştır. Prensler onun faaliyetlerini kısıtlamaya çalışsa da kraldan destek görmemişlerdir. Bu nedenle Fransa ve İngiltere'nin genel gelişiminde oynadığı çok önemli rolü Almanya'da oynamadı. Hansa bir istisna sayılmalıdır. Aralarında çok etkili bir ittifak olmamasına rağmen bu şehirlerin ortak çıkarları, onları, şans eseri çok zayıf olan rakiplerine karşı birleştirdi. En tehlikelisi Danimarka'ydı. Kral Waldemar 1369'da yenildi ve Baltık, XV. yüzyılın başına kadar bir Alman gölü olarak kaldı.

Ülkenin iç kısımlarında merkezî bir otorite olmadığı için, küçük soyluların bu durumdan zevkle yararlandığı ve tüccarların yağmalamayı normal bir geçim kaynağı gibi gördüğü bu güvensizlik ortamında prensler ve şehirler arasında sürekli bir çatışma yaşanıyordu. Başka bir yerde asker ya da memur olacak olan Raubritter (hırsız baron) burada profesyonel bir soyguncu olmuştu.

Prensliklere gelince, Bavyera'yla Lüksemburg ve Habsburg hanedanlarının toprakları dışında hiçbiri çok büyük değildi. Örneğin İtalya'dakilerden çok daha az istikrarlıydılar. Toprakları, sürekli olarak prenslerin çocukları arasında bölünüyordu. Ülkenin iç kısmında yönetim ilkeldi. Halkın meclisleri olsa da burjuvazi hiçbir yerde, her konuda söz sahibi olan ve iradesini ülkeye dayatan soyluları dengeleyecek kadar güçlü değildi. Soyluların büyük bölümü özgür insanların soyundan gelmiyordu. XIV. yüzyılda sayıları hâlâ çok fazlaydı. Prensler, bunları etrafına toplayıp, gizli ajanları ve danışmanlarını onların içinden seçerdi. Kaba kuvvet, başka hiçbir yerde görülmedik bir üstünlüğe sahipti. XIV. yüzyılın ortalarından itibaren tamamen soyluların insafına kalmış, köylüler yeniden serfliğe dönüşmeye başlamışlardı.[86] Göç artık mümkün değildi ve başka yerlerde olduğu gibi müdahale edecek bir kral yoktu. Alman yaşamının en çarpıcı yönlerinden biri, halkın, kendisi de çoğunlukla köle kökenli olan soyluların yönetiminde köleliğe geriletilmesiydi. Kimi yerde köylüler soylulara direnmişlerdi. Örneğin İsviçre Konfederasyonu'nun kökeninde, üç orijinal kantonu olan Schwiz, Uri ve Unterwalden'in, 1315'te Morgahten'de Avusturyalı Leopold'u yendiği böyle bir direniş vardır. Bu, Lucerne (1332), Zürich (1351) ve Berne'in (1353) katıldığı ve 1386'da Avus-

86 Flandre'de serflik XIII. yüzyılda yok olmuştu. Fransa'daysa büyük ölçüde XIV. yüzyılda kaldırıldı.

turya Kralı III. Leopold'a karşı yapılan Sempach Muharebesi'yle ve savaşla daha da pekiştirilen bir federasyonun başlangıcıydı.

Almanya'nın bu merkezden kopma eğilimi, salt monarşinin zayıflığıyla açıklanamaz. Ülkede ekonomik yaşamın XV. yüzyılın ortalarına kadar çok az geliştiğini de hesaba katmamız gerekir. Bu konuda bir birlik yoktur. Kıyılardaki Hansa limanları, Kuzey Almanya'nın buğdayını Flandre'ye ihraç ediyor ve dönüşte Doğu'nun ürünlerini getiriyordu. Ren, Aşağı Ülkelere doğru çekiliyordu ancak artık, Flandre ve İtalya arasında doğrudan bir deniz ticareti olduğu için önemi azalmaktaydı. Güneyde şehirler Venedik'le ticari ilişkiler sürdürmeye devam ettiler. Çünkü Tuna, Viyana'nın aşağısında bir ticaret yolu değildi. Ayrıca Bohemya ve Tirol'deki metal sanayi dışında neredeyse hiç ihracat sanayisi yoktu.

Ülkenin merkezinde önemli şehirler yoktu. Genel olarak, büyük bir kısmı hâlâ kırsaldı. Onun dış dünyaya ihtiyacı vardı ama dış dünyanın ona yoktu. Aşağı Ülkeler batıya yöneliyordu.

Kuzeydeki liman kentlerine gelince, iç kesimlerdeki yaşama hemen hiç etkileri olmadı. XIV. yüzyılın ortalarına kadar gerçek Almanya, Ren ve güney kesimiydi. Ancak Habsburglu Rudolf'un gelişiyle birlikte bir an için (kendi döneminde önce ara sıra olduğu gibi) doğuya doğru bir yönelim oldu. Lüksemburg örneğinde bu çok açıktı. Slav ülkeleri, politik asimilasyona boyun eğdiler. Bu ülkelerde artık herhangi bir sömürgecilik kalmamıştı. Fakat Slav halklarında Almanya'ya bir tepki olarak gelişen Doğu'ya yönelik bir hanedan ilgisi vardı.

2. Slav Devletleri ve Macaristan

Slav halkları, tarihte göründükleri dönemde Yukarı Vistül ve Karpatlar'dan Dinyeper'a kadar uzanan bölgeyi işgal ettiler. V. yüzyıl boyunca, batı komşuları olan Almanların Roma İmparatorluğu yönündeki genel hareketini takiben, onların peşinden ilerlediler ve Almanların boşalttığı toprakları işgal ettiler. Polonyalılar kendilerini Vistül Havzası'na yerleştirdiler, Wendler Elbe'den Baltık Denizi'ne kadar yayıldılar, Çekler Bohemya ve Moravya'yı ele geçirdiler. Diğerleri güneybatıya doğru hareket ederek Tuna Vadisi'ni kolonileştirdiler ve Bizans İmparatorluğu'nun zararına olacak şekilde Trakya'nın içlerine kadar girdiler. Bunlar Bulgarlar, Sırplar, Hırvatlar ve Slovenlerdi. Doğuda kalan ve Dinyeper üzerindeki konumları sayesinde Bizans'ı kuzey bölgelerine bağlayan ticaret yolunun karşısında bulunan Slavlara gelince, daha önce gördüğümüz gibi IX. yüzyılda, yarı tüccar yarı savaşçı olarak ve onlardan aldıkları Rus adlarıyla birlikte İskandinav Vikingleri'nin egemenliğine girdiler. Rurik hanedanının en büyük oğlunun Büyük Prens adı altında kurduğu Kiev, Novgo-

rod'dan Karadeniz kıyılarına kadar uzanan siyasi ikincil prenslikler grubunun merkezi hâline geldi.

Bu ülkenin ekonomik örgütlenmesi, başka hiçbir barbar halk arasında bulunmayan bir karakter arz ediyordu. Esasen ticariydi. Dinyeper ve kolları boyunca kurulan müstahkem duvarların içinde (Gorod) prenslerinin etrafında toplanan Vikingler, Slav nüfusunu haraca bağladılar. Vergi olarak kendilerinden çoğunlukla, bu ormanlık bölgenin avcı ve arıcılarının bolca üretebildikleri bal, balmumu ve kürk alıyorlardı. Her yıl ilkbaharda, tekneleri Kiev'de toplanır, bu malları önemli sayıda köleyle birlikte Konstantinopolis'e taşır ve karşılığında şarap, tekstil ve mamul madde getirirlerdi. XI. yüzyılın başında İskandinavlar Slavlaştıklarında, bu ticari uygulamalar ve kırsal nüfusun siyasi sömürüsü ortadan kalkmadı. Aynı zamanda asker, tüccar ve şehirli olan *Boyar* aristokrasileri, ulusun geri kalanı üzerinde egemenlik kurdu. Rus Devleti'nin bu dönemde göze çarpan karakteri böyleydi.

Bizans'la sürekli temas hâlinde olan Ruslar, çok geçmeden Hristiyanlaşmaya başladılar. Zaten Hristiyanlık, X. yüzyılın ilk yarısında Kiev sakinleri arasında ticaret yoluyla yayılmaya başlamıştı. Prenses Olga, 955-957 civarında inançlı olduğunu açıklamıştı. Ne var ki Paganizm, hâlâ insan kurban eden ve dinî gelenekte çok fazla cariyesi olduğu bilinen Süleyman Peygamber'le yarışırcasına, kendisine şüphesiz biraz da cömertçe 800 cariyeyi mübah gören torunu Vladimir'in saltanatına kadar baskın din olarak varlığını sürdürdü. Ancak bir Bizans prensesiyle evlendikten sonra din değiştirme kaçınılmaz olarak gerçekleşti (983) ve prensin Hristiyan oluşunu hemen *Boyarların* Hristiyanlığa geçişi izledi. Halka gelince, Charlemagne'ın Saksonları Hristiyanlaştırmak için kullandığı yöntemleri hatırlatan yöntemlerle din değiştirdiler. Kiev sakinleri, Dinyeper sularında *toplu hâlde* vaftiz edildi. Putlar devrildi ve prens, pagan tapınaklarının bulunduğu yerlere kiliselerin inşa edilmesini emretti. Din adamı yetiştirilmek için önde gelen ailelerin çocukları alındı ve bunlar, eğitilmeleri için genç Rus Kilisesi'nin öncüleri olarak yönlendirmek üzere Bizans'tan gelen Grek ve Bulgar rahiplerine emanet edildi.

Dış nedenler engellemeseydi, Rusya'nın tarihsel gelişimi onu giderek Konstantinopolis'e daha fazla yönlendirecekti. Rusya için bu büyük şehir, Batı'nın Hristiyanları için Roma'nın olduğu gibi sadece *mükemmel* bir dinî merkez değil, aynı zamanda büyük bir ticari pazardı. Bu iki nedenden ötürü de etkisi uzun vadede toplumsal hayatın tüm alanlarında kendini hissettirecekti. Günümüzde bile, Rusya'nın dinî mimarisinin, daha sonra kendisine empoze edilen Bizans formlarını koruduğunu ve Rus yasalarının en eski derlemesi olan *Russkaya Pravda*'nın tamamen Bizans hukukunun ruhuyla dolu olduğunu biliyoruz.

Ancak Rusya, toprakları Büyük Ova boyunca, gerçek Avrupa'nın dağlarına ve iç denizlerine doğru uzanan Asya halklarının tüm çalkantılı hareketlerinden etkilendi. Karadeniz kıyılarıyla Don ve Volga havzasındaki bozkırlar, Rus knezliklerinin sürekli olarak savaşmak zorunda kaldıkları Türk veya Moğol kökenli göçebe ordularının sahasıydı.

Büyük Prens Yaroslav'ın, bu halkların en güçlüsü olan Peçeneklere karşı 1036'da kazandığı zafer, tehlikeyi bir süreliğine ortadan kaldırdı. Kumanlar geldiğinde, daha korkunç bir şekilde tekrar ortaya çıktı. 1096'da hanları Kiev'in surlarına kadar geldi ve o andan itibaren bu şiddetli barbarların saldırıları hiç durmadı. XII. yüzyılın ortalarında onlara direnmek imkânsız hâle gelmişti. O zamana kadar çok gelişen Kiev bölgesi yoksullaşmaya başladı ve nüfusu azaldı. Barbarlar Dinyeper'in ağız bölgesini işgal ettiğinde Konstantinopolis'le ticaret sona erdi. Yavaş yavaş ülke terk edildi, sakinlerin bir kısmı Galiçya ve Volhinya'ya göç etti. Diğerleri, daha çok sayıda, kuzeydoğu yönünde Volga'nın (Sousdal) üst kısımlarına doğru hareket etti.

Güneyden kuzeye uzanan bu göç, Rus halkının geleceğini belirlemişti. Ona yalnızca yeni bir yaşam tarzı dayatmakla kalmadı, ulusal karakterini de değiştirdi. Sousdalia'nın Slav sömürgecileri, şimdiye kadar uçsuz bucaksız ormanlarının tek sakini olan Finlerle karıştı ve halkların bu karışmasından modern Rusya (Büyük Rusya) ortaya çıktı. Aynı zamanda, eski ticari faaliyetin yerini tamamen tarımsal bir yaşam aldı. Bundan böyle denizle her türlü iletişimden yoksun kalan Ruslar, uzun yüzyıllar boyunca hiçbir çıkışı olmayan tamamen kırsal bir ekonomiyle sınırlı kaldılar. Konstantinopolis'e yakın olmaları, Batı Avrupa'da henüz bilinmedikleri bir zamanda ticaret yapmalarını sağlamıştı. Batı'daki koşulların acımasızlığının artması nedeniyle ondan uzaklaşmalarına neden oldu. Kiev büyük bir uluslararası ticaret merkeziydi ancak Orta Rusya'nın şehirleri, (Orta Çağ'ın başlarında Batı'nın kaleleri gibi) yalnızca prenslerin, onların Boyarlarının ve hizmetleri için gerekli hizmetkârların meskenleri olarak hizmet etti. 1147'de kurulan Moskova, komşularından daha fazla önem kazandı. Ancak salt siyasi nedenlerle ve prensleri diğer prenslere üstün geldiği ölçüde yükseldi. Sadece XIII. yüzyılın başlarından itibaren Hansa tüccarlarının ısrarla uğrak yeri olan Novgorod, tamamen yabancılara borçlu olduğu ticari bir öneme sahip oldu. Bir Rus ekonomik merkezinden ziyade Rusya'daki bir Alman fabrikası gibiydi. Novgorod, Batı medeniyetinin Rusya'ya yayılabileceği tek noktaydı.

Ne yazık ki Hansa'nın kaba ve açgözlü tüccarları, bu uygarlığın yalnızca daha az çekici yönlerini gösterebildiler. Sakinlerle temasları, her iki tarafta da nefret ve küçümsemeyi kışkırtmaktan başka bir şeye yaramadı. Dinî farklılıklar, çok kötü başlayan ilişkileri daha da zehirledi. Rusların Dinyeper kıyılarından getirdikleri Bizans Ortodoksluğu onları Avru-

pa'dan tecrit ederken, artık metropolün çok uzağında oldukları için Bizans'ın uygarlaştırıcı etkisi de bu tecridin feci sonuçlarını telafi edemedi.

Daha kötüsü, bu izolasyon, XIII. yüzyıldaki büyük Moğol istilasıyla daha da tamamlandı. 1223'te Cengiz Han'ın oğlu Cuci, Don ve Volga arasında Kumanların işgal ettiği bütün bölgeyi fethetti. Daha batıya doğru ilerleyen oğlu Batu, 1234'te Moskova'yı ve 1240'ta Kiev'i ele geçirdi ve gücünü, tüm korkmuş ve nüfusu yarıya inmiş Rusya'nın tamamına yaydı. Ancak Moğollar Don'un ötesine yerleşmedi. Hanları, Rus prenslerine hâkimiyetini kabul ettirmek ve onları haraca bağlamakla yetindi. Bununla birlikte, "Altın Orda" İmparatorluğu gücünü koruduğu sürece, Asyalı bir despotun mütevazı vasallarından başka bir şey değillerdi. Bu onları Asyalı yapmasa da en azından Avrupalılaşmasını önlemeye yetiyordu. Özbek Han'ın (1313-1341) ölümünden sonra Altın Orda'nın çöküşü, onlara Moskova prenslerinin komşu knezlikleri ilhak ederek yararlandıkları bir hareket özgürlüğü verdi. III. İvan'la (1462-1505) bu birleştirme işi tamamlandı. Kırım Hanı'yla müttefik olan İvan, Moğol hâkimiyetinden geriye kalanları yok etti. Saltanatıyla Rus tarihinde yeni bir dönem başladı.

Bu, Ruslarda olduğu gibi Güney ve Batı Slavları'nın kaderini belirleyen Asyalı bir halkın, Macarların işgaliydi. Bu barbarlar gelmeden önce Slav halkları Trakya'dan Baltık Denizi kıyılarına kadar birbirleriyle doğrudan temas hâlindeydiler. Bu durum devam etseydi, daha IX. yüzyıl gibi erken bir tarihten itibaren Bulgarları ve Sırpları Hristiyanlaştıran Bizans Kilisesi'nin, Bohemya ve Polonyalı kardeşleri arasında davranış ve dil ortaklığının tercih ettiği havariliğini sürdüreceği kesindi. X. yüzyılda Rusları asimile ettiği gibi onları da edecekti. Ancak Macarların ani ve beklenmedik gelişi tarihin akışını değiştirdi. Tuna Vadisi boyunca ilerlerken Slav halklarının arasına karıştılar ve onları artık hiçbir ortak yanı olmayan iki gruba ayırdılar. Bizans'tan kopan, Sırplardan ve Bulgarlardan da ayrılan Çekler ve Polonyalılar, Macarlar gibi doğal olarak Roma Kilisesi'ne geçtiler.

Din değiştirmeleri, Alman hükümdarının dinî coşkusuna ve siyasi çıkarlarına tamamen uygundu. I. Otto, Bohemya ve Polonya prenslerini belli belirsiz bir himayeye tâbi tutarken genç Slav piskoposluklarını Mainz'in Alman metropolüne bağlamayı da ihmal etmedi. İtalya'ya yaptıkları seferlerden dolayı borca batmış ve ardından Atamalar Savaşı'na dalmış halefleri, onun çabalarını sürdürmek bir yana, sonuçlarını bile koruyamadılar. Bohemya'da Prag ve Polonya'da Gnesen bağımsız birer başpiskoposluk hâline gelirken, Elbe'nin sağ kıyısında Wendler arasında kurulan piskoposluklar ortadan kalktı ve paganizme özgür alan bıraktı.

XII. yüzyılın büyük ekonomik devriminin, Slav milliyetinin Almanların lehine düşüşe yol açması gibi beklenmedik bir sonuca nasıl yol açtığını yukarıda görmüştük. Almanya'nın kırsal nüfusunun fazlası, Sakson şövalyelerinin ilerledikçe pagan yerlileri katlettikleri Elbe'nin sağ kıyısında-

ki ülkelere yayıldı. Töton Tarikatı'ysa bu katliam ve tekrar iskân girişimini Hristiyanlaştırma kisvesi altında XIII. yüzyıla kadar sürdürdü. Prusya, onlar tarafından Mecklenburg ve Brandenburg sınır bölgesi gibi Almanlaştırıldı. O zamana kadar Slav olan Baltık kıyıları artık Almanlaşmıştı. Pomeranya üzerinden Baltık'a ulaşmaya çalışan Polonyalıların denizle bağlantısı kesildi.

Şimdiye kadar Bohemya ve Polonya'nın siyasi yapısı, yerleşik yaşamı benimseyen tüm tarım halkları arasında aşağı yukarı aynı biçimlerde gerçekleşen kabile kurumlarının doğal gelişimini sergilemişti. Bu durum, Almanları barbarlıktan kurtaran Roma uygarlığıyla doğrudan temasın burada olmaması gerçeğiyle açıklanabilir. Bir toplum dış etkilere ne kadar açılırsa o kadar hızlı ilerler. Batı Slavlarının uzaklığı, onların uzun süreyle tecrit edilmiş bir hayatın darlığında ve sefaletinde kalmalarına yol açmıştı. Yerel önemlerine rağmen Avrupa üzerinde hiçbir etkisi olmayan gelenekler ve kurumlar üzerinde ısrar etmeye gerek yoktu. Prenslerin her biri, soyluların onlara olduklarından çok daha fazla bağımlı olduğu sadık bir soylu grubuyla çevriliydi. Ancak bu, prenslerden biri yavaş yavaş rakiplerinin üzerine çıkıp topraklarını ele geçirinceye ve adamlarını toplayıncaya kadardı. Bu birkaç kelime hem Bohemya'da hem de Polonya'da tarihin ilk birkaç yüzyılının kısa özeti gibiydi. Bu ülkelere, yabancı fetihlerle girmeyen Hristiyanlığın getirilmesi, siyasi durumlarını hiçbir şekilde değiştirmemişti. Hükümdarlığa verdiği dinsel karakter, bu gücün kendisinin muhtemelen yakasını kurtaramayacağı bir toprak aristokrasisiyle hesaplaşmak zorunda olduğu gerçeğini değiştirmedi, eğer birleşirse, kesinlikle ondan daha güçlü olacaktı. Ancak bu Slav devletlerinde Batı Avrupa'nın feodalitesine karşılık gelen hiçbir şey yoktu. Bu, kolayca anlaşılabilir bir şeydir. Batı'nın büyük vasalları, yalnızca kralın devlet yönetimini sürdürmedeki yetersizliğinden yararlanarak, onun adına kullanmaları gereken yetkileri gasp eden kraliyet görevlilerinin torunlarıdır. Fakat ne Bohemya'da ne de Polonya'da, en baştan itibaren Roma geleneğinin Batı'ya empoze ettiği idari karakterin izine bile rastlamıyoruz. Orada prens, barış zamanında kendisine yardım eden ve onu ülkenin çeşitli yerlerinde *starost*lar (senyörler) ya da şato sahipleri olarak temsil eden soylu yoldaşlarla çevrili, yalnızca askerî bir liderdi. Onlar onun hizmetkârları değil, doğal yardımcılarıydı. Hükûmet, onlar ve prens tarafından ortaklaşa yürütülür ve hiçbiri, kendi seçim bölgesinde geçici olarak emanet edilen gücü kendisine mâl edemezdi. Prensin siyasi sıfatlarının önemsizliği ve aristokrasi tarafından bunlar üzerinde uygulanan sürekli denetim, X. yüzyıldan itibaren Fransa ve Almanya'nın her tarafında oluşan bölgesel prenslikleri Slav devletlerinde imkânsız kılmıştı. Hem Bohemya'da hem de Polonya'da büyük toprak sahibi soyluların gücü, baştan beri, üyelerinin her birinin tüm ülkenin hükûmetine katılımıyla uygulandı. Bu durum, ülkenin

bölünmesine yol açmadı; aristokrasiye bağımlı merkezî bir otoritenin zayıflığı sayesinde siyasi ve ulusal birlik korundu. Şunu da eklemek gerekir; denizden kopuk olan bu halklar, tarihlerinin çok geç bir aşamasına kadar hiçbir burjuvaziye sahip olmayacaklardı.

Almanya'nın yakın çevresi ve Almanya'nın Bohemya üzerinde talep ettiği haklar, doğal olarak Bohemya'yı da kendi çekişmelerine dâhil etti. Bohemyalı prensler, bağımsızlıklarını arttırmak için Friedrich Barbarossa'dan sonra çıkan huzursuzluktan yararlandılar. III. Otto'yla savaşan Svabyalı Philippe, Dük I. Ottokar'ın desteğini garantilemek için 1198'de ona kral unvanı verdi. Bohemya krallarının Almanların işlerine müdahalesi, o zamandan beri bu Slavların Elektörler Kurulu'na girebilmelerini sağlayacak kadar ileriye gitmişti. II. Wenceslaus'un (1230-1253) tahta çıkmasından sonra, krallığın kaderinin Almanlaşma olacağı anlaşılıyordu. Wenceslaus, Almanya'nın hâlâ tarım yapan bölgelerine göç etmesi için tüm gücüyle çabaladı. Her şeyden önce bu durum, tüm XIII. yüzyıl boyunca kendi yasalarını ve kendi dillerini korudukları Bohemya'nın "burg"larına *kitlesel* olarak yerleşen zanaatkârların ve tüccarların göçünü teşvik etti. Uzun süre burjuvazi, kelimenin tam anlamıyla, Çeklerin ortasında yabancı bir nüfus olarak kaldı. Ancak bu gerçek, onu monarşiye olan bağımlılığı konusunda daha bilinçli hâle getirdi ve sadakati, hanedanın kaynaklarını, prestijini ve gücünü büyük ölçüde arttırdı. Bu hanedanın ilerleyişi, II. Ottokar (1235-1238) döneminde belirgin biçimde ortaya çıktı. Dük, Macarlarla savaşırken öldüğü için Avusturya Dükalığı'nın soyluları ondan yardım istediler ve onu senyör olarak kabul ettiler. Macarları kovarak Steiermark Dükalığı'nı Avusturya'ya ilhak etti ve Karintiya dükünü, kendisini vârisi olarak tanımaya zorladı. Bu andan itibaren gücü, Riesengebirge'den Adriyatik Denizi kıyılarına kadar uzanıyordu. Bohemya tacı, Tuna Almanya'sının tamamını ilhak etmenin eşiğinde görünüyordu. Başarısıyla cesaretlenen Ottokar, Cornwalllı Richard'ın ölümü üzerine Romalıların kralı unvanı için aday olarak ortaya çıktı. Fakat unvan, Habsburglu Rudolf'a verildi, iki rakip arasındaki mücadele artık kaçınılmazdı. Rudolf kendi hâline bırakılsaydı rakibiyle baş edemezdi. Fakat Macarlar, ilk kez burada, ileride sık sık oynayacakları rolü ilk defa oynadılar ve Çeklere karşı Almanlara yardım ettiler. Ottokar, 1278'de Marchfeld Muharebesi'nde yenildi ve öldürüldü. Tuna dükalıkları, Bohemya'ya göz dikmekten asla vazgeçmeyen Habsburglara geçti. Ottokar'ın halefleri bundan sonra Almanya'ya doğru genişlemeye çalışmadılar ama bunun yerine, gözlerini Macaristan ve Polonya'ya diktiler. II. Wenceslaus (1278-1305), Macaristan tacını bir süreliğine oğlu Ladislaus'a almayı başardı, Polonya tacını da 1300'de kendisine aldı. Oğlu III. Wenceslaus'la 1306'da öldürülmesiyle birlikte eski Slav Przemysl hanedanının sonu geldi. Taht boş olduğundan, Romalıların Kralı Avusturyalı Albrecht, oğlu Rudolf için tahtı garantilemek istedi. Ancak

Habsburgların bu ilk ele geçirme girişimi başarısız oldu. Rudolf sadece birkaç ay yaşadı. Bohemya aristokrasisi, III. Wenceslaus'un en büyük kızının kocası Karintiya Dükü Heinrich'i kralları olarak seçti. Bu ikinci Alman, selefinden daha uzun süre hüküm sürmedi. IV. Wenceslaus'un küçük kızı Elizabeth, kendisine karşı uzun zamandır sürdüremediği hoşnutsuzluktan yararlanarak, Roma kralı olarak Avusturyalı Albrecht'in yerine geçen Lüksemburglu Henri'nin oğlu Kör John'u kocası olarak önerdi. Evlilik 1310'da sona erdi. Anjoulu Robert'ın tahta çıkarak bir Fransız hanedanının Macaristan'a girmesinden sadece birkaç yıl sonra Bohemya'ya bir Valon hanedanı verdi.

O zamana kadar Bohemya'da Alman etkisi sürekli olarak artmıştı. Bu artış, Lüksemburg hanedanının gelişiyle durdu. Saltanatının büyük bir bölümünü Avrupa'yı dolaşarak, siyasi entrikalar veya askerî girişimlerle uğraşarak geçiren, elli yaşındayken Crécy muharebe alanında can veren Kör John, krallığına Aşağı Ülkeler'den danışman veya memur olarak, Fransız yönetiminin mükemmel uygulamalarını öğreten çok sayıda insan getirmeyi unutmamıştı. 1333'ten itibaren ülkenin yönetimi kendisine emanet edilen oğlu IV. Karl, babasının başlattığı iyileştirmeleri sürdürdü ve mükemmelleştirdi. Eğitimi ve zevkleri bakımından bir Fransız olan ve Fransızca konuşan, aynı zamanda Romalıların kralı ve imparator olan bu Bohemya kralı, Çek tebaası tarafından da ulusal bir prens olarak görülüyordu. Bunun için Alman etkisiyle sistematik olarak mücadele etmek yerine, kendisini ondan kurtarması muhtemelen yeterliydi. İktidarının merkezi olan Bohemya'yı kendi kendine gelişebilecek hâle getirmeye çalıştı. 1348'de, Paris'i örnek alarak Prag'da Orta Avrupa'nın ilk üniversitesini kurdu ve şehri, tüm imparatorlukta benzerinin olmaması için bundan büyük zevk alarak ona başkent görünümü veren anıtlarla süsledi. Onun iyiliksever ve akıllı yönetimi, ülkenin ekonomik kalkınmasını teşvik ederek, Alman burjuvazisiyle yan yana bir yerli burjuvazinin oluşmasını sağladı. Bütün bunlar, hükûmetinin popülaritesini ve onun döneminde, XIII. yüzyıldaki sömürgeleştirmeyle birlikte Bohemya'ya getirilen Germen unsurlara karşı çok geçmeden tepki yaratacak ulusal duyarlılığın nasıl doğduğunu açıklıyor. Bu tepki, oğlu Wenceslaus'un (1378-1419) yönetiminde Hussit olayları sırasında şiddetle kendini gösterdi. Almanların Luther'i gibi, Çekler için de John Hus ulusal bir kahramanı olarak kaldı. Bir açıdan Luther'den bile daha gerçek bir ulusal kahramandı. Çünkü bütün Almanlar Luther'i takip etmemişti, oysa bütün Çekler Hus'un arkasında durmuştu. Bohemya'da başlattığı dinî çıkış, milliyetler çatışmasıyla birleşti. Almanlar Katolikliği, Çekler ise yeni sapkınlığı temsil ediyordu ve bu sapkınlık aralarında yayıldığı oranda yabancılara zulmettiler. Onları kâfir olarak gördükleri için de davetsiz misafirler muamelesi yaptılar. Dinlerini savunmak için vermek zorunda

oldukları savaş, Almanya'ya olan nefretlerini tüm ülkeye yaydı. Çünkü John Žižka'nın ve ardından Procopius'un sık sık darmadağın ettiği şövalye orduları Almanya'dan geliyordu. Hussitlerin zihniyetini, XVIII. yüzyılın sonundaki Fransız devrimcilerinin zihniyetiyle karşılaştırmaktan kaçabilmek pek mümkün değil. Her iki halk da ideallerini savunmak için yabancıya karşı savaşıyordu ve her iki durumda da ulusal duygu, onu ayakta tutan ve ona ilham veren inançla yüceltiliyordu.

Hussit hareketi çok geçmeden devrimci bir biçim aldığından, karşılaştırma daha da kaçınılmazdır. Taborlular, daha önce gördüğümüz gibi sadece Kilise'nin değil, toplumun da tamamen yenilenmesini arzuluyorlardı. Utraquistler tarafından terk edildikten sonra yine onlar tarafından yenildikleri için boyun eğmek zorunda kalmışlardı. Basel Konsili'yle müzakere edilen "Compactat" (1434), Bohemya'yı Kilise'yle uzlaştırırken, ona kimsenin tanımlamayı ihtiyatlı bulmadığı dinî bir özerklik bırakan, biraz muğlak bir uzlaşmaydı. Ayrıca Taborluların şiddetinden korkan soyluların büyük bir kısmı da Katolikliğe dönmüştü. Soylular, el konulan dinî mülklerin eklenmesiyle topraklarını arttırmak ve kırsal nüfusu serfliğe zorlamak için bu koşullardan yararlandılar.

Wenceslaus'un kardeşi ve halefi olan Sigismund, sonunda krallığını ele geçirmeyi başardı. Çocuksuzdu ve 1437'de öldüğünde Avusturyalı damadı Albrecht hem Bohemya hem de Macaristan'da onun yerine geçti. Ancak sadece Katolikler ve Utraquistler tarafından tanındı. Kalan Taborlular, tacı Polonyalı Kazimierz'e verdi. Bohemya'nın Habsburgların topraklarıyla nihai birleşme zamanı henüz gelmemişti. Albrecth, 1439'da Türklere karşı yapılan bir seferde öldürüldü. Kralın ölümünden sonra ölen oğlu Ladislaus adına ülkeyi yöneten Çek soylusu Poděbradlı George, 1457'de Ladislaus'un ölümü üzerine tacı aldı. Bohemya, böylece ulusal ve bağımsız bir krallık hâline geldi. Ancak bu, trajik tarihinde sadece kısa bir ara olacaktı. Aynı zamanlarda Bohemya'da Alman etkisinin geriliediği sıralarda, Polonya'da da tamamen farklı nitelikteki olayların ardından geri çekiliyordu. Bohemya'nın sınırları, kendisini çevreleyen dağlarla net olarak belirlenmişken, Rusya'nın Avrupa'nın kuzeyine kadar uzandığı uçsuz bucaksız ova boyunca Oder'den Vistül'e uzanan Polonya, Karpatlar tarafında komşularının saldırganlığına karşı korunduğu güney dışında her taraftan açıktaydı. Başka hiçbir halkın bu kadar değişken sınırları olmamıştır. Bu sınırlar, bir elbise gibi milletin hareketlerine göre şekillendi, ulusun güçlü ya da zayıf olmasına göre büyüdü ya da küçüldü. Bazen her türlü heterojen ulusu içine alacak kadar genişledi bazen de artık ulusun tamamını içine alamayacak kadar daraldı.

X. yüzyılda kral unvanını alan Boleslas Chrobry (Yiğit), nüfuzunu Dinyeper'in Rus prensliklerine kadar genişletti ve haleflerine yalnızca yapay bir iktidar bıraktı. Çünkü bu iktidar, onu yaratan adamın enerjisinden

başka bir şeye dayanmıyordu. Haleflerinden hiçbiri onu elinde tutamadı. Kraliyet unvanının kendisi XI. yüzyılın sonunda yok oldu. Dükler, XIII. yüzyılda Töton Tarikatı'nın neden böyle olduğunu açıklamaları dışında, genel tarihçiyi pek ilgilendirmeyen iç çatışmaları arasında Polonya topraklarını kendi aralarında paylaştılar. Herhangi bir direnişle karşılaşmadan Prusya'yı ele geçirip Polonya'yı Baltık Denizi'nden ayırdılar. Bununla birlikte Töton Şövalyeleri'nin yerleşmesi, aynı dönemde Bohemya'da olduğu gibi Polonya'da da gerçekleşen güçlü Alman yayılma hareketinin yalnızca bir bölümüydü. Bu göçmenler, Rusya'dan taşan ve Silezya'ya kadar uzanan ancak burada uzun süre durakladıktan sonra Büyük Ögeday Han'ın ölüm (1241) haberi üzerine geri çekilen Moğol istilasıyla daha yeni tahrip edildiğinden, orada daha da sıcak bir şekilde karşılandılar. Almanlar, o zamandan itibaren Almanlaşma belirtileri göstermeye başlayan Silezya dışında çok kalabalık olarak yerleşmediler. İç kısımlara girenler, oraya şehir yaşamını getirerek, ayrıcalıklarla korunan, Magdeburg yasalarına tâbi olan ve yüzyıllar boyunca milliyetini koruyan bir burjuvazi oluşturdular. XI. ve XII. yüzyıllarda Haçlı Seferleri döneminin zulmünün Almanya ve Macaristan'dan Polonya'ya süpürdüğü Yahudilerle yan yana geldiler. Polonya'da II. Wenceslaus ve III. Wenceslaus (1300-1305) yönetimi altında Bohemyalı hanedanının gelişi, kraliyet unvanının geri kazanılmasıyla sonuçlandı. III. Wenceslaus'un ölümü üzerine büyük soylular Dük I. Vladislaus'u tahta çağırdılar. Çağdaşı IV. Karl (1333-1370) Bohemya için neyse, Polonya için oğlu Büyük Kazimierz de oydu. O, tartışmasız bir şekilde Charles'ın politikasından ilham almıştı. Charles'ın Prag'da yaptığını Kraków'da yapmak istedi ve onu örnek alarak orada bir üniversite kurdu (1364). Merkezî bir adlî yargıdan, bir maliyeden ve bir şansölyeden oluşan kraliyet idaresi kurmaya ve hükûmetini Bohemya'nın benimsediği Batı tipine göre modellemeye çalıştı. Fakat güçlü bir krallık ancak halka sunduğu hizmetlere güvenerek ve dolayısıyla halkın bakımıyla ilgilenerek kabul ettirebilirdi. XII. yüzyılda Fransa kralları, burjuvaziyle ittifak kurarak büyük vasallarının gücünü dengelemişlerdi. Ancak Polonya'nın sağda solda dağınık Alman burjuvazileri, kraliyet yardımcıları olarak hizmet edemezdi. Bu tarım ülkesinde, XIV. yüzyılın ortalarında gücü ve üstünlüğü nedeniyle soylular, üç yüz yıl önce monarşik hükûmetle Frank İmparatorluğu'nun soyluları gibi uyumsuz oldular. Frank soylularından çok da farklı değillerdi. Batı soylularının baskın özelliği sosyal işlevleriyken, Polonya soylularınınki hukuki karakterleriydi. Çok daha basit bir tarihsel gelişimin sonucu olarak Polonya'daki soylular, doğrudan barbar çağının özgür insanlarına bağlıydılar, özgür insanlar olarak gururlarını koruyorlar ve ulusu, yalnızca kendi başlarına oluşturduklarını iddia ediyorlardı. Onlar için sadece sömürdükleri ve hor gördükleri serf köylüler, onun da üzerinde, yalnızca kendisi için ve onunla birlikte hüküm sürmesi

koşuluyla otoritesini kabul ettiği kral vardı. Onu canlı tutan ve bundan asla vazgeçmeyen ruh, özgürlük ruhuydu. Fakat Polonya Devleti'ne, nihai çöküşüne kadar, aristokrat bir demokrasinin paradoksal karakterini giderek daha kesin bir şekilde verecek olan bu kast özgürlüğüydü. Böylece Kazimierz'in hayalini kurduğu görev yapılamaz oldu. Monarşik bir merkezîleşme getirme girişimleri, istese de istemese de soyluları zayıflatmayı amaçlıyordu. Bu gerçeğin o kadar iyi farkındaydı ki bugüne kadar hâkim oldukları sefil tarım köleleri yüzyıllar boyunca, bir an için kendi sefaletini sona erdirecek umuduyla bu prensin hatırasını dindarca korumuş ve ona "Köylülerin Kralı" adını vermişlerdi.

Kazimierz'le birlikte 1370'te Piastes hanedanı sona erdi. Halefi Macaristan Kralı I. Lajos, soylularla anlaşma sağlamaya çalıştı. Onlara verdiği tavizler, o zamandan beri kraliyete sık sık dayattıkları, bu sayede ulusun kaderi üzerinde giderek artan bir kontrol elde ettikleri *Pacta Conventa*'nın[87] ilkini oluşturuyordu. Bu ayrıcalıklardan ilk kez yararlanması, Polonya'nın gücünde olağanüstü bir artışa yol açtı.

Kazimierz, Galiçya ve Volhinya'yı fethetti ve onlar aracılığıyla krallığın sınırlarını Litvanya topraklarına kadar genişletti. Yüzyılın başından beri, Baltık kıyılarındaki Litvanyalılar, Töton Tarikatı tarafından denizden geri püskürtülerek güneye dönmüşler, güçlerini Batı Rusya'nın prensliklerine kadar genişleterek Karadeniz kıyılarına ulaşmışlardı. Pagan olarak kalmalarına rağmen Ortodoks tebaalarıyla temasa geçtiklerinde dinlerini benimsemeye başladılar. Gelecekte Bizans Kilisesi'ne bağlanacakları kesin görünüyordu. Şimdi Macar I. Lajos'un (1382) ölümü üzerine Polonyalı soylular, kardeşi Sigismund'un yönetiminden kaçmak için Litvanya Prensi Jagiellon'a, vaftiz edilmesi ve Katolik inancını kabul etmesi şartıyla, kralın küçük kızı Elizabeth'le evlilik teklif edildi. Pazarlık anlaşmayla sonuçlandı ve Jagiellon, II. Vladislaus adıyla Polonya kralı oldu; halkı da yeni kabul ettiği dini onunla birlikte benimsedi. Bununla Litvanya prensliği, resmî bağımsızlığını korumasına rağmen krallıkla birleştirildi (1386).[88]

Töton Şövalyeleri, Prusya'da kurulduklarından beri, Litvanyalıların pagan oldukları bahanesiyle onlara karşı bir imha savaşı yürütmüşlerdi. Ancak bu barbarların kendi dinlerine pek bağlı olmadıkları artık belliydi. Ancak böylesi daha kazançlıydı. Böyle söylemek ne kadar anormal gözükse de onları avlamak daha zevkliydi. Çünkü tarikat, bir yandan bu halka zulmederken diğer yandan hakiki insan avları da düzenliyordu. Bu avların ünü imparatorluğun her yanına yayılmıştı ve Batı'nın prens ve senyörleri, günümüzde Olimpiyat Oyunları'nda bir araya gelen insanlar gibi her kış düzenlenen ve bataklıkların buzlanarak uygun hâle geldiği

87 Sözleşmeli anlaşma; Polonya ulusuyla yeni seçilen bir kral arasında imzalanan bir mutabakat anlaşmasıydı. (ç.n.)

88 Polonya ve Litvanya'nın daimi birliği 1499'da ilan edildi.

zamanlarda bu seferlere katılmak için toplanıyorlardı. Dinî duyguların böylesine alçalması ve âdetlerin bu derece gaddar olması, tarikatın zaman içinde Hristiyan proselitizm ruhunu ve ilk günlerin kahramanca mistisizmini ne kadar kaybettiğini gösteriyordu. İslam'la savaşmak için kurulan askerî manastır, geleneklerini ancak Rodoslu Aziz John Şövalyeleri veya İspanya'daki Alcantara veya Calatrava Şövalyeleri gibi orijinal misyonuna sadık kalarak koruyabilirdi. Tersine Doğu'dan yüz çeviren Töton Tarikatı, Tapınakçılar gibi tamamen geçici hedefler peşinde koşma yolunda gayretleriyle dikkat çekiyordu. Başlangıçta kendilerine ilham vermiş duygulara âdeta isyan ederek bu gücü sadece artık zenginlik ve güç arayışında kullanmaya başlamışlardı. Nasıl Tapınakçılar XIII. yüzyılın ortalarından itibaren müthiş bir malî güç hâline geldiyse, Töton Şövalyeleri de Prusya'nın putperestlerini yok ettikten sonra ülkeyi "kusursuz ekonomistler" olarak sömürdüler. "Tarımcılar"ın ilki olduklarını söyleyebiliriz. *Grosschäffer* tarafından yönetilen geniş toprakları, ana pazarı Brugge üzerinden büyük miktarda ihracat ticareti için tahıl sağlıyor, bu ticaretten elde edilen para kârlı yatırımlar için kullanılıyor veya faizle borç veriliyordu. Ancak tarikat, yalnızca bir şövalye oligarşisi hâline gelmişti. Gururları ve bencillikleri sonunda, kendilerini efendileri olarak gördükleri halkı çileden çıkardı. Şehirler ve XIV. yüzyılın sonundan itibaren kırsal soylular boyunduruklarına artık katlanamayacak duruma gelmişti. Polonya'nın yeni kralı bu koşullardan yararlanmayı ihmal etmedi. Bir Litvanyalı olarak, Almanların ateşli bir düşmanıydı. Tahta çıkışıyla birlikte Tötonlarla savaş kaçınılmaz hâle geldi ve 1409'da patlak verdi. Ertesi yıl, Polonya ordusu Tannenberg'de (15 Temmuz 1410) tarikatı korkunç bir yenilgiye uğrattı. Şövalyeler için bu, *çöküşün* başlangıcıydı. Şehirlerin ve soyluların onlara karşı ayaklanması çok uzun sürmedi. 1454'te Polonya'nın egemenliği altına girdiler. Sonunda, 1466'da Büyük Üstad; Danzig, Thorn, Marienburg ve Elbing'le birlikte Doğu Prusya'yı II. Kazimierz'e bırakmak için çekildi. Prusya'nın geri kalanı siyasi özerkliğini korudu ancak bundan böyle Polonya Devleti'nin bir parçasıydı. Almanya'da hiç kimse Germen etkisindeki bu gerilemeyle ilgilenmedi. Ülkenin nüfusu, kıyıdaki kasabalar hariç, hızla Polonyalı oldu ve Slav kimliği, XIII. yüzyılda kovulduğu bu ülkeleri yeniden ele geçirdi. Polonya'nın artık Baltık Denizi'ni çevreleyen geniş bir sınırı vardı. Güneyde Karadeniz'e kadar uzanıyordu. Aynı zamanda, Türk baskısı Asya ticaretini Hristiyanlara kapatmasaydı, ona parlak bir gelecek garanti edilebilirdi. Ayrıca, hiç kimse ekonomik kalkınmayla ilgilenmiyordu. Soylular için Jagiellon'un tahta çıkması, konumlarını sağlamlaştırmak için bir fırsattı. Yeni kral onlara diğer ayrıcalıkların yanı sıra vergiden muafiyet sözü de vermişti. Polonya Devleti, krallarının egemenliği altında kesinlikle aristokrat bir cumhuriyete dönüşüyordu.

Güneydeki Slavlar (Hırvatlar, Slovenler, Sırplar ve Bulgarlar), Polonyalılar ve Bohemyalılardan çok farklı bir manzara sunuyorlardı. Zayıflıklarının bir sonucu olarak Hırvatlar ve Slovenler, kısa süre sonra Macaristan'ın egemenliğine girdiler. Macaristan onlara en ufak bir siyasi özerklik vermeme konusunda dikkatliydi. Sırplar ve Bulgarlar ise Tuna'nın güneyine Bizans İmparatorluğu toprakları üzerine yerleşmişler, Bizans Kilisesi'ne tâbi olarak Justinianus'un saltanatından sonra imparatorluğun zayıflığından yararlanıp Makedonya'ya ve hatta Bizans topraklarına nüfuz etmişlerdi. Uzun vadede Helenleşirken, Makedonya Slavları, imparatorluğun kuzeyini işgal eden Almanlar gibi dillerini ve geleneklerini korudular.

X. yüzyılda, İmparator Romanos Lekapenos (920-944) döneminde Bulgarlar, onlara haraç ödemek zorunda kalan Konstantinopolis'i tehdit ettiler. Nikiforos Fokas (963-969), ardından I. Ioannis Çimiskes ve II. Basileios Bulgaroktonos (976-1075) onları imparatorluğa bağımlı hâle getirdi. Ancak Dördüncü Haçlı Seferi'nin hemen öncesinde isyan ettiler. Bu isyandan, Asen hanedanının yeni Bulgar İmparatorluğu doğdu. Baudouin onlarla birlikte savaşırken öldü.

Sırbistan'a gelince, Stefan Nemanja yönetiminde Bizans egemenliğinden kurtuldular. Oğlu I. Stefan, 1221'de kral unvanını aldı. Halefleri imparatorluğun ve Bulgarların aleyhine topraklarını genişletti ve III. Stefan Uraş, Bulgar gücünü yok etti. Oğlu IV. Stefan Dečanski, tüm Makedonya ve Albania'yı fethetti, hatta Sava Nehri'nin kuzeyine kadar uzandı. Çar unvanını aldı ve "Sırpların ve Romalıların İmparatoru" (1346) olarak taç taktı. İmparatorluk, elbette Latin işgalinden sonra savaşacak durumda değildi ve ancak kıyılarını korumaya çalışmıştı. Bir Sırp imparatorluğunun kendi sınırlarına yerleşmesine izin verdi. Türklerin gelişi Balkanlar'da genel bir karışıklığa neden olmasaydı, bu imparatorluk muhtemelen Boğaz'a yerleşecekti.

Slav kitlesinin içine bir kama gibi sürülen Macarlar, Almanya'yı ve hatta Kuzey İtalya ve Doğu Fransa'yı korkunç atlı baskınlarıyla uzun süre korkuttuktan sonra, I. Henry ve Otto'nun zaferleri sayesinde nihayet Tuna Ovası'nda yerleştiler. Sonunda da fatihlerin kilisesine tâbi oldular. Papa I. Silvester'in yönetimindeki Roma'ya gittiler. Gran başpiskoposluğunun kurulması onlara dinî bir metropol kazandırdı.

Irkın tarihsel gelişimdeki önemi olmadığını kanıtlamak için bir örnek vermek gerekirse, böyle bir örnek kesinlikle Macarlar[89] olmalıdır. Kökenleri ve dilleri nedeniyle Türkler ve Moğollarla akraba olan bu Finler, Hint Avrupa halklarının etnografik grubuna tamamen yabancıydılar. Ancak

89 Finlandiya Cumhuriyeti'nin 1917'nin başında, Finlandiya kökenli olmaları nedeniyle Fin halkıyla akraba olan Macar halkını kökenlerinden haberdar etmek için Macaristan'a bir heyet göndermesi ilginçtir.

damarlarında akan kanın doğasına, kafa indisine ve konuştukları dilin özelliklerine rağmen sosyal yaşamları bu kadar benzer hâle geldiğinde, bu halkların ortasında yeni yerlerini henüz alamamış ve Hristiyanlığı kabul etmişlerdi. Sosyal yaşamları komşularınınkine o kadar benziyordu ki daha önceki durumları bilinmese, onları davetsiz misafir olarak düşünmek neredeyse imkânsız olacaktı Gerçek şu ki insanların fiziksel varlıkları tamamen ahlakî varlıklarına tâbidir. Hâlâ barbar ve kendi medeniyetlerinden yoksun olan Macarlar, Fin kökenlerini ancak dinlerinde kalarak koruyabilirlerdi. Hristiyan olduktan sonra Avrupa topluluğuna girmek zorundaydılar. Böylece belirli bir etnolog okulunun "Germen ırkına" özgü olduğunu iddia ettikleri ve gerçekte tüm barbarlara ait olan bu sözde "asimilasyon yeteneğine" de sahip olduklarını kanıtlamaları gerekiyordu. Tuna Ovası'na fatihler olarak girdikten sonra ülkenin Slav nüfusunu boyunduruk altına aldılar ve köleliğe indirdiler. Bu süreçte ırklarına atfedilebilecek hiçbir şey yoktur. Lombardlar VII. yüzyılda, Cisalpina Galya'da tam da böyle yapmışlardı. Fethettikleri halklardan daha az uygar olan Lombardlar, diğerleri tarafından hızla Latinleştirilmişler, Macarlar ise kendilerinden daha ileri olmayan halklarla temas hâlindeyken kolayca milliyetlerini korumuş ve onların ortasında egemen halk olarak kalmışlardı. Tüm tarım toplumlarında olduğu gibi kısa sürede toplumun ileri gelenlerinden bir soylular sınıfı oluşması beklenirdi. Ancak Bohemya ve Polonya'dakiyle aynı nedenlerle feodal sistem Macaristan'a giremedi. I. Stefan (997-1038), şimdiye kadar ülkeyi aralarında paylaşan prenslerden kurtulmayı başardıktan sonra soylu büyükler, Papa Silvester'in kendisine gönderdiği taçla kral unvanını aldığında monarşik iktidarın uygulamalarıyla zorunlu olarak ilişkilendirildiler. 1222'de Kral II. András, siyasi statülerini kutsayan ve her yıl piskoposlarla birlikte Székesfehérvár'da toplanma ve ayrıcalıkları ihlal edildiğinde isyan etme hakkını veren bir Altın Buyruk aldı. Bu buyruk, İngiltere'nin Magna Carta'sıyla neredeyse aynı dönemdeydi. İki metin arasındaki karşıtlık son derece öğreticidir. İngiltere'de ruhban sınıfı ve burjuvalar soyluların arkasındaydı ve kraliyetin kabul etmek zorunda olduğu yasa gerçekten ulusal bir yasaydı. Tam tersine Macaristan'da tek bir kast, kendi çıkarları için bir antlaşma yaptı ve bu çıkarları korumayı başardığı sürece, halkın geri kalanı onlara feda edildi.

Macaristan bir burjuvaziye sahip olsaydı, işler kuşkusuz başka türlü olurdu. Ancak geç gelen Bohemya ve Polonya gibi Macaristan da geri kalmış bir ülkeydi ve ekonomisi tamamen tarımsaldı. Tıpkı Bohemya ve Polonya'da olduğu gibi XII. yüzyıldan beri Macaristan'ın sahip olduğu tek burjuva, Macar ulusunun ortasında yabancı kalan ve kralların bahşettiği ayrıcalıklarla ulustan daha da kopan Alman göçmenlerdi. XII. yüzyılın başlarında gerçekleşen ve Macaristan'a Adriyatik'te bir çıkış sağlayan Dalmaçya'nın fethi, uzun vadede Spalato ve Zara sayesinde ticari faali-

yetlerin doğmasına yol açmış olabilirdi. Bu durum, kentsel bir nüfusun yaratılmasına yol açacaktı. Bu ancak Macaristan barış içinde yaşasaydı gerçekleşebilirdi ama ülkenin çeşitli sınırlarında (Bohemya, Polonya, Almanya, Güney Slavlar ve Bizans İmparatorluğu, Adriyatik üzerindeki kontrolü kıskançlıkla elinde tutan Venedik'ten bahsetmiyorum bile) bu kadar çok halkla temas hâlinde olmak, bazen bir cephede bazen bir başka cephede sürekli olarak savaşmak demekti. Doğuda Macaristan, Asya barbarlığının ne olacağı belli olmayan alanına açıldı. Güney Rusya'dan gelen Peçenekler ve daha sonra Kuman akınlarını püskürtmek veya boyun eğdirmek zorunda kaldılar. Ayrıca sonunda Roma lehçesini benimsedikleri ve bir gün Romalılar olarak bilinecek Dacia'nın eski Roma kolonistlerinin torunlarıyla karışmış Slavlar ve Finlerden oluşan bir halka karşı kendilerini savunmak zorundaydılar. Bu sarsılmış toplum Moğol istilasıyla yok edilme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Rusya dışında hiçbir yerde Moğolların tahribatı Tuna Ovası'nda olduğu kadar korkunç değildi. Sonunda çekildiklerinde, ülke neredeyse yeniden sömürgeleştirilmek zorunda kaldı. Kral IV. Bela (1235-1270) bu yönde çok çaba harcadı, İtalyanları ülkeye yerleşmeye davet etti ve Transilvanya'ya yerleşenlerin sayısını arttırmak için yeni Almanlar getirdi. Buda şehri 1245 yılında kurulmuştur. Bağcılığı İtalyanlara tanıttılar. Rumenler tarım işçisi olarak ovada geniş bir alana yayılmışlardı. Otuz yıl sonra Macaristan, Bohemyalı Ottokar'a karşı Habsburglu Rudolf'u destekleyecekti. Almanya adına Çek yayılma tehdidini dizginleyecek kadar güçlü hâle gelmişti. Macaristan, yakında komşusu olan Habsburgların hanedan planlarının bir parçası olduğunu çok geçmeden anlayacaktı. IV. Ladislaus çocuksuz olarak öldüğünde, Habsburglu Rudolf, ülkeyi imparatorluğun bir fiefi olarak elden çıkardı ve onu oğlu Albrecht'e verdi. Ancak Papa II. Silvester tacı Stefan'a gönderdiğinden, papalar Macaristan'ı Papalığın bir fiefi olarak kabul ettiler. Bu fief derhâl, IV. Nicolaus tarafından Napolili Carlo'nun oğlu ve Ladislaus'un kayınbiraderi Charles Martel adına talep edildi. Bu yabancılardan kurtulmak için ileri gelen soylular, tacı, ulusal hanedanın bir evladı olan III. András'a verdi ancak 1301'de ölümü üzerine Charles Martel'in oğlu Károly Róbert'i kralları olarak kabul ettiler (1308-1342). Böylece Papalığın Napoli'de Hohenstaufenlere karşı kurduğu Fransız Anjou hanedanı, şimdi Macaristan'da Habsburglara karşı kurulmuş oluyordu. Orada 1382'ye kadar varlığını sürdürdü ve ülkenin "Batılılaşmasına" büyük katkılarda bulundu. Bu hanedanın en büyük kralı, Moğollar tarafından terk edilen Moravya'yı işgal eden, Hırvatistan'a boyun eğdiren ve Venediklileri Adriyatik kıyılarını ve Durazzo'ya kadar uzanan adaları teslim etmeye zorlayan Lajos'tur (1342-1382).

Onun politikası, büyük bir kralın yetenek ve hırsını ortaya koyuyordu ancak neredeyse megalomanyaktı. Napoli Kraliçesi Joanna'nın kocası

olan ve suikaste uğrayan kardeşi András, bu krallığa iki sefer düzenlemişti. Bu İtalya politikasının yanı sıra, bir kuzey politikası da izledi. Çünkü gördüğümüz gibi Polonya kralıydı. Böylece nüfuzu Vistül'den Adriyatik ve Karadeniz'e kadar uzanıyordu.

Çağdaşı olarak IV. Karl ve Polonyalı Kazimierz'le aynı politikayı izlediğini görmek ilginçtir. Fünfkirchen'de bir üniversite kurdu. Sarayın kibar âdetleri, büyük soylular arasında yayılmaya başladı. XIV. yüzyılın ortası, Bohemya, Polonya ve Macaristan'da, XIII. yüzyılın Alman etkisinin yerini olan, özellikle Fransız etkisinden ziyade Batı etkisi nedeniyle ilginç bir dönemdi.

Ancak Lajos'un kendisi için yaptığı pozisyonun kalıcı sonuçları olmadı. Oğlu olmadığı için yarattığı devasa yapı çökmeye aşırı derecede adaydı. Polonya, Jagiellon'un hükümdar asâsının kontrolüne girdi. Bir Angevin akrabası, Durazzolu Carlo, 1387'de öldürüldü. Lajos'un kızı Maria'yla evlenen Lüksemburglu Sigismond, sonunda kral olarak tanındı.

Onun saltanatı başarılı bir dönem değildi. Türkler sınırda görülmeye başlamıştı. Bundan böyle bir Adriyatik politikası imkânsızdı. Macaristan kralına verilen Roma kralı ve imparator unvanları ülkeyi kurtarmaktan acizdi. Aksine, onu Hussit savaşına sürükledi. Gördüğümüz gibi konsilin planları Türk tehlikesine yönelikti ama etkisiz kalmıştı. Sigismund'un 1437'de ölümü üzerine kızı Elizabeth'le evlenen Avusturyalı Albrecht, Macaristan tacını devraldı. Habsburg'un Macaristan üzerindeki egemenliğini güvence altına alacak zamanı yoktu ve erken bir tarihte 1439'da öldü. Artık, uzun bir süreyle ülkenin tarihi, büyük ölçüde Türk tehlikesi tarihi olacaktı.

Slavlar ve Macarların tarihleriyle XV. yüzyılın ortalarına kadar yarattıkları toplam izlenim, Hristiyan topluluğuna girmelerine rağmen neredeyse tamamen Avrupa dünyasının dışında kaldıkları şeklinde özetlenebilir. Almanların Karolenj İmparatorluğu'ndan aldıkları Roma uygarlığına giriş tecrübesini, onlar hiç yaşamamışlardı. Almanlar gibi ruhani güçle dünyevi güç arasındaki yakın ittifakı, Kilise'nin Roma yönetimi, hukuku, öğrenimi ve edebiyatından koruduğu her şeyi yaymasını sağlayan bu teokratik rejim altında asla yaşamadılar. Erken ve çok özel bir şekilde İtalya'ya yönelen Otto İmparatorluğu, Macarları etkisi altına alma girişimini terk etti ve Batılılaşma süreci ancak onların piskoposları ve keşişleri aracılığıyla gerçekleştirildi. Ancak Macarlar, yalnızca kendi kaynaklarına dayanmak zorunda oldukları, hiçbir siyasi güce sahip olmadıkları ve dinî yaşamın merkezlerinden çok uzakta bulundukları için etkileri kaçınılmaz olarak çok yüzeyseldi, dinî ibadet ve disiplin alanıyla sınırlıydı. Bu halklar ne toprak sistemindeki örgütlenme ne de feodal sistem hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Ne Atamalar Savaşı'nda ne de Haçlı Seferleri'nde rol oynadılar. Onlar için büyük *destanın* tek sonucu, Mesih'in takipçileri tarafından

Elbe'den sürülen Yahudilerin kendi topraklarına sığınmalarıydı. Batı'nın ekonomik hayatı ticaretin etkisiyle canlandığında ve burjuvazi, Akdeniz ile Kuzey Denizi arasında her yerde ortaya çıktığında, bu büyük hareketten ancak Alman sömürgeciliğinin ani yükselişiyle haberdar oldular. Eski tarım işletmeleri tarafından dezavantajlı konuma getirilerek Alman baskısına boyun eğdiler. Elbe boyunca işgalcilerden önce çekilip, Elbe'yle kendi aralarında yerleşmesine ve ulusal nüfusun ortasında yabancı adalar gibi şehirler kurmalarına izin verdiler. Onlara tepeden bakan ama onlar için bir zorunluluk olan bu yeni göçmenlerin gelişiyle, XIV. yüzyılın ortalarına kadar devam eden yüzeysel bir Almanlaşma dönemi başladı. Ardından Bohemya'da IV. Karl, Polonya'da I. Kazimierz ve Macaristan'da I. Lajos'un bulunduğu dönemde, üç ülkede de hemen hemen aynı anda bir reaksiyon kendini hissettirmeye başlamıştı. Alman nüfuzu durdu ve üç ülkede de ani bir ulusal enerji uyanışı oldu. Bu, çok farklı biçimler altında Hussitliğin Bohemya'da patlaması, Prusya'nın Polonya tarafından fethi ve Macaristan'ın Adriyatik'e doğru ilerlemesiyle kendini gösterdi. Batı Slavları ve Macarların Avrupa uygarlığında aktif bir rol oynama zamanı gelmiş gibi görünüyordu. Ancak Türkler, Balkan Yarımadası'nda ilerliyorlardı. Slavlar ve Macarlar, Batı medeniyetini savunmak için onunla iş birliği yapmak yerine doğuya geri dönerek baskıyı karşılamak zorunda kaldılar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSPANYA, PORTEKİZ VE TÜRKLER

1. İspanya ve Portekiz

Haçlı Seferleri, İslam'a merkezinden saldırmıştı. Müslüman dünyası Filistin'i her taraftan kuşattığı için Batı, mevzilerini korumak ve İslam'ın baskısını dengeleyecek şekilde bu dar kıyı şeridinde tutunabilmek amacıyla merkezinden bu kadar uzakta, elindeki mevcut kaynaklarla gücünün ötesinde sağlam bir saldırı başlatmak zorunda kalacaktı. Birinci Haçlı Seferi'nin coşkusuyla ele geçirilen mevzileri bir kez kaybettikten sonra onları tekrar ele geçirmek için boşuna uğraştı. Aziz Louis'in saltanatının ardından askerî harekâtın üssü olmaktan çıkan Doğu Akdeniz, Yeni Dünya'nın keşfine kadar Avrupa ve Doğu arasındaki ticaretin yarı yolu hâline geldi ve öyle kaldı.

İspanya'da Müslümanlarla Hristiyanların durumu çok farklıydı. Orada iki rakip arasında nispeten bir denklik vardı. Sınırları belli bir savaş alanında karşı karşıya geldiler; her iki rakibin de başarısızlık durumunda geri çekilme ve yeni savaşları beklerken kayıplarını giderebilme imkânları vardı. Bu koşullarda zafer, eninde sonunda saldırı yeteneğini en uzun süreyle koruyabilecek olanın, yani en yoksulun, başka bir deyişle, İspanyolların olacaktı. Çünkü onları savaşa iten yalnızca inançları değildi. Müslüman sanayisi ve tarımı sayesinde çehresi değişen, sarp dağlarının haşinliğiyle keskin bir tezat oluşturan bu güzel şehirlere ve kırsal bölgelere sahip olmak için duyulan şiddetli arzu, onların kâfirlere olan nefretini daha çok arttırıyordu. Müslümanlara saldırmaları, başlangıçta nereden bakarsanız bakın, neredeyse bir barbar istilası gibiydi. Ancak burada barbar olanlar Hristiyan'dı. Bu durum Almanların daha önce imparatorluğun Latin nüfusuyla kaynaşmalarının tersine, fethedilen nüfusla birleşmelerini engelledi. Konunun ırkla hiçbir ilgisi yoktu. X. ve XI. yüzyıllarda Türkler, Moğol kökenli olmalarına rağmen Bağdat Araplarının Sami uygarlığıyla tamamen asimile oldular. İspanyollar, İslam'la ilk temasları sırasında Türkler gibi pagan olsalardı, Türkler gibi din değiştireceklerini varsaymamak için hiçbir neden yoktur. Üstün medeniyetlerin maddi gücü, paganlara karşı en güçlü dinî propaganda aracıydı. Fakat

bu medeniyetler yabancı ve özel bir inancın mensuplarıyla temasa geçtiğinde, onların zenginlik ve ışıltısı, bir dinsizlik, Tanrı'ya karşı bir saldırı görünümüne büründüğü için din düşmanlıklarını nefret noktasına kadar arttıracaktı. Bu nedenle yakıp yıkma ve çapulculuk kendileri için bir hak sayılarak, en vahşi duygular vicdanları rahatsız etmeden özgürce serbest bırakılabiliyordu. Misyon, hassasiyetler ve çıkarlar, İspanya'nın Hristiyanları'nı Kutsal Savaş'a itmek için bir araya geldi. Bu, kelimenin tam anlamıyla bir Kutsal Savaş'tı. Çünkü amaç din değiştirmeleri değil, kâfirlerin katledilmesi ya da kovulmasıydı. İspanyollarda, Müslümanların Katolik tebaası *Mozarapların* dinlerini özgürce yaşamalarına izin veren bu hoşgörünün izi bile yoktu. Dinsel dışlayıcılıkları o kadar keskindi ki tövbe karşısında bile yumuşamadılar ve *Moriskola*a (vaftiz edilmiş Müslümanlara) giderilmez bir şüpheyle baktılar. Hristiyan olmak yeterli değildi, bir adam "eskiden beri Hristiyan" olmalıydı. Bu da onun gerçekten "eski İspanyol soyundan" olması gerektiği anlamına geliyordu. Böylece milliyet bağnazlığın kanıtı hâline geldi, inançla birleşen milliyet duygusu, uzlaşmazlık ve ihtiraslarıyla şiddetlendi.

XIX. yüzyılın ortalarından sonra artık muzaffer Hristiyan ordularına karşı koyamayacak durumda olan Mağribilerin Faslı Murabıtlardan yardım istediklerini daha önce görmüştük. Sagrajas Muharebesi (1086) İspanyolların ilerlemesini durdurmuş ancak tamamen bitirmemişti. Sonraki yüzyıl boyunca savaş, büyük askerî eylemlere sahne olmasa da yorulmak bilmeyen bir kararlılıkla devam etti. Ulusal kahramanların başarıları, Fransızların feodal destanı *Chansons de Roland*'da ifadesini bulduğu sıralarda, Kudüs'ün ele geçirildiği 1099'da ölümün gelip bulduğu Cid Campeador'un görkemini yücelten "*romanslar*"da kendine yer bulmuştu. Roland, Avrupa edebiyatında büyük bir figür olurken, Cid yerel bir kahraman olarak kaldı. Gerçek şu ki Haçlı Seferi'nin, daha çok ses getiren görüntüsünden etkilenen çağdaşları, tıpkı 1812'deki Rusya Seferi sırasında İspanyol Bağımsızlık Savaşı'nın gözden kaçması gibi XII. yüzyılın İspanyol Savaşı'nı da görmezden gelmişti. Ne var ki Napolyon'un düşüşü İspanya'da başladığı gibi İslam'a karşı tek kalıcı zaferini Orta Çağ Katolikliği'ne veren de yine İspanya olmuştu. Hristiyanlar ortak düşmana karşı güçlerini birleştirselerdi, bu zaferler daha çabuk kazanılır ve daha kesin olurdu. Ne yazık ki sürekli birbirleriyle çatışan ya da soyluların iddialarına karşı kendilerini savunmak zorunda kalan Kastilya ve Aragon kralları, düşmanın vurulan darbelerden kurtulmasını ve intikam almasını çok kolaylaştırdı. 1195'te Emîr Yakup el-Mansur, Kastilya Kralı VIII. Alfonso'ya karşı Alarcos'ta öyle parlak bir zafer kazanmıştı ki bir an için genel bir felakete yol açacak olmasından korkulmuştu. Ancak Papalık, Kutsal Savaş'a dalmasına rağmen İspanya'nın bu savaşta Hristiyanlığın sağ kanadını oluşturduğu gerçeğini asla gözden kaçırmadı. III. Innocentius hemen

müdahale etti. İnananları haçı almaya çağırdı, İspanya'ya para gönderdi ve himayesini yarımadanın krallarına kadar ulaştırdı. Aragonlu II. Pedro, Papa tarafından taçlandırılmak üzere Roma'ya gitti ve krallığının Papalığın bir fiefi olduğunu kabul etti. Roma'nın teşvikleri sayesinde Aragon, Kastilya, Leon ve Portekiz bu kez güçlerini birleştirdi. 1212'de Las Navas de Tolosa Muharebesi, Alarcos felaketinin intikamını aldı ve Müslüman direnişini yok etti.

Ondan itibaren, Hristiyanlığın ilerlemesi karşı konulmaz ve kesin olmuştur. Aragon Kralı II. Jaime (1213-1276) Balear Adaları'nda bir köprübaşı ele geçirdi ve 1238'de Valensiya'yı fethetti. Kastilyalı III. Ferdinand 1236'da Córdoba'yı, 1248'de Sevilla'yı ele geçirdi. Bu arada Portekiz Kralı III. Alfonso, Algarve'yi ilhak etti ve krallığa, bugüne kadar elinde tuttuğu geniş toprakları kazandırdı. Müslümanların elinde, İspanya'daki tüm topraklarından yalnızca Kastilya'ya bağlı Granada kalmıştı.

Başlangıçta çok sayıda olan İspanyol devletleri Mağribilerin aleyhine olacak şekilde güneye doğru genişledikçe, bir yığılma süreci sonucunda daha da yoğunlaşma gerçekleşti. Asturias, Galiçya ve Leon devletleri (1230) Kastilya'yla, Katalonya da Aragon'la birleşti. Artık bir Fransız hanedanı tarafından yönetilen Navarra, daha şanslı komşularıyla rekabet edemeyecek kadar dağlarına hapsoldu ve yerel bir bölgeyle sınırlandı. Uzun kıyısı ve Douro ile Tagus Nehirlerinin rotası nedeniyle kaçınılmaz olarak Batı'ya yönelen Portekiz, Kastilya ve Aragon arasında paylaşılan yarımadaya sırtını döndü. Bu iki krallıktan Kastilya çok daha büyüktü fakat Aragon daha elverişli konumdaydı. Bu nedenle dış dünyayla Kastilya'dan çok daha önce temasa geçti. Burada uzun süredir Aragon hanedanının mülkiyetinde olan Pirenelerin kuzeyindeki önemli fiefleri hesaba katmıyorum. Bunlar sadece Fransa krallarıyla, daha baştan kaybedilecek olduğu belli çatışmalara yol açabilirdi. II. Jaime, Aziz Louis'in Katalonya üzerindeki egemenliğinden vazgeçmesi (1258) karşılığında onları Saint Louis'e devredecek kadar sağduyulu davranmıştı. Aragon'u Avrupa'ya çeken ve ona XIV. yüzyıldan itibaren Kastilya'dan daha kısıtlı bir İspanyol karakteri veren şey, Akdeniz kıyısındaki konumuydu. Orta Çağ'ın en önemli ticareti olan Doğu Akdeniz ticaretine katılmaya çağrılmasının nedeni de buydu. Barselona, Venedik, Pisa ve Cenova'nın izlediği yola girmekte gecikmedi ve XII. yüzyılda Katalan denizciler, Suriye ve Mısır limanlarında İtalyanlar ve Provenslilerle karıştı. Aragon'u Sicilya'ya çeken ve 1285'te İspanya'ya Avrupa siyasetinin, daha sonra İtalya'nın geri kalanına yayılmak üzere kullanacağı hassas noktalarından biri olarak bu krallıkta dayanak sağlayan şey, III. Pedro'nun (1276-1285) Manfred'le olan yakınlığından çok bu denizcilik faaliyetiydi. Pedro'nun haleflerinin döneminde krallığın Akdeniz'deki genişlemesi devam etti. III. Alfonso (1285-1291), bir süre vasal bir krallık olarak kaldıktan sonra, IV. Pedro (1336-1387) döneminde

ilhak edilen Balear takımadalarının tamamını fethetti. IV. Alfonso (1327-1336), Korsika ve Sardinya'ya sahip olmak için Cenova'yla savaştı. V. Alfonso yönetiminde, 1443'te Napoli Krallığı'nın fethi gerçekleşti. Aragon artık bir Akdeniz gücü hâline gelmişti. Avrupa'dan Pirenelerle ayrılarak İspanya'ya açılan, Akdeniz üzerinden iletişim kurulabilecek tek yol Aragon'du. Sicilya onun mirasına dâhil edilmeseydi, V. Carlos'un saltanatının ne hâle geleceğini bir düşünün!

Ancak gerçek İspanya Aragon değil Kastilya'ydı. Mağribilere karşı savaşta en büyük ve en şanlı rolü oynayan da Kastilya'ydı. XI. yüzyılda Cid ve XIII. yüzyılda Perez de Castro olmak üzere popüler kahramanlar birer Kastilyalıdır ve onların kahramanlıklarını anlatan "romanslar" da Kastilya dilinde yazılmıştır. Kastilya'daki soylular, İspanya'nın diğer bölgelerindekilerden çok daha etkiliydi. Ulusal karakterin ve ulusal dilin oluştuğu yer Kastilya'ydı. Ülke elbette dış dünyadan tamamen kopmuş değildi. Gaskonya Körfezi'ndeki limanlar, Flandre'yle oldukça aktif bir kıyı ticareti sürdürüyordu ve 1280'de Kastilyalı tüccarlar Brugge'den bir imtiyaz beratı aldı. Ancak ne ticareti ne de ticaret filosu Barselona'nınkiyle kıyaslanamazdı. Bu nedenle Kastilya krallarının Aragon kralları gibi Avrupa siyasetinin yörüngesine çekilmemesine şaşırmamak gerekir. Biraz tuhaf bir hırsla Romalıların kralı unvanını satın almaya kalkıştığında, X. Alfonso'nun (1252-1284) bundan herhangi bir avantaj elde edemediğini görmüştük. Fernando de la Cerda'nın oğulları tarafından saldırıya uğrayan IV. Sancho'nun (1284-1295) saltanatına damgasını vuran hanedan kavgaları Fransa kralının başarısız bir müdahalesine yol açtı. Ancak daha sonra Zalim Pedro (1350-1369), Du Guesclin tarafından desteklenen rakibi Transtámaralı Henry'yle başa çıkmak için Kara Prens'le ittifak kurdu. Burada, aniden büyük bir güç hâline gelen İspanya'nın dünyayı istila etmeye başlamasına kadar Kastilya'nın dış ilişkilerinin neredeyse tüm hikâyesini görüyoruz. XV. yüzyılın sonuna kadar Kastilya'nın etkisi, yarımadanın sınırlarıyla kesin bir şekilde belirlenmişti.

Kastilya'nın faaliyetleri Mağribilere savaş açmakla sınırlı değildi. Batıda Portekiz ve doğuda Aragon'la temas hâlinde olan krallık, bazen kraliyet aileleri arasındaki ilişkilerin sebep olduğu bazen bir çocuk prensin naipliğiyle bazen de tahtın vârisinin meşruiyetiyle ilgili olarak komşularıyla sürekli çatışma hâlinde oldu. Zayıflığına rağmen Gırnata Emirliği'nin ayakta kalmasını mümkün kılan da Hristiyan devletler arasındaki bu sürekli kavgalardı. Hatta çok yararlı bulduğu çatışmalara katıldığı ve çok uzun sürdüğü durumlar bile olmuştu.

Hanedan savaşlarına rağmen Kastilya, Aragon ve Portekiz arasında, muhtemelen tarihlerinin benzerliği nedeniyle bir tür aile benzerliği diyebileceğimiz çarpıcı bir aynılık vardı.

Barselona'nın üstünlüğünün özel bir karakter kazandırdığı ve görenleri bugün bile etkileyen Katalonya dışında, her yerde aynı kurumlar ve aynı sosyal gruplar vardı. Esasen asker olan soylular, kraliyete karşı uzun süre mağrur ve kibirli bir tutum sergilediler. Bu tutumlarından dolayı İspanya soylularının hükümdarın huzurunda giyinik olarak bulunabilme hakları, mutlak monarşide zararsız ama önemli bir eski âdet olarak varlığını sürdürdü. Krallar, *ricos hombre*-zengin adamlar ve *hidalgo*-asillerin bu aristokrasisine direnmek için XIII. yüzyılın başlarından itibaren burjuvazinin desteğine bel bağladılar. Bu bağlamda, VII. Louis'den sonra Fransa krallarının davranışlarında olduğu gibi bunların davranışları da siyasi çıkarlarla belirlendi. Fakat şehirlerin ve kraliyetin ittifakı İspanya'da Fransa'dakinden çok daha yakın ve çok daha uzun süreliydi. Bu niçin böyleydi? Belki de asillerin fazla kibirli oluşundandı. Burjuvanın kraldan beklediği, yollarda barış ve güvenlikti. Bunun için, Alman şehirleri gibi onlar da birlikler (*hermandades*-kardeşlikler) kurdular. Yargı fonksiyonu kralların faaliyetlerinde çok önemli bir rol oynadığı için bu birlikler kralın yargı gücüne katkıda bulundular. Çünkü X. Alfonso yönetiminde Kastilya için, *Codigo de las siete partidas* (Yedi Bölümlü Kanun) derlemesi hazırlanmıştı ve Aragonlu II. Jaime bir kanun koyucu olarak ün kazandı. Portekiz Kralı Denis'in (1279-1325) lakabı *el Justo*'ydu (âdil). I. Pedro (1357-1367) acımasız sertliğiyle meşhur olmuştu. Sonuç olarak burjuvazi, kanunun ve kamu barışının koruyucusu olarak asker soylulara karşı kralı destekledi. *Hermandades*, yani haydutlar ve suçlulara karşı gönüllü polis gücü oluşturdular. Kraliyet iktidarının uygulanmasıyla çok yakından ilişkili olan şehirlerin Cortes'te çok erken bir tarihte temsil edildiğini söylemeye gerek yok. XIII. yüzyıldan itibaren bunların vekilleri soyluların ve din adamlarının yanında oturdular. XIV. yüzyılda İspanya'da karışıklığa yol açan hanedan kavgaları Cortes'e, hükûmete daha çok müdahale edebilme ve krallara, özellikle şehirlerin başka yerlerden daha etkili olduğu Aragon'da, aynı dönemde Hollanda prenslerinden alınanlardan farklı olmayan tavizler dayatma konusunda mükemmel bir fırsat vermişti. Ancak etkileri burada sona erdi. İspanya, diğer kıta devletleri gibi bir yanda prensin, diğer yanda imtiyazlı sınıfların bir araya geldiği ve uzlaşarak anlaştıkları politik düalizm sisteminin ötesine geçmedi. Ulusun iki unsurunun İngiliz tarzında iş birliği yapması demek olan parlamenter sistem ne burada ne de başka bir yerde ortaya çıkmadı. Vergilendirme sorunları, her yerde olduğu gibi XIV. yüzyılın yapısal mücadelelerinde de rol oynadı. Esasen bir Kastilya vergisi olan *alcabala* (alım satımda alınan bir tür vergi), ilk olarak XI. Alfonso (1312-1350) tarafından Algeciras'a düzenlenecek sefer nedeniyle Burgos'ta tahsil edilmeye başlanmış, daha sonra yavaş yavaş ülke genelinde yaygınlaştırılmıştı.

Hanedan kavgaları ve siyasi anlaşmazlıklar İspanyol krallıklarını o kadar meşgul etti ki XIV. yüzyılda ve XV. yüzyılın büyük bölümünde Granada'nın Mağribîleriyle savaşı sürdürmekten büyük ölçüde kaçındılar. Öte yandan ticaretlerini geliştirerek zenginliklerini arttırdılar. Kırsal bölgeler koyunlardan geçilmez oldu ve İspanyol yünü, kuzey ticaretinde İngiliz yünüyle rekabet eder hâle geldi. Aşağı Ülkeler'e yün ihracatı önemli ölçüde arttı ve koyun yetiştiriciliği, Kastilya'ya karakteristik bir görünüm kazandırmaya ve soyluların servetlerini arttırmaya başladı. Kuzey kesimiyle ticaret, Bilbao'dan gelen demir, zeytinyağı, portakal ve narın gittikçe daha fazla miktarlarda sevk edilmesiyle büyük gelişme gösterdi. Brugge bu ticaretin merkez pazarıydı ve XV. yüzyılın ilk yarısında İspanyol ulusu burada, neredeyse Hansa Birliği kadar güçlü bir şekilde temsil ediliyordu. Kuzeye yönelik bu ekonomik yönelim gözden kaçırılmamalıdır. Gerçekten de kuzeye doğru, göz ardı edemeyeceğimiz ve 1494'te, Aşağı Ülkeler'i Kastilya'ya bağlayacak olan hanedan ittifakının hazırlıkları olarak kabul etmemiz gereken bir ekonomik yönelim vardı.

Aynı zamanda Portekiz'in Atlantik kıyısında başka bir tür genişleme başlıyordu ve bu genişleme, dünyanın geleceğini değiştirecekti. Algarve'nin karşısında uzanan Fas kıyıları Portekizlilerde İslam'a karşı savaş açmaya yönelten bir dinî coşku yarattı. Merakın Hristiyan propagandası ruhuna karıştığı Kral I. John'un oğlu Gemici Henrique (1394-1460), hayatını büyük keşif çağını başlatan deniz seferlerini desteklemeye adamıştı. 1415'te babasının Septe'yi ele geçirdiği sefere katıldı. Ötesinde ne vardı? Bojador Burnu'nun ötesinde, hiçbir geminin geçmediği hangi bilinmeyen dünya gizliydi? Gemici, artık açık denizlere çıkmak için yeterince olgunlaşmıştı. Henrique'in 1420'de yola çıkardığı gemi Madeira Adaları'nı ve 1431'de de Azor Adaları'nı keşfetti. 1434'te Bojador Burnu geçildi. 1460'taki ölümünden önce Henrique, Cape Verde Adaları'nın ve Senegambiya kıyılarının keşfinin haberlerini alabilmişti. Güney yönüne giden yol açıktı. Şimdiye kadar dünyanın sonu gibi görünen Atlantik Okyanusu, yeni bir dünyaya giden anayol olmak üzereydi.

Böylece XV. yüzyılın ortalarında, Kastilya ve Aragon'un kalıcı birliğini etkileyecek olan Ferdinand ve Isabella'nın evliliğinden bile önce İspanya, gelecekteki olasılıkları henüz kimsenin tahmin edemediği ancak onu ileride oynayacağı dünya çapındaki role hazırlayan bir konum kazanmıştı. Barselona ve Sicilya üzerinden Akdeniz'de faaliyet gösteriyor ve Gaskonya limanlarından Kuzey Avrupa'ya ulaşıyordu. Şimdi de Atlantik'i geçmeyi göze almıştı. Bölünmüş durumdaki gücü henüz çok büyük değildi ancak başka hiçbir devlet, hatta Venedik bile böyle bir genişleme yaşamamıştı. İspanyol halkının İslam'a karşı yapılan savaşlarla güç kazandığını, en üst seviyede kendine güven duymaya başladığını ve hem asker hem de denizci bir millet olduğunu düşünürsek, Avrupa'nın

yaşamında kendi rolünü oynamak üzere olan bu yeni faktörün gücünü anlamakta hiç zorluk çekmeyiz.

2. Türkler

Dördüncü Haçlı Seferi'yle Konstantinopolis'te kurulan Latin İmparatorluğu'nun tek sonucu, Bizans Devleti'nin çöküşünü hızlandırmak olmuştu. Ege Denizi'ndeki adaların çoğunda ve kıyılar boyunca Venedik ile Cenova ticaret merkezleri kurulmuş, Bizans ise Atina Dükalığı, Ahaya Dükalığı şeklinde feodal prensliklere bölünmüştü. Bulgarlar ve Sırplar Trakya ve Makedonya'yı işgal etmişlerdi. VII. Mihail Paleologos, tahtı 1261'de Latinlerden geri aldığında, imparatorluğun Avrupa'daki topraklarından Konstantinopolis, Selanik, Edirne (Andrianopolis) ve Filibe'den (Philippopolis) biraz daha fazlası kalmıştı. Boğaz'ın diğer tarafındaysa Latinlerin girmediği Küçük Asya'da, Batı Anadolu'daki Bursa (Brousse), İznik (Nicaea) ve İzmit'i (Nicomedia) elinde tutuyordu.

Bu imparatorluğun akıbeti kesinlikle parçalanmaktı. Venedik ve Cenova tarafından sömürülen ekonomik yaşam canlılığını yitirmiş ve artık savunmasının gerektirdiği muazzam harcamaları karşılayamaz hâle gelmişti. Ticaret ve sanayisi geriledikçe, imparatorluğun çöküşünden sonra Batı'da yaşananlardan pek de farklı olmayan bir baskınlıkla büyük toprak sahiplerinin egemenliğine girmişti. Mevcut durumda VIII. Mihail (1261-1282) döneminde, imparatorluğun kısa süre içinde üçlü bir parçalanmaya maruz kalması kaçınılmaz görünüyordu. Sicilya'daki Anjoulu Charles Bizans'a göz dikmişti ve anlaşılan fethi için hazırlıklar yapıyordu. Kuzeydeki topraklarını genişleten Sırplar, Konstantinopolis'i ele geçirme hırslarını gizlemiyorlardı. Küçük Asya'da da Türkler vardı. VIII. Mihail'in entrikaları nedeniyle bir dereceye kadar sorumlu olduğu Sicilya Vesperleri felaketi, Angevinleri yarış dışı bırakmıştı. Aragonlu rakipleriyle yüzleşmek için Doğu'dan uzaklaşmak zorunda kaldılar. Avrupa açısından bakıldığında bu büyük bir talihsizlikti. İtalya'nın güneyinde Bizans'ı etkisi altına alacak kadar güçlü bir devletin oluşması, Türklerin ilerleyişine karşı en iyi güvence olurdu. Zira Balkan Slavlarının yardım almadan Türkleri kontrol altında tutamayacakları açıktı. Her hâlükârda Bizans İmparatorluğu artık kendini savunamayacak durumda olduğu için asıl yapılması gereken onun Avrupa ve Hristiyan topluluğundan kopmasını önlemekti. Ancak devletler, neredeyse her zaman yalnızca acil ve güncel çıkarlarla ilgilenirler. VIII. Mihail, Anjoulu Charles'ın başına gelen felaketin Bizans için bir zafer olacağını düşünüyordu.

Altı yüz yıl önce Almanlar Roma İmparatorluğu için ne idiyse, Fin kökenli Barbar Türkler de X. yüzyıldan itibaren Bağdat Halifeliği için

aynı anlama geliyordu.[90] Şehri işgal etmişler ve doğal olarak hemen onun dinine girmişlerdi. İslam'ın parlak medeniyeti, bu kaba acemilerle temasa dayanamayacak kadar kırılgandı. Türkler, bu uygarlıktan birkaç dış özelliğin ötesinde hiçbir şey elde etmediler. Kendi içlerinde, köylü ve asker olarak kaldılar. Ancak ne kadar az cilalanırlarsa yeni inanca o kadar hevesle sarılacaklardı. Onları kâfirlere karşı yönelten coşku, zorunlu olarak asker ruhlarını beslemeye yardımcı oldu. Uzak Asya'yı vahşice harap eden XIII. yüzyılın büyük Moğol istilası onları Ermenistan dağlarına sürdü. Ancak kısa süre sonra Osman'ın önderliğinde dağlardan indiler ve batıya, Mihail Paleologos'un haleflerinin zayıf avuçlarından kapılması kolay Küçük Asya'ya doğru ilerlediler. Bursa (1326), İzmit ve İznik (1330) işgalcilerin eline geçti. İmparatorluğun Asya'daki topraklarından hiçbir şey kalmamıştı. İçinde bulunduğu çaresizliği, mücadele ettiği siyasi entrikaları daha da ağırlaştırdı. III. Andronikos'un (1341) ölümünden sonra Büyük Komutan Kantakuzen, V. Ioannis'in reşit olmamasından yararlanarak imparatorluk rengi olan mor kıyafeti giydi ve sarayın yardıma çağırdığı Bulgarlar ve Venediklilere karşı kendini korumak için Türklerle görüşerek Boğaz'ı geçmelerine izin verdi. Asya'nın fethini, hemen ardından Avrupa'nın fethi izledi. 1352'de Andrianopolis'i ve 1363'te Filibe'yi ele geçiren I. Murad, 1371'de Sırpları yenerek onları Makedonya'ya geri sürdü ve 1381'de Sofya'ya girdi. Konstantinopolis surları içinde hapsedilen Bizanslılar, Trakya'nın savunmasını Slavlara bıraktı. 1387'de Sırplar Bosna'da galip geldiler ancak iki yıl sonra hem prensleri Lazar'ın hem de muzaffer komutan Sultan Murad'ın öldürüldüğü kanlı Kosova Muharebesi'nde (15 Haziran 1389) yenildiler. Sırpların direnci kırılmış gibiydi. Murad'ın oğlu Bayezid (1389-1403), Bosna, Eflak, Bulgaristan, Makedonya ve Teselya'ya boyun eğdirdi. Tuna'ya kadar bütün Balkan Yarımadası artık Müslüman dünyasının bir parçası olmuştu. Artık Konstantinopolis ve Selanik'teki kubbelerle Arnavutluk dağlarında haç görülmüyordu. Macaristan'ın ve onlarla birlikte Latin Kilisesi'nin sınırları tehdit edilmişti. Palaeologların umutsuz çağrılarına, nihayet cevap veren oldu. I. Bonifacius Haçlı Seferi çağrısı yaptı. Lüksemburglu Sigismund, Macarları ve Almanları silahlanmaya çağırdı. Fransa'da Burgonya Dükü Cesur Philippe, hiç kuşkusuz Hristiyan ruhundan ötürü olduğu kadar hanedanın prestijini arttırmak için de oğlu Jean'i (Korkusuz) kâfirlerle savaşması için parlak bir şövalye ordusunun başında gönderdi. Bütün bu çabalar, Türklerin ataklıkları ve alışılmadık taktikleriyle Niğbolu'da boşa çıkarıldı (12 Eylül 1396). Konstantinopo-

90 Henri Pirenne'in, Türklerin Abbasilerle ilişkileri, Anadolu'ya gelişleri ve Moğol tarihine ilişkin verdiği bilgilerin önemli bir kısmı hatalıdır. Bu nedenle güncel kaynaklar üzerinden teyit edilmesi gerekmektedir. Yazarın üslubunu korumak için bu kısımlara müdahale edilmemiştir. (ed.n.).

lis'in vakti saati neredeyse gelmiş gibiydi. Fakat beklenmedik bir yeni Moğol istilasının ortaya çıkmasıyla elli yıl daha ertelendi.

Bir kez daha ve neyse ki Attila ve Cengiz Han'dan sonraki sonuncusu, dâhi barbar Timur, çok geçmeden bir sarı ordu selini serbest bıraktı. Fetihleri, değerli bir halefi olduğu diğer tahrip ediciler kadar eziciydi. Batıda Volga'ya kadar uzanmış, İran ve Ermenistan'a şiddetle boyun eğdirmiş ve nihayet, onun yol açtığı yıkımdan beri asla kurtulamayan, birbirini takip eden pek çok uygarlığın beşiği Mezopotamya'yı fethetmişti. Türk İmparatorluğu tehdit edilmişti. Bayezid, Konstantinopolis'i daha yeni kuşatmıştı, Küçük Asya'nın savunmasını hızlandırmak için kuşatmayı kaldırdı. İki ordu 1402'de Ankara'da karşı karşıya geldi ve Avrupalıların kontrol edemediği adam Moğollar tarafından mağlup edildi (2 Temmuz 1402). Ancak Timur'un kariyeri, bir anda yükselmesi gibi kısa sürmüştü. Ölümünden (1405) sonra Moğol boyunduruğu altında boyun eğmiş halklar uygarlıklarının yıkıntıları arasından tekrar ayağa kalktılar. Bayezid'in (1402-1410) oğlu Süleyman, Asya'daki Türkiye'nin enkazını toparlamayı başardı. Bu dönem Hristiyanların saldırıya geçme zamanı olabilirdi. Ancak İmparator Manuel, kendisine Selanik'i ve bazı küçük adaları geri veren bir antlaşmayla yetindi ve yeğenlerinden birini sultanla evlendirdi. Bizanslılar ve Sırplardan talep edilen haraç kaldırıldı. Dünya, tehlikenin bertaraf edildiğini görmekten memnundu, sanki bir yenilginin barbar bir halka, savaş alanında ölen savaşçıların yerini doldurmak için gereken süreden daha uzun süre boyun eğdirebilmek mümkünmüş gibi… Türkleri durdurmanın tek bir yolu vardı; o da onları Batı medeniyetine çekmekti. Fakat İslam'ı kabul ettikleri için bu da kesinlikle düşünülemezdi. Sonuç olarak, o an için önlenen felaket çok geçmeden her zamankinden daha tehditkâr hâle geldi. II. Murad (1421-1451), yeniden Konstantinopolis surlarının önünde belirdi ve Selanik'i yeniden ele geçirdi. Arnavutluk'ta İskender Bey'in (Gjergj Kastrioti) ve Macar hudutlarında Hunyadi Yanoş'un kahramanlıklarına rağmen Varna Muharebesi'nden (1444) sonra Balkan Yarımadası'nda Türk hâkimiyeti yeniden kuruldu.

Bu sefer Konstantinopolis'in kaderi artık kaçınılmazdı. Fransa ve İngiltere'nin Yüz Yıl Savaşları'ndan bıktığı, Almanya'nın Hussilikten rahatsız olduğu ve Kilise'nin papayla konsilin çekişmelerine kurban gittiği Avrupa'dan ne tür bir yardım beklenebilirdi? İmparator Manuel'in 1439'da IV. Eugenius'un ilan etmesine izin verdiği Bizans ve Latin Kiliselerinin birleşmesi konusu, Batı'nın pek dikkatini çekmedi. Bunun tek sonucu, papanın yerine Türkleri tercih etmeye hazır olan Bizans halkının ve Ortodoks din adamlarının çileden çıkması oldu. Evet, Aşağı Ülkeler'de Dük İyi Philippe bir Haçlı Seferi düzenlemekten söz etse de hiçbir hamle yapmadı, Doğu'ya doğru yola çıksa bile! Ne kadar kuvvetli olursa olsun, hiçbir askerî sefer Konstantinopolis'i kurtaramazdı. Asya'dan her zaman yeni takviye-

ler getirebilen ve bütün bir savaşçı ulusun güçlü kitleleri sayesinde savaşı düşük maliyetle sürdürebilecek bir düşmanın varlığında ihtiyaç duyulan şey, Boğaziçi kıyılarında, adalarda ve Tuna'da sağlam ve daimî askerî üslerdi. Dönemin siyasi ve ekonomik koşullarında hangi devlet böyle bir üssü örgütleyebilir, masraflarını karşılayabilir ve sürdürebilirdi? Medeniyetsiz olmalarına rağmen Türkler, askerî sanatlarda en azından Batılılarla eşitti. Savaş gemileri, topları ve emsalsiz süvarileri vardı ve onlarınki, ilkel bir halkın keskin ataklığına ve kahramanca fanatizmine sahipti. Dahası karşı çıkmaya en hazır olması gereken devletler, daha güçlü olsunlar ya da olmasınlar onlara karşı hareket etmeyecekti. Venedikliler sadece ticari işletmelerini korumayı düşündüler. Parçalanmış Almanya herhangi bir çaba gösteremezdi. Macarları kendi hâllerine bıraktılar, zaten onlar da ancak kendi sınırlarını savunmaktan başka bir şey yapamazlardı. Sırplar ve Bulgarlar ise bitkin düşmüşlerdi. 1452'de II. Mehmed Konstantinopolis'i kuşattığında, şehrin yardımına kimse gelmedi. Düşüşü kaçınılmazdı. Müdahalede başarısız olduğu için Avrupa'yı suçlamamalıyız. Gereken çaba o kadar çok büyüktü ki, Avrupa bunu düşünmüştü. Bizans İmparatorluğu'nun Küçük Asya'yı Türklere karşı savunmada başarısız olduğu andan itibaren Konstantinopolis zaten kaybedilmişti. Bu nedenle Batı'nın Aeneas Silvius (II. Pius) ve V. Nicolaus'a kulak tıkaması şaşırtıcı değildir. Çünkü Batı, kaçınılmaz olana boyun eğmesi gerektiğini anlamıştı. En azından onur kurtulmuştu. XI. Konstantinos, unvanını taşımaya devam ettikleri Roma imparatorlarına doğrudan bağlı olan uzun imparatorlar dizisinin son temsilcisiydi. Son saldırı günü, 29 Mayıs 1453'te düşmana karşı savaşırken son nefesini verdi. Galip, ertesi gün yağma ve kıyım sahnelerinin ortasında Ayasofya Bazilikası'na girdi ve onu camiye dönüştürdü. Bir barbarın, galip geldiği üstün uygarlığa bilinçsiz bir saygı duruşu.

DOKUZUNCU KİTAP

RÖNESANS VE REFORM

XIV. yüzyılın başından XV. yüzyılın ortalarına kadar uzanan dönem, kendisini ezen ve üzerinden atmayı başaramadığı geleneğe karşı mücadele veren, rahatsız ve ıstırap içindeki bir toplum görüntüsü veriyordu. Geçmişin bariyeri, geleceğin hamlesine karşı yerinde sıkı sıkıya duruyor ve hâlâ yıpranmamış görünüyordu. Yine de görünmez çatlaklardan darbe yiyor, aniden yol açıyor ve içindeki enerjiler çatlaklardan çıkıp etrafa yayılıyor ve tarihî manzaraya yepyeni bir görünüm kazandırıyordu.

Rönesans'tan önce Avrupa'nın entelektüel tarihi, Kilise tarihinin bir bölümünden ibarettir. Seküler düşünce o kadar azdır ki Kilise'ye karşı çıkanlar bile tamamen onun egemenliğine girmiş ve bu yolla onu dönüştürmeyi düşünmüşlerdir. Onlar özgür düşünenler değil, sapkınlardır. Rönesans'la birlikte, Kilise'nin düşünce üzerindeki hâkimiyeti sorgulanmaya başlanmıştı. Öğrenme faaliyeti, artık rahipler sınıfının tekelinden kurtulmuştu. Manevi yaşam da sekülerleşti; felsefe, teolojinin hizmetkârı olmaktan çıktı ve sanat da edebiyat gibi kendisini VIII. yüzyıldan beri kendisine dayatılan vesayetten kurtardı. Çileci idealin yerini, en yüksek ifadesini Antik Çağ'da bulduğu tamamen insani bir ideal aldı. Dindarlığın yerini erdem (*virtus*) alırken, din adamı da yerini hümaniste bıraktı. Esasında Rönesans'ın, Hristiyanlığın yerine insanı geçirdiğini söyleyebilsek de doğrusu, bir din karşıtlığı yoktu. En hevesli destekçileri arasında pek çok papa yok muydu? Fakat onun ruhban sınıfına karşı olduğunu söylemek tamamen doğrudur. Sadece İtalyan hümanistleri için değil, Erasmus veya Thomas More gibi inançlı Hristiyanlar için bile, teoloğun öğrenme, edebiyat ve hatta ahlak üzerinde egemenlik kurma iddiası, zararlı olduğu kadar gülünçtü de. Dinî, dünyayla uzlaştırmanın hayalini kuruyorlardı. Hoşgörülüydüler, dogmatik değillerdi ve Skolastisizmin İncil'e yüklediği dünyevi görevlere son derecede düşmandılar. Her şeyden önce ahlakî sorunlarla ilgileniyorlardı. *Miles Christianus* ve *Utopia*'da bulduğumuz programları, Kilise'yi Mesih'in Gelini ve kurtuluşun kaynağı değil, kelimenin en yüksek anlamıyla bir ahlak ve eğitim kurumu yapacak olan, mistisizmden tamamen yoksun, geniş, rasyonel bir Hristiyanlığın programıydı. Kilise'yi bu noktaya getirmek için reform yapılması gerektiğini düşünüyorlardı. Ancak iyimserdiler; yumuşak bir baskıyla onu yeni bir yola ikna etmenin mümkün olacağını umuyorlardı.

O hâlde Rönesans'ın, dinî sorunu kendi tarzında ifade ettiğini söyleyebiliriz. Fakat önerdiği ılımlı, sağduyulu ve aristokrat çözümün taslağını çizmekten öteye gitmedi. Diğer yandan Reform, soruna tutku, şiddet ve hoşgörüsüzlükle ama aynı zamanda derin bir inanç ve Tanrı'ya ulaşmaya, insanların ruhlarını fethetmeye ve boyun eğdirmeyi sağlayacak kurtuluşa erişmeye yönelik tutkulu bir özlemle saldırdı. Onunla Rönesans arasında hiçbir ortak nokta yoktu. Doğrusu Rönesans'ın antitezinin sözcüsüydü. İnsanın yerine Hristiyanlığı geçirdi, dogmatizmi kınadığı ve reddettiği zamanlarda bile, aklın gücüyle alay etti ve onu aşağıladı. Luther, çağdaşları olan hümanistlerden ziyade Orta Çağ'a yakındı. Gerçekten de hümanistlerin çoğunu dehşete düşürdü. Erasmus ve More, gaddarlığı ve radikalizmi, akıllı oportünizmlerini rahatsız ettiği kadar zevklerine ve ılımlılıklarına da karşı gelen bu devrimciden çok geçmeden uzaklaştılar. Başlamak üzere olan trajediyi sezdiler ve bunun, uzlaşma umutlarının sonu anlamına geldiğini anlayarak sarsıldılar.

Yine de din savaşlarının felaketini kışkırtan Luthercilik değildi. Alman köylülerinin ayaklanması ve Anabaptistlerin başkaldırısının damgasını vurduğu ilk popüler coşkunun ardından, uysalca prenslerin liderliğine boyun eğdiler. Kilise'yi tamamen seküler güce terk ettiler, V. Karl ona karşı harekete geçmeye karar verdiğinde savaşması gereken prensler oldu ve ardından gelen çatışmalar dinî olmaktan çok politikti. Başta sadece keşişler arasındaki bir tartışma olarak gördüğü hareketin başarısına şaşıran Roma'ya gelince, tamamen dünyevi çıkarlara dalmış ve Katolik kitlelerin inançlarında gevşek olmalarına izin verdiğinden, başlangıçta yükselen sapkınlık dalgasını durdurmak için bir işe yaramayan aforozunu devreye sokmaktan daha etkili bir şey yapamazdı. Kuzey krallıkları yeni söylemi kabul etti. İngiltere'de VIII. Henry, yarı bölücü ve yarı sapkın olan bir devlet kilisesi ama hepsinden öte, Wycliffe'in takipçilerinin şimdiden arzuladığı Ulusal Kilise'yi kurdu. Bütün bunlar, herhangi bir büyük rahatsızlığa yol açmadan gerçekleştirildi, birkaç sürgün cezası verildi ve bir miktar işkence uygulandı. Ancak iç savaş çıkmadı. Albigenlerin ya da engizisyonun savaşıyla kıyaslanamayacak kadar az kan döküldü.

Fakat sonra Calvin ortaya çıktı ve onunla birlikte Reform'un, devletin denetimi altında izlediği, nispeten barışçıl yol birdenbire değişti. Sert, dışlayıcı, hoşgörüsüz bir din, kendisini hükûmete dayatma ve onu gerekirse isyan yoluyla bile Tanrı'nın Sözü'ne uymaya zorlama hakkını talep etti. Calvinizm, şimdiye kadar Protestanlık için yeterli olan ulusal varoluşla artık tatmin olmuyor, Calvinist propaganda dünyayı fethetmeyi arzuluyordu. "Seçilmiş"lerine ilham veren inanç, onları siyasi eyleme itti. Bu eylem, trajik din savaşları çağının başlangıcı oldu.

Rönesans ve de Reform'un başarısı, gördüğümüz gibi vazgeçilmez biçimde, XIV. yüzyılın başından beri sürekli hızlanan Katolik Kilisesi'nin

çöküşüne bağlıydı. Bu gelişme, düşüncenin özgürleşmesini ve inancın yenilenmesini tek başına mümkün kıldı. Avrupa toplumu, kendisini geçmişe bağlayan prangalara bağlı kalamayacak kadar güçlüydü. XV. yüzyılın ortalarından beri bir yenilenme hareketinin doğması yalnızca inanç ve düşünce alanında değildi. Her alanda hissediliyordu. Düşünürler Skolastisizm'in boyunduruğundan ve sanatçılar Gotik üslubun kısıtlamalarından kurtulurken, sanayiciler, kapitalistler ve politikacıların, sırayla ticari birliklerin kısıtlayıcı sistemine, ekonomik sınırlamalara, faaliyetlerinin serbest genişlemesini engelleyen gelenekler ve ön yargılara karşı protesto ve isyan ettiğini görüyoruz. Her şey, ekonomik dünya da en az entelektüel dünya kadar dönüşüm geçiriyordu. Modern kapitalizmin doğuşuyla, ilk bilimsel çalışmaların ortaya çıkışı neredeyse aynı zamana denk geldi. Doğu Hint Adaları ile Amerika'nın keşfinde bilimle iş birliği yapmıştı. Devletler, toplumu bir bütün olarak etkileyen fikirlerin, zorunlulukların, iştahların ve hırsların etkisini algıladılar. Aslında "Rönesans" kelimesinin kullanımını düşünce ve sanatın yeni yönelimiyle sınırlarsak yanlış yaparız. XV. yüzyılın ortalarından itibaren çeşitli yönleriyle ortaya konduğu gibi insanın tüm faaliyetlerini kapsayacak şekilde genişletilmesi gerekir. Aynı zamanda bu coşkulu yaşamın, yeni bir devlet olan Burgonya'nın henüz kurulduğu, İspanya'nın "büyük güç" mertebesine yeni yükseldiği ve Türklerin gelişinin ürkütücü olduğu bir Avrupa'da ortaya çıktığını düşünürsek, 1450 dolaylarında, önceki dönemin sancılı ve deneme-yanılma yöntemlerinin yol açtığı kafa karışıklığına açık bir karşıtlık yaratacak şekilde, enerjik kararlılığı ve aydınlık coşkusu içinde hızını aniden arttırdığı sırada, Avrupa tarihinin gösterisinin ihtişamının ve büyüleyici etkisinin ne kadar güçlü olduğunu görebiliriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

ON BEŞİNCİ YÜZYILIN ORTALARINDAN İTİBAREN SOSYAL HAYATIN DÖNÜŞÜMÜ

1. İtalya ve İtalyan Etkisi

Sözcüğün en genel anlamıyla Rönesans, XI. yüzyılın sonunda kentsel yaşamın yaygınlaşmasından daha çok İtalyanlara özgü bir olgu gibi görünüyor. Eğer Alplerin kuzeyinde, bu başarıyı hazırlayan uygun koşullar olmasaydı ne Rönesans ne de yeni kentsel yaşam bu kadar hızlı yayılabilirdi. Ancak bu koşulların, her bir durum için, İtalya'da başka herhangi bir yerden daha önce ortaya çıktığı ve İtalya'nın daha elverişli olduğu doğrudur. Floransa'nın Orta Çağ'ın tüm diğer şehirlerine göre daha üstün olması gibi İtalyan Rönesansı da başka hiçbir yerde bilinmeyen ve şaşırtıcı etkiyi borçlu olduğu bir çeşitliliğe, bir özgünlüğe, bir canlılığa tanıklık etmekteydi.

Gerçek şu ki hem sosyal hem de entelektüel yaşama egemen olan geleneksel otoriteler, İtalya'da Avrupa'nın geri kalanından çok daha önce gerilemiş veya ortadan kaybolmuştu. Bu durum, büyük ölçüde kentsel yaşamın olağanüstü gelişmesinin bir sonucuydu. İlk başta, kentlerde yaşayan soylular, burjuvaziyle bitmek bilmez çatışmalara girdiler. Ancak bir yandan, çok bilmeden de olsa ticaretle uğraşmaya başladılar. Öyle ki soyluları, soylu olmayanlardan ayıran net çizgi yavaş yavaş silindi. Şövalyelerin torunları ve zengin tüccarların çocukları, doğumlarından bağımsız olarak aynı yaşam tarzı ve çıkar topluluklarında birbirine karıştılar. Sosyal statü, hukuki statüden daha önemli hâle geldi. Ayrıca XIV. yüzyıl boyunca İtalyan soyluları askerlikle bağlantılı işleri bıraktı. Ayrı ve ayrıcalıklı bir sınıf olarak kendisinin *varlık sebebini* yitirdi. Askerlik ve savaş, işin uzmanlarına, paralı askerlere, çok çeşitli kökenlere sahip adamlara, çoğunluğu başarılı *sonradan görmelere,* eski feodal sadakatten hiçbir iz taşımayan adamlara bırakılan bir meslek hâline geldi. Soylular, kendine özgü sınıfsal niteliklerinden sıyrılırken, zengin burjuvazinin saflarında da benzer bir dönüşüm yaşanıyordu. Ekonomik örgütlenmenin ilerlemesi, ticari toplumun gelişmesi ve kredi araçlarının iyileştirilmesi, daha ilk baştan iti-

baren, bankerlerde ya da iş adamlarında, kuzeyli tüccarlar arasında aynı derecede bulunmayan bir entelektüel yetenek ve kültür talebi doğurdu. Bu tüccarların çok az kısmı "yapmakta oldukları işe mahkûm edildi". İşine gereken özeni gösterirken, entelektüel ilgileriyle dikkatini başka şeylere verebilmek, evini sanat eserleriyle süsleyebilmek ve Almanya, Flandre veya Fransa'nın aristokratlarına hiç benzemeyen bir zarafet elde edebilmek için kendine birkaç saat boş zaman tanıdı. Böylece hem soylular ve hem de burjuvaziden insanlardan oluşan, aynı yaşam tarzına, aynı eğitim düzeyine, aynı beğeni ve zevklere sahip olan herkesi kapsayan bir tür dünyevi aristokrasi ortaya çıktı. Bu aristokrasinin başka hiçbir ülkede benzeri yoktu. Eski toplum çözülüyordu. Yeni gruplar oluşma sürecindeydi, bundan böyle gelenekler ve ön yargılarla belirlenmiyor, yakınlıklar sayesinde özgürce var oluyorlardı. Bu gruplarda artık sınıf ruhunun yerini insanlık ruhunun aldığı söylenebilirdi.

Kapitalizmin gelişmesi beraberinde başka sonuçlar da getirdi.[91] Medici Ailesi'nin Floransa'da uyguladığı ve servetlerinden başka bir kaynağı olmayan etkin prensliği, oldukça sıra dışı bir fenomen olarak belirtmekte fayda vardır.

Floransa, olası her türden siyasi ve sosyal sorunu, düşünülebilecek her türlü karşıtlığı içeriyordu ve uyandırdığı siyasi ruhun mümkün olan her farklı türünü test etmeye hazırdı. Floransa, Atina'yla karşılaştırılabilecek tek Avrupa şehriydi. Atina gibi Floransa da kelimenin tam anlamıyla hem iç ve hem de dış sorunlarla uğraşmak zorunda olan bir devletti. Machiavelli (1469-1527) ve Guicciardini (1483-1540) gibi adına layık ilk siyaset teorisyenlerinin bu verimli topraklarda doğmasına şaşmamalıdır. Siyasi yargıları artık herhangi bir doktrinin etkisine tâbi değildi. Şimdiye kadar siyasi fikirleri etkileyen hukuki yapılardan olduğu kadar teolojik kavramlardan da bağımsızdılar. Kent yaşamı, Orta Çağ'ın dar sınırlarını aşıp sivil yaşam hâline geliyordu.[92]

Diğer İtalyan şehirlerinin görünümünde de benzer şekilde siyasi geleneklerden kopuş vardı. Orada, iç çekişmelerin sonucu olarak insanlar, sonunda kendilerini, meşru bir unvan olmaksızın yalnızca güce dayanan, suikastten başka hiçbir çaresi olmayan bir yönetim uygulayan, *sonradan görme* tiranların ellerine teslim ettiler. Aeneas Sylvius (Papa II. Pius) şöyle diyor: "Hiçbir şeyin kalıcı olmadığı ve eski lortlukların bulunmadığı, değişimi seven İtalyamızda, uşaklar kolayca kral olmayı arzulayabilirler." Milano'nun Viscontileri gibi imparatorlardan kendilerine meşru te-

91 Kesin bir şey söylemeden önce burada kitaplarıma ve notlarıma ihtiyacım olacaktır.

92 Bkz. Tersine, Commines'in Flaman şehirlerinin burjuvasını tanımladığı pasaj: "Onlar düpedüz hayvan gibilerdi ve şehir insanlarıydı çoğu." Ayrıca bkz. V. Charles yönetiminde, XIV. yüzyıldaki durumlara dönmekten başka yapacak daha iyi bir şey bulamayan Gantoiler.

meli olmayan unvanlar alabilen bu tiranlar, kralların, hatta papa taraftarı prenslerinkiyle hiçbir ortak yanı olmayan monarşik bir güç oluşturdular. İtalya'da bir Jeanne d'Arc, hayal bile edilemezdi! Hükümdarlar, hiçbir zaman emin olamadıkları ve bu yüzden güçlenir güçlenmez ortadan kaldırmanın en iyisi olacağı insanları kullandılar. Yöntemleri *devlet aklını* kullanmaktı. Tüm geleneklerin dışındaydılar ve hiçbir şeye bağlı değillerdi. Ne hükümdarlık ne yeminli tüzükler ne gelenekler ne de herhangi bir ayrıcalık, hele herhangi bir dinî veya hukuki idealin lafı bile olmazdı. Eski Roma imparatorları gibi kendilerine her şeyin iznini verebilirlerdi. Aralarında John Mary Visconti (1412) gibi köpeklerini insan etiyle besleyen canavarlar ya da Cominnes'in "Certosa di Pavia Manastırı'nın kurucusu, büyük ve kötü ancak onurlu bir tiran" (8. Kitap, 7. Bölüm) olarak tanımladığı Gian Galeazzo Sforza gibi canavarlar da vardı.

Machiaevelli'nin acılar içinde üzüntü duyduğu İtalya'da herhangi bir siyasi birliğin olmaması, şüphesiz onun geçmişten kopmasının nedeniydi. Hiçbir zaman tek bir devlete hapsolmamış İtalya, bir zamanlar Antik Yunan Roma için ne idiyse Avrupa'nın geri kalanı için de o olabildi. II. Friedrich'in politikası İtalya'yı birleştirebilseydi, tabii ki Floransa da olmazdı.[93]

Sosyal ve politik geleneklerin yıkılmasına, görgünün ve ahlakın çöküşü eşlik etti. Tamamen Kilise'nin egemenliğindeki Orta Çağ ahlakı özünde çileciydi. Bu ahlak anlayışı, insanın mükemmelliğini dünyadan el etek çekmede görmüştü. Seküler yaşamı ikincil ve aşağı bir şey olarak görüyordu, ideali münzevilikti ve laikler de bu ideali kabul etmişlerdi. Prenslerin, soyluların ve burjuvaların birbirleriyle yarışarak çok sayıda dinî vakıf, manastır, rahibe manastırı ve hastane kurmaları da bu yüzdendir. Manastırda yaşamayanlar, manastırlar kurarak bu aşağılıklarını gidermeye ve erdemlerinin bir kısmını elde ederek kurtuluşlarını güvence altına almaya çalıştılar. Bu nedenle laik ruhban sınıfına değil, manastır mensubu din adamlarına saygı gösterdiler. Prensler, *Küçük Rahipler*'e mensup rahibin cübbesine kapanmasını emrederken, tüccarlar ve bankerler, miraslarını bıraktıkları çocuklarından, haksız elde ettikleri mülkleri sahiplerine iade etmelerini istiyorlardı. Böyle adamların vicdanları ölüm saatinde ne kadar çok ıstırap çekmiş olmalı! Aslında, katı teolojik öğretiye göre tüm ticari kârlar, tüm kâr getiren borsa oyunları, tüm pazarlıklar, açgözlülük günahından kaynaklandığı için kınanmalıdır. Âdil fiyat doktrini, ticari kazancı satıcının ve ailesinin geçimi için gerekli olan asgari düzeyle sınırlandırmıştır. XIII. yüzyılın ticari zihniyeti hakkında tam bir fikir edinebilmek için, Caesar von Heisterbach (1180-1240) veya Thomas de Cantimpré'nin (1201-1263) yazdıkları gibi derlemeleri okumalısınız. Ne zaman bir tüccar kasasını aklımıza getirsek, kapağın önüne çömelmiş şeytanın

93 Milano ya da Floransa gibi İtalyan devletlerinin, küçük olmalarına rağmen politik durumları sayesinde etkilerinin de evrensel olduğunu unutmamalıyız.

da hemen orada olduğunu fark ederiz. En üstten aşağı kadar tüm Kilise dünyası, Aziz Hieronymus'un şu yargısını dile getirmekten asla vazgeçmemişti: *Homo mercator vix aut nunquam potest Deo placere* (Tüccar Tanrı'yı asla memnun edemez veya çok zor memnun edebilir).

Çilecilik, Orta Çağ Hristiyanlığının temelinde yatan karamsar yaşam felsefesiyle o kadar yakından bağlantılıdır ki onu ayrı düşünmek imkânsızdır. Eğer güçlü bir ahlakî uyaran olursa, çileci ideal bazen bu şokun etkisiyle hükümranlığını sürdürmeye devam edebilir. Savonarola'nın XV. yüzyılın sonundaki zengin, lüks ve çapkın Floransa'sının olağanüstü başarısını ve vaazlarının kışkırttığı mücevherlerin, süs eşyalarının, müzik aletlerinin, kitapların ve sanat eserlerinin (sefil dünyevi kibirlerin) *autos da fé*sini[94] açıklayan bu gerçekti. Fakat bu sadece sönmeye yüz tutmuş ateşten yayılan anlık alevlerdi. Bundan böyle hayat, artık en soylu zihinlerin bile onları kınayan bir anlayış içinde, kendilerini rahat hissedemedikleri, bunun için fazla zorlayıcı, fazla içine çeken, fazla heyecan vericiydi. Diğerlerine gelince, hayatın içinde yer aldılar ve ruhban sınıfının çoğunluğu onları örnek aldığı için bunu daha kolay yaptılar. Çünkü ruhban sınıfı kendilerini akıntıya bırakmıştı. Papalık Sarayı göz kamaştırıcı lükse dalmış vaziyetteydi ve laik rahiplerin davranışları hiç de örnek alınabilecek gibi değildi. XV. yüzyılın sarsılmış ve acılı Kilisesi'ndeki keşişlerin kendisi ve belki de özellikle keşişler, inancın zayıflamasına katkıda bulundular. Ahlakları, dönemin edebiyatının yaptığı saldırıları, iğnelemeleri ve küçümsemeyi hak etmiyordu. Çünkü manastırlar, hâlâ çok sayıda saf ve asil ruhun sığınağıydı. Ancak genel olarak, artık görevlerini yerine getiremiyorlardı çünkü bu dönemin ihtiyaç ve zorunluluklarına göre uyarlanmış değillerdi. Keşişler, gördükleri skolastik ve mistik eğitim nedeniyle dünyada hüküm süren fikirlerin o kadar uzağında kaldılar ki bu fikirleri etkileyebilmeleri mümkün olamazdı. Okuryazar aristokrasi onları sadece geçmişteki bir dönemin temsilcileri olarak görüyordu. Onlara acıyorlardı, fakat acımadan küçümsemeye çok az kalmıştı. Keşişlerin kendileri bunun bilincindeydiler ve üstlenmek istemedikleri hâlde bir tür popüler havarilik yapmayı kabullendiler, bu da onların değerini düşürdü. Üstelik artık yeni mensupları yalnızca halkın arasından ve alt orta sınıftan geliyordu ve yeni gelenlerin birçoğu, buralara sadece manastır yönetiminin koruması altında güvenlik içinde yaşamak için girmeye başlamıştı. Bu nedenle Fransiskenler ve Dominikenlerin uzun süredir sahip oldukları prestij geçmişte kalmıştı. Eğitimli laikler şimdi onlardan sadece alaycı bir tonda bahsediyorlardı. Daha önce onlar hakkında anlatılan dinî hikâyelerin yerini müstehcen fıkralar almıştı. Keşişler nüfuzlarını tekrar kazanmadan önce, etkileriyle mücadele edebilmek için çileciliğin yeni entelektüel kültüre hâkim olduğu yeni bir tarikatın, Cizvitlerin ortaya

94 İman kuvvetini gösteren eylem (ç.n.)

çıkması gerekiyordu. Bu arada, XV. yüzyıl insanının duygusunu kaybettiği de düşünülmemelidir. Buna çok uzaktılar. Bunun kanıtı olarak, onların Chartreux Tarikatı'na olan saygılarından bahsetmek yeterlidir. Gian Galeazzo Sforza gibi bir tiran, saygın bir kutsal emaneti mücevherlerle kaplarken, Certosa di Pavia'yı en görkemli mimari düzenlemeyle çevrelememiş miydi? Ama Chartreux Tarikatı mensupları, dünya yaşamına katılmayan, kendilerine hayran olan ve toplumu dua dışında başka bir şeyle etkilemeyi düşünemeyecekleri için kendi hâline bırakan, tümüyle derin düşünceler içindeki keşişlerdi.

Rönesans, kendisini Orta Çağ'ın çileci ahlakından kurtarsa da bunun yerine başka bir ahlak getirmedi. En güçlü ve en soylu ruhlar kendilerine erdem ve onur ideali seçmişlerdi. Diğerleri için baskın güdü zafer kazanmaktı ama çoğunluğun kişisel çıkarları dışında başka hiçbir kurala uymadığı ya da sadece hazların ve tutkuların peşinden gittikleri görülüyordu. Evlilik bağının gevşemesi, cinayetlerin, zehirlenmelerin ve her türden ve toplumun her sınıfında suçların çokluğu, tartışmasız bir ahlakî krize işaret ediyordu. Yine de bu düzensizliğin ortasında, bireysel özgürlük, insan onuru, insan enerjinin güzelliği ve kişinin kendi vicdanına karşı sorumluluk duygusunun başlangıçlarını görüyoruz. Rönesans'ın, ahlakın yalnızca bir kurallar toplamından ibaret olmaması gerektiğini ve kişiliğin özgür katılımı olmadan tamamlanamayacağını anladığını kabul edersek çok mu ileri gitmiş oluruz? Bu, kuşkusuz en azından bunu başarması için çok az kişiye verilmesi anlamında aristokrat bir anlayıştır. Fakat bu, Rönesans aristokratının başarısı değil miydi zaten? Orta Çağ'da eğitim ve bilim tekeline sahip rahip kastına tamamen karşıt olunması ancak entelektüel seçkinlerin oluşumuyla ortaya çıkmış değil miydi? En çarpıcı özelliğini de (özellikle İtalya'da) ona nihai ve uygun fizyonomisini (Antik Çağ'a dönüşünü veren) bu entelektüel seçkinlere borçlu değil miydi?

İlk benimsendiği dönemde "Rönesans" kelimesinin tam da *Antik Çağ'ın yeniden doğuşu* anlamına geldiğini biliyoruz. Yine de onu yalnızca bu anlamda kullanırsak, kapsamını anlamsız biçimde sınırlamış oluruz. XV. yüzyılın fikir, davranış ve ahlakındaki değişim, az önce gördüğümüz gibi klasik yazarların çalışmalarının bir sonucu değildi. İtalya'nın sosyal hayatından doğal olarak gelişti. Antik Çağ edebiyatının onu başlatma gücü bulunsaydı, Rönesans, Charlemagne saltanatı kadar erken bir tarihte ortaya çıkardı. Ne de olsa Latin yazarların çoğu o zamanlar biliniyor ve inceleniyordu. Neredeyse son yüzyılın sonuna kadar sürekli olarak tekrar tekrar çoğaltıldılar; etkileri birçok tarihçinin tarzından kolayca tespit edilebilir. Her şeyden önce Vergilius, Orta Çağ'ın kâtipleri tarafından en büyük onurla onurlandırılmıştı. Ona duyulan saygı o kadar büyüktü ki Hristiyanlığın öncüsü olarak kabul edildi. Dante'ye öbür dünyada eşlik ediyordu ve "İlahi Komedya"da "sen dük, sen lort ve sen efendisin" söz-

leriyle ona ifade ettiği saygı, hümanistin, şair Mantuan onuruna yaptığı tüm methiyelerden daha coşkulu, daha içten ve daha anlamlıydı. Yine de Aeneis'le "İlahi Komedya" arasında dağlar vardır. Dante, Vergilius'u anlamamıştır, anlayamazdı da. Çünkü o çok bilge, çok yüce bir Hristiyan ve bir mistikti. Orta Çağ'ın antik düşüncesinde hissedebildiği ve takdir edebildiği şey, sembolik anlamda anlaşılan birkaç cümle, birkaç fıkra, birkaç "ahlakî ilke"ydi; ne biçim ne de ruhtu. Edebiyat için doğru olan, Antik Çağ sanatı için daha da doğrudur. Romanik ve Gotik Katedralleri yapan meçhul ustaların gözlerinin önünde çok sayıda antik anıt vardı ve onları görmeden onların arasında yaşadılar. Tüm hakiki ve önemli okullarınki gibi onların güzellik anlayışı da özeldi. Klasik sanatı anlamamaları, yalnızca Rönesans'ın zaferinden sonra Orta Çağ sanatının kendisinin anlaşılmazlığıyla boy ölçüşebiliyordu. Aslında Antik Çağ'ın Rönesans üzerindeki etkisi, Orta Çağ'ın Romantizm üzerindeki etkisi gibidir. Düşünce ve duygunun önceden bir yönelimi olmasaydı, ne XIV. yüzyılın sonundaki Rönesans ne de XIX. yüzyılın başındaki Romantizm bu kadar çok ve bu kadar ateşli takipçi bulabilirdi. İnsanlar uzun bir süre bu dönemlerin sanat eserlerini gerçekten görmeden bakıp, kitapları anlamadan okumuşlardı. Çünkü ne bu sanat eserleri ne de bu kitaplar, özlerinde bulunan nitelikleri nedeniyle kendilerini insanların zihnine empoze etmiş değillerdi. Gözlerindeki bandaj düştüğünde, zihinlerini yöneten otorite onları etkilemeyi bıraktığında, insanlar onlara geldi, onlara hayran kaldı ve onları anladı ya da anladığını sandı. XVI. yüzyılın klasik, rasyonalist ve kozmopolit idealleri terk edilmeseydi, Orta Çağ Romantikleri coşkuyla dolmayacakları gibi teolojik ve dinî geleneklerden kurtulmadıkça, Rönesans'ın insanları da Antik Çağ'da yeni bir bilgi ve güzellik kaynağı bulamayacaklardı.

Bununla birlikte, kuşkusuz Rönesans döneminde Antik Çağ'ın etkisinin, Romantizm çağındaki Orta Çağ etkisiyle kıyaslanamayacak kadar derin ve verimli olduğu kabul edilmelidir. Aslında Orta Çağ, Romantiklere yalnızca pitoresklik ve yerel renklerini vermişti. Antik Çağ ise tam tersine, uyandığında seküler düşünceye, formun tüm prestijiyle süslenmiş bir bilim ve insanlık hazinesi sundu. Kilise, aklın ihtiyaçlarını karşılamayı bıraktığı anda, olağanüstü bir şans eseri, onları tatmin eden eşsiz bir sanat ve edebiyat ortaya çıktı. İnsanoğlu, kendini Antik Çağ'ın tapınağının açık kapılarının önünde bulmak için katedrali terk etti.

Antik Çağ kültünün İtalya'da başlaması şaşırtıcı değildir. Çünkü, orada asla tam anlamıyla ölmemiş, Roma'nın hatırası canlı kalmıştı. Örneğin Brescialı Arnold'u düşünelim. Petrarca, diğer tüm halkları barbar olarak görüyordu. İnsanların gözleri açılıp Antik Çağ'ın güzelliğini görür görmez, kendilerine yakın bir şey bulduklarını hissettiler. Orta Çağ sanatını *gotico* olarak tanımlamaya başladılar. Grek sanatı onlara Bizans'tan gelmişti.

Burada XV. yüzyıl İtalyan hümanizminin kabataslak bir özetini vermek bile mümkün değildir. Taşkınlığına ve küstahlığına rağmen, modern düşünce üzerinde yine de en kalıcı etkiyi o yapmıştır. Başlangıç olarak, Latinceyi (üniversitelerin ve hukukçuların skolastik Latincesi değil, klasik, doğru ve zarif bir Latince) bugüne kadar tüm eğitimli insanların uluslararası dili hâline getirdi. Böylece laiklerin kullanımı için, o zamana kadar ruhban sınıfının tekelini elinde tuttuğu kültüre dışarıdan çok benzeyen tek tip bir kültür yarattı. Bunu yaparken de toplumsal evrimin ulusun kalbinde yarattığı bu entelektüel aristokrasinin oluşumunu tamamladı. Fakat bundan daha fazlasını yaptı. Aynı zamanda modern edebiyatın tüm gelişimi üzerinde aristokratik bir etki yarattı. Klasikleri inceleyerek beğenisini oluşturan yazarlar, klasiklerde keşfettikleri güzellik idealini ulusal dillerine taşımışlardır. Yazı, antikiteden esinlense de onun kölesi olmadan, Rönesans'ın heykel ve mimarisinin Yunan ve Roma modellerine kendine has bir özgürlükle yaklaşmasında olduğu gibi kendi özgürlüğünü koruyan bir sanat hâline geldi. İnsanlar, onların egemenliğine girmeden Antik Çağ'ın formları ve fikirlerini özümsediler. Akıllar, bağımsızlıklarını sürdürecek kadar özgürdü, bireyselliklerinden ve özgünlüklerinden vazgeçmediler. Latince yazarken taklitlerini ya da isterseniz böyle deyin, eskilerin *pastişlerini* yazdılar. Ancak kendi ulusal dillerinde yazmaya başladıklarında eskilerle rekabet etmeye çalıştılar ve taklit, yerini öykünmeye bıraktı. Antik Çağ'a ve onun derslerine duydukları hayranlık, yaratıcı dehalarını boğmaktan çok canlandırmaya ve iyileştirmeye hizmet etti. Bu, bir Ariosto, Tasso, Guiccardini veya Machiavelli için olduğu kadar Donatello, Andrea del Sarto, Bramante ve Raphael için de geçerlidir.

Bu isimlerden Guiccardini veya Machiavelli bize, ulusal dildeki edebiyatın daha da güzelleşirken, düşünsel olarak daha kapsamlı ve daha derin olduğunu hatırlatır. Şüphesiz Latince uzun bir süre daha bilim dili olarak kalacaktı ama şimdi artık bilimin tekelinde değildi. Modern diller artık en karmaşık fikirleri ifade etmeye yetecek kadar zengin ve esnekti. Onlardan yararlananlar, düşüncenin gerekliliğinin farkına varan o entelektüel aristokrasi içinde okuyucular bulacağından emindi. Dışarıda evrensel bir merak vardı. Aristoteles dışında eskilerin felsefesi hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmiyordu. Skolastiklerin onun için çizdikleri portre nedeniyle gözden düşmüştü. Platonculuk bu nedenle büyük bir coşkuyla karşılandı. Bizanslı mültecilerin İtalya'ya tanıttığı Grek edebiyatı, Türklerin Konstantinopolis'i ele geçirmesinin öncesinde bile yeni entelektüel ufuklar açmıştı. Şimdiden birkaç öncü daha da ileri gitmeyi düşündüler. İbranice eserler üzerinde çalışmaya ve Doğu filolojisi alanına girmeye bile cesaret ettiler. Son olarak pozitif bilimler parlak kariyerlerine başladı. Fizik, astronomi ve matematik, XV. yüzyıl İtalya'sına eşsiz cazibesini veren modern düşüncenin baharında gelişti. Kopernik'in Padua ve Bologna'da

eğitim gördüğü, Toscanelli ve Luca Paccioli'nin bilimsel çalışmalarının Yeni Dünya'nın keşfine büyük katkı sağladığı unutulmamalıdır.

2. Avrupa'nın Diğer Ülkelerinde Rönesans

Kuzey'in Rönesansı, İtalya'nın basit bir taklidi olmaktan uzaktır. Sadece bir taklidi olsaydı, oldukça yüzeysel ve nispeten sınırlı bir fenomen olurdu. Hayır, asıl gerçek şudur ki Kuzey, İtalyan Rönesans'ını memnuniyetle karşıladığında, İtalya, kendinden çok bağımsız olarak bir sosyal ve ekonomik dönüşüm krizinden geçiyordu. Kuzey için XV. yüzyılın ortası, içsel yapısı son yüzyılda ticaretin canlanması kadar sarsıcı biçimde değişmese de bu, bir yenilenme zamanının, derin sancı dönemlerinin başlangıcıydı. Buhar gücünün keşfi XIX. yüzyılda yapılacaktı ancak yine de bu yapıdaki tüm dokuyu sarstı ve ona az ya da çok *ancien régime*in sonuna kadar koruyacağı biçimi verdi. Eğer hem Rönesans'ı hem de Reform'u anlamak istersek, iyice anlamamız gereken, 1450'den yaklaşık 1550'ye kadar süren bu örtülü sancı dönemidir. Hiçbir şekilde bu sancı Rönesans ve Reform'un nedeni olduğu için değil, direnişte ve saldırıda nasıl hareket ettikleri ve harekete geçirdikleri gücü açıkladığı içindir.

Bu dönemde ortaya çıkan büyük yenilik kapitalizmdi. Aslında ilk kez ortaya çıktığını söylemek doğru olmaz. XII. ve XIII. yüzyıllarda zaten önemli bir gelişme göstermişti ve şehirli aristokratlar, o dönemin zengin tüccarlarının vârisleriydi. Bu ilk genişlemeyi iki neden durdurmuştu. Birincisi, XII. yüzyılın sonundan itibaren para trafiğini her yerde tekelleştiren İtalyan sermayesinin karşı konulmaz rekabetiydi. Diğeriyse, ticari birliklerin örgütlenmesinin *küçük burjuvazi*den yana olmasıydı. Önceki dönemin serbest ekonomik genişlemesini, ilerideki bir bölümde gösterme fırsatı bulacağımız katı bir regülasyon dönemi izledi.

O zamandan beri, Alplerin kuzeyindeki kapitalizm tamamen ortadan kalkmasa da engellendi, denetlendi, kısıtlandı. Sadece regülasyonlara dikkat ederek işleyebilirdi ve İtalyan rekabetinin baskısı altında çok az bir varlık gösteriyordu. Faizle borç verme konusunda Kilise ve medeni kanunlar da etkisiz değildi. Kısacası aristokratlar, artık ticaretle uğraşmayan bir *rantiye* sınıfına dönüştüler. Hatta Orta Çağ'da meslek olarak büyük tüccarın olmadığı iddia edilmiştir. Bu ifadeyi genel anlamda alırsak yanlıştır ama XIV. yüzyıl için geçerlidir. Hâlâ belli bir hacimdeki işlerle uğraşanlar, İtalyan şirketlerinde çıkarları olanlar ve komisyonculardı. Alplerin kuzeyinde büyük ticari işletme ya da büyük banka diye bir şey yoktu. Flandre'de bile kumaş sanayisini besleyen ve ona yün veren sermaye neredeyse tamamen İtalyan sermayesiydi.

Ancak bu durum XV. yüzyılın ilk yarısından itibaren değişmeye başlamıştı. Flandre, Fransa ve İngiltere'nin hemen her yerinde ve Güney

Almanya'nın Venedik'le ticari ilişkileri sürdüren kentlerinde yeni bir kapitalistler sınıfı ortaya çıktı. Bunlar yeni insanlardı, hiçbir şekilde eski aristokratların devamı değildi. Her ekonomik dönüşüm sırasında ortaya çıkan gruplar gibi, bir grup yeni *türediydi.* Eski, birikmiş sermayeyle çalışmadılar. Ancak daha sonraki bir aşamada sermaye sahibi oldular. XII. yüzyılın tüccarları ve XVIII. yüzyılın sonlarıyla XIX. yüzyılda buluş yapanlar ve sanayiciler gibi bu öncüler de tek yatırımları olarak enerjilerini ve zekâlarını veya kurnazlıklarını sermaye yapmışlardı.

Onların bir sloganları vardı: Özgürlük. Bu, servet avcılarının ebedî sloganıydı. XII. yüzyıldaki seleflerinin talep ettiği şey özgürlüktü. Ticaretin genişlemesini engelleyen tarım ve feodal sistemin zincirlerinden kurtulmayı ifade ediyordu. Bu yeni insanların talep ettiği özgürlük, ticari tekellerin kentlerde uyguladıkları düzenlemelerden, alım satım kısıtlamalarından, piyasaların kontrolünden, ücretlerin yasayla belirlenmesinden, resmî çıraklıktan ve şehirlerde ticareti sadece burjuvaziye tahsis eden ve yabancıyı parya statüsüne indiren ayrıcalıklardan kurtulmaydı, bu özgürlüğü talep ettiler. Talep ettikleri şey, kent tekelciliğinden kurtarılması gereken sanayi ve ticaretin, henüz emekleme dönemindeyken kuşkusuz vazgeçilmez olan ancak şimdi gelişmelerinde ayak bağı durumunda bulunan ayrıcalıklardan arındırılması ve herkesin sanayi ve ticaretle eşit şekilde uğraşabilme hakkıydı. İstedikleri şey, "doğal özgürlük", koşulsuz özgürlüktü, burjuvaların anladığı şekilde, soyluların özgürlüğü yanında köylülerin özgürlüğü gibi "genel özgürlük"le bağdaşmayan kısıtlayıcı bir özgürlük değildi. Şehirlerin herkes için erişilebilir olmasını, herkesin ticaretten pay alabilmesini ve şehirlerin sadece kendi burjuvalarına hizmet ediyor olmaktan çıkarılmasını istediler. Lakin aynı zamanda kırsalı da sanayileştirebilmek, bu büyük emek deposundan yararlanmak ve saban sürmeye alışkın kolları çalıştırmak ve bunlar aracılığıyla, düşük ücretler sayesinde, kentlerin ticaretleriyle daha da etkin rekabet edebilmek istiyorlardı. Böylece kendi yönetmeliklerine göre istedikleri kadar üretim yapabilecek, kendileri için rahat veya yararlı olan süreçleri kullanabilecek, moda akımları takip edebilecek, ürünlerini istedikleri yerde satabilecek ve kendilerine uygun sözleşmeler yapabileceklerdi.

Bu maceraperestler, (XII. yüzyılın *tüccarları* gibi maceracılar oldukları için) siyasi dönüşümlerden yana oldukları kadar, şehirlerin ilerici bir uygarlığın ortasında ayrıcalıklarının sürmemesini tercih ediyorlardı. Savaşların maliyeti arttıkça daha fazla paraya ihtiyaç duyan prenslerin bunlara ihtiyacı vardı. Bu iş adamlarından yararlanmak, vergiler için Genel Meclis'le pazarlık yapmaktan daha kolaydı. O zamana kadar, Yakışıklı Philippe ve III. Edward'ın saraylarındaki iş adamları İtalyanlardı. Ancak İtalyanların yerini artık yerli iş adamları almaya başlamıştı. Avusturya'da Fuggerler, Tirol, Bohemya ve Macaristan'ın gümüş madenlerinden ya-

rarlanma hakkı elde ettiler ve böylece servetlerinin temellerini şehirlerin dışında attılar. Fransa'da Jacques Coeur'un (1466) öyküsü özellikle ilginçtir. Sıfırdan başlayarak, ortaklarından "biri müflis bir tüccar olan ve VII. Charles'tan para basma ayrıcalığını kiralayan bir konsorsiyuma katıldı. Bu kârlı bir işti. Tüm darphane ustaları, tıpkı bugün bankacıların devlet kredileri üzerinden yaptıkları gibi darphaneden elde ettikleri kârın meşru olduğuna inanan hırsızlardı. 1432'de metal ticaretinin bütün girdi-çıktılarını öğrenen Coeur, Doğu'ya gümüş ihracına ve Fransa'da muazzam kârlara dönüştürecek şekilde altın ithaline başladı. Bu andan itibaren, ticari kazancını sürekli arttırdığını görüyoruz. Lyonnais ve Beaujolais'deki kraliyete ait madenleri kiraladı, buralarda Alman madencileri çalıştırdı ve "gümüşçü" oldu. Bu da onu, yüzde 12 ila 50 faiz arasında önemli meblağlarda avans verdiği sarayın tedarikçisi yaptı. Benzer şekilde, kendi hesabına ya da diğer kapitalistlerle birlikte hareket ederek ticari kazançlarını arttırmaya devam etti. Famagusta'dan Brugge'e ve İngiltere'ye kadar uzanan en az üç yüz imalathanesi olduğu tahmin ediliyordu. "Dürüst tüccarları" mahvetmekle, yani spekülasyon yapmak ve stokçulukla suçlandı. Onun kariyerinin, Orta Çağ geleneklerine sadık "dürüst tüccarları"la hiçbir ortak yanı yoktu. Kendine Bourges'da bir saray, Paris, Tours ve Montpellier'de evler inşa etti. Soylular sınıfına geçti ve kralın danışmanı oldu. Kaba bir tahminle, 1451'de tutuklandığındaki serveti, yirmi iki milyon franktan fazlaydı.

Bu yeni kapitalistler, malların satıldığı yerlerin sayısında ve nüfusta bir artış olmadığı için, pazarın genişlemesi sonucu değil, yeni devletlerin oluşumu sırasında ortaya çıkan alışık olmadıkları yeni zorunlulukların sonucu olarak doğmuştu.

Jacques Coeur, bir nevi XV. yüzyılın Rothschild'iydi fakat sadece o yoktu. İyi Philippe'in sarayında aynı işi gören Rapondi gibi İtalyanların yerini almaya başlayan bir grup yeni adamın sadece en parlak örneğiydi. Çok geçmeden Aşağı Ülkeler'de Laurinler, prenslerin hizmetinde zenginleştiler. Malines'deki Watervliet'in senyörü Jean Laurin'in konutu o kadar lükstü ki Avusturyalı Margaret, 1507'de onu satın almıştı. 1506'da Jerome Laurin, kendi Philippus polderi üzerinde Philippine şehrini kurdu. O da saraydaki hazinedarlık görevi sayesinde "bir *denier*i bile olmayan çok büyük bir yoksulluktan, 10.000 marklık gelire" yükseldi. Tıpkı üç yüz yıl önceki zekâ, tarım ve feodal sistemin rehavet ortamında, burjuvaların elinde ilk sermaye birikimlerini nasıl yaratmışsa, şimdi de daha geniş yapıdaki bir toplumda, yeni çıkışlar keşfeden ve prenslerin eliyle yararlanan, burjuvazinin ticaret ve sanayiyi kendi çıkarları için kullandığını düşündükleri şebekeden kaçan *yeni türedilerin* enstrümanı olarak hizmet etmekteydi. Her yerde ajanları olan, stokçuluk yapan, tekelleşen ve yeni siyasi oluşumları destekleyen bu yeni gelenlere karşı şehirler eşit şartlarda mücadele ede-

mezdi. Sermayeleri sayesinde kırsalda yeni sanayiler kuruldu. Madencilik sektöründen daha önce bahsetmiştik. Flandre'de, Hondschoot ve Armentiéres'te, şehirlerin ayrıcalıklarına boş yere karşı çıktıkları "yeni" bir tekstil sanayisi kurulmuştu. Aynı şey, yeni üretim merkezlerinin kurulduğu İngiltere'de de yaşandı. Örneğin, goblen yapımı kırsal bir endüstri hâline geldi. Kırsal endüstri demek, kapitalist endüstri demektir. Tamamen yeni bir üretim tarzı ortaya çıktı. Ticari loncaların işçilere ve piyasaya dayattığı denetimin yerini hürriyet aldı. Köylüler, bir "işveren"le sözleşmeli olarak çalışan ancak ne ücreti ne de emeği regülasyonlara tâbi olmayan birer dokumacıya dönüştü. İşverenler, kendilerinden ham madde alıp ürünlerini dışarıda sattırdıkları büyük girişimcilerle bağlantıdaydı. Küçük atölyeler ayakta kaldı ama bir anlamda küçüldüler, kendilerini yeni bir sisteme, fabrika sistemine tâbi kılarak bağımsızlıklarını kaybettiler. Sermayeye karşı yükselen bir sur gibi ayrıcalıklarıyla korumaya alınan kent endüstrisi, yerel pazar için üreterek ayakta kalmayı başardı. Loncaları ve birlikleri *ancien régime*in sonuna kadar varlığını sürdürdü. Diğer taraflardaysa, birkaç özel ve sanatsal endüstri dışında, mücadeleyi bırakmak zorunda kaldı. XV. yüzyıldan bu yana tüm yeni endüstriyel gelişme ona karşıydı ve onun dışında gerçekleşti. Orta Çağ'ın en büyük ihracat endüstrisi olan Flaman kumaş endüstrisi, XIV. yüzyılın ortalarından sonra çöküşe geçti. Aşırı fiyatları ve korumacılığı nedeniyle yeni İngiliz kumaş ticareti ve kırsal dokuma endüstrisiyle rekabet edemezdi. Fabrikalar çağına kadar onun yerini alan pamuklu dokuma endüstrisi tamamen kırsaldı.

Doğal olarak ticaretin örgütlenmesi, sanayinin örgütlenmesinde olduğu gibi kapitalizmin baskısı ve serbestlikle teşvik edilmişti. Etrafını saran tüm kısıtlamalar, piyasalar, simsarlar, işleri yalnızca burjuvaların aracılığıyla yapma zorunluluğu, ticaretin ilerlemesinin önündeki engellerden başka bir şey değildi. Brugge örneği karakteristiktir. XV. yüzyılın ortalarında kozmopolit müşterileri, genç Antwerp Limanı'nı tercih edip burayı terk etmeye başlıyordu. Burada ticaret, geleneğin baskısı altında değildi, ticaret en başından itibaren yeni anlayışa göre kendini örgütleyebilirdi. Gelecek için doğru şehirdi çünkü ekonomi tarihi bize yeni ihtiyaçların sosyal sınıflarda ve ticaret merkezlerinde bir kaymaya yol açtığını açıkça gösteriyor. Hollanda ticaret filosu Hansa'nın yerini almaya başlarken, İngiltere'de "tüccar maceraperestler" ortaya çıktı. Bu gelişmenin önemli ilerleme kaydettiği sırada, Yeni Dünya'nın keşfiyle sınırsız girişim alanları açıldı. Bu son gelişme, dünyanın çehresini o kadar büyük ölçüde değiştirdi ki bakınca neredeyse bir dünya felaketi gibi görünüyordu. Şiddeti itibarıyla çok daha az da olsa, benzer sonuçlara sahip olduğu için onunla kıyaslayabileceğimiz tek şey, İslam'ın yayılmasıydı. O da dünyanın görünümünü alt üst etmiş, nüfusları değiştirmiş, dilleri değiştirmiş, yabancı gökler altında yeni kültürlere alıştırmış, bir dereceye kadar Batı'yı oryantalize etmişti.

Ancak bütün bunlar, Atlantik'in bir iç denize dönüşmesi, Pasifik'in keşfi, Hristiyanlığın Ekvator'un ötesine ulaşmasıyla İspanyolca, Portekizcenin, kısa süre sonra da Fransızca ve İngilizcenin Amerika'da yayılması, pek çok halkın Hristiyanlaştırılması, bazılarının melezleşmesi, bir kısmının yok edilmesiyle ve yaşam koşullarını değiştiren pek çok yeni ürünün, Avrupa pazarlarını fetheden çay, kahve ve tütünün gelişi, Amerika'ya pamuğun ve evcil hayvanlarımızın girişi ve nihayet dünya denizciliğinde yeni yollar açacak olan dev eserler, Süveyş, Panama gibi başarılarla karşılaştırıldığında küçük kalıyordu. Elbette bütün bunlar bir anda olmadı ve "dalgalardan yeni yıldızların doğduğunu gören" ölümsüz denizciler, Avrupa'ya yolunu açtıkları böyle mukaddes bir geleceği ne arzulamışlardı ne de tahmin edebilirlerdi. Bunların planlanmasında ekonomik kaygıların yeri çok azdı. XV. yüzyılın Avrupa'sında nüfus kalabalık değildi, kolonilere ihtiyacı yoktu ve özellikle yeni keşifleri başlatan Portekiz, ticaretini genişletmek konusunda en ufak bir ihtiyaç bile duymuyordu. Gemici Henrique ticaret peşinde bir prens değildi. Onu harekete geçiren, bilimsel merak ve inancı yayma arzusuydu. Bunlar, altın ve baharat diyarlarının keşfinin başlangıç noktası olan tamamen manevi özlemlerdi. Bu seferler hiçbir şekilde eski Fenikelilerinkiyle karşılaştırılabilir değildi. Ancak kabul edilmelidir ki Akdeniz denizciliği, XV. yüzyılın başında ulaştığı düzeye gelmeseydi, bu keşifler mümkün olamazdı. Gemiler ve kaptanlar Akdeniz'den tedarik edildi. Üstelik Haçlı Seferleri'nde olduğu gibi heyecan verici faktörler de vardı: Hindistan'ın eski hikâyeleri, Plano Carpini ve Marco Polo'nun seyahatnâmeleri ve Doğu Akdeniz limanlarında anlatılanlar.

Bu harika öyküyü tekrar anlatmanın yeri burası değil. Başlıca tarihleri, 1419'da Madeira Adaları ve 1431'de Azor Adaları'nın, bu keşifleri duyacak kadar uzun yaşayan Gemici Henrique'in (1460) ölümünden kısa bir süre önce Cape Verde Adaları ve Senegambia kıyılarının keşfini hatırlamak yeterlidir. Bu ilk deneme- yanılma sonrasında daha hızlı ilerlendi. 1482'de Diego Cam, Kongo'nun ağzına kadar yelken açtı, 1486'da Bartolomeu Dias, Ümit Burnu'na ulaştı ve önünde Hint Okyanusu'nun açık olduğunu gördü. 1497'de Vasco da Gama bu okyanusa açılma cesareti gösterdi ve 1498'de Calicut'a ulaştı. Cape Town, Portekiz Kralı II. João'nın kendisine verdiği ismi haklı çıkarmıştı. Sonunda muhteşem Hint Adaları'na ulaşıldı. Batı'nın karavelleri, vahşi kıyılar boyunca ıssız denizlerde böylesine uzun bir yolculuktan sonra, Arap yelkenlileriyle karşılaştı ve sonunda, Avrupa'nın şimdiye kadar yalnızca Levanten ticaretiyle haberdar olduğu zenginliğin doğrudan kaynağına ulaştı.

Portekizliler, bilinmeyen denizlere yelken açan ilk öncülerdi. Önce kıyıyı gözden kaybetmeden ağır ağır ilerlediler, ilerledikçe daha çok şey öğrendiler, Ümit Burnu'nu döndüler, Zanzibar'a uğradılar ve Doğu'ya doğru devam ettiler: Planları, özetle, Suriye ve Mısır'ın diğer tarafına geçmek

için Ümit Burnu'nu ve Afrika'yı dolaşmaktı. Çünkü bunların ötesinde Hint Adaları'nı bulacaklarını biliyorlardı. Sabırları ve enerjileri sayesinde görevi tamamladılar. Onlara rehberlik edecek yeterli bilgiye sahiptiler. Bir dizi ampirik veriden yola çıkarak atılan her adımın onları hedefe daha da yaklaştırdığını hissettiler. Başarılı olmak için Portekizlilerin sadece deniz teknolojisindeki ilerlemelere, yani birkaç ay dayanabilecek kadar güçlü, yeterince büyük ve manevra kabiliyeti olan gemilere ihtiyacı vardı.

Kristof Kolomb'un yolculuklarıysa Rönesans bilimi olmadan düşünülemezdi. Toscanelli'nin ve XV. yüzyılın İtalyan coğrafyacılarının eserlerine daha az güven duymuş olsaydı, dünyayı çepeçevre dolaşarak Hint Adaları'na varmayı hedefleyip Atlantik'i gemiyle nasıl geçebilirdi? Portekiz Sarayı planları çok cüretkâr bulmuştu ama İspanyollar ikna oldular. 3 Ağustos 1492'de karaveller ufkun arkasında kayboldu, 12 Ekim'de Antiller'e ulaştı. Onlarla Hint Adaları arasında hâlâ dünyanın yarısından fazla bir mesafe daha vardı! Dünya, Toscanelli'nin sandığından çok daha büyüktü, tüm hesapları hatalıydı. Ancak çoğu zaman olduğu gibi bilimin hataları doğurgandır ve Amerika'nın keşfine yol açmıştır. Kolomb'un sonraki seferleri (1492-1502) ve İngiltere'den VII. Henry'nin hizmetine giren yurttaşı Sebastian Cabot'nun yolculuğu, Amerika kıtasına ulaşarak buranın muazzam doğasını ortaya çıkardı. Kolomb, Orinoco ve Panama Kıstağı'nı ve Cabot da Labrador kıyılarını keşfetti. 1500 yılında rotasından çıkan Cabral, Brezilya'nın uçsuz bucaksız kıyı şeridinin bir başka noktasına savruldu. Panama Kıstağı'ndaki dağlardan Pasifik Okyanusu'nu görebilmek için 1513 yılını beklemek gerekecekti. 1520'de Magellan Cabo Deseado'yu geçti, bu uçsuz bucaksız yeni okyanusun vahşi doğasına doğru yola çıktı ve Filipinler'i keşfetti. Arkadaşları Moluccas ve Hint Okyanusu yoluyla İspanya'ya döndü. Dünya turu ilk kez tamamlanmıştı.

Bu harika keşiflerin sonuçları XVI. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Avrupa'nın ekonomik yaşamında kendini gösterdi. Bu sonuçlardan ilki, Doğu ticaretinin merkezinin, Akdeniz'deki İtalyan limanlarından Atlantik Okyanusu kıyılarına taşınmasıydı. Kervanların Doğu Akdeniz limanlarına getirdikleri ve oradan Cenova ve Venedik ticaret gemileriyle taşınan baharatlar; Portekiz ve İspanyol gemilerinin, doğrudan üretildikleri Ekvator ülkelerinden getirdikleriyle ne miktar ne de fiyat bakımından uzun süre rekabet edemedi. O zamana kadar Avrupa'yla gizemli Hindistan arasında aracı olan İtalya, refah kaynaklarının kuruduğunu ve bu kuraklığın uzun sürdüğünü fark etti. Akdeniz, Süveyş Kanalı'nın Hint Okyanusu'na geçiş yolu olarak açıldığı tarihe (1869) kadar, uygarlığın başlangıcından beri kesintisiz olarak sahip olduğu ticari önemini yitirdi. Fakat onun yerini ne İspanya ne de Portekiz alabildi, Cadiz veya Lizbon, Venedik ve Cenova'nın vârisi değillerdi. Bu limanların şimdiye kadar sahip olduğu ticari hegemonya, Antwerp'e kaydı.

Bunun iki ana nedeni vardı. Her şeyden önce, bir limanın uluslararası önemi hem ithalat hem de ihracat ticaretine bağlıdır. Gemilerin limana mal getirmesi yeterli değildir, karşılığında mal alabilmeleri de gerekir. Güneydeki Venedik ve Cenova, tıpkı kuzeydeki Brugge gibi İtalyan şehirleri ve Aşağı Ülkeler'in kent sanayileri sayesinde Orta Çağ boyunca bu koşullara cevap verebilmişti. Ayrıca coğrafi konumları nedeniyle, yolları kendisini merkez alan Avrupa'nın iç bölgeleriyle temas hâlindeydiler ve hinterlandın ürünlerine kolay erişim sağlıyorlardı. İber limanlarının durumu her iki açıdan da pek elverişli değildi. Merkezden uzakta bir yarımadanın kıyısındaki konumları ve ulusal sanayilerin gelişmemesi, önemli miktarda bir ithalat ticaretini çekmelerini imkânsız hâle getirdi. Son olarak, Portekiz ve İspanya'da baharat ve kıymetli maden ticaretinin yapılma tarzı, güçlü ticari işletmelerin kurulmasına engel olmuştu. Denizaşırı ticaret merkezlerine ve sömürgelere sahip olan krallık, yabancıları buralardan dışladı ve gelenlerin büyük kısmını tekelci bir anlayışla kendisine ayırdı. İthal edilen ürünlerin satışı acentelere emanet edildi ve onları daha çabuk ve daha kolay satabilmeleri için de malların üretildiği ülkeye girişleri yasak olan bu yabancıları dışlamamaya özen gösterdi. Buna göre XVI. yüzyılın başından itibaren Antwerp'in kapitalist tüccarları, Cadiz'de ve özellikle Lizbon'da değerli eşyaların satın alınması işini ellerinde tuttular. Sonuç olarak Schelde'deki liman, baharatlar için büyük uluslararası ticaret merkezi hâline geldi. Ancak oradaki ticari işlemlerde alınıp satılabildiler ve dolaşıma girdiler. Daha önce gördüğümüz gibi Anvers'in ekonomik önemi keşifler döneminden önceydi. Ancak Hindistan ve Yeni Dünya'daki zenginliklerin akışı, olağanüstü bir refah döneminin ve kısa süre sonra Venedik'in en büyük ihtişamını aşan bir refah döneminin başlangıcıydı. Başka hiçbir liman, hiçbir dönemde, dünya çapında bu kadar önem kazanmamıştı. Çünkü hiçbiri tüm gelenlere bu kadar açık ve kelimenin tam anlamıyla bu kadar kozmopolit olmamıştı. Antwerp, XV. yüzyılda panayırlarını bu kadar başarılı kılan özgürlüğü koruyup sürdürdü. Sayıları arttıkça daha çok kazanmaları için daha fazla olanak sunduğu kapitalistleri Avrupa'nın her yerinden kendine çekti ve onları hoş karşıladı. Almanlar, İngilizler, Fransızlar, Portekizliler, İspanyollar ve İtalyanlar koşarak geldiler. Antwerp'te temsilcisi olmayan tek bir büyük banker ya da ticari işletme kalmamıştı. XVI. yüzyılın en büyük malî gücü olan Fuggerlerin genel merkezi Augsburg'daydı ama en büyük kârı elde eden Antwerp şubesi buradaydı. Girişimcilerin, tüccarların, denizcilerin ve maceracıların buluştukları bu yer, ticaret dünyasının merkezi hâline geldi. Orta Çağ'ın ekonomik örgütlenmesiyle bundan daha çarpıcı ve daha eksiksiz bir tezat hayal bile edilemezdi. Venedik'te yabancılar sadece Venediklilerden bir şey satın alabilirdi, Brugge'de burjuvaziye ait bir komisyoncuyla çalışmak zorunda kalıyorlardı. Ancak Anvers'te böyle bir kısıtlama yoktu. Denetim

yoktu, yasaklar yoktu, yabancılar birbirleriyle, burjuva ve yerliler kadar özgürce ticaret yapabiliyor, alıcı ve satıcılar birbirleriyle aracısız buluşuyorlardı. Fiyatlar sabitlenip ticari şirketler tarafından krediler açılınca spekülasyonlar ilk kurbanlarını vermeye başladı. 1531 yılından itibaren tüm bu ticari faaliyetler, Londra ve Amsterdam'ın gelecekteki borsalarının öncüsü ve modeli olan, Bourse şehrinin adını verdiği özel bir binanın salonunda yoğunlaşmıştı.

XVI. yüzyılın başındaki büyük savaşlar, kapitalizmin ruhuna yeni bir ivme kazandırdı. Özellikle, ucu bucağı olmayan devletlerine gücüyle orantılı olmayan kaynaklar aktaran V. Charles, finansörlerin en büyük müşterisiydi. Kapitalizmin yükselişi olmasaydı, bu kadar çok orduyu harekete geçiren ve pek çok filoyu yola çıkaran saltanatının mümkün olamayacağını söyleyebiliriz. Üstelik bankerler, ona hizmet ettikleri kadar kazanç da sağladılar. Aşağı Ülkeler'in refahı, imparatoru büyük ölçüde destekledi ve yüzde 12 ila 50 faiz ödemek zorunda olmasına rağmen alacaklılarına geri ödeme yapabilmesini sağladı. Fuggerler, servetlerinin büyük bir bölümünü ona verdikleri avanslara borçluydu. Ayrıca prenslerin borçlanma kolaylığı ve bankerlerin elde edebileceği cazip kârlar, kısa sürede sağduyu sınırlarını aşmalarına neden oldu. II. Felipe'nin 1575 ve 1596'daki iflasları, özel kapitalizm ve monarşik siyasetin ittifakına son verdi.

Ancak şu anda, doyumsuz finansörlere başka bir kazanç kaynağı daha çıkmıştı. 1550'lerde Peru ve Meksika'daki gümüş madenlerinden İspanya'ya, o dönemde tüm Avrupa'da gümüş sikkelere dönüştürülen külçeler tedarik edilmeye başlandı. Paranın satın alma gücünü düşüren bu değerli maden seli, fiyatlarda genel bir artışa neden oldu. Bu gelişme, ticaret ve sanayiye büyük bir ivme kazandırdı ve kendilerini loncaların katlanılmaz denetiminden kurtarmak için başka bir neden daha sağladı. İmalat, yani zanaatkârın kendi iş yerinde çalıştığı ve bir girişimci tarafından ücretlendirilip sipariş verildiği üretim biçimi, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren tipik endüstriyel örgütlenme biçimi hâline geldi. Bazı erken gelişmiş örneklerine yer yer rastlansa da modern fabrikanın ortaya çıkışına kadar bu böyle devam etti.

Dikkate değer bir gelişim gösterse de kapitalizmin kapsamını abartmamalıyız. Ayrıcalıklı şehirlerin eski ekonomik örgütlenmesinin üzerine oturmasına rağmen bu örgütlenmeyi ortadan kaldırmamıştır. *Küçük burjuvazi*, ticari birliklerin himayesinde yaşamaya ve yerel pazarı beslemeye devam etti. Fırıncılar, kasaplar, marangozlar, kunduracılar vb. *ancien régime*in sonuna kadar, kendilerine o beldenin müşterilerinin sömürülmesi imkânını sağlayan korumacılığa sadık kaldılar. Hükûmetler hiçbir durumda onları ortak hukuka uygun hâle getirmenin akıllıca veya ileri görüşlülük olduğunu düşünmedi. Zaman geçtikçe sistemin daha da belirgin hâle gelen; rutin yöntemler, yüksek fiyatlar ve her mesleğin giderek

daha az sayıda ustayla sınırlandırılması gibi hatalarının çok iyi farkına vardılar. Fakat demokrasi korkuları onları, "yoldaşları"nı itaat içinde tutmanın en iyi yolu olarak bu kusurları hoş görmeye yöneltti. Kentsel düzenlemelerin ticaretin gelişmesine ve paranın dolaşımına ilişkin getirdiği, pazarlar, komisyonlar vb. gibi engelleri yavaş yavaş ortadan kaldırmakla yetindiler. Özellikle loncaların siyasi ayrıcalıklarını ortadan kaldırmaya ve şehir yönetimlerini sıkı bir şekilde ya da en azından yakından takip etmeye başladılar. Birliğin yaşadığı karışıklıklar sırasında Fransa'da ve yine bir dereceye kadar, XVIII. yüzyılda gösterilen direnişe rağmen her yerde başarılı oldular. Şehirler siyasi ve ekonomik özerkliklerini ancak askerî güçlerini elde tutarak koruyabilirlerdi. Fakat loncalar ve ticari birlikler düzenli ordulara ve şehrin eski duvarları topçulara karşı ne yapabilirdi ki? Almanya'da olduğu gibi sadece devletin güçsüz olduğu yerlerde dayanabildiler. Diğer her yerde boyun eğdiler. Burgonya düklerine karşı Liège halkı, V. Charles'a karşı Gentliler ve I. François'ya karşı La Rochelle halkının direnişi gibi birkaç girişim, iddialarının gerçekten eskide kalan bir geçmişten esinlendiğini gösterdi. *Küçük burjuvazinin* XIV. yüzyılda hararetle desteklediği demokratik politika, artık kaybedilmiş bir davaydı. Kapitalizmin toptan ticaret alanında üstün olması gibi devlet de siyaset alanında üstündü.

Toplumsal yaşamı dönüştüren yeni koşulların etkisi altında, burjuvazi anlayışı da dönüşüme uğradı. Orta Çağ toplumunda, ona din adamları ve *soyluların* yanında özel bir yer sağlayan siyasi ve hukuki özellikler giderek zayıflıyordu. XVI. yüzyılın başından itibaren burjuvazi, esasen sömürüyle ya da servetlerinden elde ettikleri gelirlerle yaşayan insanların oluşturduğu bir sınıf hâline gelmişti. Hâkim düşünceye göre basit kol işçisi, burjuvaziye ait olmaktan çıkmıştı. Bir zamanlar gücünün barındığı zanaatkârları ondan uzaklaştırdı. Onu *küçük burjuvaziden* ayırıp soylulara yaklaştıran kesinlikle plütokrat tavırları etkilemeye başladı. Elbette her ülkede kendine özgü özelliklerini geliştirdi; Aşağı Ülkeler, Fransa ve İngiltere için eşit derecede geçerli olacak bir burjuvazi tanımını yapmak mümkün değildi. Bundan böyle servetin her yerde burjuvazinin *mükemmel* biçimde göstergesi olduğunu söylemek yeterlidir. Orta Çağ burjuvazisi hukuken ayrıcalıklıydı, modern burjuvaysa ekonomik durumu nedeniyle ayrıcalıklıdır. Fakat ikisi arasında başka bir fark daha vardır. Orta Çağ'da burjuvanın geçimi şehrine bağlıydı ve şehri için var oldu. Mensubu olduğu komün, varlığının ve çıkarlarının vazgeçilmez güvencesiydi. Onun yaşam tarzı ve fikirleri, ait olduğu şehir grubunun egemenliğindeydi. Ancak Orta Çağ'dan sonra bu koşullar ortadan kalktı. Modern burjuva için şehir yalnızca bir ikamet yeri ve bir iş merkezi oldu. Artık duygusal yakınlıklarının, fikirlerinin ve ilgi alanlarının merkezi değildi. Servetinin kaynakları artık kent sınırları içinde değildi, geniş bir alana dağılmış durumdaydı. İmalatçıysa

fabrikaları kırsalda olabilir, tüccarsa bayileri ve malları uzak limanlara ve pazarlara dağılmıştır. Eğer hisseleriyle yaşıyorsa, parası uzak ülkelere yatırılmış, kredi olarak veya her türden ticari veya endüstriyel girişim şeklinde değerlendirilmiş olabilirdi. Geçimi şimdi çok sayıda koşula bağlıydı, bir bütün olarak ulusun varlığına ve yabancı uluslarla ilişkilerine dâhildi. Dünyanın başka yerlerinde neler olduğunu bilmek zorundaydı. Bu nedenle posta hizmetlerinin ve başlangıçta, o zamana kadar yalnızca özel yazışmalarla iletilen tüm haberleri erişilebilir kılmaktan başka bir amacı olmayan basının gelişmesi bundandır.

Kapitalizmin gelişmesine ayrılmaz bir şekilde bağlı olan ekonomik özgürlük, sonuçlarını işçilerin dünyasında hemen hissettirdi. Orta Çağ'ın korporatif çalışma kuralları, usta zanaatkârın taşra üzerinde egemenlik kurmasını engellemediyse de sömürmesine bir sınır getirmişti. Loncaların düzenlemeleri, işçinin haklarını belirledi, ücretlerini güvence altına aldı ve onu çok açık suistimallere karşı korudu. Genel olarak hastalık veya yaşlılık durumunda yardım etti ve hatta bazen ticari birlik başkanlarının atanması veya kontrolüne belli bir dereceye kadar müdahalesine bile izin verdiler. Ayrıca XV. yüzyıldan beri kurulan ve sadece bir şehrin değil, bütün bir şehirler grubunun, hatta bütün bir ülkenin belirli bir zanaatın kalfalarından oluşan *compagnonnage* veya arkadaş birlikleri, ilkel bir emek örgütü olarak kabul edilebilecek bir karşılıklı yardımlaşma sistemi yarattılar. Lakin yeni imalat sisteminde bütün bunlardan eser yoktu. Burada, "ortak hukuk"a uygun olarak, işveren ve işçi, herhangi bir makam veya derneğin müdahalesi olmaksızın doğrudan sözleşme yapıyorlardı. Biri emeğini satıyor, diğeri de satın alıyordu, fiyat, sadece onların "özgür iradeleri"ne bağlıydı. Bu, aslında en güçlünün en zayıfa dayatması anlamına gelmekteydi. İster şehirde ister kırsalda olsun, herhangi bir örgütlenmeden yoksun kalan yeni sanayi işçileri, kapitalistin yasalarına boyun eğmek zorunda kaldı. İşçiler, kapitalistler tarafından tedarik edilen ham maddeyi kendilerine ait iş yerlerinde işlediklerinden, kapitalistin kendilerine dayatabildiği her türlü düzenleme sayesinde özellikle sömürüye açık hâle geldiler. Gerçekten de XVI. yüzyılın başlarından itibaren içinde bulundukları koşulların sefaleti ve hoşnutsuzluklarına dair bol miktarda kanıt bulunmaktadır. Yüzyılın ortasında fiyatların yükselmesi onları daha da çileden çıkardı ve Anabaptistlerin yarı-sosyal, yarı-dinî propagandasının başarısına büyük ölçüde katkıda bulundu. Hükûmete gelince, onlar için hiçbir şey yapmadı, halkın huzurunu bozmadığı sürece bunları görmezden geldi. Thomas More gibi bir öncü, Ütopya'sında (1563) komünist tarzda bir iş hukukunun hayalini kurarken, devlet ve kamu yetkilileri, bugün emek meselesi olarak adlandırmamız gereken şeyi ister o zaman isterse yüzyıllar sonra olsun, asayişle ilgili bir konu olmadıkça dikkate almadılar. XV. yüzyılın sonundan itibaren dilenciliğin

suistimal edilmesine müdahaleleri ve hemen sonra da hayırseverlik alanındaki reformları bu nedenledir.

Burada yine, toplumsal değişimlerin Kilise'nin etkisini nasıl zayıflattığını görebiliyoruz. Kilise'nin Orta Çağ'daki Hristiyanlığından esinlendiği o muhteşem hayırseverlik duygusu, artık çağın ihtiyaçlarına ya da ruhuna uymuyordu. Kilise'nin teşvik ettiği ve ilham verdiği sayısız hayır kurumu, mistik idealine uygun olarak yoksullara yardım etmekle, onların bu durumlarından kurtulmalarına çare olmadan bu şekilde yaşamalarına destek vermekle yetindi. Yoksul adamın toplumda belirli bir yeri vardı ve çok dindar ruhlar bile, ona belirli bir saygı nazarıyla bakıyorlardı ki bu, dönemin çileci ruhuyla yeterince açıklanabilirdi. Ancak bu çileci ruh azaldıkça, dilenciyi çevreleyen kutsallık hâlesi de dağıldı. İnsanlar bunları serseri, toplum huzuru için tehlikeli, profesyonel bir aylak olarak görmeye başladılar. Öte yandan çok sayıda insanı işsizliğe mahkûm eden şehir loncalarının giderek katılaşan düzenlemeleri ve eski askerleri işsiz bırakan paralı asker çetelerinin dağıtılması, sadakadan başka kaynağı olmayan gezginlerin sayısını öyle bir arttırdı ki bu durum XV. yüzyılın başlarına doğru gerçek bir sosyal problem hâline geldi. Bu nedenle yetkililer, en azından aralarındaki güçlü kuvvetlileri çalışmaya zorlamak ümidiyle acımasızca zulmetmeye başladılar. Dilenciliğe yönelik ilk idari düzenlemeler, sadece çocuklar, yaşlılar ve hastalara izin verme ve bunun dışında kalanları dilenmekten alıkoymak için de fiziksel ceza tehdidiyle korkutma şeklinde ortaya çıktı. Bu, elbette geçici bir önlemdi. XVI. yüzyılın başlarından itibaren, kötülüğün kaynağına gitmenin ve kötülüğü ancak nedenini ortadan kaldırarak yok etmenin gerektiği anlaşıldı. Bu nedenle, örneğin 1525'te Ypres'te Vivès'nin etkisiyle, şehrin tüm hayır kurumlarının kaynaklarını bir yerde toplayarak, yoksullara ziyaretçi belirleyerek ve hayırseverlik kapsamında çocukları okula göndererek ya da onları ticari hayatta çırak olarak yetiştirerek, yoksul adamın hayatını kazanmasını sağlayarak yoksulluğu ortadan kaldırmaya çalıştılar. Bunun ardından Avrupa'nın her yerinde benzer türden girişimlerde bulunuldu. Kapitalizmin ve imalat sisteminin gelişmesinin hayırsever toplumların ücretleri için uygun koşullar bulmasını sağladığı yerlerde özellikle çok sayıda ve etkili olduklarını belirtmek gerekir. Hollanda ve özellikle İngiltere örnekleri bu açıdan oldukça önemlidir. Yoksulların istihdamına ilişkin 1551 ve 1562 tarihli İngiliz yasaları, modern sanayinin gereksinimlerine hayranlık uyandıracak şekilde uyarlanan ve temel özellikleri bakımından günümüze kadar gelen 1601 tarihli ünlü Yoksullara Yardım Yasası'nın habercileriydi.

Bununla birlikte yeni toplumun sosyal mevzuat sorununa katkısı, hayır kurumlarının örgütlenmesiyle sınırlıydı. Toplum, yoksul adamı çalışmaya zorlamakla yetindi. Orta Çağ şehirlerinin yapacağı gibi işin kendisini düzenlemeye çalışmadı. XIX. yüzyıla kadar emeği hiçbir kısıtlamaya tâbi

tutmadı. Bu gerçek, ondan başlayarak ekonomik dünyanın temel özelliği olan kapitalist karakterin açık bir göstergesidir.

Bu nedenle XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, tarihi henüz yazılmamış bir proletaryanın, serbest sanayiyle aynı zamanda ortaya çıkması ve onunla birlikte büyümesi şaşırtıcı değildir. Orta Çağ'da, Flandre ve Floransa'nın kumaş sanayisinde çalışan işçilerde, durumları proletaryanınkine çok yakın olan bir ücretliler sınıfının var olduğu doğrudur. Ancak korporatif sistemin dayattığı organizasyon nedeniyle proletaryadan farklıdır. Modern proleterya, bu sistemden bir kez dışlandığında tamamen işvereninin insafına kalıyordu. İşverene karşı hiçbir tazminat hakkı yoktu, kamu yetkilileri de müdahaleden kaçındıkları için ona hiçbir yardımları olmuyordu. İşçilerin dernek kurmaları yasak olduğundan kendiliğinden bir araya gelip hak arama şansları bile yoktu. Dahası örgütlenemeyecek kadar sefil ve eğitimsizdiler ve onlar adına müdahale etmeyi reddeden yetkililer de işverenin tarafındaydı. İşçiler daha da ileri giderek grev ilan ederse işverenin lehine müdahaleye hazırdılar. Ayrıca XVIII. yüzyılın sonuna kadar endüstriyel örgütlenmenin genel biçimi olan ev sanayisinin, karşılıklı iş birliği ve anlayışa pek uygun olmadığı ve işçilerin sömürülmesine açık olduğunu unutmamalıyız. Bununla birlikte, yaklaşık 1450'den itibaren üç yüzyıl boyunca proletaryanın veya serbest sanayinin öneminin de abartılmaması gerekir. Açıkça kapitalist işleyiş biçimine ve sürekli gelişme göstermesine rağmen imalat, en geliştiği ülkelerde bile ulusal çaptaki faaliyetlerde yalnızca sınırlı bir rol oynadı. Serbest imalatla yan yana, şehirlerin çoğuna mal tedarikine devam eden loncalar ve birliklerin ilişkili olduğu kent sanayi, ilerlemesini büyük ölçüde engelledi. Ticaretin ve her yerde temel üretim dalı olarak kalan tarımın yanında önemsiz duruma düştü. Fakat bizzat tarım alanında, ne büyük bir devrim! Burada da kapitalizmin gelişi derinden hissediliyordu. Bazı ülkelerde köylüye özgürlük verilmesine yol açarken, diğerlerinde Orta Çağ'dakinden daha az olmayan ve çok daha sert bir kölelik durumuna dönmeye zorluyordu. Bu çelişkili sonuçları anlamak çok zor değil. İtalya ve Aşağı Ülkeler gibi ekonomik olarak en gelişmiş ülkelerde hem toprak sahipleri ve hem de imalatçılar aynı nedenlerle sistematik olarak ücretsiz emeği destekleme eğilimindeydiler.

Nasıl tüccar loncaları endüstriyel kapitalizmin yayılmasını engellediyse, köylüyü toprağa bağlayan ve ona toprak üzerinde haklar veren eski veraset bağları da toprakta kapitalizminin yayılmasını engellemişti. XIV. yüzyılda senyörler, köylüler üzerindeki haklarını arttırarak gelirlerini çoğaltmayı umuyorlardı. Şimdi yanlış bir yolda olduklarını gördüler. Ne kadar sıkı bir şekilde istenmiş ve toplanmış olursa olsun, *angarya, champart* (aynî olarak ödenen tarla kirası), *formariage* (farklı senyörlerin serfleri arasındaki evliliklerde yapılan ödeme) vb. haklar hiçbir zaman, ticaretin

ve ürünün dolaşımın artmasıyla artacak olan arazinin değerine oranla vasat gelirden fazlasını sağlamayacak ve tamamen orantısız olacaktı. Bu artı değerden yararlanmanın doğru yolu, özgür tarım ya da bir ücret karşılığında çalışan özgür emekçiler aracılığıyla topraktan doğrudan yararlanmaktı. Böylece XV. yüzyılın başlarından itibaren, İtalya'da eski kölelikten geriye kalanların yerini kişisel özgürlüğün aldığını görüyoruz. Daha 1415 gibi erken bir tarihte bir Floransa yasası, serfliğin, kiralama yerine kişisel hizmetlerin, insanın toprağa bağlanmasının, her türlü angaryanın, kişisel özgürlükle bağdaşmayan tüm hukuki koşulların ve bireyin bir başkasının yararına her türlü feodal veya hukuki tâbiyetin zorunlu olarak ortadan kaldırılmasına hükmetti. Aşağı Ülkeler'de, 1515'ten itibaren prenslik, amacı hem insanı hem de toprağı özgür kılmak olan bir dizi kararname yayınladı. 1531'de senyörlerin, iki kat geri ödeme ve keyfî cezayla kiracılarından "nedensiz hediyeler, karşılıksız hizmet, iş günü" vb. talep etmeleri yasaklandı. 1520'de yeni öşür konulması yasaklandı ve kırk yıldan daha yeni olan tüm senyörlük hakları kaldırıldı. Her yerde, eski feodal ve mirasla kazanılmış imtiyazların yerini serbest tarım aldı. Köylülerin özgürleşmesi, gerçekte, toprak sahibinin de özgürleşmesiydi. Çünkü bundan böyle, kendi toprağına bağlı serflerle değil özgür insanlarla çalışacağı için süresini artan ranta göre ayarlayabileceği karmaşık olmayan, iptal edilebilir sözleşmeyle çalışanlarını da değiştirebilecekti. Burada da elbette bu yeniliğin sonuçlarını abartmamak gerekiyor. Kapitalizm, şehirlerdeki tüccar loncalarını baskı altına aldığı gibi kırsal bölgelerde de kişisel köleliğin ortadan kalkmasını sağlamadı. Her ikisinin de kaldırılması için Fransız Devrimi'ni beklemek gerekecekti. Ancak ticari birliklerin XVI. yüzyıldan sonra gelişmeyi bırakıp durgunlaşması gibi serflikten geriye kalanlar da bir arkaizm, bir hatıra, geçmiş bir çağın kalıntısıydı ve hâlâ birkaç manastırın mülklerinde ya da eyaletlerin uzak noktalarında yaşamaya devam ediyordu. Yeni yaşam tarzının nüfuz ettiği her yerde, ilerlemenin önündeki uygunsuz bir engel olarak süpürülerek yok edildi.

Ayrıca serflik ortadan kalktıkça, aynı ölçüde tarım tekniğinin geliştiğini ve ilerlediğini de görüyoruz. XV. yüzyılda Lombard Ovası'nda pirinç ekimi başlatıldı, XI. Louis'in saltanatı sırasında Midi'de ipek böcekçiliği yaygınlaştı. Flandre'de ekinlerin üç yılda bir rotasyon uygulaması terk edildi. Âtıl kalmasınlar diye nadas arazilerine yonca ekildi. Ayrıca ticaretteki genel ilerleme, toprak sahiplerini üretimde uzmanlaşmaya zorladı, İspanya ve İngiltere, yün ihraç etmek amacıyla tahıl ekimini koyun yetiştiriciliğine feda etti. Kastilya'yı yavaş yavaş taşlık, ağaçsız çöle dönüştüren koyun sürüleriydi ve koyun yetiştiriciliği sayesinde İngiliz toprağında meralar giderek daha büyük bir alan kaplamaya başladı; köylünün ve sabanın yerini koyunlar aldı. VI. Henry'nin saltanatından itibaren parlamento, sürekli olarak ekilebilir toprağın otlaklara dönüştürülmesine izin

veren, tahliye edilen kiracıları, imalatçı işçilerini proletaryanın saflarına iten Çevreleme Yasaları'nı geçiriyordu.

Kapitalizm, köylüyü ücretli çiftçi veya işçi yapma eğilimindeydi, Almanya'da yeni bir serflik biçimi yarattı. İlk bakışta çok şaşırtıcı olan bu olgunun asıl nedeni, bölgesel prenslerin karşı çıkmaya cesaret edemediği soyluların her şeye gücü yetiyor olmaları ve gaddarlıklarında aranmalıdır. XIII. yüzyılın sonlarına doğru, Elbe'nin ötesindeki Slav topraklarının sömürgeleştirilmesi sona erer ermez soylular, fazla nüfusun kırsal sınıfı ezmek için yarattığı huzursuzluktan yararlandılar. Tarım daha da ilerlese ya da sanayi daha kapsamlı bir şekilde gelişseydi, köylü hemen yeni kaynaklar keşfedebilirdi. Ancak Almanya'nın zayıf ekonomik gelişimi onu savunmasız bir şekilde senyörlerinin eline teslim etti. O noktadan itibaren durum daha da kötüleşti. Elbe'nin batısında değişim; angaryaların, ön ödemelerin ve her türden keyfî önlemlerin artmasıyla kendini gösterdi. Fakat nehrin ötesinde, Brandenburg, Prusya, Silezya, Avusturya, Bohemya ve Macaristan'da acımasızca nihai sonlarına itildiler. XIII. yüzyılın özgür yerleşimcilerinin torunları sistematik olarak topraklarından alındı ve kişisel serf (Leibeigene) durumuna indirildi. Topraktaki büyük sömürü, ellerindeki arazileri de yiyip bitirdi ve onları neredeyse köleliğe yakın bir düzeye indirdi. Artık serfin kendisi de topraktan bağımsız olarak alınıp satılır hâle gelmişti. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Elbe ve Südet dağlarının doğusundaki bölgenin tamamı soylu *Junkerler* tarafından sömürülen *Rittergüter*-malikânelerle kaplanmıştı. Fakat beyaz kölelerine öyle insanlık dışı muamele ediyorlardı ki bu davranışlarıyla Batı Hint Adaları'ndaki sömürgeci çiftçileri bile aratmıyorlardı. Yeni Dünya'daki karadereliler ve Eski Dünya'daki Alman köylüsü, modern kapitalizmin en tipik kurbanlarıydı. Her ikisinin de haklarını alabilmek için XIX. yüzyıla kadar beklemeleri gerekecekti. Bu, Almanya ve Avusturya'nın modern tarihini incelerken asla gözden kaçırılmaması gereken bir gerçektir. Köylünün soylu efendisinin kölesi hâline getirilmesi pek çok şeyi açıklıyor.

Kapitalizmin yaygınlaşması, ticaret ve sanayinin gelişmesinin ardından, XII. ve XIII. yüzyıllardakine benzer şekilde, nüfusta genel bir artış yaşandı. Bu durum, sanayinin emeğe yeni alan açmasıyla ve XIV. yüzyılın sonlarında büyük acılara neden olan gıda krizlerine son veren ticaretin artışıyla ilişkilendirilebilir. Hâlâ eksiklikler vardı, artık kıtlık kalmamıştı. Ne yazık ki XV. yüzyıldaki Avrupa nüfusunu kesin olarak tahmin etmek imkânsızdır. Bununla birlikte, o zamanlar en yoğun nüfuslu iki bölgede, İtalya ve Aşağı Ülkeler'de kilometrekareye yaklaşık kırk kişi düşmüş olabilir. 1550'lerde Fransa, 18.000.000 gibi bir nüfusa sahip görünüyor. Aynı tarihte, daha sonra zirvesine ulaşan Batı'nın ticari metropolü Anvers'in nüfusu 100.000'i geçmiyordu.

Toplumsal kompozisyonu bakımından bu nüfus, Orta Çağ'dakilerden çok daha bariz karşıtlıklar sergiliyordu. Toplam servet artmıştı ancak bu artış, çok eşitsiz bir şekilde dağılıyordu. Yalnızca büyük toprak sahiplerine, soylulara ve Kilise'ye, toptancı tüccarlara ve imalatçılara yarar sağlamıştı. Küçük bağımsız üreticilerden oluşan, XIII. yüzyılda çok geniş bir alana yayılmış ve yaşadığı kargaşaların XIV. yüzyıla çalkantılı karakterini verdiği orta sınıf, gözle görülür bir şekilde zayıflıyordu. Şehirlerde, modası geçmiş korumacı mevzuat sayesinde, bir ilerleme kaydetmeden bulunduğu konumunda kalabilmişti. Ancak kırsal bölgelerde toprağın toplu olarak sömürülmesi, serbest tarım veya serflik onu yerinden etti. Öte yandan sınıfların yasal sınırları eskisine göre bu kadar katı değildi. Modern çağın *soyluları* birçok bakımdan Orta Çağ'ınkinden daha mağrur ve daha kibirli görünüyorsa da bunun nedeni, servet, eğitim ve çıkarların benzer oluşunun bir yanılgıya yol açmaması için "yeni zenginler"le aralarındaki sosyal mesafeyi koruma ihtiyacı duymasındandı. Ne var ki onların saflarına katılabilmeleri ve geleneklere borçlu olduğu ve servetiyle sürdürdüğü prestijlerini paylaşabilmelerini sağlayan izin belgesini almaktan daha kolay bir şey yoktu. Aristokrasi ve plütokrasi, bunlar, sadece bu ikisi, Rönesans döneminde meydana gelen toplumsal dönüşümü en iyi karakterize edecek iki kelimeydi.

3. Fikirler ve Gelenekler

Rönesans döneminde İtalya'nın entelektüel evrimiyle Alplerin kuzeyindeki ülkelerin değişim süreci arasında büyük bir fark varmış gibi görünüyor. İtalya'da fikirler, gelenekler ve sanatsal duyguların yeni yönelimlerinin, tam da ulusun ekonomik gelişiminin doruk noktasına ulaştığı anda başladığını görüyoruz. Onunla aynı anda değil, onu takip eden bir gelişmeydi ve entelektüel hareket ilerlemeye devam ederken ekonomik gelişme gerilemeye başlamıştı. Bu entelektüel gelişme, kendisinden önce gelen tüm uygarlığın zarif çiçeği, kuvvete üstün gelen düşünce ve güzelliğin eseriydi. Bu gelişme, Perikles dönemindeki Antik Yunan'dan farklı değildi. IV. yüzyılda Atina ve XV. yüzyılın ortalarında Floransa, gerçek güçleriyle orantılı olmayan bir ihtişamla parladı. Daha güçlü takipçilerine yol açmadan önce dünyaya yaydıkları göz kamaştırıcı parlaklık, bir gün batımının ihtişamına ve aynı zamanda geçiciliğine sahipti. Machiavelli'nin, Guiccardini'nin, Raphael'in ve Leonardo da Vinci'nin dehâsının çiçek açtığı anda, Yeni Dünya'nın keşfi, Avrupa yaşamının akışına doğru yön değiştiriyor, Akdeniz'den uzaklaştırıyordu.

Alplerin kuzeyindeki durum çok farklıydı. Burada Rönesans bir gün batımı değil, gün doğumuydu. Bu her anlamda ve her sosyal faaliyet alanında yeni bir hayatın başlangıcı anlamına geliyordu. Ancak daha önce

incelediğimiz ekonomik fenomenlerin yalnızca bir yönünü ortaya koyduğundan ahlakî fizyonomisini de ele almamız gerekiyor. Tarihçi ne yazık ki birlikte yaşananları ayrı ayrı ortaya koymak zorundadır. Ancak kapitalizmin, kendisiyle aynı zamanda ortaya çıkan bir düşünce rönesansına yol açtığı da düşünülmemelidir. Her ikisi de aynı büyüme sancılarının farklı emareleridir. İlginçtir, her hâlükârda, bunlara karşılık gelen iki döneme ayrılmıştır. Kapitalizm için Yeni Dünya'nın keşfi neyse, entelektüel hareket için de İtalyan Rönesansı da oydu. Başlangıcında bu entelektüel hareket Rönesans'tan bağımsızdı. Ancak Rönesans'ın rehberliğinde hızla ilerledi ve etkisi büyük oldu.

Kuşkusuz Alplerin kuzeyindeki ülkelerde, yaklaşık XV. yüzyılın ortalarında, insan aklının yeni yönelimine ilişkin belirtiler ne çok sayıdadır ne de çok belirgindir. Bilimde Skolastisizm, sanatta Gotik üslup ve yerel dilde geleneksel edebiyat türleri hâlâ tartışmasız biçimde baskındı. XIV. yüzyılın mistisizmi yaşamaya devam ediyordu ve en eksiksiz ifadesini *İsa Mesih'in İmitasyonu*'nda buluyordu. Hollanda'nın büyük Flaman ya da Valon ressamları, Jan van Eyck, De la Pasture, Memling vb. eski bir ekolün dâhi takipçileriydi. 1450 civarında o müthiş matbaanın icadı ortaya çıktığında, kimse onun gelecekte ne olacağını tahmin bile edemezdi. Gutenberg'in basının gelecekteki önemi hakkında hiçbir fikri yoktu. Tek amacı, din adamları ve öğrencilere daha ucuz el yazmaları verebilmekti. O bu konuya, bir sanayici gibi bakıyordu. İtalya'nın hümanistleriyse, ürünlerinin ucuzluğu ve mekanik karakteriyle entelektüel şaheserlerin cazibesi ve görkemini kendilerine göre azaltan bu keşfi ilk başta küçümsediler. Böylece dönemin en kalıcı ve en dikkat çekici başarılarında, en güzel ve en etkili yeniliklerinde bile geçmişe karşıtlık bulmuyoruz. Ancak büyük ölçüde geçmişin bir devamı olduğu çok açık da olsa, ondan bir dereceye kadar ayrıldığı doğrudur. İtalya'da olduğu gibi ve İtalya'nın etkisi hissedilmeden önce, yaşam geleneğin pençesinden kurtulmaya ve orada olduğu gibi burada da Orta Çağ'ın çileci ahlakı, hâkimiyetini kaybetmeye başlıyordu. XV. yüzyılda ahlakın gevşemesi ve dünyevi çıkarların baskınlığı, Kuzey Avrupa'da İtalya'dan daha az değildi. Bu durum, en çok uygarlık düzeyi gelişmiş ülkelerde hissediliyordu. Burgonya dükleri yönetimindeki Fransa ve İngiltere arasında, biri savaştan bitkin düşmüş, diğeri sosyal kargaşaların kurbanı olan Aşağı Ülkeler, bir barış ve refah dönemi yaşıyor ve İtalya'nınkiyle ilginç benzerlikler gösteriyorlardı. Sarayda, büyük soylular topluluğunda ve ister toprak sahibi ister tüccar olsun, memurlar ve kapitalistler arasında, ana özellikleri tam da Rönesans'ın Toskana veya Lombardiya'daki başlangıcını hatırlatan bir yaşam tarzı gözlemlenebiliyordu: Genel bir ahlak gevşemesi, lüks ve eğlence tutkusu, ikamet mekânlarında zarafet ve rahatlık arayışı, belirgin bir giyim zevki ve daha soylu sanatsal beğeniler, eğitimin ve nezaketin yaygınlaşması. Burada, çok açık

bir şekilde, doğuştan gelen aristokrasinin, tıpkı zenginlik aristokrasisi gibi Orta Çağ'ın geleneksel *cortesia*-nezâketiyle artık hiçbir ortak yanı olmayan türden bir toplumsal yaşam olduğunu görüyoruz. İyi Philip ve Cesur Charles, sanatçıları himaye etti, çevrelerini ressamlar ve müzisyenlerle doldurdu ve ihtişamı günümüze ulaşan kalıntılarının bize görkemini kanıtladığı bir kütüphane kurdu. 1465'te Sire de la Gruuthuse, Brugge'de geniş ve hoş bir konut inşa ettirdi. Aynı zamanda tutkulu bir kitap aşığı ve şehre baskı sanatını getiren Colard Mansion'nun hâmisi olan *büyük senyörün* rahat ve ferah eviydi burası. Şansölye Rolin ve maliyeci Bladelin, Jan van Eyck ve De la Pasture'e tablo siparişi verdi. Bu dönemde doğanın keşfinin kesinlikle tümüyle İtalyan bir keşif olmadığını anlamak için Belçika resim okulunun XV. yüzyıldaki başarısına katkıda bulunan güzel manzaraları hatırlamak yeterlidir. Aynı şey insanın keşfi için de söylenebilir. Kişisel portreler, Chastellain ve Commines'in kalemiyle olduğu kadar Jan van Eyck ve De la Pasture'ün fırçasıyla da gerçekçi ve özenli biçimde yapılmıştı. Bu ikisinin çalışmalarında, modern basının başlangıcını görebileceğimize inanıyorum. Chastellain, henüz beceriksizce de olsa, üslubun saygınlığıyla kendini süslemeye çalışıyordu, Commines de o kadar güçlü bir düşünceyle besleniyordu ki *Hatıralar*'ına muadil olabilecek tek eser ancak Machiavelli'nin *Prens*'i olabilirdi.

Burgonya sarayında ve çevresindeki bu dünyevi davranışlar ve düşünceler, daha az da olsa, Fransa ve İngiltere'de de gözlemlenecekti. Adı tarihe geçen Fransa kralının ilk metresinin Agnes Sorel olması dikkat çekici bir durum değil mi? Elbette, Orta Çağ krallarının metresleri olmadığını düşünmek mümkün değil. I. Edward "custodiendi Domino Régi sex damisellas scil, meretrices ad usum Domini Regis" (Egemen kralı korumak için altı küçük kadın, yani onun kullanımı için fahişeler) için bir fief bağışlamıştı. Fakat Agnes örneğinde, kralın metresi halkın içine çıktı ve bir "hafifmeşrep kadın"dan daha fazlası hâline geldi. Bunun ahlakî açıdan bir iyileşme belirtisi olmadığını kabul ediyorum ancak bu durum, ahlakta gevşemeye inceliklerin de eşlik ettiğini gösteriyordu. İngiltere'de Gloucester dükü (Jacqueline'in kocası) davranışlarındaki cüretiyle bir skandala yol açmıştı ama Bedford'a vasiyet ettiği kütüphane için bilginlerin de hayranlığını kazanmıştı. Burada, Orta Çağ'ın "nezaket"inin tam karşıtı olan bir tür "cüret"in başlangıcını görüyoruz. Fakat sarayın artan lüks zevkini de unutmamalıyız ki bu, bir noktaya kadar Jacques Coeur'unki gibi servetlerin birikimini açıklıyordu. Ayrıca Brugge'deki Hotel Grunthuse, Bourges'daki Hotel Coeur, Rouen'deki Hôtel de Bourgtheroulde gibi özel konakların hepsinin XV. yüzyıla ait olduğunu ve daha önce bu tür binaların bulunmadığını da belirtmeliyiz. Commines'ten de okuyabileceğimiz gibi şüphesiz lüks sevgisinin, dönemin siyasi hayatında çok çarpıcı bir yeri olan rüşvetin yayılmasına katkısı olmuştu. Ancak bu lüks, o zamanın

tablolarından da anlayabileceğimiz üzere sadece maddi değildi. Sanata ve edebiyata kadar uzanıyordu. Bu yüzyılın, laiklerin okumaya başladığı dönem olarak kabul edilebileceğini düşünüyorum. Bu noktada ne okuduklarını anlamaya çalışmak ilginç olabilir. Yerel dildeki edebiyatın özellikleri neydi? Basılacak ilk kitaplar hangileriydi? Caxton, Londra'da ilk basımevini kurduğunda, çoğunluğu soylulardan oluşan ama aynı zamanda aralarında bir tuhafiyecinin de bulunduğu müşterileri kendisinden Fransızca ve Latince çeviriler istemişlerdi. Aeneis'i kendisi tercüme etti. Başlıca amacı soylular için okunacak şeyler üretmekti. Doğal olarak Antik Çağ, o zamanın okuma materyalinin yalnızca bir kısmına kaynaklık etti. İnsanlar her şeyi hevesle ve fazla seçim yapmadan okudular. Eski kahramanlık öyküleri basit romanslara dönüştü. İnsanlar ne var ne yok okuyordu, ahlakî eserleri, Altın Efsane'yi, Filozofların Sözleri'ni, Kahramanlık Öykülerini vb. Okuma zevkini matbaa yaratmadı çünkü bu zaten vardı. Fakat yayılmasını hızlandırdı. Aristokrasinin Charlemagne çağından bu yana ilk kez yeniden okumaya başladığını söylemek abartı olmaz sanırım. Ancak XV. yüzyılla Charlemagne çağı ve Orta Çağ arasındaki en büyük fark, bu yolla edindikleri kültürün tamamen seküler olmasıydı. Kilise'nin bunda payı yoktu. Açıkçası dünya, entelektüel konularla ilgilenmeye başlıyordu. IV. Edward, Cicero'nun Caxton çevirisiyle ilgileniyor ve *Ordre de Chevalerie*'nin çevirisi III. Richard'a ithaf ediliyordu. Fransa'da XI. Louis, ilk matbaacıyı himaye ediyordu. Burgonya dükleri, Yorklu Margaret, Earl Rivers, Somerset Düşesi Margaret ve daha birçokları cömert hâmilerdi.

Bütün bu insanlarda doyumsuz bir öğrenme açlığı olduğundan şüphe edemeyiz. Bir uyanış, çok bilinçli olmasa da yine bir merak uyanışı şeklindeydi. Şimdiye kadar kast ve din geleneklerinin içinde hapsolmuş insanlar bu iki dar sınırın ötesini görmeye can atıyorlardı. XIV. yüzyılda Maerlant, laiklere yalnızca din adamlarının eserlerinin verilmesinin uygun olduğunu düşünmüştü. Fakat artık insanlar bu tür şeylere bakmıyordu. Bütün bu laik literatür Kilise'nin dışında üretildi. Güzel olmasa da çok verimliydi. Yazı sanatının peşinde olanlar sadece retorikçilerdi.

Bana göre bu dönemin temel özelliği, sanat için olduğu kadar edebiyat için de bir okuyucu kitlesinin oluşmasıydı. Bu kitleye yönelik çalışan sanatçılar büyük sanatçılardı. Öte yandan yazarların neredeyse tamamı üçüncü sınıftı. Yine bana göre, edebî gizemler ne kadar açıklanabilirse bu durum da o kadar açıklanabilir nitelikteydi. Gerçek şu ki tüm geleneksel edebiyat türleri ölmüştü. XVIII. yüzyılın sonlarında olduğu gibi sadece kurumuş bir edebiyat vardı: hayatta kalan edebiyat. Yardım almadan kendini yenileyebilir miydi, kim bilir? Her hâlükârda, dürtü dışarıdan, güçlü ve karşı konulmaz şekilde ve İtalya'dan gelmişti. Bu ezici bir etkiydi ve sanat bile modaya boyun eğdi ve İtalyanlaşmaya başladı. XIX. yüzyılın başlarındaki Romantizm'e benzer bir fenomendi.

Rönesans, XV. yüzyılın sonlarında, ilk başta müzik hariç tüm sanatlarda kendini hissettirmeye başladı. Sanatta etkisi klasik değildi, özde İtalyan'dı, tıpkı Avrupa'daki Gotik sanatın istilasının özde Fransız olması gibi. Ancak burada semptomatik bir etkiye dikkat edelim. Gotik sanat, Kilise tarafından Fransa dışına yayılmıştı. Burada tam tersine, Rönesans'ın İtalyan sanatı, seküler sanatlar aracılığıyla yayılmıştı ve en son Kilise'ye nüfuz edecekti. Onu koruyanlar krallar ve büyük soylulardı. I. François, Leonardo da Vinci'yi sarayına getirtmişti. Avusturyalı Guillaume de Clèves ve Margaret, onu Aşağı Ülkeler'de moda hâline getirdi. Fransa'daki yeni üslubun ilk binaları Loire Şatoları değil miydi? Kısacası yeni beğeni yönelimi, kökeninde tamamen din dışı ve dünyeviydi.

Rönesans'ın yalnızca Latince aracılığıyla kendini ifade edebilen entelektüel etkisi, sanatsal etkinin aksine ve İtalyancadan çok daha eskiydi. İngilizlerin dediği gibi "Yeni Öğrenme", açıkçası hümanistlerin ortaya koyduğu örneklerden esinlenen ancak onlara tâbi olmayan, Antik Çağ'a doğrudan bir dönüştü. Açıkçası kuzeyde hümanistler ve özellikle Pierre Gilles ve *Basia*'nın yazarı Jean Second gibi şairler vardı. Oysa Amsterdam'ın *Certamen poeticum Haftianum*'u doğrudan onun çizgisindeydi. Malinesli Longolius aynı okula aitti. Ancak büyük yazarlar ne Almanya'da Roechlin ne İngiltere'de Colet ve More ne de hepsinin en büyüğü Erasmus öyle değildi. Antik Çağ edebiyatı, onlara biçimiyle etki etmiş, düşüncelerinde özgür bırakmıştır. Sadece hemen benimsedikleri klasik dil aracılığıyla değil, onlara verdiği yeni bakış açısıyla da onu skolastik gelenekten kurtarmıştır. Erasmus'un *Miles Christianus*'u onların programı olarak göstermek mümkündü. Peki, onda ne buluyorduk: Seküler ruh! Fakat din karşıtı bir ruh değil, tam tersine. Ancak din, artık dürüst insana yönelik bir ahlakî öğüt olarak kabul ediliyordu. İdeal olan artık çilecilik değil, tüm görevleriyle sivil yaşamdı. Bu, neredeyse hoşgörüyle kabul edilmesi gereken aksesuar olarak görülmüştü ama şimdi olmazsa olmazı oldu. Erasmus'un saldırgan alaycılığı ve Huttenli Ulrich'in keşişlere ve *magistri nostri*ye (*Epistolae obscurorum virorum, 1515*) hakaretleri buradan kaynaklanıyordu. Fakat bundan dolayı da geleceğe yönelik bütün bir reform planı ve özellikle pedagojik reformlar, ruhban okullarının yerine, çocukların "edebî eserler" kültüne göre yetiştirileceği yeni okullar olacak ve öğrenciyi manastıra değil hayata hazırlayacak bir eğitimde "nezaket"in yerini alacaktı. 1500'de ortaya çıkan Erasmus'un *Adagia*'sı, yalnızca Rousseau'nun Émile'iyle kıyaslanabilir bir pedagojik etki yapmıştı. İlk kez, okulun işlevinin entelektüel kültür vermek olduğu Rönesans'ta anlaşıldı. O güne kadar olan tüm eğitim organizasyonunun, bu kuzey hümanistleri tarafından geliştirilen eğitim anlayışına dayandığı söylenebilir. Onlara göre eğitimin amacı kişiliğin özgür gelişimiydi. Burada, elbette, mantıksal ve nihai olarak Thélème Manastırı'nın "dilediğini yap" sonucuna varacak şekilde Ki-

lise'nin yöntemleri ve çileciliğine saldırılar vardır. More da Erasmus gibi keşişliğe, çileciliğe, rahiplerin bekârlığına ve kutsal emanetlere tapınmaya karşıydı. Her ikisi de doğruyu söylemek gerekirse, Hristiyanlığı bir *evanjelik felsefe*ye dönüştürme eğilimindeydi. Fakat daha da ileri gittiler; sadece dinî geleneği değil, tüm sosyal gelenekleri değiştirmek istediler. Eğer Adagia'yı Émile ile karşılaştırabilirsek, *Moriae encomium*'u (Deliliğe Övgü) ve Ütopya'yı da *Contrat social* (Toplum Sözleşmesi) ile karşılaştırabiliriz. Açıkçası, kuzeydeki Rönesans ruhu devrimciydi ancak tamamen teorikti, Rabelais'in Gargantua'sının sentezi olarak görülebilecek sözlü saldırılarla yetindi. Kilise'ye savaş açtı. Aydınlanmanın ilerlemesiyle görüşlerinin de kabul göreceğini umarak devleti bağışladı.

Buna karşılık, tüm sosyal güçler, Fransız Devrimi'nden önce filozofların çoğuna yaptıkları gibi, hümanistleri de göklere çıkarttılar. More'un onlara evrensel eğitim, mal ortaklığı ve zorunlu çalışmayla dinî hoşgörü üzerine kurulu bir toplum önerdiği Ütopya'daki *akıl oyunlarından* daha tehlikeli bir şey görmediklerine kuşku yok. Belki de esas olarak keşişlere ve Skolastiklere yapılan saldırılardan etkilenmişlerdi. Zamanının en çok okunan kitabı olan *Moriae encomium*'un (1509) olağanüstü başarısını sağlayanlar bu saldırılardı. Bu şaşırtıcı değildir. More, Erasmus gibi, seküler yaşamın manastır yaşamına üstünlüğünü ilan etmemiş miydi? İyimserlikleriyle dünyayı değiştirebileceklerine inanıyorlardı. Vivès, Ütopya'nın Colloquia ile birlikte okul çocuklarının eline geçmesini istemişti. Hükûmetler, hatta papalar ve krallar, tüm üst düzey yetkililer gibi bu kitapları alkışladılarsa, siyasi tartışmalardan kaçınmaya dikkat etmelerinden dolayı böyle yapıyorlardı. Tutumları tam da Voltaire'inki gibiydi. Aydınlanmanın zaferi için güçlü bir hükûmete, partilerden ve Kilise'den güçlü bir otoriteye ihtiyaçları vardı. İtiraf etmeseler bile bütün aydınlar gibi onlar da "akıllı despot"tan yanaydılar. Düşledikleri devrim yukarıdan aşağıya gerçekleştirilecekti. Çünkü bunun esasen bilim ve aklın işi olacağını düşünüyorlardı. Kuşkusuz tüm insanların yararlanmasını istiyorlardı. Ancak en tepeden başlamak gerekliydi ve yürütme araçlarında entelektüel bir aristokrasinin kurulmasını sağlamak için sosyal aristokrasiye güvendiler. 1517'de Erasmus'un tavsiyesi üzerine Jérôme Busleyden, Louvain'de, amacı üç ortak dilin (Latince, Grekçe, İbranice) bilgisiyle ve tüm pozitif teolojiden bağımsız olarak Kutsal Metinler'e filolojik yöntemi uygulamak olan "Üç Dil Koleji"ni kurdu. Wolsey, aynı amaçla Oxford'da "Kardinal Kurulu"nu, ardından Christ Church'ü kurdu. VIII. Henry de Fransa Kralı I. François kadar Helenistleri ve yenilikçileri korudu. 1514'te Roechlin ile Köln Üniversitesi arasında, Roma'nın Yahudilerin kutsal kitapları, imparator, Gurk kardinal-piskoposu, Saksonya elektörü, Bavyera dükü, Baden margravı hakkındaki görüşleriyle ilgili bir tartışma çıktığında, hepsi Roechlin'i destekledi. Papa, Köln'e sessiz kalmasını emrederken kendi sem-

patisini de göstermiş oluyordu. Dominikenler boş yere protesto gösterip sapkınlık çığlıkları attılar ama gördükleri muamele sadece küçümseme oldu. Pek çok Gotik kalenin yıkılması ve çağdaş tarzda yeniden inşası gibi Skolastisizmin muazzam dokusu da devrilecek gibi görünüyordu. Sadece İspanya'da ayakta kaldı, Rönesans yalnızca biçimini etkiledi. Ancak Katolik ruhuna dokunmadı.

Diğer her yerde, XV. yüzyılın sonundan Protestanlığın[95] ortaya çıkışına geçen yirmi yılda, yeni bir dünyanın doğmak üzere olduğu görülüyordu. Güçlü, genç ve dinç olan her şey geçmişe isyan ediyordu. Sosyal otoriteler belki de hiçbir zaman bir fikir hareketini bu kadar oy birliğiyle desteklememişti. Aralarında muhafazakâr kalmamış gibiydi. Yetkililer toplum, moda, politikacılar, kadınlar, sanatçılar, hümanistler, hepsi aynı yönde hareket ediyor ve buna zorlanıyordu. Dışarıda sınırsız bir güven, coşkulu bir sevinç vardı. Akıl boyunduruktan kurtuldu, artık gök kubbenin altında özgürce dolaşabilirdi. Bilgi tekeli kaldırıldı ve artık tüm toplumun malı hâline geldi. Antik Çağ'dan türetilen bilgi, güzellikle el ele gittiği ve deyim yerindeyse güzellikle neredeyse özdeş olduğu için çok daha baştan çıkarıcıydı.

İtalya'da Rönesans'ın başarısına kısmen katkıda bulunan bu tür bir Roma yurtseverliği Kuzey'de yoktur. Orada antikite, daha saf olarak, bir güzellik ve bilgelik kaynağı olarak kabul ediliyordu. Belki daha az sevgiyle ama daha fazla saygıyla karşılandı. İnsanlar onun özgürleştirici gücünün daha çok bilincindeydiler. Çünkü Skolastizm İtalya'da Alplerin diğer tarafında olduğu kadar baskın değildi. Fransa, İngiltere ve Almanya'da, İtalya'dakinden çok daha saldırgandı. Güney'in hümanistleri, klasiklerin Latincesini kendi dilleri olarak benimseyerek yalnızca eskilerin çalışmalarını sürdürmeye yöneldiler, Kuzeylilerse, *magistri nostri*den yani eski öğretmenlerden koptuklarını bununla belirtmekten mutluydular. Üniversitelerin Latincesini ve Skolastikleri haksız yere kınadıkları barbarlık (onun bir yapay ve bilimsel dil olduğunu ve amacına mükemmel şekilde uygun olduğunu unutarak) ifade ettiği fikirlerin barbarlığına, kabalığına, saçmalığına ihanet ediyor gibi görünüyordu. Üstelik Orta Çağ felsefesine saldırmaya başlamadılar, küçümsemekle yetindiler. Onlar açısından her şeyin yeniden inşa edilmesi gerekiyordu. Teoloji, kutsal metinlerin incelenmesinden başlayarak yeniden yapılandırılmalıydı. Erasmus'un büyük başarısı, Yeni Ahit'in Latince çeviri ve açıklamalı Grekçe baskısıydı. Hristiyanlığı esas alan ahlaka gelince, yeniden biçimlendirilmeli ve dünyevi yaşamın gereklerine göre uyarlanmalıydı.

Rönesans rasyonalizminden bahsettiğimizde, sağduyu sınırlarının ötesine geçmemek gerekir. İnsan adına talep ettiği düşünce özgürlüğü, büyük

95 Luther tezlerini 1517'de ortaya koydu.

dinî ve felsefi problemleri dışarıda bırakıyordu. Bakış açısı tamamen insanî ve dünyeviydi. Kader ve yaşamın kökeni sorularını kendine sormadı, bu konularda Hristiyanlığın görüşlerini kabul etti. Felsefesi, pratik ahlak ve siyaset alanının ötesine geçmedi ve eskilerin bu konulardaki klişeleri, bilgeliğin nihai ifadesi olarak kabul edildi. Görünür dünyanın sınırlarının ötesinde gizemli ve şeytanî güçlerin varlığını kabul etmeye çok hazırdı. Bu rasyonalizmin, büyü uygulamalarının yeniden ortaya çıkmasıyla aynı döneme rastladığını ve büyücülük amacıyla yapılan kötü denemelerin artan sıklığına karşı hiçbir itirazda bulunmadığını da belirtmek gerekir. Yeni çağın zihniyeti hakkında doğru bir fikir oluşturacaksak, bunu asla unutmamalıyız.

Bu rasyonalizmin getirdiği şey, kelimenin gerçek anlamıyla özgür düşünce değil, entelektüel ve ahlakî liberalizm olarak tanımlanabilecek şeydi. Artık liberalizm bireycilikle eş anlamlı hâle gelmişti ve kuşkusuz Rönesans'ın en kesin sonuçlarından biri, dünyanın, her birinin kendi işlevi, hakları ve görevlerinin bulunduğu, tamamen farklı sınıflardan oluşan bir hiyerarşik yapıda olduğu Orta Çağ'ın toplumsal anlayışının yerini, değer ve saygının tamamen kişisel olup rütbeye göre değil, liyakate göre ve her insanın hakkı olduğu düşüncesinin almasıydı. Bu açıdan, Kilise'nin cennet için ayırdığı şeyi Rönesans'ın yeryüzüne indirdiğini görmek çok ilginçtir. Çünkü Kilise, dünyevi ilişkilerin sonucu olan eşitsizliği kabul edip onaylıyorsa, kurtuluşu yalnızca kişisel liyakatlere bağlayacak, böylece birey, burada aşağıdaki rütbesi ne olursa olsun, ilahi adaletin önünde ve sonsuz yaşamda hak ettiğini bulacaktır. Bu farklılık belki de dikkate alınmayı hak ediyor. Çünkü bu, Rönesans'ı canlandıran özünde seküler ve dünyevi ilhamın çarpıcı bir kanıtı değil midir?

Fakat hemen kabul edelim ki Rönesans liberalizmi, aristokratik bir liberalizmdi. Bildirdiği şey kesinlikle insan hakları değil, Rabelais'in dediği gibi "özgür, soylu, iyi eğitim almış, dürüstlüğü bilen" insanların haklarıydı. Kısacası, ideali Antik Çağ'ın *vir bonus dicendi peritus*uydu[96], yani, modern çağın "beyefendisi", "*honnéte homme*" (dürüst adamı) idi. Doğuştan gelen ayrıcalıkları saçma buluyordu ama daha da şiddetle entelektüel kültürün ayrıcalıkları üzerinde duruyordu. Onun bakış açısı antikitenin bakış açısına oldukça yakındı. Bu noktadan bakıldığında, Rousseau'nun sanat ve edebiyatın eşitliğine ilişkin beyanı, Rönesans'ın öngördüğü topluma karşı bir protestodur. Özgür insanla köle arasındaki karşıtlığın yerini, okuryazar ve cahil arasındaki karşıtlık almıştır. Rönesans'ın "mekanik meslekler"le ilgili yaklaşımı, küçümsemekten başka bir şey değildir. Liberal meslekler lehine bugüne kadar varlığını sürdüren ön yargıysa Rönesans'tan kalmadır. Kuşkusuz, modern çağı karakterize eden alt sınıfların kaderine karşı kayıtsızlıktan büyük ölçüde bu ön yargı sorumluydu.

96 Konuşma becerisine sahip iyi bir adam (ç.n.)

Ahlakî fikirler, bu durumda toprak sahipleri ve kapitalistlerin ekonomik çıkarları kadar rol oynamıştır.

Yukarıdan bakıldığında, açıktır ki XVI. yüzyılın başlarından itibaren Rönesans'ın etkisi altında gelişen toplum, sınıflar hiyerarşisi içinde, Kilise tarafından yönetilen, eğitilen ve ondan ilham alan, toplumsal iş bölümü hâlinde, bireyin üyesi olduğu topluluğa tâbi kılındığı, bireye ve herkese aynı dinî inanç ve aynı Hristiyan idealinin verildiği Orta Çağ toplumundan daha görkemli olmayan bir manzara sunmaktaydı. Fakat ne olmuştu? Hayatın bitmek bilmez akışı içinde görkemli yapının temelleri sarsılmıştı. XIV. yüzyılın sonlarından itibaren her tarafta çöküyordu ve Rönesans sadece bu kaçınılmaz yıkımı hızlandırdı. Fakat modern dünyada eksik olan organik birlik, düşünce ve eylemin özgürleştirilmesiyle önü açılan ve sürdürülen olağanüstü canlılıkla telafi edilecekti. Rönesans'ı hakkaniyetle değerlendirebilmek için, üç yüz yıldır her halkın sanatı ve edebiyatının, kendi belirlediği yönde geliştiğini hatırlamalıyız. Evrimin akıntısına karşı yürümeye çalışırsak, sonunda Rönesans'a geliriz. Uygarlığımızı, Antik Çağ'ın sularının akıntıya karıştığı noktadan itibaren üzerinde ancak gezilebilir hâle gelen bir nehre benzetebiliriz. Tabii ki nehrin kaynağı, yukarı kısımlarına zorlukla erişilebilen çok uzak bir noktadadır, onları araştırmak, çeşitli özelliklerine vakıf olmak ve anlayabilmek için büyük bir çaba gerekir. Orta Çağ'ın bir küçümseme konusu olmaktan çıkmasının üzerinden ancak bir asır geçmiştir. Fakat hakkındaki olumlu tepkilere rağmen bizden o kadar uzaktır ki onu gerçekten samimi bir şekilde hayatımıza sokabilmemiz çok zor. Neo-Gotik[97] çoğu zaman gerçekte son derece modern olan fikir ve eğilimlerden etkilenen bir formdur. Rönesans, tam tersine bizi hâlâ dört bir yandan kuşatıyor. Rönesans tarzı mobilyaların evlerimizden kaybolmaya başladığı gün daha dündür. Çağdaş sanatın gücüne rağmen hükûmetlerimiz "Roma Okulları"nı, "seyahat burslarını" sürdürmeye devam ediyor. Bizim "Athenaeum, Lyceum ve Gymnasium"larımız XVI. yüzyılın Latin okullarının devamıdır. Bilimlerin gelişimi de Rönesans'tan kalmadır. Uzun süre insanlık tarihi üzerinde hiçbir etki göstermezler ama yeni bilgileri sessizce biriktirirler, ta ki XVIII. yüzyılın sonunda, art arda gelen keşifler seliyle, doğa hakkındaki bilgimizi arttırarak, ikinci bir düşünce *rönesansına* yol açar ve tekniğin ilerlemesi sayesinde insan çabasının verimi yüz katına kadar çıkar.

Ayrıca Rönesans, uygarlık üzerinde ilk yıllarındaki kadar etkide bulunmaktan uzaktır. Daha da güçlü olan başka bir kuvvet (dinî Reform), tam da entelektüel ilerlemenin yönünü çizmeye başladığı anda onunla çatışmaya başlamıştı. Onların ikili eylemi, bazen birleşik ama çoğu zaman modern dünyanın kaderini belirleyecek karşıt iki yönlü bir eylemdi.

97 Buradaki gönderme, özellikle Belçika'da savaştan önce gelişen "neo-Gotik" mimariye yöneliktir.

İKİNCİ BÖLÜM

REFORM

1. Luthercilik

Papanın Konsiller üzerindeki zaferi, Kilise'nin monarşik yapısını korumuştu. Ancak VIII. Bonifacius döneminden bu yana kaybettiği Avrupa hâkimiyetini Papalığa geri getiremedi. II. Pius, Katolik prenslere (1460) egemen papaya tâbi olmalarını resmî bir şekilde hatırlattı. Ancak prensler, bu iddianın içinin boş olduğunun o kadar farkındaydılar ki buna karşı çıkmaya gerek bile görmediler. Pius, XI. Louis'in Pragmatik Yaptırım'ı geri çekmesini sağlasa da bu sadece onun kibrini tatmin etmişti. Gösterdiği toleransıyla "En Hristiyan Kral" unvanı kazanan hükümdar, Pragmatik Yaptırım'ın piskoposluk seçimlerine ilişkin garantilerinden kurtulduğu için memnundu ve bunların ortadan kalkmasından yararlanarak Fransa'nın din adamlarını daha fazla boyun eğdirmeye çalıştı. İngiltere'de, İspanya'da ve Burgonya devletlerinde (özetle monarşinin güçlü olduğu her yerde) Roma, onun en yüksek Kilise makamlarını dilediği gibi elden çıkarmasını engelleyemedi ve şartlı olarak üzerine bolca kullandığı itibar sembolleriyle yetindi. Roma'nın prestiji o kadar net bir şekilde gerilemişti ki Türklere karşı silahlanma yönündeki tavsiyeleri neredeyse yok sayıldı. Avrupa'nın bu düşmanlar karşısında sergilediği içler acısı âcizliğin nedeni, kuşkusuz, esas olarak devletlerin rekabetleri, kıskançlıkları ve farklı çıkarlarıydı. Yine de bunu bir dereceye kadar Kilise'nin başkanına karşı kayıtsızlıklarının sonucu olarak görmemiz gerekir. Hristiyan âlemi, II. Urbanus'un çağrısı üzerine kendilerinden herhangi bir tehdit almadıkları Suriye Müslümanları'na karşı coşkuyla ayağa kalkmışlardı. Oysa II. Pius'un bu çağrısına, tehlikenin yakınlığına rağmen kayıtsız kaldı, etkilenmedi. "Haçın taşınması" Petrus'un halefine kalmıştı, Kutsal Savaş'a (1463) çağrı yapmaya çalıştığı Ancona'da kederinden ve yorgunluktan ölmek üzereydi, ölüm haberi üzerine birlikte denize açılacak olduğu Venedik donanması aceleyle geri döndü.

Bundan böyle Papalık yalnızca İtalya'daki siyasi bir güçtü ve orada bile Venedik, Napoli krallarından, Medici, Sforza ailelerinden çok daha aşağıdaydı. Kendi bekası için Hristiyan âleminden elde ettiği kaynakların

büyük bir kısmını dünyevi gücü için kullanmak zorunda kaldı. Çünkü Katolik dünyası üzerindeki manevi üstünlüğü kimi zaman kendi bölgesel çıkarlarına bağlıymış gibi görünüyordu. Taç artık sadece İtalyanlara verildiği için, prensler de genellikle onun şahsında papanın üstünlüğüne sahipmiş gibi davranıyorlardı. VI. Hadrianus (1521-1523), Papalıktan yana olan papaların sonuncusu olacaktı. Papalık, kendisini bu şekilde İtalyanlaştırarak bir dereceye kadar büyük güçlerin müdahalesinden kurtuldu ama ekümenik misyonuna uygun olmayan ulusal bir karaktere büründüğünden onlara daha da yabancılaştı. Bu koşullar altında nepotizmin Curia'nın içinde korkutucu bir ilerleme kaydetmesi şaşırtıcı değildir. Tüm papalar, liyakate veya ahlakına bakmaksızın yakın çevrelerinden Kutsal Kurul'a, mümkün olduğu kadar çok sayıda akrabasını doldurmaya çalıştı. Ailesi ve kendisinin geleceğini güvence altına almak için bulunduğu konumdan yararlandılar. Avignon'un kardinalleri daha şimdiden birçok dindarı rahatsız etmişti. Fakat XV. yüzyıla ait olanlar hakkında ne söyleyebiliriz! Saray hayatının aşırı serbestliğine alışmış Rönesans dünyasında bile atanmaları bir skandal olarak kabul edilmişti. VI. Alexander'ın (1492-1503) ve hatta II. Julius ve X. Leo'nun papalık yaptığı dönemleri, Roma'dan karşılaştırılabileceğimiz bir ahlakî anarşi manzarası bulabilmek için ta X. yüzyıla, Theodore, Marosia ve XII. Ioannes günlerine dönmeliyiz.

Yine, feodal sistemin acımasızlığı, X. yüzyıl için, XV. yüzyılın sonu itibarıyla ileri sürülemeyecek bir mazeret verdi. Roma'da 6.800 fahişenin olduğu bir zamanda (1490), papalar ve kardinallerin metresleriyle alenen bir araya geldikleri, gayrimeşru çocuklarını kabul edip onları Kilise'nin zararına zengin ettikleri bir zamanda (1490), bir inananın Hristiyan dünyasının başkentinden nasıl bir izlenim edinebileceğini bir düşünün! Borgia ailesinden birinin Aziz Petrus'un tahtına oturabiliyor olması gerçekten de çok fazlaydı. Papalığın olması gerekeniyle gerçekte ne olduğu arasında çok acı verici bir karşıtlık vardı. Doğrusu, insan Bramante, Raphael ve Michelangelo'yu himaye eden kişilerde daha fazla bir dinî samimiyet görmek istiyordu. Rönesans'ın başarıları Roma'da olağanüstü sonuçlar doğursa da onda itici bir şey vardı. Katolik dünyasının metropolüne verdiği ihtişam, onu ne yazık ki büyük Orta Çağ papalarının Roma'sından çok farklı kıldı. III. Innocentius ve VIII. Bonifacius'un halefleri bu yeni ruha o kadar dalmışlardı ki yeryüzünde sahip oldukları üstünlüğü borçlu oldukları geleneğe artık saygı göstermiyorlardı. Neredeyse Kilise, onlar için kişisel üstünlüklerini kanıtlamanın bir aracından başka bir şey değilmiş ve dikilen bu kadar çok anıt, üretilen bu kadar çok sanat eseri, İsa için değil sanki onları daha görkemli göstermek içinmiş gibi davranıyorlardı.

Kilise, dinî misyonunu Papalıktan daha iyi yerine getirmiyordu. Konsillerin yenilgisinden dolayı memnuniyetsiz veya cesareti kırılmış, kayıtsız, suistimallere hoşgörülü ve ısrarlarında haklı çıkmanın rehavetine

düşmüşlerdi. Neredeyse tamamı Curia'nın himayesinde olanlar veya prenslerin saraylarından toplanan din adamları, tamamen dünyevilerdi. Pek çok piskopos, eğer rahiplik unvanı alırsa, tahtına oturuncaya kadar üstlenemezdi. Bu açıkça, pek çoğunun ahlakı fazla umursamadıkları gerçeğini doğrulayan bir formaliteydi. Bazıları, günün zevklerine uygun olarak hümanizmle ilgili gözüküyordu ve sanatın hâmileri olarak ün kazandılar. Politikayla ilgilenenler, vakitlerini piskoposluklarından çok sarayda geçiriyorlardı. Neredeyse hepsi dolu dolu ve neşeli bir hayat yaşıyor, avlanıyor, içiyor ve başka şekillerde kendilerini oyalıyorlardı. Papazlar Heyeti de doğaldır ki bundan daha iyi değildi. Genel olarak Kilise'den tahsisat alan kadroları, nüfuzlu ailelerin, çoğu emir almayan, rahip kıyafeti bile giymeyen, törenlere neredeyse hiç katılmayan ve alenen metres bulunduran genç oğulları için ayrılmıştı. Cemaat görevlileri, yaşamalarına zar zor yetecek bir maaş alıyor ve genellikle bir asistan tarafından idare edilen şifacılarının gelirlerini toplamakla yetiniyorlardı. Yoksullukları nedeniyle cemaati tarafından hor görülen bu insanlar, doğum, evlilik ve ölümlerle ilgili hizmetler için fazladan bir ücret alarak ellerinden geldiğince para kazanmaya çalışıyorlardı.

Manastırlara gelince, onlardan daha fazla gayret, azla yetinme ve öğrenme beklendiğinden, çöküşleri daha da içler acısıydı. Açıkçası, XVI. yüzyılın başında hepsinin, kendi kurallarına rutin ve mekanik bir itaat içinde tekdüze yaşadıkları söylenebilirdi. Yine de manastırlara sığınan samimi dindar ruhlar, ideallerinden tamamen yoksun olan kardeşlerinin ortasında kendilerini rahatsız hissettiler ve manastırda sessiz, huzurlu ve güvenli bir yaşamdan başka bir şey istemediler. Sadece Dominikenler hâlâ belirli bir faaliyet içindeydiler. Fakat Skolastizm kendi işlevini yerine getirdiğinden, onlara engizisyondan başka bir şey kalmıyordu. Ortada mücadele edecek sapkınlık da pek kalmadığı için kendilerini demonoloji araştırmalarına adadılar. Bunlardan ikisi 1487'de Strasbourg'da cadıların suçları üzerine rahatsız edici bir inceleme olan *Malleus Maleficarum*'u (Cadıların Çekici) yayınladı.

Böyle bir din adamı, kamuoyunu isyan ettirmiş olmalı. Davranışıyla iddia ettiği bedel, sahip olduğu ayrıcalıklar ve gelir arasındaki karşıtlık çok çarpıcıydı. Aristokrasi, kabalığı ve cehaleti nedeniyle onu hor gördü. Burjuvazi, onun malî ve yasal dokunulmazlıklarına öfkelendi. Hükûmetler, devredilemez nitelikli mülklerin çoğalmasına ve Kilise mahkemelerinin hukuk davalarına müdahalesine karşı şimdiden önlem almaya başlamıştı.

Ancak inanç hâlâ sağlamdı. XII. yüzyıldan bu yana, Protestanlığın patlak vermesinden önceki elli yıl boyunca hiç bu kadar az sapkın olmamıştı. İngiltere'de Wycliffe taraftarlığı ve Bohemya'da Husçuluk neredeyse tükenmişti. Bu başlı başına, dönemdeki dine karşı soğukluğun bir kanıtıdır. Hiç kimse Kilise'yi terk etmedi ya da bunu yapmayı düşünmemişti. Fakat

din, ruhundan sıyrılarak ayinlerine katılımdan ibaret bir yaşam biçimi hâline gelmişti. Daima para sıkıntısı çeken Papalığın, her türlü bahaneyle yeni endüljans çıkarılmasına hep taraftar olmasının arkasındaki gerekçe buydu. Onları satın alanlar, yaptıklarından samimi olarak pişmanlık duymaları gerektiğini unutuyor ve sadece öldükten sonraki yaşamın risklerine karşı sigorta yaptırdıklarına inanıyorlardı. Doğal olarak bu herkes için geçerli değildi. İnancın, kendileri için yaşamsal bir şart olduğu coşkulu ve dindar ruhlar hâlâ vardı. Fakat onlar, çoğu zaman Kilise dışında, bir tür bireysel mistisizm içinde tatmin aradılar.

Yine de XVI. yüzyılın başında mistisizm, bir önceki yüzyılın ortalarına göre çok daha az yaygındı. Genel eğilim, buna fazlasıyla karşıydı. Rönesans'ın etkisi daha geniş alanlara yayıldıkça, seçici ruhlar, dinî, ilahi hayata bir girişten çok ahlakî bir doktrin olarak gördüler. Erasmus, More ve Vivès tarafından tasarlanan insanlık ideali, kuşkusuz Hristiyanlık'la ama deyim yerindeyse dünyevi varoluşun gereklerine uyarlanmış bir Hristiyanlık'la doluydu. Bu nedenle çileciliğe ve geleneksel teolojiye antipatileri vardı. Dogmaya çok az saygı duyuyor ve erdemi dindarlığın en üstün biçimi olarak görüyorlardı. Geri kalanı için keşişlere şiddetle saldırmalarına ve Skolastik ahlakı açıktan küçümsemelerine rağmen Kilise'ye saldırmamaya dikkat ettiler. Oldukça sıkıntılı bir karaktere sahip olanlar Katoliklerdi ama sonuçta birer Katolikti, yüksek mertebeden din adamlarıydı. Avrupa sarayları ve papanın kendisi de onlara duydukları sempatiyi gizlemiyorlardı. Sansasyonel olmadan, krize yol açmadan, yalnızca entelektüel ilerlemenin, sağduyunun ve öğrenmenin etkisiyle ve sosyal otoritelerin desteği sayesinde, itidal, açık görüşlülük ve hoşgörü dolu bir dinî gelişme yaratmayı umuyorlardı.

Bu güzel rüya sadece bir an sürmüştü. Aslında, gerçekleşmesi imkânsızdı çünkü hümanistlerin çilecilik karşıtı Hristiyanlığının, Kilise'ninkiyle ortak hiçbir yanı yoktu ve bırakılsaydı, daha uzun süreçte ikisi arasında kaçınılmaz olarak bir kopuş olurdu. Erasmus'a topluca savaş açan teologlar bunu çok net biçimde gördüler. Eğer papa onları susturmuşsa, bunun nedeni Rönesans'a olan tutkusunun çok büyük olmasındandı. Bu da başlangıçta tehlikeyi görmelerini engellemişti. Fransız soylularının XVIII. yüzyılın sonunda "filozoflar"a kur yapması gibi din adamları da Erasmusçulara kur yapıyordu. Din adamları dinî bir devrim beklemiyordu fakat soylularda bir siyasi devrim beklentisi vardı. Gerçekten de Lutherciliğin büyük patlama yapacağını öngörmek için hiçbir işaret yoktu. Elbette, Basel Konsili'nin içler acısı şekilde sona ermesinden bu yana Almanya, Papalığa karşı kırgın bir hoşnutsuzluk içindeydi. Bu durum, egemenin tasarrufu olarak, en yüksek dinî saygınlıklardan vazgeçmekle suçlandı. Onu suçlayanlar, bunun Alman ulusuna yönelik herhangi bir kötü niyetin değil, Fransa, İngiltere veya İspanya'da olduğu gibi Kilise'yi devletin

gücüne tâbi kılma olasılığını dışlayan imparatorluğun anarşik yapısının doğrudan bir sonucu olduğunu asla düşünmediler. Hümanistler, kendi paylarına, bu kötü duyguyu körüklediler. İtalyanların, Kuzey halklarından barbar olarak bahsetmelerinden dolayı çileden çıktılar. Kibirleriyle, klasik Latinceleriyle, bir zamanlar Roma'nın hırslarına zaferle set çeken Almanların soyundan geldikleriyle övünmelerine kızdılar. Yazılarında ve özellikle Ulrich von Hutten'in yazdıklarında, ilk kez, belli bir saflıkla ifade edilen, eğer XIX. yüzyılın siyasi tutkuları onu uygarlığın zararına böylesine kör bir öfkeyle istismar etmeseydi, tebessüm etmemize neden olacak bir Germenizm ve Romanizm karşıtlığına rastlıyoruz. Bu açıklamaları küçük bir bilgin topluluğunun dışına çıkmadı. Yine de kendi usullerince Roma karşıtı zihniyetin sürdürülmesine katkıda bulundular. Kaldı ki Orta Çağ imparatorları papalarda sürekli düşmanlarını bulmamışlar mıydı? İster pagan ister Katolik olsun, Roma bu nedenle Alman halkının daimî düşmanı olarak görülüyordu.

Burjuvazi, bu yara almış gurur şikâyetlerine daha somut başkalarını da ekledi. Her yerde olduğu gibi din adamlarının dokunulmazlıkları konusunda da sabırsızdı ve her fırsatta keskin bir ruhban karşıtı olduğunu gösterdi. Ancak hiçbir yerde dinî reform ihtiyacı ortaya çıkmadı. İnsanlar geleneğe alışmış ve onu kabul etmiş durumdaydılar. Almanya'nın, Kilise'nin artık yatıştıramadığı ruhsal bir susuzlukla yutulduğunu, kendini Katoliklik'le sınırlandırılmış ve hapsedilmiş hissettiğini ve kendisini Tanrı'yla daha yakın bir birlik arayışında olduğunu varsaymak yanlış olur. Germen ruhuyla Latin ruhu arasında bir karşıtlık kurmak çok kolaydır. Fakat gerçekler bize böyle bir şey göstermiyor. Her ne kadar Protestanlık Almanya'da doğmuşsa ve ilk aldığı biçim ve ilk ilerlemesi ancak içinde doğduğu Germen ortamıyla açıklanabilse de bu olgu, onun sözde Germen karakterinin bir kanıtı değildi. Aksi hâlde Fransız Calvin'i, Alman Luther'in karşısına koymak çok kolay olurdu. Reform, ulusal bir olgu değil, dinî bir olgudur. En geniş şekilde Germen dilleri konuşan halklar arasında yayılsa da bunun nedeni, orada onu anlamaya daha uygun zihinler olmasından ziyade başka yerde karşılaşmadığı siyasi ve sosyal koşullarla desteklendiği içindir.

Luther, tüm ülkelerde ve her çağda, hissetmesi tanımlanmasından daha kolay olan dinî problemleri kalplerinin en gizli yerlerinde duyup rahatsız olan insanlardan biriydi. 1483'te Eisleben'de (Saksonya) bir madencinin oğlu olarak doğdu. Diğer birçok çocuk gibi okulda kendini gösterdikten sonra, babası tarafından avukatlık kariyeri yapmaya yönlendirildi. 1501'den beri Erfurt Üniversitesi'ne devam ediyordu. 1505'te, bir fırtına sırasında başından geçen ölüm tehlikesi onu korkuttu, kariyerinden vazgeçti ve bir Augustin manastırında keşiş cübbesini giydi. Pek çokları gibi o da çileci yaşamda ruhi huzura erişemedi. 1508'de tarikatının başı tarafın-

dan Wittenberg Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde bir kürsüye seçtirildikten sonra rahatladı. Orada 1517'de, endüljans satışına muhalefetiyle ünlü tezi, onu birdenbire karanlığından kurtardı ve Reform'u başlattı.

Luther, hâlihazırda Kilise'den ayrılmaya kararlı mıydı? Bunun cevabını vermek zordur. Ancak çelişkilerin harekete geçirdiği güçlü iradesi ve ateşli mizacı onu kısa sürede aşırı uçlara sürükledi. Ayrıca kamuoyu desteğiyle cesaretlendiğini de hissetmişti. 1518'de Augsburg Dieti'nin Papalık vergilerinin zorla alınmasına karşı protestoları onun kararlılığını arttırmış olmalı. Kendinden emindi, mücadeleyi seviyordu ve kendisini tamamlayacak hem bir hatip hem de bir hiciv yazarının coşkusuna sahipti. Wycliffe ve Hus gibi o da doğrudan ulusa seslenmek istedi ve yazılarını ulusal dilde yazdı. Yurttaşlarını uyandırmak ve kazanmak için onun mizahi, tutkulu, öfkeli tarzından daha iyi hiçbir şey uygun olamazdı. Üstelik küçük Wittenberg Üniversitesi'nin matbaası, etkili sözlerini Almanya'nın her tarafına ulaştırıyordu. Neredeyse kavga başlar başlamaz, sesi ülkenin her tarafında duyuldu. İlk defa dinî bir mesele halkın huzurunda tartışılıyordu, ortaya getirilmiş ve onun yargısına sunulmuştu. Tümü 1520'de yayınlanan, *Alman Soylularına Mektup*, *Kilise'nin Babil Esareti* ve *Hristiyanın Özgürlüğü* adlı küçük incelemeler, deyim yerindeyse propaganda broşürleriydi ve başarıları olağanüstüydü. O zamana kadar Kilise düşmanlarının doktrini, vaaz ve havarilik yoluyla yayılmıştı. Luthercilik ise matbaadan çıkanlarla yayılıyordu, yayılma hızı basının gücünün ilk tezahürü olarak görülebilirdi. Luther savaştıkça, düşünceleri daha da netleşti ve daha da cesaretlendi, endüljans tartışmaları neredeyse anında Papalığa ve ardından Kilise'nin tüm geleneksel organizasyonuna yönelik bir saldırıya dönüştü. 1518'de sorun, papanın konsile başvuru yapıp yapmamasıydı. Fakat en geç ertesi yıl Papalığın tamamen insan kaynaklı olduğu, konsilin de hata yapabileceği ve sadece Kutsal Kitap'ın yanılmaz olduğu ilan edildi. 1520'de nihai adım atıldı: Hristiyanlığın aklanması işlerde değil, inançtaydı, Mesih'e iman, her Hristiyanı bir rahip yapardı. Aşai Rabbani ayini ve vaftiz, Ekmek-Şarap ayini ve Tövbe dışındaki tüm ayinler reddedildi. Din adamlarının, sıradan toplumun sahip olmadığı hiçbir ayrıcalığı olmayacaktı. Her ikisi de otoritesi devlete olduğu kadar Kilise'ye de yayılan seküler kılıcın iktidarına tâbiydi.

Aslında Luther, kendisinden önce Wycliffe ve John Hus tarafından açılan yolda ilerliyordu. Onun teolojisi, Orta Çağ'ın muhalif teolojisinin bir devamıydı, ataları 14. yüzyılın büyük sapkınlarıydı, Rönesans ruhundan kesinlikle etkilenmemişti. Onun imanla aklanma doktrini, mistiklerin doktrinlerine benziyordu. Hümanistler gibi çok farklı nedenlerle olmasına rağmen bekârlığı ve çileci yaşamı kınasa da onları tamamen feda ederek özgür iradeye ve akla inanca mutlak muhalefet içinde oldu.

Ancak hümanistler bu sansasyonel çıkışı alkışlamayı da ihmal etmediler. Fakat kendilerinden ödün vermemek konusunda hassas insanlar gibi gizlice alkışladılar. Bu kadar çok şiddet karşısında biraz tedirgin olmadılar değil. Fakat keşişlere ve Skolastiklere gelen ezici darbelerden de memnundular. Çünkü bütün bu gürültü yatıştıktan sonra insanlar, onların ılımlı oluşlarına ve bilgeliklerine daha çok kulak vereceklerdi. Luthercilik, Hümanizm ruhunun hüküm sürdüğü her yerde, ilk başlarda sempatiyle karşılandı. Aşağı Ülkeler'de, Avusturya'da Margaret'in sarayında ve Fransa'da, I. François'nın sarayında durum böyleydi. Almanya'ya gelince, bu yeni hareketi burada sadece sempatiyle değil, coşkuyla da karşıladılar. Güney kentlerinin, kuzeydekilerden daha çalkantılı ve daha aktif olduğu özgür kent burjuvazisi, yeni harekete özellikle hemen destek verdi. Fakat gerçeği söylemek gerekirse, reformcunun dinî fikirlerini sadece çok az sayıda gerçek dindar anlamıştı. Kitlelerin coşkusunu harekete geçiren, esas olarak ruhban sınıfına ve Roma'ya yönelik saldırılardı. İnançla aklanma doktrini onların kavrayışının ötesindeydi ve şimdiye kadar hiç kimse Kilise'yle dogmatik bir kopuşu düşünmemişti. Ancak kitleler kutsal kavramların ve ayinlerin ticaretinin yapılmasına, manastır yaşamının kötüye kullanılmasına ve son olarak, bütün Hristiyanlara ait olan Kilise'nin bizzat kendileri olduğunu ilan eden rahiplerin küstahlığına yönelik ateşli saldırılardan derinden etkilendiler. Daha o dönemde çok sayıda keşiş, manastırları terk etmeye ve rahipler de kürsülerden verdikleri vaazlarla harekete bağlılıklarını ilan etmeye başladılar. İnsanlar artık İncil'i okuyor ve yorumluyorlardı. Kutsal Kitap'ta yer alan hakiki dini kendilerinden gizleyerek onları bunca zaman aldatan din adamlarına karşı büyük bir öfke içindeydiler. Soylular arasında en az bunlar kadar etkilenen bir kesim de vardı. Ulrich von Hutten ve Franz von Sickingen'in etrafında toplanan şövalyeler, Alman yurtseverliği ve Roma'ya duyulan nefretten aynı şekilde etkilendiler. İmparatorluğun siyasi ve dinî olarak yeniden canlanmasına dair az da olsa bir umut taşıyorlardı. Bu arada prensler de durumu değerlendiriyorlardı. Kilise'nin elindeki mülklerin dünyevileştirilmesi onlara hangi baştan çıkarıcı beklentileri sunmuyordu ki! İyilik yapmak en kârlı ticari işlemleri kolaylaştıracaksa, Tanrı'nın Sözü çok çekici geliyordu. İncil'nin zafer kazanmaya yardım etmesi ne kadar baştan çıkarıcıydı! Doğruyu söylemek gerekirse Luthercilik, ilk taraftarlarının büyük çoğunluğu arasında gerçek bir dinî uyanıştan çok Papalığa karşı bir isyandı. Kilise'yi artık savunan kalmadığı için hareket kolayca ilerliyordu. Ne halk ne de prensler yardıma gelmedi, Kilise'yse inanılmaz bir ilgisizlik içindeydi. Birkaç teoloğun Luther'e karşı polemiklerde bulunduğu doğrudur. Ancak Kilise, uzun süre boyun eğdikten sonra aniden kendisine cephe alan kitleleri etkilemek için herhangi bir girişimde bulunmadı. Sanki kendi gücünden şüphe ediyor gibiydi ve böyle bir çatışmada gösterdiği acizlik, doğal

olarak hasımlarının da cüretini arttırıyordu. Luther, kendisini mahkûm eden Papalık buyruğunu Wittenberg pazarında (10 Aralık 1520) yakmakta tereddüt etmedi.

İmparator Maximilian, 12 Ocak 1519'da tam da krizin ciddileşmek üzere olduğu sırada öldü. Ancak bu, elektörlerin kararını hiçbir şekilde etkilemedi. I. François ve V. Karl arasında tercih yaparken sorun dinî değil, yalnızca paraydı.

Yeni imparatorun Reform konusunda tavrının ne olacağına ilişkin kimsenin şüphesi yoktu. Bir sempati duymuş olsa bile, politikası bunu açıklamasına engeldi. Onun gücü her şeyden önce İspanya'ya dayanıyordu ve İspanya kralının sapkınlıkla anlaşması olabilir şey miydi? Üstelik Karl, Fransa'nın İtalya'yı işgaline karşı onu tutacaksa, desteğinin vazgeçilmez olduğu anda Papalıkla arasını bozmayı nasıl göze alabilirdi ki? En üst çıkarlarıyla kişisel inançları birleşerek onu Kilise'nin savunucusu yaptı. Suistimallerini görmezden geliyor değildi, en acil şekilde genel bir konsil çağrısında bulundu ve Papalığın dünyevi iddialarına şiddetle karşı çıktı. Ancak muhafazakâr olduğu kadar gerçek bir Katolik de olduğundan, Kilise'nin sosyal düzenin olmazsa olmazı ve temeli olduğuna ve onun korunmasının tüm dünyevi otoritenin varlığı için olduğu kadar ruhların kurtuluşu için de vazgeçilmez olduğuna dair geleneksel inanca sahipti.

Almanya bir devlet olsaydı, Reform'un kaderi, bu tür fikirlere sahip bir prensin yönetimi altında değişik biçimde tehlikeye girecek, Fransa'da ya da İngiltere'de krala boyun eğmek ya da onunla savaşmak zorunda kalacaktı. Protestan tarihçiler, XVI. yüzyılın başında Almanya'da siyasi birlik eksikliğinden yakınmakla yanılıyorlardı. Calvinizm'in daha gelişmiş ve güçlü devletlerde yaşadığı zorlu çatışmalarla karşılaştırıldığında, Lutherciliği kurtaran ya da en azından onun bu kadar hızlı ve kolay yayılmasını sağlayan şey, en başından beri, monarşik iktidarın zayıflığı ve kurumlarının gerici ve korumacı karakteriydi.

Karl, imparator olarak seçilmesinden hemen sonra, dinî sorunu Nisan 1521'de Worms'ta toplanan Diet'e götürmek üzere harekete geçti. Luther, çoğunluğu onun tarafında olan meclisin kapısının önüne çağrıldı. Kalabalığın alkışları arasında ilerlerken, Constance Konsili'nde John Hus'un başına gelen felaket gibi bir karardan korkmuyordu. Geri adım atmayı reddetti ve bunun üzerine şehri zarar görmeden terk etmesine izin verildi (17 Nisan 1521). Birkaç hafta sonra (8 Mayıs) bir imparatorluk fermanıyla, kendisi ve yandaşları için yasak getirildi. Ancak hiç kimse bu önlemin pratikteki karşılığının ne olacağına ilişkin hayale kapılmamıştı. İmparatorluğun hiçbir şekilde bunu uygulayabilme şansı yoktu ve nitekim hiçbir yerde yürürlüğe konulmadı. Kınadığı fikirlerin yayılmasını engellemedi ancak onları yaymaya devam edenlerin güvenliğini de tehlikeye attı.

Karl bu yenilgiye boyun eğmek zorunda kaldı. I. François'yla savaş hâlindeyken, Almanya'da rakibinin şansını iki katına çıkaracak bir dinî çatışmayı başlatması imkânsızdı. Fakat imparatorlukta yapamadığını Aşağı Ülkeler'de yaptı ve orada sapkınlığın bastırılmasını acımasız bir şiddetle örgütledi. Daha 1520 gibi erken bir tarihte, sapkınlığa karşı ilk "kanun"u çıkarmış ve ertesi yıl Worms Buyruğu'na sıkı sıkıya uyulmasını emretmişti. Bu, sadece aklındaki planın ilk adımıydı. Yapmak istediği, Burgonya eyaletlerine İspanyol Engizisyonu'nu sokmaktı. Bu projeyi terk etmiş ve meclis üyelerinin oy birliğiyle muhalefetine boyun eğse de bu eyaletlerde tamamen İspanya'yı örnek alan bir baskı sistemi örgütledi. Kamuoyunu uyandırmadan İspanyol Engizisyon Mahkemesi kuruldu. 1522'de Brabant Konseyi'nin bir üyesini sapkınların yargılanmasıyla görevlendirdi. Papanın, devlet tarafından kurulan bu laik engizisyona karşı protestoları, ertesi yıl kaldırılmasına neden oldu. 1524'te, bu işi onun yerine hükûmet tarafından atanan apostolik eğitmenler gördü. Dahası saltanatının sonuna kadar, giderek daha şiddetli ve acımasız bir dizi "kanun" yayımlandı. Hatta bu durum, yerel mahkemeleri, teolog olmayan, inanç sorunlarını tartışan veya sapkınları tanıdıkları hâlde onları kınamayan kişilerin kovuşturulması ve ölüm cezası verilmesi konusunda zorlamaya kadar gitti.

Bu dinî zulmün etkisi, tüm öncekilerin benzeriydi; en asil ve en samimi dindarlarda gerçekten bir kahramanlık ruhu uyandırdı. Reform ilk şehitlerini Hollanda'da verdi. Temmuz 1523'te, Antwerpli iki Augustin taraftarı, Henri Voes ve Jan van Essen, Brüksel'deki büyük pazar yerinde diri diri yakıldı. Luther onlar için en güzel ilahilerinden birini söyledi ve ertesi yıl Erasmus, "ölümlerinin pek çok Lutherci doğurduğunu" ifade etti. Eğer insanlar bunu ancak hayatları pahasına kabul etme durumunda olsalardı, Almanya'da Lutherciliğin hâli ne olurdu diye kendi kendimize sorabiliriz. Her hâlükârda, yayılmasının büyük ölçüde gecikeceğini söyleyebiliriz. Yayılma hızını belirleyecek şey, tüm yenilikçilerin maruz kalacağı az sayıda risk olacaktı. Tarihi kahramanlıklarla doluydu. Eğer ilk başta inananlar, inançları uğruna kanlarını vermeye zorlansalardı, Luther Kilisesi'nin daha sonra dünyevi otoriteyle olan ilişkilerinde göstereceği uyumun bu kadar kesin olmayacağını söylemek mümkündür. Nitekim prenslere direnmek zorunda kalmadan onların himayesi altına gireceği zaman çok uzak değildi.

Yüzyıllar boyunca Kilise toplumla o kadar iç içe geçmişti ki ilki ne zaman saldırıya uğrasa, ikincisinin temelleri de sarsılırdı. XII. yüzyılda Albigenlerin sapkınlığı, komünist özlemlere yol açmıştı. Wycliffe, istemeden 1381 Köylü Ayaklanması'na katkıda bulunmuştu ve Husçuluğun her türlü toplumsal iddiayla yakından ilişkili olduğu biliniyordu. Lutherci propaganda, bunun bir istisna olmadığının kanıtıydı. Elbette dünyevi açıdan hiç kimse Luther'den daha muhafazakâr olamazdı. Hümanistlerden çok

farklı ve çok daha az modern olan Luther, geleneksel düzeni kabul etti. Çünkü yalnızca dinî konularda bir devrimciydi ve Roma'nın otoritesine yönelik öfkeli saldırıları, onun laik otoriteler karşısındaki uysallığıyla tuhaf bir tezat oluşturuyordu. Ancak kitlelerin kalbine nüfuz ettiği için, propagandasıyla aşırı yoksulluktan, yani bir kez serbest bırakıldığında hiçbir rehberlik tanımayan ve yalnızca kendisine itaat eden o müthiş güçten doğan karışık duyguları çok geçmeden uyandırmak zorundaydı.

XIV. yüzyılın sonundan itibaren Alman köylülerinin durumunun giderek kötüleştiğini hatırlayın. Bir sonraki yüzyılın kapitalist eğilimleri, gaddar ve insafsız soyluların maruz kaldıkları sömürüyü daha da arttırmış, XVI. yüzyılın Alman sanat ve edebiyatında Bauer'e olağanüstü bir küçümsemeyle yaklaşılmıştı. Açıkçası onu, kendisine her türlü muamelenin yapılabileceği iğrenç ya da gülünç bir vahşi olarak görüyorlardı. Aslına bakılırsa soylular, bu zavallı yaratıklarla uğraşırken gerçekten de sanki serfliğin geri getirilmesi, angaryaların arttırılması, komünal mülkiyete el konulması, arazilerin küçültülmesi, her türlü aynî ödeme, adalet dağıtma hakkı ve her türden hizmet talebine, tüm bunlarına hepsine onay veriliyormuş gibi davrandılar. Onlara baskı yapan feodal burjuvaya karşı, tüm senyörlerin yoksulları savunmasız durumdaydı. Şehirleri rahatsız eden dinî ajitasyon toplumda kendini hissettirmeye başlayınca, kaderlerine razı olmuş ve çekilmişlerdi. Din, alışkanlıkların en eskisi ve en kutsalıydı, gerekli formuydu, varoluşun temeliydi. Onlar, ceza almaksızın saldırılıp alay edildiğini ve meydan okunduğunu gördüler. Din adamlarına duyulan korku ve saygı ortadan kalkmıştı. Bu durumda, efendilerine olan korku ve saygıyı nasıl koruyabilirlerdi ki? Kiliseyi suçladıkları suistimaller, onlara soyluların altında katlanmak zorunda oldukları adaletsizlikten çok daha az açık görünüyordu. Bu huzursuzluk yayıldıkça, ortak öfkeleri onları birbirine daha da yaklaştırdı. Zayıflıkları, izolasyonda olmalarından geliyordu. Aynı tutkularla hareket ederlerse güçleneceklerinin bilincine vardılar ve 1528'de ilk ayaklanmalar, öngörülemeyen bir tehlikenin büyüklüğünü aniden ortaya çıkardı.

Hareket hızla Lüksemburg'dan Bohemya Dağları'na kadar tüm Güney Almanya'ya yayıldı. Bu isyancılara zaman zaman şehir halkı da katıldı. Köylülerin "On İki Madde"sinde öne sürülen talepler, dinî olmaktan çok toplumsaldı. İncil'e dönüş için çağrıda bulundular ama hepsinden öte özgürlük istediler. Anladıkları şekliyle özgürlük, ormanlar ve tarlalardan serbestçe yararlanma özgürlüğünden, kendilerini yasa dışı angaryalardan ve toprak sahiplerinin keyfî tiranlıklarından kurtaran bir özgürlüktü. Her tarafa dağılan grupların yol açtıkları terör tüm direnişi felç etti. Uzun süredir maruz kaldıkları gaddarlığa gaddarlıkla karşılık verdiler. Kale ve manastırlar ateşe verildi. Terör o kadar genel, o kadar ani yayılmıştı ki kontlar, prensler ve elektörler, isyancı kitlelerle müzakere edecek ve "On

İki Madde" üzerinde anlaşacak kadar alçakgönüllü olmak zorunda kaldılar. Fakat şimdiden başarının uyandırdığı umutlar ve tutkular için bunlar artık yeterli değildi. Orta Çağ'dan beri halk arasında yaygın olan eski mistik ve komünist düşler, bir kez daha zihinleri meşgul etmeye başlamıştı. Thomas Müntzer, Thüringen'de, ilahi iradeye uygun ve gerçekleşmesi kötülerin katledilmesini gerektiren bir adalet ve sevgi dünyası vaadiyle köylüleri harekete geçirmişti. Bu tür vaazların basit ve ateşli ruhlar üzerindeki etkisi, Köylü Ayaklanması'nın bir tür mistik teröre dönüştürülmesi olmuştu. Aşırılıkları, başlangıçta başarılarının birdenbire gelişiyle ertelenen, fakat kaçınılmaz olan bir direnişin örgütlenmesini hızlandırdı. Soylular, köylülere karşı güçlerini birleştirdiler. Köylüler savaştan kaçmadılar ancak 15 Mayıs 1526'da Frankenhausen'de darmadağın edildiler. Fatihler, ne kadar dehşet yaşamışlarsa aynı ölçüde acımasız davrandılar, nefretlerini, uzun süredir kendilerine meydan okuyan insanlardan çıkardılar. Köylülere dayatılan boyunduruk her zamankinden daha ağır oldu ve bundan böyle XIX. yüzyılın başlarına kadar boyun eğmiş bir uysallıkla katlanmak zorunda kaldılar.

Anabaptizm krizi, Kilise otoritesinin çok ani bir şekilde ortadan kaybolmasının insanların ruhuna getirdiği düşünce bulanıklığını çok çarpıcı biçimde gösteriyordu. 1525'ten önce İsviçre'de ortaya çıkan ilk Anabaptistler, Luther'in iddialarını harfi harfine kabul ederek, yalnızca inançlarının değil, toplumun da Kutsal Metinler'e uygun olarak yeniden düzenlenmesi gerektiğini ileri sürdüler. Tanrı'ın kelamını içerdiği için her şeyde kesinlikle ona uyulması gerekiyordu. Kilise'ye veya devlete ne gerek vardı? Tanrı'nın Sözü'ne itaat, insanların ruhlarını kurtarmaya ve onların karşılıklı ilişkilerini düzenlemeye yeterliydi. Kaçınılmaz olarak Orta Çağ'ın eski sapkınlıkları, öğretilerinin Kutsal Metinler'i yorumlanmasına katkıda bulundu. Beden ve ruh karşıtlığına dayanan popüler Maniheizm biçimi, Albigenlilerin günlerinden bu yana tamamen ortadan kalkmamış, şimdi XIV. yüzyıldan beri çok yaygınlaşan kıyamet vizyonları ve mistik eğilimlerle karışarak yeniden canlanmıştı. Salihler, her şeyin, eşlerin ve malların kardeşçe bir araya geleceği yeni bir dünya yaratmaya çağrıldıklarına inanıyorlardı. Bu fikir, kentsel nüfusun alt tabakalarında, esnaf kalfaları ve gelişmekte olan kapitalist endüstrilerdeki ücretli işçiler arasında çok kolay kabul gördü. Kol işçileri arasında bulaşma yoluyla adım adım yayılarak kısa sürede Aşağı Ülkeler'e ulaştı. Burada her yerden daha yoğun olan sanayi, mükemmel bir şekilde onlar için zemin hazırlamıştı. Müritlerinin kamu yetkilileri tarafından vahşice takibe uğraması şaşırtıcı değildi. Katolikler ve Lutherciler, bu devrimci sapkınlığın vahşice bastırılmasında birbirleriyle rekabet ettiler. Ancak zulüm sadece tehlikeyi daha da arttırdı. Başlangıçta ütopik olmasına rağmen, Anabaptizm artık bir nefret ve çatışma doktrini hâline gelmişti. Yoksullar onunla sadece kurtuluş için değil,

intikam için de ilgileniyorlardı. Birçoğu gerçekten halüsinasyon görmüş gibiydi ve inançları için ölmeye ve ömürlerinin geri kalanını gözünü kırpmadan feda etmeye hazırdılar. 1530 dolaylarında, Hollanda'yı bir tür mistik-sosyal hezeyan sarmış gibiydi. Şehirlerin neredeyse tüm alt tabakaları onların tuzağına düşmüştü. Bazı şehirlerde, sakinlerin üçte ikisinin buna bulaştığı tahmin ediliyordu ve katliam, toplu cezalandırma, boğulma ve tarikata katılan herkesin yasadışı ilan edilmesi, hareketin önünü kesemiyordu. Bu elçiler, 1534'te Amsterdam'ın dış mahallelerinden yola çıktılar ve Münster şehrinin piskoposuna isyan etmesinden yararlanarak orada "Tanrı'nın Krallığı'nı" kurdular. Tutkunun, dinî yanılsamanın ve sosyal adaleti sağlama umudunun halk kitlelerini ne kadar uzağa çekebileceği belki de tarihte başka hiçbir zaman bu kadar çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmamıştı. On iki ay boyunca, komşu prenslerin, Protestan ve Katolik kuvvetler tarafından ablukaya alınan Münster Anabaptistleri, bir tür çılgınlık içinde "Yeni Kudüs"lerini oluşturdular. Çok eşlilik ve komünizm burada kuruldu ve tüm nüfus çapında uygulandı. Mistik ve sosyalist ütopya kısa süreliğine gerçek oldu. Bu toplu çılgınlık, 24 Haziran 1535'te şiddetli bir saldırıyla kanlı biçimde bastırıldı. Elçi Leidenli John'un ve belediye başkanı Knipperdaling'in kömürleşmiş cesetleri uzun süre rüzgârda sallandıktan sonra katedralin kulesinden demir kafesler içinde yere indirildi. Münster'in ele geçirilmesi, Anabaptizm krizine son verdi ama ortadan kaldırmadı. XIII. yüzyılın büyük zulmünün ardından orada Katharcılık korunduğu için, XVI. yüzyılın neredeyse sonuna kadar, halkın içinde devrimci eğilimler yaşamaya devam etti. Ancak taraftarlarının çoğunun arasında, başlangıçtaki evanjelik sadeliğe geri döndü ve bu ruhla, Avrupa ve Amerika'nın Protestan dünyasının kalbinde günümüze kadar geldi.

Köylü Ayaklanması ve Anabaptizm trajedisi, hümanistleri ve Erasmus taraftarlarını Luther'den uzaklaştırdı. Aşırı şiddetten dehşete kapılmışlardı, bu yüzden tekrar Kilise'ye döndüler. Luther de az korkmuş değildi. İsyancılara şiddetle saldırdı ve yenilgilerini acımasızca alkışladı. Bu, onun başlangıçta ortaya koyduğu popüler eğilimlerin sonuydu. Ona göre Reform'u kurtarmanın tek yolunun, onu prenslerin koruması ve kontrolü altına alması olduğu görünüyordu. Onları tanıdığı için dindarlıklarında genel olarak soğuk olduklarının farkındaydı. Habsburglar kadar sıkı Katolik olan Bavyera dükleri dışında, inançlarını çıkarlarına uygun hâle getirme eğilimindeydiler. Hiçbirinde idealizmin en ufak bir izini, samimi ve çıkarsız bir inancın en küçük kanıtını bulamazdınız. Kuşkusuz Kilise'den de memnun değillerdi. Fakat bu kopuş onlara Kilise'nin mülkünü dünyevileştirme ve gelirlerine el koyma fırsatı vermeseydi, Kilise'den de ayrılmazlardı. Kendi prensliklerinde kendilerini bölgesel kiliselerinin başı olarak ilan ederek, tebaaları üzerinde iki yönlü bir otorite ve nüfuz elde ettiler. Yeni inancın bu savunucularının davranışlarını belirleyen tamamen

dünyevi düşünceler bunlardı. Tüm dinî mezhepler arasında, koruyucularını, hayatları ve servetlerini bu yolda feda etmeye yöneltmek yerine, kendilerini onlara kârlı bir ticari iş olarak sunan tek inanç Lutherciliktir.

Saksonyalı elektör ve Hessen landgravı ilk önce diğerlerinin yakında izleyecekleri yolu açtılar. 1525'te Töton Şövalyeleri'nin Büyük Üstadı, Brandenburglu Albrecht, tarikatı laikleştirmek ve kendi yararına bir laik prensliğe dönüştürmek için Reform'u destekledi. Anhalt, Lüneburg ve Friesland dükleriyle Brandenburg ve Bayreuth margravları da İncil'in yolunda gideceklerini beyan ettiler. Güney Almanya'daki burjuvazi arasında başladıktan sonra prenslerin katılımıyla Kuzey'in dini hâline geldi. Prenslerin beyanları, tıpkı eskiden Büyük Bölünme sırasında olduğu gibi kendi tebaalarının Roma papası veya Avignon papasından hangisine itaat edileceğini belirlemişti. Dolayısıyla vicdan sorunu bir disiplin sorunu olarak ele alındı. İnançla aklanmayı ilan eden ve her Hristiyanda bir rahip gören bir dinden böyle bir şey beklenemezdi. Kuşkusuz burada Luther'in giderek daha farkında olduğu ve takipçilerinin geleceğinin ancak dünyevi gücün korunması zorunluluğuyla açıklanabilecek bir çelişki vardı. Halka gelince, onlar, Germen bireyciliğine ilişkin eski edebî klişenin doğruluğunu gayet güzel kanıtlayan bir uysallıkla dünyevi otoritenin kendilerine dinlerini empoze etmesine razı oldular. Bireylerin en kutsal inançları tehlikedeydi ama yine de isyan veya direniş yoktu. Clovis vaftiz edildiğinde, V. yüzyıl Franklarının tanrılarından vazgeçmesi gibi Alman Katolikleri de prenslerinin emirlerine uyarak Lutheranizm'i benimsemiş görünüyorlardı. Kuşkusuz, inançlarının çok ateşli olmadığı söylenebilirdi ancak tutumlarının bir başka nedeni de Almanya'daki siyasi yaşamın tümüyle durgun oluşundan anlaşılabilirdi. Emirlere uymaya alışık olduklarından halktan hiç kimse, prenslerin haklarına itiraz etmeyi akıllarından bile geçirmedi. Aşağı Ülkeler'de veya İspanya'daki uygulamanın tersine Almanya'da hiçbir yerde ayrıcalıkları kısıtlanmamıştı. Bu yüzden piskoposların yerini almalarına, din adamlarını atamalarına, dinî vakıflarına baskı uygulamalarına, manastırları kapatmalarına, mülklerini laikleştirmelerine ve okulları düzenlemelerine itirazsız izin verildi. Özetle, kendi prensliklerinde bulunan, papaya tâbi evrensel Kilise'nin yerini laik güce tâbi bölgesel kilise (*Landeskirche*) aldı.

Yine de Worms Buyruğu yürürlükten kaldırılmadı, Luther ve yandaşları hâlâ yasaklı durumdaydı ve V. Karl, Aşağı Ülkeler'de onlarla ilgili giderek daha kanlı "yasalar" çıkardı. Fakat I. François'ya karşı savaşması onu Almanya'nın dışında tuttu ve zamanı gelinceye kadar beklemek zorunda bıraktı. Habsburg hanedanından kalan toprakları kendisine bıraktığı ve yokluğunda onu temsil eden kardeşi Ferdinand, Tuna Vadisi'nde Türklerin saldırılarıyla uğraşıyor ve Macarların, Mohaç Muharebesi'de (1526) ölen kralları Lajos'tan sonra onun halefi olarak kendisini tanımalarını sağ-

lamaya çalışıyordu, Reform'un ilerlemesini engellemeyi düşünemeyecek kadar meşguldü. Dolayısıyla Reform idealine durumunu sağlamlaştırması için gereken zamanı kazandıran Fransızlar ve Türkler olmuştu.

1526'da Spire Dieti, imparatorun gelişinin beklendiği sırada, tüm bireylerin Worms Buyruğu'yla karara bağlanan konularda özgürce hareket edebileceğine hükmetti. Üç yıl sonra Karl bu kararı geri almaya kalkıştığında, beş prens ve bazı şehirler derhâl bir *protesto* düzenlediler. İşte o zamandan itibaren yeni inancın yandaşları Protestanlar adıyla anılmaya başlandı. Kaçınılmaz kopuş ancak 1530'da Karl tarafından imparatorluk taç giyme töreninden sonra Augsburg'da toplanan Diet'te gerçekleşti. Filozof Melanchthon'un "Augsburg İtirafı"nı yüksek sesle okuduğu teolojik tartışma ancak tarafların kendi inancını doğrulamasıyla sonuçlanabilirdi. On yıl önce mümkün olabilecek bir uzlaşmayı bu aşamada beklemek için artık çok geçti. Protestan prensler meclisi terk etti, çoğunluk imparator tarafından cesaretlendirildi ve Worms Buyruğu'nu resmen onayladı. Tüm dinî yenilikler kınandı ve Kilise'ye toplu bir dönüş emri verdi.

Bunun üzerine Protestan prensler, kaçınılmaz gördükleri çatışma için hazırlıklarını yaptılar. 1531'de Smalkalde'de bir dizi şehirle bir konfederasyon kurdular. Fransa'yla savaşa devam eden imparatorun, tutumları yeterince katı olsaydı boyun eğeceğinin farkında değillerdi. Ertesi yıl kral, gerçekten de bir konsil veya yaklaşmakta olan diet toplanıncaya kadar herhangi bir dinî savaşı yasakladı ve Nürnberg Din Barışı'nı ilan etti. Bu âcizlik itirafı, doğal olarak Protestanların güvenini arttırdı. Aralarında en kavgacı olan Hessenli Philippe, Habsburg hanedanının gücünü zayıflatmak için durumdan yararlandı. Fransa kralının yardımlarıyla desteklenen Wurtenberg dükünü, Ferdinand'ın Avusturya'yla tekrar birleştirdiği dükalığa geri verdi. Böylece Protestanlık hemen oraya da girdi (1534). Kısa bir süre sonra, Kuzey Almanya'da Katolikliğe bağlı kalan son laik prens topraklarından sürüldü (1542). Köln başpiskoposu Reform'a geçme niyetini daha şimdiden bildirmişti. Magdeburg ve Halberstadt başpiskoposlukları laikleştirildi.

Sonunda, Créspy'de (1544) Fransa'yla barış yapan V. Karl, dönüp Almanya'daki işlerle ilgilenebilecekti. Papa, bir Genel Konsil toplamaya ve böylece kendisini Nürnberg taahhütlerinden vazgeçmeye karar vermişti; Smalkalde Birliği'ne saldırmanın zamanı gelmişti.

Protestan prensler için inancın gerekleri kişisel çıkarlarından önce gelseydi, şimdi herkes onlara yapılan saldırıyı karşılamak için bir araya gelebilirdi. Ancak büyüme vaatlerinde bulunmak, onların dindaşlarına karşı tarafsızlığını elde etmek ve hatta birkaçının iş birliğini kazanmaktan daha kolaydı. Saksonyalı Lutherci Maurice, Luthercilere karşı olan bu savaşta Katolik hükümdarın müttefiki olarak özel bir ayrıcalık kazandı. Gerisini Alva dükünün İspanyol grupları hâlletti. Muhlberg Savaşı, Smalkalde Bir-

liği'ni yok etti (24 Nisan 1547). Saksonyalı Johann Friedrich'in elektörlüğü Maurice'e verildi. Hessenli Philippe durumu kabullendi. Aynı yıl Charles, Augsburg Dieti'ne, konsilin kararına kadar reforme edilen arazilerin dinî durumunu belirleyen bir geçici kararı kabul ettirdi.

Bu, Katolikliğin değil, yenilenleri korkutan imparatorun zaferiydi. Roma'nın yargı yetkisine bir kez daha boyun eğmekten çok, Karl'ın boyunduruğu altına girmekten ve prensliklerinin otonomilerini kaybetmekten korkuyorlardı. Habsburgları üstün konumda görmekten rahatsız olmayan Saksonyalı Maurice, onların tarafına geçti. Ulusal idealizmin eksikliği, dinî idealizm eksikliğinden de fazlaydı. Onlar Alman ve Lutherci olsalar da Fransa'nın Katolik Kralı II. Henri'nin yardımını satın almakta tereddüt etmediler. Ona, imparatorluk dışında her yerde anavatan ya da en azından devlet olarak adlandırılan şeyin bir kısmını teslim ettiler. Chambord Antlaşması'yla (1552) batıdaki üç piskoposluğu, Metz, Toul ve Verdun'u ilhak etme hakkını tanıdılar. Karl'ın onlara "İspanyol köleliği"ni dayatacağından korkmuş olarak Henri'yi "Alman özgürlüğünün koruyucusu" sıfatıyla selamladılar. Elbette, onda yalnızca dinî korumacılığı tamamlayan siyasi korumacılığın tezahürünü gördüler.

Luthercilik bir kez daha Fransa tarafından kurtarılmıştı. Lorraine sınırına kaçmak zorunda kalan Karl, sahayı ona terk etti ve tahttan indirilene kadar asla dönüp tekrar saldırma fırsatı bulamadı. Kendisi kadar Katolik, Macaristan'daki Türkler tarafından hâlâ tehdit edilmekte olan kardeşi ve halefi Ferdinand, Almanya'yı yatıştırmaya çalıştı. Sorunu, Augsburg Dieti tarafından 25 Eylül 1555'te imzalanan Din Barışı çözdü. Prensler için *jus reformandi* yani, daha önce yapmış veya gelecekte yapacak olsunlar, Reform'u benimseme yetkisini tanıdı. Tebaaları, mülklerini satıp göç etmeleri dışında, prenslerinin dinine geçmek zorundaydılar. Her durumda Katolik kalması gereken dinî prenslikler istisna sayılıp hariç tutuldu. Prens eğer din değiştirdikten sonra vazgeçerse tahttan çekilmek zorundaydı.

Bu şekilde bakıldığında, Augsburg Barışı bir din barışından çok sadece siyasi bir uzlaşma gibi görünüyordu. Vicdan özgürlüğüne bundan daha net bir saygısızlık olamazdı. Bu barışla birlikte halkın dini, sanki sadece bir iç yönetim meselesiymiş gibi prensin keyfî kararına bırakılmıştı. İnançlarını özgürce ifade etme hakkı, yalnızca taç takmış başlara tanınıyordu, yani kitlelerin sadece itaat etme hakkı vardı. Kuşkusuz bu, o zamana kadar yalnızca Kilise'nin yararına uygulanan devlet dinî ilkesinin bir sonucu olarak görülmelidir. Şimdi de Lutherciliğe kadar uzanmaktaydı. Hoşgörüsüzlük, her iki tarafta da aynı derecede büyüktü ve yeni din, kendi içinde, eski dinden daha fazla anlaşmazlıklara düşecek gibi değildi. Ancak Augsburg Barışı hiçbir yenilik getirmedi. Onayladığı durum, gördüğümüz gibi tüm Reform prensliklerinde zaten var olan durumdu.

Ancak barışla birlikte *fiilî durum*, *hukuki durum*a dönüştü; Protestanlık avantajlı bir konuma geldi ve geleceği güvence altına alındı. Hristiyan âleminin görkemli birliği resmen paramparça olmuştu. Kilise, kendisini gereken hızda yenileyemediği için rakip bir kilisenin kurulmasını sadece izlemek zorunda kaldı. Şimdiye kadar sapkınlığı acımasızca ezmişti fakat bundan böyle onun varlığına katlanmak zorunda kalacaktı. Gerçek şuydu; Kilise'nin yanında savaşmayı bırakan seküler iktidar, doğrudan sapkınların tarafına geçmişti. Sadece sapkınlığı bir gerçek din olarak tanımakla kalmadı, efendisi olduğu Kilise örgütüne dayatmak için onların korunma ihtiyaçlarını da istismar etti. Luthercilik, aslında bir devlet dininden çok bir devlet kilisesi ortaya çıkarmıştı. Din adamlarını atayan, eğiten ve denetleyen devlet, bundan böyle, insanların ruhları üzerinde uyguladıkları muazzam güçten de yararlanacaktı. Din adamları yüzünden, o zamana kadar ondan kaçan eğitim üzerindeki kontrolü bu sayede elde edecekti. XVII. yüzyıldan itibaren, eğitimi zorunlu hâle getirecek ve işlevleri (kendisine fayda sağlayacak şekilde olduğunu tahmin edebileceğimiz) fikirlerin oluşumuna ve denetimine kadar genişletilecekti.

Cizvitler papaya itaati ne kadar etkili biçimde öğretmişlerse, prenslere itaati de pastörler öğretecekti. Sivil iktidar, yeni inancın ilerlemesinden, imparatorluğun insanların zihinlerinde kazandığı oranda yararlandı. Disiplin, otoriteye saygı ve iktidara güven, sonunda modern Almanya'ya aktarılan özellikler arasındaydı. Son tahlilde, Prusya gibi bir devleti yani tebaa, memur ve askerin erdemlerinin buluştuğu ancak yurttaşın erdemlerinin boşuna arandığı bir devleti mümkün kılan oydu.

2. Reformun Yayılması, Calvinizm

Tarihteki "kahraman"ın gerçek değerini tam olarak değerlendirebilmemiz için Luther'inkinden daha iyi bir örnek bulmak belki de mümkün değildir. Reformun başarısında oynadığı muazzam rol ne kadar büyük olursa olsun, bu başarının başlıca nedeni XVI. yüzyılın başında Almanya'nın ahlakî ve siyasi durumuydu. Fakat devir değişmişti, endüljans konusundaki tartışmalar neredeyse hemen bir dinî devrim biçimine dönüşmüştü. Elli yıl önce aynı adam, aynı inançla, aynı coşkuyla, aynı belagatle, olsa olsa kendi bölgesindeki birkaç teoloğun ilgisini çekebilirdi ve tarih, kendinden öncekilerin çoğunda olduğu gibi onun da üzerinden sessizce geçip giderdi. Ayrıca Lutherciliğin temel fikirlerinin gerçekten de Luther'e özel olmadığını kolayca söylemek mümkündür. Aşağı Ülkeler'de, 1489'da yok sayılan ve 1522'ye kadar eserleri yayınlanmayan Wessel Gansfort, bu fikirlerin çoğunu daha önce zaten formüle etmişti. Onlara tekrar Fransa'da, 1515'te Etaplesli Lefévre çevresinde toplanan küçük çevrenin üyeleri arasında rastlıyoruz. Deyim yerindeyse, Kilise'nin eşiğinde, onu istila

edecekleri zamanı bekliyorlardı. Luther fikirlerini ön plana çıkardı ve ardından gelişimine yön verdi. O büyük bir ahlakî "lider"di ancak liderlerin, devrimler için vazgeçilmez olsalar da yaratıcıları olmadıklarını biliyoruz.

Ayrıca bulaşıcı olmak devrimlerin doğasında vardır. Bu da bir istisna değildi. Bununla birlikte Almanya'da Lutherciliğin prenslerle olan yakın ittifakı nedeniyle ilk başlarda benimsediği biçim, onun Reform'u başlattığı andan itibaren kaderini tayin etmesini ve kontrolünü elinde tutmasını engellemekti. Bir an için İncil'in takipçilerinin ortak merkezi hâline gelecekmiş gibi görünen Wittenberg, çok geçmeden umutları boşa çıkardı. Laik güce sıkı sıkıya bağlı olan *Landeskirchen*, etkili bir dış propagandanın gerektirdiği davranış özgürlüğünden ve bağımsızlıktan yoksundu. Diğer ortamlara uyum sağlayamayacak kadar tamamen Alman siyasi ortamına uymuşlardı. Milliyetçilikleri, deyim yerindeyse evrensel bir etkide bulunmalarını önceden imkânsız hâle getirdi. Lutherciliğin tek fethi İskandinav ülkeleriydi, orada galip geldi çünkü oradaki krallar destekçisi olmuştu. İsveç'te Gustav Vasa, dinî mülklere göz koyan soylularla anlaşarak 1527'de bunu halka kabul ettirdi. 1543'e kadar oldukça fazla olan Katolik ayaklanmaları şiddetli bir şekilde bastırıldı. Bunların tek sonucu kraliyet iktidarını pekiştirmek ve ülkeye çok geçmeden Avrupa işlerine müdahale etmesini sağlayan güçlü bir monarşik yapı vermek oldu. Danimarka'da II. Christian (1503-1523), otoritesini güçlendirmek için Kilise'ye empoze ederek Reform'u desteklemişti. Kopenhag'ın soyluları ilgilerinden ve burjuvası da din adamlarına düşman olduklarından dolayı ona katıldılar. 1536'da III. Christian döneminde, reforme edilen inanç devlet dini olarak ilan edildi. O zamanlar Danimarka'ya bağlı olan Norveç ve İzlanda, o zamana kadar özerkliklerini korumuşlardı. Kral, onları bu özerklikten mahrum bırakmak için Danimarka Kilisesi'ne gösterdikleri direnişi bahane olarak kullandı. Luthercilik onlara zorla dayatıldı. İzlandalı piskopos Jan Areson darağacında öldü.

Dolayısıyla Luthercilik, yalnızca prenslerin veya kralların onu destekledikleri yerde başarılı oldu, yani dinî inancın yayılmasıyla pek ilgisi yoktu. Başlangıçta, gerçekten samimi ve çıkar beklentisi olmayan takipçileri sayıca çok az gibi görünüyordu. Otorite tarafından ilan ve itaatle kabul edilmiş, deyim yerindeyse, ilhak yoluyla ilerlemişti. Tıpkı fethedilen bir halkın fetheden ulus tarafından yavaş yavaş asimile edilmesi gibi ruhların dönüşümü de ancak uzun vadede gerçekleşti.

İktidara saygı duydular, ona karşı koymayı, hatta itaatsizlik etmeyi bile düşünmediler. Monarşik hükûmetle Luthercilik arasındaki uyum o kadar mükemmeldi ki Reform, Almanca konuşan halklar arasında bile, hükûmet tarafından desteklenmediğinde Lutheranizm'den uzaklaşma olmuştu. Zwingli'nin etkisi altındaki İsviçre'nin demokratik kantonlarının

kendilerine, başlangıçta Güney Almanya'nın bazı özgür şehirlerinin bağlı olduğu bağımsız bir dinî yapısı vermesi ilginçtir.

Prensleri Roma'ya sadık kalan ülkelerde, Kilise'nin Luthercilerden korkacak bir şeyi olmadığı çok açıktır. Egemen iktidara saygı içinde ona karşı koymayı, hatta itaat etmemeyi bir an bile düşünmediler. Aleyhlerine çıkarılan "kanunların" hükümlerine riayet ettiler ve inancı alenen duyurmaktan kaçındılar, kendilerine izin verdikleri tek propaganda şekli şehitlikti. Çok geçmeden bunların çok tehlikeli olmadığı anlaşıldı ve Anabaptistlere karşı çok acımasız davranan V. Karl Engizisyon'u, Aşağı Ülkeler'de bile Luthercileri belli bir gevşeklikle yargıladı.

Ne var ki İngiltere'nin Papalıktan kopması konusunda Almanya'daki dinsel karışıklıkların pek de etkisiz olmadığı görünüyor. Ancak bu etki sadece dolaylıydı ve kendi içlerinde Lutheranizm'le hiçbir ilgisi olmayan önlemleri teşvik etme işlevi göze çarpıyordu. Kendi teolojisiyle övünen VIII. Henry, Luther'i sıradan bir sapkın olarak gördü ve X. Leo tarafından kendisine "İmanın Savunucusu" unvanını kazandıran *Assertio septem sacramentorum* (Yedi Sakramentin Savunması) adlı eserinde ona saldırdı. Tyndale'e eziyet etti ve İncil'in çevrilmesine yasak koydu. Roma'ya muhalefetinin ve Anglikan Kilisesi'nin kuruluşunun nedenleri, tamamen inanç alanının dışındaydı. Ne Henry ne de (daha önemlisi) İngiliz halkı, Katolikliğin geleneksel inançlarını reddetme konusunda en ufak bir ihtiyaç hissetmemişti. Henry'nin davranışını basitçe Anne Boleyn'e olan tutkusuna bağlamak, olayların nedenleriyle sonuçlarını birbirine karıştırmak olur. Papanın, kralın Aragonlu Catherine'den boşanmasına karşı çıkması üzerine kendini ruhban meclisine "İngiltere Kilisesi'nin ve ruhban sınıfının baş koruyucusu" ilan ettirdi (1531), böylece eşini boşayabilecekti (1533). Fakat burada durabilselerdi, İngiltere'nin Roma karşısındaki konumu kesinlikle bu şekilde tehlikeye girmezdi. Kardinal Wolsey'in (1530) mahkûm edilmesinden sonra Thomas More'un şansölyelik görevine getirilmesi, hükûmetin Katoliklikten uzaklaşma düşüncesinin olmadığını kanıtlıyor. Kralın davasını tüm gücüyle destekleyen parlamento, durumdan yararlanmak ve ulusal bir kilise kurmak istemişti. Fakat hiç kimse, bırakın sapkınlığı, bir bölünme bile düşünmemişti. More, şansölyelik görevini kabul etmekle, kuşkusuz İngiliz Kilisesi'ni, kargaşa ve şiddet olmaksızın, hümanistlerin hayalini kurdukları ılımlı reformlara doğru yönlendirmeyi amaçlamıştı. Erasmus gibi o da geleneksel inancı arındırırken korumak istemişti. Bu görevde kendisine yardım etmesi için hükûmete başvurmuşsa da bunun tek şartı, kendisininki gibi tamamen dinsel ve çıkarsız güdülerle hareket etmesiydi. Fakat o sırada yönetim, tüm enerjisini ve aklını İngiltere'yi mutlak bir monarşi yapmaya adayan bir adamın avuçlarındaydı. İtalyan siyaset okulunda eğitim gören Thomas Cromwell'in devlet anlayışı, kraliyetin her şeye kâdir olduğu bir devlet anlayışıydı. Machiavelli için

olduğu gibi onun için de Kilise yalnızca bir politika faktörüydü ama insanlar üzerindeki etkisi büyük olduğu için o oranda önemli bir faktördü. Bu nedenle onu hükümdarın hizmetine vermek, ona kutsal karakterinden aldığı bir güç ve üstünlük kazandırmaktı. 1534'te parlamentonun itaatinden ve Roma mahkemesine düşmanlığından yararlanarak kralı, İngiltere Kilisesi'nin tek ve yüce dünyevi başkanı olarak kabul ederek, bu makamla ilgili tüm onur, yargılama, yetki, dokunulmazlık, kazanç ve avantajlarla, herhangi bir manevi otorite veya yargı tarafından yasal olarak düzeltebilecek veya düzeltebilme olasılığı bulunan tüm hataları, sapkınlıkları, suistimalleri, düzensizlikleri ve anormallikleri inceleme, düzeltme, bastırma, değiştirme ve düzenleme konusunda tam yetkiye sahip olacak şekilde "Üstünlük Yasası"nın geçmesini sağladı. Ertesi yıl kral, Cromwell'i kilise işlerinde genel vekili olarak atadı. Böylece İngiliz Kilisesi tahtın önünde secdeye kapandı ve bundan böyle bu tahtta oturan egemen, papa tarafından doldurulan yeri işgal etmiş oldu. Bu bir bölünmeydi ama henüz sapkınlık değildi. Yine de bölünmenin sapkınlığa yol açması uzun sürmedi.

Çok geçmeden Cromwell, Kilise'yi salt monarşinin bir aracı hâline getirdi. Papazlar Heyeti sadece kral tarafından belirtilen kişileri piskoposluğa yükseltebiliyordu. Dahası vaizlerin kraliyet lisansı almaları gerekiyor, aynı zamanda tüm manastırlar, sonucu önceden belli olan bir "ziyaret"e tâbi tutuluyordu. Her şeye gücü yeten bakan, ülkenin lortları ve centilmenlerinin bundan böyle yeni dinî yapının sürdürülmesi lehine oy birliğiyle hareket edebilmeleri için, tıpkı Devrim Fransası'ndaki ulusal mülklerin alıcılarının Devrimci rejimin sürdürülmesinden yana olmaları gibi, kısmen kraliyetin ve kısmen de soyluların yararına olmak üzere mülklerine el koymaya karar vermişti. Soylular parlamentoda baskın oldukları için 1536'dan 1545'e kadar ülkedeki tüm manastır topluluklarının kapatılmalarını öngören yasaların geçirilmesi zor olmamıştı. 1536'da din adamları meclisinin itirazsız kabul ettiği "Din Maddeleri", İngiliz Kilisesi'ni inanç birliğiyle Katolik Kilisesi'ne bağlayan son bağı da kopardı. Dogmanın temeli olarak sadece İncil'i ve ilk üç Ekümenik Konsil'i ("İncil ve Teslis") kabul ettiler, dinî tören olarak sadece Vaftiz, Tövbe ve Efkaristiya'yı korudular. Ne ritüelde ne de hiyerarşik organizasyonda herhangi bir değişiklik yapılmadı. Protestanlık ve Katoliklik arasında, görünüşe göre hümanistlerin bilinçsizce Papalığa getirmek istedikleri duruma oldukça benzer "ara tutum" benimsenmişti.

Yine de bu hümanistlerin en iyisi ve en ünlüsü Thomas More, 1532 gibi erken bir tarihte Şansölyelik görevinden istifa etmiş ve iki yıl sonra da giyotinde can vermişti. Kilise'de reform yapmayı arzulayanlar arasında en dindar ve aydın ruhlar, Kilise'ye uygulanan şiddete isyan ettiler. Karşılarına hükûmet sistemi çıktı. Aslında bu terörün dayattığı ahlakî bir despotizmdi. Cromwell'in polisi gerçek bir engizisyon yürüttü ve ülkenin

en ünlü şahsiyetlerinin arasından örnek olsun diye seçilen kurbanlar, korkunç bakanın amaçları uğruna acımasızca feda edildiler. Kuzey soyluları, Katoliklik ve özgürlük adına boş yere isyan ettiler. Çabalarının sonucu sadece yeni kurbanların verilmesi oldu.

Katoliklere karşı gösterilen sertlik, kralın dogmatik konulardaki gelgitleriyle tuhaf bir tezat oluşturuyordu. 1536'dan sonra küçük bir Protestan grubunun gösterilerinden endişe duyarak belirgin bir şekilde geleneğe dönmeye çalıştı. 1539'da din adamlarının onayına sunulan altı madde, Katolik inanç yönünde oldukça net bir dönüşü işaret ediyordu. Cromwell'in 1540'taki sansasyonel biçimde gözden düşmesi ve ölümü, kısmen İngiltere'yi Almanya'nın Luthercilerle ittifaka sokma girişimleriyle açıklanabilir. Bir an için VIII. Henry'nin aslında Roma'yla uzlaşma fikrinde ya da her hâlükârda Kilise'nin bir Genel Konsil aracılığıyla reforme edilmesinden yana olduğu görülüyor. Ancak Trent Konsili'nin tutumu, onu bu tür fikirlerden vazgeçirdi. 1547'de öldüğü sırada, Alman prensleriyle bir "Hristiyan Birliği" kurmayı ve Aşai Rabbani ayinini basit bir Komünyon hizmetiyle değiştirmeyi düşünüyordu.

Ondan sonrası kaos oldu. VI. Edward'ın (1547-1553) çocuk yaşta olması, "Koruyucuların" (Somerset dükü ve ardından Warwick kontu) açıkça Protestanlığı desteklemesini sağladı. Aşai Rabbani ayini ve kiliselerdeki resimler kaldırıldı, rahiplerin bekârlığı kuralı iptal edildi ve Anglikan Kilisesi'nin bugüne kadar sadık kaldığı doktrini oluşturan yeni din maddeleriyle birlikte bir Dua Kitabı kabul edildi. Bütün bunlar, tam bir dinî anarşinin ortasında, şiddetle dayatıldı. Çıldırmış Katolikler herkesi isyana teşvik ederken, son zamanlarda yeni bir parti ortaya çıktı. Bu da inançta ve Kilise'de radikal bir reform talep etti. Calvinizm artık sahneye çıkmış bulunuyordu.

Calvin'le (1509) Luther arasında tam bir nesil fark vardı. Alman reformcunun kariyerine başladığı anda kimsenin öngöremediği dinî kriz, Fransız reformcu sahneye çıktığında genel bir endişe konusu olmuştu. Luther, tüm çağdaşları gibi skolastik teoloji dünyasının içine doğmuştu. Calvin, Kutsal Kitap otoritesi, inayet, inançla aklanma, ayinlerin geçerliliği, rahipliğin bekârlığı ve Roma Makamı'nın üstünlüğü gibi sorularla, tutkuyla ilgilenilen bir ortamda büyüdü. Luther, farkına vardığı şeyler ve yaşadığı olaylar yüzünden, manevi huzuru boş yere aradığı Kilise'den ayrılmaya zorlanmıştı. Fakat Calvin, gerçeği söylemek gerekirse, asla bu Kilise'ye ait olmamıştı. O nedenle ayrılmak için herhangi bir çaba sarf etmesine de gerek yoktu. Daha ilk baştan itibaren onu bir hata ve sahtekârlık anıtı olarak görmüş, vicdanın derinliklerinde trajediler yaşamaktan kurtulmuştu. Tanrı'yı aramak zorunda değildi. İncil'de olduğundan emindi, sadece İncil'de. Hayatını onu anlamaya ve orada bulduğu öğretileri insanlara ulaştırmaya adayacaktı. Kalbi ve duyguları onun dininde hiçbir rol oynamadı.

Onda Lutherci mistisizminden eser yoktu. Düşünme, akıl yürütme, mantık; onun ikna araçları bunlardı.

Kuşkusuz kişiliğinin bununla çok ilgisi vardı. Yine de Reform'un ilk patlak verdikten sonra ihtiyaç duyduğu şeyin kesin, sabit ve tutarlı bir doktrin olduğunu dikkate almalıyız. Deyim yerindeyse, eski dogmaya karşı koyacak bir dogmalar bütünü ve eski Kilise'ye karşı mücadele edecek bir Kilise. Perişan hâldeki Katoliklik kendini toparlamaya çalışıyor, Trent Konsili'nden yeni enerjiler topluyordu. Calvinizm'in yardımı olmadan kesinlikle Reform'un karşı koyamayacağı güçlü bir karşı saldırı hazırlıyordu. O nedenle buna daha fazla ihtiyacı vardı.

Calvin'de Luther'in kavgacı ve atılgan karakterinden eser yoktu. Dinî ihtiyaçlarını tatmin eden şey entelektüel çalışmalarıydı ve kaderini çizen olaylar olmasaydı dünyayı yalnızca kalemiyle etkileyeceği neredeyse kesindi. Yetişkinlik yaşları, Fransız monarşisinin Reform konusunda kesin bir tavır almaya ikna edildiği yıllara rast gelmişti.

En başta Reform'a da Rönesans'a duyduğu sempatinin aynısını hissetmişti. Ancak bu ikisi kafasını karıştırmış gibi görünüyordu. I. François, Collège de France'da bir kürsü teklif ettiği Erasmus'a, Sorbonne teologlarını rahatsız eden ve çileden çıkaran bir saygı duyuyordu. Étaplesli Lefèvre'nin müritlerinden Louis de Berquin, sarayında vaaz verdi. Kız kardeşi Marguerite, Platoncu eğilimler ve Protestanlığa çok yakın bir evanjelik mistisizmle karıştırılmış çok özgür bir Hristiyanlığı savunuyordu. Yenilikçileri açıkça korudu ve Lefèvre, kariyerinin son yıllarını huzur içinde geçirdiği küçük Navarra Krallığı'na geldi. Poitiersli Diane'nin kendisinin Lutherci doktrinlere karşı bir hassasiyeti olduğu söyleniyordu. Kralın da üniversite ve parlamentoyu sapkınlığa olan ilgilerini göstermekten bir süre alıkoyduğu biliniyor. Ancak Papalıkla arasını bozmayı hiç düşünmediği ve asla da düşünmeyeceği doğruydu. 1516'da X. Leo tarafından yayınlanan Konkordato, ona Fransız Kilisesi üzerinde vazgeçemeyeceği avantajlar, manastırların piskoposları ve başrahiplerini atama ve Roma mahkemesine yapılan başvurulara ilişkin kısıtlamalar getiren yetki sağladı. Yakışıklı Philippe'ten bu yana Curia, ihtiyatlılık ya da minnettarlıktan, tacın din adamları üzerinde iddia ettiği imtiyazların uygulanmasına müdahale etmekten her zaman kaçınmıştı. Hükûmetin mevcut durumdan şikâyet etmek için hiçbir nedeni yoktu. Alman prenslerini veya VIII. Henry'yi Roma'dan kopmaya ve Roma Kilisesi'nin yerine ulusal kiliseler koymaya iten güdülerin hiçbiri Fransa'da geçerli değildi. Başka yerlerde Reform'u fazlasıyla destekleyen siyasi çıkarlar, burada tam tersine ona direnmeye çalışıyorlardı. Bu nedenle kral, Roma'nın gitgide daha fazla düşman olmaya başladığı bir harekete, ulusun gözünde, onun suç ortağı olmakla suçlanmadan, hoşgörüsünü daha fazla sürdürmemesi mümkün gözükmüyordu. Öyle de yaptı. 1530'dan itibaren sapkınları cezalandır-

mak isteyenlerin taleplerine direnmekten vazgeçti. İspanya modeline göre bir devlet engizisyonu kurmaya kadar gitmediyse de dinî ve sivil yetkililerin sapkınlıkla uygun gördükleri şekilde ilgilenmelerine izin verdi. Sonuç acımasız bir zulüm oldu.

Calvin, 1534'te bu zulüm nedeniyle sürgüne gönderildiğinde yirmi beş yaşındaydı. Fransız sürgünler için hem o dönemde hem de gelecekte bir sığınak olan Hollanda, V. Karl'ın sapkınlığa karşı yasaları nedeniyle erişilemez olduğundan, Fransızca konuşulan İsviçre'ye yöneldi. Cenevre, birkaç yıldır siyasi ve dinî bir mayalanma hâlindeydi. Burjuvalar, ezelî düşmanları Savoy düküne direnmek için Bern'den destek ve yardım istediler. 1526'da Eiguenotlar (*Eidgenossen*), dükün taraftarlarını şehirden kovmuştu. Ancak Bern Protestan'dı ve Bern'le yapılan ittifak, Cenevrelileri de Reform'la hemen tanıştırdı. Fransız mülteci Guillaume Farel, Reform lehinde ateşli bir propaganda yürütüyordu. Başka yerlerde olduğu gibi şaşkına dönmüş Kilise çok az direniş gösteriyor ya da hiç göstermiyordu. Özerklik aşkının ve taraftarları şehri ablukaya alan (1534-1535) Savoy'a olan nefretin de desteklediği yeni inanç hızla başarılı oldu. 1535 Ağustos'unda konsilin emriyle Aşai Rabbani ayini kaldırıldı, halk dinî resimleri kırmaya ve din adamlarının büyük bir bölümü kaçmaya başladı. Ertesi yıl Savoy karşısında kazanılan zafer Cenevre'yi bağımsız bir cumhuriyet hâline getirdi. Böylece yeni bir dinî inanç, yeni bir siyasi rejimi de getirdi. O andan itibaren ikisi ayrılmaz bir şekilde birlik içinde kalacaktı.

Bu olaylar olurken Calvin, Cenevre'den geçerken Farel tarafından alıkonuldu. O zaten ne istediğini bilen bir adamdı, 1536'da *Institution Chrétienne*'i yeni yayınlamıştı. Zaferinin heyecanı henüz üzerinde bu genç cumhuriyette ilkelerini uygulamak için fırsat vardı. İsviçre kantonları tarafından çevrelenmiş, Savoylulardan gelecek saldırıların tekrarlanmasına karşı Fransızların politikasıyla korunan Cenevre'nin kendi bağımsızlığından korkması için bir neden yoktu. Saf Calvinizm'in en yoğun ya da belki de tek uygulaması olan ve onun dış dünyaya yayılmasına büyük katkıda bulunacak teokratik yönetimi, onun duvarları içinde güvenle kurabilirdi. Calvinizm için Cenevre, on yıl önce Anabaptistlerin mistik hayallerinde bir an için Münster'de kurmaya çalıştıkları "Kutsal Şehir"di.

Calvinizm'in temel dogmasının kader olduğunu herkes bilir. Kurtuluş, yalnızca ilahi iradeye bağlıdır ve tüm seçilenler, onun tarafından ezelde tayin edilmiştir. Kilise de bu seçilmişlerin birliğinden oluşur. Ancak bir kişinin inayetle seçilip seçilmediğini bilmesi mümkün olmadığı için her insanın görevi, tüm enerjisini Tanrı'nın hizmetine adayarak deyim yerindeyse bunu kanıtlaması gerekir. Calvinist kader, sakin olmayı değil faal olmayı teşvik eder. Eğer Tanrı'yı bir baba olarak değil, Kutsal Kitap'la vahyedilen sözleri en yüksek yasa olan bir efendi gibi düşünürsek bunu daha da fazla yaparız. İnsanlar, tüm hayatı boyunca bu yasaya tâbi olarak yaşa

malıdır ve devlet ancak yasaya saygı duyduğu sürece meşrudur. Luther, dinî vicdanın alanıyla sınırlayıp dünyevi gücün kiliseyi örgütlemesine ve uygun gördüğü şekilde siyasi çıkarları düzenlemesine izin verirken, Calvin insanın tüm eylemlerini teolojiye teslim etmişti. O, Katolik Kilisesi kadar evrensel ve mutlaktı. Hatta onun daha evrensel ve mutlak olduğunu söyleyebilirim. Sonunda Kilise, "ruhani kılıç"a devredilen misyonun üzerinde ve ötesinde, "dünyevi kılıcın" da kendi misyonu olduğunu kabul etmişti. Biri bedenleri, diğeri ruhları yönetiyordu ve ilki sadece inanç meseleleri söz konusu olduğunda ikincisine tâbiydi. Calvin içinse Tanrı'nın istediği devlet, ilahi iradenin aracı olmalıydı. Ruhban sınıfından bağımsız olarak var olması ve gücünü onlardan almaması anlamında ruhban sınıfına tâbi değildi, Yüceler Yücesi'nin buyruklarını yeryüzünde hâkim kılmak ve bu buyruklara karşı çıkan veya ona hakaret eden her şeye; kötülük, sapkınlık, putperestlik ve özellikle en iğrenç olan Roma putperestliğine karşı savaşmak üzere ruhban sınıfıyla yakın ilişki içinde bulunmalı, böylece yaratıldığı amaca uygun hareket etmeliydi. Eğer böyle bir fikir sistemi tam olarak uygulanırsa, kaçınılmaz olarak teokrasiye yol açacaktı. Calvin'in ilhamıyla Cenevre hükûmeti fiilen bir teokrasi oluşturmuştu.

Papazlar ve laiklerin oluşturduğu bir meclis olan Kilise Meclisi, deyim yerindeyse Cumhuriyet'in ahlakî denetimini yerine getiriyordu. Yönetim organı değildi ama komün üyelerini denetliyor, kontrol altında ve doğru yolda tutuyordu. "Kilise kuralları" sivil yetkililer tarafından uygulanıyordu. Dinî veya ahlakî kuralların ihlali üzerine ölüm cezası, işkence, sürgün ve hapis cezası, suçun ağırlığına göre ancak her zaman örnek bir ciddiyetle uygulandı. İbadethaneye devam zorunluydu, zina çok ağır bir suçtu. Küfürlü şarkı söylemek aleni kefaretle cezalandırılıyordu. Herkes, insanları evlerine kadar takip eden ve özel hayatının en küçük eylemlerine kadar uzanan sürekli bir soruşturmaya tâbi tutuldu. Sapkınlık acımasızca bastırıldı, Mihail Servetus'un 1553'teki öldürülmesini hatırlamak yeterlidir.

Cenevre, Hristiyan bir devlet modeli olmanın yanı sıra dinî propagandanın da ateşli merkezi hâline gelmişti. II. Henri saltanatının zulümleri nedeniyle oraya akın eden Fransız mülteciler, Calvin'e onun ruhundan gerçekten ilham alan ilk müritler olmuşlardı. Bunların en ünlüsü Théodore de Bèze, Luther için Melanchthon neyse, Calvin için de oydu. Onsuz hiçbir Kilise'nin mümkün olmadığı bu eğitimin organizatörüydü. 1559'da asıl amacı "bakanların" ya da neredeyse Calvinist misyonerlerin yetiştirilmesi olan Cenevre Akademisi kuruldu. Orada aldıkları eğitim onları her şeyden önce doktrini yaymaya hazırladı. Çünkü Luther'in tamamen ihmal ettiği havarilik, Calvin için inancın yayılmasının vazgeçilmez koşuluydu. Hükümdarların iş birliğini reddetmedi ama onlara güvenebilmek için çok geçti. Almanya'da Calvinizm'i, sadece Elektör Palatine benimsedi ve dolayısıyla onu kendi cemaatine tebliğ etti. Almanya dışında, kıtadaki

hükümdarlar her yerde Roma'nın yanında yer aldı. Fakat İngiltere kralı, son dönemde tebaasına ulusal kiliseyi dayatmıştı. Bu nedenle Tanrı Sözü'nün zafer kazanmasını sağlamak için savaşa hazırlanmak gerekiyordu. Çünkü devlet her yerde yeni inanca düşmandı. Bundan başka kendisini şaşırtan ani saldırıyla bir an için sersemleyen Roma Kilisesi, aklını başına toplamış ve sadece savunmaya değil, kaybettiği mevzileri tekrar ele geçirmeye de hazır olduğunu göstermişti. III. Paulus, 1542'de engizisyonu tekrar canlandırdı ve 1545'te Trent Konsili'ni topladı. Genç Cizvitler, sapkınlığa karşı savaş açmaya, insanların ruhlarını uyuşukluktan çıkarmaya, Katolik dindarlığı teşvik etmeye ve ilk Cizvit kolejlerini kurmaya başlamıştı. Bu nedenle Calvin için durum, düşmanı gafil avlayabilen Luther'in durumundan çok daha zordu. Calvin, düşmanını her yerde tetikte ve tepeden tırnağa silahlı bulmuştu. Böyle bir düşmana karşı etkili bir saldırı başlatmak için örgütlenmenin tüm imkânlarını kullanması ve tükenmeyen bir enerjiyle ilerlemesi gerekiyordu.

Katolikler, XVI. yüzyılın ortalarında 1517'de olduğundan çok daha iyi bir savunma konumundaydılar fakat Protestanların saldırı gücü de benzer şekilde artmıştı. Din problemi, artık her yerde açıklıkla ortaya dökülmüştü. Köylü Savaşları ve Anabaptist ayaklanmaların yol açtığı ve başlangıçta toplumsal taleplerin arkasında gizlenen sarsıntılar sona ermişti. Öte yandan, Kilise'yle bir uzlaşma düşünmek artık mümkün değildi. Bu nedenle eski inançla yeni inanç arasında bir seçim yapmak gerekiyordu. Her ikisi de insanların ruhları üzerinde hak iddia ediyor, her ikisi de vicdanlara hitap ediyordu. Tam da bu gerçekle, insanları, kiminin dinden dönme, kiminin de din değiştirme dediği şeye yol açan vicdan muhasebesini yapmaya zorluyorlardı. XV. yüzyıl boyunca pek çok kişinin uykuda olmasına neden olan *alışkanlık dini* geçmişte kalmıştı. Bu aşamada, ebedî kurtuluş sorununun söz konusu olduğu bir tartışmada hangi safta olacağına karar vermek gerekiyordu ve her birey, verdiği karara göre iki karşıt kamptan birine girmek ve savaşa hazırlanmak zorundaydı. Gördüğümüz gibi kişisel kanaatler, Lutherciliğin otoriter yayılmasında çok ikincil bir rol oynamıştı. Ancak kazanmak için sadece taraftarlarının sadakatine güvenebilen Calvinizm'de çok hayati rol oynuyordu.

Buna, XVI. yüzyılın sosyal yapısı büyük ölçüde yardımcı olmuştu. Kilise'nin para ticareti ve spekülasyona ilişkin kısıtlamaları nedeniyle engellenen kapitalizm, ona çok sayıda ticari girişimcinin ve iş adamının bilinçsiz desteğini sağlayarak büyük fayda sağlamış olmalıdır. Unutulmamalıdır ki diğer pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da geleneksel teolojiye sadık kalan Luther'in mahkûm ettiği faizle borç para vermeyi Calvin meşru saymıştı. Propaganda maliyetlerini karşılamak için yeni Kilise'nin hizmetine sunulan ilk kaynaklar, eğer duruma tam olarak uyan çok modern bir ifade kullanırsak, başarılı iş adamları tarafından geliştirilmişti. Yakla-

şık 1550'de Anvers'te, Borsa'nın müdavimleri arasında kayda değer sayıda bu yeni dine geçmiş insan vardı. Katolikler, üzerindeki etkilerinden yararlanarak işçilerin, en azından görünüşte inançlarına bağlı kalmaya zorlandıklarından şikâyet ediyorlardı. Ayrıca soylular en başından beri, çok sayıda mürit toplamıştı. Bu gelişme, onların artık çoğunlukla belli bir eğitime sahip insanlar olduklarını ve hümanistlerin etkisi altında eski inancın temellerinin sarsıldığını ve tartışma zevkinin, yenilik sevgisinin uyandığını hatırlatmaktaydı. Bundan başka Fransızca konuşan soylular, *Institution Chrétienne* adlı kitabı, Alman soyluların Luther'in risalelerini okudukları gibi büyük bir hevesle okuyorlardı. Bu küçük kitabın coşkulu mantığının, çalışmaları hemen hemen aynı dönemde ortaya çıkmış Rabelais'nin incelemesi sayesinde, Kilise'yi alaya almaya ve onu modası geçmiş bir kurum olarak görmeye fazlasıyla hazır olan zihinlerde yarattığı izlenimin ne olduğunu anlamak zor değil. Son olarak, Anabaptist inancı tamamen boğup yok edemeyen zulmün kin dolu hatırasını içinde yaşatan sanayi proletaryası, başlarda samimiyetlerinden çok kavgacılıklarıyla dikkat çekseler de yeni inanca yeni üyelerin katılmasını sağladılar.

Calvin'in kilisesine kazandırdığı demokratik ve otoriter yapı, şaşırtıcı bir şekilde ilerlemesine yardımcı oldu. Uygulamada, inananları dinî cemaatlerin örgütlenmesinde doğrudan iş birliği yapmaya çağırdı. Protestan papazlar, cemaatin ruhani başkanıydı. Onun yanında faaliyet gösteren Kilise Meclisi, ruhban olmayanlar arasından seçilirdi. Her inananın bağlılığı, düşmanlarla çevrili ve yalnızca kendi kaynaklarına güvenebilen bu küçük seçilmiş grupta sürekli kontrolde tutuldu. Papazların şevk, inanç ve cesareti ve hatta fanatizmi, gittikleri her yerde onlara bulaşıcı bir üstünlük sağladı. Enerjik oluşları kadar sayıları da genç kilisenin canlılığını kanıtlıyordu. 1540'larda Fransa'nın her yerinde, Aşağı Ülkeler'de ve İngiltere'de kendileriyle karşılaşmak mümkündü. Önceleri Cenevre'de, daha sonra Lausanne, Strasbourg ve Heidelberg'de eğitim gördüler. Regüler ruhban sınıfının tüm özelliklerini sergilediler ancak Katolik din adamları olarak aktif ve eğitim almış ruhban sınıfı genellikle hâlâ cahil ve kayıtsızdı. Eğitimli, uyum içinde hareket eden ve birbirleriyle iletişim hâlinde olan bu kişiler, bedenlerini ve ruhlarını görevlerine adamışlardı. Kılık değiştirip ya da geçici isimler altında şehirlere girdiler. Akşamları kapalı kapılar ardında, bir handa, avluda ya da dış mahallelerin uzak bir köşesinde İncil'i anlattılar. Bazen bir dostun evinde, bir yemekte ya da ziyafette görevlerini yerine getiriyor, eğitici sohbetleriyle konukları ikna etmeye çalışıyor, onlara kitap ve ilahiler dağıtıyorlardı. Bir kötü sürpriz olursa, merhamet bekleyemezlerdi ve bunu biliyorlardı. Fakat kazıkların alevlerinden ve dumanından hâlâ yükselen sesleri, uğruna can verdikleri inancı ruhlara yaymaya devam ediyordu. Çok geçmeden dehşete düşmüş cellatlar kurbanlarını ölüme götürmeden önce ağızlarını tıkaçla kapamaya başladılar.

Böyle bir kararlılık ve cesaret örneğini tarihte bulmak için Hristiyanlığın kökenlerine geri dönmemiz gerekir. Hristiyanlığın başlangıcında olduğu gibi bu şehitlerin son anları, matbaa aracılığıyla yayılan ve hemen en etkili propaganda aracı hâline gelen popüler yazılarda örnek dindarlık kıssaları olarak anlatılıyordu. Bir yandan da Katolik zulmü inananları avlamaya çalışmakla, aslında söndürmek istediği alevi her yere yaymış oluyordu. Mülteciler yeni inancı, Fransa'da, Aşağı Ülkeler'de, eyaletten eyalete taşıdılar. Bir kısmı İngiltere ve İskoçya'ya göç etti. Avrupa'nın doğusu, Polonya ve Macaristan papazlar tarafından ziyaret edildi ve çok geçmeden, neredeyse tüm şehirlerde reformcu cemaatler kuruldu.

Böylece Calvinizm, yayılmasının uluslararası karakteriyle dikkat çekmeye başladı. Ne dillerin ne geleneklerin ne de siyasi rejimlerin çeşitliliği onu engelleyebilmişti. Emrindeki dinî örgüt, ona Luthercilikte pek bulunamayacak bir yayılma gücü ve davranış bağımsızlığı vermişti. Lutherciler gibi hükümdarların vesayetine boyun eğmek yerine, yalnızca kendilerine güveniyorlardı. Koruma istemediler ve çatışmadan da kaçınmadılar. Ortaya çıktıkları her yerde dogmalarını yüksek sesle dile getirdiler ve cesurca saldırıya geçtiler, radikal tavırları hiçbir tavize yanaşmıyordu. Onun, "Roma putperestliği"nin takipçileri, "Babil Fahişesi"nin[98] takipçileriyle uzlaşması mümkün değildi. Yeni dinden yana veya ona karşı olmak gerekiyordu. Katolik hoşgörüsüzlüğe eşit bir hoşgörüsüzlükle karşılık verdiler. Zulme isyanla yanıt verdiler ve davranışının şiddeti, kışkırtmalarının cüretkârlığı ve polemiklerinin aşırı ve sert niteliği, dinî soğukkanlılıkları içinde ona karşı çıkmayacak olanları bile kızdırdı ve yaraladı. Kışkırttığı kavga, her birinde karaktere dönüştü. İnsanların kalbinde nefreti körükledi. Nihayetinde bu durum iç savaşla sonuçlanacaktı.

98 Babil Fahişesi veya Büyük Babil, Kitab-ı Mukaddes'in Vahiy Kitabı'nda bahsi geçen sembolik bir kadın figürü ve aynı zamanda kötülük yeridir. (ç.n.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ON BEŞİNCİ YÜZYILIN ORTALARINDAN ALTINCI YÜZYILIN ORTALARINA KADAR AVRUPA DEVLETLERİ

1. Uluslararası Politika

Büyük toplumsal dönüşümlerin, büyük düşünce bunalımlarının uluslararası politikada yaşanan değişikliklerle aynı anda gerçekleşmesi gerekmez. Rönesans, Reform ve Kapitalizm, kuşkusuz çeşitli devletlerin yaşamı üzerinde derin etkiler yapmış ancak XV. yüzyılın ortalarından itibaren, bu devletlerin birbirine göre konumunu belirleyen tümüyle yeni olan koşulları hiçbir şekilde etkilememiştir. Avrupa, bu kadar çok entelektüel, dinî ve ekonomik değişimden geçerken, XIII. yüzyılın başından beri birbiriyle muhalif olan güçler sisteminin radikal bir dönüşümden rahatsız olması, olayların tehlikesinin ve etkileşiminin bir sonucuydu. Yüz Yıl Savaşları'nın sona ermesinden bu yana geçen elli yıl, geleneksel siyaset düzenini alt üst etmeye yetmişti. Fransa ve İngiltere arasındaki büyük mücadelenin sona ermesi, Avrupa toplumunu beklenmedik sorunlarla yüz yüze bırakti. Kuzey Denizi kıyısındaki Burgonya Devleti ve Pirenelerin güneyinde, artık tek bir monarşik blokta Kastilya ve Aragon'u içine alan İspanyol Devleti, Doğu'daysa Hristiyan âlemini İslam istilasıyla tehdit eden Türk İmparatorluğu. Dolayısıyla tehlike, yani insanların hesaplarını bozmaktan sürekli zevk alan bu gizemli güç, bu nedenle kıtanın kendi iç tarihinde kritik bir dönem başlarken dışardaki tehlikeyle yüzleşmek zorunda kalması anlamına da geliyordu.

Türk akınları kuşkusuz Roma İmparatorluğu'nun sona ermesinden bu yana Avrupa'yı etkileyen en büyük talihsizlikti. İstilacılar nereye giderlerse yanlarında ekonomik yıkım ve ahlakî çöküş getirdiler. Türk boyunduruğuna tâbi tutulan tüm bu halklar (Bulgarlar, Sırplar, Rumenler, Arnavutlar ve Grekler) barbarlığın eşiğinde bir düzeye geldiler ve XIX. yüzyılın başına kadar da bu durumlarından asla çıkmadılar. V. yüzyılda Batı'yı işgal eden Almanlar Türklerden daha az gaddar değildi. Ancak Batı'nın üstün medeniyetiyle asimile edildiler, Hristiyanlığa geçtiler ve

fethedilen nüfus tarafından emildiler. Aksine Türklerin Müslümanlığıyla, Hristiyan tebaanın uzlaşması mümkün değildi. İki din arasındaki fark, onları karşılıklı olarak birbirine kapalı hâle getirdi ve yalnızca kuvvete dayanan, kendisini sadece sömürüyle ayakta tutan ve fatihlerin kalplerinde yenilenleri hor görmek, yenilenlerin kalplerindeyse fatihe karşı nefretini sürdürmek pahasına var olan bir devletin menfur sistemini devam ettirdi. Arnavut halkının bir kısmı dışında, padişaha tâbi olan milletlerden hiçbiri İslam'a geçmedi. Ne var ki Türkler de onları Müslümanlaştırmak için herhangi bir çaba göstermedi. Durum, dinî açıdan bakıldığında, inanan kullarının *gâvurlar* üzerinde egemen olması Allah'a hamdetmek için yeterliydi. Siyasi açıdansa her şey, salt askerî bir rejim formundaki ilkel anlayışının üzerine asla çıkmayan bu devleti ayakta tutabilmek için, Hristiyanları vergi mükellefi statüsüne indirgemek gerekiyor, dinleri de onları her türlü haktan mahrum ederek bağımlı kılmaya yardımcı oluyordu. I. Selim (1512-1520) döneminden itibaren canları da vergiye tâbi tutulmuştu. Periyodik olarak, en güzel çocuklar ana-babalarından koparılır, kızlar erkekler için ayrılır, erkek çocuklarsa önce Müslüman yapıldıktan sonra Yeniçeri Ocağı'na alınırdı.

Konstantinopolis'in ele geçirilmesini engellemekte âciz kalan Avrupa, Türk gücünün kıta içlerinde ve Akdeniz kıyıları boyunca ilerlemesini engellemekte aynı derecede başarısız oldu. Papalar, Haçlı Seferi ruhunu canlandırmak için boşuna çabaladılar. En başarılı ajanı Keşiş Campistan başta olmak üzere propagandaları, tamamen gönüllü, yarı hevesli, yarı maceracı çeteleri uyandırmayı başardı. Ancak ihtiyaç duyulan şey, çeşitli devletlerin savunmada iş birliği yapmasıydı fakat bu imkânsızdı. Bu eksikliği modern devletin sözde ulusal bencilliğine bağlayan tarihçiler, Orta Çağ devletlerinin hiçbir zaman Müslümanlara karşı güç birliği yapmadıklarını unuturlar. Haçlı Seferleri'nin evrensel karakteri, yönetimlerin değil, halkların katılımına dayanıyordu. Türklerden çok daha az ürkütücü düşmanlar karşısında bile başarısız olmaları, içinde bulundukları ahlakî ve sosyal koşullar sonsuza dek ortadan kalkmasa bile onlardan gerçekten de hiçbir şey beklenmeyeceğini kanıtlıyordu. Türk saldırısına başarılı bir şekilde direnmenin tek yolu, kıtanın malî ve askerî kaynaklarını birkaç yıl boyunca bir araya getiren genel bir Avrupa birliği olabilirdi. XVII. yüzyılda XIV. Louis'e, XIX. yüzyılda Napolyon'a ve 1914'te Almanya'ya karşı kurulan koalisyonlar, başarılı olabilecek türden bir çabanın nasıl olacağına ilişkin bir fikir verebilir. Fakat XV. yüzyılın devletleri maddi olarak bunu yapmaktan âcizlerdi. Üstelik bu devletlerin en güçlüleri için tehlike, onların müdahalesini gerektirmeyecek kadar uzak görünüyordu. Çatışmanın yükünü bu durumdan doğrudan etkilenenlere bıraktılar.

Türklerin yakın komşuları da ne yazık ki onlara karşı koyamadılar. Ortaya koydukları bu kadar kahramanca bağlılığı işe yaramaz hâle geti-

ren âcizlikten daha acıklı bir şey yoktur. Venedik Cumhuriyeti, Avusturya Habsburgları, Bohemya, Macaristan ve Polonya kralları güçlerini birleştirerek düşmanın önüne güçlü bir engel koyabilirlerdi. Ancak bunu yapmak yerine, her devlet kendi hırsları veya çıkarları doğrultusunda davrandı ve asla uyum içinde hareket etmedi. Venedik, Levanten limanları ve adalarından oluşan tüm muhteşem topraklarından geriye sadece Kandiye'yi bırakan, 1479 ve 1502'deki felaket barış anlaşmalarıyla sonuçlanan, coşkusuz bir şekilde sürdüreceği amaçsız girişimlerde bulunmaktan öte birşey yapmadı. Biraz yüce gönüllülükle Avrupa'nın kurtarıcıları ya da en azından şampiyonları olabilecek Habsburglara gelince, açgözlü ve tereddütlü bir politikanın üzerine çıkarmayı asla başaramadılar. III. Friedrich (1440-1493) ve Maximilian (1493-1519) ihtiyatlı bir şekilde savaş hattından uzak durdular. Sadece hanedan açısından önemli buldukları olayları dikkate aldılar ve atalarının karanlık entrikalarının en büyük hedefi olan Bohemya ve Macaristan'ın taçlarını ele geçirme fırsatını kolladılar.

Avusturyalı Albrecht'in, III. Friedrich tarafından desteklenen dul eşi, 1439'da ölümünden sonra dünyaya gelen oğulları Ladislaus için Bohemya ve Macaristan'ı tutmaya çalışmıştı. Fakat Ladislaus'un reşit olmadan, çok erken yaşta tahta çıkması Habsburgların planları için avantajlı olduğu kadar halklar için de felaket vaat ediyordu. Macar soyluları, tacı Polonya Kralı III. Wladislaw'a sunarak bu entrikaya engel olurken, Çekler Poděbradlı Georg'u naipleri olarak kabul ettiler. Wladislaw, 1444'te Varna Muharebesi'nde Türklere karşı savaşırken elinde kılıçla öldü. Ladislaus o sırada beş yaşındaydı. Macar ileri gelenleri, III. Friedrich'ten onu kendilerine teslim etmesini istediler ancak o bunu reddetti. Bunun üzerine hükûmeti ve ülkenin savunmasını, aralarında en yiğitleri olan Hunyadi Yanoş'a emanet ettiler. Yanoş, Belgrad'ı kurtardıktan sonra 1456'da öldü. Ertesi yıl, Ladislaus da öldükten sonra III. Friedrich, Bohemya ve Macaristan taçları üzerinde hak iddia etti. Ancak açgözlü olduğu kadar korkak olduğu için de gereken adımları atmaya cesaret edemedi, Çekler onun iddialarını görmezden gelerek Poděbradlı Georg'u kralları olarak seçtiler; Macarların yeni kralı ise Hunyadi Mátyás (Matthias Corvinus) oldu (1458). Bu kahramanın oğlu bir politikacıydı. 1458'de Sırbistan'ı ele geçiren Türklere karşı silahlanmak yerine, George Castriotes'in (İskender Bey, 1468) ölümünden sonra Arnavutluk'un (1479) direnişini kırarak Bosna-Hersek'i ele geçirmiş, Boğdan ve Eflak prensliklerini haraç ödemeye zorlamış, öte yandan Hristiyan komşularının zararına olacak şekilde genişlemeyi tercih etmişti. Papa, Çek Utraquistleri tarafından desteklenen Poděbradlı Georg'u aforoz edip görevden aldığında, Mátyás bu fırsatı kullanarak ona saldırdı ve Katoliklere kendini Bohemya kralı (1469) ilan ettirdi. Ardından, onu kurnazlıkla güçsüz düşürmek isteyen III. Friedrich'e sırtını döndü, üzerine yürüdü ve 1485'te onu Viyana'dan kovdu. Macaristan'a kısacık

bir zafer dönemi ve bazı sonuçsuz başarılar verdikten beş yıl sonra öldü. Hiçbir vâris bırakmadığı için daima tetikte olan Habsburglar hemen onun halefi olduklarını iddia ettiler. Macarlar ise, Çek Utraquistlerin Hunyadi Mátyás'ın yaşamı boyunca tacı verdikleri Polonya Prensi Wladislaw'ı kralları olarak kabul ettiler. Yine ellerinden kaçırmışlardı ama sabırları tükenmemişti. Macarlar, Hunyadi Mátyás'ın yaşamı boyunca Çek Utraquistlerin tacı zaten verdikleri Polonya Prensi Wladislaw'ı kral olarak tanıdılar. Avusturyalı Maximilian, onunla Avusturya hanedanının mükemmel bir şekilde tasarladığı evlilik anlaşmalarından birini yaptı. Çifte evlilik, Wladislaw'ın oğlu Lajos'u Maximilian'ın torunu Avusturyalı Maria'yla ve torunu Ferdinand'ı da Macaristan'dan Anne ile birleştirdi. Babasının ölümünün (1516) ardından genç II. Lajos, Balkan Yarımadası'nın fethini tamamladıktan sonra Macaristan'a yönelen ve Belgrad'a yeni girmiş I. Süleyman'ın üzerine yürümek zorunda kaldı (1521). 1526'da Mohaç Muharebesi'nde yenildi ve öldürüldü. Bu yenilgi, Avusturya için muhteşem bir zaferdi ve ona, uzun zamandır arzuladığı ve Türklerin zaferiyle sonunda güvence altına aldığı Bohemya ve Macaristan'ın taçlarını vermiş oldu. Geri kalanı için Ferdinand, kayınbirader olarak haklarını almaktan memnundu. Almanya'yı tehdit altındaki sınırlarını savunmaya çağırmanın şimdi tam sırasıydı. Fakat Almanya, Reform krizinin sancıları içinde, herhangi bir iş birliği konusunda hiç olmadığı kadar aciz durumdaydı. Protestan hükümdarlar, Türkleri Tanrı'nın bir lütfu gibi gördüler. Katolik hükümdarların, onlara karşı savaşarak Habsburgları daha şimdiden kıskandıracak bir güç artışı ağlamak gibi bir niyetleri yoktu. Süleyman, bu nedenle zorluk çekmeden Peşte'ye kadar ilerledi ve 1529'da ordusundaki kötü hava koşulları ve hastalıklar nedeniyle ele geçiremeyeceği Viyana surlarına ulaştı. Ancak Enns'e kadar bütün Macaristan'ı elinde tutuyordu. 1547'de kendisiyle barış yapmak zorunda kalan Ferdinand, haraç ödemeyi kabul etti. Macaristan, kuzeyde ve batıda dar bir toprak şeridi ve Habsburgların elinde kalan Hırvatistan ve Slavonya'nın bazı bölümleri dışında *sancaklara* bölündü. Transilvanya ve ülkenin doğu kısmında, Babıali'ye bağlı bir vasallık olarak ayrı prenslikler oluşturuldu. Süleyman, Peşte'nin en büyük kilisesini camiye çevirdi.

Onun saltanatı (1520-1566) döneminde Türk İmparatorluğu, ulaşabileceği en geniş alana yayılmıştı. Karadeniz kıyıları I. Selim (1512-1520) döneminde zaten işgal edilmiş ve Kırım Tatarları haraca bağlanmıştı. 1522'de Rodos Adası fethedildi ve onu kahramanca savunan Saint John Şövalyeleri, V. Karl'ın davetiyle ve Fransız Devrimi'ne kadar ellerinde tutacakları Malta'ya taşındı.[99] Mezopotamya, Suriye ve Mısır ilhak edildi (1512-1520). Sürgündeki denizci Barbaros tarafından fethedilen Cezayir ve Tunus, Doğu Akdeniz Beylerbeyi'nin ileri karakolları hâline geldi. Dolayısıyla

99 Malta, 1798'de Mısır'a giderken Napolyon tarafından ele geçirilmişti.

XVI. yüzyılın ortalarında Avrupa'da İslam'ın durumu, büyük yayılma döneminde olduğundan daha ürkütücü bir konuma gelmişti. Ancak bu ikinci ilerleme, birinciyle aynı kaderi paylaştı. Zirveye çıkış anı, aynı zamanda zirveden düşüşün başladığı anı da gösteriyordu. Ancak Türkler, X. ve XI. yüzyıllarda Müslümanların yaptığı gibi savaşma gücünden kaybettiklerini medeniyetleriyle telafi etmediler. Barbardılar ve barbar kaldılar. Ancak bana göre barbarlıklarının ırklarıyla hiçbir ilgisi yoktu. İster Asya'da ister Avrupa'da olsun, Türkler yalnızca, fatihlerini etkileyemeyecek kadar zayıf olan Bağdat Halifeliği ve Bizans İmparatorluğu'nun çökmekte olan uygarlıklarıyla temasa geçtiler. Öte yandan devletin salt askerî yapıdaki örgütlenmesi, herhangi bir toplumsal ilerlemeyi de engelledi. Böyle bir devlet üretken olmadığından, kendisini ancak fetih yoluyla devam ettirebilirdi. Savaşlardan kendisine yararlı kaynak sağlayamadığı noktada tükenmeye başlardı. Kendisini sürekli büyütmeli, devam edebilmek için boyun eğdireceği yeni kaynaklar bulmalıydı. Diğer tüm siyasi, ekonomik ve ahlakî sonuçlarıyla birlikte Türkiye'deki malî düzensizlik ve malî baskı, yayılmasını anında durdurdu. Ara sıra enerji patlamaları sergilediği doğruydu. Ancak bir bütün olarak ele alındığında, I. Süleyman'ın ölümünden sonraki Türkiye tarihi, telafi edilemez bir gerileyişin tarihiydi.

Varlığını ancak Avrupalı güçler ganimetin paylaşımı konusunda anlaşamadıkları için devam ettirebilmişti. Aksi hâlde bir devlet olarak çok önce ortadan kalkmış olmalıydı. Boğazlar üzerinde sahip olduğu kritik konumu, onu uluslararası açıdan önemli kılıyordu. Bu sayede Polonya'nın kaderine uğramaktan kurtuldu.

Avrupa, Hristiyan bir halka karşı işlenen suça göz yummuştu. Avrupa topraklarında varlıkları bir talihsizlik ve medeniyet için bir utanç olan Müslüman işgalcileri kovmayı henüz başaramamıştı. Gırnata Emirliği'ndeki çalışkan ve zararsız Mağribîlerin XV. yüzyılın sonunda Afrika'ya geri sürüldüğünü fakat 1918'de Türklerin hâlâ Konstantinopolis'te olduğunu düşünmek şaşırtıcı. Onları kovamadığımız için yavaş yavaş onların varlığına alıştık, davetsiz misafir olarak görmekten vazgeçmesek de Avrupa toplumunda onlara yer verdik. Üstelik onları kavgalarımıza dâhil etmeye bile çalıştık. François, V. Karl'a karşı Süleyman'dan yardım istememiş miydi?

İlk bakışta çok korkunç olan bu ittifak, XV. yüzyılın ortalarından itibaren Hristiyanlığın siyasi düzensizliğinin sonuçlarından yalnızca biriydi.

Yüz Yıl Savaşları'nın sona ermesi, Fransa ve İngiltere'yi çok farklı durumlarla karşı karşıya bırakmıştı. İngiltere'de York ve Lancaster hanedanları arasında neredeyse anında bir kavga patlak verdi. Soylular savaş alanında birbirlerini boğazlarken, iğrenç suçlar, ihanetler ve cinayetler yoluyla IV. Edward, VI. Henry, V. Edward ve III. Richard tahta çıktı ya da tahttan indirildi. Ülke, 1485'te ilk Tudor olan VII. Henry'nin gelişiyle barış yeniden sağlanıncaya kadar Kıta Avrupası'nın işlerine her türlü aktif

müdahaleden vazgeçmek zorunda kaldı. Tam tersine Fransa, VII. Charles döneminde onarıcı bir huzur dönemi yaşadı. İçinden çıktığı korkunç kriz yüzünden bitkin düştüğü düşünülebilirdi. Ancak birkaç yıl içinde krizin tüm izleri kayboldu. Ulus ilk kez, tarihinin büyük felaketlerinden sonra daima sergileyeceği direnci ve zinde enerjisini kanıtlıyordu. XII. Louis 1461'de babasının yerine geçtiğinde, bir kez daha Batı'nın tartışmasız en büyük gücü hâline gelmişti. Fakat aynı zamanda, dış politikasının gidişatını kökten değiştirecek tamamen yeni bir uluslararası konumdaydı.

XII. yüzyılın sonundan beri dış politikasını, her zaman İngiltere'yi Fransa topraklarından kovmak şeklinde ifade edilebilecek hayati ihtiyacın belirlendiği söylenebilirdi. Hollanda'ya müdahaleleri, tıpkı imparatorlukla ya da İber Yarımadası'yla ilişkileri gibi neredeyse istisnasız olarak bu büyük mücadeleyle ilgiliydi. İngiltere yalnızca başlıca düşmanı değil, Fransa'nın da tek düşmanıydı. Kıtada, İngiltere tarafından kendisine karşı kışkırtılan Almanya'daki IV. Otto'yu ve XIII. - XIV. yüzyıllarda Flandre kontlarını saymazsak düşmanı yoktu. Bundan başka arkasında da düşmanı yoktu ve tüm enerjisini Batı'daki düşmanla yüzleşmeye ayırabiliyordu. Ancak Yüz Yıl Savaşı sona erdiğinde bu durum sonsuza kadar ortadan kalktı. Krallığın eski kıtasal güvenliği kalmamıştı. Bundan böyle kendi sınırları üzerinde savaşmak zorunda kalacak ve geleneğin tamamen tersine çevrilmesiyle İngiltere, Fransa'nın Avrupalı düşmanlarıyla bir koalisyona girmek dışında gelecekte ona asla saldırmayacaktı.

Burgonya Devleti'nin oluşumu, siyasi tarihte bu yeni yönelimin başlangıcına işaret ediyordu. Yakışıklı Philippe'in, Flandre ve Artois'dan başka, imparatorluğa sözde bağımlı olan ve Ardennes'den Zuyder Zee'ye kadar uzanan bölgesel prensliklerinin, yani Lüksemburg ve Brabant Dükalıklarıyla Hainaut, Namur, Hollanda ve Zeeland Kontluklarının büyük bir kısmını kendi gücü altında toplamak için Yüz Yıl Savaşları'na katılmasından nasıl yararlandığını daha önce görmüştük.

VII. Charles, dükle Arras Barışı'nı (1435) imzalarken, bu bloka Somme şehirlerini de eklemişti. Burgonya Dükalığı ve Franche Kontluğu, Lorraine ve Alsace'la ayrıldıkları ve yutmakla tehdit ettikleri bu muhteşem bölgeye eklendiler. Böylece, birkaç yıl içinde krallığın kuzeyinde ve doğusunda, daha önce IX. ve X. yüzyıllarda Lotharinya Krallığı tarafından geçici olarak işgal edilmiş bu yeri neredeyse tamamen kaplayan yeni bir güç oluşturuldu. Aşağı Ülkeler, kendilerini tek bir hanedan altında, Belçika'nın ve modern Hollanda'nın ortak atası olan tek bir devlette birleştirmek için feodal alt gruplarından çıktılar. Verimli topraklar, Kuzey Denizi kıyılarında eşsiz bir coğrafi konum, derin nehirler ve mükemmel limanlar, Alplerin kuzeyinde, Avrupa'nın diğer bölgelerinden daha yoğun ve çalışkan bir nüfus, gelişen şehirler, kumaş endüstrisi veya dünya çapında ünlü ticareti, biri, üç yüzyıl boyunca Batı'nın büyük uluslara-

rası limanı olmuş Brugge, diğeri, şaşırtıcı bir refah dönemine girmekte olan Antwerp, Hollanda ve Zeeland'ın girişimci denizciliğinin, gerileyen Hansa'nın yerini almaya başlaması ve son olarak, Valon ülkesinin tarım bölgelerinde güçlü ve savaşçı bir halk; tüm bunlar, genç devleti "vaat edilmiş bir toprak" yapmak ve egemenleri İyi Philippe ve oğlu Cesur Charles'ın etrafında olağanüstü prestij yaratmak üzere sanki bir mucize gibi bir araya gelmişti. Ancak bu yeni komşu ne kadar zengin ve güçlü olursa, Fransa için de o kadar tehlikeliydi. Olsun ya da olmasın, kalıcı bir tehditti. Amiens'den çıkan askerleri, iki günlük bir yürüyüşle Paris surlarının dibinde görebilirdiniz ve hepsinden önemlisi, durumu nedeniyle kendisini doğal bir müttefik olarak İngiltere'ye dayatıyordu. Birinci savaşta, Flandre kontlarının Orta Çağ'da çok sık oynadıkları rolü bir kez daha ama bu sefer on misli etkiyle oynayacağından korkmak için sebepler vardı. Kısacası sanki Fransa, İngilizleri topraklarından kovmuş ama kendini, her tarafı açık ve doğal savunması olmayan kuzey sınırında Burgonya'nın saldırılarına maruz vaziyette bulmuş gibiydi.

VII. Charles ve İyi Philippe'in arasında gizli olan çatışma, halefleri XI. Louis ve Cesur Charles arasında patlak verecekti. Kriz şiddetliydi ama kısa sürdü. İngiltere'deki iç karışıklıklar, uygun zamanda müdahale etmesini engelledi. Başlangıçta Charles, yalnızca kralın kardeşi, kraliyetin son büyük vasalı olan Breton düküne ve krallıkta "kamu yararı" adına onunla birlik olan birkaç senyöre güvenebiliyordu. Ancak müttefikler kendi aralarında anlaşamadılar. Kral, Montléry'deki yenilgisinden sonra hemen müzakerelere başladı ve aralarını bozmakta hiç güçlük çekmedi. Artık sadece Burgonyalılarla karşılaşacaktı ve kendini tamamen yok etmeye adayabilirdi. Tehlike anında reddetmek zorunda olduğu Almanya, İngiltere, İsviçre, Savoy, Milano ve Venedik'te ilgisini çeken, kurnaz, anlaşılması zor ve ateşli düşmanını en kurnaz diplomasinin yavaş yavaş tuzağına düşüren Liègeois'i ona karşı kışkırttı. Charles ve XI. Louis için, genellikle ilk modern hükümdarla boğuşan feodal sistemin son temsilcileri benzetmesi yapılmıştı. Bundan daha yanlış bir şey olamazdı. Kişisel dehalarının farklılığından başka kral, en az diğeri kadar ihtiyatlı ve hünerli, dük ise aceleci ve maceracıydı. Politikalarının farklılığı devletlerinin farklı oluşundan kaynaklanıyordu. Fransa Devleti'nin hükümdarı, tacı devraldığı seleflerinin, XII. yüzyıldan beri az çok başarı ve beceriyle izlediği aynı savunma ve ulusal birlik hedefini kendisi de izlediği için, onu laik geleneğe sıkı sıkıya bağlı durumda tutmuştu. Fakat Burgonya iktidarı, tersine, hükümdarına kesin ve tutarlı görüşler empoze edemeyecek kadar yeniydi. Çünkü çok çabuk kurulmuştu, parçaları birbirine çok iyi kenetlenmiş değildi, çok gevşek örülmüştü. Fetihle yaratılan bu devlet, kendisine sağlanan kaynaklar çok büyük olduğu ve gerçek gücü konusunda kolayca yanıldığı için daha fazla fetih yapmaya yöneldi. Charles'ın

davranışı, Machiavelli'nin, "bir devletin, onu yaratan güçler tarafından ayakta tutulduğu" şeklindeki sözünü haklı çıkarır nitelikteydi. Ayrıca, taahhütlerinin çoğunun kendisine İyi Philip'in çalışmasının tamamlanması olarak verildiği anlaşılmalıdır. Gelre ve Liège'nin ilhakı, kuzeyde Aşağı Ülkeler blokunu tamamladı, Alsace ve Lorraine'i ele geçirme girişimlerinin nedeni olarak da Franche Kontluğu ve Burgonya Dükalığı'nı birleştirme ihtiyacı söylenebilirdi.

Ancak bir fatihin durması zordur. Başarı ve zafer aşkıyla gözleri kamaşan Charles, kısa sürede mümkün ve gerçek olanı gözden kaçırdı ve halklarının çıkarlarını unuttu. Kendisini Romalıların kralı olarak taçlandırmayı ve Anjoulu yaşlı René'yi Napoli Krallığı üzerindeki iddialarından vazgeçirmeyi düşünüyordu. İmparatoru ve imparatorluğu aşağılamak için hastalıklı bir tutkuyla ısrar ettiği Neuss Seferi (1474-1475), Calais'de henüz karaya çıkan İngiltere Kralı IV. Edward'la kuvvetlerini birleştirme şansını kaçırmasına neden oldu. Bu sırada IV. Edward, XI. Louis'nin üzerine yürüyüşe geçmişti. Fakat müttefiki tarafından terk edildiğini görünce kralla hemen barış yapmaya çalıştı. Dük, ertesi yıl Lorraine'in işgali üzerine İsviçrelilerle savaşa tutuştu. Fakat önce Granson'da, ardından Morat'ta (1476) birbiri ardına yenilen bir asker olarak Avrupa'ya dayatılan prestijini yerle bir etti. XI. Louis saldırıya geçmeye hazırlanıyordu. Lorraineli René, Nancy'ye geri döndü. Charles'ın felaketi kesindi. Düşmanlarının umduğundan daha hızlı, daha trajik ve daha olgundu. Nancy'yi kuşatırken İsviçrelilerin saldırısına uğradı, İtalyan paralı askerlerinin ihaneti yüzünden birkaç bine inen ordusuyla umutsuzca göğüs göğüse çarpışmayı denedi. İki gün sonra (7 Ocak 1477) cesedi donmuş vaziyette bir göletin içinde, yarısı kurtlar tarafından yenmiş biçimde bulundu ve üç ağır yarayla öldüğü anlaşıldı.

Sadece XI. Louis'ye bağlı kalsaydı, Burgonya Devleti Charles'la birlikte ortadan kalkacaktı. Kral, Somme şehirlerini ele geçirip Artois ve Burgonya'yı işgal ederken, Aşağı Ülkeler'i parçalamak üzere bir plan tasarladı. Bu plana göre bir kısmını kendisine ayıracak ve geri kalanınıysa, Fransız senyörleri veya Alman prenslerine vererek onları daha da bölünmüş ve güçsüz kılacak şekilde tekrar küçük ülkelere indirgeyecekti. Despotizminden rahatsız olan tüm eyaletlerde dükün ölümünün yol açtığı tepkiler, planlarını gayet güzel bir şekilde destekledi. O, Gent'te vekillerini seçmek için alelacele toplanan Genel Meclis'in gönderdiği, barış ve şehir ayrıcalıkları ve imtiyazlarının tekrar kazanılması arzusuyla gözleri kör olmuş, deneyimsiz burjuva elçilerine pabuç bırakmayacak kadar kurnaz bir diplomattı. Ancak monarşik siyaset dönemi devletlerin kaderinde her şeyden fazla rol oynayan gizemli faktörlerden biri olan soykütüğüne bağlı tehlike, onu, Fransa için ortadan kaldırmakla gururlandığı Burgonya tehlikesinden çok daha ciddi bir tehditle karşı karşıya bırakmak üzereydi. Cesur Charles'ın

sadece bir kızı vardı: Burgonyalı Marie. Onun yapacağı evlilik, topraklarının kaderini belirleyecekti. Habsburglar, doğal olarak gözlerini bu kadar zengin bir vârise çevirmekten geri kalmadılar. Babasının girişimleri ve ittifakları uyarınca yedi kez nişanlanmış, sonunda Avusturyalı Maximilian'a söz kesilmişti. Kuşkusuz bu söz, dük yaşasaydı diğerlerinden daha değerli olmayacaktı. Burgonyalı Marie için, sıkıntı içinde tek kurtuluş umudu bu oldu. XI. Louis'nin girişimlerinden kaçmak için Avusturyalı'ya elini uzattı. Fırsat kaçırılmayacak kadar güzeldi. Maximilian hemen onun yanına gitti ve 28 Ağustos 1477'de Brugge'de evlendiler. Çaresizliğin baskısı altında aceleyle tasarlanmış bir çözümdü bu. Ancak hiçbir siyasi evlilik asla Avrupa'nın geleceği üzerinde bu kadar etkili olmamıştır. Genç Burgonya Devleti'ni Habsburg topraklarının melez topluluğuna katarak onu sadece bundan böyle en hırslı ve açgözlü hanedanların çeşitli planlarına maruz bırakmakla kalmadı. Fransa'yla Habsburg hanedanı arasında ancak XIX. yüzyılda sona eren uzun çatışmayı da başlatmış oldu. Her şeyiyle Tuna ülkelerine yönelmiş bir güç gibi görünen Avusturya, birdenbire Batı'nın iki büyük monarşisi arasında Kuzey Denizi kıyılarında bir yer edindi. Onu oraya çağıran, toprak iştahından başka bir şey değildi. Prenslerinin çıkarları dışında yerine getirmesi gereken hiçbir görevi, savunacağı hiçbir çıkarı yoktu. Hanedanın bu politikası, en başından beri insanların ihtiyaçları ve istekleriyle çelişiyordu. Keşke amacı, Aşağı Ülkeler üzerinde imparatorluğun modası geçmiş egemenliğini yeniden kurmak olsaydı! Fakat tam tersine, tek amacı onları sadece kendisi için tutmayı amaçladı ve çabaları her zaman onları Almanya'dan ayırma eğiliminde oldu. Avrupa topluluğu açısından bakıldığında Aşağı Ülkeler'deki konumu, bu nedenle yapay olduğu kadar saçma da görünüyordu. Ülkenin başına getireceği felaketlerin sorumlusu da işte bu anormallikti. Prensler ve halkların çıkarının tamamen farklı olması, tarihin her döneminde daima felakete yol açmıştır. Bunun en çarpıcı örneği Habsburg hanedanı tarihidir. Aşağı Ülkeler'i ele geçirmekle kendini, o evrensel egemenlik kariyerinin yoluna; ulusların yalnızca miras olarak ve ülkelerin de toprak parçası olarak kabul edildiği ve Habsburgları günümüze kadar tüm ulusal özlemler ve tüm kamusal özgürlüklerin yeminli düşmanları hâline getirecek olan yüceltme politikasının içine çekilmiş buldu.

Aşağı Ülkeler'in, kendileri açısından böylesine ölümcül bir eylemin sessizce gerçekleştirilmesine izin vermesine şaşırmamalıyız. Tek bir devlet olarak birleşmeleri karşısında ulusal bağımsızlık duygusunun uyanması için henüz çok erkendi. Üstelik korumacı devrimin hararetinde her bölge sadece kendini düşünüyordu ve hareketin önderleri olan Gent'in burjuvaları, yalnızca eski kentsel ayrıcalıklarını yeniden elde etmekle ilgilendiler ve kendi yerel politikaların dar çemberinin ötesine bakmadılar. Kendilerini bir oldubittiyle karşı karşıya bulduklarında, harekete geçmek

için çok geç kalınmıştı. "Doğal prenseslerinin" evliliği, onlar ayrıcalıkları tartışırken kendilerini Avusturya hanedanının tebaası hâline getirmişti.

VIII. Charles döneminde olduğu gibi XI. Louis döneminde de Aşağı Ülkeler'deki genel hoşnutsuzluğu tahrik edecek ve besleyecek şekilde Liège'in insanlarını uyandırmak ve Gelre'yi isyana teşvik etmek ve böylece Maximilian'ın güçlerinin felç edilmesine yönelik Fransız entrikaları eksik değildi. Burgonyalı Marie'nin (1482) ölümünden sonra, burjuvaların ve soyluların çoğu onu yalnızca bir davetsiz misafir olarak gördü ve oğlu Yakışıklı Philippe'in vesayeti üzerinde hak iddia etmeye çalıştı. Cesur Charles tarafından boyun eğdirilen Liège halkı, Gelre'nin yanı sıra bağımsızlıklarını yeniden kazandı. İmparatorluğun görmezden geldiği Maximilian, bu kaosun ortasında çaresizce mücadele etti. 1488'de, Brugge halkının elinde birkaç hafta boyunca gözaltında tutulmanın utancını da yaşadı. İngiltere kralı ve Breton düküyle ittifakına rağmen Fransa'ya karşı aralıklı olarak yürüttüğü savaş kesin bir sonuca varamadı. 1493'te Senlis Barışı'yla geçici olarak kesintiye uğradı.

Burgonya Devleti'nin doğuşuyla uluslararası politikaya getirilen değişiklikleri, Kastilyalı Isabella ve Aragonlu Ferdinand'ın (1469) evliliği aracılığıyla İspanya'nın birleşmesi ve buna bağlı karışıklıklar izledi. O zamana kadar İspanyol krallıkları, Avrupa'nın kaderine aktif olarak müdahale edemeyecek kadar zayıflardı. Mağribîlere karşı sürdürülen savaş, XIII. yüzyılın ortalarına kadar tüm enerjilerini tüketmişti. Daha sonra görev tamamlanmak üzereyken, hanedan rekabetleri, krallarla soyluların ve soylularla şehirlerin çekişmesi savaşı kesintiye uğratmış ve böylece Müslüman Gırnata Emirliği'nin güvencesiz varlığı korunmuştu. Denizcilikteki konumu nedeniyle tercih edilen Aragon, sınırlarının ötesinde, Anjou'yu, hanedanının bir kolu adına Sicilya'dan kovmak, Balear Adaları'nı fethetmek ve Korsika ve Sardinya'da bir yer edinmekle meşguldü. Ancak bu büyük genişleme, Kastilya'yla çatışmalar, kraliyet ailesindeki anlaşmazlıklar ve Barselona ile Katalonya'daki isyanların sonucunda XIV. yüzyılın ortalarında durmak zorunda kaldı. Kastilya, soyluların itaatsizliği ve iddialarından çok rahatsız ve yorgundu. İktidar, bu güçlü ama anarşik topluma boyun eğdirmede zayıf kalıyordu. Fakat Ferdinand ve Isabella'nın çifte ulusal kimliği, krallıklarını tüketen ve uzun süreli bu karşılıklı çatışmaya bir son vermekle kalmadı, onların da önce bir araya gelmelerini ve halklarının kendi iktidarlarına boyun eğmelerini de sağladı. Onları her alanda o kadar tâbi kıldılar ki şüphesiz, hiçbir ülkede ve tarihin hiçbir döneminde hükümdarlar bu kadar derin bir etkiye sahip olmamışlardı. Kurdukları İspanyol Devleti'nde, Katoliklik ve siyasi duygular yakından ilişkiliydi ve birbirinden ayrılmaları imkânsızdı. Monarşi, tebaasının eski dinsel fanatizmini yardıma çağırdı ve onların gözünde onun davası, *iman davası*yla özdeşleştirildi. Ortodoksluğa olan tutkusu onu son derece mil-

liyetçi yapmıştı ve şimdi, en hoşgörüsüz halklarla çevrili durumdayken hoşgörüsüzlük, başarısının yegâne aracı olmuştu. 1480'den itibaren din değiştiren Yahudileri (*marrano*lar)[100] gözetmekle görevlendirilen engizisyon, dinî niteliğini de koruyarak bir devlet kurumu hâline geldi. Çünkü baş engizitör devlet tarafından atanıyor ve verdiği cezalara karşı Roma'ya herhangi bir başvuru yapılmıyordu.

İspanyol Engizisyonu'nun başkanı Torquemada karakteriyle Ferdinand ve Isabella karakterleri birbirinden farklı değildi. Üçü de sapkınlığa büyük bir nefretle yaklaşıyorlardı ve kraliyet, yakılarak ölen kurbanların mülklerine el koyarken, onların acılarıyla zenginleşirken, bu serveti hem Kilise hem de kendisi için kârlı olacak yeni girişimlerde kullanıyordu. Uzun süre kesintiye uğrayan Kutsal Savaş, Mağribîlere karşı yeniden başlatıldı. Ulusal bölgenin nihai durumu bu Haçlı Seferi'nin sonucunda belirlenmiş olacaktı. Fakat Müslümanlarla savaşmak yetmezdi, onlardan aşağı kalmayan Yahudiler de Mesih'in düşmanıydı. Tam da Granada'nın fethedildiği 1492'de krallıktan kovuldular. Bu fetih ve bu sürgün uygulaması, hazineyi ağzına kadar doldurdu ve daha fazla siyasi ve dinî yayılma için gerekli kaynakları sağladı. Kristof Kolomb, boyun eğdirilecek ve Hristiyanlaştırılacak yeni bir dünya keşfetmek için yola çıkarken Fas, Cezayir ve Tunus kıyılarına yapılan seferler, İspanya'nın tüm güçlerinin İslam'a karşı birlik olmak üzere bir araya geldiğini ilan ediyor gibiydi. Hiçbir şey onun karakterine, tarihî rolüne, bir Akdeniz halkı olarak çıkarlarına bundan daha uygun değildi. Her hâlükârda, Türklerin karşısında, Kilise'nin ve Avrupa'nın şampiyonu olmaktan başka hiçbir şey ona daha büyük bir şan ve üstünlük sağlayamazdı. Son olarak, hiçbir şey, Ferdinand ve Isabella'nın VI. Alexander'den yeni aldıkları bu "Katolik kral" unvanını bundan daha fazla haklı çıkaramazdı. Ancak tarihinin bu kritik noktasına ulaşan İspanya, kenara çekildi, Kutsal Savaş'tan uzaklaşıp prenslerinin hanedan çekişmelerine seyirci kaldı. Misyonunu terk ettiğinin farkında olmadan, Hilal ile yüzyıllardır süregelen çatışmalardan elde ettiği tüm enerjiyi Hristiyan kıtayı hükümdarlarının emrine vermeye yoğunlaştırdı. Ancak sonunda çökecek, iki yüz yıllık çabanın sonunda harap olacak ve tükenecek, neredeyse kesin ve kârlı fetihlerini egemenlerinin evrensel hükümranlık hayallerine kurban ettiği Fas'ın komşu kıyıları kadar çoraklaşacaktı.

Böylesine önemli bir gelişmenin başlangıç noktasını bulmak için, Aragon'un Sicilya işlerine uzaktan müdahalesine geri dönmeliyiz. O zamandan beri, anakarada Napoli Krallığı'nı elinde bulunduran Anjou ailesi ve adada hüküm süren Aragon prensleri sürekli çatışma hâlindeydi. Aragonlu Alfonso'yu halefi olarak kabul etmesine rağmen tacını Anjoulu René'ye

100 Orta Çağ'da din değiştirip Hristiyan olsalar da Yahudi kimliğini gizliden yaşamaya devam eden İspanyol ve Portekizli Yahudileri tanımlamak için kullanılan bu sözcük, İspanyolcada domuz anlamındadırç. (ç.n.)

bırakan Napoli Kraliçesi Joanna'nın (1435) ölümü, eğer tembel ve aciz René bu çabayı ortaya koyabilecek biri olsaydı kesinlikle bir savaşa yol açardı. Fakat ölüm döşeğindeyken (1480) haklarını Fransa hanedanına miras olarak bıraktı. XI. Louis'in vârisi VIII. Charles onları üstlenmeye hevesliydi. Kuzey sınırını Senlis Barışı'yla (1493) Habsburg hanedanının tecavüzlerinden geçici olarak koruduktan sonra Alpleri (1494) geçti ve İtalya'yı şaşkına çevirerek Napoli tacını almak için güneye yöneldi. Bu, zafer tutkunu genç bir prensin kısa süreli macerasından başka bir şey olmayacaktı. Ertesi yıl papa, Milano'yu ve Venedik'i işgalciye karşı birleştirdi. Ferdinand ve Isabella, Sicilyalı akrabalarıyla dayanışma içinde koalisyona katıldı. Charles'ın sadece geri çekilme ve Fransa'ya dönmeye zamanı vardı, nitekim 1498'de orada öldü. Halefi XII. Louis de ne yazık ki onun izinden gidecekti. Napoli'den başka, Valentine Visconti'nin soyundan geldiğini söyleyerek Milano'nun tacı üzerinde de hak iddia etti ve 1499'da neredeyse savaşmadan aldı. Aragonlu Ferdinand'la Napoli Krallığı'nın bölünmesini öngören antlaşma sayesinde krallığın kendisine verilen bu bölümünü fazla zorluk çekmeden ele geçirdi. Ancak Ferdinand çok geçmeden anlaşmayı bozdu. Savaş çıktı, Fransızlar yenildi ve 1505'te XII. Louis, son zamanlara kadar İspanya'nın mülkü olarak kalacak Napoli üzerindeki tüm iddialarından vazgeçti. Milano'yu elinde fazla tutmadı. Papa II. Julius, 1511'de Venedik, Ferdinand ve hemen ardından da Maximilian ve İngiltere Kralı VIII. Henry'yi ona karşı birleştirdi. Louis, Guinegat'ta yenildi; Maximilian'a yenilmekten mutsuz vaziyette İngilizlerle barış yapmak için kuzeye gitmek üzere İtalya'dan ayrılmak zorunda kaldı. Sonuçta barış yapıldı.

Fransız tarihinin tüm geçmişine bakıldığında, VIII. Charles ve XII. Louis'nin İtalya seferleri sanki gezi amacıyla çıkılmış gibiydi. Herhangi bir ulusal ihtiyaca yönelik değildi. Sadece hanedan hırsıyla yapılan, "gösteriş amaçlı" yani gereksiz savaşlardı. Kuşkusuz, Fransa'da Rönesans'a duyulan tutkulu ilginin yayılmasını hızlandırmışlardı. Fakat onların başlattıkları ve II. Henri'nin (Cateau Cambrésis Barışı) saltanatına kadar kesinlikle terk edilmeyen politikanın, boş yere insan ve para israfından başka bir sonucu olmadı. Bunların tek kalıcı sonucu, İspanya'yı İtalya'ya yönlendirmek ve kaçınılmaz olarak Habsburg hanedanına *yaklaştırmak* olmuştu.

Aslında Aşağı Ülkeler'de Fransa'ya karşı savaşan Maximilian'la Napoli Krallığı'nda Fransa'ya karşı savaşan Katolik krallar arasında siyasi ittifak ve bunun kaçınılmaz sonucu olan bir hanedan ittifakının yakında gerçekleşeceği çok belliydi. 1496'da Ferdinand ve Isabelle'in varisi Don Juan'ın, Maximilian'ın kızı Marguerite'le ve oğlu Yakışıklı Felipe'nin Prenses Juana'yla olan çifte evliliği, iki aileyi birbirine sıkı sıkıya bağladı. O sırada, elbette kimse miraslarının birleşeceğini tahmin edemezdi. Ancak talih bir kez daha Habsburglara güldü. Ölümler önlerini açtı. Don Juan'ın (1497), ablası Isabella'nın (1498) ve Isabella'nın oğlu Don Miguel'in (1500)

art arda ölümleri, Felipe ve Juana'nın İspanyol krallıklarının miraslarını devralmasıyla sonuçlandı. Altı yıl sonra Felipe'yi, beklenmedik bir akciğer iltihabı alıp götürdü. Haklarını o sırada henüz yedi yaşında olan oğlu Karl'a bırakmıştı. Ferdinand, zayıf kardeşi daha çocukluktan çıkmadan onun kendi yerine geçme tehlikesini atlatacak kadar uzun yaşadı. Yaşlı kral 1516'da öldüğünde torunu daha yeni reşit olmuştu.

V. Karl, modern tarihte adı evrensel olarak tanınacak çok ender karakterlerden biriydi. Hemen hemen Charlemagne veya Napoleon kadar ünlü oldu. Fakat şöhretini dehâsına değil, mirasına borçluydu. Vasat yetenekli biri olduğu hâlde koşullar onu öyle bir konuma çıkardı ki sadece ondan önce Charlemagne ve ondan sonra Napolyon, Avrupa üzerinde böyle bir etki yaratabildi. Üç hanedan ve üç ayrı tarih, Avusturya, Burgonya ve İspanya, onda birleşiyordu. Habsburg hanedanından Maximilian ve Burgonyalı Marie'nin ve yine Aragonlu Ferdinand ve Kastilyalı Isabella'nın torunu olduğu için kendini Avrupa'nın o kadar çok bölgesinin sahibi olarak buldu ki, gücü, sonunda tüm kıtayı içine alacak kadar çok görünüyordu. Almanya'da, Avusturya dükalıklarına sahipti; Kuzey Denizi kıyılarında Aşağı Ülkeler; Atlantik kıyısında İspanya ve Akdeniz'de Sicilya Krallığı. Bu miraslarla birlikte onlara bağlı iddialar da vardı: Avusturya'nın imparatorluk, Bohemya ve Macaristan üzerindeki iddiaları, Aşağı Ülkeler'in Burgonya'ya yönelik talepleri ve İspanya'nın İtalya ve Berberi kıyıları üzerindeki iddiaları. Ayrıca bütün bunlara, fatihlerin onun ayaklarına serdiği Yeni Dünya'yı da eklemek gerekir. Fernando Cortez, 1519-1527 yılları arasında Meksika'nın, Francisco Pizarro 1531-1541 yılları arasında Peru'nun hâkimi oldu. Güney Amerika'nın şaşırtıcı fethi Karl ölmeden önce tamamlandı. Ancak saltanatı sırasında, gücünü arttırmak veya politikalarını etkilemek için henüz çok erkendi. Sonuçları ancak oğlunun döneminde kendini gösterecekti. Onun için tüm projeleri, kaynakları gibi hâlâ Avrupa tarafından belirleniyordu. "Okyanus Adaları'nın Hükümdarı" unvanı ve *Plus oultre*[101] mottosu, bütün bunlar, yalnızca öngörmekten başka bir şey yapamadığı geleceğe dair kehanetleriydi.

Ferdinand'ın ölümüyle (23 Ocak 1516) İspanya ve Maximilian'ın ölümü üzerine (12 Ocak 1519) Avusturya onun yönetimine geçtiğinde, iki ülkeyi de fazla tanımıyordu. Aşağı Ülkeler'de ve onu "doğal prensleri" olarak gören Belçikalı senyörler tarafından eğitilmişti, ona Almanca öğretmeyi bile düşünmemişlerdi (ve asla Almanca öğrenmedi), İspanyolcayı da öğrenmedi. 1517'de sadece Fransızca konuşarak, Flaman ve Valon'un

101 V. Karl'ın benimsediği bu Latince ifade İspanya'nın mottosu olarak ulusal bayrağında yer alır. Mitolojiye göre Cebelitarık'ın ötesinde dünyanın sona erdiğine dair Herkül'ün Cebelitarık Boğazı'ndaki heykelin üzerinde yazdığı varsayılan *"nec plus ultra"* (daha ötesi yok) ifadesine gönderme yaparak bu sınırın aşıldığı, ötesine geçildiği ifade edilmektedir.(ç.n.)

gözdeleriyle çevrili olarak ortaya çıktığında Kastilyalıları o kadar şoke etti ki ona *Komünerolar* isyanıyla karşılama yaptılar. Ancak kaderinde bu kadar çeşitli nüfusa ve ülkelere hükmedecek bir prensten beklenen mesafeli, soğuk ve kişisellikten uzak bir tavır takınması uzun sürmedi. Hayatı boyunca, gençliğinin geçtiği Belçikalıları tercih ettiyse de gerçekte taçlarını miras aldığı halklardan hiçbirine ait değildi ve hepsine, kendi kayıtsızlığından kaynaklanan bir tarafsızlıkla davrandı. Tüm ulusal duygulara karşı duyarsızdı, kendi hanedanının büyüklüğünden başka bir şey düşünmüyordu. Tesadüfün yönetimine verdiği ülkelerin hiçbiriyle ilgilenmeden saltanat sürdü ya da belki de ancak planlarına kolaylaştırdıkları ölçüde onlarla ilgilendiğini de söylemek mümkündür. Onunla, Fransa ve İngiltere'nin birer somutlaşmış sembolü gibi duran çağdaşları François ve Henry arasında çarpıcı bir tezat vardı. Onlarla karşılaştırıldığında o, yalnızca bir hükümdardı. Ülkesi olmadığı için kendine has bir karakteri yoktu ve hiçbir yerde popüler olmayan bir hükümdardı.

Ferdinand ve Isabella, İtalyan politikalarıyla, İspanya'yı İslam'la savaştan uzaklaştırmaya ve onu Avrupa'nın kavgalarına yönlendirmeye çoktan başlamışlardı. V. Karl sonunda onu bu kavgalara bulaştırdı. Berberi kıyılarını fethetme girişiminden kesinlikle vazgeçmedi. 1535'te Tunus'a ve 1541'de Cezayir'e yaptığı seferler geleneğe uyuyordu. Fakat bunlar sadece kısa ara vermeler, devamı olmayan girişimlerdi. Karl, Afrika'daki savaşla Avrupa'daki savaş arasında seçim yapmak zorundaydı ve yine, mirasından vazgeçmeden Avrupa'daki savaştan nasıl sıyrılabilirdi? Onun politikası, bir İspanya kralınınki değildi ve olamazdı, bir Habsburg'un politikasıydı ve öyle olmak zorundaydı. Onun önderliğindeki İspanya, enerjisini yalnızca yabancı değil, aynı zamanda gerçek çıkarlarına da aykırı olan planların gerçekleştirilmesine adadı.

Fransa'nın bu planlara karşı tüm enerjisiyle direnmesi gerekiyordu. V. Karl ve I. François arasındaki uzun düello, karakterlerinin veya hırslarının karşıtlığıyla açıklanamaz. Bunun temel nedeni, Karl'ın hanedan politikasının François'nın ulusal politikasıyla uyuşmamasıydı. Bu düelloyu bir hanedanın, bir Habsburg hanedanının bir ulusla, Fransız ulusuyla çatışması olarak tanımlayabiliriz. Her tarafta Karl'ın topraklarıyla, güneyde İspanya ve İtalya, batıda Burgonya, kuzeyde Aşağı Ülkeler tarafından kuşatılan Fransa, bir zamanlar zafer kazanan bir düşman tarafından boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Gerçek bir kuşatmayla yalnızca Fransa'nın prestiji değil, güvenliği de tehdit ediliyordu. Ayrıca buna, İtalya'nın, Marignan sahasında, I. François'nın tekrar fethettiği Milano Devleti'nin (Eylül 1515) bulunduğu bölgeye doğru genişliyor olma tehlikesi de eklenmeliydi.

Maximilian'ın 1519'da ölümü, durumu çok daha kötüleştirdi. Karl, Avusturyalı Albrecht'in saltanatından beri hep Habsburg hanedanının elinde olan imparatorluk için bir aday olarak öne çıkmayı başaramadı.

François, elektörleri bu çok güçlü rakibe karşı olmaları ve oylarını ya kendisine ya da en kötüsü Saksonyalı Friedrich'e vermeleri konusunda ikna etmek için çok çaba gösterdi. Ancak Mediciler, Fuggerlerin Charles'a vereceği parayı tedarik edememişti. Elektörler, piyasada oldukları için kendilerini en yüksek fiyatı verene sattılar. 28 Haziran 1519'da Alman banker tüm oy haklarını satın alarak pazarlığı sonuçlandırdı ve Almanya tacını İspanya kralına teslim etti.

Bu gelişmenin ardından savaş kaçınılmaz olmuştu. 1521'de, önce VIII. Henry'nin birliklerinin, Karl'ın kuvvetlerine katıldığı Hollanda sınırlarında patlak verdi, ardından İtalya'ya taşındı. Ancak Fransa kralının Pavia'daki dikkat çekici yenilgisiyle (25 Şubat 1525) kesintiye uğradı. François, düşmanının eline düştükten sonra nihayet Madrid Barışı'na razı oldu (14 Ocak 1526) ama barışı hiçe sayarak yeniden silahlanmaya karar verdi. Yenilgisi, durumunu çok daha iyileştirmişti. Karl'ın zaferi herkesi ürkütmüş ve Fransa, şimdi Avrupa özgürlüğünün şampiyonu olarak ortaya çıkmıştı. Papa VII. Clemens, İtalya'yı İspanyol boyunduruğundan kurtarmak için Fransa'ya yaklaştı ve Roma'nın, imparatorun Alman çeteleri tarafından yağmalanmasından sonra bu ülkeyle resmen ittifak kurdu. VII. Henry de aynısını yaptı ve bir önceki seferde sadece Habsburg hegemonyasının bir aracı olduğunu çok geç fark etti. Nihayet Almanya'da Protestanlığın patlaması ve Türklerin Macaristan'ı işgal etmesi, imparatorluğun tarafsızlığını sağladı. Denge tekrar kurulmuştu. 1529'da Cambrai Barışı'yla Burgonya, Fransa'ya geri verildi ve kendi tarafında Flandre ve Artois üzerindeki hükümranlığından ve İtalya'daki iddialarından vazgeçti. Ancak iki rakip, sadece mücadeleyi sürdürmek için yeni bir fırsat kolluyordu. Böylece "En Hristiyan" kral, yakın zamanda Roma'yı yağmalayan Katolik krala savaş açmak için kendi dininden olmayanlarla, Müslümanlarla ittifak kuruyordu! Sonuçsuz birkaç seferden sonra yapılan Crespy Barışı (1544), her şeyi olduğu şekilde bıraktı. Ancak en azından imparatorun, sonunda Almanya'nın Protestan prenslerine karşı harekete geçmesine imkân verdi. Muhlberg'de onlara karşı kazandığı zafer, dehşet içinde Fransa'nın kollarına atılmalarına neden oldu. I. François'nın, ülkesinde sapkınları acımasızca kovalayan halefi II. Henri'nin yardımını almak için ona üç piskoposluk, Metz, Toul ve Verdun'u (1552) teklif ettiler. Bu, sonunda Fransız politikasını, 843'te Verdun Antlaşması'yla çizilen sınırı yeniden tesis etmek amacıyla XIII. yüzyıldan beri yürüttüğü sabırlı kampanyada öngördüğü hedeflerden birine yöneltti. Charles hemen yüzünü batıya çevirmek ve Protestanlara sırtını dönmek zorunda kaldı. Tüm çabaları Guise dükü tarafından inatla savunulan Metz'in önünde başarısız oldu. Tahttan çekilmeden önce rakibiyle Vaucelles Ateşkesi'ni (1556) yaptı.

Avrupa'yı tehditlerle dolu ve kaçınılmaz savaşlara gebe bir durumda terk etti. Oğlu II. Felipe'ye devrettiği miras, İspanya'dan başka, Napoli

Krallığı, Milano Devleti, Burgonya-Franche-Comté ve Aşağı Ülkeler'di. Yeni Dünya'daki muazzam mülklerinden bahsetmiyorum bile. Güneyde ve kuzeyde boyun eğdirilen İtalya; Guglielmo, Machiavelli, II. Julius ve VII. Clemens gibi çok farklı dehâlarına ilham veren kurtuluş hayallerinin yok olduğunu gördü. İtalya, modern çağa kadar, coğrafi bir ifadeden başka bir şey olmayacaktı ve acımasız İspanyol egemenliği, sonunda Rönesans uygarlığından bu yana hâlâ ayakta kalanları ezecekti. Papanın ve Venedik Cumhuriyeti'nin devletleri, ilki Katolik geleneği, ikincisiyse denizdeki konumu sayesinde bağımsızlıklarını koruyan devletlerdi. Gelre Dükalığı ve Frizya eyaletlerinin nihai ilhakıyla genişleyen Aşağı Ülkeler'e gelince, bu ülkeler bundan böyle Avrupa'nın kuzeyinde İspanyol krallarının "çelik kalesini" oluşturacaklardı. Pragmatik Yaptırım (1549) ile Karl, haleflik hakkını torunları için garantileyecek şekilde düzenlemeye özen göstermişti ve onları Augsburg Konvansiyonu (1548) ile Burgonya'nın topraklarına ekleyerek, imparatorlukla ilişkilerini, onları savunmaktan başka hiçbir hakkı kalmayacak şekilde sabitlemişti. İmparatorluk onuru, sadece hanedanın geleceğini güvence altına almasına hizmet etti. Bu yolla Almanya'dan Hollanda'yı almakla kalmamış, kardeşi Ferdinand için 1531'de Romalıların kralının tacını almış ve ona Avusturya'nın patrimonyal dükalıklarını bırakmıştı. Böylece 1526'da Ferdinand'a düşen Bohemya ve Macaristan'ın taçlarıyla birlikte, sonunda, Orta Avrupa'daki Habsburg nüfuzunu korumuştu. Hanedan iki kola ayrılsa da ortak çıkarlar nedeniyle birlik içinde kaldı. İspanya, İtalya aracılığıyla Avusturya'yla iletişim kurdu. Avusturya, Aşağı Ülkeler aracılığıyla Almanya'ya daha kolay hâkim olabildi ve ona sunabileceği hizmetler sayesinde itaati için önceden güvence vermişti.

Böylece kıta, Avusturya ve İspanya'da yerleşen Habsburg devleri tarafından ezildi. Onun yanında Fransa ve İngiltere gerçekten zayıf durumdaydı ve ciddi tehdit altında görünüyorlardı. Ancak bu bir Davud - Golyat savaşıydı. Karşılarına çıkan korkunç hanedanın elinde olmayan güç onlarda vardı. Bu güç gibi hasbelkader bir araya toplanan halklar ve ülkeler; egemen sahiplerinin mülkiyet hakları dışında hiçbir karşılıklı bağı olmaksızın yan yana gelmekten çok, kaderlerinin ortak oluşu, sürekli çaba içinde olmaları ve ulusal eğilimleriyle krallarının politikalarının uyumlu olmasından kaynaklanan ortak bilince sahiptiler. Güçleri, asıl bu ortak özelliklerden geliyordu ve Reform'un yol açtığı dinî problemlerden kaynaklanan din savaşlarıyla keskin iniş çıkışlardan sonra, sadece tehlikeden kaçmalarını değil, onu yenmelerini sağlayan da yine bu olmuştu.

2. İç Politika

1450 ila 1550 arasındaki Avrupa devletlerinin yapısına ilişkin genel bir inceleme yaparsak, öncelikle dikkatimizi çekecek olan şey, monarşik gü-

cün artmasıdır. Fransa'da XI. Louis, İngiltere'de VII. Henry ve İspanya'da Ferdinand ile Isabella, daha önce hiç sahip olmadıkları ve halefleri tarafından daha da geliştirilecek olan bir güç ve prestij kazandılar. Macaristan'da Hunyadi Mátyás ve İsveç'te Gustav Vasa yönetimleri o kadar ilerleme kaydettiler ki tüm siyasi organizasyon dönüşüme uğradı. İyi Philippe ve Cesur Charles yönetimindeki genç Burgonya Devleti'ne kendini empoze etti. Bunu hissetmeyen tek ülke Almanya'ydı. Çünkü orada, Romalıların kralları ve imparatorlar yalnızca ismen bir otorite olmaya devam ederken, kendi bölgelerinde prensler gitgide daha fazla yerel hükümdar görünümüne büründüler. Avusturya, Bavyera, Saksonya ve Brandenburg'daysa aslında monarşik olan kurumlar yönünde baskı vardı.

Bu kadar genel bir fenomenin, kendisi kadar genel nedenleri de olmalıdır. Doğal olarak prenslerin kişilikleri, gelenekleri ve koşulları monarşiye bireysel bir karakter kazandırmıştı. Ancak yerel farklılıklar ne kadar büyük olursa olsun, temel özelliklerin benzerliği, evrimin her yerde toplumdaki karşı konulmaz eğilimlere karşılık geldiğini gösteriyor. Burada X. yüzyılda feodal sistemi ve XII. yüzyılda kent rejimini yaratana benzer bir hareketle karşı karşıyayız. Kentsel rejim örneğinde olduğu gibi ayrıntı ve nüansları dikkate almadan, tüm Batı Avrupa'da kendini gösteren hareketin ana hatlarını çizmek mümkündür.[102]

Monarşik iktidar, XV. yüzyılın ortalarından itibaren büyük ekonomik ve entelektüel dönüşüme maruz kalan sosyal yapıyla, bu etkilerden kaçamayacak kadar yakından bağlantılıydı. Kapitalizm, Rönesans ve Lutherciliğin iktidarı etkilememesi mümkün değildi ve tümünün ona yeni bir canlılık kazandırmak üzere kendi rollerini oynadıklarını kolayca görebiliyoruz. Geçmişle çatışan bu büyük güçlerin her biri, monarşik otoritenin ittifakını aramak ve elde etmek zorundaydı. Bu otoriteyi kısıtlayan eski ayrıcalıklara, kurumlara ve fikirlere düşmanlıkları, onlara iş birliğini garanti etti. Fransa ve İspanya'da burjuvazi, feodal soylulara karşı yardım talep ettiğinde, onlara karşı da aynı tutumu benimsedi. O zamanlar olduğu gibi bugün de kendi gelişimi toplumun genel gelişimine bağlıydı. Onun adına hareket ederek, aslında kendi yararına da hareket ediyordu. Modern olması ve kendi ilerlemesine olduğu kadar toplumun ilerlemesine de karşı çıkan muhafazakâr eğilimlerle mücadele etmesi en açık biçimde kendi yararınaydı. Kapitalizm, şehirlerin korumacılıklarını yıkmasına yardım ederek, hümanistlerin ahlakî ve politik ön yargılara karşı propagandasını teşvik ederek ve kendisine Kilise'nin yönetimini ve mülkiyetini sunan Luthercileri koruyarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket

102 Rusya'da da Moskova Prensliği'nin genişlemesi XV. yüzyılın sonunda başladı ve aynı zamanda prenslerinin gücü de artmaya başlamıştı. Ancak bu hareketler, Tatar egemenliğinin çöküşünden kaynaklanıyordu ve Avrupa'daki gelişmelerle hiçbir ortak yanı yoktu. Polonya da Avrupa hareketinin dışında kaldı.

etmiyor muydu? Tacın gücüne karşı olan tüm ayrıcalıklar geleneği esas alıyordu. Bu aynı geleneğe yönelik herhangi bir eleştiriyi iyi niyetle onaylaması ve tebaasını ondan ve kendisinden kurtarmayı bir görev sayması için gereken tek şey buydu.

Gerçekler, sorunu mükemmel bir netlikte göstermekte. Kapitalizmin geliştiği tüm ülkelerde, prenslerin cömertliklerinin kanıtları olarak bol bol harcadıklarını görüyoruz. Aşağı Ülkeler'de şehir ticaretinin gerici politikasına karşı düzenli olarak onun tarafında oldular ve ticari özgürlüğün şehri Antwerp'in gelişmesi için tüm güçleriyle desteklediler. İngiltere'de, VII. Henry'nin saltanatından itibaren kraliyet, tüccar maceracıların girişimlerini destekledi ve denizcilikle ilgili tüm genişleme planlarıyla ilgilendi. İspanya'da Yeni Dünya'nın keşfinin önünü açan kraliyetin müdahalesiydi; Fransa'da XI. Louis, Midi'de ipek böceği yetiştiriciliğini başlattı, madenlerin işletilmesi imkân sağladı ve her şekilde ekonomik girişimi teşvik etti ve I. François, bazı İtalyan sanayilerinin krallığa girmesine çalıştı. Egemenler tarafından korunan sermaye, karşılığında kaynaklarını onların emrine verdi ve kendilerine kredi açtı. Bu sayede savaş araçlarını temin etmek için meclislerine başvurma zorunluluğundan kurtuldular. Bankerler onları, tebaalarının mahcup bırakacak denetiminden de kurtardı. V. Karl ve I. François arasındaki uzun mücadele, finansörlerin desteği olmadan düşünülemezdi. İmparatorun saltanatı boyunca, Fuggerler ve Antwerp'teki bir dizi başka ticari işletme, ihtiyaç duyduğu devasa meblağları avans olarak vermeye devam etti.

Prensler hem ekonomik özgürlük hem de entelektüel özgürlükten yana oldular. İspanya kralları dışında hepsi, teologların itirazlarına aldırmadan Rönesans insanları tarafından yayılan fikirlere sempatilerini gösterdiler. Erasmus, V. Karl ve I. François tarafından himaye ediliyordu. Thomas More, VIII. Henry tarafından İngiltere şansölyesi yapıldı. İmparatorun iki üst düzey görevlisi Gattinara ve Granvelle, aklın yeni yönelimine inanmış taraftarlardı. Aslında bu yeni yönelimin tamamen devletin yararına olduğu çok açıktı. Çünkü hümanistler, istedikleri reformu yalnızca prenslerden elde edebildikleri için prenslerin hükûmeti tam da bu nedenle ilerlemenin temel aracı olarak görüyorlardı. Geçmişi hor görmeleri, her şeyi monarşiden beklemelerine neden oldu. Ona, artık her ulusta kamuoyunu temsil etme tekelini elinde bulunduran entelektüel aristokrasinin desteğini verdiler.

Aslında Reform, en azından ilk aşamalarda, tüm büyük toplumsal güçlerin egemen iktidar lehine bu komplosuna Rönesans'ın katıldığı oranda katılmıştı. Prensler ister korusun isterse onunla savaşsın, yine de bundan yararlanmışlardı.

DİZİN

A

Adriyatik 25, 33, 56, 124, 127, 137, 144, 213, 221, 334, 341, 343, 344
Aetius 15, 18
Afrika 17, 19, 21, 27, 29, 30, 32, 34, 64, 84, 90, 134, 135, 145, 201, 372, 420, 429
Aix-la-Chapelle 79, 98
Akdeniz 7, 17, 19, 28, 31, 32, 33, 34, 45, 46, 48, 57, 58, 64, 65, 84, 85, 90, 124, 134, 135, 138, 139, 143, 144, 145, 146, 147, 162, 163, 185, 202, 213, 221, 230, 237, 244, 246, 248, 344, 345, 347, 350, 371, 372, 381, 417, 419, 426, 428
Akitanya 18, 19, 45, 50, 57, 80, 185, 310
Alberik 116
Alcuin 61, 62, 117
Aleksios 111, 136, 145, 146, 214
allodium 109, 110
Alman 17, 19, 21, 55, 58, 78, 80, 81, 82, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 101, 116, 123, 125, 126, 127, 129, 132, 158, 163, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 202, 204, 222, 226, 228, 230, 231, 232, 234, 235, 243, 245, 248, 249, 250, 255, 272, 295, 296, 321, 324, 325, 326, 328, 331, 332, 335, 336, 337, 341, 343, 344, 349, 358, 369, 380, 393, 394, 395, 396, 399, 402, 404, 406, 409, 410, 414, 423, 430
Almanya 8, 18, 20, 22, 30, 38, 44, 46, 47, 54, 55, 56, 79, 83, 87, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 103, 109, 111, 116, 117, 119, 120, 121, 123, 124, 128, 131, 132, 133, 138, 148, 157, 163, 164, 168, 170, 176, 182, 187, 193, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 207, 208, 211, 213, 219, 223, 226, 227, 229, 230, 231, 235, 237, 243, 245, 246, 248, 250, 255, 258, 260, 265, 271, 277, 280, 281, 287, 288, 289, 290, 294, 295, 304, 311, 314, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 329, 332, 333, 334, 336, 337, 339, 340, 342, 353, 361, 368, 375, 380, 385, 387, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 409, 412, 417, 419, 421, 422, 424, 428, 430, 431, 432
Alpler 17, 28, 90
Alsace 17, 20, 45, 421, 423
Amiens 100, 249, 422
Anabaptizm 400, 401
ancien régime 70, 107, 108, 121, 157, 160, 283, 284, 367, 370, 374
angarya 166, 168, 311, 378
Anglo-Saksonlar 19, 43, 44, 51, 55, 58, 62, 89, 176, 178, 179, 227, 233, 259
Antakya 26, 42, 44, 64, 138, 248
Antik Çağ 18, 26, 61, 107, 112, 146, 147, 198, 210, 217, 357, 364, 365, 366, 384, 385, 387, 388, 389
a posteriori 110
Arabistan 31
Aragon 134, 208, 239, 241, 244, 246, 256, 279, 292, 346, 347, 348, 349, 350, 416, 425, 426
Araplar 31, 32, 34, 50, 84, 126
Arcadius 16
Aristoteles 32, 210, 366
Arius 27
Arius Kilisesi 27
Asturias 57, 134, 347
Asur 30
Asya 26, 28, 30, 32, 136, 137, 145, 214, 331, 339, 342, 351, 352, 353, 420
Atamalar 97, 135, 156, 217, 228, 234, 261, 319, 332, 343
Athaulf 18
Atina 26, 351, 361, 381
Atina Okulu 26
Attila 17, 18, 19, 25, 94, 353
Augsburg Dieti 395, 404
Aurelian 66
Austrasia 47, 48, 49
Avrupa 8, 9, 11, 16, 18, 19, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 40, 43, 44, 46, 50, 55, 56, 57, 58, 63, 65, 71, 79, 81, 82, 84, 86, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 101, 102, 106, 108, 112, 117, 126, 127, 133, 134, 136, 138, 139, 143, 144, 146, 148, 149, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 160,

162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 175, 177, 180, 182, 183, 184, 187, 191, 192, 193, 194, 198, 200, 207, 208, 210, 214, 215, 217, 219, 220, 222, 230, 235, 237, 238, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 253, 254, 255, 260, 262, 263, 266, 267, 272, 274, 278, 281, 285, 288, 289, 290, 297, 299, 305, 314, 318, 320, 326, 327, 331, 332, 333, 335, 336, 340, 343, 345, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 353, 357, 359, 360, 361, 362, 367, 371, 372, 373, 374, 377, 380, 381, 382, 385, 390, 393, 401, 406, 415, 416, 417, 418, 420, 421, 423, 424, 425, 426, 428, 429, 430, 431, 432
Avusturya 20, 56, 192, 199, 280, 281, 296, 309, 321, 326, 329, 334, 368, 380, 396, 403, 418, 419, 424, 425, 428, 431, 432
Aziz Adalbert 233
Aziz Anselmus 178
Aziz Augustinus 27, 37, 59
Aziz Bonifacius 44, 51, 53
Aziz Columbanus 38
Aziz Gallus 38
Aziz Louis 215, 230, 240, 242, 243, 244, 246, 257, 267, 272, 301, 345, 347
Aziz Petrus 41, 42, 43, 52, 59, 60, 116, 117, 122, 125, 127, 128, 129, 196, 199, 202, 208, 225, 254, 264, 265, 266, 292, 322, 391

B

Babil 30, 291, 395, 415
Balear Adaları 84, 347, 425
Baltık 85, 124, 147, 148, 163, 164, 197, 200, 231, 233, 234, 235, 236, 272, 273, 328, 329, 332, 333, 337, 338, 339
barbarlar 17, 19, 22, 23, 24, 25, 37, 40, 45, 148, 179, 332
Baudouin 125, 138, 191, 214, 215, 230, 340
Bedeviler 31
Benedictus 41, 43, 83, 116, 117, 128, 266, 291, 294, 295, 324
Benediktin 41, 168
benefis 50, 199
Birinci Haçlı Seferi 57, 134, 139, 213, 238, 248, 345
Bizans 15, 17, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 40, 42, 44, 56, 58, 59, 64, 65, 77, 84, 85, 86, 95, 108, 116, 121, 126, 127, 136, 138, 139, 144, 146, 147, 148, 150, 176, 190, 196, 201, 210, 213, 215, 222, 252, 297, 329, 330, 331, 332, 338, 340, 342, 351, 353, 365, 420
Boetius 24
Boğaziçi 144, 201, 354
Bourges 100, 316, 317, 369, 383
Britanya 19, 20, 55, 64, 147, 175
Brugge 111, 148, 162, 164, 177, 191, 235, 258, 272, 273, 276, 305, 313, 339, 348, 350, 369, 370, 373, 383, 422, 424, 425
Burgonya 8, 19, 22, 48, 49, 83, 88, 91, 92, 95, 99, 101, 123, 124, 125, 133, 134, 185, 188, 230, 247, 294, 309, 310, 313, 315, 316, 318, 327, 352, 359, 375, 382, 383, 390, 398, 416, 421, 422, 423, 425, 428, 429, 430, 431, 432
Burgonyalılar 17, 18
burjuvazi 48, 108, 129, 131, 159, 160, 164, 169, 170, 183, 189, 198, 218, 277, 289, 307, 308, 316, 327, 328, 334, 344, 349, 374, 375, 402, 432
butler 22
Büyük Gregorius 37, 41, 42, 43, 46, 55, 177
Büyük İskender 30

C

Caesar 28, 53, 54, 177, 203, 362
Calvinizm 9, 151, 358, 397, 405, 409, 410, 411, 413, 415
Campagna di Roma 24
Campania 18, 19, 115, 144
Canche 55, 65, 178
Capitulare de villis 67, 77
Cassiodorus 24
Cengiz Han 18, 332, 353
Cenova 29, 135, 138, 139, 145, 146, 162, 166, 238, 273, 300, 322, 347, 351, 372, 373
Châlons-sur-Marne 18
Champagne 88, 148, 149, 162, 185, 213, 230, 247, 256, 308
champart 378
Chanson de Roland 54, 88, 112
Chansons de Roland 346
Charlemagne 5, 34, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 67, 71, 75, 76, 78, 79, 81, 83, 102, 105, 108, 116, 117, 123, 124, 131, 132, 144, 153, 175, 177, 191, 194, 196, 230, 240, 246, 248, 330, 364, 384, 428
Charles Martel 30, 49, 50, 51, 52, 342
châtelain 106, 154
châtellenie 106
chevalier 110
Clericis Laicos Buyruğu 261
Clermont 65, 136
Clovis 24, 27, 37, 45, 48, 52, 237, 245, 402
Clunisyen 128, 157, 168, 175, 248
Cluny 6, 117, 119, 120, 127, 247
Constantinus 24, 25
Corniche 84

Cornwall 55, 176, 229, 245
Cromwell 407, 408, 409

D

Danelaw 86, 176
Dante 210, 222, 320, 364
Dazlak Charles 62, 81, 82, 90, 91, 104, 109
Decretum Gratiani 208
Dindar Robert 100
Dinyeper 85, 147, 329, 330, 331, 336
Dinyester 16, 19
Diocletianus 25, 26
Don Juan 427

E

Edessa 138, 139
Ege 25, 33, 201, 351
Ege Denizi 351
Elbe 55, 56, 58, 62, 75, 94, 95, 111, 147, 153, 167, 200, 203, 231, 232, 235, 329, 332, 344, 380
Erasmus 357, 358, 385, 386, 387, 393, 398, 401, 407, 410, 433

F

Finlandiya 85, 147, 340
fiscus 24
Flamanca 39
Flamanlar 90, 93, 149, 294, 315
Flandre 65, 99, 100, 111, 119, 120, 125, 143, 147, 148, 153, 155, 160, 162, 163, 167, 170, 172, 177, 185, 188, 191, 192, 197, 203, 217, 219, 229, 230, 232, 235, 237, 245, 247, 251, 256, 258, 260, 273, 279, 280, 303, 304, 305, 306, 310, 312, 313, 315, 321, 328, 329, 348, 361, 367, 370, 378, 379, 421, 422, 430
Flandre Kontu 99, 100, 111, 125, 185, 245, 303, 304, 305, 306, 310
Franche-Comté 327, 431
Frankenhausen 400
Franklar 15, 18, 22, 37, 46, 176
Fransız Devrimi 70, 102, 136, 199, 275, 309, 379, 386, 419
Friedrich Barbarossa 7, 159, 164, 194, 195, 199, 201, 213, 218, 222, 227, 228, 230, 231, 234, 290, 334
Frizyalılar 90
Frizyalı Robert 100, 111, 136, 185

G

Galya 17, 18, 19, 20, 22, 27, 28, 29, 37, 41, 45, 46, 50, 55, 57, 58, 64, 66, 147, 153, 179, 341
Gerbert 116
Germen 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 33, 45, 47, 48, 49, 51, 54, 63, 65, 71, 88, 90, 93, 96, 102, 108, 163, 176, 178, 179, 186, 191, 197, 208, 211, 222, 227, 230, 232, 235, 248, 265, 272, 274, 335, 339, 341, 394, 402
Ghibelline 197, 203, 219
Godefroid 87, 120, 125, 138, 185, 192
Gothland 234
Gotik 159, 188, 209, 210, 221, 222, 247, 249, 271, 359, 365, 382, 385, 387, 389
Gotlar 16, 21
grafio 23
Gregorius 38, 41, 42, 43, 44, 51, 80, 81, 116, 117, 121, 130, 131, 132, 133, 194, 195, 209, 212, 222, 224, 225, 226, 234, 252, 253, 254, 261, 288, 291, 292, 294, 295
Grek 17, 26, 30, 32, 33, 82, 139, 202, 215, 248, 249, 330, 365, 366
Grekçe 32, 386, 387
Guiccardini 366, 381

H

Habsburg 318, 321, 326, 328, 343, 402, 403, 424, 427, 428, 429, 430, 431
Halife II. Hişam 135
Hazar 85, 147
Helen 26
Helenizm 32
Hırvatlar 33, 95, 329, 340
Hint 30, 32, 33, 340, 359, 371, 372, 380
Hohenstaufen 182, 196, 201, 202, 203, 207, 214, 219, 222, 226, 227, 229, 230, 234, 243, 255, 265, 319, 323, 342
Hollanda 87, 89, 106, 137, 148, 156, 157, 162, 163, 167, 191, 226, 229, 230, 232, 248, 261, 272, 273, 280, 304, 314, 315, 318, 327, 349, 370, 377, 382, 398, 401, 411, 421, 430, 431
Honorius 16, 17, 18, 215, 223, 224
Hristiyan 20, 23, 25, 33, 34, 37, 40, 41, 42, 43, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 61, 65, 76, 79, 81, 84, 95, 98, 108, 116, 123, 129, 134, 135, 137, 138, 139, 145, 146, 147, 175, 177, 180, 186, 196, 198, 201, 208, 213, 240, 242, 244, 252, 255, 261, 263, 267, 286, 287, 288, 292, 293, 330, 339, 341, 343, 346, 348, 350, 351, 352, 365, 389, 390, 391, 405, 409, 412, 416, 417, 418, 420, 426, 430
Hugues Capet 98, 99, 100, 185, 187, 188
Hun 16, 18, 19

I

I. François 229, 375, 385, 386, 396, 397, 398, 402, 410, 429, 430, 433
II. Christian 406
II. Clemens 127, 128
II. Friedrich 8, 193, 202, 204, 212, 215, 216, 219, 220, 222, 226, 228, 237, 238, 241, 242, 243, 252, 255, 262, 264, 266, 272, 285, 320, 321, 325, 362
II. Henry 117, 181, 183, 192, 193, 201, 259
III. Heinrich 6, 123, 125, 127, 128, 131
III. Innocentius 82, 133, 146, 192, 193, 203, 208, 211, 212, 213, 221, 223, 238, 240, 254, 264, 272, 320, 346, 391
III. Otto 97, 116, 117, 125, 196, 334
III. Valentinianus 18
II. João 371
II. Justinus 28, 31
II. Urbanus 133, 136, 213, 243, 390
Île-de-France 185, 186, 187, 228, 249
I. Otto 83, 99, 116, 125, 130, 131, 194, 195, 231, 234, 332
IV. Hadrianus 195, 199

İ

İlirya 16, 33, 42
İngiltere 43, 44, 86, 88, 101, 111, 119, 125, 126, 137, 138, 143, 147, 148, 163, 166, 170, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 187, 188, 191, 192, 193, 194, 197, 200, 201, 202, 203, 208, 220, 222, 223, 226, 227, 229, 230, 232, 237, 239, 240, 241, 242, 245, 246, 248, 250, 255, 256, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 267, 271, 273, 277, 279, 287, 288, 289, 290, 292, 293, 294, 295, 299, 301, 302, 303, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 314, 315, 316, 319, 320, 322, 324, 326, 328, 341, 353, 358, 367, 369, 370, 372, 375, 377, 379, 382, 383, 385, 387, 390, 392, 393, 397, 407, 409, 413, 414, 416, 420, 421, 422, 423, 425, 427, 429, 431, 432, 433
İskandinav 85, 86, 87, 88, 147, 148, 165, 178, 179, 188, 248, 329, 406
İskenderiye 26, 32, 42, 64, 144, 145
İskoçya 181, 184, 250, 259, 260, 292, 300, 304, 312, 415
İslâm 30, 31, 32, 33, 34, 37, 57, 59, 65, 84, 134, 135, 136, 138, 139, 144, 201, 242, 252, 267, 339, 345, 346, 350, 352, 353, 370, 416, 417, 420, 426, 429
İspanya 9, 17, 18, 19, 20, 29, 30, 31, 32, 34, 57, 64, 75, 84, 86, 89, 134, 139, 145, 153, 163, 179, 216, 221, 244, 246, 279, 339, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 359, 372, 373, 374, 379, 387, 390, 393, 397, 398, 402, 411, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433
İspanyolca 20, 371
İtalya 8, 9, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 27, 29, 31, 32, 41, 42, 45, 46, 58, 64, 65, 66, 75, 80, 81, 83, 84, 88, 89, 90, 92, 95, 97, 98, 101, 115, 117, 120, 123, 124, 126, 127, 129, 133, 134, 135, 137, 139, 144, 149, 153, 154, 156, 157, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 170, 178, 185, 187, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 204, 208, 217, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 231, 235, 238, 243, 244, 246, 247, 248, 250, 251, 253, 265, 266, 271, 272, 273, 277, 287, 291, 292, 297, 312, 318, 322, 324, 325, 327, 328, 329, 332, 340, 343, 347, 351, 360, 362, 364, 365, 366, 367, 372, 378, 379, 380, 381, 382, 384, 387, 390, 397, 427, 428, 429, 430, 431
İtalyan 9, 61, 83, 86, 125, 138, 139, 146, 147, 148, 149, 162, 188, 198, 199, 209, 213, 217, 218, 219, 220, 223, 224, 227, 235, 238, 243, 249, 253, 262, 272, 273, 279, 281, 328, 357, 360, 361, 362, 366, 367, 372, 373, 382, 383, 385, 407, 423, 429, 433
İzmit 25, 351, 352

J

Jacques Coeur 283, 369, 383
Julianus 15
Justinianus 5, 25, 26, 27, 28, 31, 42, 44, 196, 340

K

Kapitalizm 379, 380, 382, 416, 432
Karadeniz 25, 85, 146, 330, 331, 338, 339, 343, 419
Karolenj 22, 39, 49, 52, 53, 54, 56, 61, 63, 64, 65, 67, 70, 72, 75, 77, 79, 83, 84, 87, 91, 92, 93, 96, 98, 99, 100, 102, 116, 117, 119, 121, 123, 124, 131, 143, 164, 169, 171, 175, 186, 187, 189, 190, 191, 194, 196, 207, 227, 230, 238, 239, 247, 248, 250, 282, 290, 343
Kastilya 134, 229, 239, 246, 292, 310, 346, 347, 348, 349, 350, 379, 416, 425
Katolik 27, 37, 39, 44, 60, 129, 132, 136, 200, 208, 210, 213, 224, 239, 250, 252, 261, 284, 295, 296, 338, 346, 358, 387, 390, 391, 394, 397, 401, 403, 404, 406, 408, 409, 412, 413, 414, 415, 419, 426, 427, 430, 431
Kılıç Kardeşleri Tarikatı 234

Kiev 85, 87, 147, 148, 163, 329, 330, 331, 332
Kilise 20, 21, 24, 27, 37, 38, 40, 41, 42, 44, 46, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 66, 67, 71, 78, 81, 82, 89, 93, 96, 97, 98, 100, 103, 108, 111, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 137, 149, 168, 169, 170, 171, 172, 175, 176, 178, 182, 186, 189, 191, 192, 194, 196, 198, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 221, 223, 224, 225, 227, 238, 241, 242, 244, 246, 250, 252, 253, 254, 261, 262, 263, 264, 265, 267, 271, 272, 282, 284, 285, 286, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 311, 324, 325, 336, 343, 353, 357, 358, 362, 365, 367, 377, 381, 384, 385, 386, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 426, 432
Kitab-ı Mukaddes 196, 289, 415
Knud 234
Konstantin 40, 60, 65, 116, 198, 264
Konstantinopolis 25, 26, 28, 30, 31, 42, 44, 52, 59, 64, 85, 86, 111, 126, 137, 138, 139, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 192, 202, 214, 215, 244, 271, 292, 297, 330, 331, 340, 351, 352, 353, 366, 417, 420
Köln 17, 45, 96, 120, 163, 197, 200, 226, 228, 235, 324, 328, 386, 403
Kristof Kolomb 372, 426
Kuman 148, 233, 342
Kutsal Savaş 137, 139, 145, 178, 213, 233, 346, 390, 426
Küçük Asya 352, 354

L

Ladoga 85
Lambert 83, 111, 118
Latince 15, 20, 32, 38, 39, 62, 121, 169, 176, 179, 210, 250, 254, 265, 366, 384, 385, 386, 387, 428
Leon 134, 347
Levanten 371, 418
liber 109
Lille 148, 162, 191, 258, 303, 310
Lizbon 86, 372, 373
Loire 45, 55, 86, 316, 385
Lombard 29, 52, 58, 83, 127, 129, 144, 148, 159, 162, 198, 199, 200, 218, 220, 225, 226, 253, 379
Lombardlar 5, 28, 29, 51, 54, 56, 58, 83, 149, 220, 341
Lothar 80, 81, 87, 89, 90, 91, 93, 98, 99, 195, 197
Lotharinya 82, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 117, 120, 125, 188, 197, 230, 258, 304, 421
Ludwig 57, 59, 62, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 89, 90, 91, 92, 98, 99, 101, 123, 230, 240, 285, 294, 304, 305, 322, 323, 324, 327
Luther 311, 335, 358, 387, 394, 395, 396, 397, 398, 400, 401, 402, 405, 407, 409, 410, 412, 413
Lyon 17, 22, 45, 163, 215, 226, 245, 252
Lyon Körfezi 17, 45

M

Macaristan 9, 125, 138, 215, 232, 246, 273, 291, 293, 295, 321, 325, 326, 329, 334, 336, 337, 338, 340, 341, 343, 344, 352, 368, 380, 404, 415, 418, 428, 430, 431, 432
Macarlar 94, 95, 125, 233, 332, 334, 340, 343, 419
Machiavelli 361, 366, 381, 383, 407, 423, 431
Magna Carta 7, 181, 183, 184, 193, 237, 255, 302, 341
majordomo 22
Malleus Maleficarum 392
mansionaria 70
marca orientalis 56
Mareşal 22
Marius 17
Maximilian 397, 418, 419, 424, 425, 427, 428, 429
Mercia 176
Merovenj 23, 24, 38, 39, 44, 46, 47, 48, 61, 65, 75, 77, 102, 104, 220
Mesih 39, 120, 129, 133, 137, 201, 209, 211, 213, 225, 285, 288, 343, 357, 382, 395, 426
Messina 84, 127, 144, 202, 244, 252
Messines 148
Metzli Ansegise 49
Meuse 17, 45, 86, 90, 93, 188, 230, 315, 318
Mısır 30, 32, 134, 139, 146, 213, 238, 242, 272, 347, 371, 419
Milano 25, 199, 200, 219, 238, 322, 325, 361, 362, 422, 427, 429, 431
Moğol 331, 332, 337, 342, 345, 352, 353
monarcha 107
Monte Cassino 41
Moriae encomium 386
mühürdar 22
Müslümanlar 31, 46, 48, 50, 84, 134, 144, 145

N

Navarra 134, 246, 256, 303, 306, 308, 347, 410
Neuss 423
Neva 85
Nicomedia 25, 351
Noricum 17, 20

Normandiya 87, 126, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 187, 188, 192, 237, 240, 241, 249, 306, 316, 317

O

Odoacer 19
Onega 85
Orestes 19
Orléans 100, 185, 317
Orta Çağ 42, 54, 68, 70, 71, 104, 107, 108, 109, 112, 151, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 165, 167, 168, 207, 208, 210, 217, 221, 227, 240, 248, 249, 251, 256, 277, 279, 281, 298, 331, 346, 347, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 369, 370, 373, 375, 376, 377, 378, 381, 382, 383, 387, 388, 389, 391, 394, 395, 400, 417, 422, 426
Ortodoks 27, 33, 129, 202, 252, 338, 353
Ostrogot 19, 27, 28
Ostrogotlar 16, 19, 27, 29

P

palatium 24
Pallanza 17
Papalık 5, 6, 8, 27, 41, 43, 44, 52, 54, 75, 81, 83, 102, 115, 116, 123, 127, 128, 129, 133, 136, 137, 194, 196, 199, 203, 204, 207, 208, 212, 213, 215, 216, 221, 223, 224, 225, 239, 244, 252, 254, 266, 267, 281, 287, 290, 291, 293, 294, 298, 303, 323, 326, 346, 363, 390, 395, 397, 410
Paris 87, 92, 98, 100, 163, 165, 172, 185, 187, 193, 210, 228, 238, 249, 250, 254, 259, 263, 264, 266, 278, 279, 290, 293, 301, 303, 306, 308, 313, 314, 315, 317, 335, 369, 422
Pers 30, 31, 32
Pers İmparatorluğu 30, 31
Philippe Auguste 182, 183, 184, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 203, 207, 213, 230, 237, 239, 241, 260, 299, 301, 309, 310
Platon 210
Polonya 95, 97, 125, 232, 235, 273, 293, 295, 296, 326, 332, 333, 334, 336, 337, 338, 339, 341, 343, 344, 415, 418, 420, 432
porta nigra 66
Portekiz 9, 86, 134, 345, 347, 348, 349, 350, 371, 372, 373
Portekizce 20
princeps 107
Provence 19, 20, 28, 45, 90, 91, 93, 124, 134, 154, 231, 238, 243
Provensal 20, 238, 253
Ptolemies 30

R

Raetia 17
Ragusa 144
rahimburgi 23
Ravenna 17, 19, 21, 24, 25, 29, 42, 44, 116, 121, 132
Reform 288, 358, 367, 389, 394, 395, 397, 398, 401, 402, 403, 404, 406, 410, 411, 416, 419, 431, 433
Ren 15, 17, 18, 20, 28, 34, 37, 44, 45, 51, 55, 56, 67, 71, 81, 86, 90, 92, 94, 95, 120, 150, 153, 156, 163, 167, 172, 197, 203, 207, 211, 227, 229, 232, 261, 281, 321, 324, 325, 329
Rhône 17, 45, 84, 86, 90, 150, 163, 179, 185, 188, 230, 231
Rhône Nehri 17
Ricimer 19
Riparian 17, 45
Roderick 30
Roma 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 37, 38, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 48, 49, 51, 52, 53, 55, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 75, 77, 82, 83, 84, 89, 90, 93, 95, 97, 98, 102, 104, 105, 106, 108, 109, 112, 115, 116, 117, 120, 122, 123, 125, 127, 128, 129, 130, 132, 137, 138, 143, 147, 149, 153, 161, 163, 167, 169, 172, 175, 177, 179, 187, 195, 196, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 207, 208, 209, 213, 215, 217, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 232, 239, 242, 243, 248, 250, 252, 253, 255, 257, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 284, 286, 288, 291, 292, 293, 294, 295, 298, 301, 315, 320, 321, 322, 323, 324, 329, 330, 332, 333, 335, 340, 342, 343, 347, 351, 354, 358, 362, 365, 366, 386, 387, 389, 390, 391, 394, 396, 399, 402, 404, 407, 409, 410, 412, 413, 415, 416, 426, 430
Romence 20
Romulus Augustulus 19
Rothschild 369
Rönesans 9, 54, 61, 105, 136, 172, 210, 219, 222, 249, 284, 357, 358, 360, 364, 365, 366, 367, 372, 381, 382, 385, 387, 388, 389, 391, 393, 395, 410, 416, 427, 431, 432, 433

S

Saale 56, 94, 153
Saint-Germain des Prés 71
Saksonya 56, 92, 94, 95, 124, 195, 200, 232, 324, 386, 394, 432

Salic 17, 22, 37, 45, 303
Sant'Apollinare 24
San Vitale 24
seneschal 22
senyör 70, 77, 107, 109, 131, 166, 167, 231, 306, 307, 334
Sevilla 86, 135, 347
Sicilya 18, 29, 32, 42, 65, 84, 88, 111, 126, 127, 129, 134, 135, 139, 144, 178, 190, 193, 201, 202, 203, 212, 213, 216, 217, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 242, 243, 244, 246, 252, 255, 256, 262, 322, 347, 350, 351, 425, 426, 428
skolastik 61, 209, 242, 250, 363, 366, 385, 409
Slavlar 25, 56, 85, 125, 147, 232, 233, 293, 314, 340, 342, 343
solidus 23
Stilicho 15, 17
Suevi 17
Summa 209
Suriye 26, 30, 31, 32, 42, 136, 145, 146, 201, 213, 215, 238, 347, 371, 390, 419
Svabya 92, 94, 124, 132, 195, 197, 204, 229

Ş

Şişman Karl 83, 87, 91, 92, 98, 123
şövalye 110, 111, 119, 120, 178, 197, 239, 243, 247, 283, 304, 322, 336, 339, 352

T

Tacitus 15
Taxandria 15
Teodorik 19, 21, 24, 27, 45
Tertullianus 27
Thomas More 357; 376, 407, 408, 433
Thomas Müntzer 400
Thourout 148
Thüringen 226, 229, 232, 321, 400
Tournai 45, 111, 120, 121, 193, 305
Tourslu Gregorius 23, 24, 38, 65
Tourslu Gregorius›u 23
Töton Şövalyeleri 233, 338
Trakya 16, 26, 56, 214, 329, 332, 351, 352
Tuna 15, 16, 17, 19, 25, 28, 33, 42, 46, 56, 58, 75, 94, 147, 153, 163, 167, 234, 235, 321, 326, 329, 332, 334, 340, 341, 342, 352, 354, 402, 424
tunginus 23
Tunus 32, 84, 145, 242, 419, 426, 429
Türkler 9, 34, 138, 214, 271, 281, 325, 331, 339, 340, 343, 344, 345, 351, 353, 354, 403, 404, 416, 417, 419, 420

U

Ulfilas 15
Utrecht 87, 125, 318, 327

Ü

Ütopya 376, 386

V

Valon 258, 314, 321, 335, 382, 422, 428
Vandallar 17, 19, 21, 24, 27
vasal 47, 50, 78, 105, 116, 175, 194, 258, 260, 347
V. Charles 272, 292, 302, 309, 310, 312, 313, 361, 374, 375
Venantius Fortunatus 24
Venedik 34, 138, 139, 144, 145, 146, 148, 162, 172, 200, 214, 215, 220, 272, 273, 322, 329, 342, 347, 350, 351, 368, 372, 373, 390, 418, 422, 427, 431
Vergilius 364
Verona 17, 83, 219, 322
Vezüv 28
V. Heinrich 133, 195, 196
VII. Gregorius 82, 261
VIII. Bonifacius 82, 207, 254, 261, 262, 263, 264, 265, 267, 285, 292, 320, 324, 390, 391
VII. Louis 181, 182, 187, 189, 213, 237, 239, 349
Vivès 377, 386, 393
Viyana 22, 163, 197, 329, 418
Vizigot 16, 19, 20, 24, 25, 27, 89, 237
Vizigot Krallığı 19, 237
Vizigotlar 16, 17, 18, 21, 27, 28, 30
V. Karl 208, 223, 229, 358, 397, 402, 403, 407, 411, 419, 420, 428, 429, 433
V. Louis 98, 99
Volga 85, 331, 332, 353

W

Walloonlar 90
Westminster 179, 260
Wycliffe 211, 271, 285, 288, 289, 293, 294, 295, 311, 358, 392, 395, 398

X

X. Ioannes 83, 84

Y

Ypres 148, 162, 165, 220, 258, 276, 305, 311, 313, 377
Yunan 34, 159, 249, 362, 366, 381
Yurtsuz John 182, 183, 192, 193, 203, 237, 255, 260, 307

Büyük Orta Çağ tarihçisi Henri Pirenne'in, Kavimler Göçü'yle başlayıp Rönesans, Reform ve XVI. yüzyıl Avrupa panoramasıyla sona eren süreç hakkında verdiği derslerden yola çıkarak hazırladığı kitabı, ilk defa 1936 yılında yayımlandı. Birinci Dünya Savaşı'nda hapsedildiği Alman esir kampında kaleme aldığı bu çalışma, Avrupa tarihine siyasi, sosyal ve ekonomik dinamikleri göz ardı etmeksizin bir bütün olarak yaklaşmaktadır. Konulara ayrıntılı ve tarafsız yaklaşımı sayesinde önce Fransa'da daha sonra tüm Avrupa'da takdir kazanan Pirenne, çalışmasında, tarih öğrencilerine dönemin net bir panoramasını sunmayı ve akademi dışı okurların kalıplaşmış ve bozuk Avrupa tarihi algılarını düzeltmeyi hedeflemiştir. Kısa zamanda birçok dile çevrilen bu eser sayesinde modern Avrupa tarihi çalışmaları şekillenmiş, yeni yaklaşımlar, Pirenne'in Avrupa tarihi tahayyüllerinin sırtında yükselmiştir. Roma'nın yıkılışından Feodalizm'e, İslam'ın Avrupa üzerinde kurduğu baskıdan Papalık hegemonyasına kadar Avrupa tarihinin pek çok yönüne odaklanan bu kitap, Sinan Akbaytürk'ün titiz çevirisiyle Türkçede.

selenge.com.tr
/selengeyayinevi
/selengeyayinlari
/selengeyayinevi

ISBN 978-625-7459-62-4